Dr. Paul Brunton:

A jóga titkos tanításai

INDIA ŐSI,
EDDIG NYILVÁNOSSÁGRA NEM HOZOTT
IGAZSÁGFILOZÓFIÁJA

* * *

Az okkult iskolák tanítása szerint a XIX. század végétől fokozatosan hatalmas erejű besugárzások érték Földünket. Ez a folyamat, amely az Akváriusz korának előkészítését, az emberiség talán legnagyobb evolúciós próbatételének eljövetelét célozta, ma is tart. Kollektív „tudatváltás” zajlik bennünk, modern emberekben. Ennek elősegítésére a XIX. század végétől szükségessé vált bizonyos – átmenetileg elhomályosított – okkult tények ismételt „felébresztése”, elsősorban a racionális logika, az okozati analízis bűvkörébe magát oly hatékonyan bezáró modern nyugati ember tudatmezőjében.

A planetáris Hierarchia jövőformáló impulzusait mindig olyan emberek hordozzák magukban, akiknek egész inkarnációs képlete egy ilyen szellemi misszió köré épül. Feladatuk elsősorban az elfeledett, eltemetett kozmikus „emlékezet” először önmagukban való aktivációja, utána pedig az újból megtalált tudásnak minél hatékonyabb terjesztése.

Dr. Paul Brunton angol újságíró, filozófus, utazó ilyen képletet hordozott magában. Vallástudományi, filozófiai tanulmányai a keleti ősi beavatási régiókat felkereső utazásai, jógik, misztikusok, szent emberek között eltöltött évei mind egy felvállalt szellemi küldetés egymásba épülő fázisait alkották. Magával hozott képességei mellé szerzett hatalmas okkult tudása Tanítóvá avatta, négy kontinens kereső, várakozásban élő, a benső út törvényeit befogadni képes emberisége számára.

Az ARKÁNUM SZELLEMI ISKOLA könyvtára sorozatában, ezúttal Dr. Brunton két utolsó könyvét kínálja azoknak az olvasóknak, akik a tudatos tanítványság ösvényén járnak, de azoknak is, akik a felébredt késztetés információ-éhségétől hajtva, tulajdon benső világuk rejtelmes régióiba éppen első, legnehezebben navigálható lépéseit kívánják megtenni.

(Már megjelent: *Dr. Brunton: Az Önvaló bölcsessége*).

Bistey Zsuzsa

* * *

Dr. Paul Brunton: The Hidden Teaching beyond Yoga

Published by RIDER AND COMPANY
3 Fitzroy Square, London W1

Copyright © Paul Brunton 1941.

Minden jog fenntartva, beleértve az egész vagy részletek
reprodukálásának jogát.
All rights reserved!

Fordította
KISHÁZI ANNA

ISBN 963 85118 9 3
ISSN 1217-3843

Hungarian translation © by Kisházi Anna, 1995
Hungarian edition
© by Arkánum Szellemi Iskola Kiadó & Szukits Könyvkiadó
1995
Felelős kiadó: Persőtzi Mihály – Szukits László
Lektor: Szőts Katalin
Szaklektor: Kovács Zsuzsa

Tartalom

A jóga titkos tanításai 1
Tartalom 5
I. fejezet TÚL A JÓGÁN 7
II. fejezet A VÉGSŐ ÚT 41
III. fejezet A VALLÁSOS ÉS MISZTIKUS FOKOZAT 69
IV. fejezet INDIA ŐSI, NYILVÁNOSSÁGRA NEM HOZOTT FILOZÓFIÁJA 98
V. fejezet A FILOZÓFIAI FEGYELMI SZABÁLYZAT 137
VI. fejezet A SZAVAK TISZTELETE 186
VII. fejezet AZ IGAZSÁG KUTATÁSA 235
VIII. fejezet A RELATIVITÁS FELTÁRÁSA 283
IX. fejezet EGY KONKRÉT TÁRGYTÓL A GONDOLATIG 334
X. fejezet A TÉR ÉS AZ IDŐ TITKA 365

XI. fejezet AZ ELME VARÁZSLATA 412

XII. fejezet A MATERIALIZMUS BUKÁSA 457

Epilógus A FILOZÓFIAI ÉLET 501

Függelék NÉHÁNY FÉLREÉRTÉS TISZTÁZÁSA 561

I. fejezet

TÚL A JÓGÁN

Minél több van már mögöttem e földi élet vándorútján, annál jobban felismerem, hogy nemcsak a népszerű ostobaságtól olyannyira hipnotizált és a tradicionális mesékkel megcsalt individuális emberek, embercsoportok, kormányok vagy népek hibáztathatók egyedül az emberi faj jelenleg tapasztalható elszomorító és szánalmas helyzetéért, hanem a következő három alapkérdéssel kapcsolatban megmutatkozó általános tudatlanság is:

„Mi a világ értelme és a tapasztalat jelentése?”

„Mi vagyok én?”

„Mi a lét célja?”

Meglepő pontossággal észleltem, hogy ennek a tudatlanságnak a megszüntetésével mindennél többet lehetne tenni, hogy tartós béke valósulhasson meg ezen a zaklatott földön.

A világprobléma lényege bonyolult korunk számára túl egyszerű, hogy fölismerje: valamennyi tett az elme rejtett forrásából ered, és az emberek csak akkor fognak helyesen cselekedni, ha előbb megtanulnak helyesen gondolkodni. Cselekedeteik soha-

sem lehetnek jobbak, mint gondolataik, mivel a láb zajos és hallható lépteit az elme nem hallható elhatározásai döntik el és irányítják. A világ keserű szenvedései és bestiális bűnei csak annak a betegségnek a tünetei, amelynek oka ez a régi tudatlanság, és amelynek az egyetlen gyógyszere az új tudás megszerzése. Minden intelligens, ésszel gondolkodó emberi lénynek, aki tudatosan vagy félig tudatosan egy jobb élet után vágyakozik, kikerülhetetlen kötelessége, hogy ne merüljön szellemi tétlenségbe és tunyaságba, hanem kitartóan keresse a választ ezekre a kérdésekre, vagyis *ne nyugodjon addig, míg az Igazságot meg nem találta.*

Közhelynek számító kijelentésnek tűnik, hogy jelenleg semmi eddigivel össze nem hasonlítható világhelyzetben élünk. Az írásos történelem korszakának kritikus helyzetében születtünk a Földre. E század kezdetétől számítva, de kisebb mértékben már néhány száz évvel korábbi időponttól kezdve is bizonyos új gondolatáramok, érzések és cselekedetek egész Földünket erősen felkavarták. A háború mindezeket csak teljesebb és drámaibb megvilágításba helyezte. A régebbi korok lassú krónikája jelentéktelennek tűnik korszakunkéval összehasonlítva. A látni nem tudó tömegek zavarodottan állnak ikonoklasztikus változásai előtt, és tétovázva szemlélik az elsöprő eseményeket. Mars kínpadra vonszolta Földünket. Nemezis, a büntető igazság istennője félelmetes bíróként jár a nemzetek között, mérleggel a kezében. Mégis minden nép vakon megy tovább abban az egyik legnagyobb jelentőségű átmeneti korszakban, amelyet az emberiség valaha is átélt.

A filozófia szemszögéből nézve korunk *hét* olyan új transzformáló sajátossággal rendelkezik, amelyek e könyv megjelentetéséhez alapvetően hozzájárultak, ill. döntő szerepük volt benne.

Az *első* nevezetes sajátosság az, hogy a közlekedés, távközlés faluk, városok, országok és kontinensek között – a vasút, autóbuszok, autók, hajók és repülőgépek jóvoltából – hihetetlen mértékben fejlődött. Így földünk összezsugorodott és az emberiség önkéntelenül közelebb került egymáshoz. Ez a közlekedésben megnyilvánuló fejlődés alapvetően megnövelte az emberek millióinak tér-érzését. Szomszédaikkal, idegenekkel és külföldiekkel személyes érintkezésbe kerültek ezáltal, így tanúi lehetünk annak, ahogyan az egyes fajok kultúrái egymásra hatnak, ahogyan az eszmék, gondolatok és szemléletmódok terjednek. Olyasvalami történik ily módon a világgal, amihez hasonló ennek előtte, a feljegyzett történelem során soha nem történt még. Az eszmék nem elszigeteltek többé – hacsak nem a brutális erőszak következtében és akkor is csak rövid időre. Ennek egyik nem kellőképp értékelt következménye az, hogy így az ázsiai bölcsesség hangja ma már hallható Európában és Amerikában is.

Korunk *második* sajátsága az, hogy óriási mértékben megnőtt a dolgozó osztályok politikai státusa, és gazdasági életszínvonala, ha azt a két-három generációval korábbival hasonlítjuk össze. Ez az önbecsülés növekedéséhez vezetett bennünket, ami régebben, az örökölt jobbágyi sorshoz láncolva nem lehetett meg bennünk. A nemesség átadta – kétségtelenül nem önként – a jogart a népnek, a nép pedig határozottan

vagy határozatlanul, diktatórikusan, ellentmondást nem tűrően használja ezt a jogart. Ennek a példa nélkül álló emancipációnak azonban legfontosabb következménye az, hogy a tömegek érdeklődése túljutott a mindennapi élet gondjain. A vallás, politika és kultúra nagyobb kérdései és vitatható pontjai már nem esnek teljesen kívül a tömegek által elérhető határokon.

A *harmadik* sajátság az, hogy felszámolódott a tömeges írástudatlanság, demokratizálódott a nevelés és oktatás. A tudás manapság már nem csak a szerencsés kiválasztottak privilégiuma. Az ingyenes és kötelező iskoláztatás egyetlen század alatt is csodálatos változást hozott azokban az egyszerű emberekben, akiket azelőtt a despota uralkodó osztály gyermekként kezelt. A köznevelés elterjedése az egész világon azzal az eredménnyel járt, hogy a tömegek ma már jóval tanultabbak és tapasztaltabbak, mint valamikor voltak. Ma már túlhaladták azt a gyermekmese szintet, amellyel egykor táplálták őket. Ezer évvel ezelőtt az európai paraszt nem tudott olvasni, még a nevét sem tudta leírni, ma azonban a dolgozó emberek mind Európában, mind pedig Amerikában nemcsak hogy olvasni tudnak, hanem írni is. De a többi kontinensen is hasonló fejlődésnek lehetünk szemtanúi napjainkban, ha azt a fejlődést még nem is érték el, amit Európában és Amerikában.

Nem szabad azonban ezzel kapcsolatban abba a tévedésbe esnünk, hogy az írás-olvasás elsajátításával az ember már képes a helyes gondolkodásra is. A nevelés ui. kétféle lehet: az egyik a tényeket pusztán csak terjeszti és segíti az embereket, hogy

ezeket a tényeket emlékezetébe rögzítsék, míg a másik arra törekszik, hogy az embereket megtanítsa helyesen gondolkodni e tényeket illetően. A legtöbb iskolarendszer csak az első kategóriába tartozik, amely csak a tényekre támaszkodik; néhány nevelési rendszer azonban a második kategóriába sorolható, mivel a gondolkodás magasabb képességére épít. A tudás általános és széles körben való terjedése azonban azzal jár együtt, hogy az érdeklődés és felvilágosultság is megnőtt, ami ha kisebb mértékben is, de bizonyos szellemi felébredés kialakulásához vezetett. Az emberek ma sokkal inkább készek, hogy az élet dolgaiban rációjukat alkalmazzák mint régen, bár még nem eléggé érettek ahhoz, hogy ezt az alkalmazást létük döntő tényezőjévé alakítsák. Ezért joggal remélhető, hogy egyre több lesz azoknak a száma, akik a filozófiai beavatást keresik, ha nehezen érthető és mély tantételeit megszabadítjuk a tiltó frazeológia átlátszatlan függönyétől és világosabb, könnyebben érthető szavakkal fejezzük ki azokat.

A *negyedik* sajátosság az, hogy óriási mértékben megnőtt azoknak a találmányoknak a száma, amelyek a kommunikáció tökéletesítésével kapcsolatosak. A nyomda, a posta, a távíró, a telefon, a mozi és a rádió ma hozzátartozik az életünkhöz, amelyek valamennyien hozzájárulnak az ismeretek gyors terjedéséhez. Ennek az a következménye, hogy a tények, gondolatok, ideák állandóan cserélődnek és mindenhová eljutnak. Ezen túlmenően pedig az ember és az univerzum óriási mértékű evolúciós peri-

ódusainak tanulmányozásával a tanult ember kezd hozzászokni ahhoz, hogy roppant méretű idő-egységekben gondolkodjon.

A haladás szerepe elsöpörte a lassan mozgó időről alkotott elképzelésünket. Jelenleg mozgó és nem statikus világban élünk. Az amerikai élet tempója olyan mértékben megnőtt, melyről sem az inkák sem az aztékok nem álmodtak régen. Az európai háztartások gépesítése olyan számtalan napi dolgot tesz lehetővé, amelyek a régi rómaiak pihenési programjában nem szerepelhettek. Százados szokások tűnnek el ma szemeink elől, de azok az emberek, akik egész életüket egy nyugati nagyvárosban töltik el, nem érzékelik annyira ezt a meglepő változást, mint azok, akik életük egy részét egy keleti faluban élik le, távol korunk és tudományunk minden megnyilvánulásától és jellegétől. Az emberi elme fejlődése manapság sokkal gyorsabb, mint az előző századokban volt.

A napilapok, újságok a modern életben nagy alakító erővé váltak. Míg a középkor embere egy könyvet sem vehetett magának, mivel akkor a könyvek igen drágák és ritkák is voltak; addig a mai kor embere megveheti mindennap az újságot és az olcsó könyvek is mindennapi életünk részévé váltak. A nyomtatott szövegek nagyban hozzájárultak a tudás, a tudomány terjedéséhez és így ahhoz is, hogy a filozófia megismerése lehetővé váljon. A nyomtatás elterjedésével a csak kevés beavatott számára érthető szövegek korszaka véget ért. Új korszak kezdődött, amely az eddig nem is-

mert keleti filozófia kevésbé járt útjait is hozzáférhetővé tette a nyugati világ számára.

Az *ötödik* sajátosság az, hogy a tudomány megjelent az ember intellektuális szintjén is, ami vagy pozitív vagy negatív értelemben befolyásolja korunk emberének elméjét. Európában ez a korszak a tények felismerésével kezdődött: megjelenésével a mesék ideje véget ért. Az emberiség a primitív varázslás korából a logika és az ész érettebb korszakába lépett át. Az ész korszakának kezdetével a babonák világa szükségszerűen lehanyatlott. Ma a tudományos tények uralják a világot. Kezdünk felnőttekké válni, amikor a primitív, gyermekes locsogás már bosszantja és bántja a fülünket.

A tudomány eredményei korunk meghatározó tényezői: vívmányai betöltik egész életünket, otthonunkat, külső életünket egyaránt. Az új tudományosság új alapokra helyezte az emberi életet, és megváltoztatta időszemléletünket és világnézetünket. Felfedezéseivel az embernek felül kellett vizsgálnia a lét, beleértve saját létének értelmezését is.

A modern tudományos korszak kezdetét Galilei megjelenésétől lehet számítani, aki az addigi hagyományos szemlélettel bátran szembeszállt, és új elképzelését a híres, pisai ferde torony kísérlettel támasztotta alá. A régi szemlélet szerint a világot óriási, önkényesen irányított automatikus gépezetnek tekintették, amit egy kicsinyes Isten teremtett, és szeszélyes, önkényes bíróként ítélt meg. Ezt a képet az új korszak

gyökeresen megváltoztatta, és forradalmasította a nyugati szemléletet. A másik ilyen forradalmi változást Röntgen hozta, aki felismerte az atom elektromos jellegét. A tudomány fejlődése azonban nem állt meg ezzel, hanem még inkább erősödött: ma a tudósoknak megint újra kell alkotniuk világképüket. Az univerzum sem egy gépezet többé, de még a pontos képet csak körvonalazni lehet: a tudomány egyre inkább közeledik a filozófia területe felé. *Einstein, Planck, Heisenberg, Jeans* és rajtuk kívül még többen olyan tudományos tételeket formáltak meg, amelyet sok ezer évvel ezelőtt élt indiai bölcsek már ismertek. Korunk az első olyan időszak, amikor a régi keleti gondolkodás nyugati terminusban – vagyis tudományos módon – ismét kifejezhető, az ősi keleti és a modern nyugati gondolkodás szintetizálható. Európa és Amerika megteremtette az alapot az ázsiai bölcsesség befogadására. Ezen az alapon az ősi tanítás és a modern tudományos szemlélet találkozik végre: a kettő együttesével az igazság olyan univerzális ideológiája alakítható ki, amely eddig nem volt lehetséges.

A *hatodik* sajátság az, hogy az ipari forradalom következtében a gépek alkalmazásával lényegesen megnőtt az emberek és különösképpen a dolgozó osztályok szabadideje. Igaz ugyan, hogy a mai kor embere szeret panaszkodni az elfoglaltságára és a szabad idő hiányára, de az is igaz, hogy a barlanglakó ősembernek jóval kevesebb szabad ideje volt, mivel egész élete harcban telt el a Természet erőivel, másokkal vagy a környezetével, a puszta fennmaradásért. Az ember csak akkor volt képes idejét más, magasabb célok megvalósítására is fordítani, amikor ezeket az alapvető

problémákat megoldotta. A megelőző korokat figyelembe véve: mikor volt az ember e tekintetben előnyösebb helyzetben, mint most? Ezért az mondható, hogy ha a múltban néhány embernek volt lehetősége a filozófiával foglalkozni, akkor jelen korunkban még több embernek van lehetősége, hogy szabad idejét ennek szentelje.

A *hetedik* sajátosság az a történelmi tény, hogy a háború utáni időszakok sokakban vallási kételyt támasztanak, és az élet elfogadhatóbb magyarázatát keresik. De amikor egyetlen generáció alatt két olyan pusztító háború söpört végig, olyan méretekben, amilyent a világ eddig még nem látott, és amilyenre még nem volt példa, nem nehéz megjósolni, hogy a háború előidézte sokkhatás megszűntével a hit komoly hanyatlásának lehetünk tanúi.

Az a kétségbeejtő érzés, hogy az élet cél nélküli, minden rétegben el fog terjedni. A vallásnak az embereket etikailag szabályozó ereje jelentős mértékben lecsökken, ami mély társadalmi veszélyt teremt. A nyugtalanság és felfordulás közepette ezeknek a régi szankcióknak a ledöntésével vagy arra van szükség, hogy felülvizsgáljuk és megerősítsük őket, vagy arra, hogy újakkal helyettesítsük. A legtöbb ember ui. nem tud azzal a gondolattal élni, hogy az életnek ne legyen értelme és célja. Ezért új hitet vagy elméletet keresnek, amely a létükhöz megszabja az irányt. Korunkban ezért minden eddigit felülmúlóan tanúi lehetünk ilyen elméletek keresésének. És mivel ezek a változások mindig a legműveltebb osztályok között a legmarkánsabbak, ezért a keresés formái is valószínűleg inkább misztikusak vagy filozófiaiak lesznek, nem

pedig vallásosak. A miszticizmus minden valószínűség szerint nagyobb számú követőre talál majd, mint eddig, mivel olyan belső békét kínál, amelyre a háború szörnyűségei után igen nagy szükség van, de a filozófia iránt is – ha kisebb mértékben is – megnő majd az érdeklődés.

Ha e hét tényező egyáltalán jelent valamit, azt jelenti, hogy:

a történelem menetének legélesebb fordulópontjához érkezett el;

az emberiség kulturális fejlődése lényegesen felgyorsult;

az emberi tudásban szemünk előtt egy új és egyedülálló korszak kezd kibontakozni;

az igazság filozófiája iránti érdeklődés lehetősége minden eddiginél nagyobb és szélesebb;

a titoktartás, titkolózás felesleges dologgá válik; és először válik lehetővé, hogy a magasabb nézetek és eszmék az egész világon elterjedhessenek.

Ezenkívül a nemzetközi politikai és gazdasági helyzet manapság olyan, ami az embereket mindenütt arra kényszeríti, hogy az eseményeket és dolgokat az egésszel való kapcsolatukban szemléljék, vagyis arra, hogy filozofáljanak! Semmi ehhez hasonló jelenség, amely ma a legnagyobb hangsúlyt követeli meg, nem volt jelen a XX. századot megelőző korszakokban. A társadalmi átalakulásnak, általános felbomlásnak, technológiai forradalomnak és szellemi megvilágosodásnak ez a meghökkentő korszaka nem más, mint annak a folyamatnak a felgyorsulása, amely a primitív em-

berből tudományos embert alakít. De még ez sem elég. Az embernek magához méltó módon kell élni, nem pedig állati módon.

Ezért itt az idő, hogy felfedezze magának azt a tanítást, amely a legtöbb vallástól eltérően nem mond ellent a tudománynak, hanem arra támaszkodik. Ilyen körülmények között ezért ajánlatos feloldani az ősi megszorításokat, és lehetővé tenni, hogy ez az ősi, igazi tudás segítsen bennünket egy humánusabb világ kialakításában.

Nagyon valószínű, hogy ez a tanítás csak kevesekhez szól majd, de mindig is ezek a kevesek voltak azok, akikhez a tömegek segítségért fordulhattak. A haladás felülről lefelé terjed, minden közösségnek az elitjétől a széles néptömegek felé. A legműveltebb rétegek eszméi, nézete, szemlélete és irányvonala az, amely a világot leginkább befolyásolja. Ezért elsősorban a szellemi elit az, amelyhez ez az ősi, régen rejtve őrzött és titokban tartott tanítás (Hidden teaching, hidden philosophz: szó szerint rejtett, nyilvánosságra nem hozott tanítás, filozófia. A fordításban néhol „titkos tanítás” szerepel, de ez sem a tan rejtélyességére utal, hanem csak azt akarja kifejezni, hogy régen különböző okokból a nagyközönség előtt titokban tartották és csak néhány beavatott számára volt hozzáférhető. [A fordító]) leginkább szólhat és ahol a legnagyobb visszhangra találhat.

Az európai tudósok és kutatók lelkes tevékenysége ma összehangolható a keleti bölcsek nyugodt kontemplációjával. Az igazi integrális bölcsesség pillangója nemsokára kibújhat abból a gubóból, amelyben a múltban érlelődött és fejlődött. Ez az

egyesülés jelezheti előre azt az új kelet-nyugati civilizációt, amely egy napon felemelkedhet, amikor már az idő kereke jóval számításunkon túl fordul és a materializmus elsődlegessége megszűnik, és amikor majd az igazság trónra kerül, hogy az egész emberi élet és munka igazi transzformációját irányítsa.

Az emberiség egymásra találásának korszaka ténylegesen el kell hogy érkezzen, és ha ez a nagyszerű eszme el tudna terjedni egy háború nélküli világ művelt osztályai között Szibériától Spanyolországig, Colombótól Kaliforniáig, a következményei jelentősek lennének. Sajnos azonban, az ilyen elképzelés valóra válása nagyon távolinak tűnik. Valójában nagyon távol van. Mindazonáltal az a hatalmas méretű megújulás, amely a világ óriási összeomlását kell hogy kövesse, bizonyára több kereső embert juttat majd el a filozófia kapujához, akik új utak, új tudás és új axiómák után kutatnak.

Korunk szenvedése és tudása egyaránt kataklizmikus hatóanyagként működik, amelynek új irányzatot kell teremtenie a kollektív tudatban. Az új ebben az értelemben nem jelent automatikusan jobbat is, hanem inkább egy lehetséges jobbnak a hordozóját. Ezek azok az okok, amelyek megindokolják, hogy miért kell feltárni ezt az ősi bölcsességet, kiemelve egy kis számú ázsiai elmében meglevő rejtekhelyéből, és elérhetővé tenni egy szélesebb, bár még mindig korlátozott kör számára.

Ezt az új keletű adventet nyilvánvalóan történelmi szükségszerűség idézte elő. Csak egy mindent felfogó és befogadó kultúra illik úgy bele az emberiség jelenlegi kitágult idő- és térszemléletébe.

Ki vagyok én? Ezzel a tanulmánnyal azért olvasóimmal együtt erre a magasabb szemléletre emelkedem fel az út egy szakaszára. Az ezen való elmélkedés sokat fog kívánni tőlünk, de annál többet ad majd bizonnyal vissza, amikor a tanulmány befejeztével – amely ezen kívül még egy további kötetet is igényel – végül minden ilyen problémánkra választ, kételyeinkre orvoslást kapunk, és sziklaszilárd, megrendíthetetlen támaszt az élethez. Az elmélkedő tudós – aki e sorokat gondosan tanulmányozza – további vezérfonalat talál majd a valóság feltárása felé vezető útján; a vallásos hódoló pedig, aki a halott dogmák helyett inkább az élő Istent akarja imádni, felfedezheti hitének rejtett indítékát; a misztikus megtanulhatja, hogyan emelkedjen fel az Isten-gondolattól – amely végső soron nem más, mint gondolat-képzet csupán – a gondolat és képzetmentes Istenhez; míg a filozófus, akinek a gondolatait különböző nézetek térítik el, itt az elme olyan állapotával ismerkedhet meg, amely végül is tévedhetetlen, biztos és minden kritikát kiáll.

E tannak a szálai az ősi Ázsiába nyúlnak vissza. Európai felfedezésekor ez az archaikus kultúra hamarosan elismerést váltott ki a fiatal nyugati világból. Még az idő maga sem tudja soha elavulttá tenni egy ilyen kultúra aktualitását. Időtálló, mert abból az örökké létező valóságból származik, amely magába foglalja az Univerzumot.

Amikor először érkeztem meg India hullámverte partjaira, nem tudtam még, hogy olyan keresésbe kezdtem, amely végül a miszticizmuson és a meditáció gyakorlatán jóval túlra visz majd, mivel addig ezeket gondoltam az ember magasabb élete felé vezető ajtónak. Nem sejtettem akkor, hogy az ortodox indiai jóga legfelsőbb titkaiba való lassú és egyenletes behatolással az élet-igazság megismerésének vágya nemcsak hogy keresztülhajt majd engem a korlátain, hanem e korlátokon túl is hosszú vándorlásra kényszerít. Nem tudtam, hogy a Sorssal vetettem kockát, és hogy ez a játszma nem azon a módon végződik majd, ahogy korábban gondoltam, vagyis olyan élet kialakításával, amely a mély kontemplációba való fizikai és szellemi visszavonulást teszi az élet legmagasabb céljának és kiteljesedésének.

Azoknak az olvasóknak a kedvéért, akiknek a fogalmak nem ismerősek, meg kell itt említeni, hogy a jóga szanszkrit szó, amely különböző önfegyelmező technikákra vonatkozik, beleértve a szellemi koncentrációt, amely misztikus tapasztalatok és intuitív állapotok létrejöttét teszi lehetővé. (E különböző technika leírását egy későbbi fejezetben találjuk majd meg.) A jógi szó pedig azt a személyt jelenti, aki ilyen módszereket alkalmaz.

A sárga köntösű indiai jógihoz hasonlóan én is transz-állapotban üldögéltem, de később, amikor az így szerzett szellemi béke tűnő megelégedettsége konfliktusba került egy eredetileg meglevő, örökké kérdezősködő racionalista hajlammal, a felme-

rülő kérdések sokasága egyre inkább megoldást követelt. Rájöttem, hogy az a kis fénycsóva, amelyben vándoroltam, szélesedett ugyan, de a mögötte elterülő sötétség ugyanolyan áthatolhatatlan maradt, mint amilyen azelőtt volt.

Természetszerűen, amikor ilyen alapvető problémák kezdtek fölmerülni bennem, a Maharishihez fordultam segítségért abban a reményben, hogy megkapom rájuk a megnyugtató választ. *(Azok az olvasók, akik olvasták korábbi: „India titkai” c. könyvemet, tudják, hogy a Maharishi volt az a neves dél-indiai jógi, akinek a segítségével évekkel ezelőtt misztikus gyakorlatokat végeztem.)* Ezt a segítséget azonban soha nem kaptam meg, és fokozatosan győződtem meg róla, hogy annak a magasabb rendű megismerésnek és tudásnak a megszerzési lehetősége, amely elmémet foglalkoztatta, másutt keresendő, mivel eddig a Maharishi soha senkit sem részesített benne. Ennek okát is lassan megértettem. Hosszú barátságunk lehetővé tette, hogy megértsem, hogy az, ami engem foglalkoztatott és gyötört, elsődlegesen nem az ő útja volt, és így őt nem nagyon érdekelte. Birodalma az aszketizmus és miszticizmus határain belül terült el. Óriási mértékű befelé irányuló koncentráló figyelemmel rendelkezett: transzállapotban olyan nyugodtan és mozdulatlanul ült, mint egy fa. Egy tanító bölcsnek a szerepe idegen volt tőle, mivel elsősorban önmagába mélyedő misztikus volt. Ez volt a magyarázata annak, hogy az élet gyakorlati vonatkozásának és mások szolgálatának nyílt lekicsinylése közvetlen külső környezetében elkerülhetetlen, csalódást keltő következményekhez vezetett. Ez, az élet dolgai iránt tanúsított érdektelensége két-

ségkívül kielégítette őt, és bizonyára kielégítette az őt tisztelőket is. Nem kívánt többet; az univerzum jelenlétének megfejtése – amelyben élt – nem okozott problémát és gondot neki. Őt elsősorban az emberi lét jelentésének és értelmének a problémája foglalkoztatta és erre megtalálta az őt teljesen kielégítő választ. De ez a válasz ugyanaz volt, mint amit valamennyi, akár az ősi Ázsiában, akár a középkori keresztény Európában élt misztikus is megtalált.

A saját énünkben való meditáció szükségszerű és bámulatos tevékenység, de nem foglalja magába az összes cselekedetet, amelyet az élet egy embertől megkíván. A maga nemében jó, de nem elégséges. Az idő múlása ui. meggyőzött engem erről, és egyre inkább láttam, hogy a misztikusok korlátai abból származnak, hogy nézetük egyoldalú, tapasztalatuk pedig nem teljes. Minél többször léptem velük kapcsolatba a világ minden táján, annál jobban láttam, hogy hiányosságaik a teljesen visszahúzódott önelégültségükből, egy rejtett, titkos magasabbrendűség-komplexusból és egy „szentebb mint te” magatartásból származik, valamint abból a meggyőződésből, hogy a teljes igazság birtokába jutottak, holott ez még csak részigazságot jelenthetett számukra. Végül arra a meggyőződésre jutottam, hogy a tökéletes emberi bölcsesség megszerzése a ma embere számára semmiféle misztikus remeteségben nem érhető el.

Így fokozatosan olyan úton haladtam tovább, amelyen egyre inkább láttam, hogy a Maharishi klasszikus formulája a meditációra: „Ki vagyok én?” – nem elég, bármennyire is megfelelő legyen a maga helyén, önmagunk megismerésének keresésé-

ben. Ezért tanácsosabbnak gondoltam, hogy néhány évvel ezelőtt megváltoztassam a „Mi vagyok én?” változatra. A köztük levő egy betű nagyon fontos nézetbeli különbségre utal. A „ki” személyes kérdő névmással kérdezett meditációs formula azok számára megfelelő elsősorban, akik önmagukkal mint elkülönült, szeparált entitással foglalkoznak, míg a „mi” személytelen kérdő névmással megfogalmazott formula egy magasabb szintre utal. A „ki vagyok én” kérdés érzelmileg feltételezi, hogy az ember végső „én”-je személyes, míg a „mi vagyok én” formulával a végső „én” kifürkészésére, tudományos, személytelen kérdezősködésre nyílik lehetőség. Ez a változtatás nem azt jelenti, hogy az elsőre nincs többé szükség. A keresőknek – akik nem a teljes út bejárását tűzték ki célul, és még ennek a távlata föl sem merülhetett bennük – továbbra is nagyon hasznos meditációs gyakorlat előmenetelükben. A második formula már haladóknak való, akik magasabb szinten folytatják tovább keresésüket.

A szüntelen kutatás eredményeként növekvő megértéssel és fokozatosan erősödő különleges tapasztalatokkal eltelt utóbbi néhány év nem engedte meg számomra, hogy még e fontos előrehaladás után is elégedetten megpihenjek. A napi élet tanulságos epizódjaival találtam szemben magam, növekvő kiábrándulással, a miszticizmus elégtelenségével és korlátaival, türelmetlenségével és hiányosságával – ezek alól magam sem voltam kivétel –, és az az erőfeszítés, hogy a ténylegesen felmerült problémákra megoldást találjak, megláttatta velem: még ez a szélesebb látókörű szemlélet

sem elegendő. Mint ahogy a puszta dogmatizmusba süllyedt, mindenbe belenyugvó vallásos hit sem volt megfelelő és elégséges a misztikusnak, ugyanígy láttam azt is, hogy a misztikus intuitív megérzése már nem elégít ki. Az intuíció is jó – a maga helyén –, de csodákat nem lehet tőle várni.

A tudás másik lehetséges forrásáról – a gondolkodásról – szintén hasonlóképp felismertem, hogy képtelen a tapasztalás vizsgálatát mindenben kiállni. Éppen olyan csalókává válhat, mint a többiek. A logikus gondolkodással kapcsolatban pl. Whately bíboros tökéletes iróniával bebizonyította, hogy logikusan gondolkodva kétségbe kellene vonnunk a nagy Napóleon létezését is!

A logikus gondolkodás – ameddig határai terjednek – nagyon hasznosnak bizonyult, de arra nem megfelelő, hogy a végső valóságot megmutassa. Eredményei ugyanis nagyon hajlamosak arra, hogy a további tapasztalatokkal megváltozzanak. Mind e három módban volt valami, amire az embernek a kiegyensúlyozott élethez szüksége van. Évekig alkalmaztam magam is ezek kombinációját: vagyis utamon felhasználtam más emberek eredményeit, majd misztikus saját érzéseimből származó tapasztalatokat és végül a gondolkodás adta kételkedésből és önbírálatból származó tapasztalatokat.

De még e hármas kombináció sem volt elegendő arra, hogy velük az igazság feltáruljon. Felmerült ezért a kérdés: van-e a tudásszerzésnek további és teljesen kielégítő forrása? E kérdésre meg kellett találni a választ.

Amennyire én tudom, a Maharishi tanítványai közül kevesekben merülhetett föl valaha is hasonló probléma, következésképp ezt a vágyat, hogy e kérdésekre feleletet kapjak, minden valószínűség szerint a „mérgezett” modern nyugati nevelésből adódó kielégíthetetlen szellemnek tulajdonították volna. Bár a Maharishit személy szerint nagyra értékeltem és tiszteltem, mivel kevés ember emelkedett sikeresen olyan pszichológiai csúcsra, mint ő, két utolsó indiai látogatásom folyamán azonban fájdalmasan bebizonyosodott, hogy a körülötte kialakult asram, amelyre a világgal szemben tanúsított aszketikus indifferens magatartásából adódóan a legkisebb kontrollt sem gyakorolta, a magasabb cél megszerzéséért folytatott erőfeszítéseimet inkább gátolja, mintsem hogy segítené, ezért nem volt más választásom, mint hogy végleg búcsút mondjak.

Hivatásomban a siker elkerülhetetlen büntetése a hírnév, a hírnév nem kívánt büntetése a féltékenység, utálatos gyümölcse pedig a gyűlölet. Az alacsony szellemiség ténylegesen szóbeli sértegetésből nyeri magának a bátorságot, és a fizikai erőszak fenyegetéséig süllyed.

„Az olyan emberek között, akik gyűlölnek bennünket, éljünk gyűlölet nélkül” – mondja a buddhista Dhammapada szövege, amit talizmánomnak választottam, és annak az igazságára is rájöttem, hogy büntetlenül senki sem vonhatja ki magát az állandó együttérző jelenlét erőteréből.

Mindazonáltal az életnek ezek a keserű tapasztalatai tanítottak meg engem, hogy mi az ára olyan törékeny dolognak, mint a szóbeli barátság és a képmutatás. Azok, akik nem képesek megérteni, hajlamosak mindig arra, hogy félreértsenek. Azok a kevesek azonban, akik finom alkatukon vagy önzetlen cselekedetükön át ösztönösen kinyújtják kezüket a világ sötétségében, meglehetősen kompenzálták e rosszindulatú és hazug tudatlanság által okozott bántalmakat.

Ezekkel együtt tagjai vagyunk egy láthatatlan egyháznak, amely mindazokat egyesíti, akik arra születtek, hogy a világnak azt a sarkát, ahová születtek, egy kicsit jobbá tegyék, mint ahogy azt születésükkor találták.

Mi a jelentése a Világnak? Itt az idő, hogy ismét felvegyük a tárgyalás fonalát. A „Ki vagyok én?” analitikus meditációra adott formula „Mi vagyok én?” formulára való emelése nem fejeződött még be. Mindkét kérdés még a miszticizmus látómezőjén belül helyezkedik el, és bizonyos események fájdalmas logikája véglegesen és teljesen eldöntötte, amit a kritikai gondolkodás logikája kezdett már felismerni. Már biztosan tudatában voltam annak, hogy a miszticizmus önmagában nem elég arra, hogy átalakítsa, vagy hogy csak fegyelmezze is az emberi jellemet, és arra, hogy etikai szintjét egy megfelelő ideálra emelje. Nem volt képes magát teljesen a külső világban folyó élethez kapcsolni. Ez a hiányosság és hézag túl fontos volt ahhoz, hogy ne vegyünk tudomást róla. A misztikus extázisnak még az érzelmi túlfűtöttsége – legyen az akármilyen csodálatosan kielégítő is – mind a tapasztalat, mind pedig a

hatás szempontjából múló, és elégtelennek bizonyul arra, hogy az embert tartósan megnemesítse. A misztikusokat a gyakorlati tevékenység iránti lenézésük és a személyes felelősségérzetük hiánya akadályozza abban, hogy tudásuk igazságát és eredményeik értékét megvizsgálják. Ezért maradnak meg rendszerint félúton. A világ dolgaiban való aktív részvétel egészséges szembenállása nélkül nincs olyan eszközük, amivel felismerhetnék: valójában egy steril hallucináció birodalmában élnek-e vagy sem.

A tapasztalattól magát távol tartó meditáció menthetetlenül üressé válik, mint ahogy a meditációtól mentes tapasztalat is csupán zűrzavaros lehet. A kolostori miszticizmus, amely lenézi és nem sokra becsüli az életet és a tevékeny világ kötelességeit, gyakran eredménytelen erőlködéssel vesztegeti el magát. A meditációval szerzett igazságot vizsgálatnak kell alávetni: a valódi igazság nem jámbor szólamokban, hanem tettekben nyilvánul meg.

Az a tudás, amely nem képes megmutatkozni a napi tevékenységben, rosszul megtanult tudás csupán, és nem más, mint üres hóbort.

Az igazi bölcs nem lehet vérszegény álmodozó, hanem a jó ügyének tevékeny cselekvője. A vallásos hódolaton keresztül elért érzelmi túlfűtöttség valójában személyes kielégülés, de veszedelmes illúzióvá válhat, ha nincs megfelelő külső egyensúly hozzá. A társadalom kínálja a lehetőséget a szellemi álmodozónak, hogy az így kapott igazságot vesse alá vizsgálatnak és nézze meg, milyen erősek azok a légvárak,

amelyeket képzeletében épített. Ehhez azonban az szükséges, hogy változtassa meg a világgal szemben elfoglalt eddigi véleményét és magatartását, vesse le legalábbis egy időre a veszedelmes aszketikus büszkeséget.

Az idő, a tapasztalat és a gondolkodás így bebizonyította, hogy az a teória, amelyet a hagyomány a mennyek országa felé vezető rövid útnak tartott, hiányos és nem tökéletes, és azt az érzést növelte bennem, hogy a keresést másutt folytassam. A miszticizmus fontos, szükségszerű és általában figyelmen kívül hagyott, vagy kevésbé figyelembe vett tényező az emberi életben, de végül is csak egyik tényezője az emberi életnek, vagyis semmiképp sem töltheti be az egész életet. Integráltabb szemléletre volt tehát szükség, olyanra, amely tökéletesen az észen és értelmen alapszik, és amely minden tapasztalat próbáját kiállja.

Ilyen szemlélet csak abból a nézetből származhat, amely szembenéz azzal a ténynyel, hogy az ember e földön azért él, hogy egyrészt aktívan tevékenykedjék, másrészt pedig azért, hogy passzívan meditáljon. A tevékenység tere elkerülhetetlenül a külső világban van, nem pedig a belső transz-világban. A meditáció gyakorlata az embert – addig a fokig, amennyire gondolatainak és érzéseinek békésebb alapjához el tud jutni – bizonyos mértékű önismerethez vezeti, de nem tudja a teljes megelégedettséghez eljuttatni. Ez azért van így, mivel a külső világgal mindig szemben találja magát meditációja végeztével, ami egyben halk és csendes figyelmeztetést is jelent, hogy ezt a külső világot is meg kell teljesen és helyesen ismernie. Ha ezért ezt a vizs-

gálatot nem végzi el, és az így létrejövő tudást nem egyesíti misztikus észlelésével, továbbra is félhomályban marad, és soha nem kerül ki a reggeli napfénybe, ahogy a transz-állapotba merülő misztikus tévesen azt hiszi magáról, hogy ott van. A legtöbb misztikus abban való fáradozásában, hogy önmagát megismerje, becsukja a szemét a környező világ mélyebb rejtélye előtt, ettől azonban ez a rejtély ugyanúgy megmarad.

Ennek az érvnek végső logikai határig való elvitele oda vezet, hogy felismerjük: valónk jelentése elkerülhetetlenül világosabbá válik, amikor megfelelő helyén az egész lét organikus egységén belül fedezzük fel.

Éppen úgy, ahogy egy gép valamely részének teljesen korrekt szemlélete csak az egész gép nézőpontjából lehetséges, ugyanúgy az individuális ember tökéletes szemlélete is csak az őt magában hordozó univerzális lét szemszögéből lehetséges. Különbséget kell tudni tennünk a negyedigazságok bizonytalan érintése, a féligazságok határozatlan érzése és a teljes igazság szilárd meggyőződése között.

Egy régi ázsiai tanmese szerint négy vak ember akarta volna megtudni, hogy milyen is lehet egy elefánt. Az egyik ezért megérintve az állat hasát kijelentette: olyan ez, mint egy kerek mosdótál. A második a lábát fogta meg, és ő az állatot így magas oszlophoz hasonította. A harmadik a fülét fogta, ami a táskát juttatta eszébe. A negyedik végül az állat ormányát érintette, és azt mondta, hogy szerinte az elefánt olyan, mint egy hajlott faág. Az állathajcsár végül jót nevetett rajtuk, és azt mondta:

Valamennyien tévedtek, mivel az egész állat helyett annak csak egy részét érintettétek.

A misztikus önmaga igazságának csak a felét szerezte meg, az egész igazság, amit saját belső valója és a külső világ alkot együttesen, továbbra is felfedezetlen maradt számára.

Korunk tudományos előrehaladása világosan mutatja, hogy annak a tudósnak, aki csak a külső világ kutatásával foglalkozik, a belső világot pedig figyelmen kívül hagyja – ha szellemileg elég mélyen tud gondolkodni, temperamentumát tekintve pedig elég bátor –, végül el kell odajutnia, hogy lássa: vizsgálódását most saját maga irányába kell fordítani. Így az ember, aki azzal a formulával kezdte, hogy „mi az univerzum?”, ennek társformulájával kell hogy befejezze: „mi vagyok én?” Eddington legutolsó könyve: „A fizika filozófiája” e fentebbi állítás igazságának nyílt megvallása. De ennek ellenkezője is ugyanígy igaz, ahogy a tapasztalat meggyőzött engem. Az a misztikus, aki önmaga titkának a kifürkészésével kezdte, végül arra lesz kényszerítve ha az igazság végső megismerését tűzi ki célul, és nem elégszik meg kisebbel –, hogy az univerzum titkának kifürkészésével fejezze be. Mindaddig, míg ezt a kérdést: „mi az univerzum?” nem tanulmányozza, tudása tökéletlen marad.

Ha csak egy pillanatra is sikerülne bármilyen teremtményt külső érzékelő tevékenységéből tökéletesen kivonni, az nem azt jelentené, hogy sikerült őt az univerzumból is kivonni, csupán csak azt, hogy tudatos énjéből. Ebben az állapotban az

ember azonnal mély alvásba vagy hirtelen ájulásba esne, amikor semmit sem tudna az „én”-jéről, és így soha semmit nem is tudhatna róla. Ez azt jelenti, hogy nemcsak ő képezi alkotórészét a világnak, hanem azt is, hogy az érzékbenyomás világa is része neki, mivel énjének eltűnésével ez is eltűnik. Ezért valónk helyes és teljes ismeretének ettől az idő és tér határolta világnak a helyes ismeretétől kell függnie. Az igazság csak az Egész komprehenzív vizsgálatából adódhat, ami szükségképp magában foglalja mind saját magunknak, mind pedig a világnak a vizsgálatát.

A német Hegel jutott el – puszta gondolkodás alapján – ugyanennek a problémának a felismeréséhez, ami az én misztikus tapasztalatból származó, tőle így különböző utamon tornyosult fel előttem. Hegel rámutatott, hogy az individuális tapasztalat részleges és véges, és ezért nem foglalhatja magába a valóság teljességét. Mindaddig tehát, amíg ez a tapasztalat az univerzális tapasztalattól különáll, telítve lesz ellentmondásokkal és eltérésekkel. Ezek azonban eltűnnek, ha az individuálist eltüntetjük az Egészben, amelynek a létét már eleve feltételeztük. Röviden, Hegel felismerte azt, hogy az individuálist megfelelően csak az egész egységeiben lehet megmagyarázni, és amikor ez a magyarázat a kívánalom, az magán túlra fog mutatni.

Így eretnek módon ennek a teljes gondolatmenetnek a tetőpontja felé haladtam, és előttem álltak az utolsó formulák. A „mi vagyok én” formulából fokozatosan jutottam el a következők megfogalmazásáig: „mi a világ-tapasztalat értelme és jelentése?”

és „mi az összes lét célja?” E kérdések megválasztása azonban már túlmegy a miszticizmus területéről a tiszta filozófia területére.

A bölcsesség felé vezető úton ezek voltak azok a kellemetlen következtetések, amelyeket a jógával – ahogy akkor megismertem – kapcsolatban szerzett tapasztalataim után levontam. Ez a tapasztalat egy bizonyos intenzív belső absztrakció elérését tette lehetővé, de tovább nem tudott vinni. Vállalkozásom nem csupán személyes volt, hanem bizonyos mértékig a másokon való segíteni akarás is motiválta. Azt hittem korábban, hogy a miszticizmusban megtalálom azt a szisztémát, amely mindazok magasabb törekvéseit teljesen ki tudja majd elégíteni, akik hozzám hasonlóan a tapasztalatot a végső vizsgálatnak és próbának kívánják alávetni. Ekkor még azt gondoltam, hogy a jelenkori materializmust részlegesen gyógyítani lehetne a miszticizmussal.

Ilyen észrevételeim csak akkor voltak, amikor már elkövettem azt a kezdeti tévedést, hogy hittem és néha támogattam is az összes, a jógagyakorlatokkal kapcsolatban kialakult hagyományos állításokat. Csak később és nagy nehézségek árán voltam képes különválasztani azt, ami valóban helyes volt bennük, attól, ami babonaság volt csupán.

Ezeket a szavakat könnyen félre lehet érteni. Könyveimben a szellemi csendet erősen támogattam, és ezt a támogatást most sem vonom vissza. Az elfoglalt életbe vitt

minden kis béke nagy jelentőségű, és egy reggeli nyugalomban eltöltött félóra emléke is könnyebbé teszi a napi legkeményebb munkát is, és fegyelmezi az érzéseket.

Számtalanszor említettem könyveimben, hogy sohasem volt az a célom, hogy a nyugatiakat arra buzdítsam, hogy vonuljanak asramokba, csupán csak arra, hogy egy időre vonuljanak vissza önmagukba. E könyvek megadják ennek a módszerét is, és a közölt gyakorlatokkal ez el is érhető, ami a legtöbb ember számára elegendő is. A meditáció más előnyei – ha a meditációt helyesen végezzük, ami nem mindig gyakori – szintén értékesek az élet gyakorlati vonatkozásában. A fontosabbak ezek közül pl. az akarattal létrehozott koncentráció képessége; az érzelmek és indulatok megfékezése; nagyobb képesség arra, hogy a nemkívánatos és zavaró tényezőket kiűzzük elménkből; és végül önmagunk jobb megismerése. Ezek az előnyök egyáltalán nem megvetendők és még a napi élet szokásos elfoglaltságai közepette is nagyon hasznosak.

Néhány ember számára azonban, pl. amilyen jómagam is vagyok, akik az élet értelmének megértését és az igazság fontos problémájának kibogozását keresik, a béke és az önfegyelmezés nem tudja lecsillapítani az elme kínzó éhségét, bármilyen értékesek is legyenek ezek önmagukban. Röviden, én a végső tudás azon ígéreteinek realizálását kerestem, amelyről a régi szanszkrit könyvek azt tartották, hogy a jóga magasabb misztériumához tartozik.

Itt most meg kell egy kicsit állni, hogy megmagyarázzam, mi is *„a jóga magasabb misztériumai”*-nak a jelentése. Ezek a valamit ismerni vagy csak valamit érezni közötti különbséget jelölik.

A mély meditációban az ember úgy érzi, hogy az egyetlen állandó érték csak az, ami a szívében rejlik, a világ pedig olyan számára, mint egy tűnő álom. Az ember úgy érzi, megtalálta az igazságot, ez azonban csak ködös érzése még és nem a valóság maga. A meditáció csak ezeket a halvány érzéseket adhatja, azonban nem tudja őket szilárd formába is önteni. Ezenkívül ezek a misztikus tapasztalatok is múlékonyak, és a meditáció végezetével eltűnnek. Ahhoz, hogy megmaradjanak, az embernek naphosszat meditációba merülve kellene maradnia. Ez a követelmény azonban a legtöbb ember számára nem megvalósítható, ill. senki számára nem lehetséges.

Zavarodottságom mindaddig óriási volt, amíg nem kezdett felderengeni bennem az a gondolat, hogy a tartósságot úgy lehetne biztosítani, ha a tudás és az érzés közötti egyensúlyt kialakítjuk.

Ha az ész is felfedezné és megértené azt, amit az érzés megpillantott, amikor bebizonyosodna, hogy a tény megcáfolhatatlan bázisán alapuló felfedezés állandó érvényű, és amikor az ész és az érzés spontán cselekvésbe olvadna össze, egy ember egész léte harmonizálódhatna, szemléletmódja szilárddá válna, belső békéje pedig állandó állapottá válna. Ekkor már nem lenne többé fontos, hogy ez az ember a tevé-

keny világban aktívan dolgozik, vagy éppen meditációba merül, mivel élete egy integrális egészet alkotna.

A régi indiai szövegekben voltak ilyen kijelentések, amelyek ezt az elképzelést támogatták. Bár a világ legbensőbb természetének ilyen megértése és az élet finomabb értelmének ilyen belső meglátása elméletből csak olyan szintig válhat valósággá, amennyire az egyéni ember belső erejéből futja, de ugyanakkor az is igaznak látszik, hogy kellett lennie olyan régi tanításnak, ami a sötétségből az ehhez vezető utat is megmutatta.

Így az a tudat, hogy vannak még látszólag megmászatlan csúcsok, de nincsenek hozzá vezető utak, abban az időben fájó elkeseredettséggel töltött el.

A világ természetére és a misztikus szemlélethez való korrekt kapcsolatára vonatkozó szélesebb skálájú intellektuális megvilágosodásnak, röviden: az Igazságnak a maga teljességében való megismerésének szüksége kényszerített arra, hogy körülnézzek, hátha másutt ez megtalálható.

Nyugat eredményét ismertem már ezzel kapcsolatban és tudtam, hogy ezek – ameddig elmentek – a maguk nemében kitűnőek is voltak, de nem mentek el elég messzire. A tudomány őszintén bevallotta a maga elégtelenségét, és olyan élvonalbeliek mint Jeans, Eddigton és Planck már kezdtek – tiszta kényszerűségből – a filozófia felé mutatni. Részben ismertem az egyes nyugati filozófiai irányzatokat, de bármilyen csodálatos ésszerűséggel és gonddal voltak is kidolgozva, a nézetekben rejlő

óriási konfliktusok egymás értékét rombolták le, és a tanulót szellemi zűrzavarban hagyták.

Tudtam azonban, hogy Ázsia legkiválóbb gondolkodói is alaposan foglalkoztak a problémával, még pedig jóval korábban, mint ahogy Európában a görögök tették ugyanezt. És még volt valami fontos különbség a két földrész gondolkodói között: amíg a nyugati gondolkodók rendszerint arra a következtetésre jutottak, hogy a végső igazság felfedezése nem lehetséges, az ember korlátozottsága ui. olyan nagy, hogy ezt nem teszi lehetővé, Ázsia bölcsei azt állították, hogy ez a végső igazság igenis felfedezhető, és néhányan közülük birtokába is jutottak.

Emlékszem arra a lelkesedésre, ahogyan ezt az állítást támogattam ifjú napjaimban egy szkeptikus francia művésszel egy holdvilágos éjjel a Szajna-parti séta közben való beszélgetésünkkor. Ekkor azonban még sajnálatos módon összecseréltem a fogalmakat: Ázsia bölcseit és misztikusait azonosnak hittem; mostanra azonban a tapasztalat már felnyitotta jobban a szemem.

Ázsiában hittem tehát, hogy ha van egyáltalán remény, az ezen az ősi. földrészen van, ahonnan a világ legkiválóbb vallási, misztikus és filozófiai tanítói Jézustól kezdve Konfuciuszig származtak. A keresést elsősorban Indiára akartam leszűkíteni, mivel addigi tapasztalataimból tudtam, hogy a többi ázsiai ország, mint pl. Tibet, Kína és Japán filozófiai tanítása, jóga-rendszere és vallási elméletei közvetlenül vagy közvetve innen erednek.

Úgy gondoltam, hogy a filozófiai tanításnak a kiinduló forrásnál kell tisztábbnak lennie, ezért a vizsgálatot a jelenlegi India területén kezdtem el. Első látásra úgy tűnt, hogy az az ellentmondásos nézet-keverék és eredménytelenség, amely a nyugati filozófiát jellemezte, Indiában is föllelhető, ahol hat klasszikus filozófiai rendszer alakult ki, amelyek az univerzumot racionálisan magyarázták, de mindegyik teljesen különböző előfeltételekből indult ki, és teljesen eltérő tényekhez folyamodott. Következésképp az Igazsággal kapcsolatban mindegyik egymással összeegyeztethetetlen megállapításra jutott.

Ezenkívül számtalan más teológiai és skolasztikus, magát filozófiainak álcázott elmélet létezett, amelyek végső soron a hiten alapultak – bár közvetlenül az észhez fordultak –, vagy azzal büszkélkedtek, hogy rendszerük a gondolkodásra épül, ugyanakkor a legnagyobb dogmával, a személyes Isten létének dogmájával kezdődtek.

Több olyan bölcs és szent is volt, akiket a közvélemény szentnek kiáltott ki, aki maga is azt hangoztatta magáról, hogy a Legfelsőbb Teremtővel áll kapcsolatban, és szószátyár módon magyarázta az univerzum értelmét, azt állítva, hogy a Teremtő személyes sugallatát tolmácsolja. Oly sokféle és egymásnak is ellentmondó tant ismertem így meg, hogy azt gondolhattam volna: az isteni terv is hónapról hónapra módosulhatott a Teremtő pillanatnyi akarata szerint!

Én azonban dogmamentes filozófiát akartam, aminek az igazsága éppen olyan megcáfolhatatlan, mint egy tudományos tapasztalaté, vagyis biztos talajon akartam végre járni.

A legtöbb ember az én helyemben kétségkívül elégedett lett volna azzal az eredménnyel, amelyet már magaménak mondhattam: a meditáció hozzásegített a napi béke megszerzéséhez és hagyta volna más emberekre azt, hogy az univerzum jelentésén törjék a fejüket.

Sajnálatos módon én más fából voltam faragva. Születésem pillanatában a hideg ész és az ábrándokat kergető különcség csillagai voltak együttállásban. Megfelelő tapasztalattal rendelkeztem már a társadalom sivárságát illetően, hogy tudjam, menynyire múló és mennyire csalóka volt mindaz a külső kielégülés, amelyet felkínált a belsőleg elérhetőkhöz viszonyítva. Sem a szegénység, sem a gazdagság ideálja nem vonzott: személyes életem magasabb kezek gondozására volt bízva, és így bármi is történt velem, megelégedéssel fogadhattam.

Már elértem az érett kort, amikor ősz hajszálak jelentek meg fejemen, és a tapasztalat elég erős volt ahhoz, hogy tudjam és érezzem: bármilyen kísérlet arra, hogy az elmémben felmerülő kérdéseket elhallgattassam, erőszakot követne el lelkiismeretemen.

Olyan végzetes következményekkel terhes korszakba születtem bele, amikor az egész világot meglepő tapasztalatok egész sora rázza meg, és az események olyan

szövevényes hálójába került, amelyből vagy összetörve, vagy megfiatalodva kerül majd ki az emberiség. Olyan korszak volt ez, amelyben az emberiség önnön pusztulásának kikiáltójává vált. Mint író, természetesen nem voltam közömbös szomorú sorsú planétánkon élő többi társam sorsa iránt. Az a vágy, hogy a szenvedő, tudatlan emberiség közül néhány legelszántabb keresőt – bár a még szerény és nem teljes – Igazság könyörületes felajánlásával szolgáljam, ahogy korábban szolgáltam őket a Béke felajánlásával, tűzként égetett engem. Már életem kenyerének javát megettem, így nem engedhettem meg magamnak, hogy tétlenül várjak a halálig, amíg ezek a kérdések válasz nélkül maradnak.

Mindezek ellenére egy szellemi zsákutcában rekedtem, amelyből úgy látszott, hogy nincs kiút, mígnem eszembe jutott, hogy ha nem találtam segítséget a jelenlegi Indiában, talán segítséget kaphatok a régi India tanítómestereitől. Az indiai földrészen született és a lét értelmével kapcsolatos legmélyebb gondolatok régi, téglalap alakú, sárga pálmalevél kéziratok sokaságába voltak bezárva. Úgy gondoltam, talán találok majd e hangtalanul szólók közül néhányat, melyek századok távlatából is megértően és érthetően beszélnek majd hozzám. Ezért elhatároztam, hogy kutatni kezdek ilyen szerzők munkája után.

Nem szabad azonban azt gondolni, hogy a Maharishi és köztem meglevő néhány nézetbeli eltérés miatt valamit is csökkent volna az iránta tanúsított mély tiszteletem és őszinte nagyrabecsülésem. Ahogy halálakor, 1950-ben egy londoni újságban írtam:

„Ő volt az egyetlen indiai misztikus, aki a legnagyobb mértékben inspirált engem... A közöttünk kialakult szellemi kapcsolat töretlen és élénk maradt... Egy látogatóval ezt az utolsó üzenetet küldte nekem: »Amikor a szív beszél a szívhez, mi szükség van akkor kimondott szavakra?«”

II. fejezet

A VÉGSŐ ÚT

„Helyezzétek a Kongresszus elé az indiai filozófia igazságának célját: minden élőlény boldogságának biztosítását, ahogy azt a szent szanszkrit írások mondják: „Sarve Janah Sukhino Bhavantu, (Legyen az egész emberiség boldog) és ‚Sarve Satwa Sukho Hitah' (Teremtsük meg valamennyi élő jólétét)" (Mysore korábbi maharadzsájának az 1937-es párizsi nemzetközi filozófiai kongresszuson az indiai delegátusokhoz küldött távirat-üzenete.)

„Egy vitatkozóval ne állj le a sorsról vitatkozni, és ne kezdj el vele beszélgetni sem" – így szólt bölcs figyelmeztetése a gyakorlati gondolkodású Mohamed prófétának, aki így egyetlen húzással törölte a kérdést, és kétségkívül sok időt és vég nélküli vitát takarított meg híveinek.

A múltban a Sors ritkán fogadott kegyeibe, bárhogy erőlködtem is, hogy a számomra nagyrészt ismeretlen hatalmak kegyeit magamra irányítsam, most úgy tűnt, hogy váratlanul szövetségesem lett.

Emlékezetem távolba vesző homályos régióiból kell kikeresnem ennek az eseménynek a nyomait. Őserdővel borított hegyek közé mentem, hogy egy időre kikap-

csoljam magam régi megszokott életvitelemből, és hogy a bennem felhalmozódott kutatási anyagból egy könyvet írjak. Időről időre a múltban is igényeltem ezt a visszavonulást a társadalomból és korábban azt gondoltam, hogy egyes asramokban – a remeteség és kolostor indiai változatában megtalálom erre az alkalmas szellemi helyet, ahol az emelkedett gondolkodás és békés életmód harmóniája megfelel a világi tevékenységtől való visszavonulás ideájának. Ez a reményem azonban később szertefoszlott amikor láttam, hogy az asram maga nem más, mint a magam mögött hagyott tökéletlen világ kicsinyített mása. Ezért azoknak, akik ugyanezt a belső szükséget érzik a visszavonulásra, tapasztalatból a legmegfelelőbbnek a Természet nyújtotta helyeket ajánlhatom. Itt, a magányos csendes erdőkben vagy a fenséges magasságban, a csendesen csobogó patakok mentén, vagy a néptelen hullámverte tengerparton, az ég színében, a hegyvonulatok tiszta kontúrjában gyógyító balzsamot találhat mindenki, aki a durva, rohanó, szeretetlen világ sebesültjének érzi magát.

Az a hely, ahová letelepedtem a Mysore-i egykori maharadzsa vendégszeretete jóvoltából, ilyen gyógyító, hatalmas erejű hely volt. Amerre a szem ellátott, nyoma sem volt emberi településnek: itt a tiszta, mérgezetlen Természet lett az egyetlen társam, minden örömöm Ebből a nagyszerű magányból fakadt. Tudtam, hogy itt nemcsak hamarosan meggyógyulok, de befejezhetem magamra kirótt munkámat is.

Három csodálatos hét telt el így, amikor hirtelen nem várt esemény történt. Egyik délután levelem érkezett egy indiai embertől, aki a közelben töltötte a szabadságát, és

miután megtudta, hogy én is ott vagyok, rövid látogatásra szeretett volna átjönni, mivel már ismerte az addig megjelent könyveimet. A levelet olvasva nem tudtam, hogy ez a látogatás meghatározó jellegű lesz sorsom zegzugos útjának következő szakaszán. Mosolyognom kellett azon a gondolaton, hogy azt hittem: ezen a távoli helyen teljes inkognitóban vagyok, és íme mégis váratlan látogatóm akadt.

A levélíró egy fehér turbános, szemüveges, nyugodt arckifejezésű, alacsony termetű, idősebb Brahmin volt. Kezében három kisebb könyvet tartott. Tíz percen belül növekvő lelkesedéssel hallgattam, mivel pontosan ugyanarról a problémáról beszélt, ami éppen elmémet foglalkoztatta. Így a végzet szerpentinútja megint különös és nagy jelentőségű módon feltárult előttem.

Az első könyv a híres és klasszikus Bhagavad Gita volt, amiből különös látogatóm egymás után idézett szokatlan nézeteinek támogatására: mégpedig, hogy a jógával kapcsolatban kialakult hagyományos szemléletmód általában nem tökéletes és nem elegendő; hogy a meditáció az igazság keresésére kitűnő szellemi előkészület, de magában soha nem képes az igazságot adni; hogy az indiai jógik többsége azzal az elterjedt, de téves hittel gyakorolja az előkészítő gyakorlatokat, hogy ezek valamenynyien közvetlenül ugyanahhoz a legmagasabb célhoz juttatják majd őket; és hogy a jelenlegi jógik közül aligha van olyan, aki ismerné és követné azt az egyetlen utat, amely az embert a végső igazság felfedezéséhez vezethetné. Ezt a végső utat „a filo-

zófiai megkülönböztetés jógájá”-nak (Gnana-jóga) nevezik, aminek a végső betetőzése a „megcáfolhatatlan jóga” (Asparsa-jóga).

Most elővette a második könyvet is, amelyet magával hozott, és azt mondta: „Engedje meg nekem, hogy ezt a kevéssé ismert könyvet is bemutassam önnek, amelyet ritkán olvasnak, egyrészt azért, mivel az átlagos tanítvány számára érthetetlen, másrészt azért, mivel az átlagos panditok előítélettel teljes felfogásának nem felel meg. A címe „Ashtavakra Samhita” (Ashtavakra éneke). Legalább háromezer éves, vagy még ennél is több, mivel őseink nem sokat törődtek a pontos dátumok megadásával. Ez az a rejtélyes könyv, amelyet Sri Ramakrishna a több mint 50 éve élt nagyrabecsült bengáli bölcs párnája alatt tartott, és csak akkor vette elő, ha szeretett tanítványával, a híres Swami Vivekananda-val volt együtt. E magas és emelkedett tanítással tanítványai közül senki mást nem ismertetett meg, mivel ez fölborította volna az addigi dédelgetett és jónak tartott hitüket.

Ebből is látható tehát, hogy ez a könyv nem kezdőknek való. Ashtavakra bölcsnek – aki maga személyesen felismerte az indiai bölcsesség legmagasabb útját – legmagasabb tanításait foglalja össze tanítványának, Janaka királynak – aki lelkes keresője volt az igazságnak, mégis megmaradt a gyakorlati tevékenységében, mint egy nép vezetője és uralkodója.

Az utolsó fejezetei azt hangsúlyozták, hogy az igazi bölcs nem menekül el a világból asramokba és barlangokba, hanem állandóan a mások javára végzett munká-

ban marad. Külsőleg semmiben sem különbözik a többi embertől, mivel nem akarja, hogy azok piedesztálra emeljék. Különösképp szeretném felhívni a figyelmét az első fejezet 15. versére, amely így hangzik: „Az a te buktatód, hogy csupán meditációt gyakorolsz!” Ennek itt az az értelme, hogy a meditáció is csak lépcső az igazság felé vezető úton: elcsöndesíti a gondolatokat, finomítja, élesíti, az elme koncentratív képességeit, de az embernek nem szabad összetéveszteni az eszközt a céllal, hogy megelégedjen az így létrejövő békével, hanem tovább kell haladnia, és ki kell egészítenie azt a magasabb igazság keresésével. Ashtavakra óvja királyi tanítványát, hogy ne legyen elégedett csak a miszticizmussal, a szokásos jógával, vagy a vallással, hanem haladjon tovább és feljebb azon a lépcsőn, amely az igazság filozófiájának tudásához vezeti majd. Ez a fokozat már egy magasabb rendszerhez, a filozófiai megkülönböztetéshez tartozik, ahol a szokásos jóga által adott lecsendesített és koncentrált gondolkodás szintén fontos, de csak mint vele együtt járó tevékenység. Megérti most már, hogy az ilyen forradalmi tanítás miért nem válhat vonzóvá az ösztönösen könnyebb utakat kereső átlagember számára.”

A látogató letette a könyvet, kis szünetet tartott, és nagy kerek szemüvegén keresztül rám nézett. Mély érdeklődést éreztem iránta. Biztosítottam, hogy nagyon érdekel amit mond, és kértem, hogy folytassa.

Most gyengéden megfogta a harmadik könyvet is amelyet hozott, megmutatta és dicsérte egy ideig, majd átnyújtotta nekem. A kötet a Mandukya Upanishad (The

Secret Doctrine of the Sage Mandukya) (Mandukya titkos tanítása) nagyon tömör szövegét tartalmazta, amely csak tizenkét tömör paragrafusból állt, és a Gaudapadás Karika (The Concise Stanzas of Gaudapada) (Gaudapada rövid stanzái) című 215 rövid paragrafust tartalmazó hosszabb kiegészítőt, valamint egy hosszabb kommentárt, amelyet a híres Shankara írt mind a szöveghez, mind pedig a tanulmányhoz. „Az, aki intellektuálisan mind a szöveget, mind pedig a kommentárt megérti, megérti majd annak az igazságnak a legmagasabb állítását is, amelyet India évezredeken át megőrzött és amelynek a töredékeit Ázsia többi részén is kölcsönvették.” – jegyezte meg látogatóm. „Ez a mű tartalmazza a jógán túli magasabb misztériumok kapujának kulcsát. Ezek a módszerek ott kezdődnek, ahol a meditáció abbamarad, mivel ezek valójában a jóga-gyakorlat által elérhető intenzív koncentrációt alkalmazó filozófiai eljárások, amelyek arra irányulnak, hogy az elmét vele született tudatlanságából és szokásos tévhitétől megszabadítsák. Valóban nagyon nehezek nekünk, keletieknek is, de még nehezebbek az önök számára. Ezeket a magasabb jógákat majdnem egyetlen itteni jógi sem ismeri, és majdnem valamennyi pandit félreértelmezi. Ha azonban ezeket a rendszereket megismeri, másra nem lesz szüksége. Ha azonban Indiában, abban az országban, ahol keletkeztek, ennyire kevéssé ismerik, még reménytelenebb, hogy az önök nyugati orientalistái között akad olyan, aki megérti őket.”

A fő ok, ami tarka indiai utamon Mysoreba hozott engem, az a mély tisztelet volt az állam korábbi maharadzsája iránt, amelyet egész India is érzett iránta. Feddhetet-

len jelleme, őszinte tisztelete a kultúra iránt, és fáradhatatlan erőfeszítése népe jólétének érdekében, hosszú, több mint 40 éves uralkodása alatt az összes uralkodók közül a legáltalánosabban tisztelt és szeretett emberré tette őt, akit Ghandi is csodálattal Rajarishi-nek, királyi bölcsnek nevezett. Amikor megismertem, felfedeztem, hogy nagyságának titkos forrása abban a filozófiában rejlik, amellyel azonosította magát, és amelyet e könyvben próbálok majd megmagyarázni.

India déli csücskétől a Himalájáig bejárta az egész országot, hogy megismerje országa legnagyobb tiszteletnek örvendő tudósait és szent embereit, és Tibetbe is eljutott keresése közben. Ezért honfitársai között egyike volt azoknak, aki legjobban megállapíthatta, hogy hazája kulturális örökségében mi volt a legértékesebb. És ezt végül a filozófiában találta meg, amelynek a tanítását nem csak személyes életében, hanem a közéletben is valóra váltotta.

E tan gyakorlati értékét abban az üzenetben foglalta össze, amelyet a fejezet elején idézett, Nemzetközi Filozófiai Kongresszushoz küldött, amely szerint az emberiséget úgy kell felfogni, mint egy családot. Zavart korunkban lehetne ennél emelkedettebb és értékesebb üzenetet adni? Eleddig egyik intézményesített vallás és filozófiai irány sem adhatta, mivel önmaguk előtérbe helyezésével és megjelölésével eleve kizárták magukból a más hitet vagy tanítást vállalókat. Európa nem méltányolta ezt az üzenetet, nem fogta fel, hogy az igazi filozófia nemcsak, hogy nem haszontalan, hanem

tényleges etikai vezetést is képes adni és ezen üzenet után hét évvel kitört eddigi történelmének legrosszabb háborúja.

Az ebben az üzenetben idézett két szanszkrit szöveget a Mysore-i palotában naponta énekelték. A maharadzsa államában bizonyította be, hogy a filozófia a köznép javára jótékonyan alkalmazható. Mysore kiérdemelte azt, hogy „modell állam”-nak nevezzék, és India leghaladóbb államaként említsék. Uralkodójának híre messzire elterjedt, és halálakor a *The Times* úgy írt róla, mint aki India többi részére is követendő mintát állított fel. Az igazság filozófiájának ilyen volt a gyakorlati eredményessége és haszna.

Személyes vonatkozásban elmondhatom róla, hogy nagy érdeklődéssel kísérte filozófiai és irodalmi tanulmányaimat és előrehaladásomat. Halála előtt néhány évvel ezt mondta nekem: „Ön tanulmányozta a jógát, és megismertette a nyugatiakkal, most tanulmányozza és ismertesse meg velük a legjobbat, amit India adhat: a legmagasabb filozófiánkat!” E feladat másik részének teljesítésére elérkezett végre az idő. Nagy szomorúságom, hogy e könyv kiadását amelyben e filozófia első körvonalazását adom – a maharadzsa már nem élhette meg.

Az eltűnt bölcsek tudásuk magaslatából jelentették ki, hogy van egy végső út, amely egyedül vezeti a kérdező elmét a tökéletes béke és a rejtett erő nyugalmába, a végső felismerés etikai szépségéhez és univerzális jótékony hatásosságához. Ebben a finom tudatosságban még modern korunk szörnyű tempójának közepette is felismeri

az ember, hogy *lényegében* senki és semmi nem különbözik saját valójától. Valójában ez az, amit meg kellett keresni és találni.

Hosszú kutatás után sikerült a jógát jobban megismernem: meg tudtam így különböztetni az előkészítő és közbenső fázist attól a fokozattól, ami előrehaladott és kevéssé ismert, és amire ez a hosszú kutatás valójában csak az előkészületet jelentette.

A jóga három fokozata. A fentebb említett tanítás – amely a jóga koronájának és betetőzésének tekinthető – és az általában ismert, alacsonyabbrendű jógák között különbséget kell tennünk. A közöttük levő összefüggés nyilvánvalóbb lesz, ha a jógagyakorlatot három progresszív fokozatra osztjuk fel, amelyeken keresztül jutunk egy szélesebb és magasabb látókörű tudat kialakulásához. A legelemibb csoport a fizikai koncentrációs gyakorlatokat foglalja magában, mivel ezek azokra hatnak könnyebben – és ezek vannak többen – akiknek az elméje még képzetlen. A kezdő matematikus elméjét megzavarná, ha azonnal a felsőbb matematika tanulmányozásába fogna, ami csak egy későbbi kurzus anyagát képezheti. Hasonlóképp a jóga kezdője is e fizikai gyakorlatok felvételével kezdheti a tanulmányait. E tanulók közül néhányan nem csak a koncentráció elérését tűzik azonban ki célul, hanem egészségüket akarják javítani, erejüket növelni vagy betegségüket gyógyítani. Egy betegséggel terhelt test zavaró hatást fejt ki az elmére, és a gondolatot a betegséghez láncolja. Ezért ezeket a gyakorlatokat gyakran előkészítő fokozatnak szánják azok számára, akik később majd magasabb fokozatra léphetnek hajlandóságuk és rátermettségük

folytán. Az egyik ilyen módszer pl. a különböző ászanák (testtartások) végzése, amellyel a testet valamilyen speciális helyzetbe hozzuk és arra kényszerítjük, hogy bizonyos ideig abban maradjon. A másik módszer a lélegzés szabályozása az ún. pranajama-gyakorlatok végzése. A harmadik ilyen gyakorlat a szem rögzítése, a negyedik Isten nevének naponta sok ezerszer való ismétlése, az ötödik pedig meghatározott szent szótagok éneklése a levegő ki- és belélegzéséhez ritmikusan kapcsolódva.

A jóga második, ún. közbenső fokozata túlmegy a fizikai durva testen, és egyrészt az érzések iskolázását tűzi ki célul, másrészt pedig a gondolatok ellenőrzését, különféle misztikus, meditációs gyakorlatot tartalmaz azok számára, akik az érzelmi és szellemi béke elérését célozzák; de magában foglalja az Isten jelenlét utáni állandó vágyódást is. E gyakorlatok általános jellemzőjét a következő fejezetben körvonalazzuk majd. A meditatív elmerülés és eksztatikus transz-állapot lehetővé teszi, hogy az ember meglássa a világ alapvetően nem materiális jellegét és a mögötte rejlő harmonikus egységet; ezek a bepillantások azonban végső soron bár túlfűtöttek és egzaltált pillanatok, mégis csak múló érzések. A következő teendő az, hogy az ember megtanulja, hogyan változtassa őket állandó megértéssé. Ez csak a gondolkodás magasabb fényénél valósítható meg, ami viszont már egy következő fokozathoz tartozik. E második fokozat sikeres végrehajtását az az erő jelzi, amely lehetővé teszi, hogy az em-

ber hosszú ideig megmaradjon ebben a tökéletesen koncentrált elmerülésben, amikor a figyelem teljesen visszahúzódik a külvilágtól.

Ezekkel az előkészítő gyakorlatokkal készítheti föl magát az ember, hogy továbbmehessen a harmadik fokozatba, amely nem más, mint a filozófiai megkülönböztetés jógája. Ez a jóga-család legmagasabb csoportja; szupermisztikus de ugyanekkor teljesen intellektuális és racionális. E tanításnak egy részét ebben a könyvben ismertetjük, a magasabb és előrehaladottabb befejező rész – amivel az egész tanítás ismertté válik majd – ismertetése azonban túlnő e könyv keretein, és egy másik kötet tárgyát fogja képezni (*Az Önvaló bölcsessége.* A szerk.). Ezen a harmadik fokon a tanuló koncentrált, fegyelmezett érzéssel és gondolkodással együtt azért küzd, hogy értelmét kielégítse, és ezt az így élessé tett intelligenciát alkalmazza az egész világ, az egész élet értelmének filozófiai megfontolására és megfejtésére. Eleddig teljesen **önmagával** foglalkozott, saját kis énjével; most viszont a vizsgálatot kiterjeszti az egész világra. Mélyen és keményen kell gondolkodnia ezekről a finom igazságokról, és mindaddig tanulnia kell, amíg a gondolat nem **válik belső meglátássá**. Amikor ezek az erőfeszítések végül is sikeressé válnak, az ember az ultramisztikus kontempláció gyakorlatát végzi, és megvilágosult gondolkozásának ereje segítségével a végső misztérium: saját maga és a világ végső valósága közötti összefüggés megoldását keresi. Keresésének magaslatára érkezett, ahol egész elméje és egész teste most összhangban halad és küzd tovább. Ez a csúcsot elért út a megcáfolhatatlan jóga. Először az ember és az

univerzális valóság rejtett azonosságának végső elvét bizonyítja be, majd megmutatja, hogyan lehet ezt a gyakorlati élet közepette is felfedezni és realizálni.

Ennél magasabbra az elme már nem mehet. Az ember a hátralevő éveiben azon fáradozik, hogy ezt az igazságot szüntelenül tudatában tartsa, vele éljen éjjel-nappal, életében kifejezze és mindaddig térjen vissza légkörébe, amíg szokatlanságának a töredékét is elveszti, és az első kézből való, biztos és igazolt tudássá vált **gyakorlat maga** is eltűnik, és elveszik a tudás teljes kiteljesítésében. Itt már eltűnik a vallás minden formalitása, a meditáció látomása, de megszűnik a filozófiai kérdezősködés. *Ahogy a gondosan szerelt ácsolat is csak addig áll, amíg a ház el nem készül, utána pedig lebontásra kerül a végén, ugyanúgy először a vallás, majd a jóga és végül a filozófia is – ekkor már világosan látszik – hogy nem más, mint ácsolat, amelyre az embernek azért volt szüksége, hogy felépíthesse az igazság épületét.* Végül, amikor valamennyin túljutott, el kell távolítani őket. Ez az eltávolítás azonban – nem szabad félreérteni – csak arra a követelésükre vonatkozik, hogy egyedül ők lennének az igazság realizálására hivatottak, nem pedig egyéb alkalmazásukra. Amikor az igazság teljes felismerése szilárddá válik, az ember akár a vallás, akár a jóga, akár a filozófia területén megmaradhat. Tanulmányozhatja továbbra is a filozófiát, hogy kora szellemi áramlatait vezethesse; alkalmazkodhat az ortodox vallási rítusokhoz és követelményekhez, hogy másokat erősítsen és bátorítson, akik nem tudnak ezeken túljutni; meditatív transzba léphet személyes kikapcsolódása és megpihenése végett; de min-

dezek mellett egyik sem téveszti meg többé azzal, hogy egyedül ők jelentenék az igazsághoz vezető egyetlen és végső utat. A legjobb esetben is csak a **gondolati reflexióját** adhatják; az embernek magának kell **lényegében** eggyé válni vele, és ezt semmiféle varázslat nem képes megtenni. Az olvasó nem fogja megérteni ezeket a magyarázatokat, ha nem éri el a megértésnek azt a fontos pontját, hogy azok, akik nem jutottak túl sikeresen a jóga második fokozatán, nem lesznek képesek kiteljesíteni a legfelsőbb fokot sem. A meditáció gyakorlata ui. szükséges ahhoz, hogy a filozófia gyakorlata sikeres legyen. Az igazság utáni kutatás és kérdezés az a tartalom, ami a meditatív transzot megtölti. Az akarat aszketikus fegyelmezésének, a test és az én vizsgálatának együtt kell haladnia, és a gyakorlatban meg kell valósítani a filozófia elméleti eredményeit. A jógát ezért, ahogy rendszerint értelmezik, nem kell tehát föladni, bár a továbbiakban nem a befejezést jelenti, hanem csak egy eszközt a befejezés felé. A jógagyakorlás képessége nem csak a végső út kezdetén fontos, hanem a végén is. A mély meditatív szemlélődésbe merült éles racionális vizsgálat tökéletes kombinációja, és az így szerzett logikai következtetésnek a mindennapi életbe való bevitele az, ami végül a végső felismerés és megvalósítás gyümölcsét adja. E magasrendű tanításnak a csak puszta intellektuális megértése, amelyhez nem járul párhuzamosan az a jógaképesség, amely ezt a megértést szakadatlanul fenntartja, éppen olyan részleges, és éppen olyan befejezetlen és elégtelen, mint az a megszerzett jógaerő, amellyel képesek vagyunk a figyelmet a külvilágtól visszavonni, és filozófiai

erőfeszítéssel tartalmassá nem tett absztrakt dolgokon tartani. Sem a száraz akadémikus intellektualizmus, sem pedig az olyan meg nem világosult jógagyakorlat nem vezethet az igazságra – de még együttesen sem –, amelyet a tevékenység nem tölt meg élettel.

Így a tanuló fokozatosan halad egyik fokozatról a másikra, a test fegyelmezésétől az indulati, és érzelmi, majd végül az intellektuális fegyelmezéshez. A három összeadódásából származik a tanuló képességének és megértésének progresszív kifejlődése. Fontos megjegyezni, hogy mindezek lépcsők, fokozatok, nem pedig megtorpanások. Az az igazság, amelyet megismer, mindig megértési szintjéhez viszonyul arányosan.

A második és harmadik jógafokozat közötti bizonytalan elválasztás a mai India vallási és intellektuális köreiben általánosnak mondható. Patanjalit gyakran idézi, de ő csak az elme és az érzelmi kontroll céljáról beszél, nem pedig a léleknek a végső Valósággal való egyesítéséről. Igaz, hogy említést tesz Isváráról (Istenről), de ezt csak a gyakorlati módszer megadása miatt teszi. Azok, akik a szellemi koncentráció jógáját gondolják a végső útnak, nagyon tévednek. A Bhagavad Gita az ötödik fejezetben világosan kimondja, hogy a tudás jógájával semmi sem ekvivalens, és a tizenharmadikban, hogy ez (a tudás jógája) a megismerés legmagasabb eszköze. Ezért nem szabad összezavarnunk a fogalmakat. Világosan el kell választanunk a vallást a miszticizmustól, és a miszticizmust a filozófiától. Ha szokásból, vagy tévedésből

egyiket összezavarjuk a másikkal, elvesztjük az utat, és a végén teljes összezavarodottságba kerülünk. Látni fogjuk majd, hogy a különböző jóga-módszerek egymás után következnek, és nyomatékosan le kell szögezni, hogy nem egy közös központi célhoz vezető utak, mint ahogy azt általában tévesen tanítják. Nem vallotta-e meg Atmarama Swami maga, a „Hatha jóga pradipika”, egy klasszikus standard hatha jóga könyv szerzője, hogy ezt a könyvet azoknak szánja, akik a szellemi koncentráció gyakorlását nem képesek végezni? „A testi fegyelem jógája az elme koncentráció jógájára való előkészület” – írta. A népszerű jóga-módszerek nem megfelelőek a felsőbb felismerés magasabb céljának elérésére; a legjobb esetben is az igazságról csak egy átmeneti és nem közvetlen tudás megszerzését teszik lehetővé. Egy progresszív sornak csak egyes egységeit képezik, a létra alsó fokait, és egyiket a másik után átlépve juthatunk rajtuk keresztül magasabbra; a tetőre azonban – az utolsó fok kivételével – egyik átlépése sem juttathat bennünket. Hasonlóképp, egyik jóga-módszer sem elég önmagában, és egyik sem képes a végső felismerést lehetővé tenni az utolsó fok, a megcáfolhatatlan jóga kivételével. A jóga kifejezés olyan szélesre tárt ernyő, ami sok különböző fogalmat, gyakorlatot foglal magába. Jógának nevezik a szöges ágyon való üldögélés öngyötrő mutatványát, de a filozófus legmagasabb szintű gondolkodásának a gyakorlati életbe való átvitelét is. Ezért azoknak a nézete, akik a jógát csak a meditációs gyakorlatokra akarják korlátozni, a filozófiai vizsgálatot pedig nem számítják ide, teljesen alaptalan, és indokolatlan.

Az egyes fokozatok gyakorlati értéke azonban mindig ugyanaz marad. Azon kevesek számára azonban, akik a jógához abban a reményben folyamodtak, hogy az majd elvezeti őket a mindenek fölött álló igazsághoz, akik az elemi és középső fokozatot kielégítő eredménnyel gyakorolták, mindig ott a felhívás, hogy a magasabb módszert keressék. Ha eleget tesznek ennek a felhívásnak – hogy a tapasztalat jógáját a tudás jógájával egészítsék ki –, akkor a jóga rendszert inkább beteljesítik, nem pedig elhagyják. A teljes jóga ui. nem fejeződik be a meditációval, és lehetőségeit nem meríti ki a vallásos hódolat sem. A bölcs a változtatást anélkül képes megtenni, hogy e módszerek intellektuális egységén csorba esnék, míg mások csak veszélyt és szakadást látnak a magasabb módszerben. A veszély azonban illuzórikus, és csak abban rejlik, hogy a meditáció boldogsággal teli tapasztalatának biztosítsanak első helyet a régi hagyományos szokás szerint, holott csak a második hely illeti meg; a romboló hatás pedig – amitől félnek – nem más, mint az, hogy az intuitív megérzést a racionális belső meglátás magasabb vizsgálata elé helyezik. Megtarthatják mind a meditációt, mind pedig az intuíciót, semmit sem kell feladniuk vagy elveszíteniük, csak ezek elsődleges szerepét és mindenek fölött álló voltát, amikor pl. ellentétbe kerülnének a filozófiailag képzett gondolkodással. Valójában a végső és nagyszerű felismerés elérése nem lehetséges, ha a meditációt sikeresen nem vagyunk képesek végezni, és akarattal nem tudunk hosszabban tartó elmélyült állapotba kerülni. Választani lehet tehát egy múló és egy tartós békével teli állapot megszerzése között. A jóga nem

végződik a meditációval, sem a vallásos hódolattal, nem végződik az ászanákkal, vagy a lélegzés-szabályozással, csak a teljes felismeréssel végződhet, ez adhat egyedül békét, amely akkor is jelen van, ha az ember meditációt végez, de akkor is, ha nem végez.

Így a valóság négy különböző álláspontról fogható fel, amelyek progresszív szakaszokban bejárható úton helyezkednek el. Tekinthető saját magunktól elkülönültnek, amely felé a vallásos imádat fordul. Felfogható magunkon belül, amely a miszticizmusban teljesedik ki. Tanulmányozható filozófiailag azáltal, hogy minden róla alkotott téves fogalmat elejtünk. És végül tudatosan fölismerhető egy ultramisztikus folyamatban, mint ami önmagában van és létezik.

Ha az ember még nem szerezte meg a misztikus transzhoz szükséges erőt és az Ebből eredő érzelmi kondicionálást, annak a számára a filozófia csak steril, kiábrándító intellektualizmusban végződhet. Az élet az egész ember terméke, és amikor a filozófiai gondolkodás kimerítette teljes lehetőségét és megadja az igazságot, amely akkor tárul föl, amikor a gondolkodás a lehető legtávolabbi pontig jut el, amelyet még elérhet, ekkor ismét a jóga veszi át a vezetést, és a filozófiai következtetést kiegészíti a maga egyedülálló erejével, amely a világ-ideát abszorbeálja a Valóban. E könyvet nem saját arrogáns véleményem alapján ajánlom másoknak, hanem inkább azzal a vággyal, hogy továbbadjon nekik egy olyan nézetet, amely nagy segítséget

jelent az orvoslásra váró kérdések megválaszolásában. Ez a legtöbb, ami adhatok nekik.

Nem szabad félreérteni a dolgokkal kapcsolatban elfoglalt jelen helyzetemet. Én a saját utamat járom. Igaz, hogy konvencionális értelemben abbahagytam a tanítók és jógik keresését, és nem azonosítom magam többé asramjukkal. Ez részben azért van így, mert személy szerint belefáradtam az ilyen keresés hiábavalóságába, részben pedig azért, mert bizonyos asramokkal és aszkétákkal kapcsolatban hosszú idő alatt szerzett tapasztalatok teljesen kiábrándítottak engem. Régebben összekevertem a jógikat és hozzájuk hasonlóakat az igazi bölcsekkel – ahogy legtöbben közülünk összetévesztik ezeket a fogalmakat –, de most valamivel tapasztaltabb vagyok e téren. Most is nélkülözhetetlennek tartom – a helyükön természetesen – korábbi misztikus tapasztalataimat; a változás nem e tapasztalatok tagadásának, hanem értékelésének irányában van nálam. A mélyebb kutatás és a jobb vezetés segített ezek pontosabb értékelésében és abban, hogy az őket megillető helyre tegyem őket. A misztikus tapasztalat fontos fázis, amelyen minden keresőnek át kell haladnia. Egyáltalán nem adtam fel a napi meditációt és napi programomnak jelenleg is fontos részét képezi. A fogalmakat azonban nem kavarom össze többé. A víziók, elragadtatások és intuíciók a meditációnak csak kísérő jelenségei és egyáltalán nem különös fontossággal bíró melléktermékei. Nincs olyan univerzális mérce, amivel valódiságuk mérhető lenne, következésképp jobb ha a meditáció fő célját tekintjük egyedül.

Két korábbi könyvemben ígéretet tettem, hogy ténylegesen megadom mindazoknak az igazságoknak a teljes intellektuális megállapítását, amelyek a szokásosan ismert jógán túl vannak. E munka első, nem teljes részét ez a könyv képezi; nem teljes még, mivel nem meríti ki a teljes felhalmozott anyagot. A teljes mű majd egy másik könyvvel együtt lesz egész. Ebben a könyvben csak egy részét és nem az egészét kaphatja az olvasó a filozófiai megkülönböztetés jógájának. A többit – az igazság teljes feltárásával együtt – egy következő kötet foglalja majd össze, amivel teljes és befejezett lesz annak a feladatnak a megoldása amire vállalkoztam. A második kötet megírása igen nehéz feladat és külön könyv alakban való megjelentetése lényeges, mivel nemcsak hidat fog képezni korábbi, miszticizmussal kapcsolatban írt könyveim és e mostani, tiszta filozófiai munkám között, hanem az olvasó elméjének átnevelését is elő kell, hogy készítse egy magasabb vizsgálatra, amellyel a racionális keresés véget érhet.

A köznyelv szegényes ahhoz, hogy absztrakt fogalmakat hordozzon, ezért szükség lenne speciális filozófiai terminológiára. Könyveimet azonban elsősorban az utca emberének szánom – nem pedig kolostorokban élő tudálékos embereknek vagy akadémikus metafizikusoknak –, akik szintén elgondolkoznak a lét értelmén, és ezért vonakodtam ezt a távoli és ismeretlen terminológiát használni, kivéve ott, ahol az elkerülhetetlenül szükséges, vagy különben is könnyen érthető. Amennyire lehetséges volt, a bonyolult absztrakciók terén végzett kutatásokat a köznyelv területére hoztam,

amelyek – anélkül, hogy pontosságukból, vagy mélységükből valamit is elveszítenének – minden átlagosan intelligens ember számára érthetőek kell, hogy legyenek. Bár a bennünk rejlő ész-gyötrő igazságok egykor csak egy szűk körű intellektuális elit tulajdonát képezték, igyekeztem úgy kifejezni őket, hogy annyira érthetők legyenek, mint pl. egy jó stílusú újságszöveg. Mindazonáltal azok számára, akik sohasem gyakorolták a meditációt vagy a koncentrációt, és nem folytattak filozófiai tanulmányt sem, az ilyen gondolkodás nem lesz ínyükre; azok viszont, akik a szigorú ortodox vallásos utakat követik, megrémülnek majd tőle. Ezek az oldalak ugyan mindenki számára hozzáférhetők és nyíltan szólnak, a bennük rejlő igazi értelem megértése azonban csak azok számára lehetséges, akik hajlandók szellemi erőfeszítést is tenni. Ezért célszerű egyszerre csak keveset olvasni és azon elgondolkodni.

Előre látok néhány kritikai megjegyzést, amelyet már hallottam, sőt olvastam is egy alacsony színvonalú indiai újságban, amelyben bizonyos személyek a személyes gyűlölködés hiábavaló munkájára vállalkoztak. Ezek a vádak e könyv megjelenésével minden bizonnyal még jobban kikristályosodnak majd. Az első vád, amelyet ellenem szegeznek az, hogy következetlen vagyok, mely szerint képrombolásszerűen széttörtem a korábbi definíciókat és doktrínákat, megváltoztattam egy kialakult és elfogadott nézőpontot, az emberek és a tapasztalat korábbi értékelését, és így jellememre nézve ingatagnak, ítéleteimet tekintve pedig megbízhatatlannak bizonyultam. Személyes barátaim kétségtelenül mosolyogni fognak e két utóbbi állítás hallatán, az

egész vád maga viszont azt mutatja, hogy jelenlegi szemléletmódomat határozottan félreértik, mivel régi nézeteimet nem tagadtam meg ezzel, hanem csak kiszélesítettem őket. Különben őszintén azt is meg kell vallanom – a teljes cél és szándék miatt –, hogy nem vagyok az állhatatosság megszállottja. Csak annyiban érzem magam hozzátartozónak, amennyiben azt az igazságkeresés folytatása érintette; ha e keresés eredményei – ahogy előrehaladtam – megváltoztak és különbözőek lettek, akkor legyenek azok! A tény felismerése nem késztet meghátrálásra. Múltbeli célom és szándékom őszintesége ad ehhez bátorságot. Egy író számára, aki hírnevét a jógával kapcsolatos kutatásai alapján alapozta meg, a jóga korlátainak mostani nyílt megvallása nem könnyű dolog. Erre a felelősségteljes lépésre csak a legsúlyosabb okok és a legrosszabb tapasztalatok késztethettek engem. Életem állandó kutatásban, az új tények igazolásával és helyes értékszemléletem, ill. ítélőképességem kialakításával telt el. E jellemzőkkel elkerülhetetlen, hogy az ember – hacsak nem vakon hívő, aki a mások által mondottakat, vagy a vele történteket vakon elfogadja – arra kényszerül, hogy korábbi tapasztalatának következtetéseit, ill. kiértékeléseit módosítsa.

Ez a keresés hasonlít egy ismeretlen hegy megmászásához, amely során a táj állandóan változik. Úgy látszik, hogy amit az ember maga fölött magasan lát, az a csúcs. Sok-sok évi kitartó erőfeszítés után elérkezik ide és akkor óh! a siker pillanatában felfedezi, hogy az igazi csúcs még magasabban fekszik, és további évek további nehéz küzdelmére van ismét szükség. A misztikus víziók, jógatapasztalatok, vallá-

sos hitek és tudományos elméletek jelentik azokat a kisebb csúcsokat, amelyet az ember a hegy mászása közben elér, s amelyet ismételten összetévesztett a végső csúccsal. Az igazságnak különböző és eleddig nem sejtett látványa tárul fel, ahogy a fölfelé menő úton elmaradnak a régi tájak, és mindig fölfelé kell haladni tovább. A végső csúcs létezik – ebben nem kételkedhetünk –, de csak azok érhetik el, akiknek van bátorságuk állhatatlannak lenni! Buddha sem habozott – amikor egy magasabb utat megpillantott –, hogy otthagyja a jóga elemibb formáit, amelyet hat éven keresztül gyakorolt.

A második vád az lesz, hogy eretnek vagyok. Ez természetesen abszurd lehetetlenség, mivel az igazság ügyén kívül – amellyel eljegyeztem magam – semmi mást nem támogattam. Ha tehát azzal vádolnak engem, hogy hinduista, vagy egy bizonyos különleges indiai asram propagandistája lettem, ez a vádaskodóknak csak hiábavaló, és saját maguk kitalálta feltételezése lesz, ami sohasem volt személyes magatartásom és nézetem. Ha azonban egy alacsonyabb nézőpontról egy magasabbra való átmenet jelentené azt, hogy eretnek vagyok, akkor boldogan vállalom az eretnekség vádját.

A harmadik vád, mely szerint megtagadtam volna a jógát, hasonlóképp szintén nonszensz dolog. Saját formulárémból nem tévedtem, vagy hibáztam. Én a jógát nem tagadtam meg, továbbra is magasra értékelem – a saját helyén –, korábbi nézetem vele kapcsolatban annyiból változott csupán, hogy már nem koncentrálom **teljes** figyelmemet és tekintetemet rá, hanem inkább – a végső igazság nagyobb hátterének

ellenében – megpróbálom igazságosabban és jobban értékelni, kritizálni és megérteni. Nem tagadom a jógát, csak továbbfejlesztem. Mint a filozófia partnere, a jóga kétségkívül szolgáltatja az igazságot, egyedül állva, a filozófia nélkül azonban csupán csak békét adhat. A misztikus intuíció, a szellemi nyugalom és meditáció gyakorlása egyáltalán nem nélkülözhető mindazok számára, akik még úton vannak az igazság keresésében.

Minden igazságkereső és minden ember, aki mer becsületesen gondolkodni és e gondolkodás eredményeit elfogadni – legyenek ezek olyan keserűek, mint az üröm, vagy olyan édesek, mint a méz – nem más, mint vándor. Nézetei soha sincsenek végleges formába öntve. Tudja, hogy a bölcsesség az élet mozgó folyamatának utolsó desztillációs terméke, nem pedig az első. Az a keresés, amibe kezdett, dinamikus és nem statikus. Nem zárhatja be magát egy intellektuális sírba, amelyre a halálát hirdető makacs szemlélet sírkövét gördíti rá. Ezért csak olyanokat szeretnék olvasóimnak, akik készek velem jönni a félelmetes vadonba és pusztaságba. Az igazság felfedezése nagy kaland: hosszantartó, fáradságos haladás az Ismeretlen egyre növekvő felismerése felé, nem pedig egy kisszerű, megszokott kerékvágásban való haladás. Az úttörőnek dolgozni és szenvedni kell, hogy olyan új igazságot ismerjen meg, amit elődei régi igazságnak ismertek. Az állhatatosságot úgy kell viselni mint egy új köntöst, amikor segíti az igazság keresését, de el kell dobni mint szakadtat, ha akadályává válik. A legtöbb kérdés expanzív: nem csak egy oldaluk van, hanem több is. Ha az

ember hajójának vitorlája a múltban az egyik oldal felé vette az irányt és most a másik felé halad – egy valódibb látásra – annál jobb!

Az idő kétségtelen a dolgokat illetően egy kissé bölcsebbé tett engem és egy kicsit kritikusabbá önmagam és tapasztalataim, valamint az általam személyesen ismert neves asramok és agyondicsért misztikusok irányában. Az ezzel kapcsolatban végzett alapos vizsgálat az igazság magasabb atmoszférájába vezetett engem. E vizsgálatban a legértékesebb segítséget a filozófia adta, amely megmutatta, hogyan lehet a misztikus tapasztalatokat a legfelsőbb Igazság fényében értékelni. Ezt az igazságot kevesen keresik, mivel ehhez minden személyes vágyat és indítékot fel kell adni.

Azok tehát, akik ezt a könyvet úgy fogják fel, mint az állhatatosság hiányának szimbólumát, nagyon tévednek. Az ész ítélőszéke előtt nincs szükségem silány mentegetőzésre. Az itt bemutatásra kerülő új tanítás azért nem áll annyira ellentétben korábbi állításaimmal. Már a „The Quest of the Overself” (Szó szerint „Az Önvaló keresése”, amely „A felsőbbrendű Én” címmel magyarul is megjelent [Szukits Kvk., 1994.] [A szerk.]) c. könyvem írásakor is tudatában voltam ennek, ahol az első fejezetben azt írtam, hogy az utolsó szó leírása még hátravan. „Minden írónak és tanítónak szükségképpen különböző helyzetet kell elfoglalnia olvasói szellemi fejlettségi szintjének megfelelően... E lapok célját nem szabad félremagyarázni, amely itt nem más, mint az, hogy a nyugati emberek számára járható jóga-utat mutasson be... E lapok megmutatják, hogy hogyan lehet bizonyos megelégedésre jutni, de ezen a fo-

kon nem próbálják megoldani az univerzum misztériumát... Az ember csak akkor lesz kész arra, hogy a Végső Igazság keresésére vállalkozzék, amikor az elme békéjét és a gondolat koncentrációját már megvalósította... Egy finom és meglepő bölcsesség után kutatunk, amelyet millió ember közül talán egy sem talált még meg.”

Bár a miszticizmushoz való ragaszkodásom – amennyire határai és korlátai terjednek – változatlan maradt, mégis tudtam, hogy a miszticizmus önmagában nem elegendő. Kezdtem felfogni, hogy az igazság legalább olyan messzire van a miszticizmus mögött, mint amennyire a miszticizmus van a vallás mögött. Az ezt követő könyvemben (Inner Reality [Belső Valóság]) már többször merészen azt állítottam, hogy a miszticizmus nem elegendő, és hogy mögötte van még egy végső út. De csak ebben a könyvben érkezett el az idő arra, hogy világosan megmagyarázzam mi volt az oka annak, hogy egy részleges látást egy teljesebbel cseréltem föl.

Az egyes könyveim ezért úgy foghatók fel mint mérföldkövek a megtett úton, mint egy-egy oázis, ahol megpihentem egy darabig a világ sivatagján való átkelésem közben, az élet és a valóság egyetlen érvényes magyarázatának keresésében. E könyvben tehát az olvasók a Keresés olyan szakaszával ismerkedhetnek meg, amely már közelebb került a végcéljához. Nem szabad azonban azt gondolni, hogy a korábbi kötetek ezzel érvényüket veszítenék, mivel az ilyen tévedés fatális lenne. A korábbi állítások, a korábbi tanítás megmarad, ezzel mindössze csak kiegészül. Ezekre a korábbi írásokra mindaddig szükség lesz, amíg az ember az igazság keresésében egyik fokozat-

ról a másik eléréséért küzd; amíg az emberi elme – mint a gyümölcs a fán – kellőképp meg nem érett. E könyvek úgy foghatók fel, mint valami kapuk, amelyeket nem lehet kikerülni hanem át kell lépni rajtuk. A végső igazságnak nem lehet néhány hét alatt birtokába jutni. Ezért azok a korábbi írásaim, amelyek – olyan hűen, olyan világosan, amennyire képes voltam – megmutatják, hogy valóban mit gondoltam, éreztem és tapasztaltam az írásuk idején, tényleges feljegyzéseknek foghatók fel, amelyek más, ugyanazon úton haladó emberek gondolatát, tapasztalatát is tükrözik.

Einstein azt találta, hogy a fénysugár útja a téren keresztül görbületté válik. Elődei valamennyien természetesnek tartották, hogy a fény egyenes vonalban terjed. Tévedtek-e, vagy hazudtak? A relativitás elméletével kapunk erre választ, ami szerint a magyarázatok akkor helytállóak és érvényesek, ha a megfigyelő nézőpontjából teszszük őket. A fáradhatatlan kutatóhoz hasonlóan haladtam. én is egyik tapasztalattól a másikig, a teljesebb tapasztalat megszerzése felé. Még az elfogadott matematikai elveket is úgy kell felfognunk, hogy relatív jellegűek. Az abszolút igazság után való vágyam visszatartott attól, hogy a már elért felfedezésekkel való megelégedés letargiájába essem. Igaz, hogy korábbi műveimet erős meggyőződéssel és látszólagos dogmatizmussal írtam. Ennek az a magyarázata, hogy a meditációt már több mint negyedszázada gyakorlom, és természetesen kerestem az alkalmat, hogy másoknak is átadhassam azokat az előnyeit, amiket megtaláltam. Kötelességemnek érzem, hogy

erőteljesen felhívjam nyugati társaim figyelmét arra a tényre, hogy ez a fajta tapasztalatszerzés számukra is nyitva áll, ha érdeklődnek iránta.

Ezzel a kötettel nem az volt a célom, hogy eggyel szaporítsam könyveim számát. E könyv az összeolvasztott keleti-nyugati gondolkodásnak korunk számára emelt épülete akar lenni, egy kiforrott ősi bölcsességnek a XX. századi értékelése. Hozzájárulás az élet leghomályosabb, paradox módon mégis legfontosabb témájának megértéséhez, amelyet a sors és egyéni rendeltetésem további nyomására írtam. Őszintén meg kell mondanom, hogy mind ezt, mind pedig következő könyvemet – amivel a teljes tanítás az olvasó elé kerül – eddigi pályafutásom legmagasabb és legszentebb feladatának tekintem. Ebben a korban, amely a tudomány tekintélyét tiszteli és visszautasít mindent, ami intellektuálisan nem fogható fel, nem kis feladat az a kísérlet, hogy a gondolkodást a szavak nélküli transzcendentális valóság érdekében rendezze, és saját belső és kikerülhetetlen logikája szerinti áramlásra késztesse. Azt be tudjuk bizonyítani hogy kétszer kettő az négy, hogy a Föld gömb alakú és hogy a víz tulajdonképpen két elem kombinációjából áll, de hogyan tudjuk bebizonyítani annak a valóságát, ami fölötte áll a formába öntött gondolatnak, amely teljesen hallhatatlan és örökké láthatatlan, s amely mindaddig nem ismerhető meg amíg minden érv el nem tűnik? Valójában ingerlő és kihívó paradoxonnal állunk szemben, hogy az, ami van, úgy jelenik meg, mintha nem lenne! A végső valóság szóval ki nem mondható dimenziójához egy sor gondolaton és tapasztalaton való áthaladással érkezhetünk, de a

végső valóság maga nem egy gondolat, sem egy tapasztalat. Az igazság a maga abszolútságában sohasem fejezhető ki szavakkal vagy bármi mással. Innen van Krisztus, Buddha és a Szfinx rejtélyes hallgatása.

De a csúcsigazság felé vezető magános út kirajzolható emberi szavakkal, a felismeréséhez vezető göröngyös ösvény körvonalazható velük, és az emberek a közvetlen gondolkodás segítségével eljuthatnak oda, ahonnan láthatják, hogy ezt az igazságot hogyan tehetik valódivá önmaguk számára. Amikor az Ariadné-fonál a kezükben van, a jóga igájába fogott analitikus gondolkodás közvetlenül a valóság kapujáig vezetheti őket. Ezen a kapun azonban nem vezetheti át soha őket, akkor ui. az ember maga veti el a gondolkodás eszközét, amint végre felismeri, hogy valójában mi is ő. Ő, aki saját fényében állt, azzal csalta magát, hogy csak a földhöz kötött véges személy csupán, most saját ultramisztikus belső meglátásának vele született ereje segítségével – ami elég erőssé vált ahhoz, hogy akaratát és érzését befolyásolja és egyesítse – felismerésre jut, és örökre elveti magától ezt az ősi illúziót. Ebben a pillanatban eltűnik a kapuban, és útja véget ér. Nem vesztegetném sem a magam, sem az olvasó idejét, hogy arra kérjem, hogy elérhetetlen magasságok után törekedjen, csak arra kérem egyrészt, hogy keresse valamennyi földi létnek az értelmét, másrészt pedig arra, hogy találja meg saját életének célját, mígnem mindkettővel harmóniában tud majd élni tovább.

III. fejezet

A VALLÁSOS ÉS MISZTIKUS FOKOZAT

Néhány ősi kérdés kitartóan követte az emberiséget. Az élet egyszerűen csak a Teremtőnek az emberiséggel űzött iszonyú, mégis patetikusan tragikus játéka-e? Van-e a tér végtelenében levő fénylő csillagok óriási panorámájának valami értelme? Vajon csak biológiai véletlenek vagyunk-e ezen a földön, akik hasztalanul menetelünk az időn át? Vajon az ember csak egy csöpögő gyertyához hasonlít-e, mely néhány percig ég, megvilágítva addig a sötétséget, hogy utána mindörökre kialudjon?

E kérdésekre a primitív válaszokat az emberek az első vallásokba formázták bele, melyek már a történelem előtti korszak sötétségében tűntek el, de ezek visszhangja máig is megmaradt az utánuk következő vallásokon keresztül. Már a kevés vizsgálat is azt mutatja, hogy nincs teljesen új hit, és csak kevés dogma van, ami csak egy vallásra lenne jellemző, vagyis azt, hogy valamennyi vallás keverék származású. Mint ahogy a nyelvészetben kimutatható, hogy a szanszkrit bhrater, a latin frater, a francia frére, a német Bruder és az angol brother szó közös árja eredetre utal, ugyanúgy a vallások összehasonlítása is a régebbi érintkezés hatását mutatja. Az összehasonlító vallási és mitológiai vizsgálatok már megcáfolták azt a tarthatatlan állítást, hogy

bármelyik hitvallás is az egyetlen kinyilatkoztatása lenne az Istennek, bármilyen Isten is létezzen. Valamennyi vallásban többé-kevésbé ugyanaz hallható: a másvilágtól való félelem; a Természet pompájának csodálata; egy csodálatos, magasabbrendű Lény dicsérete, aki alkotta mind az ismert, mind az ismeretlen világot; esdeklő könyörgés személyes és nemzeti érdekekért; vigasz az egyéni bajban szenvedőknek; mély filozófiai elvek burkolt sejtetése és a magasrendű igazság diszkrét körvonalazása – mindez különös módon összekeverve és üdvös erkölcsi parancsba alakítva.

A vallást röviden úgy definiálhatjuk, hogy nem más, mint hit egy természetfölötti Lényben, vagy Lényekben. Minden vallás származását tekintve minden bizonnyal nevezhető kinyilatkoztatásnak, mivel inkább a hithez és a képzelethez fordul, mint a kritikai észhez.

A legfontosabb és legjelentősebb vallások egy igazán bölcs, később vallási vezetőnek elismert ember azon kísérletének a következményei, hogy tudását a tanulatlan tömeggel megossza azon az egyetlen módon, amelyen megérthették őt: szimbolikus nyelven, példabeszédben, nem pedig az igazságok közvetlen kifejezésével. Ilyen emberek azonban csak ritkán jelentek meg Földünkön. Nem kell őket képzeletben emberfölötti lényekké alakítani – ahogy követőik később általában tették –, fel kell azonban ismernünk, hogy személyes életüknek és szavuknak a homályos végzet szokatlan fontosságot juttatott. Még az erősen szkeptikus Macaulay is elismerte: „Az emberi elmének olyan irányt szabni, amely korszakokra fennmarad, csak kevés,

nagyszerű szellem ritka kiváltsága. Az ilyen szellemek azok, akik azokat az embereket irányítják, akik a világot irányítják.”

Egy ilyen új hit igazi inspirált „megvilágítója” égő lámpával a kezében érkezik azért, hogy korában és környezetében kis körzetben eloszlassa az etikai sötétséget, és a szunnyadó tömeg számára megfejtse az élet első értelmét, egy kevés kereső számára pedig kinyissa a végső megmentéshez vezető első kaput. Mély szánalomból és nemes szimpátiából eredően bölcsességének egy részét rendelkezésre bocsátja azoknak, akik szellemileg még nem alkalmasak arra, hogy a szédítő egészet megértsék. Tudását nem akarja elszigetelni a dolgozó tömegektől, de nem szabad, hogy elfelejtse azt a fizikai tényt, hogy a maga teljes, csonkítatlanságában csak azoknak adható, akik már egy bizonyos szintre jutottak, hogy teljesen érettek legyenek annak megértésére. Ez a többiek számára teljesen értelmetlen lenne.

Az élet végső igazságai ui. távoli és absztrakt területre, a filozófia birodalmába esnek. Itt a filozófiát nem szabad összetéveszteni a metafizikával. Ez utóbbi az igazságról való gondolkodást jelenti, a filozófia pedig az igazság igazolását. Az ilyen nézetek éretlen elmék számára érthetetlenek anélkül, hogy konkrét és megfogható formába öntenénk őket. Ezért van szükség népszerű szimbólumokra, és ilyen összeállított szimbólum-rendszer alkot egy vallást a történelemben. A szimbolizmus megjelenhet rituális formában, legenda, mítosz, áltörténelem, egyszerű dogma stb. alakjában, de bármilyen formát is öltsön, azt jelenti, hogy a mély absztrakt fogalmak eltűnnek, he-

lyettük konkrét fogalmak jelennek meg. Így a filozófia látszólag meghal, hogy a vallás szűkre szabott öltözékében szülessen újjá. A metafizikus sajnálkozhat ezen az átváltozáson, az igazi bölcs azonban nem. Tudja, hogy a tömegek, akik számára a filozófia élvezhetetlen és megtanulhatatlan, ezáltal a saját megértési szintjükön kapnak segítséget, hogy ne maradjanak a teljes sötétségben. Tudja azt is, hogy az idő teljességében a köznép is – nagyon lassan ugyan, de biztosan – felemelkedik majd e halvány érzelmi körvonalazás szintjéről eredetének intellektuális megértésére.

Egy olyan Isten, aki nem részrehajló és személyes, aki melegen nem érdeklődött volna hívői individuális élete iránt, sivárnak tűnt volna előttük. Elméjük még túl fejletlen és műveletlen volt ahhoz, hogy absztrakt fogalmakkal sikeresen birkózzék meg, intelligenciájuk túl alacsony volt ahhoz, hogy egy személytelen, napi dolgaiktól távoli Elmét felfogjon. A vallási vezető egyben kitűnő pszichológus is volt, mivel mindezt felismerte. Nem összezavarni, hanem segíteni akarta őket. Következésképp nem adta a széles tömegnek azt, ami csak egy pár, szellemileg fejlettnek volt még megfelelő. Teljesen tudatában volt annak, hogy a filozófiai igazság megismertetését követői megértési szintjének korlátai határozzák meg, és sok időnek kell eltelni ahhoz, hogy ez a maga tisztaságában fölfogható legyen a tömegek számára.

Ezért nem volt más választása, csak az, hogy ezt a megismertetést kevésbé finom formában tegye meg. Így a finomabb igazságokat mitológiai anekdota ruhájába öltöztette, a végső valóságot egy személyes Isten súlyos fátylába takarta, aki felé a hí-

vők imádata irányul és az addigiaknál egy nemesebb etikai szabályzat szintjére törekedett felemelni őket. Kényszerítve volt, hogy a tudást szimbólumokba zárja bele, hogy azt vegye ő is, ami hívői számára a legközvetlenebb és legkézzelfoghatóbb volt: a Természet jelenségeit, és hogy olyan könnyen elképzelhető lényekkel ruházza fel őket, akiknek a hatalma és ereje rendkívülibb volt az emberi lényekénél. Bölcsességét érdekes, félig történelmi mondákba és mesékbe kellett utalnia, hogy ezt egy végtelenül felnagyított ember, vagyis egy személyes Isten formájában fejezze ki, és végül mindezt közvetlen gyakorlati célhoz kellett kapcsolnia azzal, hogy körvonalazta: milyen jutalom vár a jó cselekedetre és az erényre, ill. milyen büntetés a bűnre és a rossz cselekedetre. Mi mást is tehetett volna ezenkívül, amikor gyerekekhez hasonló, intellektuálisan éretlen emberekkel volt dolga? Vajon a gyermekek nem szeretik-e mindenhol a meséket, és nem örvendeznek-e a történelemnek? Egy igazán bölcs ember által alapított vallás ezért mindig egy óriási metafora, egy jelentős tanmese, amelynek a végső célja az, hogy az emberek gondolatát magasabb eszmék és nemesebb ideálok felé irányítsa, közvetlen célja pedig az, hogy a félelem és remény felkeltésével személyes életükbe egy bizonyos erkölcsi felelősségérzetet vigyen.

Mi volt ennek a gyakorlati jelentősége? Hitvallást adott, ami kielégítette a tudatlan tömegek kíváncsiságát és tudásvágyát, akiknek sem idejük sem kapacitásuk nem volt arra, hogy az élet áramában messzire vessék ki a tudnivágyás horgát. Hitet biztosított nekik, ami vigaszt és enyhülést hozott bánatukban vagy nehézségeikben. Hasznos

etikai kódot állított föl, ami segítette őket, hogyan viselkedjenek, ami óvta őket saját rossz természetük ellen, és amely emelkedett ideált állított föl előttük. A vallás olyan tekintély volt, ami gyakorlati vezetést adott a társadalmi formák kialakításában és az egyének nemzetté válásában. Esztétikus erő volt, ami inspirálta és elősegítette a szépművészetet. A vallás volt az első figyelmeztetés arra, hogy egy olyan lét vár örökre rájuk a maga tisztaságával és üdvösségével, amely magasabbrendű, mint a körülményektől függő, örömből és bánatból összetevődő mindennapi életük mint a külső szerencsétlenség és belső gyengeségük elleni örökös küzdelem mint a földi, anyagias élettel járó összes izgatottság, amely végül is a sírral bezárul és eltűnik.

Így a vallásos dogmának és a kialakított tannak az egész szerkezete, a díszes szertartás és legendás csoda eredetileg csak az emelkedettebb, magasabbrendű eszmének volt az emblémája. Azok, akik templomba jártak és Istent imádták, nem vesztegették hiába idejüket, és nem üres magánbeszédet folytattak, hanem az első és kissé bizonytalan lépést tették meg ezzel azon tény felismerésének az útján, hogy az anyagi világ nem a végső valóság. Az a csendes félelem és tisztelet, amelyet éreztek itt, nem volt más, mint annak az igazságnak a felismerése, hogy az ember megismerheti e végső valóságnak a jelenlétét. Az a vigasz, amelyet az írásos tanításból és a faragott képmásoktól kaptak, amelyek az Istenség örök jelenlétét követelték, jelentette számukra az első és elementáris bevezetést egy örökké tartó lét fogalmának filozófiai értékelésébe, amely lét az örökké változó földi világ mögött marad. A vallás fogalmi

szimbolizmusa általában antropomorf volt, ami az egyszerű ember számára is érthető. A hívők imádatát tehát valójában egy képzeletbeli Lény felé irányították, de ez volt az egyedüli mód, hogy imádni tudják azt, amiben egyáltalán hittek. Amikor – hosszú fejlődés után – az emberek szellemi kapacitása elér egy bizonyos és kellőképpen magas szintet, elkerülhetetlenül kétség lép föl, ami arra készteti őket, hogy kielégítőbb fogalmat keressenek. Ez arra vezeti őket, hogy behatoljanak a szimbólum felszíne alá, és közelebb kerüljenek annak eredeti, valódi jelentéséhez. Megpróbálják Istent úgy feltárni, ahogy a maga valóságában van, nem pedig úgy, ahogy elképzelik, hogy létezik. Az imádat primitív ösztöne azért helyes volt, de az a mód és út, amelyen az emberek engedtek ennek az ösztönnek, szükségképpen különbözőnek kellett hogy legyen az emberek kulturális szintjének megfelelően.

Ebből azt a helyes következtetést tehetjük, hogy a tömegeknek mindig szükségük van egy **értékes** vallásra, amely tulajdonképpen nem más, mint primitív, távoli rápillantás a filozófiára, de írásos szimbólumait és történelmi emblémáit, főpapi dogmáit és tradicionális tanait nem tekinthetjük öröknek, csak tanító jellegűnek, amelyek változtathatók, tökéletesíthetők anélkül, hogy a vallás valódi céljai csorbulnának.

Egy értékes vallásnak ilyen a természete, értéke, működése és szolgálata. Gúnyos racionalisták azonban sokszor említést tesznek olyan rémítő vad törzsekről, akik utálatos, groteszk, fa istenszobrokat faragnak és ezt Istenükként imádják, meg más primitív népekről, akik a Természet személytelen erőit szellemként tisztelik, akinek

áldozatot mutatnak be, és beszámolnak fallikus, rituális cselekményekről. Azon szkeptikus nézettel szemben, mely szerint minden vallás az ősök szellemeitől való félelemből, vagy a tudatlan ősember animisztikus babonáiból származott, ott találjuk azt a kegyes szemléletet, mely szerint egy antropomorf Isten szent könyvvel felvértezett különleges követet küldött egy önkényesen kiválasztott csoporthoz, akiket választott népének kiáltott ki. Mindkét szemlélet elfogult, s így nem tudja helyesen felfogni a vallások keletkezésének igazi okait és a társadalomban elfoglalt szerepét.

Mindegyik vallás másképp viselkedik. Van olyan, amelyiket egy ambiciózus, agresszív és gátlástalan jellem hozott létre, hogy a gyengébbek felett hatást gyakoroljon, de olyan is, amelyet egy jószándékú és élénk képzelőerejű ember hozott létre abból az őszinte, de téves hitből adódóan, hogy szent küldetést kapott, hogy másokat „megmentsen”. Van olyan vallás, amely a természeti erőket akarja kibékíteni, de olyan is, amelyet egy igazán jószándékú ember alkotott azzal a céllal, hogy etikailag kevésbé képzett sorstársait felemelje a jó és a gonosz magasabb megfogalmazásának beléjük nevelésével, s szabályok alkotásával társadalmi korlátokat hozzon létre.

Még egy igazán magasrendű és értékes vallás is degenerálódhat az idők folyamán és az emberiségre szerencsétlenséget hozhat. Hogy őszintén hívő emberek üldözték és meg is gyilkolták egymást, ezt a történelem is tanúsítja, ahogy azt is, hogy sarlatánok, gazemberek és brutális emberek saját önző céljaik, személyes kéjelgésük kielégítésére használták a vallást, sőt el kell ismerni, hogy a világ fejlődését időnként tu-

datlan és fanatikus vallásos emberek akadályozták. A vallás történetének lapjait kolosszális bűnök szennyezik. E tárgy teljes tanulmányozásakor legyen a filozófia megvilágításában tett ilyenfajta kritika őszinte és konstruktív. Itt csak az a cél, hogy a vallásnak az ősi indiai bölcsek tanításával kapcsolatban elfoglalt szerepére mutassunk rá. A vallás az első olyan kísérlet, amely az élet megértését célozza, és azokhoz az emberekhez fordul, akik a szellemi evolúció első fokozatán vannak. A fejlődésben azonban eljön az az idő is, amikor egy mélyebben gondolkodó emberben kétségek merülnek föl a vallás igazságát és értékét illetően, aki nem akarja sem a népszerű vallás által felkínált szabadulást, sem pedig az ortodox ateizmus által hirdetett megsemmisülést, mivel az elsőt ízléstelennek, a másikat pedig rettenetesnek találja. Hol kell akkor keresnie? A filozófia rendszerint túl van még hatáskörén és kapacitásán, és ezen kívül nagyon nehéz bárhol is megtalálnia. De az embernek nehéz is egyszerre átugrania az egyszerű vallás és a tiszta filozófia közötti magas gátat. Ez a tett még túl nagy az erejéhez képest. Az élet folyamatos növekvés, nem pedig ugrás. Az embernek közbeeső fokozatot kell találnia, amely könnyebben elérhető számára. És ez a közbeeső fokozat a miszticizmus, ez alkotja felfelé vezető útján a második fokozatot.

Mi a meditáció? A miszticizmus olyan jelenség, amely a világ minden részén, minden vallási közösségen belül megjelent. Nincs hely itt arra, hogy történelmi keletkezésével foglalkozzunk, ezt már többen, erre jobban hivatottak megtették. A dogmatikus tudatlanságból, földrajzi különbözőségekből, vallásos környezetből és

faji, nézetbeli különbségekből adódó külsőségeket nem tekintve nyugodtan mondhatjuk, hogy a nyugati miszticizmus és az ázsiai jóga két ágának a bhakti jógának (Szeretetben való felolvadás jógája), ill. a radzsa jógának (Királyi jóga) a középső foka között egyenlőségjel tehető. Gyakorlati megfontolásból ezért e könyvben alkalmazott „miszticizmus” egyben e két jóga-ágazatra is utal, és a „misztikus” név egyben a jógi elnevezést is magában foglalja.

A miszticizmust – amely arra törekszik, hogy a vallás megszokott felszíne alá hatoljon, és belülről, nem pedig külső cselekményekből származó kielégülés után kutasson – joggal tekinthetjük az emberi elme elkerülhetetlen, következő fejlődési fázisának, amikor az embert az ortodox vallás nem elégíti már ki. Ez a fejlődés és átváltás általában lassú, de néha gyors. Háromféle módon következhet be. Az első esetben az ember nincs megelégedve a vallás tényleges eredményeivel, és megcsömörlik a vallás nevében gyakorolt képmutatástól, vagy teológiai ellentmondásait szeretné föloldani, vagy csalódik Isten azon látszólagos tehetetlenségében, hogy egy háborútól sújtott világon segítsen. A valamikor tiszteletben álló szimbólumok elvesztették egykori varázsukat, és már nem tekintik őket szentnek és sérthetetlennek; az ember ma a hideg kétség és sivár agnoszticizmus, sőt talán a harcos ateizmus periódusán halad át, ahol egy ideig horgony nélkül marad. Ha tovább folytatja a keresést, érdekes felfedezést tehet: látni fogja, hogy egy pár embernek sikerült a vallásra szélesebb perspektívából tekinteni, olyan perspektívából, amely képessé teszi őket, hogy függetlenítsék

magukat az ortodox nézetektől, a papi szervezettől, és hogy közelebb kerüljenek a vallás eredeti atmoszférájához. Az ember most éppen olyan buzgón fogja tanulmányozni ezt a szélesebb perspektívájú nézetet, mint annak előtte az alacsonyabbat. Majd rájön, hogy van egy gyakorlati módszer – a misztikus kontempláció –, aminek a segítségével maga tapasztalhatja egy örökké jelenlevő istenség szépségét és békéjét, amiben korábban hitt, de nem ismert. Ilyen tapasztalat sok ember számára vonzó olyan korban, amelyben élünk, amikor az emberek határozott eredményre vágynak.

Az ember átváltozása anélkül is végbemehet, hogy hitetlenkedne egyáltalán, sőt ellenkezőleg: intenzív, lelkes és őszinte vallásos vágyódás vezeti el a szokásos szóbeli ima materialisztikus könyörgéséből és formális ismétléséből egy spontán, csendes vágyódáshoz, amely lassan növekedve saját magától az elme belső koncentrációjába, ill. lecsendesítésébe, vagyis meditációba vált át. Az ima akkor már nem személyes kívánság többé, hanem áldozati önfelajánlás. A vallásos hódolónak, aki a szokásos imában megnyugvást talál, szükségképp templomba kell mennie, vagy azért, hogy dicséretet mondjon vagy hogy kiengeszteljen, vagy azért, hogy támogatást kérjen Istentől, vagy hogy vigasztalást keressen az oltáron elhelyezett valamilyen szent képmása előtt. Annak a hódolónak azonban, aki a meditációban szerez kielégülést és megnyugvást, nem kell ezeket tennie. Elegendő, ha önmagába vonul vissza, és felfedezi, hogy az Istenség saját szívében lakozik. A szentképet, vagy szobrot, ami előtt valamikor a templomban imádkozott, most mentális képpel cseréli fel, amelyet kép-

zeletében imád. A követ saját szívével, az írást saját lelkével, a papot saját gondolatával helyettesíti. A meditáció tehát magasabbrendű, mint az imádság, olyan értelemben, hogy az ember aki gyakorolja, szükségképp magasabb szellemi kapacitású kell, hogy legyen, mivel nem függ többé materiális dolgoktól, vagy helyektől. Bárhol is legyen, vele van mindig a koncentráció tárgya, mint szellemi kép, vagy fogalom. Úgy találja, hogy a szóbeli ima csak párbeszéd, és hogy az alázatos szívvel végzett kontempláció szent csöndjében szó nélküli ima hangzik föl, amelynek nincs szüksége kimondottan szavakra. A **sikeresen** végzett kontempláció etikai eredményei szintén fontosak. Az embernek nincs többé szüksége áldozati állatokra, amelyeket régen az istenség oltárán feláldozott, helyette materialista szemléletét áldozza föl olyan mértékben, amennyire képes rá, valamint kiegyensúlyozatlan tevékenységét és a fizikai élvezetek rövidlátó módon való hajszolását, saját szívének oltárán.

A harmadik mód, ahogy ez a változás az emberben bekövetkezhet, a szép iránti felfokozott érzéssel kapcsolatos: ez lehet az ember alkotta művészet iránti lelkesedés, de lehet a Természet csodálata is. Gyakorlati szempontból ui. a szépnek fizikai formákban való testet öltése belső értéket tartalmaz, magasabb szempontból pedig ennek a szépnek az élvezése olyan tevékenység, amely nem csak magáért van, hanem sokkal inkább eszköz is egy magasabb cél felé. Egy ember, aki örömét leli abban, hogy átadja magát a művészet vagy a Természet inspirálta benyomásainak, egy napon azt fogja tapasztalni, hogy egy csodálatosan szép muzsika hallgatása, vagy egy cso-

dálatos táj szemlélése közben teljesen elfelejtkezik önmagáról. Ez a gyengéd és kellemes érzés olyan lágyan csörgedezik benne, mint egy patak – de azt nem tudja honnan ered –, és magával viszi egocentrikus gondolatait. Minden érve és ellenállása elmosódik. Az érzés észrevétlenül egy felejthetetlen eksztázisban végződhet. Elméje mintegy kiszabadul az idő béklyójából. Mély nyugalom keríti hatalmába a szívét és érzéseit. Az ilyen állapotot nehéz megfelelőképpen leírni. Nietzsche futólagosan érezte ezt magas hegyek közt levő otthonában: „A legnagyobb Események – azok nem a legzajosabbak, hanem ellenkezőleg, a legcsendesebb órák. A világ nem az új zajok, hanem az új értékek felfedezője körül forog, nem hallhatóan, csendben.” A német írónak az értékváltozásra vonatkozó utalása az élet új szemléletét mutatja, amelyhez a gondolat intenzív lecsendesítésével jut. Ez a szemlélet az anyagi létet múlónak, átmenetinek és valótlannak látja, de óh! ez a pillanat és látás is csak rövid ideig tart. Mindazonáltal ez az igen finom érzés magasabb lehetőségeket tárt föl. Ez után a pillanat után az embert többször kísérti halvány körvonalakban az emlékezete, amíg meg nem tanulja, hogy misztikus gyakorlattal, a tiszta eksztatikus öröm külső segítség nélkül, szándékosan előidézhető és megszakítottan megismételhető. Így kezdi megérteni, mennyire szubjektív az alapja, amikor e tiszta kontempláció – mintegy varázspálcával – előidézheti az ilyen inspirációk minden variációját, a finom örömtől kezdve a felfokozott eksztázisig. Ezek a hatások nem csak a tiszta misztikusra vagy a tiszta esztétára jellemzőek kizárólag, hanem mind a kettőre. Ezek az állítások egya-

ránt érvényesek a művészre, aki alkot, de a szemlélőre is, aki a művészi alkotásokat élvezi. A teremtő hangulat hasonló benyomásokon, álmodozásokon, eksztázisokon és a lét más egyéb emocionális hangulatain ragadja keresztül az embert.

Valamennyi misztikus gyakorlat alapelve a mentális absztrakció, amely kétféle módon illusztrálható. Aki „elvész” a gondolat áramának megfeszített figyelésében, vagy teljesen átadja magát az álmodozásnak, csak kis mértékben fog fizikai környezetéről tudomást venni, valójában alig észleli a külvilágot. Így pl. a nyomorék ember többé-kevésbé elfelejtkezhet testi bajáról, a gyalogos alig észleli a körülötte nyüzsgő forgalmat, az író pedig majdnem teljesen elfelejti környezetét stb. Az ilyen pillanatok azt mutatják, hogy a tudat egy időre kiszabadul a fizikai testhez és az agyhoz kötődő szokásos állapotából. Ezek olyan jelek, amelyek az elme magasabb lehetőségeire utalnak, amikor felszabadul a fizikai érzékszervek általános és nyomasztó lehúzó erejéből, ami megakadályozza, hogy felismerhesse saját, nem anyagi természetét, és öntudatlanul is a fizikai létet egy életen át tartó börtönné alakítja.

A másik illusztrációhoz képzeljük el egy tó felszínét, amelyet számtalan, vihar korbácsolta hullám szabdal. Ez a hullámfelszín hasonlít egy átlagember elméjének örökké nyugtalan állapotához. Ezek a hullámok a rajtuk hánykolódó csónakot – tekintet nélkül a benne ülő hajósra – ide-oda dobálják. Ugyanúgy az ember elméje is állandó izgalmi állapotban van életének számtalan eseményével kapcsolatban. Gondolataink figyelmünket állandóan ide-oda irányítják a fizikai léttel kapcsolatos tisztán

mechanikai megnyilvánulások felé, figyelembe sem véve, hogy az elme békéje és megpihenése épp az ellenkezőjét kívánná meg.

A jógik és a misztikusok által használt módszerek nagymértékben változnak, általában azonban előírt, szigorú fizikai, aszketikus gyakorlatból vagy a világról való lemondásból állnak, ugyanakkor bizonyos kontemplatív gyakorlatok végzéséből, ami meghatározott időközökben az ember belső létét alkotó gondolatok és benyomások összekuszált menetének fegyelmezésére irányul. A kontempláció akkor teljes, ha semmi más zavaró gondolat nincs az elmében, csak a koncentráció választott menete és vonala. Ezt kétféleképp lehet elősegíteni: egyrészt naponkénti gyakorlattal, másrészt egy vezető segítségével. A naponkénti gyakorlat abból áll, hogy akaraterőnket ismételten felhasználjuk arra, hogy ellenőrzése alá vegye a gondolat külső vándorlását és az ideák szünet nélküli változását. Ez nem könnyű feladat, és sok kezdő elkedvetlenedik, mivel a gondolatok rebellis módon, állandóan áramlanak és hullámzanak. A figyelmet olyan mértékben kell kontroll alá venni, és úgy kell alakítani, hogy térjen vissza a külső dolgokról. Amikor ez megvalósul, egy teljesen zavartalan absztrakt állapot áll be. Most ezt az állapotot kell rögzíteni olyan erősen, mint ahogy egy gyík vár és les az áldozatára. Ez az erőfeszítés képzeletben összekapcsolható az Istenre találás tisztán vallásos fogalmával, vagy az ember igazi valója megtalálásának tisztán pszichológiai fogalmával, vagy éppen egy teljesen mágikus fogalommal is, hogy egy láthatatlan világba lépünk be. A siker lassú fokozatokban következik be, amikor az

ember már képes lesz minden erőfeszítést feladni, és amikor a gondolat áramlása már lelassul, majd elcsendesül, ekkor az ember észrevétlenül egy intenzív belső abszorpció állapotába kerül, amelyet a külső világ zaja és látványa nem zavar többé. A teljesen előrehaladott misztikusnak nincs szüksége tudatos erőfeszítésre, hogy a benyomuló gondolatokat elnyomja, mivel törekvésének és szándékának szilárdsága távol tartja őket. A külső világ egy ideig tartó elfelejtésével, a teljesen koncentrált figyelem segítségével és a gondolatok önmagukra való fordításával, az ember olyan szellemi béke és emocionális csend állapotába jut, amely mély megelégedéssel tölti el. Néha még a fizikai érzékelés is időszakosan megszűnhet. Különböző mértékű eksztatikus transz-állapot szintén bekövetkezhet. Mindkét állapot rendszerint veszélytelen, de néha azokat, akiknek még ismeretlen ez az új állapot, rémülettel tölti el.

A misztikus tapasztalatnak van bizonyos múló és szubjektív kísérőjelensége. A vallásos hódoló glóriafényben tündöklő víziókat láthat, vagy láthatja a szeretett, akár halott, akár élő „Szellemi Vezetőt”, akihez keresése idején segítségért fordult. Mások úgy érzik, a testen kívül lebegnek, vagy szellemekkel beszélnek, vagy angyaloktól megbízatást kapnak. Bár az ehhez hasonló szellemi jelenségek nagyon különbözőek lehetnek, bizonyos közös vonásokat – az előrehaladott misztikusok esetén – felfedezhetünk. Ezek: a) áldott nyugalom, derűs öröm érzése; b) a fizikai környezet távolisága, és ritkábban c) a testi és szellemi lét feletti eksztatikus emelkedettség. Ezek a je-

lenségek akkor jelentkeznek, miután a gondolatáramlással való tudatos és akarattal végzett küzdelem bizonyos sikert ért el.

A misztikus ezekből a tapasztalatokból nagyfokú megelégedést szerez, és amikor eléri az eksztatikus állapotot, úgy véli, hogy törekvései csúcsára érkezett el, hogy egyesült az Istennel és megtalálta saját halhatatlan lelkét. Ennek az állapotnak a rendkívüli finomságát csak azok tudják felfogni, akik saját létükben tapasztalták. A miszticizmus fáját éltető életerő egyedül az érzésekből táplálkozik.

A sikeres jóga-gyakorlatnak kétségtelenül megvannak a fontos előnyei, bármit is mondjanak a kritikusok a járulékos víziókkal vagy a vallásos intuíciókkal kapcsolatban. Úgy tűnik, hogy a bábeli átok akkor keletkezett, amikor az ember először kezdett el gondolkozni. Az emberek elméje jelenleg általában az állandó mozgás állapotában van, az elnyugtatására szolgáló erő időközben elveszett. Amikor az elme és a szív elfárad a véget nem érő gondolatok és örökké változó hangulatok áramlásától, amikor a világ mindkettőt elfárasztja, és az idegek kimerültek, nagy szükség van a szellemi pihenésre és a belső békére, amit részben a meditáció meg is adhat. Az 1914-18-as háború éveiben nagy volt a keletje az egész világon bizonyos memóriaedző gyakorlatok rendszerének. Manapság is sok túlterhelt és agyonhajszolt ember szeretné elsajátítani az elfelejtés művészetét. Gróf Keyserling azt a jóslatot kockáztatta meg, hogy a nyugati civilizáció materializmusa legalább a miszticizmus reakci-

ójába fogja hajszolni világunkat, és ezzel a megállapítással a legtöbb kompetens megfigyelő egyet is ért.

Fogva vagyunk, mint a mókusok, e világ forgó kalitkájában. A szüntelen aktivitás illúziója keltette izgalommal mászunk felfelé a kalitka fokain. A bölcsek olykor abbahagyják ezt a mászást, belsőleg megpihennek és megőrzik erejüket. Így tovább is jutnak mint mi, mivel legalább elérik a békét, ezzel szemben mi...?

A szellemi nyugalom fegyelmét már évezredekkel ezelőtt felfedezték, de ez a műszaki csodák és az autókkal telített utcák korában éppenúgy érvényes. Megtanítja az embert arra, hogy hogyan fordítsa hasznára a figyelem képességét.

Ezek a pszichológiai előnyök nem a meditáció vallásos jellegéből adódnak, mint ahogy ezt valószínűleg a legtöbb elfogult misztikus hiszi. A páratlan és elfogulatlan vizsgáló azonban arra az eredményre jut, hogy a meditációt még ateista is gyakorolhatja, legyen akár agnosztikus, mégis ugyanazokra az eredményekre juthat!

Kétségtelenül, ha a meditációnak egy alaposan átgondolt, egyszerűsített, nem vallásos és kifogástalan technikáját sikerülne bevezetni és meghonosítani, modern korunk, de különösen modern nyugati világunk számára nagyon előnyösnek bizonyulna. Egy ilyen rendszernek tisztán racionálisnak kellene lennie, mentesnek minden abszurd babonától, amely Indiában pl. gyakran hozzákapcsolódik a jógához. E meditációs rendszer meghonosításának az igénye évről évre növekszik és sürgősebbé válik. Az európai és az amerikai élet lázas feszültségében és durva küzdelmében úgy tűnik,

hogy a zavaró gondolatok távoltartásának képességét kifejlesztő meditációs módszerre amely tökéletesebb érzelmi hangsúlyt biztosítana, lecsendesíthetné a maró félelmet, és örömmel teli belső béke megszerzését biztosítaná – igen nagy szükség lenne. E módszernek a napi életbe való bevezetése minden támogatást megérdemelne. Gyakorlatait be lehetne, be kellene vezetni a főiskolák és kollégiumok nevelési kurzusaiba, amelyek elősegítenék a hallgatók elméjének iskolázását és gondolataik koncentrálását. A szülők tudatlan előítélete, az egyház részéről megmutatkozó gyanakvó magatartás és maguknak a hallgatóknak a teljes tudatlansága azonban magas gátat emel e fontos tárgy bevezetése elé.

A miszticizmus összefoglalása. Ilyen a második fokozat azon az emelkedőn, amelyet az ember az igazság felé vezető útján érint. Jelképesen a miszticizmust az élet olyan módjának lehet tekinteni, amely az Isten hosszú és dicsőítő magasztalása nélkül közelebb hoz Hozzá, mint a szokásos vallásos módszerek; az élet olyan szemléletének lehet felfogni, amely visszautasítja az ember képzete által alkotott Istent, és ezt forma nélküli végtelen istenséggel cseréli fel; olyan pszichológiai technikának lehet tartani, amely a belső kontempláció csatornáján keresztül ezzel a lélekkel közvetlen kommunikációt igyekszik megvalósítani.

A miszticizmus bizonyos, szám szerint öt kollektív tantétele nem korlátozódik egy vallásra és hitre, egy országra vagy egy népre, hanem nagyjából univerzálisnak lehet tartani őket. Ez az öt jellemző tantétel tömören a következő:

1. A misztikus azt tartja, hogy az Isten helyileg nem bizonyos templomhoz, helyhez kötött, hanem mindenütt jelen van a Természetben, és a Természet mindenütt benne lakozik. Azt az ortodox nézetet, mely szerint az Isten különálló Személy lenne sok más személy között, csak azoknál hatalmasabb, ám mégis haraggal, féltékenységgel és más hasonló emberi tulajdonságokkal terhelten, a misztikus elutasítja és gyerekesnek tartja. A miszticizmus tehát a panteizmus hirdetője. A gondolat az, amely egy helyet megszentel vagy profánná tesz, az igazi szentség egyedül ez elmében lakozik.
2. Az elsőből következően azt vallja, hogy az Isten minden ember szívében lakozik, mint ahogy a nap is benne van miriádnyi sugarában. Az ember nem csak fizikai test, ahogy a materialisták hiszik, de nem is testből meg szellemszerű lélekből áll, amely a halál után kiszáll belőle, ahogy a vallásos emberek hiszik, hanem itt és most, testben élően isteni. A mennyek országát ebben az életben kell megtalálni, vagy semmikor és sehol másutt, mivel ez nem olyan jutalom, amely a halál ködös udvarában vár ránk. E tan gyakorlati fontosságát a
3. tantételben találjuk, amely azt állítja, hogy bármely ember – aki aláveti magát a szükséges aszketikus fegyelemnek – a kontempláció és a meditáció segítségével közvetlen kapcsolatba léphet az Istennel, ehhez semmiféle más személy közvetítésére, vagy hangos ima mondására nincs szükség. Ez teljesen feleslegessé teszi,

hogy esdeklően összekulcsolt kézzel könyörögjünk egy magasabbrendű lényhez. Így a csendes vágyakozás váltja föl a mechanikus recitálást.

4. Ez a misztikus nézet meglehetősen ellenszenves a hivatalos vallás előtt, mert azt tartja, hogy a szentírásban található történetek, események, mellékes események és kijelentések pusztán elképzelt allegóriák és tényleges történetek keveréke, olyan irodalmi kiagyalás, amely segítségével a misztikus igazságokat lehet ügyesen közölni szimbolikus mítoszok, legendás megszemélyesítések és valódi történelmi tények közegén át; állítja, hogy a XX. sz. ha akarná – valójában jogosan meg tudná írni a maga új Bibliáját, Koránját, Védáit ismét, mivel az isteni inspiráció bármely órában ismét megjelenhet.
5. A misztikusok azt tartják, hogy gyakorlatuk – vagy az isteni kegyelem adományaként, vagy pedig saját erőfeszítésük következményeként – végül szupernormál képességek és rendkívüli szellemi, sőt különleges fizikai erők kifejlődéséhez vezet.

Nyilvánvaló, hogy amikor a misztikus eksztázis erős, ez logikusan az embert ahhoz kell, hogy vezesse, hogy önmagát az istenség hordozójának, extrém esetben pedig magának az Istennek tartsa. Így egy híres mohamedán szufi misztikus ezer évvel ezelőtt Bagdadban a meglepődött embereknek ezt kiáltotta: „Én vagyok Isten!” Szerencsétlenségére a kalifa másképp gondolta és istenkáromlását kegyetlen kínzással büntette, majd testét bedobatta a Tigrisbe. Ez volt az ünnepelt Hallaj végzete.

A miszticizmusnak az ember vallásos nézetére és szemléletére gyakorolt perspektívanövelő hatása türelemre int és buzdít, s ez türelmetlen világunkban határozott pozitívumnak számít. Az a nézet pl. – ha csak a Bibliát vesszük alapul –, hogy a vallásos igazságnak csak ez az egyetlen autentikus alapja lenne, teljesen figyelmen kívül hagyva azt, hogy más népek, pl. a hinduk, vagy a kínaiak szintén létrehoztak olyan írásokat, amelyek legalább azonos figyelmet érdemelnek, nagyon szűk látókörű szemlélet. Szélesebb perspektívájú korunkban – amikor a vallások összehasonlító vizsgálata bőséges bizonyítékkal szolgálhat arra nézve, hogy a világ vallásait rokonsági kapcsolatok kötik össze – nincs helye annak a vallásos bigott felfogásnak, amely a saját hitén kívül mást nem lát. A vallásos fennköltség nem lehet egy ember, egy mozgalom vagy egy faj kizárólagos tulajdona. A magas fokra emelkedett misztikus megérti, hogy az Isten napja mindenre és mindenkire egyaránt süt, és joga van bármely vallást, vagy éppen egyiket se követni. Azt, amit keres, magának kell önmagától megtalálnia és felfedeznie a meditatív analízissel.

Egy vallás valóban magas fokra emelkedett inspirátora vagy alapítója értékelni tudná hallgatóit és követőit, aszerint, hogy mikor és kik előtt nyissa meg az első fokozathoz vezető bejáratot és mikor – a misztikus úton előrehaladottabbak előtt –, a második fokozathoz vezető kaput. Jézus szavait vehetjük példának, hogy ennek az ítélőképességnek birtokában volt, amikor legközelebbi tanítványainak ezt mondta: „Nektek adatott tudni az Isten országa titkait; azoknak pedig, kik kívül vannak, min-

den példabeszédekben szól; hogy hallván ne halljanak és ne értsenek.” A „titok” szó az eredetiben azt jelentette, hogy „korábban titokban tartott, most azonban kinyilatkoztatott”, az Új Testamentum fordításában azonban Moffat nem habozott „titkos igazság”-nak fordítani. Az ilyen titkok azonban nem vonatkoznak a filozófiára. Annak a ténynek, hogy Jézus több személyes követőjét bevezette a második fokozatba, vagyis a jóga és a miszticizmus tantételeibe és gyakorlatába, bőséges bizonyítékát találjuk korai követőinek szavaiban és életében, mint pl. Szt. János misztikus látomásaiban vagy Szt. Pál misztikus tételeiben.

Az igazságnak ez a pusztán misztikus értelmezése bizonyos hibák elkövetésére, ill. félreértésre vezetett saját tanításukat, ill. Jézus személyiségének valódi természetét illetően. Ezeket a hiányosságokat és hibákat bizonyos mértékig a gnosztikus filozófusok felismerték és megpróbálták kiküszöbölni. Ha azonban a történelem és Jézus misztériuma annak idején zavarba hozta saját népét, nem csodálkozhatunk akkor azon, hogy azóta ez a zavarodottság az egész világra még inkább jellemzővé vált.

Az Új Testamentum részeinek gondos átolvasásával kitűnik, hogy bár a szövegek legnagyobb része az első fokozathoz sorolható, vagyis tisztán vallásos anyagról van szó, de az is megállapítható, hogy a miszticizmus – vagy a második fokozat – finom fonala is átszövi őket. Pl. „A mennyek országa bennetek vagyon” kijelentés teljesen a jógik és a misztikusok tapasztalatára utal. Hogy a fogalmaknak ez a keveréke miért létezik így, erre kettős magyarázatot lehet adni. Először is e szövegek összeállítására

csak Jézus halála után néhány száz év elteltével került sor. A nizzai zsinat számos létező evangéliumot talált, amikor hozzákezdtek az összeállításhoz, amelyek a tömegeknek szánt vallásos könyvek és a kiválasztott keveseknek való misztikus írások kevert gyűjteményéből álltak. E zsinatot alkotó nagyszámú püspök Krisztus természete fölött vitázott; e püspökök természetszerűen saját személyes temperamentumuk és nézetük szerint válogatták és vetették el a szövegeket. Ez a magyarázata az autentikus evangéliumok egy kissé egyenetlen kiválasztásának és az apokrifek indokolatlan elvetésének. Másodszor, Jézus erősen ellene volt a zsidó papság merev ortodox szemléletének, akik közül a legtöbben nemcsak maguk is tudatlanok voltak a magasabb fokozatot illetően, hanem szándékosan üldözték is azokat, akik a miszticizmus felé vonzódtak. Felháborodását mi sem bizonyítja jobban, mint ezek a szavai „De jaj nektek” kik bezárjátok a mennyek országát az emberek előtt, mert ti nem mentek be és a befelé menőket sem hagyjátok bejutni.” Világos, hogy Jézusnak a tudatlan, tehetetlen tömegekkel való szimpátiája olyan nagy és ellenállhatatlan volt, hogy szándékosan egy kis mértékig megnyitotta előttük is a magasabb misztikus tanítás kapuit, bár csak a legközelebbi tanítványait avatta be ezekbe a tanokba. Buddhát ugyanaz az érzés vezette és ugyanezt a kaput még szélesebbre tárta, mint Jézus.

Aligha élt olyan ősi nép, amely ne ápolta volna saját misztikus tanait. Amikor még kevésbé ismert feljegyzéseik után kutatunk azt találjuk, hogy szinte mindnyájan Epikurosszal együtt ezt kiáltják „Az istenek léteznek, de nem olyanok, mint ahogy a

köznép hiszi őket.” Néhány világvallás magasabb köreiben hasonló nézet található, de ezt a szemléletet rendszerint elhallgatják, nem beszélnek róla. A Vatikán tudja, hogyan őrizze történelmi titkait és ritka misztikus kéziratainak, könyveinek gyűjteményét. Sokan egyáltalán nem voltak meglepve a londoni Szt. Pál székesegyház korábbi esperesének nem régen hivatalosan elhangzott jelentős vallomása őszinteségén: „Nagyon nehéz az elavult, idejétmúlt dogmákat megtagadni. Nincs jogunk azokat az embereket megbántani, akik hisznek bennük... Teljesen reménytelen olyan vallás és hit alapítását megpróbálni, amely mind egy tanult, művelt embert, mind pedig egyszerű szobalányát kielégítené.”

A miszticizmus nem elég. Az élet törvénye azonban a változás és mozgás. Az ember nem maradhat teljes mozdulatlanságban, hosszú transzban ülve, mint a téli álmát alvó varangyos béka. Egyszer fel kell, hogy ébredjen belőle, csatlakoznia kell vagy a többi társaihoz, vagy a családjához, vagy a világi élethez. Az élet fizikai oldalát a transz-állapottal nem semmisítheti meg. Előbb vagy utóbb meg kell látnia a miszticizmus különböző korlátozottságát, a misztikusok jellemző hiányosságait. Ezek közül sok bizony elég komoly és fontos. Az a kereső, aki sohasem találkozott velük, vagy ha találkozott is, de sohasem volt bátorsága, hogy kellőképp szembenézzen velük, nem fog soha túljutni a második fokon, vállalkozását koraérett befejezéssel végzi, és megmarad az önelégült egyetemi hallgató szintjén, anélkül, hogy tanulmányait egész a sikeres befejezésig folytatná. Mivel ez a fejezet a miszticizmusnak

csak a gyakorlati és nem filozófiai vagy igazság szerinti értékelésével foglalkozik, ez utóbbi probléma megvizsgálását majd egy későbbi fejezetben fogjuk megtalálni.

Így egy nap a kereső ember elérkezik ahhoz a faluhoz, amely a miszticizmus területét határolja le. Látni fogja, hogy bármilyen sokra is képes, mégis marad még, amire nem, bár rosszul azt gondolja, hogy képes. Látni fogja továbbá, hogy a történelmi miszticizmus társadalmi értéke éppen olyan kicsi, mint amilyen nagy az egyén szempontjából vett értéke, ezért sem az emberi lét problémájának teljes megoldását nem adhatja, sem az emberi szenvedés betegségére teljes gyógyírt nem nyújthat. Végül is ama a következtetésre kell jutnia, hogy a miszticizmus nem elég. Érdemei oldaláról nézve csodálatraméltó, mégis látni kell, hogy nem tökéletes, mert hiányzik belőle valami. Ez a hiányzó elem pontosan ugyanaz, mint ami hiányzik a vallásból. Az egyik az érzelmi hithez, a másik pedig az érzelmi tapasztalathoz folyamodik. Egyik sem a legmagasabb igazság kritériumához fordul. Mindkettőnél hiányzik a racionális alap, és ezt a hiányt még dicsőítik is. Annak az embernek a részére, aki az igazság ritka levegőjét szívta be, sem a sarlatánság, sem a babona, sem a kizsákmányolás nem lehetséges többé. Nem engedi meg többé, hogy becsapják, de tudatosan ő sem fog soha becsapni másokat. A misztikus tapasztalat változatai és ellentmondásai szükségszerűen arra utalnak, hogy a végső igazság ezen túl kell hogy legyen. Kell, hogy legyen ui. az életnek ilyen igazsága, amely csak egy igazság lehet. A misztikusok és az okkultisták etikai sikertelenségét azon személyes sikertelenségük számlájá-

ra kell elkönyvelni, hogy nem tudják felfedezni és realizálni ezt a legfelsőbb igazságot, és arra, hogy érzelmeiktől függnek, amelyek instabil és bizonytalan inspirációs forrást jelentenek, mivel állandóan változnak, bármennyire is túlfűtöttek legyenek a kontempláció előidézte időszakaszokban. Intellektuális nehézségeik annak a logikus következményei egyrészt, hogy elvetik a logikát, másrészt pedig annak, hogy belső ellenállást tanúsítanak azzal kapcsolatban, hogy a vitatható intuitív folyamatokat racionális ellenőrzésnek vessék alá. Világos, hogy aki a legmagasabb elérését tűzte ki célul, egy nap elhatározza, hogy a miszticizmusnál feljebb kell jutnia, bármilyen hasznos és szükséges állomása is volt ez felfelé menő útjának.

Mivel az ember képtelen a miszticizmus segítségével a teljes tapasztalathoz és a teljes tudáshoz jutni, olyan pusztaságba érkezik, ahol egy ideig magányos zavarodottságban vándorol tovább, kétség, kétségbeesés és szkepticizmus közepette, mint akkor tette, amikor otthagyta a dogmatikus vallás ellentmondásokkal teli tájait. Egy ember számára, aki évekig a miszticizmus birodalmában vándorolt, most az átváltás a misztikus érzésekről az ész által végzett szigorú önkritikára, nem könnyű dolog és nem is megy gyorsan. Ehhez mindenképpen időre van szükség, és a fokozatosság elve itt jó szolgálatot tesz. Az elégedettség olyan hírnök, amely azt jelzi, hogy az ember közel jutott a gondolkozás egy magasabb területének láthatatlan határához. Ez a határ azonban zárva marad előtte, hacsak nem folytatja magányos útját tovább és nem áll ellen annak, hogy a régi szokások vagy a más nézet és szemlélet visszatartsák őt. Az

itt megkövetelt bátorság nem kevesebb, mint amire akkor volt szüksége, amikor korábban otthagyta a vallást vagy az agnoszticizmust a miszticizmus kedvéért. Kevesen követték őt akkor, most még kevesebbekre számíthat, akik követik majd ebbe a kietlen vadonba. Ha azonban szem előtt tartja vállalkozása nehézségét, nem fog meghátrálni, hogy teljesítse ezeket a követelményeket. Fel fogja ismerni, bár még csak homályosan, hogy azt a belső sürgetést, amely személytelenül vezeti őt, mindennél jobban tisztelnie kell és engedelmeskednie kell neki, mivel szavakkal ki nem fejezhető szentsége olyan valami, ami jóval fölötte áll a vallásos hit vagy a misztikus intuíció feltételezett szentségének.

A vallásos és misztikus rendszerek helye most a filozófia nagyobb felfogóképességében világosan látszik. Bármilyen igazságot is tartalmazzanak, az a finom filozófiai tantételeknek csak szimbolikus fordítása lehet. Egy humanizált Isten kegyes és jámbor étke a köznép számára hasznos eledelnek bizonyul; a meditáció békével teli álmodozása már fejlettebb elmék számára jelent áldást; egy szűk, intellektuális, morális és érzelmi elit kaviárszerű eledele azonban sem a köznép, sem a misztikusok számára nem vonzó, hanem hideg eledelnek tűnik.

Így a misztikusnak, akinek a jelszava a „mindig feljebb!”, tovább kell szenvednie és küzdenie még a már megszerzett kontemplatív béke gyakori, bár szeszélyesen váltakozó közjátéka közepette is. A pillanat erre akkor érkezik el, amikor magának a határnak a kapujánál áll. Még egy pár lépés és akkor átléphet ezen a kapun. Ezen túl

új, roppant mértékben rejtélyes és előtte kevesek által járt ország terül el. Ez a harmadik fokozat területe, a legmagasabb bölcsesség birodalma, amely nyitva áll az embernek. Mégis, nem tudja, hogyan is közeledjen feléje, hacsak nem jelenik meg egy vezető, aki feltárja előtte és továbbkíséri az úton. Ez a vezető lehet egy ősi vezető, aki egy kézirat teleírt lapjain, vagy egy könyv nyomtatott oldalain át generációk távlatából szól hozzá. De talán lehet egy most élő, aki szemtől szemben áll vele és szól hozzá. Az első olyan mint egy térkép, amely lassan vezeti tovább az úton, míg a másik gyorsabban és messzebbre vezetheti. Amint azonban az új út megkezdődött, és az új ország határa már mögötte van, többé nem ismeri az öntelt elégedettséget és az önző nyugalmat. Az Abszolút ministránsának ui. szünet nélkül kell küzdenie most már, először is saját végső céljának, majd pedig mások nagylelkű felszabadításának eléréséért egy legmagasabbrendű erő: az IGAZSÁG ellentmondást nem tűrő parancsából.

IV. fejezet

INDIA ŐSI, NYILVÁNOSSÁGRA NEM HOZOTT FILOZÓFIÁJA

Félő, hogy sok, a tárgy iránt őszintén érdeklődő olvasót az eddigiek talán megijesztettek, néhányat pedig vissza is riasztottak. A tulajdonképpeni, ezután bemutatásra kerülő tanítás azonban meglepetésként fog hatni azoknak az olvasóknak is, akik a szerző eddigi, jógával és misztikus tapasztalattal foglalkozó könyveit ismerik. Legyenek azonban türelmesek, mivel a végén látni fogják, hogy a vallásban és miszticizmusban meglevő valódi arany nem veszik ezzel el és a teljes vizsgálat értékelése visszafizeti előlegezett türelmüket. Minden, ami a vallásban csodálatos és a gürcölő emberiséget jól szolgálja, itt is megfelelő elismerésben és tiszteletben részesül; minden, ami a miszticizmust a küzdő egyéneknek áldássá teszi, meg fogja itt is kapni azt az értékelést, amit megérdemel. Mérlegünk igazságos. Mindazonáltal nem lehet megtéveszteni és becsapni. A hamisat nem fogadja az igazival együtt, sem a feltételezettet a ténylegessel. Azt sem lehet megtenni vele, hogy a jó és hasznos védelme alatt a kártékonyt is a serpenyőjébe tegyük.

Bár e lapok csak a racionális megértéshez fordulnak és nem a szentimentális hithez vagy hiszékenységhez, vagy a könnyen felkavarható képzelethez, az igazság jel-

legzetes kiterjedése azonban olyan, hogy széleskörűséggel mindent felölel. A végén egy nem is álmodott egység, a Valódit, az Igazat, a Jót és a Szépet összehozó finom szintézis várja majd őket. A tanok és elméletek vég nélküli harca és az emberek bestiális gyűlölködése itt végleg megszűnik.

Látni fogjuk a filozófia összefüggését és kapcsolatát mind a vallással, mind pedig a miszticizmussal. A köztük levő kapcsolat olyan, hogy ha pl. a vallást a miszticizmus előcsarnokának tekintjük, akkor a miszticizmus ugyanazt a szerepet játssza a filozófiával kapcsolatban. Itt azonban világosan ki kell domborítani a régen titokban és rejtve tartott filozófiának a kapcsolatát azzal a filozófiával, ahogyan azt általában Nyugaton és Keleten ismerik. Ez bizonyos előzetes magyarázatot igényel a fogalom általános értelmezését illetően.

Nem volt olyan halálra kínzott állat sem eddig, amely megkérdezte volna a jóindulatú Buddhát, hogy miért létezik univerzális szenvedés, és arra sem volt egyik sem képes, hogy a pillanatnyi jelenségek mögé nézve felvetődött volna bennük, hogy milyen nagyobb jelentés és értelem rejlik az élet talánya mögött. Az összes élőlény közül erre egyedül csak az ember képes.

Az állatok közül a majom hasonlít legjobban az emberre, azonban a vallás etikai konfliktusaival, a művészet esztétikai élvezetével és a filozófia kínzó problémáival kapcsolatban soha nem merült még fel benne semmiféle kérdés. Mi hát akkor a legjellemzőbb különbség egy ember és egy majom elméje között? A legtöbb állatnak

bizonyosan van gondolata és emlékezete is, sok kétségtelenül rendelkezik intelligenciával, mint pl. az indiai elefánt. De van egy dolog, amit egyetlen állat sem képes tenni, mégpedig azt, hogy intelligenciáját absztrakt dolgokra használja. Nem tud sem elméletileg gondolkozni, sem túljutni gondolkodásával a fizikai környezetén. Cselekedeteiket az őket körülvevő környezet konkrét viszonyai határozzák meg.

Egy másik olyan mentális aktivitás, amire az állatok képtelenek: a személytelen gondolkodás. Ez azt jelenti, hogy egy állat nem tud személyes létén túlra, a személytelenbe emelkedni, ezért képtelen saját tapasztalatát az univerzummal megfelelő kapcsolatba hozni. Számára az élet egyszerű tény, míg az emberi intellektusnak az a végzete, hogy problémákat teremtsen, és aztán azon törje magát, hogy ezeket megoldja.

Az elmondottakra egyedül az ember képes. Egyedül őt nyugtalanítja az univerzum, hogy kérdéseket tegyen föl vele kapcsolatban, és a kérdéseket meg is oldja, vagyis az ember határozott szellemi képességekkel rendelkezik. E képességek összege semmi más, mint a magas fokra fejlődött, absztrakt, személytelen szintre emelt gondolkodás képessége. Az ember tisztán elméleti tevékenységre is képes, legszemélytelenebb tanulmányokat folytathat, mint pl. a csillagászat, és nyomon követheti távoli planéták mozgását; képes arra, hogy az egyes tapasztalati tényeket gondolkodás segítségével racionális kapcsolatba hozza egymással, végül pedig, hogy átfogó és szisztematikus magyarázatrendszerbe szője őket. Amikor mindennek az értelmét keressük, arra a következtetésre kell, hogy jussunk, hogy egyedül az embernek van meg

a lehetősége és kapacitása, hogy saját életére, valamint a körülötte lévő univerzumra vonatkozó igazság iránt érdeklődjön, kérdéseket tegyen föl velük kapcsolatban, elgondolkodjon róluk, és talán, hogy ténylegesen meg is értse őket. Nincs más olyan élőlény földünkön az emberen kívül, amely ezzel az egyedülálló és magas privilégiummal rendelkezne, hogy az igazság után kutathasson és róla elmélkedhessen. Vasishta, egy régen élt indiai bölcs kijelentette: „Jobb a szirti varangyos békának, jobb a csúszómászó féregnek, jobb a vak barlanglakó kígyónak, mint annak az embernek, aki nem gondolkodik, nem kérdezősködik.” Az ilyen gondolkodás jelenti a filozófiát.

De senki ne gondolja, hogy a filozófia olyan valami, amit választani lehet, amikor az embernek kedve kerekedik rá; ellenkezőleg, a filozófia választja őt! A puszta tény, hogy embernek és nem állatnak született, kényszeríti őt, hogy filozófus legyen, bárha tudat alatti filozófus is. Igaz, hogy nem kérte ezt a kitüntetést, de nem menekülhet meg tőle! Az első széttagolt, nyers gondolat a környezetről, ami a legkorábbi ősember agyán átment; az önmagára és a másik emberre vonatkozó primitív, furcsa tudástöredékek, amelyeket tömör és ködös gondolkozáson keresztül szerzett; a csodálat és tisztelet, amit a reggeli nap felkelése mindig felkavart benne – ezek voltak az ember szellemi életének kezdetei, amelyek az embert megkülönböztették az állattól, és irányították korai, tudat alatti lépteit bölcsességének keresése felé, amelynek utolsó és végső szakaszába egy nap elérkezik. Akkorra a magatartása már tudatossá és kigon-

dolttá válik. Innentől kezdve a haladása már nem lassú többé, nem botladozó és ide-oda tévelygő, hanem gyors és egyenes. Absztrakt kérdések föltételével, az univerzum létére vonatkozó mély vizsgálódásával lehet lemérni az embernek azt a hosszú útját, amelyet a kezdeti állapottól megtett. A keresés azonban valójában egység, bár e két, jól definiálható fokozatra lehet osztani.

Ezért mindenkiben egy tényleges filozófus rejtőzik, ha ez éppen most még nem is tökéletes, kiművelt, hanem kezdetleges. Már megmagyaráztuk, hogy a vallás miért jelenti a filozófia alsóbb formájába való beavatást, és ezért minden vallásos ember ebbe a kategóriába sorolható. A vallásos ember a példabeszédeket szereti jobban, míg az intelligencia az ésszel megmagyarázott dolgokat követeli. Annak az üzletembernek, aki túlságosan elfoglalt, hogy olyan terméketlen és értéktelen intellektuális fabrikálásokkal vesződjék, mint amilyennek a filozófiát képzeli, mégis megvan a maga saját nézete az életről, arról, hogy miért is van itt és mennyire reális és valódi az anyag. Hiheti, hogy a kozmikus színjátéknak nincs semmi értelme és jelentése, és hogy életének fő célja tisztán gazdasági és üzleti. Azt tarthatja, hogy az a szék, amelyen ül, olyan anyagból való, amihez semmi kétség nem férhet, és túl van minden megfontoláson és kérdésen. Hogy ezek a nézetek helyesek-e vagy sem, ez most túl van fejtegetésünkön, mert az a tény, hogy ennek az üzletembernek ezek a véleményei megvannak – az akadémikus metafizikushoz hasonlóan, akit lenézően megvet és

semmibe sem vesz – már azt bizonyítja, hogy köze van a filozófiához. Sőt ez a szemlélete befolyásolja is magatartását és életének gyakorlati megoldását.

Így ahhoz a kevéssé ismert igazsághoz jutunk el, hogy az átlagembernek az a szemlélete és kritikai magatartása, hogy a filozófiai okoskodás teljesen haszontalan és hogy az a tárgykör, amivel a filozófia foglalkozik értelmetlen és triviális, már maga filozófiai gondolkodást kíván. Ugyanazt a módszert alkalmazza, mint a filozófus, ha nem is olyan finomam. A gyakorlati eredmények meddősége és a biztos következtetések hiánya – amire a filozófiával kapcsolatban panaszkodnak – részben annak tulajdonítható, hogy a filozófusok jóval elővigyázatosabbak a megközelítésben, jóval kevésbé sietősek az eljárásban és jóval tisztánlátóbbak mentalitásban annál, hogy hajlandók lennének éretlen ítéletekre jutni, amelyek pedig tetszenének az embereknek. Különben még a filozófia ellen felhozott érvek is olyan konklúzió eredményei, amelyet adott tényeken való logikus gondolkodás segítségével kaptak – és pontosan ez a módszere a filozófiának is. Ezért a filozófia elítélése maga is igazolja és megerősíti azt a módot, ahogyan erre az elítélésre jutottak! Ezenkívül az embernek akár akarja, akár nem, gondolkoznia kell az életről, mivel személyes létének legközönségesebb tényei és körülményei akármilyen keveset is, de gondolkodást követelnek meg. A filozófus és a közte levő különbség az, hogy az ember felszínesen és nem szándékosan gondolkodik, a filozófus viszont szándékosan és mélyen, és mindaddig

nem szűnik meg kérdéseket feltenni, amíg minden nem válik teljesen világossá számára.

Gyakran hallott panasz, hogy a filozófia nem segít megtölteni a kamrát, vagyis a mindennapi gondok nem oldhatók meg vele. Az emberek mostanában inkább azt mondják: „Hozzuk először gazdaságilag, majd politikailag rendbe a házunk táját, aztán majd filozofálhatunk.” A régi rómaiak is ugyanígy gondolkodtak, amit közmondásuk is bizonyít: „Először élni kell, aztán lehet filozofálni”. Az emberek tehát mindig így gondolkodtak a múltban és így fognak gondolkodni a jövőben is.

Minden embernek joga van ezért, hogy figyelembe se vegye azt a nagyméretű és rendkívüli problémát, amelyet az élet csendben felvet neki, és ezért a figyelembe sem vételért senki nem fog szemrehányást tenni neki. A XX. századi lét feszültségével, megerőltetésével és küzdelmével elég bonyolult és nehéz ahhoz, hogy igazolja, ha egy ember csak a közvetlen szükségleteit látja és visszautasít minden érdeklődést olyan, látszólag távoli kérdések iránt, amelyek a filozófia köréhez tartoznak. Az ember rendszerint ezt teszi. Az egész tárgyat átutalja egy pár akadémikus remetének, akinek nincs jobb dolga, minthogy az absztrakt Végsőn való nehezen érthető gondolkodásra adja rá magát. Ilyen az ember első és felszínes pillantása a filozófiára. De mint minden első pillanat, ezt is kérdésesnek kell tekintenünk, ami idővel revízióra szorul.

Az általános ellenvetés az, hogy a világ elég jól megvan, elég jól boldogul filozófia nélkül is. Ezt az ellenvetést tevőknek nem jut eszükbe az, hogy azok, akik előre meghatározzák, hogy hova menjenek, mielőtt lóra szállnának, valószínűleg jobb helyre is jutnak, mint azok, akik csak felvágják magukat a ló hátára és elvágtatnak, maguk sem tudják hova. Minden jel arra mutat jelenleg, hogy a világ azon fáradozik, hogy megpróbálja magát kiszabadítani azokból a nehézségekből, amelyekbe az ilyen „gyakorlatias”, de át nem gondolt politika sodorta. Nyomora és ínsége a fájdalmas bizonyítványa annak, hogy hiányzik belőle a filozófia.

Az az egyedi panasz, hogy a gazdagnak könnyebb ilyen tanulmányt folytatni, mint a szegénynek, és könnyebb a szabad embernek, mint a rabszolgának bizonyosan igaz és jogos. Itt azonban a kompenzáció elve érvényesül, ami abban nyilvánul meg, hogy a szegény embernek könnyebb gyakorolni a filozófiát, mint a gazdagnak. Ez az igazság a későbbiekben még nyilvánvalóbbá válik majd.

Az is elfogadható, aki azt mondja, hogy ilyen tanulmányok tételein való elmélkedéshez bizonyos mennyiségű szabadidőre, megértésére pedig bizonyos műveltségi szintre van szükség. Az elsőre azonban az válaszolható, hogy akinek nincs elég ideje erre a napból, lopja el az időt hozzá az alvásából, a másodikra pedig azt, hogy számtalan példa van arra, hogy az emberek – minden eszköz nélkül – gyakorlatilag önmagukat képezték ki inkább, minthogy egy bizonyos kulturális szint alatt legyenek kénytelenek maradni. Az embernek naponta legalább egy órát kell tudni szakítani

erre a tárgyra. Ez nem szabad, hogy valamilyen szenvedést okozzon neki, mert ez aránylag nem sok, és bátorítsa az a tudat, hogy jó célra használja föl. De vannak olyanok is, akik könnyebben tudnak időt szakítani maguknak, ezeknek viszont az a tanács: vigyázzanak, nehogy abba a hibába essenek, hogy „aki sokat markol, keveset fog.” Nem szabad ezért a lényeges hivatásukat, kötelességüket elhanyagolni, sem a meglevő kapcsolataikat feladni azért, hogy teljesítsék ezt a feltételt. Amikor azonban megtalálják a módját, miként illesszék be életükbe ezt a tanulmány-időszakot, megkapják érte a jutalmukat is. Így a végső igazság az, hogy a törekvő és ambiciózus ember mindig nekigyürkőzik, míg a többiek panaszkodnak és sopánkodnak.

Ha közülünk senki nem menekülhet meg attól, hogy filozófus legyen, miért kell gyermekes kívánságnak látni azt a kérelmet, hogy helyesen, tudatosan, szisztematikusan és nyitott szemmel kell megtanulnunk filozofálni, nem pedig helytelenül, álmosan és vakon, vagyis röviden, hogy valódi filozófusok legyünk, ne pedig sodródó bolondok? Az a törekvésünk, hogy az ilyen irányú gondolkodás felsőbbrendűségét tagadjuk azáltal, hogy figyelmen kívül hagyjuk, mindig kárbaveszett fáradság lesz. Nem lehet sem ostoba, sem haszontalan tevékenység, hanem inkább nélkülözhetetlen és szükséges valami, ami az egész élettevékenységünket felemelné arról a szintről, ahol csak botladozva erőlködünk, a tudatos cselekvés szintjére. Az élet csak nevelési stúdiumát kényszeríti ránk fájdalmas és élvezetes tapasztalatok formájában; az iga-

zság tudatos keresése azonban olyan dolog, amelyet nekünk magunknak kell közbeilleszteni.

A szokásos gondolatok tettben válnak láthatóvá. Az átlagos ember szemléletét éppen úgy a cselekedetei határozzák meg mindig, mint ahogy a filozófusét is. De míg az embert a körülmények szele ide-oda lökdösi, és így a bizonytalanság kínozza és gyötri, addig a filozófusnak megvan az az előnye, hogy az egészséges cselekvés biztos elveit hosszú elmélkedéssel hozza napvilágra. Egy ember, akiben soha nem merültek fel az alapvető kérdések; aki sohasem törekedett arra, hogy helyes magatartást alakítson ki tudatosan magában, életének első komoly krízisében a kétség és sötétség börtönébe érzi majd magát bezárva. Az az ember viszont, aki engedte, hogy az igazi filozófia vérévé váljon, minden helyzetben, minden körülmények között nyugodtan készen áll. Az előre meg nem határozott elvek hiánya arra vezet, hogy az elővigyázatlan ember ártalmasan és károsan cselekedjék, mind önmagát, mind pedig másokat illetően. És mégis ez az ember türelmetlen a filozófusokkal szemben!

Az emberek a filozófia szó puszta hallatára is megrettennek. Még Plutarchos is csak a közembert, a harcost és a politikust dicsőítette „Párhuzamos életrajzok” c. művében. Így Lycurgust dicsérte, a filozófus Platónra pedig gúnyos megjegyzéseket tett, mivel ahogy mondta: „Amíg az első stabilizált országot és alkotmányt, addig a másik csak szavakat és írott könyveket hagyott maga után.” A filozófia mindazonáltal fontos szerepet játszott a régi korinthosziak kultúrájában. A görögök elismeréssel

voltak a helyes gondolkodás iránt. Modern korszakunk magatartása azonban ez: „Miért törjük mi a fejünket ilyen problémákon?” Korunk legtöbb embere inkább az éretlen tereferélést szereti, amit társalgásnak nevez, és megelégszik azzal, hogy bölcsőtől a sírig csukott szemmel járjon. Ezen intellektuális cselekvőképtelenek számára nem sok értelme van, hogy a gondolat hegycsúcsaira másszanak fel, és hogy ebben a ritkább atmoszférában magánbeszédet folytassanak. Egy átlagos személy képzeletében ez a tárgy olyan, mint egy teljesen kiszáradt fa, olyan, mint a gondolatoknak monoton és színtelen szőttese. Erre a nézetre az ad alapot, hogy egyáltalán nem ismeri a filozófiát, és ha jobban utánaérdeklődünk, mi az alapja félelmének és nemtetszésének, valószínűen felfedezzük, hogy ez inkább a tudatlanságából származik, nem pedig a tárggyal kapcsolatos vizsgálatból szerzett negatív tapasztalatából. Helyesen gondolja azonban azt, hogy a filozófia olyan valami, ami elméjét a konkrét realitás megszokott talajáról az életnek egy ismeretlen magasságába emeli majd föl, és mint minden idősebb ember, aki sohasem repült még életében, első repülőútja előtt fél tőle. És ha történetesen egy aszkétával találkozik, aki magát filozófusnak nevezi, csak tovább növekszik félelme, mivel úgy látja, hogy ez az ember olyan sivatagi pusztaságba vándorol, ahol semmi termékeny és semmi ehető nem található.

Tudománnyal foglalkozó barátaink is csak növelhetik a filozófia elleni panasznak ezt a szomorú kórusát. Gúnyos megvetéssel illetik az írásos filozófia mintegy háromezer évének terméketlen eredményeit, és büszkén mutatják fel ennek ellenében a be-

bizonyított és elismert tények óriási enciklopédiáját, amit a tudomány mintegy 300 év alatt ért el. Azt a régi adomát emlegetik, mely szerint a filozófus – aki mellesleg vak is – egy sötét szobában azt a fehér macskát igyekszik megtalálni, ami nincs ott; bár a XX. sz. úgy alakította át ezt az adomát, hogy a filozófus mellé hozzáadott még egy teológust is, akinek sikerült is megtalálnia ezt a macskát!

Ezek a panaszok csak kiragadottak. Szerintük a filozófiai kutatás története nem más, mint haszontalan dolgokkal kapcsolatban szerzett, nem bizonyítható tapasztalatok képzeletet megragadó összefoglalása, és hogy a filozófia egész történelme azt mutatja, hogy a filozófusoknak nincs biztos tudás-alapja, amelyen egyetértésben állhatnának, és hogy még mindig a találgatások birodalmában vannak, amikor a világ értelmét próbálják kihámozni. Amit az egyik filozófus oly meggyőzően felépített, azt a másik hathatósan lerombolta, amit a XVIII. sz. nagyszerű felfedezésnek vélt, azt a XIX. sz. megcáfolta, és másik nép lomtárba dobta. Számtalan oldalt töltöttek meg tintával írva a lelkes gondolkodók, de az igazság alakja mégis ismeretlen és láthatatlan maradt. Kétségtelen, hogy az élet értelméről folytatott súlyos viták éppen olyan gyötrelmesen zavarosak ma is, mint amilyenek örökké voltak. A filozófusok által a maguknak feltett kérdésekre adott válasza annyira különbözött egymástól, mint az északi és a déli sark. Az olvasónak e dagályos és nehézkes lapok olvasásakor mindenkor az a benyomása támad, hogy komolytalanok. Anatole France nyelves és ironikus szavaival lehet legjobban jellemezni őket: „A dolgok különböző megjelenésűek

és nem tudjuk még azt sem, hogy mik... az én véleményem az, hogy nincs véleményem!”

Láthattuk, hogy ez az ellentmondásosság démonként mennyire kísértette meg a miszticizmust és a vallásosságot is. Vajon nem lehetne ebből kivezető utat találni? – vetődik fel elkerülhetetlenül a kérdés. Igaza kell-e, hogy legyen Herbert Spencernek, aki kijelentette, hogy az abszolút igazság az elérhetetlenség birodalmába van száműzve? Vajon a vallásos, misztikus és filozófiai keresők útja olyan ösvény-e, amely csak egy vak és vég nélküli útvesztő, felismerhető kiindulási pont és elérhető cél nélkül?

A csoda csak az, hogy az emberek nem szűntek meg mégsem filozofálni az idők folyamán. Mi az, ami űzi őket, hogy elődeik elméleteit, kortársaik spekulációit újra és újra felépítsék, majd ismételten lerombolják? Miért nem hagyják abba haraggal ezt a hiábavaló munkát, követve ezzel Omar Khajjámot, aki ezt írta:

„Hallgattam, ifjan, a Doktorokat
és Szenteket: vitatkoztak sokat,
körülmagyarázták a Semmit is,
de sohse lettem tőlük okosabb.”

(Szabó Lőrinc fordítása)

A tény azonban az, hogy az emberek manapság egyre kevésbé foglalkoznak filozofálással. A filozófia – amely valaha királyi trónuson ült az empirikus tudományok felett – ma egy mellőzött Hamupipőke. Azok, akiket a filozófia – mint az Igazságkeresés – tanulmányozása érdekel, egyre kevesebben vannak. A tekintélycsökkenés folyamata és az érdeklődés eltűnése tapasztalható világszerte. Németország, amely még egy évszázaddal ezelőtt azt mondhatta magáról, hogy az európai filozófia hazája, ezt a tárgyat haszontalannak minősíti, és pusztán intellektuális gyermekjátéknak tartja. India, amely ezer évvel ezelőtt olyan egyetemeket tartott fenn, mint amilyen a Nalanda-i volt, ahová senkit nem vettek föl, aki nem tudott választ adni a legnehezebben érthető metafizikai kérdésekre, s mégis tízezren tanultak e nehéz felvételi követelmény ellenére is – India, amely egész Ázsiát táplálta gondolataival, ma csak egészen kis számú hallgatót tud fölmutatni ebben a tárgykörben. Jól ismert tény, hogy néhány intézményben megszűnt a filozófiai tanszék. A filozófia erősen lehanyatlott, rendszerei a világon mindenütt elhagyott, sivár régiségek gyűjteményévé váltak, a filozófia professzorai pedig mintha e metafizikai múzeum mélabús kurátoraiként működnének! A modern ember kedélyállapotát rendszerint irritálja bármilyen arra irányuló kísérlet, ami megpróbálja rávenni, hogy lépjen be a metafizikai spekuláció pókhálós csarnokába.

Az Igazság filozófiája. Az ilyen kritika azonban csak ott jogos, ahol az ún. filozófia nem a tevékenység felé, hanem ellenkező irányba vezet; ahol mindig egy körben

forog és mindig hatástalan marad és nem meggyőző; és ahol a gondolkodás merő képzelettel, elképzelésekkel kezdődik bizonyított tények helyett; bár még ilyen esetekben is hasznos lehet azok számára, akik a szellemi gimnasztika intellektuális izgatószerét akarják élvezni. De mindennek semmi köze sincs az ősi, nyilvánosságra nem hozott filozófiához.

Az a világszerte megnyilvánuló tévedés, amely a személyes képzeletet összezavarta a filozófiával, vagy a dogmatikus teológiát a metafizikával, szükségessé teszi, hogy figyelmeztessünk arra: az igazság filozófiáját – úgy ahogy azt Indiában létrehozták – nem szabad összetéveszteni az igazságról való filozófiai spekulációval. Ezeken a lapokon tehát nincs helye sem a fél-filozófiának, sem az álfilozófiának, csak az igazság filozófiájával foglalkozunk. Az előbbiek a képzelet birodalmába szállnak fel, mint a szabad madár, az utóbbi viszont tényekhez van szilárdan láncolva. Ezekkel a tényekkel kezdődik – amennyire ez csak lehetséges – és ezek mellett meg is marad. Semmit nem vesz természetesnek, semmit nem feltételez, nem feltételekből, dogmákból vagy valamiféle hitből indul ki. Útján kizárólag a szigorú gondolkodást alkalmazza a tényeket illetően, a legélesebb és a legkiművelteb gondolkodást, amire emberi elme valaha is képes volt, és következtetését az emberi tapasztalat összességének vizsgálatával és ellenőrzésével vonja le. Sok híres metafizikus leleményességét abban meríti ki, hogy elképzel és kiagyal olyan hipotetikus fogalmakat, mint pl. Numenon, Anyag, Szellem, Abszolút stb., amelyek a világjelenségek

alatt húzódnak, az igazság filozófiája azonban nem engedélyezi sem az előadójának, sem a tanulójának, hogy olyant keressen, ami a képzelet terméke, és vizsgálat nélkül igaznak fogadjon el. A szellem valóban létezhet, létezéséről azonban vizsgálattal kell meggyőződni, nem pedig azzal kezdeni, hogy ezt a feltételezést elfogadjuk. Így e filozófia szilárd alapját a tények, felépítését pedig a realitás alkotja.

Az akadémikus filozófia az egymással szembenálló nézetek képét mutatja elsősorban, az egyes filozófusok különböző álláspontja miatt. Az igazság filozófiájában csak egy álláspont lehetséges, mégpedig a legmagasabb. Ennek az össztapasztalat tényén kell alapulnia. Ezért a filozófia udvarából minden feltételezés, minden dogma, minden vakhit, az érzelmekre való építés, a nem látottról vagy a nem ismertről való álmodozás azonnal kiűzetnek. Ha ui. egy filozófia valamikor is megbukott, bukásának oka részben e tényező feladása és megszegése volt. Az életet soha sem lehet kielégítően és megnyugtatóan kiértékelni a tények helyett képzeletünk tanulmányozásával.

Ezért tehát az igazi filozófiának fel kell ölelnie a tudományt, ezzel kell kezdenie, majd ezzel kell továbbhaladnia, bár később majd elválnak útjaik, mivel a filozófia még vállalkozószelleműbb. A tudomány valójában egy része – mégpedig bevezető része – az igazság filozófiájának. A tudományon lényegében a tudományos módszert, a tudományos megközelítést, az igazolt tények vaskos kollekcióját, nem pedig az egyes tudósok változó elképzeléseit és nézeteit értjük.

Sok nyugati ember számára a metafizikai spekuláció dilettánsok számára való hobbinak vagy játéknak tűnik, legjobb esetben is az intellektuális szelleműzésben való gyakorlatnak tartják. Az igazi filozófia azonban jóval komolyabb és gyümölcsözőbb elfoglaltság ennél. Életünket értékes lehetőségnek tartja, hogy látszólagos mulandóságából örök nyereséget szerezzünk magunknak. Következésképp nem vesztegetheti az idejét arra, hogy haszontalan és hiábavaló erőfeszítéseket tegyen, amely eleve arra van ítélve, hogy csalódottan a semmiben végződjön. A filozófiai kérdezősködés, vizsgálat módszerét alkalmazza: nem arra, hogy a kevésbé teljes életre találjon kifogást, hanem arra, hogy a teljesebbre adjon vezetést; nem arra, hogy az emberi érdeklődést csökkentse, hanem hogy kitágítsa; nem arra, hogy múló szellemeket űzzön, hanem arra, hogy a tartós Valódit keresse.

Egy későbbi fejezetben a filozófiának további jellemző vonását fogjuk majd látni, ami nem más, mint annak a követelménynek a tényleges igazolása (amelyet az összes többi filozófia nem képes megtenni), hogy egy mindent átfogó világvizsgálatot és az Élet összefüggő, szimpatikus szemléletét nyújtsa. Ennek a követelménynek a teljesítésében megmutatkozó sikere magyarázza meg azt, hogy az indiai elmének miért sikerült behatolnia a világ sötétségébe, amikor a nyugati elmék ennek a feladatnak a teljesítését vagy lehetetlennek tartották, vagy pedig csak egy távoli jövőre tették a teljesítés idejét.

Láttuk már, hogy a vallás magyarázatai az egyszerű nép számára kitűnőek, de túl elementárisak és ellentétesek a kultúráltabbak számára. Azt is láttuk, hogy a miszticizmus tantételei és gyakorlatai már szélesebbek és jobbak, de ezek is elégtelenek, mivel az életnek csak egy részleges szemléletét adják. Az igazság filozófiájának követelménye az – a továbbiakban e könyvben a „filozófia” név alatt ezt értjük –, hogy a teljes, univerzális lét minden fázisát kikutassa, semmit sem hagyva ki belőle, hogy megkapja erre a legteljesebb és végső választ, és hogy ezt a vizsgálatot erős elhatározással egészen a cél sikeres elérésig folytassa.

Ebből az állításból megérthetjük, hogy az igazi filozófia nem egyszínű, hanem olyan gazdag színskálájú, amibe belefér nemcsak mindaz a módszer, amit a vallás, a miszticizmus, a tudomány és a művészet használ, valamint az általuk kapott eredmények is; vizsgálata nemcsak olyan különböző dolgokra terjed ki, mint az üzleti élet, az ipar, az ember jóléte, a házasság és az anyaság, a ragyogó álmok és a lélekölő munka – mivel mindezek az emberi élet részét képezik –; magában foglalja nemcsak az állatok és növények nemzetségeit, a folyókat és hegyeket – mivel ezek az univerzális létezéshez tartoznak –; hanem kritikusan önmaga felé is fordul, mivel végül is minden vizsgálat, legyen az akár vallásos, misztikus, tudományos vagy filozófiai, az elmén belül történik. Ezért a filozófia azt is kutatja, hogy az elme miért akarja mindezeket ismerni, miért fog neki az igazság keresésének, mi a saját természete, mik kapacitásának korlátai az igazság megismerésében, hogyan ismeri meg a világot, és

végül röviden, hogy mi a végső igazsága mindazon igazságoknak, amelyeket már ismerünk. Az igazságot a maga teljességében akarja, nem elégszik meg fél, vagy negyed igazságokkal.

A filozófia értékeli mind a ténynek, mind a hitnek és valójában minden másnak is a hozzájárulását és közreműködését, de korlátozottságuktól mentesül, mivel vizsgálódását közülük nem csak egyre korlátozza. A tudomány, bármilyen értékes legyen is abban, hogy az élet ésszerű megközelítését adja és a világról való tudásunkat lehetővé teszi, mégis korlátozott, mivel csak a részekkel foglalkozik. Egy átlagos tudóstól nem várható el, hogy megértse pl. a zene értelmét. Mint minden specialista, szemellenzővel dolgozik, mivel egy bizonyos szakterületre korlátozódik, és így e korlátozott terület természetesen a nem teljes látásmódjában részesül. Minden specialitást öntudatlanul az élet egy bizonyos szemléletmódjára helyezett hangsúly befolyásol, amelyben tevékenységi köre lezajlik. Ennek az a következménye, hogy igazságszemléletét egy részszemlélet korlátozott területén belülre igyekszik erőltetni, és hogy ne lássa az igazság célját, ahogy az van, ilyen korlátozottságtól mentesen. Bármilyen működőképes is legyen ez gyakorlati célokra, akadállyá válik, ha a végső, univerzális és a megcáfolhatatlan igazság szélesebb céljának elérését tűzzük ki.

Így nehéz elképzelni, hogy hogyan is alakítsunk ki megfelelő szellemi magatartást, mivel ez túl modern, hogy régi legyen, túl racionális ahhoz, hogy középkori, és túl történelmi, hogy modern legyen. Ilyen a világ legarchaikusabb bölcsességének para-

doxonja, amely jelenleg még most is annyira megelőzi tudásunkat, hogy éppen csak hogy kezdjük utolérni és megérteni! Unikum a maga nemében, a lét értelmének megfejtését célzó bátor törekvés, hogy az egyáltalán lehetséges legfinomabb és legemelkedettebb cél elérésére az ember legfinomabb képességét használja fel; hogy felfedezze és feltárja az ember etikai magatartásának megfelelő kritériumát, és a társadalmi tevékenység fenntartására a bölcsesség és igazság megtámadhatatlan kánonját. Csak a felszínes gondolkodás meri kétségbevonni gyakorlati alkalmazhatóságát és jelentős előnyét, bár kétségtelen, hogy az ilyen filozófiai törekvés nem a zsúfolt síkságok mindennapi életéhez tartozik, hanem szükségszerűen csak a távoli hegyi ösvényekhez. A síkságlakó nem hajlandó lemondani kényelméről, hogy ezen a számára nem ismerős vidéken utazzon, de nem szabad ugyanakkor megvetnie azokat, akik levetik félelmüket és megpróbálkoznak a felfelé mászással. Ezek a felfelé törekvők ezt a mászást nem fogják unalmasnak találni, hanem épp ellenkezőleg: izgalmas és lenyűgöző kalandnak. Az út valójában állandóan szélesedik és tágul, és amikor a tanulmány horizontján már a teljes gyakorlati vonatkozása látszik, kiderül, mennyire alapvető emberi érdekekkel van kapcsolatban. Ettől kezdve az ember mindennapi életének egyes epizódjait már egy folyton növekvő, nagyszerű perspektíva hátterében látja és ítéli majd meg.

Láttuk, hogy az igazság felé vezető út miként osztható fokozatokra, és ezt az utat egészen a második fokozat végégi követtük. Ez összhangban áll a régi indiai tanítás-

sal, amely az emberi elme fejlődését három fokozatra osztja, amelyet az élettel szemben kialakult három, egymás után következő magatartás jellemez. Az első a vallásos fokozat, amely a hiten alapszik, a második a miszticizmus, ahol az érzelemé a vezető szerep, a harmadik pedig a tudományt is magában foglaló filozófia, amelyet az ész határoz meg. Ez nem is lehet másképp; mivel az embernek a világról alkotott megértését szükségképp szellemi kapacitásának fejlődési szintje kell, hogy meghatározza. Szemléletét elkerülhetetlenül és változtathatatlanul intelligenciájának foka korlátozza. Ezért lehetetlen az, hogy az élet kérdéseire a választ minden ember számára ugyanazon a módon adjuk meg.

Most tehát a bölcsesség archaikus templomában a harmadik fokozathoz vezető ajtó előtt állunk, és reménykedve kopogtatunk rajta. Ha fejlődésünk legmagasabb fokára akarunk eljutni, át kell lépnünk ezen a küszöbön, és látnunk kell, mi van mögötte. Az ajtó fejgerendáján méltóságteljes betűkkel mélyen faragott felirat látható: az Igazság filozófiája, afölött pedig Minerva sasfigurája bámul ránk ünnepélyesen. Ez a különös madár ui. akkor tevékenykedik, amikor az éj árnyai megérkeznek, és képes tisztán látni mindent, ahol az ember csak a teljes sötétséget észleli.

De hallott-e már valaki valaha is erről a különösképpen nem hirdetett, címkével el nem látott filozófiáról? Hallottunk német filozófiáról, görög filozófiáról, indiai filozófiáról, távolból visszaemlékezünk néhány, a világ legintelligensebb emberei által írott legérthetetlenebb kötetre, melyek az értelmetlenség, reménytelenség és végső

összezavarodottság gyötrő érzésével keserítették meg iskolai napjainkat; emlékezünk, hogy belefáradtunk e tárggyal kapcsolatos unalmas könyvek olvasásába, amelyek az egymásnak ellentmondó elméletükkel ahelyett, hogy a tisztább fény felé vittek volna bennünket, csak a még nagyobb sötétségbe taszítottak; ironikusan azt a tapasztalatot tettük – ami a filozófiai tárgyalásban általános szabálynak tűnik —, hogy minél hétköznapibb, minél közönségesebb pontról legyen szó, annál súlyosabbá és annál fennköltebbé vált a tárgyalás; megismertünk és felszedtünk valami keveset Spinoza és Anaxagorász rendszereiből, valamint Immanuel Kantéból is, de mi magunk soha nem találtunk, és nem is ismerünk olyan embert, aki talált volna olyan filozófiai rendszert, ami ne csak egy ember vagy egy iskola nézeteit képviselte volna.

Van azonban mégis néhány ember, aki alaposan végigkutatta a vallás, a miszticizmus és a metafizika homályos birodalmát, nemcsak a partvidéket; akik ismerik a tudomány eredményeit is, és nem osztják a föntebbi pesszimista szemléletet. Kezdeti kíváncsiságuk később tudásvággyá alakult és növekedett, ez pedig a megérteni vágyás, végül pedig a valóságkeresés szenvedélyévé vált. Érzik, hogy ez a mindenre kiterjedő, ez a folyton szélesedő keresés, amely felfelé és előre hajtotta őket, annak a valaminek a hatásaként létrejövő reakció, ami **van**. Egy kiapadhatatlan remény csábítja és vonzza őket. És ez a remény az, hogy amiben vallásos korszakukban félig hittek, és amit misztikus napjaikban teljesen átéreztek, tudományosan racionális úton gyanítottak és metafizikus gondolkodással bebizonyítottak, nem lehet más, csak az,

ami végül is létezik és mindennek, ami van az alapját és lényegét alkotja, és hogy ez a lényeg és valóság, ami mindenkor és mindenütt jelen van, jelenti a lehetséges legmagasabb értelmét az univerzumnak is, és következésképp az embernek az az első és legmagasabbrendű feladata, hogy ezt a létező valamit személyesen megismerje. De az is felismerhető, hogy mielőtt ez a megismerés véglegesen és biztosan megtörténhetne valamilyen módon, először azt kell megismerni intellektuálisan és spekulatív módon, hogy ez mi lehet, és természetesen azt, hogy mi nem lehet. Így szükség mutatkozik egy erre a célra megfelelő filozófiára, ami nem ennek, vagy annak az iskolának, valamilyen személynek vagy országnak a filozófiai rendszere, hanem csak az igazság filozófiája. Az ilyen filozófia – ha már egyszer felfedeztük – olyan nélkülözhetetlen térkép gyanánt szolgál, amellyel a kutató felfedezheti magának az igazságot.

Miért nem lehet ezeknek a néhányaknak a reménye csak öncsalás, vagy illúzió, amelyet még intuíciónak álcázott személyes vágyuk teremt? Erre az ellenvetésre csak egyetlen válasz adható, bár ez a válasz nem fogja kielégíteni azokat a nyugatiakat, akik felsőbbrendűségi komplexusban szenvednek mindattól, amelyet a világ másik felén néhány ezer évvel ezelőtt élt emberek alkottak és kigondoltak, bár e felelet éppen úgy jogos és helyes számunkra is, mint akárki más számára, ahogy majd látni fogjuk ebben a könyvben. Ez az a merész deklaráció, hogy a kevesek reménye – bár nem sokszor és nem gyakran – realizált valósággá változott és hogy bármit is mondjon a világ, mind az íratlan, mind pedig az írásos emlékek Indiában azt bizonyítják,

hogy azt az igazságot, amelyet a Nyugat megismerhetetlennek és elérhetetlennek tart, ezek a múltban élők már megszerezték, sőt megszerezhetik a maiak is, ha értékelik annyira, hogy magas árat fizessenek érte.

Amikor tanúi voltunk és vagyunk mindannak a csodának, amit az emberi elme a Föld arculatának megváltoztatásában elért, reménytelenek legyünk-e abban hinni, hogy az egész Természet fél az igazság feltárásától és fortélyosan arra esküdött föl, hogy az embert megakadályozza abban, hogy valaha is megérthesse, mi a végső értelme és célja annak, hogy ezen a planétán él? És ha valaki azt állítja, hogy ez a cél meglehetősen megismerhetetlen, akkor öntudatlanul azt akarja mondani, hogy már biztosan tudja, hogy a jövő generációi mit lesznek képesek, ill. mit nem, elérni a tudás területén. Ez pedig tarthatatlan és nem bizonyítható feltevés. De miért is nem ereszkedhetnénk le a régiekhez, hogy megtanuljuk tőlük, amit nem tudunk megtanulni a modernektől?

India titkos tanítása. India rejtélyes tana, amely az igazság filozófiáját alkotja, és a vallás, valamint a miszticizmus szintjénél magasabban áll, a tudósok véleménye szerint már legalább 5000 éve létezik, de valójában az eredete a történelem előtti korban vész el. Egy pár beavatott hagyományos kincsét képezte, akik egy zárt kört alkottak és nagy gonddal őrizték, mint országuk bölcsességének csúcsát, és egy pár kvalifikált aspiránson kívül senkinek sem engedélyezték, hogy megismerje. (Egész

korunkig, egy bráhmint pl., aki fel merte tárni mások előtt, hogy a vallásban látensen meglevő igazság csak a filozófiában válik ténylegessé, büntetésnek vetettek alá.) Generációról generációra adták tovább, de olyan szigorú titokban tartották, hogy a véletlenül kiszivárgottak is hamar elenyésztek. Később kisebb szellemi színvonalú emberek jelentek meg, és a tiszta filozófia néhány visszhangját, amelyet hallottak, egyrészt vallási skolaszticizmussá, másrészt teológiai miszticizmussá változtatták. A félreértés megcsonkításhoz vezetett, és így egy nagyszerűen univerzálist összeaszott faji igazsággá változtatták. Mindazonáltal azonban e tan fennmaradt néhány figyelembe sem vett kéziratban és töredékben még azután is, hogy az összes, e tan igazi képviselője is eltávozott erről a Földről. Téves kiértékelések azonban állandóan születtek abból adódóan, hogy az olvasásukhoz hiányzott egy kompetens tanító helyes, személyes megvilágítása, amely nélkülözhetetlen.

Ezért várható, hogy e fejezetekben adott néhány magyarázatot a jelenlegi indiai professzorok többsége mint nem autentikust visszautasít majd, vagy az átlagos misztikusok és jógik nagyobb része elferdítésnek minősít, a vallási hatóságok pedig ateistának fogják majd tartani. Legyen így.

Ez a könyv nem is számukra vagy követőik számára íródik, hanem kizárólag azok számára, akik az igazságot minden tekintélynél többre becsülik és megtalálását tűzték ki célul. Az igazság századokra rejtve maradhat, ahogy a mindig is kevés számú beavatott akarja, de elpusztíthatatlan, mint egy mély óceán, ami bizonnyal túléli majd a

halandó nézetekből és elfogult érdekekből álló habját. Bár e tudásnak e könyvben való megjelentetése nem szokványos, mivel modern és nyugati, eredeti forrása azonban ősi és indiai. Mind a hallgatag szövegek mind pedig a személyes instrukciók származása többnyire indiai, kiegészítve néhány tibeti dokumentummal és egy személyes mongol ezoterikus instrukcióval.

Akár egymillióan is megcáfolhatják az itt bemutatott tanok fenntarthatóságát, de senki sem tudja megcáfolni azt a tényt, hogy ezek a tanok indiaiak – bár kevéssé ismertek –, a legtekintélyesebb ősi dokumentumok kicsavarása nélkül, hogy középszerű elméjüknek megfeleljenek. Ha itt ezeket a szövegeket nem említjük, az csak azért van, mivel e könyv olvasói elsősorban nyugati emberek lesznek, és számukra terhet jelentene a szokatlan szanszkrit nevekhez szükséges fárasztó szójegyzék használata.

A szanszkrit szavaknak e nagyszabású száműzése Ebből a könyvből valószínűleg további vád lesz ellene, mivel az a vélemény, hogy bizonyos indiai filozófiai fogalmak nemcsak hogy érthetetlenek a Nyugat számára, de nem is lehet őket kifejezni semmilyen tradicionális nyugati nyelven. Kétségtelen, hogy vannak a szanszkritban egy szóval kifejezett filozófiai fogalmak, amelyek értelmének kifejezésére más nyelvben több szó is szükséges, de az is igaz, hogy az igazság jóval a szanszkrit nyelv születése előtt már létezett, és bizonyosan élni fog még akkor is, amikor ez a nyelv már régen eltűnik. Az embereknek meg kellett találniuk a kifejezőeszközöket,

mielőtt e nyelv megszületett és mivel a szükség úgy diktálja, talán most újra megtalálhatják.

Mind Nyugaton, mind Keleten várható azon körök részéről is a hangos visszautasítás és személyes ellenzés, akik maguknak követelik az „ezoterikus” címet és az „okkult” bölcsesség tulajdonjogát. E fél-informált emberek zavara és félreértése megbocsátható. Ezek az emberek azt hiszik, és ezt helyesen is, hogy néhány köztiszteletben álló tanító titkos tant hirdetett és tárt föl legközelebbi tanítványainak. Azt is hiszik azonban, és ezt már tévesen, hogy e tan főként mágiából, csodából, csodatevésből és teológiából tevődött össze. Ezeknek az igazi és nagy mestereknek volt jobb dolguk is, minthogy ezt tegyék. Az indiai ezoterizmusnak a végső célja az volt, hogy

– az embereket segítse, hogy felfedezhessék az emberi élet alapvető értelmét és jelentését; hogy

– belső meglátásra juthassanak az univerzum igazi szerkezetével kapcsolatban és hogy

– rámutasson arra, hogy az abszolút igazság nagyszerű napja ott világít valamenynyi lét horizontján.

Már Nagy Sándor győzelmes kalandozásai előtt is, aki a keleti és a hellén gondolkodást termékenyítő kontaktusba hozta egymással, e tan töredékei eljutottak Európába olyan vállalkozó szellemű utazókon keresztül, mint a tyanai Appolonius és Pythagoras. Korszakunkban is e tan létezésének töredékes bizonyítékai belopóztak a

külső világba, amint a nyugati orientalisták növekvő csapata átadta a világnak India kulturális örökségében végzett, mintegy évszázados kutatásának eredményeit. Ők voltak azok, akik letörték a titkosságnak és szűkkörűségnek a falait, amely a legfontosabb könyveket csak egy kis számú brahmin tulajdonában tartotta. Akinek csak van türelme kotorászni bennük, számos bizonyítékát találja e tannak, amely régen mindenki előtt zárva volt, kivéve azokat, akik teljesíteni tudtak bizonyos nehéz követelményeket, és akik bizonyos ritka jellem és kapacitásbeli tulajdonságokkal rendelkeztek; de az olvasó úgyszintén állandó utalást is talál bennük arra a tényre, hogy a teljes tudás csak egy kompetens tanítótól személyesen szerezhető meg. Ilyen utalások nemcsak abban a régi szabályban fedezhetők fel, mely szerint azok a beavatott brahminok, akik tudásukat nem kvalifikált külső emberek előtt feltárták, büntetésnek voltak kitéve, hanem a szanszkrit szövegeknek ma már rendelkezésre álló angol fordításaiban is. Ilyen fordítások pl. az Upanishad-ok, a Bhagavad Gita, a Commentaries of Shankara thereon, Vivekachudamani, a Brahma Sutras, a Panchadasi stb.

Ezekkel az állításokkal Buddha következő szavait állíthatjuk szembe, amelyet a The Saddharma Pandarika-ból idézünk:

„A bölcs megértés felsőbbrendű emberei őrzik e tant, őrzik a misztériumot és nem tárják föl... Ezt a tudást nehéz megérteni; az egyszerű (ember), ha hirtelen hallaná,

összezavarodna... Én mindig értelmük és képességeik szerint beszélek hozzájuk; különböző értelmezés segítségével alkalmazom a tant (hozzájuk)”.

Már láttuk, hogy e tanítás szerint több progresszív fokozat van, amelyben a valóság keresőjének át kell haladnia. Ezt nyíltan megmondja Gaudapada a már említett könyvében a következő szavakkal:

„A három megértési szintnek megfelelően az életnek három fokozata van – a legalsó, a középső és a felső... Nehéz elérni (a megcáfolhatatlan jógát) azoknak a jógiknak, akiknek nincs meg a magasabb filozófiában előírt tudásuk... és a többi jógiknak is, akik ugyan áthaladnak az úton, de akiknek a megértése alacsony, vagy középszerű.”

E mondatokhoz írt kommentálásában Shankara, a nagy indiai tanító megjegyzi: „Az emberiség rendje számban szintén hármat tesz ki. Miért? Azért mivel három megértési szinttel rendelkeznek: alsóval, középsővel és felsővel.”

Pythagoras, akinek sikerült Indiában a brahminok titkos bölcsességébe beavatást szereznie, az embereket három osztályra osztotta, és a filozófiát kedvelőket és művelőket a legfelsőbb osztályhoz sorolta. Ezzel kapcsolatban új szót alkotott, és a filozófia szót elsőként alkalmazta Európában. Ammonius, aki Alexandriában egy jelentős misztikus és filozófiai iskolát alapított, tanítványait szintén három részre osztotta, és megeskette őket, hogy a magasabb filozófiai tanítást nem tárják fel mások előtt.

Szabályait az Orpheus misztériumokból, egy régebbi görög misztériumból másolta, amely – Herodotos szerint – Indiából került Görögországba.

Nem kell azonban azt gondolnunk, hogy az a szigorú titkosság, amibe régen ezt a tanítást csomagolták, teljesen szándékos volt. Négy legfontosabb tényezőre vezethető ez vissza.

Az első az a világos felismerés volt, hogy ha a vallás valódi igazságát általánosan ismertté tennék, akkor a közmorál egész épülete komolyan megsérülne. Ha azt a tanítást, amely Istent olyannak írja le amilyen – visszautasítva ezzel az Istent, ahogy azt a vallások szerint általában elképzelték –, és amely mind e rítust, áldozatot és papságot is csak tisztán átmeneti segítségnek fogta föl, megkülönböztetés nélkül nyilvánosságra hozták volna, ez hamarosan szétrombolta volna az intézményes vallás befolyását azok között is, akiknek szüksége volt még rá, és ezzel a szétrombolással eltűnt volna a hozzákapcsolódó etikai korlát és morális fegyelmezés is.

Az iskolázatlan emberek összezavarodott tömege a vallás eddig elfogadott bálványai ellen fordult volna, de cserébe nem részesült volna a magasabb filozófia kétségtelenül meglevő áldásaiban sem, mivel ezt – mint túl távolit – szintén elutasították volna. Mentális vákuumba kerültek volna így, aminek az lett volna a következménye, hogy a társadalom a teljes zavarodottság és tanácstalanság állapotába kerül, a társadalmi élet pedig a dzsungel könyörtelen törvényének szintjére süllyed.

Veszélyes dolog lett volna a szellemileg még éretlen tömegek elméjét megzavarni azzal, hogy a tradicionális vallásba vetett hitüket elvegyék és helyette semmit – amit megérthettek volna – sem adjanak nekik. Ez az egyik magyarázata annak, hogy a régi bölcsek gondosan és bölcsen őrizték tudásukat, és csak kevés kiválasztottra korlátozták, akiket az ortodox vallás már nem elégített ki és racionálisabbra vágytak.

E mentálisan éretteken kívül beavatásban részesültek a királyok, államférfiak, generálisok, a brahmin legfelső papok és a nép többi vezetői; ezek ui. olyan tudásban részesültek, ami lehetővé tette számukra, hogy feladatukat bölcsebben és hatásosabban teljesítsék.

A második tényező ennek a filozófiának az arisztokratikus természetében rejlik, mivel nem illik egyaránt a birkához és az oroszlánhoz. Nem lehetett bevinni a tanulatlan emberek kunyhóiba és azt várni, hogy megértésre találjon ott. Szellemileg olyan nehezen érthető és etikailag olyan emelkedett volt, hogy messze túlnőtt megértésük határán. Ha könnyen elfogadható lett volna, ezt keletkezése után hamar meg is szerezte volna. Ismeretlenségre kárhoztatta az a törvényszerűség is, hogy nincs értelme a sokra olyan ideálokat rárakni, amelyeknek csak kevesen képesek engedelmeskedni. Tantételeit csak fejlett gondolkodású és nemes karakterű emberek tudták elsajátítani, az éretlenek, a tompák és buták, valamint a kicsinyesek és az önzők számára ezek túl finomak és túl érthetetlenek lettek volna.

A korai társadalmak főképp parasztokból álltak, akik reggeltől estig földjeiken dolgoztak, valamint pásztoremberekből, akik automatikusan követték nyájaikat. Egyik osztályba tartozók részére sem lett volna könnyű hosszú időszakokra a legabsztraktabb témákkal foglalkozni, amelyek látszólag olyannyira távol estek tőlük; inkább tudtak hitelt adni az egyszerű meséknek. Ezért teljesen elégedettek voltak a könnyebb úttal: hinni abban, amiben szüleik is hittek. A tömegek általában írástudatlanok és iskolázatlanok voltak, és olyan világban éltek, ahol keményen meg kellett dolgozni a mindennapi megélhetésért.

A személyes tevékenység és a családi kötelezettség keményen szorította őket, oly erősen, hogy nem maradt sem kedvük sem szabadidejük arra, hogy saját létük finomabb jelentését kutassák, és hogy egy még távolabbi univerzális lét végső ismeretét és tudását megszerezzék. Dolgozni, szenvedni, saját fajukat fenntartani, majd meghalni – ez töltötte ki teljesen korlátozott látókörüket. Aligha gyanították és aligha törődtek is vele, hogy magasabb értelemben miért is voltak itt a Földön. Hogyan lehetett volna jogosan azt remélni, hogy megértik azokat a tanokat és értékelik őket, amelyek éppen olyan túl voltak pályájukon, mint ahogy az egyetem utáni tanulmányok túl vannak az elemi iskolai tanulók tanulmányain? Az éretlen, fiatal elmének időt kell adni a fejlődésre, és azokban a korai időkben nem lehetett elvárni, hogy olyan dolgokról ítéletet mondjon, ami túl volt a legokosabb képességein is.

Ezenkívül az Új Testamentum „Sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak” szövegének megvan a hindu megfelelője – „Ezer ember közül talán egy ha van, aki az igazság felismeréséért küzd” Bhagavad Gita szavaiban. Nem önkényes kizárólagosságról van itt szó, hanem az emberi korlátokon alapulóról, mivel a Bhagavad Gitában ezt is olvashatjuk: „Nem tárom föl magam kivétel nélkül mindenkinek, a legtöbb ember lát, de ezt illúzió takarja el.”

A harmadik tényező az volt, hogy az a pár bölcs, aki e tannak igazi mestere lett, rendszerint erdei kis remeteségben élt, vagy a hegyek között, visszavonultságban. Ezt az emberek sokaságától távol eső életmódot nem saját kedvükért választották – ők ui. mind az elmének, mind a jellemnek olyan sziklaszilárd bevehetetlenségére tettek szert ami változatlan maradt volna a zsúfolt városokban való különféle aktivitás közben is, mint pl. Shankara[1] esetében, vagy a királyi udvar díszes pompája közben is, amint pl. Janaka[2] esetében. Az ilyen elzárkózás azoknak a javára történt, akiknek

[1] Shankara a IX. sz.-ban Indiában élő filozófus volt. Igen fiatalon a legmagasabb megvilágosulásra jutott, majd ezután bejárta az egész országot hogy segítse a tudatlan tömegeket és a kultúráltabb keveseket – mindegyiket a maga módján.

[2] ÉK-India egyik nagy államában uralkodó király. A tant Ashtavakra segítségével tanulmányozta és olyan jó eredményt ért el hogy személyesen fedezte fel a dolgok végső lényegét. Egyformán otthon érezte magát a bölcs erdei magányában vagy a királyi palotában vagy a harctéren.

szükségük volt rá, vagyis annak a pár tanulónak a kedvéért, akik már érettek voltak az ilyen speciális oktatásra.

Az a kitartó koncentráció és mély gondolkodás, amelyet a bölcsesség istennője évekre megkívánt a választottaitól, a legkisebb ellenállás és háborgatás nélkül, a gyönyörű erdők vad magányában vagy a hegyek magasztos nagyszerűségében volt legjobban keresztülvihető. Ez a tendencia olyan erős volt, hogy a régi bölcsek által használt szövegeket Erdei Tannak nevezték el és hívják még most is. Súlyos hiba lenne azonban egyenlőségjelet tenni e pár ember ilyen önként vállalt visszavonultsága és a mai óriási remeteségek legtöbbjében tapasztalható olcsó aszkézis között.

Régen e pár ember egy időre azért vonult vissza a világból, hogy annak a komoly tanulmánynak az idejére, amely a megértést, majd ennek birtokában az emberiség jobb szolgálatát tűzte ki célul, elmélyülhessen. Ezt a szellemi erőfeszítést és fegyelmezett tanulást jelenleg a steril letargia és babonás spekuláció váltotta fel.

A harmadik fokozat tanulói régen olyan emberek voltak, akik felismerték, hogy a hangyákhoz hasonlóan túl sokáig szorgoskodtak anélkül, hogy tudták volna miért is tevékenykedtek, és hogy bábuk módjára túl sokáig táncoltak a világ színpadán valaki másnak a dallamára. Elérkeztek oda, ahol tudni akarták, hogy mindennek mi az értelme, egyáltalán miért is vannak itt a Földön, és merre vezeti őket és másokat az élet sorsszerű parancsa. Érezték, programjukban helyt kell találniuk a filozófia tanulmányozására. Felismerték, hogy a mélyebb gondolkodástól mentes élet az ember számá-

ra értéktelen, mivel állathoz hasonlóvá teszi. Röviden: tudni akarták az igazságot. Ezért egy időre visszavonultak az aktív világtól, de ezt nem érzelmi csalódottságból tették, hanem azért, hogy a komoly intellektuális feladatnak szenteljék magukat. A társadalomtól való ilyen hosszabb távollét – bár csak időszakosnak és nem véglegesnek szánták –, az ily módon szerzett tudást elkerülhetetlenül és fokozatosan visszavonta a társadalom általános kulturális tradíciójából, amíg az eredeti szanszkrit szó, amely az „Erdei Tan”-t jelentette, a „Rejtett, nyilvánosságra nem hozott Tan” jelentést is felvette. Nem mintha a régi bölcsek mindig a nyilvánosságtól rejtve tartották volna magukat, de amikor megjelentek, az embereknek csak azt tanították, ami illett hozzájuk, vagyis a tiszta vallást a legtöbb esetben, a többi esetben pedig a tiszta miszticizmust.

A negyedik tényezőt már említettük, ami abban a veszélyben rejlett, hogy a tradicionális szövegeket rosszul értelmezik, amivel fokozatosan a meghamisítás ül az igazság helyére, és a későbbi generációk ténylegesen ezt gondolják majd igazságnak. Azok, akik etikailag és szellemileg képzetlenek és tanulatlanok, saját értelmezésüket teszik hozzá a szövegekhez, és személyes ízlésüknek és temperamentumuknak megfelelő interpretációt készítenek. És ez a veszély nagyon is valódi volt, mivel a szövegek igen tömörek voltak, amelyek szóbeli magyarázatot igényeltek.

Ezért az ezotericizmus először, mint természetes jelenség jelent meg, bár később – az idő rontó hatásával – extrém korlátokba szorította a kevesek részéről megnyilvánuló emberi önzőség, a sokak részéről pedig a közöny.

A nyugati kritikus részéről természetszerűleg merül fel most két kérdés. Először is, ha ilyen filozófia Indiában már ősidők óta létezik, miért nem sikerült mégsem az indiai kultúrát a világelismerés és megbecsülés csúcsára emelni? Erre az a felelet, ahogy már említettük, hogy azok az indiaiak, akik e tudás birtokában voltak, szám szerint minden időben kevesen voltak ahhoz jelenleg pedig szinte nincsenek is –, hogy egy kontinensnyi ország kultúráján ilyen jelentős nyomot hagyjanak. Ennek ellenére, bár közvetlen hatásuk csak egy kiválasztott és befolyásos körre korlátozódott, végső és közvetett hatásuk azonban óriási volt.

India és Európa között a kulturális kommunikációban egészen a múlt századig meglevő anyagi és nyelvi nehézségek és e filozófia ezoterikus sajátossága magyarázzák meg azt, hogy miért nem gyakorolt hatást az egész világra. Ezt az a tény is megerősíti, hogy Ázsia többi részén, amellyel az érintkezés jóval állandóbb és gyakoribb volt, az indiai bölcsesség a legnagyobb tiszteletben állott. A már említett Pythagoras volt az első európai, aki az igazság keresésében eljutott egész Indiáig, és a „filozófia” elnevezést meghonosította európai használatban. Hosszú útjának kockázatáért meg is kapta a jutalmát, mivel az igazság új és magasabb fogalmát hozta vissza magával a Nyugatnak.

A másik indokoltan feltehető kérdés az, hogy miért kell ezt a tant most olyan nyíltan előhozni és feltárni a tömegeknek, mikor olyan sok századon át aggályos módon elrejtve tartották előttük. Ezt a következőkben magyarázhatjuk meg. Először is, a tan feltárása egyáltalán nem új, mivel kb. azóta tart vagyis a XVIII. sz. óta –, amióta a brit katonai erők előkészítették az utat a brit, francia és német tudósok előtt, akik egymás után kapták meg a szövegeket, először azokat, amelyek a hadizsákmány részét képezték, majd azokat, amelyeket a bráhminoktól vásároltak meg, akik eddig féltékenyen őrizték a könyveket. Most e műveket egy szélesebb világ számára rendelkezésre bocsátották. Számos falut fésültek át a vásárló ügynökök, és sok, a destruktív mohamedán hódítóktól való félelem miatt századokig elrejtett és a megértés nehézsége miatt figyelembe sem vett kézirat került így napfényre a ládákból és a rejtekhelyek üregeiből. Ezekből a szövegekből sokat lefordítottak különböző európai nyelvekre, és bárki tanulmányozhatja őket, míg a legtöbbet gondosan összegyűjtötték, és eredeti állapotukban olyan kitűnő könyvtárakban őriznek, mint pl. a Secretary of State for India könyvtára, a Mysore, Baroda és Travancore State Oriental Collections, a Royal Asiatic Society könyvtára stb., ahol a tudósok számára hozzáférhetőek. Kétszáz évvel ezelőtt ezekből csak kevéshez tudott hozzájutni az, aki nem tartozott az indiai intelligencia kis elitjéhez. Ma néhány száz különböző régi filozófiai munka szerezhető be minden nehézség nélkül, és áll rendelkezésre az európai és amerikai tanulóknak. Tehát nem új feltárásról van itt szó, hanem a mintegy három-

négy évszázada elkezdődött feltárás folytatásáról. A jelenlegi bemutatást azonban valószínűleg a legtöbb olvasó új és modern ismételt kifejtésnek és egészen bizonyosan szokatlannak fogja találni majd. Ami azonban ezeken az oldalakon újszerű elem, az az, hogy elvei részben azon a pár könyvön alapulnak, amelyen a nyugati orientalista tudomány áradata keresztülfolyt, és nem vett figyelembe, mivel speciális jelentésüket és nehéz értelmüket nem értették, részben pedig egy személyes instrukción, amely talán a jelenlegi egész Indiában egyedülálló.

A kritikus kérdésére a második felelet az, hogy korábbi korokban e tan feltárására e legfőbb tilalom oka az ortodox vallás és következésképp az erkölcsi felfogás tekintélyével kapcsolatos veszélyben rejlett. Azóta azonban oly sok hatóerő működött és működik közre ebben, hogy ezt a tekintélyt aláássa, hogy e tan most teljesíti kötelességét, és valamennyire védelmébe veszi az erkölcsi felfogást. A körülmények megváltoztak azóta, amikor Szókratészt halálra lehetett ítélni azzal a váddal, hogy gyöngíti a vallásos hitet. Az emberek elméje ma nyugtalan és zavaros, vallási támaszuk pedig megsérült. A helyzet ma olyannyira megváltozott, hogy valahogy paradoxonnak tűnik: ez a filozófia ahelyett, hogy lerombolná azt, ami a vallásból megmaradt, szimbolikus megmagyarázásán és az iskolázott, művelt emberek felé az intézményes vallást támogató bizonyítékán keresztül, képes lenne megmenteni. Feltárásai ma aligha befolyásolnák a tömegeket, mivel nem vennének tudomást róla, mint ahogy nem

vesznek tudomást semmilyen absztrakt filozófiáról, vagy ha tudomást is vennének, nem lennének képesek megérteni finom mondanivalóját.

A harmadik tényező, amely minden eddigit megelőzően e magasrendű filozófia őszintébb, merészebb, teljesebb és szabadabb kifejtésére alkalmat adott, meglehetősen kivételes, de mindennél fontosabb. E tanítás keletkezése óta ui. mind a világ, mind az emberiség nagymértékben megváltozott. Hogy e változások mik voltak, és hogyan befolyásolták ennek a filozófiának a helyzetét, már részleteztük a könyv első fejezetében.

V. fejezet

A FILOZÓFIAI FEGYELMI SZABÁLYZAT

Az az egyszerű tény, hogy az átlagember nem tesz az ellen semmit, hogy tudásvágyát a filozófiáról alkotott felszínes benyomásából eredő averziója vagy az absztrakt dolgoktól való félelme elnyomja, alkalmatlanná teszi a filozófia tanulmányozására. Van ui. néhány alapvető előfeltétel, amelyet minden embernek teljesítenie kell, hogy egyáltalán átléphessen a tanulmány küszöbén. Senki nem remélheti, hogy eredményesen filozofáljon, aki nem rendelkezik ezzel a hét, pszichológiai sajátossággal. Ezek jelentik azokat a szükséges eszközöket, amellyel az ember sikeresen elérheti célját. Egy ismeretlen és nehéz területet megismerni óhajtó kutatónak, akinek hegyeken, folyókon és sivatagokon kell útja során átkelnie – ha egyáltalán tudja mire vállalkozott –, először elő kell készítenie magát az expedícióra azzal, hogy megfelelően felszereli magát. Az, aki ezt a filozófiát akarja tanulmányozni, és be akar hatolni az igazság területére, hasonlóképp felül kell vizsgálnia saját személyes felszerelésének természetét és minőségét, mielőtt elméje olyan aktivitásba kezd, ami valószínűleg a legnagyobb mértékben próbára teszi képességeit.

Nem mindenki vállalkozhat ilyen expedícióra, hanem csak azok remélhetik a végső sikert, akik az előfeltételeket teljesítik. Ezek a feltételek az emberre nem külsőleg vannak kivetve, hanem az igazság megértésének természetében rejlenek, ezért teljesítésük elkerülhetetlen. Nem valamilyen szigorú tanító alkotta őket önkényesen, hanem a Természet maga, amelyeket aztán a hosszú tradíció elfogadott. Senkinek sem kell azonban sokat törődni velük, hacsak nem tartozik azokhoz az őszinte kevesekhez, akik az élet titkát akarják megismerni mindenáron. Az összes többi ember nyugodtan tudomást sem vehet róluk, osszák be kényelmesen az idejüket az életben. Emerson helyesen mondta „Szerezd meg, amit akarsz, de fizesd meg az árát”. Ezek a szavak pontosan illenek keresésünknek ehhez a pontjához.

Nyugaton bárki részére mindig nyitva állt a lehetőség, hogy filozófiai tanulmányokba fogjon, Ázsiában azonban a jelölttől először azt kívánták meg, hogy a feladat végrehajtásához megfelelő képességgel rendelkezzen, vagy ezt szerezze meg. Mindaddig, amíg a jelöltnek sem az alkalmassága, sem magatartása nem volt megfelelő, nem részesülhetett az oktatásban. A bölcsesség őrei számára mindegy volt, hogy a jelölt követett-e valamilyen vallást, vagy sem, ateista volt-e vagy keresztény, vagy éppen mohamedán, az azonban fontos volt, hogy pszichológiailag alkalmas legyen. Ez a nyugati és keleti szemléletben meglevő különbség nagyon lényeges; ez magyarázza meg, hogy az ázsiaiaknak miért sikerült jobb eredményt és jelentős sikert elérni. Fichte valószínűleg megérezte ennek az előkészületnek a szükségességét, mivel

egyszer azt mondta: „Hogy az ember milyen filozófiát választ, az végső soron attól függ, hogy ő maga milyen ember.” A magasabb igazság sikeres elsajátítása pontosan az ember személyes képzettségével van arányban.

Ezért a tanulónak e fejezet elolvasása után szigorúan tárgyilagos módon, őszinte önvizsgálatot kell tartania, hogy meggyőződjön: a megkívánt sajátságok milyen mértékben vannak meg benne. Ezt a vizsgálatot a legbecsületesebb módon kell végezni. Ennek a vizsgálatnak az eredménye talán megijesztheti az embert, ha őszinte, szégyellni fogja magát, ha érzékeny, vagy felvilágosíthatja, ha nagyon vágyik az igazságra. Ennek az őszinte önvizsgálatnak az eredményeként meg fogja tudni, hogy milyen mértékben bujkálnak benne ártalmas ösztönök, előítéletek, tudat alatti elfogultság, rejtett félelmek, buta remények, igazságtalan viselkedések, pillanatnyi kedélyállapotok, erőteljes hallucinációk vagy mélyen eltakart illúziók, és hogy mennyire a viszálykodó gondolatok és az erős tudat alatti befolyásolás ködében bukdácsol. Így felismeri, hogy valójában mi is! Az ilyen őszinte felismerés sokak számára nem lesz kellemes, és ha valaki az első próbán nem tud átjutni, jobb, ha ennél a pontnál lemond a filozófiáról, ez a pillanat döntő lesz számára, amikor haragosan félredobja a könyvet, és teljesen elejti e tárgyat. De ha törekvése igaz és őszinte, szívesen teljesíti a kívánalmakat, és fokozatosan megteszi a szükséges változtatásokat.

A filozófiai tanító első gondja ez, hogy ledönti a tanuló agyagból készült bálványait, vagy világosan megmondja neki, hogy valójában mit is tesz, ha ezeket imádja.

Való igaz, hogy a filozófia szemszögéből nézve kevés ember az, aki kiegyensúlyozott és valóban normális, és ezért azzal kezdi, hogy a tanulót először ebből a kiegyensúlyozatlan állapotából kell kigyógyítani, amely a milliókéval azonos. A filozófia ui. a helyes nézőpont felé törekszik irányítani a tanulókat, ahonnan a kozmikus lét panorámája úgy látszik, ahogy az valójában van, varázslattól és tévedéstől mentesen. Ez azonban addig nem lehetséges, amíg az értelem kellőképp meg nem világosul, és rejtett komplexusai el nem tűnnek. Az elme szabályozásának feladata fájdalmas művelet. Az elmét ostromló és szorongató valótlanságok és balgaságok felszámolása után valószínűleg bizonyos üresség marad vissza.

Fontos felismerni azt, hogy milyen erők működnek az elmében, amelyek befolyásolják gondolkodóképességét és szemléletmódját. Amikor a tanuló már megismerte cselekvéseinek és magatartásának valódi alapját, akkor, de csakis akkor kezdhet el szabadon és félelemtől mentesen filozofálni. Könyörtelenül fel kell tárnia kutató kriticizmusa segítségével rejtett motívumait, tudat alatti vágyait és eltakart hajlamait. Az emberi elme tudat alatti rétegét kitöltő komplexusok azok, amelyek részben felelősek azért, hogy az ember képtelen megérteni az igazságot. Ezeket a komplexusokat az ember sokszor fel sem ismeri, és meg sem nevezi. Az előkészület legfontosabb része ezért az, hogy kiássuk ezeket a szellemi gyomokat, és a tudat tiszta fényében világítsuk és lássuk meg őket.

Amikor az ember tudatára ébred elméje titkos folyamatának és vágyai rejtett működésének, fel fogja fedezni, hogy hosszú múltjából milyen sok téves hit, érzelmi meghamisítás tapad hozzá, amelyek erősen meggátolták a helyes magatartás kialakulását, és megakadályozták az igazság tiszta belső meglátását. Felfedezi, hogy az illúziók nehéz terhét cipeli, amelyek nem engedik, hogy a valódi tudáshoz jusson. Csak egy ilyen alapos pszichológiai megértés birtokában – amikor látja, hogy mi is folyik tudatos személyes életének színfala mögött –, válhat szabaddá, és készítheti fel magát a végső útszakasz bejárására. Fel kell, hogy tárja legbelsőbb jellemzőit, nem szabad semmiféle mentességet elfogadnia, és arra kell bátran törekednie, hogy megértse önmagát, ha az egyelőre keserű is lesz. Úgy kell látnia önmagát, ahogy valójában van, önmagát önmaga elé állítva, szemtől szembe. Ilyen tehát az a finom pszichológiai operáció, amely ahhoz szükséges, hogy felismerjük és eltávolítsuk a gondolkodás és cselekvés folyamatából az összes hajlamot, komplexust, hallucinációt stb., amelyek útjában állnak az igazság elérésének, és az elmét téves útra terelik. Mindaddig, míg ezeket a hatásokat fel nem tárjuk, ennek az analízisnek a segítségével, nem szűnik meg ártó működésük. Ezek a komplexusok uralják az embert, és megakadályozzák az ész szabad érvényesülését. Az embernek meg kell alázkodnia, és be kell ismernie, hogy jelleme – mind a tudatos, mind pedig a tudat alatti fázisában – deformált, nyomorék és kiegyensúlyozatlan. Röviden: egy kis pszichológiát kell tanulnia, mielőtt a filozófiát hasznosan tanulmányozhatja. Meg kell vizsgálnia érzelmeit, az

érzés és az ész kölcsönhatását, fel kell ismernie, hogyan alakul ki benne az ideák és dolgok fogalma, és meg kell küzdenie tudat alatti indítékainak problémájával.

Amikor pl. egy egyedi idea állandóan és ellenállhatatlanul visszatér az elmébe, és megrögzött kényszerképzetté válik, útjában áll a gondolkodás szabad menetének, és a pontos filozófiai gondolkodást lehetetlenné teszi. Vagy amikor az ember egy sajátos tárgyban vagy érdeklődési körben bizonyos képzeletek számára mentális rezervációt alakít ki, és nem engedi meg, hogy képességei teljesen ebben működjenek, ekkor elméje két, vagy ennél is több elszigetelt részre oszlik, amelyek soha nem tudnak logikailag egymással kölcsönhatásban lenni. Az egyik ilyen részben lehet pl. a teljes hiszékenység, a másikban pedig a kritikai gondolkodás. Az ember az egyikben teljesen kiegyensúlyozatlan, a másikban pedig ennek az ellenkezője. Az utóbbi elfedi az előbbi hiányosságát. A hiba nem abban van, hogy az ember képtelen helyesen gondolkodni, hanem egy különleges komplexusban, ami egy bizonyos ponton közbelép. Továbbá, amikor az önérzet kedvéért, vagy mások miatt, az észnek engedményt kell tenni, érdekes folyamatnak lehetünk tanúi: ekkor az ember a következtetései számára tudatos alapot talál, amely meglehetősen eltér a valóditól. Így megcsalja magát és talán másokat is, egoista vágyainak és indokolatlan előítéleteinek ésszerű megalapozásával. Egyéb nehézséget jelent az önámítás, amely azt akarja elhitetni, hogy az ilyen szilárd jellem az észnek bevehetetlen frontot szolgáltat. Ez a szívós önámítás

rendszerint a politika, vallás, társadalom- vagy gazdaságtudomány területén jelentkezik.

Mindezek az elme betegségei közé sorolhatók, és mindaddig, míg ki nem gyógyul belőlük – a gondolkodás és a cselekvés folyamatának meghatározása folytán –, megakadályozzák azoknak a képességeknek az egészséges működését, melyek az igazság keresésében játszanak szerepet.

Ilyen az az önfeltáró munka, amely a tanulásra vár. Nem kellemes, de ha van bátorsága, hogy végrehajtsa, úgy fog hatni, mint az orvosság a beteg embernek. Mindaddig azonban nem várható gyógyulás, amíg nincs betegségének tudatában.

Pontos vizsgálatra az ember egyedül nehezen juthat és itt – ha van rá alkalom – nagyon nagy segítséget nyújthat egy szakavatott vezető, bár az ilyen emberek manapság igen ritkák. Az ilyen ember ui. már rövid beszélgetés után is látja, hogy az emberben milyen komplexusok vannak működésben, és így nem szükséges ezen a hosszú, gyakran fantasztikus pszichológiai vizsgálatfolyamaton átvergődni. Ezenkívül egy kívülálló sokkal világosabban is fel tudja ismerni ezeket a betegségeket, mivel a betegségek maguk is különböző komplexusoktól szenvednek mindaddig, amíg alá nem vetették őket a filozófiai fegyelmezésnek! Az ilyen vizsgálatot a leghatásosabban az tudja elvégezni, aki maga is szellemileg „felszabadult”.

E lapok ugyan bizonyos fokig az önvizsgálat körén minden igazán komoly olvasónak segítséget kell, hogy nyújtsanak, az igazság magas ideáljának állandó keresése

azonban általában még többet tesz e komplexusok gyógyítása érdekében. Nincs olyan igazi vezető, aki a tanuló helyett elvégezheti a végső önlegyőzést, ezt neki magának, saját elhatározásból és önerejéből kell végrehajtania; ehhez azonban egy kompetens vezető konstruktív tanácsa mindig hasznos, személyes jelenléte pedig mindig inspiráló.

Ez az introspektív analízis olyan vállalkozás, amelyet nyugodtan és bátran kell végrehajtani. Elkerülhetetlen, hogy belső ellenállásba, ösztönös szembenállásba és érzelmi akadályba ne ütközzön ez a művelet, amelyek meg akarják gátolni a végrehajtást. Ezek az akadályok természetszerűleg emelkednek fel az ember született hajlamaiból, valamint a környezeti, nevelési körülményeiből. Többnyire álcázott gyengeséget és pszichológiai gátlást jelentenek. Mindazonáltal azonban, ahogy az ember a nyugodt önvizsgálat során felismeri őket – ha filozófiai beállítottságú – kell, hogy olyan speciális ösztönzése legyen, amely arra buzdítja, hogy kijavítsa őket, és hogy kialakítsa a helyes magatartást az élethez. Ez nagy intellektuális becsületességet követel meg, hogy a realitásokat nehogy elkerüljük, és még nagyobb intellektuális bátorságot, hogy legyőzzük a szellemi sötétséget; ezért ez szellemi hősökre kiszabott feladat, akik nem szégyenlik azt, hogy változtatásra van szükségük, és nem félnek, hogy önként alá is vessék magukat egy ilyen reformnak. Olyan belső anyagcserefolyamat ez, amely egy időre fájdalommal jár ugyan, de tartós egészség megszerzésé-

re vezet. És egyben azt az egyetlen módot is jelenti, amellyel az ember alkalmassá teheti magát a filozófia elsajátítására.

Nem könnyű dolog az embereket meggyőzni arról, hogy hagyjanak fel, vagy változtassanak régi, szokásos gondolkodásmódjukon, mivel az emberi természet alapjában véve konzervatív. És ezek a régi szokások makacsul újra megerősítik magukat minden alkalommal és lehetőséggel. Ha az ember úgy találja, hogy ez jóval túlhaladja azt, amire képes, és hogy ennek az intellektuális magaviseletnek a mértéke túl magas a számára, nem kell halára kínozni magát. A pszichoterápiás kezeléssel elért jelentős klinikai eredmények bizonyítják, hogy az emberi elmében milyen látensen meglevő erők vannak, amelyeket önmagunk tökéletesítésére használhatunk fel. Senki közülünk nem érte még el saját képességeinek határát. Az éleslátás mindig kialakul, amikor új távlatok után kutatunk. Sok ember válhatna filozófussá, ha csak egy kicsit is nekigyürkőzne, ha a régi téveszmék kagylóját kitartó és könyörtelen erőfeszítéssel igyekezne feltörni, és ha erősen belekapaszkodna a saját progresszív lehetőségeibe vetett élő és átalakító hitbe.

Évekkel ezelőtt úgy gondoltuk, hogy minden ember meghatározott jellemvonásokkal, bizonyos fokú képességekkel és korlátozott mértékű szellemi erővel születik, és hogy ezeket a korlátokat és határokat soha nem lépheti túl. Ma a pszichológia beható vizsgálata száműzte és lomtárba dobta ennek az utóbbi kijelentésnek a mítoszát, és meg is érdemli, hogy ott maradjon. Mint ahogy napjainkban már általánosan elis-

mert dolog, hogy a fizikai gyakorlatok ereje határozott erő, hogy izmaink a napi gyakorlatokkal erősebbekké tehetők, a vérkeringés pedig gyorsítható, ugyanúgy most már azt is tudjuk, hogy mentális képességeink és természetes sajátságaink meghatározott irányban fejleszthetők, ha helyesen látunk neki a feladatnak.

„Egy tízezer mérföldes út is az első lépéssel kezdődik” mondja egy kínai közmondás.

A bölcs ember ezért nem esik kétségbe e filozófia tanulmányával kapcsolatos nehézségek miatt. Valójában senki nem bukik el mindaddig, amíg fel nem adja. Miért ne tudnánk megtenni ma azt, amit más emberek meg akarnak csinálni holnap? Vagy – Milton szavait megváltoztatva –: azok nem lesznek kiszolgálva, akik csak állnak és várnak. Mentalitásunkat megváltoztathatjuk, ha akarjuk. A pszichológia elmélete és a tapasztalat valósága azt a tényt bizonyítja, hogy az elme kapacitása rendkívüli módon rugalmas és tágulékony; a felismerésig növekedhet, amikor a türelmes erőfeszítés – hogy a látszólag megérthetetlent megértsük – összekapcsolódik a reménnyel, az ember tulajdonainak legutolsójával, aminthogy a bölcsesség e tulajdonok között a legjobb. Ezért szívesen kell alávetnünk magunkat a szellemi fegyelemnek, és etikailag úgy kell formálni magunkat, hogy megszerezzük azt a helyes magatartást, amely az előttünk álló kemény úthoz szükséges. Ez rajta a legelső lépésünk.

Ha e könyv olyan világot ígér számunkra, amelynek az elérésére szokatlan nagyságú kitartó figyelemre van szükség, amely intenzív, koncentrált gondolkodást kíván

a tanulótól, olyant, amire csak kevesek képesek, és amely olyan önzetlenséget követel, amely a legtöbb ember számára elérhetetlennek látszik, arra védekezésül legyen a válasz Thoreau szavaival: „Nem kisebbet, mint a csúcsokat célozzuk meg, bár a többség nem tudja elérni őket.”

Ez nem is azt jelenti, hogy a megkívánt sajátosságoknak teljesen a birtokában kell, hogy legyünk; csak azt jelentik, hogy belsőleg törekednünk kell, hogy kifejlesszük őket olyan mértékig, amely lehetővé teszi számunkra, hogy legalább a filozófia elementáris és legelső elveit megérthessük, és azt, hogy a hét minőségi követelményt személyes ideálunkként állítsuk örökké elénk. Így az intellektuális fény vékony csíkja folyton növekszik majd, míg széles sugárnyalábbá nem válik, megvilágítva azt is, ami előtte teljesen sötét volt. Az alázatos kezdés elegendő lehet a kiinduláshoz, mivel – ahogy az idővel mind jobban magunkévá tesszük ezeket az elveket –, tapasztalni fogjuk azt a finom varázst és rendkívüli elbűvölést, amelyek a lélekben vannak mélyen eltakarva, a filozófia félelmesnek és visszataszítónak tűnő arca mögött. Akkor önként fogunk meghódolni ránk szabott követelései előtt, hogy tovább tökéletesítsük magunkat bennük, még akkor is, ha felismerjük, hogy teljesebb elsajátításuk nem lesz sem gyors, sem könnyű dolog.

Legtöbben bűnösként kezdjük; de remélhetjük, hogy egy nap majd mint bölcsek fejezzük be. De óriási különbség van két olyan ember között, akik közül az egyik megelégedetten fetreng a bűnében, míg a másik minden vétkezése után elégedetlenül

felemeli magát. Az első mocsárba süllyedt és reménytelen, az utóbbi pedig nemcsak keresi a kiutat, de a jó irányban is halad. A jellem nemesebbé tételének, az intelligencia élesítésének és az erő növelésének tiszta öröme – ahogy előrehaladunk – egyike a filozófia megszámlálhatatlan nyereségének. E vizsgálat elvégzéséhez szükséges emberi tulajdonságok puszta számbavétele is azt bizonyítja, hogy e tulajdonságok nem lehetnek csak puszta fénylő máz az ember értelmén vagy kulturális díszítőelem; nagyon is sokat kívánnak az embertől, de a végén még többet adnak vissza, mivel mind a materiális, mind pedig az örök élettel vannak szoros kapcsolatban. Az egész élet kiegyensúlyozott megértéséhez vezetnek, nem elméleti bemutatásra, hanem hatásos és ésszerű cselekvésre. Már láttuk, hogy a vallás gyakorlati igazolása az, hogy a jó és helyes életet támogatja, később majd azt is látni fogjuk, hogy a filozófia gyakorlati igazolása a legjobb élet támogatásában és pártfogásában rejlik. Mégha ez a tanulmány nem is eredményez semmi többet, a számunkra kitűzött gyakorlati és pszichológia célok a szilárd mentális és morális alapot egy kivételes személyiség számára fogják megvetni, aki előbb vagy utóbb minden bizonnyal valamilyen téren kitűnik majd magasabbrendűségével. E tanulmány biztos vezetővé válik a helyes cselekvésre, és a legtisztább és legmagasabb érzések kielégítésére. A jobb magatartás, szemlélet és szokások kialakításában a legnagyobb átalakításnak vetjük alá magunkat. Így azok az órák, amelyeket a filozófiai fegyelmezésre és tanulmányra áldozunk, nem vesznek kárba. Az istenség, akit így imádunk, bőségesen kárpótolni fogja hűséges híveit.

A gyakorlatlanok és tapasztalatlanok könnyen aláértékelhetik a hét pszichológiai sajátosság fontosságát, de a küzdő filozófus tudja, hogy ezek jelentik számára a legértékesebb tulajdonságokat. Velük válik alkalmassá és késszé a megvilágosodásra, és remélheti, hogy felfedezheti és elérheti az élet legmagasabb célját, viszont nélkülük – soha!

Az igazság mindenekelőtt. Az első jellemző vonás nem más, mint a végső igazság után való erős vágy. Az embernek meg kell tanulnia, hogyan vágyakozzék a szabadságra, tudatlansága helyett. Régen nem volt olyan ázsiai bölcs, aki még a filozófia ABC-jével is megismertetett volna bárkit, akiből ez az erős vágyakozás hiányzott, vagy csak kis mértékben volt meg. Senki nem remélheti, hogy egy vízzel átitatott farakást meggyújt, míg előbb valamennyire ki nem szárítja; ugyanúgy nem fogadhatja tanítványul egy becsületes tanító sem azt a világfit, akiben a világgal kapcsolatban semmiféle kérdés nem merül föl, és elfogadja olyannak, amilyen. Ez a vágyakozás ugyanannak a mély vágynak a felsőbb oktávját jelenti, hogy az élet legbensőbb megértésére jussunk, amelyet a misztikusok „a Kegyelem manifesztációjá”-nak neveznek; csak ez a vágyakozás abból ered, hogy kényszerítjük az érzést: nyugtassa el a gondolatot. Ez előrehaladottabb fokozatot jelent, mivel a végső igazságra, nem pedig időszakos kielégülésre törekszik. Nem sokan születnek ilyen tulajdonsággal, hogy az igazság után 1’art pour 1’art vágyakozzanak, mivel rendszerint az elme nem akarja magát fárasztani azzal, hogy megtalálja. Azok, akik az életben később mégis

kialakítják magukban ezt a magatartást, rendszerint nagy szenvedés, tragikus veszteség miatt teszik, vagy azért, mivel csalódtak a vallásban, vagy a miszticizmusban.

Az igazság utáni vágy azt a vágyat jelenti, hogy megszabaduljunk a tudatlanságtól. Egy igazán gondolkodó ember nem pihenhet megelégedetten, mint egy pusztán érzéki állat; hanem a kezdeti csodálkozása vagy kétsége után, a kozmikus látványt illetőleg küzdenie kell, hogy szétszakítsa azt a fátylat, amely az élet értelmét és jelentését eltakarja. Arra kell törekednie, hogy megszabaduljon tudatlanságától; ha ui. dogmatikusan kijelenti, hogy az igazság elérhetetlen, ezáltal alkalmatlanná is válik rá. Először küzdjön, és e küzdéstől soha ne is álljon el, ha e kérdést illetően helyesen akar valamit dogmatikusan mondani.

És aki csak pusztán kíváncsi, hasonlóképp az is alkalmatlan, mivel az úton hamarosan elfárad és kidől. A bölcsesség csak lelkes tanítványokat fogad el, félig lelkes tanítványok e tekintetben nem lehetnek. Az az ember a legalkalmasabb, akiben az igazság iránt égő szenvedély lobog, nem pedig az, akiben csak a világ iránt merül fel aszketikus idegenkedés. Az igazság – mielőtt feltárja magát – mély vonzalmat követel, amelyet csak nagyon kevesen teljesítenek. A legtöbb ember érdeklődhet iránta hobbiból, vagy udvarias intellektuális beszélgetésben, de hirtelen megállnak, mielőtt megengednék, hogy életüket színezze. Szemük ezért be van kötve, és amit kapnak, selejt anyag is lesz, mint ahogy a mindennapi életben is csak azt kapják, amiért fizettek. Ezen az úton hamar megméretnek, és könnyűnek találtatnak. Azok, akik tudat

alatt nem őszinték, vagy a bennük levő hajtóerő nem elég erős, vagy célkitűzéseik meglehetősen korlátozottak, engedni fogják, hogy a kisebb, de kézzelfoghatóbb dolgok iránti szeretetük elnyomja a kézzel nem fogható igazság iránti szeretetüket. Alaposan és meggondoltan el kell dönteniük, hogy miért akarják, hiszen önmagáért kell akarni, tekintet nélkül a vele járó kellemetlenségekre vagy kellemes élményekre. Az igazi kereső egészen a végpontig elmegy ezen az úton, és elfogadja az így megtalált igazságot, akármilyen ízű – méreg vagy nektár – is legyen, mivel megérezte Bacon mondásának erejét: „Nincs az az öröm, ami ahhoz hasonlítható, hogy az igazság birtokának előnyös helyzetében vagyunk.” Az az ember lesz végül is ennek az istennőnek kedvelt tisztelője és hívője, aki vágyódik az után, hogy az elfátyolozott istennő hívását meghallja, és megkeresse, bárhol is legyen megtalálható, legyen az egy ismeretlen országban vagy ismeretlen gondolatokban.

Kitartás – állandó remény. Az istennő azonban nem kísértethez hasonlóan állít be, hogy meglátogassa az embert, hanem annak magának kell szünet nélküli kutatással megkeresnie. Ezért akiben erős vágy él, hogy az igazságot elérje, ki kell alakítania magában a második sajátosságot is, ami ehhez szükséges, és ez nem más, mint az a tartós elhatározás, hogy az igazság keresését – jöjjön aminek jönni kell – egészen a cél eléréséig folytatja. Ez a keresés mindenféleképp egy hosszú és meredek hegymászáshoz hasonló – amelyet fáradsággal és erőfeszítéssel lehet véghezvinni –, nem pedig sima egyenes úthoz, ahol a haladás könnyű és előre megjósolható. Ez a nem

csökkenő, állandó kitartás, az úttal járó sötétség és tanácstalanság közepette nagyon fontos az ember számára, hogy ne fáradjon el a csüggedésben és elkedvetlenedésben, és ne mondjon le a kereséséről. Fontos tényező azért is, mivel az embernek ösztönző erőt ad, ami átsegíti az összes nehézségen és hátrányos helyzeten, és az akadályokkal szemben erőt ad neki, hogy a keserű befejezésig végigcsinálhassa. Még annak is, akiben őszinte vágy él az igazság megszerzése iránt, jól őriznie kell ezt a vágyát, mivel a felszínes mindennapi környezet árja ellen úszik, ami nehéz, de megoldható feladat, mivel ha valaki valóban komoly, a kétségbeesésből rettenthetetlen bátorságot merít.

Mind az elmének, mind a szívnek elkerülhetetlenül lesznek olyan kishitű hangulatai, amelyek ráülnek az emberre, de ahogy jöttek, ugyanúgy el is fognak tűnni; annak az elhatározásnak azonban, hogy a keresést folytatja, mindig meg kell maradnia. A szellemi kaméleonok – akik minden évben változtatják céljuk színét – nem illenek ehhez az úthoz. A keresőnek elég türelemmel kell rendelkeznie, hogy állhatatosan elviselje mind a kísértéseket, mind pedig a megpróbáltatásokat, a bajokat és örömöket és mindezek után is éppen olyan határozott maradjon, mint annak előtte. A próbatételek és a megpróbáltatások az ember egész világi útját elállják, és állandóan támadják elméjét is.

Ha pl. egy kutató arra vállalkozik, hogy Észak-Afrikát parttól-partig átszeli, s hirtelen megállna útjának bármelyik pontján és visszatérne, mivel nem talált elég ivóvizet, vagy az ellenséges környezettől, rovaroktól, kígyóktól és moszkitóktól félne,

sohasem érné el a másik partot. Az igazság keresőjének sem szabad ennél kevésbé lelkesnek lennie saját intellektuális kutatásai területén, és a választott iránytól nem szabad, hogy bármi is eltérítse. Meg kell tanulnia, hogyan folytassa a tanulmányt akkor is, ha annak nincs azonnali eredménye, és hogyan várjon a megvilágosodás szerencsés pillanatára. Senki sem teljesen önmagának a mestere, és mindenkinek várnia kell az alkalmas időre, a magasabb megértés sors rendelte órájára, és a várás idején mégsem szabad, hogy lanyhuljon a munkában. Az idő ezért olyan tényező, amit figyelembe kell venni. Lindberg ezredes tette, az Atlanti-óceán átrepülése óriási teljesítmény volt a maga korában. De ez nem egy kísérlet, hanem több kisebb kísérlet eredményeképp jött létre. Ugyanúgy egy olimpiai győzelem mögött is hosszú és kitartó munka húzódik meg. Az igazság feltárása is lassú fokozatokban halad előre, bár végső felismerése meglepő gyorsasággal jelentkezhet.

Le kell küzdenünk elhatározásunk gyöngeségét. Az életben a legnagyobb küzdelmet az embernek a saját maga elleni küzdelme jelenti. Ezért van az, hogy csak olyan kevesek léphetnek be, mivel ez a küzdelem nagyon sokat kíván az embertől. Mégis ez az, ami valóban értékes. Semmi igazán értékes nem szerezhető meg a puszta vágyakozással. A megszerzéshez az embernek fel kell készülnie, hogy önmagát adja! Valamikor egy vándorló tanító Galileában észrevette a gyöngeség felé hajlást a tanítványaiban, és azt mondta nekik: „Csak azok fogják megismerni a tanításomat, akik megtartják szavaimat.”

Az igazság kiderítését célzó filozófiai elhatározás nem téveszti össze a vereséget a teljes bukással. Az elsőből ui. úgy kerül ki, hogy levonja a szükséges következtetéseket, és a továbbiakban felhasználja, a másodikból viszont soha nem tanul.

Gondolkodni! A harmadik szükséges sajátság a gondolkodóképesség, amely kellő mértékben erős ahhoz, hogy pontosan és ne csupán konvencionálisan mérlegelni legyen képes a dolgok relatív fontosságát és az állítások érvényességét. A filozófia kellő perspektívát és megvilágítást kíván. A dolgokat úgy akarja látni, ahogy azok valójában vannak. Ez egy bizonyos mentális éberséget foglal magában, amelyre azért van szükség, mert ahogy egy elcsépelt, de igaz mondás tartja: a dolgok nem mindig olyanok, mint amilyeneknek látszanak. A nem valódi gyakran úgy látszik, mintha valódi lenne. A gondolkodásnak olyan szabadnak és függetlennek kell lennie, hogy visszautasítsa azt, hogy elfogadjon bármilyen véleményt, pusztán csak azért, mivel mindenki más elfogadta. A nyáj mások véleményének és elméletének áradatába süllyed, mivel azok tévhitekben, látszólagos valóságokban és félrevezető jelenségekben tartják; a Gondolkodó viszont szilárdan áll. E kötelékből a kivezető utat a helyes gondolkodás, a mélyreható vizsgálat és az állandó kérdésfeltevés jelenti – valamennyi egyesül az igazság keresésében. Ez a tanulmány sok új és egyáltalán nem könnyű gondolkodást foglal magában; generációnk valószínűleg nem sokat dolgoz fel belőle, de az úttörő elmék minden bizonnyal sokat. Erős gondolkodóképességre van szükség.

Gondolkodnunk, cselekednünk kell, nem magunkért, hanem az igazságért. A ilyen racionális éleslátás kiművelése megkönnyíti a filozófia megértését.

De mindez nem elég. Ugyanolyan fontos az az élet-felbontóképesség is, amellyel meg lehet különböztetni a múlót az öröktől, a napi dolgokat egy egész élethez tartozó dolgoktól, az anyagi lét futó látszatát a relatíve állandóbb szellemi tényezőktől. Hatodik érzéknek lehetne ezt a tulajdonságot nevezni, amely felismeri, mi az igazán alapvető az élet játékában. Úgy kell működnie, hogy a tartós és a pusztán időszakos dolgok közötti állandó megkülönböztetni tudáshoz vezessen. És a szigorú tényt a kellemes képzelet ellenében úgy kell szeretnie, hogy az az elhatározás, hogy a valódit az illuzórikustól megkülönböztesse – amely a filozófia gyakorlásában és tanulmányozásában a leglényegesebb – fokozatosan a legmagasabbra emelkedjen az emberben.

A filozófia komoly szellemi erőfeszítés nélkül nem válik érhetővé, nehéz követni, olyan nehéz, hogy gyakran egy logikai kötélen való sétához hasonló anélkül, hogy elvesztenénk az egyensúlyt, és azok, akik képtelenek vagy nem akarják ezt az erőfeszítést megtenni, e könyv egyes részeit szükségszerűen rejtvénynek fogják találni, akármilyen világosan is legyen megírva. Az intellektuálisan gyáva, a mentálisan gyenge, gyakran azzal menti magát, hogy az ilyenfajta vizsgálódásra és kérdezősködésre nincs szükség. Ezt azért mondják, mert nem ismerik az őszinte és igaz gondolkodás helyét az életben; következésképp nem értik meg, hogy a gondolat-ösztönzés nem kevésbé fontos, mint a gondolat-közlés.

Néhány problémával való játszadozás, hogy képes legyen levegőbe ereszteni néhány szellemes megjegyzést a csodálkozó társadalom felé, még senkit sem tett filozófussá. Egyedül csak az érdemli meg az igazság keresője elnevezést, aki a dolgokat végső eredetükig tudja gondolattal követni, aki minden kérdést velejéig tud kikutatni, és semmilyen pontnál nem habozik, mégha az összes többi ember által vallott szemlélettel szembekerül is; és aki az így kapott következtetést könyörtelenül alkalmazza is életvitelében. Annak, aki nem hajlandó megvizsgálni egy tantételt, hogy igaz-e, vagy sem, csak azért mert idegensége teljesen szokatlan és ismeretlen, nincs jogcíme, hogy az igazságot megszerezze. És az is, aki megretten attól, hogy megvizsgáljon egy tant, mivel ez nem saját országa vagy népe terméke, hanem egy más országé és egy más színű népé, szintén alkalmatlan és érdemtelen erre az értékes adományra. Az ész nem ismer földrajzi határokat. A filozófiai kutatásnak ebben a szférájában a tan vagy a tanár elleni politikai elfogultságnak, vagy a faji előítéletnek a bevezetése tökéletesen végzetes a siker szempontjából.

Az átlagember türelmetlen, ha kitartó gondolkodásra késztetik és közvetlen benyomások kormányozzák életét; túl könnyen jut következtetésekre, amelyek gyakran felszínes és félrevezető látszatokon alapszanak. Így a tudatlanság foglya marad. Ez a gyöngeség olyan hiba, amelyet ki kell küszöbölni. Az ilyen ember elméjének mélyíteni és élesíteni kell saját jellegét, és gyakorlatoztatni magát, hogy a felszín alá tudjon merülni. Amelyik elme nem hajlandó erre a gyakorlatoztatásra, nem lesz képes annak

a keresésére sem, hogy mi az, ami van. Olyan éles megértésre van szükség, ami mindazokat a dolgokat amelyek nem valódiak, valamint minden illúziót különválaszt, és minden zavart eloszlat. Ennek az éles megértésnek a szükségét a következő kötetben is látni fogjuk, amikor az alvás és az álom jelentését vizsgáljuk.

A végső ideál az, hogy toledói acélpengéhez hasonló élességű elmével rendelkezzünk, ami hatásosan fog áthatolni a tévedéseken és képzeleteken, az érzéseken és babonákon. Lehet, hogy így a legdédelgetettebb és legvidámabb fogalmak, eszmék tűnnek majd el, amikor ilyen éles penge vágja őket ketté, mivel – ahogy ez a tanulmány előrehalad – felfedezzük, hogy majdnem minden ember nagyon sok illúziónak ad szállást pusztán azért, mert elméjének járása lassú és hibás, és mivel nincs kellőképp kiköszörülve.

Belső közöny. Amikor az elme ilyenképp kellően élessé válik, eleve jobb helyzetben lesz ahhoz, hogy a negyedik sajátosságot is kifejlessze. Ez mind a kellemetlen epizódokkal, mind pedig a kellemesekkel szembeni belső nyugalom és közöny változatlan magatartásából áll. Bármilyen szerencsétlenséget is hozzon a sors forgó kereke a tanuló életének előterébe, rezignált közömbösséggel kell fogadnia, és bármilyen élvezet vagy vágy uralja is a pillanatnyi életét, nem szabad, hogy olyan erősen kötődjék hozzájuk, hogy ne tudjon gyorsan lemondani róluk, ha szükséges. Ha az ember filozófiai perspektívára akar szert tenni, ilyen közöny talaján kell állnia, mivel érzelmi kötelékei mentális részrehajlást teremtenek, ami megakadályozza, hogy személy-

telen magatartást alakítson ki a bizonyítás mérlegelésénél, a vizsgálat lefolytatásánál vagy a vélemény kialakításánál. Ezenkívül e sajátság ahhoz is szükséges, hogy a tanulót az időszakos csábítások ne vonják el a kereséstől. Ha ui. a világ szokásos tapasztalatához annyira kötődne és ragaszkodna, hogy az jelentene számra mindent, akkor nem lenne semmi oka, hogy filozófiai keresésbe fogjon.

Az olyan ember, akit a társadalmi szokások, a személyi státusz, szokatlan ambíciója, az élvezetek hajszolása vagy a kielégítetlen vágyak nem kábítanak el, észre tudja venni, hogy az élet ezen a földön a kellemes és kellemetlen események változó áramlatából áll, amely alól senki és semmi nem kivétel. És ha ugyanennek az embernek az elméje elég éles, azt is észre fogja venni, hogy minden – beleértve saját magát is –, mulandó és gyorsan elenyésző. Minden világi vonzerő, minden földi tulajdon, minden emberi kapcsolat, minden érzéki öröm és annak tárgya is, talán már holnap megszűnik és semmivé válik. Ezért a filozófiai tanulónak helyes magatartást kell felvennie csábító varázsuk iránt, mely sem a vak lelkesedést, sem pedig a teljes elutasítást nem jelenti. Megfelelően kell tudnia értékelni a futó napoknak ezt a váltakozó panorámáját, ha nem akarja megcsalni magát. Amikor látja, hogy minden relatív és mindenki mulandó, meg fogja érteni, hogy mindezek csak relatív és múló boldogságot adhatnak neki a legjobb esetben is. Meg kell értenie, hogy nem biztonságos, ha azt ami múló és tűnő, élete végső céljának és befejezésének tekinti. Ezért elég megfontolttá kell válnia, hogy eszét abban a nem szokásos irányban használja, hogy azt

keresse, ami nem pusztul el, nem hal meg soha. Hogy ez a valami megtalálható-e, vagy sem, az más kérdés, de a filozófiai keresés ennek a valóságnak és abszolút igazságnak a megtalálására irányul, amely tartós, és a puszta emberi felfogáson túl fekszik. De nemcsak erre a gondolkodóképességre van szüksége, hogy mindezt látni tudja, hanem bátorságra is, hogy ezt be is fogadja és magáévá tegye. Ha eddig el tud jutni – és kevesen el is tudnak –, akkor már alkalmas és előkészített lesz arra, hogy felvegye ezt a magatartást, amely az individuális sors változásaival szemben elfoglalt bizonyos sztoikus közönyt, és az örömmel szembeni aszketikus higgadtságot jelenti.

Vannak olyan emberek is azonban, akiknek az elméje nem olyan éles, hogy lássák az ilyen magatartás kialakításának a szükségét, és mégis eljutnak ide, bizonyos tapasztalatok eredményeként, amelyen átmennek. Pl. ilyen tapasztalatokat jelenthet az erős szenvedés, fájdalmas elvesztés, hirtelen sokk, sikertelen küzdelem és a nagy veszély. Az ilyen személyek a földi tapasztalatokban gazdagok. Amikor már mindentől kifáradtak, a jótól és a rossztól egyaránt, öntudatlanul ilyen filozófiai jellemvonást alakítanak ki maguknak. Az erős szenvedés így az élettel szemben bizonyos közömbösséget injektál az emberbe.

Az a bánat és szenvedés, amely századunkat világszerte keserűen megsebezte, bizonyos kisebb beavatást szolgáltatott az ilyen magatartás fölvételére. Amikor az emberek azt látják, hogy tulajdonuk, vagyonuk és személyi létük egyáltalán nincs biztosítva, s talán már holnap elveszthetik őket, amikor tapasztalják a vagyonuk vagy sze-

retett hozzátartozóik elvesztése fölött érzett fájdalmat és gyötrelmet, kezdenek kevésbé ragaszkodni világi dolgaikhoz. Felismerik, hogy milyen mulandó és instabil az élet, és a szörnyű káosz és az állandó bizonytalanság napjai kevésbé lesznek vonzóak számukra. Így a bánat a megértés felé vezet. Minden könny tanítóvá válik.

Könnyű lenne e tulajdonságot félreértelmezni azoknak, akik sohasem érezték vagy sohasem látták még működésben, vagy ha látták is elméleti testetöltésben, nem olyannak hitték, amilyen a valóságban. Az emberi élettől való aszketikus elmenekülés, vagy a személyes cselekvéstől való elfordulás, a mindennapos, általános örömüktől való elidegenedés csak időszakos csömör – nem elég. Valami mélyebbre, többre van szükség – a láthatatlan láncok valódi levetésére. Valójában, az, aki rendelkezik e tulajdonságokkal, kifelé részt vehet a családi kötelezettségeknek, munkának és örömöknek ugyanolyan menetében mint mások, de mélyen a szívében olyannak tartja és ítéli meg, amilyen értékűek: vagyis múlóknak és nem állandóknak.

Ez a sajátosság az embert nem fogja elválasztani a politikai és személyes élettől – betű szerint teljesíteni fogja az ezekhez kapcsolódó összes kívánalmakat, de – egy átlagos embertől eltérően – másképp fogja megítélni őket. Ugyanúgy tevékenykedhet, mint mások, de nem fog elveszni ebben a cselekvésben. Értékelheti a kényelmes környezettel járó élvezetet és más vonzerőt is az életben, és másokhoz hasonlóan tud majd örülni nekik. Mindazonáltal azonban reményét nem teljesen ezekre alapítja,

mivel tisztán látja valamennyi dolog múló természetét. Csak ilyen értelemben mondható, hogy az ilyen ember szellemileg tartózkodó.

Ez a tulajdonság nem is azt jelenti, hogy a világi kapacitása az ilyen embernek gyengül. Csak akkor lehet helyesen értékelni ezt a sajátosságot, ha a hangsúlyt inkább az elme hátterére, mint előterére fektetjük. Gyakorlati foglalkozásában éppen olyan határozott, gyakorlatias és tárgyilagos lehet, mint mások, de ebben inkább a kötelesség motiválja, és nem a vágy.

Ha itt nem is az élettel kapcsolatos könnyű optimizmusról van szó, de a sötét pesszimizmusról sem. A cél túl nagy ehhez. Az átlagember keserű csalódását vagy titkos fájdalmát udvarias mosoly, vagy metsző cinizmus mögé rejtheti, a filozófusnak azonban nincs szüksége ilyen álarcokra, és még akkor is, ha mély és komoly célja van az életben, lehet anélkül is komoly, hogy fennkölt lenne. Azért még tudhat és szerethet is nevetni. Ha az igazság kutatását szigorú gondolkodással végzi is, nem szabad feláldoznia azért az összes poétikus hajlamát, elhanyagolnia vagy elveszetnie mindazt a finom érzést, amely az embert a művészet élvezésekor vagy a Természet csodálatakor tölti el, mert különben elveszett ember. Ha az embert ez a keresés oda vezetné, hogy az erdőben csak a megszámlálhatatlanul sok fa együttesét látná, és semmi többet ezenkívül, ami derűs békét és klasszikus szépséget is jelent az azt fölfogni tudók számára, szintén elveszett. Ha nem tud szakítani és előidézni néhány percet munkája közben, hogy az alkony varázsában gyönyörködjék, szintén elveszett ember.

A logikus elmével végzett pontos gondolkodásért való lelkesedés nem kell, hogy kiszorítsa az érzékeny és felfogóképes szívvel teremtett finom atmoszféra észlelését; az életben ui. mindkettő számára van bőven hely.

Így egyaránt lehetséges és ajánlatos, hogy a filozófiai éleslátás – amely belső közönyhöz vezet – az emberi kultúra és emberi tevékenység teljes nagyságára támaszkodjék. Nem az érzés elvesztése vagy valamilyen hamis életlelkesedés az, ami kívánatos, hanem ennek az érzésnek és lelkesedésnek a pillanatain belül mélyen meglevő belső közöny kialakítása.

Koncentráció, nyugalom, meditáció. Egy korábbi fejezetben már említettük az ötödik sajátosság megszerzésének fontosságát. Ez abból a képességből áll, hogy a meditáció gyakorlatát sikeresen tudjuk végezni. E technika általános leírását már megtalálhatjuk a szerző korábbi könyveiben, itt elég csak három megjegyzést tenni ehhez, amelyet elsősorban azoknak kell hangsúlyozni, akik a filozófiai keresés útját járják. Az ilyeneknek ui. nincs semmi közük a jóga egyéb követelményeihez. Valójában az okkult tapasztalatok, rendkívüli látomások és ehhez hasonló abnormális jelenségek csak megakadályozhatják az ilyen keresők előrehaladását a filozófiában, ha túlságos figyelmet fordítanak rájuk. Itt ezeknek semmi jelentőségük nincs, bármilyen bátorító hatást fejtsenek is ki gyakran a misztikus úton. Az első megjegyzés annak az erőnek a megszerzésére vonatkozik, hogy a gondolatokat szabályozni, a figyelmet pedig uralni tudjuk, majd legyünk képesek a teljes koncentrációra, bármilyen megkí-

vánt irányban. Az elmének az a természetes tulajdonsága, hogy különböző irányban működjék, egyik tárgyról a másikra csapjon át az érzelmi vonzódások nyomása, a fizikai környezet vagy a tökéletlen nevelés miatt. Az a tendencia megállítható és kijavítható, a meditáció pszichológiai fegyelmezésével. Ekkor az a lehetőség, hogy a meditáció tárgyába teljesen belemerüljünk, kitárul. Az ilyen koncentráció azt a szélsőséges figyelem-összpontosítást jelenti, amely a választott tárgy felé irányul; nem szabad soha megengedni, hogy ez fáradság, vagy lazítás miatt megszűnjön. Az elmének abba az irányba kell elmozdulnia, amerre az akarat irányítja. Nagyon sok keresztülvihető a koncentrációnak ezzel az egyszerű erejével. Ez olyan állandó erő, amelyet ha bármilyen cél vagy akadály felé irányítunk, legyőzi az ilyen ellenállást. A lézersugár – amely képes átvágni a legkeményebb anyagot is – az ilyen koncentráció fizikai megfelelője. Hasonlóképp az a képesség, hogy a figyelmet akarattal rögzítsük és visszatartsuk, végül segítségünkre lesz, hogy a legnehezebb intellektuális problémákon át is utat törjön.

A második filozófiai fontosságú megjegyzés arra vonatkozik, hogy miután a misztikus fegyelemben egyensúly van – olyan nyugodt, mozdulatlan és kiegyensúlyozott elme megvalósítására törekedjünk, amely ellenáll a megrázkódtatásoknak. Amikor egy emberben a szenvedélyek erősen dühöngenek, amikor túl gyakran válik dühössé, vagy amikor a vágyak azzal fenyegetik, hogy a mélybe húzzák, kiegyensúlyozatlanná válik. Amikor az erős érzelmi komplexusok szembekerülnek az ésszel,

amikor a családon belüli, vagy az üzleti bajok és aggodalmak szüntelen elvonják az ember figyelmét, vagy amikor az érzelmi beállítottsága instabil és vacilláló, egyik dologról a másikra csapó, elkerülhetetlenül mentális konfliktusok lépnek fel, és zaklatják az embert. Ezekben a helyzetekben az elme állandósítása meditációs gyakorlattal valósítható meg. Segítségével az érzések és gondolatok, a gondolatok és gondolatok, valamint a szenvedélyek és az ész között próbaképp jobb egyensúly alakítható ki, és váltakozóan fenn is tartható. Állandó egyensúly azonban csak a filozófiai tanulmányok és fegyelmező gyakorlatok teljes végrehajtásával valósítható meg. Mindazonáltal a meditáció – egy közepesen előrehaladott ember esetében – gyorsan le tudja csillapítani az elme hevességét és izgatottságát, és lecsendesíteni a konfliktusait. Meditációval a felizgatott érzések letompíthatók, a harag erőssége csökkenthető, és az életet tönkretevő erős vágyak megszűntethetők. Az elmét mindenesetre egy időre újra lecsendesíti és visszaállítja egyensúlyát. Az indiai jógik ezt a futólagos szenvedélyeknek való ellenállás, és az általános önkontroll állapotát „kiegyensúlyozottság”-nak nevezik. Mi inkább a „belső béké”-nek nevezhetjük.

A harmadik megjegyzés a szemlélődés megvalósítására vonatkozik. Ez nagyon fontos, és a legmagasabb pontját akkor éri el, amikor – előrehaladott fokon – az ember filozófiai erőfeszítéseinek végső gyümölcsét akarja megszerezni: a végső igazság megismerését. Ez az, amely a misztikusnak annál az állandó törekvésénél megjelenik, hogy a külső tevékenységet, aktivitást megszüntesse, hogy környezetének zavaró és

elvonó hatásait kizárja, hogy öt érzékszervének működését megállítsa, és hogy egy teljes befeléfordulás állapotába kerüljön. Ez az állapot hasonló a híres művészekkel, írókkal kapcsolatban említett mély alkotó ihletettséghez. Ez a kitartó befeléfordulás még transz-állapotba is átmehet, de a fontos tényező az a kapacitás, amellyel a figyelmet akarattal visszairányítják a konkrét dolgok világából az absztrakt dolgok világa felé. Sok gyakorlati üzletember is igen éles elmével rendelkezik, mégis képtelen az absztrakt ideák között mozogni, mivel figyelmét csak konkrét tárgyak irányában tudja használni. A finom befeléfordulásra való képesség szokatlan valami.

Most már könnyebb megmagyarázni egy, a miszticizmussal és a jógával kapcsolatban levő anyagot, amely a korábbi, neki szentelt tárgyaláskor még időszerűtlen volt. Ez most bizonyos fényt fog vetni az első fejezetben körvonalazott mintaproblémára. Minden filozófus a következő három képességgel kell, hogy rendelkezzék: koncentrációképességgel, nyugodtsággal és szemlélőképességgel. E vonatkozásban misztikusok is lehetnek, de legtöbb misztikus mégsem azonos a filozófussal. A miszticizmust úgy lehet felfogni most, mint fegyelmezési fokozatot, amelyen a tanulónak át kell haladnia, ha úgy érzi, hogy hiányoznak belőle ezek a képességek. A szokásos életben – amely pedig oly ismerős és olyan személyes – a gondolatok teljes koncentrálásának nehézsége jól ismert; mennyivel nehezebbnek kell akkor lennie a filozófiai kutatásban, amely olyan távolinak, szokatlannak és személytelennek látszik. Az ilyen kutatás nehézsége hamar kifárasztja a vonakodó és kelletlen elmét,

hacsak korábban nem tett szert olyan erőre, amely átsegíti majd ezen a szakaszon. És a teljes koncentráció nélkül, amely az elmét az egykedvűség állapotába hozza, és a külső gondolatokat távol tartja, az ellenállás gyöngíti azt az erőfeszítést, hogy megértsük a filozófiai problémák jelentését, vagy hogy megértésük irányában haladjunk. A hosszú gondolatmenetek, amelyekbe a filozófia tanulója kényszerül belemerülni, abszolút módon megkövetelik ennek a képességének a meglétét. Elméjének alkalmasnak és megfelelőnek kell lennie, hogy felvegye a gondolatmeneteket anélkül, hogy a külső ideák vagy a zavaró környezet kizökkentenék és eltérítenék szándékától és céljától.

Továbbá, a szellemi béke nyugalma fontos előjátékát képezi az igazság zavartalan vizsgálatának. Az az ember, aki nem tudja távol tartani elméjétől a konfliktusokat és az aggodalmakat, nem lesz képes figyelmét megszakítatlanul a filozófiai tárgyra sem rögzíteni. Az ilyen szemlélődéshez szükséges egyensúly a meditációval szerezhető meg, és ez segíteni fog az érzelmi zavarok megakadályozásában, az ideológiai tisztázatlanságok eltávolításában, és lehetővé teszi, hogy az ember ehhez a tanulmányhoz világosabb és tisztább elmével közeledjen és fogjon hozzá. Közismert tény, hogy az izgalom elhomályosítja a gondolkodást, hogy az egészséges és tárgyilagos, jól mérlegelt ítélőképesség és döntés nem jöhet létre, ha az elme haraggal van tele, de mindezek a zavarok és mindezek a tisztázatlanságok eltűnnek a jóga megnyugtató hatására. Mégha egy embernek éles megértőképessége is van ugyan, de haraggal van tele, filo-

zófiai értékelése nem lesz megfelelő. Az elmének érzelmi befolyástól mentesnek kell lennie a vizsgálathoz és tanulmányhoz. Amikor ellenséges érzés vagy sérelem van benne, vagy amikor nagyon elégedetlen valamivel, összezavarttá válik, és ezért ennek megfelelően alkalmatlanná is a mély gondolkodásra.

Később a keresés folyamán szükségessé válik, hogy elnyomjuk a fizikai érzékszervek működését és behatoljunk arra a területre, amely számunkra már ismeretlen. Ez a feladat nehéz, mivel az átlagember többé-kevésbé azt hiszi, hogy elméje a testben van bebörtönözve, és öntudatlanul hátrányba hozza magát ezzel a tévhittel. Ha ezt a feladatot teljesíteni akarja, ezt csak úgy tudja megtenni, hogy először is elméjét kiszabadítja önbebörtönzéséből, és így elég hajlékonnyá válik ahhoz, hogy az érzékszervekkel el nem érhető területre lépjen. A meditáció előidézte introspektív és absztrakt elemzés szokása itt nélkülözhetetlen előkövetelmény. Az alvás jelentésének vizsgálatánál – a következő kötetben – szintén látni fogjuk az ilyen képességek fontosságát és értékét. Ezenkívül az egész metafizikai gondolkodás könnyebb lesz a meditáció megelőző tapasztalatával. Amikor az elmének gyorsan kell átváltani a gyakorlati világból a végső elvekkel és az absztrakt témákkal való foglalkozásba, ezt a figyelem teljes koncentrálása teszi lehetővé.

E megfigyelésekből látható, hogy a filozófia a koncentráció jógáját felbecsülhetetlen pszichológiai tréningnek tartja, és minden tanulójának előírja. Az ilyen jóga hozzájárul a világ megértéséhez, amennyiben segíti az olyan elmének a kialakítását,

amellyel ezt a megértést kell megtennünk. A misztikus, aki kialakítja magában a meditáció segítségével ezt a szemlélődést és nyugalmat, de ennél meg is áll, és csak a béke és az ekszt ázis élvezésére összpontosítja magát, tudatlanságban fog maradni az élet legfelsőbb igazságát illetően, bár az önismeretben jóval tovább jutott el, mint mások. Boldogság töltheti el, de a bölcsességet így nem szerezheti meg. A mentális koncentráció jógáját a filozófiai megkülönböztetés jógájának kell követnie. Az első arra szolgál, hogy olyan szellemi eszköz jöjjön létre, amelyre a második kiteljesítésében lesz szükség.

Újra ismételni kell, hogy a meditáció csak akkor hasznos ebben a keresésben, de más esetekben is, ha **helyesen** végezzük. Ha helytelenül és túlzott mértékben végezzük, a filozófiai keresés akadályává válik, hóbortot, képzelgést és más nemkívánatos dolgot vált ki, amelyeket először le kell majd győzni. Megfelelő határokon belül kell tehát végezni és gyakorolni. Amikor az emberek a miszticizmusnak ezt a fegyelmező és tisztító célját szem elől tévesztik, és minden más egyébért magasztalják, nemcsak hogy nem tudják komplexusaikat eltávolítani, hanem még meg is fogják növelni őket!

Az érzelmek iskolázása; a jellem nemesítése. E pszichológiai tulajdonságok közül a hatodik, amely a megfelelő tanulót jellemzi valószínűleg sok ember számára nem lesz kellemes. A filozófiai keresés minden szakaszán az embernek el kell nyomnia érzéseit és érzelmeit, amikor ezek éles ellentétbe kerülnek az ésszel. Amikor a

pszichológiai folyamat világossá válik, elsősorban a komplex problémák vizsgálatánál, valamint a rivális ideák kiértékelésénél azt találjuk – különösen a nem fegyelmezett személyek esetén – hogy a tiszta gondolkodásnak zavart érzelmi köddel való elfátyolozása mélyen gyökerező tendencia. Ezek az emberek a világot ezen a ködön át látják, és így értékelik ki az élet tapasztalatait. A tanulónak az a feladata, hogy ezt a ködöt eloszlassa.

Az emberi személyiség jó adag összegyűjtött ellentétes vágyat és ellentmondó impulzust hordoz magában. Menedékhelyül szolgál olyan ösztönös szenvedélyeknek és régi ösztönzéseknek, amelyeknek mélyen gyökerező sajátságáról nincs is tudomása mindaddig, amíg kritikus pillanatban teljesen a felszínre nem kerülnek. Ezek az erők olyan hatalmasak, hogy nyugodtan mondhatjuk: a legtöbb ember inkább az érzése, mint a gondolkodása szerint él. A következmény az, hogy ezek tudatos, vagy tudat alatti óhajokkal és kívánságokkal, irracionális neurotikus félelmekkel és más emocionális komplexusokkal színezik be gondolkodásuk legnagyobb részét. Legtöbbször nem is tudják, hogy gyalázatos személyes vágyak formájában bilincset raknak lábukra, amelyek alapvetően károsak saját érdekeikre is. Ezeknek az érzéseknek és impulzusoknak az apálya és dagálya sodorja őket önkéntelenül, és megnehezíti, hogy az élettel szembeni magatartásukat a szilárd tényekre és a helyes gondolkodásra támaszkodva alakítsák ki.

Ezeknek az elmondottaknak az értelmét világosabban láthatjuk, ha az ellenőrzés nélküli érzelmek működését, az individuálisnál szélesebb síkon figyeljük meg. A háború feszült napjaiban a szenvedély átcsap az embereken, és gyakran eléri a legmagasabb pontját. Ekkor egy nemzetet birka módjára lehet vezetni igazi érdekével ellentétes elhatározások felé is. Politikai választások idején a tömegek érzelmi izgalomba esnek, ilyenkor a demagógok könnyen uralhatják őket; mivel elméjük mesterségesen van elvakítva, és a szigorú gondolkodás szóba sem jöhet. Az erős érzelmi vihar olyan barikádot képes emelni, amely ellen az ész támadása hasztalan. Az ész által nem ellenőrzött érzelem egyike az emberiség legnagyobb árulásának. Két erős érzelem, ill. indulat – a gyűlölet és kapzsiság – együttesen sok bűncselekményért felelősek a világtörténelemben. A szex gerjesztette szenvedélyek is szörnyű bűnökért felelősek. Ebben van azoknak a tradicionális megfosztásoknak és tilalmaknak az egyik oka, amelyeket a társadalom a tisztességes társadalmi érintkezésben az érzelem szabad és teljes megnyilvánulására rászabott.

A filozófiai tanuló különösen nem engedheti meg magának az ilyen érzelmi fényűzéseket. Tudja, hogy amikor az érzelem az ember egész életét elárasztja, azt intellektuális természetének hátrányára teszi. És mivel az igazság birodalmába való behatolásának fő eszköze semmi más, mint az élesre köszörült elme maga, az embernek előbb vagy utóbb határozottan választania kell az ész állandó használta, és a szenvedély ill. az érzelem visszafogása, vagy teljes szabadjára engedése között. A többiek-

nél is jobban óvakodnia kell, nehogy személyes érzései becsapják, nehogy a józan ítélet utat engedjen a ragályos lelkesedésnek; nehogy feláldozza a hideg tényt a forró képzeletnek, és nehogy bekerüljön a személyes érzés és a szexuális vágy gerjesztette csalódások csábító bűvkörébe. Valószínűleg nem tudja felfedezni az igazságot, ha nem hajlandó a parancsára kimozdulni a megbízhatatlan álláspontból. Mert sem az öröm, sem a fájdalom az – amelyekben az ember valamilyen idea vagy esemény kapcsán részesül – amely meghatározza annak az ideának vagy eseménynek az igazságát és értékét, mivel ezek az érzések csak az ember jelleméről tárnak fel valamit, és nem az idea, vagy az esemény valódi természetéről.

Az érzések könnyen megzavarják a gondolkozás képességét, és megakadályozzák a tiszta működését. Az emberi lélekben az irracionális elem örökké a kielégülés érzését és a csalódás elkerülésének lehetőségét keresi, pusztán azért, mivel az első örömöt okoz, míg a másik fájdalmat. Erre a primitív emberek, akiknek nem fejlődött ki a gondolkodóképességük, jobb példát szolgáltatnak, mint a civilizáltak. És ki nem tudja, hogy a harag döntései többnyire nem tartósak, míg az észé mindig azok?

A filozófiában megfontolásra számbajövő kérdések gyakran olyan finoman egyensúlyozottak, hogy az érzésnek nem nehéz ráerőszakolnia magát az ész hűvösebb hangjára, és az egyensúlyt a maga oldalára billenteni, s ezzel megakadályozni, hogy az ember a valódi igazságot észlelje. Nehézségei azért is nagyok, mivel az emberi érzések tudják, hogy miként álcázzák magukat okosan. Az emberi vágyak különösen

alkalmasak arra, hogy az észt elcsábítsák és megrontsák. Kevés ember ismeri fel legfontosabb cselekvései igazi indítékát, mivel e felismerés előtt van sok belső akadály, amelyet saját maguk építettek, vagy amely már születésükkor megvolt. Sok emocionális komplexust kötöznek így magukba be, amelyet fájdalmasan újra ki kell bontani, ha az igazságot meg akarják látni. Nem ritkán az igazságot akarják úgy csavarni, hogy megfeleljen komplexusaiknak. Előfordulhat az is, hogy a tanuló ugyan fejlett, éles elmével rendelkezik, a vágyból adódó ragaszkodása (a világhoz) azonban kedvező feltételt képez ahhoz, hogy a fizikai világ végső anyagiságában higgyen, ha minden bizonyíték arra is utal, hogy ennek a világnak a végső természete lényegében szellemi.

Az emberek tárgyilagos és helyes megértésekor is félre kell tenni a személyes szimpátiát vagy unszimpátiát, mert ha nem így teszünk, ítélőképességünk kicsorbul, látóképességünk pedig elhomályosul. A tények és tapasztalatok megítélésénél sem szabad alkalmazni a velük kapcsolatos érzéseket: az, hogy az ember szereti-e őket, vagy sem, nem változtat semmit az igazságukon és a valóságukon. Ha az ember tetszését vagy nemtetszését fogadja el ezek megítélésében vezetőjéül – ahogy sokan teszik –, akkor sohasem fogja sem az igazságot, sem a valóságot megtalálni. Egy tó felszíne torzulás nélkül csak akkor tud visszatükrözni egy képmást, ha semmi szél nem zavarja fel; hasonlóképp az elme is csak úgy tudja az igazságot megfelelően

visszaadni, ha mentes az erős érzések zavaró hatásától. A vággyal teli gondolkodás mindig kellemes, de gyakran nem hasznos.

A filozófia reménye az ész követésében van, nem pedig abban, hogy megakadályozzuk működését azzal, hogy a szabálytalan vágyak és érzelmi csapongások után megyünk. Még a kiegyensúlyozatlan ambíció és a túlságos hiúság is eltorzítja a gondolkodást, és megakadályozza, hogy a megfelelő tudásra jussunk. A harag, a gyűlölet azonban megrögzött félrevezetők. Amikor szabadon működhetnek – bár nem mások, mint hazug betolakodók – mégis maguknak követelik a jogot, hogy az igazságról beszéljenek. Ezért azok, akik az érzéseiket az ész alá helyezik, alkalmatlanná teszik magukat arra, hogy ezt a keresést folytassák, mint ahogy azok is, akik gondolkodásukat nem akarják gubancától megszabadítani, szenvedélyeiket lecsillapítani, és ösztönös ellenérzéseiket kontroll alá vonni, sohasem fogják megszerezni az élet értelmének helyes megértését. Elvesznek ui. abban a hasztalan és megvalósíthatatlan célkitűzésük megvalósításáért folytatott fáradozásban, hogy az igazságot tudat alatti belső erőszakosságuk prokrustesi[3] ágyába kényszerítsék.

Csak a személyes érzéstől mentes, tényre támaszkodó tudományos hűség vezeti a tanulót egyedül sikeresen kutatásának végére. Amikor a gondolkodás képességét az

[3] Prokrustes – ókori görög, attikai útonálló, aki az utasokat ágyba fektette, s ha hosszabbak voltak az ágynál, megcsonkította őket, ha pedig rövidebbek, kinyújtotta (A fordító)

érzelmek terhelik, amelyektől csak kis mértékben tud szóhoz jutni, ez hamarosan ahhoz vezet, hogy öntudatlanul is elferdül. Minden érzés potenciálisan veszélyessé válik, amikor a vezető ész feladatát akarja betölteni ahelyett, hogy hagyná az észt vezetni. A helyes és igazságos gondolkodás érdekében ezért az embernek bátran, szigorú önvizsgálatot kell végrehajtania. Ez az a nehéz áldozat, amelyet meg kell hoznia; kívánságának szent feláldozása a tényleges oltárán.

A túlzott és indokolatlan lelkesedés különösen hajlamos arra, hogy az elővigyázatlan tanulót veszélybe sodorja. Olyan csillag, amely egy ideig gyakran fényesen ragyog, majd a csalódás horizontján leáldozik. A megrögzött lelkesedők a megállapított tények fölött szabadon átsiklanak egy tisztán elméleti ág irányába; nemritkán hiányzik belőlük a megkülönböztetni tudás képessége és az elfogulatlanság. Ítéletük ezért gyakran hibás. A keresőnek tehát ügyelnie kell, nehogy elragadja valamilyen lelkesedés, amikor tényt állapít meg, vagy ítéletet alkot. Résen kell lennie mindig, amikor egy túlfűtött doktriner, vagy egy vakbuzgó bigott közvetlen (személyes) vagy közvetett közelségébe kerül. Nem szabad nyilatkoznia semmilyen tárgyról, amelyet nem szilárd tényekre – hanem személyes előnyben részesítésének hamis beállítására – támaszkodva vizsgált meg. Ha ezt a figyelmeztetést nem szívleli meg, életébe könnyen beengedheti a fantáziát és a tetszetős, de nem valódi, megtévesztő gondolkodást, amely félrevezeti őt. A filozófia tanulójának komolyan hozzá kell látnia, hogy tanulmánya idején gyakorolja mind az érzelmi averziók, mind pedig az érzelmi vonó-

sok figyelmen kívül hagyását. Elméjét meg kell szabadítania örökölt, veleszületett és szerzett torzulásaitól. Nem szabad megengednie, hogy a lehetetlen képzetek, összevissza képzelődő izgatottságok levegyék a lábáról. Az összes ilyen képzetet analitikus módon az elme előterébe kell hozni, és ott a legszemélytelenebb kutatásnak és kivizsgálásnak kell alávetni. Ha az ember ezt nem teszi meg, vagy nem sikerül elszigetelni magát a képzetektől – ahogy valószínűleg sikerül, ha a képzetek még nem hatalmasodtak el nagyon –, késleltetni fogja csak annak az idejét, amikor az igazság felé indulhat.

Így ahhoz az ősi bölcsességhez jutunk el, hogy ha az emberek világában a pillanatot az érzés uralja is, a végén mégis az észnek kell győznie és uralkodnia.

Ezek kemény szavak voltak. Aligha lehet őket nagyon félreérteni. Egy figyelmeztetést azonban másodszor is meg kell tenni e fejezeten belül, mégpedig azt, hogy a tanulót nem arra kérjük, hogy intim és meleg érzéseit megölje és megsemmisítse; ez valóban lehetetlen is; csupán az a kérés, hogy tartsa őket az észnek alárendelve, és ne engedje, hogy az ész ellenében létét uralják. Ha az ész támogatja, nyugodtan és haszonnal fordulhat az érzelemhez. A cél tehát nem az érzés és az érzelem megsemmisítése, hanem megfelelő irányításuk és ellenőrzésük. Az érzelem az emberi természet egyik alkotója, ezért nem lehet elhanyagolni; meg kell adni neki az életben azt a helyet, ami illeti, de az észnek kell az irányítást végezni, amikor a kettő összeütközésbe

kerül. Semmi jó nem származik abból, ha elnyomva tartjuk; hanem mindent a helyes vonatkozásába kell hoznunk.

A helyesen irányított, ésszerű lelkesedés értékét sem akarjuk lebecsülni. Értékes hajtóerőt ad a tanulónak, és megvédi az elfogult kritikusoktól és az alap nélküli ellenzéktől. Valójában minden érzés mozgatórugó az emberi személyiségben, és minden másnál jobban a cselekvés felé vezet; innen van az érzéketlen filozófiai könyvmolyok melankolikus szemüvege, akik képtelenek beváltani és teljesíteni nemes gondolataikat.

A tanulónak azonban biztosan meg kell fékeznie a harag bénító szenvedélyét, ki kell törölni a gyűlölet feneketlen bűnét, hogy az igazságot megtalálja. Ezt az elhatározását minden konfliktusban be kell bizonyítania.

Teljes őszinteséget kell megkövetelnie önmagától. A problémával szembenézni nem akarás nem szabad, hogy kifogás legyen a kikerülésére. Valószínűleg nem lesz mindig képes, hogy kontrollálja az érzések növekvő áradatát, vagy hogy ellenőrizze a belülről jövő irracionális kényszerítéseket, de ilyenkor legalább arra kell törekednie, hogy megértse és mérlegelje őket. Így még akkor is, ha alárendeli magát nekik, nem sokáig teszi ezt vakon. Jelentős eredmény a komoly tanuló számára, ha elérte ezt a fokot.

Erős elemző vizsgálódás nyomán vágyai bizonyára csökkenni fognak, és elméje így nyugodtabbá válik. És az érzelmek ilyen kormányzásából elkerülhetetlenül a vi-

selkedés szabályosabb és fegyelmezett irányítása következik. Kezd jobb és bölcsebb ember módjára élni.

Ilyen meggondolások után nem lesz meglepő az, ha azt mondjuk, hogy a filozófia inkább a férfiak számára való, mint a nők számára, és inkább az érettebb korúak, mint a fiatalabbak számára. A férfiaknak általában könnyebb ezt az utat követni, mint a nőknek, bár a Természet kiegyenlítő hatására pl. a misztikus út könnyebb a nők számára, mint a férfiakéra. A nők általában természetszerűen jobban hajlamosak arra, hogy megengedjék, hogy az ész leereszkedjék a szentimentális érzések csalétkéhez és lehetővé tegyék, hogy a gondolkodás egét befelhőzzék. Társadalmi okokból a nyugati nők intellektuálisabbak, mint a keletiek, viszont erősebb bennük az egoizmus, így az igazság keresésében mégsincsenek előnyben. Törvényszerű marad azonban mindig, hogy egy kivételes nő megtalálja a kiutat ezekből a gyengeségekből, hogy szembenézzen az őt körülvevő tudat alatti indítékokkal, és követelje az örökségét a Természettől. Végül még azt kell megállapítanunk, hogy a filozófia jobban alkalmas a középkorúaknak, mint a fiatalabbaknak. Ez utóbbiakat az érzelmek és szenvedélyek jobban motiválják, mint az idősebbeket, akiknek az élet íratlan fegyelmi szabályzatában már gazdagabb tapasztalataik vannak, és jóval higgadtabbak. De itt a kiegyenlítés törvénye megint működésben van. Az ui. a fiatalok privilégiuma, hogy a gondolkodás számára új utakat tapossanak ki, olyan merészséggel, aminek az idősebbek általában híjával vannak.

Az ego feladása. Mindezekből a küzdelmekből és törekvésekből lassan magától megjelenik a hetedik és utolsó sajátosság, s a tanulónak most teljes tudatossággal, majd teljes elhatározással fel kell vennie ennek gyakorlását. Ez abban a hajlandóságában mutatkozik meg, hogy a továbbiakban az életet közvetlenül, tiszta szemüvegen keresztül tekintse, ne pedig énje előszeretettel és előre megalkotott véleményével elhomályosított üvegén át. Ez talán a legnehezebb az összes előkészítő feladata közül, hogy ezt a személytelenséget tudatosan kialakítsa. Fontosságát azonban aligha lehet túlbecsülni. Mindenki, aki még ilyen filozófiai fegyelmezést nem szabott ki magára, hajlamos arra, hogy ítéleteit jóval magasabbra értékelje, mint amit megérdemelnének. Rendszerint olyan következtetésekre igyekszik jutni, amelyek kielégítik veleszületett előítéleteit és elfogultságát. Megszokott, hogy az ember egy vitában csak azokat a tényeket fogadja el, amelyek beleillenek a már kialakult szemléletébe. Ezen az úton sokszor elutasítja azt, amire égetően szüksége lenne, mint ahogy egy beteg visszautasíthatja a keserű pirulát, amelyre pedig nagyobb szüksége lenne, mint az édességre, amelyre vágyik.

Mindenkor, amikor az ember a gondolkodásába az énjét beleviszi, a gondolkodás veszít egyensúlyából, és igazság-értékelése elferdül. Ha minden tényt kizárólag a korábbi tapasztalatának mértéke szerint akar megítélni, ez meg fogja akadályozni azt, hogy új tudás alakuljon ki. Amikor megvizsgáljuk közelebbről egy ember mentalitását, hogy mi az ami kialakítja, a következő általános, bár sokszor öntudatlan maga-

tartás-sémára jutunk: „Ez megfelel annak, amiben hiszek, tehát igaznak kell lennie; ez egyezik a szemléletemmel, ezért szintén igaznak kell lennie; ez a tény nincs ellentétben azokkal a tényekkel, amelyeket ismerek, ezért elfogadom; ez a nézet teljesen ellenkezik az enyémmel, ezért valószínűen téves; ez a tény nem érdekel engem, ezért a vitában nincs semmi értéke; ez a magyarázat túl nehéz ahhoz, hogy megérthessem, ezért elutasítom, és helyette azt veszem, amit meg tudok érteni, amelynek következésképp igaznak kell lennie!”

Aki az igazi filozófiába akar beavatást nyerni, azzal kell kezdenie, hogy sutba dobja ezeket a pusztán egoista álláspontokat. Ezek csak önteltségét és hiúságát mutatják; valamint saját előítéletei és előre kialakított nézetei igazolásának, nem pedig az igazságnak a keresését; és hogy a könyveket csak azért tanulmányozza, hogy előzetesen létrehozott következtetéseit igazolja velük, és a vezetőhöz is csak azért fordul, hogy régi nézeteire kapjon jóváhagyást, nem pedig azért, hogy új tudást szerezzen. Ha az énjét tartja legelöl a gondolkodásban, öntudatlanul különböző és ártalmas tévedésekbe esik. Az ilyen személyes nézet által kialakított szimpátia és antipátia megakadályozza azt, hogy felfedezzük, hogy egy idea vagy egy tárgy valójában mi is önmagában. Ezek az ego-színezte nézetek gyakran arra vezetnek, hogy egy ember azt lássa, ami egyáltalán nem is létezik, de az ideák társítása révén azt képzeli, hogy létezik. Patológiai tény, hogy az elmebetegségek és szellemi rendellenességek különböző

formái az én-ben gyökereznek és valamennyi szorongás és komplexus hasonlóképp az én-nel kapcsolatos.

Az, aki nem esett át filozófiai fegyelmezésen, gyakran elfogult önmagával szemben, és elméjének állapota minden oldalról az én-hez kötött. Ez az „én” megfosztja őt az igazságtól, mivel megakadályozza, hogy a helyes felismerés útjára lépjen. Öntudatlanul előítélettel van a tények iránt, vagy már előre dönt a nézetekről, és így semmi garancia sincs arra, hogy helyes következtetésre jusson, csak arra, hogy ugyanoda jusson vissza, ahonnan kiindult. Hasonlít a pókhoz, mely saját hálójába van befogva. Amikor a gondolkodást ilyen egoizmus diktálja, az észnek tehetetlenül félre kell állnia. Az elmét szekrénybe zárja be, és így lehetetlenné teszi az új ideák jótékony hatását, amelyek pedig készségesen bemennének. Amikor az én gyötrő és kínzó állapotok központjává válik, olyan elmékkel találkozhatunk, melyet vallásos bigottság alacsonyít le; vagy metafizikai elkalandozás homályosít el; vagy meggondolatlan materializmus keményít meg; vagy a tradicionális nézetek kizökkentenek az egyensúlyából, és a szerzettek túlterhelik – valamennyien vadul ellenzik, hogy megvizsgálják a szokatlant, a kellemetlent, vagy a nem ismertet, és egyből elutasítják őket. Ami tetszik nekik, szívesen elhiszik, ami pedig nem, azt nem hiszik, miután megtalálták és felfedezték saját vonatkozásaikhoz a racionalizálást; de egyetlen esetben sem vizsgálják meg részrehajlástól mentesen ezt a kérdést „Vajon igaz-e az?” és nem fogadják el az így kapott – akár tetszik nekik akár nem – eredményt.

Mindez azt jelenti, hogy azokat, akiknek nagyon erős személyes nézeteik vannak; a legnehezebb az igazsághoz vezetni. Az ilyen embereknek meg kellene fontolniuk Jézus szavait „Ha nem lesztek olyanok mint a kisdedek, nem mentek be a mennyek országába.” Az ebben foglalt alázatot gyakran félreértelmezik. Valójában nem a gyermeteg elmét jelenti, hanem a gyermekéhez hasonló elmét. Nem azt jelenti, hogy a gonosz embereknek ernyedten megadjuk magunkat, vagy az ostobáknak gyengén behódoljunk, hanem azt jelenti, hogy tegyük félre a tapasztalatból származó minden előítéletet és a korábbi gondolatból származó előre kialakított nézetet mindaddig, amíg nem zavarnak már többet akkor, amikor az igazság problémájával állunk szemközt. Jelenti a személyes elfogultságától való elidegenedést, és az „én”, ill. az „enyém” gondolatok befolyása alóli szabadulást. Jelenti az „én úgy gondolom” vagy „én ragaszkodom a nézetemhez” frázisok érvként való használatának megszüntetését, és annak a feladását is, hogy amit t**e** ismersz és tudsz, annak azért igaznak kell lennie. Az ilyen érvek csak egy puszta véleményhez vezetnek és nem az igazsághoz. A személyes nézetek hibásak lehetnek, a kijelentett tudás fiktív. E filozófiai területeken alázatosan kell járnunk. A valódi tanítók kétségkívül ritkák, de a valódi tanulók is!

A filozófia teljesen érdekmentes tanulmány, és megköveteli, hogy előzetes mentális fenntartások nélkül közeledjünk hozzá. Az elfogultság azonban gyakran olyan mélyen gyökerező és ezért olyan rejtett, hogy a tanuló sokszor nem is sejti – ha egyáltalán észleli – a jelenlétét. Még sok ún. híres filozófus is tudat alatt olyan beál-

lítottságú, hogy csak azt fogadja el, ami nincs ellentétben előzetes elképzelésével, és ilyen önszuggeszció alatt lehetővé válik, hogy elfogultságuk legyőzze ítélőképességüket, és hogy részrehajlásuk leigázza az észt. Ezért a komoly tanulónak szándékosan ki kell irtania azokat a kényelmes kifogásokat, amelyek mögé gondolkozása képmutatását és álszentségét, személyes gyöngeségeit és önzőségét rejti. Tanulmánya alatt, és akkor is, amikor elméjét valamilyen problémával foglalkoztatja, arra kell törekednie, hogy megszabadítsa magát valamennyi individuális részrehajlás nyomásától. Az ilyen mentális önzetlenség nem általános és csak szándékos fejlesztéssel szerezhető meg. A tanulónak soha sem szabad elfelejtenie, hogy mielőtt ítéletet mondana valamiről, először is gondosan meg kell határoznia, majd óvatosan megvizsgálni minden oldalról. Az igazságnak semmi félnivalója sincs a teljes vizsgálattól, sőt ez valójában csak erősíti. Ha az ember akkor felfedezi, hogy tévedett, ismerje el ezt, és ne meneküljön el, mert hiúságában és váratlan megalázottságában sértve érzi magát. Elméjének teljesen rugalmasnak kell lennie, hogy megszabadítsa magát az előítélet rabságából, és hogy belső becsületességet és igazi mentális egészséget biztosítson magának.

Bertrand Russel valahol rámutatott, hogy „a tudományos szemlélet lényege az, hogy visszautasítja, hogy a világ megértésének kulcsaként személyes vágyunkat, ízlésünket és érdekeinket tekintsük.” Ez kitűnő megállapítás az itt megkívánt minőségi követelményre, amely nem más, mint a tudással kapcsolatos minden vizsgálat személytelenítése, a dolgoknak olyan meglátása, ahogy azok vannak, és nem úgy,

ahogy szeretnénk, hogy lennének; minden probléma neutrális mentális hátterében való megjelenítése.

A tanuló nem kerülheti el a végét. Nem hátrálhat meg attól a küzdelemtől, amelyet saját komplexusaival kell megvívnia. Nincs más választása, minthogy őszintén szembenézzen velük. Legalább önmagához kell hűnek lennie, megpróbálva, hogy felülemelkedjen egyéni előítéletein, mivel csak ezen a módon láthatja a dolgokat a saját helyes perspektívájukban. Az igazsághoz való ragaszkodásának éppen olyan megvesztegethetetlennek és bámulatraméltónak kell lennie, mint amilyen Szókratészé volt. Az intellektuális tárgyilagosság inkább fel fogja szabadítani elméjét az egohoz való kötöttségből, mint a gyenge kívánság-teljesítés, és képessé teszi, hogy az igazságot ellenállás nélkül befogadja. Így az elme a reménytelenség és részrehajlásmentesség atmoszférájába emelkedik, és személyes motivácóktól mentes gondolkodást folytathat; egyedül ez vezetheti az embert a helyes meglátásra. Még azok is, akik ezt túl nehéznek találják, hogy a mindennapi életben teljesítsék, legalább időszakosan törekedjenek erre az ideálra e tanulmányokra szentelt órák és percek alatt.

Bármerre is vezessen az igazság útja, a tanulónak követnie kell. Ha előítéletei zajos parancsára elárulja racionális éleslátását és legmagasabb ideálját, amelyek olcsó behódolást követelnek, arra a büntetésre ítéli magát, hogy örökösen általános tudatlanságban éljen.

Összefoglalásképp megállapíthatjuk, hogy az igazság keresése először más tekintélyektől való függőséggel kezdődik, majd a logika, és később az ész alkalmazásával folytatódik; az intuíció és a misztikus gyakorlat művelése felé halad, és az ultramisztikus belső meglátás kifejlődésében kulminál. Az igazság magasabb filozófiája olyan bölcsen van egyensúlyban tartva, és olyan szépen az egészbe egyesítve, hogy a megismerésnek semmilyen módját nem veti meg, csak mindegyiket a megfelelő helyén alkalmazza. Ezért, bár itt a „filozófia” elnevezést néha akadémikus értelemben használjuk is, egy metafizikai rendszer jelentésében, gyakrabban alkalmazzuk azonban az ősi és igazibb értelmében, mint egyesített bölcsesség, amely a metafizikát a miszticizmussal teszi teljessé, és egyesíti a vallást a cselekedettel.

Nyomatékosan szeretném felhívni itt a figyelmet arra, hogy ez a könyv nem arra hivatott, hogy a Keresés morális előkészítésére adjon instrukciókat. Ennek a kihagyása szándékos, mivel etikatanárok, vallási írók, prédikátorok és próféták jóvoltából oly gyakran részesült az emberiség hasonlóban. Így tehát itt ebben a könyvben nem találjuk meg a leírását ennek a tantárgynak, mivel már írtak és beszéltek róla végtelen számú könyvben, de fontosságát nem szabad azért alábecsülni. Épp ellenkezőleg, minden aspiránsnak úgy kell azt megítélnie, mint a filozófiai fegyelem egyik legnagyobb szükségszerűségét. A filozófia tanulójának meg kell értenie, hogy – mivel szintén alkalmazza a meditáció gyakorlatát – ugyanazokat az öntisztító követelményeket kell tejesítenie, mint amilyeneket a misztikus újoncnak előírnak. Ha azt akar-

ja, hogy a meditációs gyakorlatok mentesek legyenek a bennük rejlő veszélyektől, állandóan ama kell törekednie, hogy tartózkodjon attól, hogy másoknak árt; hogy nemesítse jellemét, hogy uralja szenvedélyeit és művelje a nagy vallások prófétái által hirdetett fontosabb erényeket.

VI. fejezet

A SZAVAK TISZTELETE

Eleddig ez a tanulmány azzal a közös feltételezéssel haladt tovább, hogy az alkalmazott szavak – lévén mindennapi közhasználatúak – mind az író, mind pedig az olvasó számára jól érthetőek. Az igazság filozófiája azonban – híven a meghatározásához, hogy semmilyen feltételezést nem fogad el magától értetődőnek – most fellázad az ilyen általános önelégültség ellen, és azt követeli, hogy tanuljuk meg precízebben megismerni és megtudni azt, amiről beszélünk. Nagy súlyt fektet ui. a nyelv vizsgálatára és a jelentés feltárására, mint a szigorú gondolkodás fontos alapjára, amely beépül a szerkezetébe.

A szavak jelentésbeli tisztázásának szükségessége – bár egyedül Ázsiában vizsgálták meg ezt a kérdést egészen a logikailag elérhető határig – sem csak ázsiai sajátosság. A londoni egyetem egy kiváló professzora tette nemrégen a következő vallomást:

„Amikor ama a feladatra vállalkoztam, hogy saját filozófiámat nem filozófiai nyelven fejezzem ki, megütközve fedeztem fel, mennyire halványan értettem meg azoknak a technikai kifejezéseknek a valódi jelentését, amelyeket rendszerint megle-

hetős pontossággal használtam. Hogy valódi jelentésüket felfedezzem – ez volt az első filozófiai tréning, aminek valaha is alávetettem magam, és a filozófia megértésére értékesebbnek bizonyult, mint bármilyen klasszikus mű tudományos tanulmányozása.” (Prof. Maxmumay, J.: Freedom in the Modern World).

Amikor egy híres filozófus ilyen zavarba ejtő felfedezést tesz – amely egyenlő annak az elismerésével, hogy csak félig tudja azt, amiről beszél – mi még ennél is nagyobb meglepetésre számíthatunk, ha megvizsgáljuk azt a módot, ahogyan az átlagemberek általában a nyelvet használják. Ez a vizsgálat fontos részét képezi tanulmányunknak, mivel szavak nélkül nem boldogulhatunk; a szavak képezik a közlés, a gondolkodás, a tanulmányozás és a megértés eszközét. Azt az eszközt jelentik, amellyel dolgoznunk kell. Amit ez a fejezet feltár és kinyilvánít, azzal lehet, hogy a gyáva embereket először is jól megijeszti vagy félénk visszahúzódásra készteti. A tanuló azonban, aki túlélte az előző fejezet által okozott megalázást, és még most is hajlandó továbbmenni, felkészülhet rá, hogy személyes bálványaiból itt még többet kell lerombolnia. Itt azonban a bombák a szavakra irányulnak!

Így tehát a szóbeli kifejezés óriási fontosságára kell most figyelnünk. Mind az írott, mind a beszélt nyelvben valójában gondosnak kell lennünk. Az egész elme ui. a szóban fejezi ki magát. Gondolkodásunk folyamatai nagymértékben a nyelv csatlósai. Konceptuális gondolkodást nem tudunk végezni szavak segítsége nélkül. Az ember gondolkodásának legnagyobb része, az észleléstől eltérően, inkább szavakban, mint

képekben történik. Ezek a szavak adnak formát a gondolkodásnak, és olyan eszközt képeznek, amelyet az észnek kell használni. A szavak nem mások, mint a gondolkodás szolgái, és mint minden szolgát, a megfelelő helyre kell állítani. Ezért óvatosabbnak és meggondoltabbnak kell lennünk a szavak szabad használatával, csak mi leszünk a nyertesek még akkor is, ha felebarátaink lehetnek ezzel a vesztesek.

Valamikor volt a Munkáspártnak olyan politikusa, aki dobogóra állva bármilyen tárgyról tudott könnyedén és folyékonyan beszélni. Később a Ruskin Főiskolán olyan két éves tanfolyamon vett részt, amelyen pártjának és osztályának képviselői az egyetemi képzéssel egyenértékű oktatásban részesültek. E tanfolyam után megváltozott emberként jött vissza. Ezután lassan és tétovázva beszélt. Vajon miért? Az intellektuális tudásnövekedés azt eredményezte, hogy korábbi magabiztosságát és meggyőződését elvesztette: ettől kezdve nem bízott a szavakban többé.

A következő megjegyzés az, hogy kerüljük el a látszólag túl sokat mondás kisértését, amikor ténylegesen túl keveset mondunk. Az emberek gyakran fejük ürességét palástolják a sok cirkalmas beszéddel. Sankaracharya, a IX. sz.-ban élt indiai bölcs kortársai közül, az ömlengő tudósokat a hosszú szavak erdejében elveszett emberekhez hasonlította. Hamlet minden ékesszólását kifejtette Poloniusnak adott három szóból álló feleletében, aki azt kérdezte tőle, hogy mit olvas: „Szavakat, szavakat, szavakat.” A nyelvvel való papagájszerű visszaélés vagy akadályozza a gondolkodást és vastag bogba köti, amelyet – ha helyesen akarunk gondolkodni – először ki

kell oldani; vagy az olvasásnak azt a hamis illúzióját kelti, hogy a tudásban előrehaladunk. Azok, akik a bőbeszédűséget összetévesztik a bölcsességgel, a terjedelmet pedig az igazsággal, a szavak hatásvadászó útvesztőjében szeretnek élvezetet találni, azok azonban, akik tudják, hogy milyen nehezen megfogható mind a bölcsesség, mind pedig az igazság, a szavakat óvatosan kezelik. Ez utóbbiak először gondolkodnak, mielőtt beszélnek, míg az előzőek azelőtt beszélnek, mielőtt gondolkodnának, és lépéseiket állandó zavarodottságban teszik.

De másrészt a pontos megértés szempontjából az is ugyanolyan veszéllyel jár, ha túl keveset mondunk. Két iskolásgyerek olvassa pl. a ceruza szót. Az egyik szegény családból való, és azonnal egy ceruzabeles eltört ceruzacsonkra gondol, míg a másik, aki gazdag, a szót rögtön egy arany töltőceruzával azonosítja. A szónak az írója azonban egyik ilyen típusú ceruzára sem gondolt, hanem egy teljes hosszúságú, ceruzabeles ceruzára. A fogalom ilyen nem teljes körvonalazása tehát nem vezethet a korrekt megértésre. A nyelvnek a jelentéséhez adekvátnak kell tehát lennie; ha ez nincs így, akkor vagy szellemi homályban kell bukdácsolnunk, vagy saját magunknak kell a jelentést hozzáadni – mint a két tanuló esetében –, ami téves feltételezésre vezethet.

Általános tévedés annak a feltevése, hogy a legtöbb szó jelentése magától értetődő. A tény az, hogy a legtöbb szó a jelentésének különböző árnyalatával rendelkezik. A nem teljes nyelv akadálya a megfelelő megértésnek. Sokak szerint pl. egy szabatos

általános rendszabály – ha törvényre emelkedne – nagy áldás lenne. De ami az egyik embernek áldás, az a másiknak az ellenkezője lehet. Pl. ha egy farmer földjén egy vasútvonal átvezetéséről van szó, ez a javaslat a közösségre nézve áldás, de a farmerre nézve kár. Hasonlóképp teljesen haszontalan bárki számára azt állítani, hogy a világ előrehalad, és hagyni kell ebben. Századunk két háborúja alatt az emberiségre rászabaduló szörnyűségek technikai haladásról tanúskodnak ugyan, de semmi morális előrehaladásról – inkább az ellenkezőjéről – nem beszélhetünk főleg azok részéről, akik ezeket a szörnyűségeket elkövették. Ezért az ilyen határozatlan kifejezések alkalmazását részletezni kell. Ha ezt nem tesszük meg a megfelelő magyarázattal, akkor az ilyen meghatározások az igazság keresőjének szemszögéből nem sokat érnek, bármilyen hasznosnak bizonyuljanak is a nem gondolkodó köznép szellemi elszédítésére és szónokias impresszionálására.

Egy olvasott, de teljesen meg nem értett szó halott szó. Ha az írott vagy mondott szóból nem teljesen érthető jelentés sugárzik az olvasó, vagy a hallgató felé, akkor semmi nyereség sem származik belőle. Láthatjuk tehát, hogy nagyon nagy figyelmet kell fordítanunk azokra a szavakra, amelyeket a nagy fontossággal bíró tanulmányokban és komoly vitákban, beszélgetésben használunk.

Ez a fent említett bizonytalanság a valódi forrása és oka annak, amiből számos szükségtelen vita származik. A legtöbb intellektuális vitatkozás a „tények”-ről, valójában a szavak tényleges jelentésén való vitát jelenti – a dolgokra való vonatkozás

nélkül – és így éppen olyan fölöslegesek, mint az a vita, hogy vajon a konvex, vagy a konkáv oldala alkotja a kört. Amikor kétértelmű, vagy félreérthető szavak között járunk, ez olyan, mintha áruló emberek között járnánk, akiktől óvakodnunk kell. Százados civódások vannak még mindig ennek a hiányosságnak a következtében. A ködös értelmű szavak a felelősek az összezavart metafizikusok háromezer éves fejfájásáért is. Hogyan remélhet két nép tökéletes és közös megértést, amikor ugyanarra a szóra kettős értelmet, vagy ugyanarra a dologra két szót alkalmaznak? Hány elkerülhető vita hány szükségtelen bizonyíték és érv származott ebből a rejtett okból egyedül?

Tegyük fel hogy valaki egy vita folyamán, melyben még öten vesznek részt rajta kívül, „az ember” szót használja. És tegyük fel azt is, hogy ezen egy szikár alakú, barna bőrű és borotvált fejű indiai szerzetest értett. Mit gondolnak az összes többiek? Az első egy nagyon magas, erőteljes és pirospozsgás arckifejezésű emberre gondol, a második egy nagyon alacsony, kövér és fakó arckifejezésűre, a harmadik középtermetű, közepes felépítésű és tiszta arckifejezésű figurára, a negyedik pedig egy idős, ősz hajú emberre, míg az ötödik lelki szemei előtt egy fiatal, barna hajú ember jelenik meg. Melyik felel meg ezek közül annak, akire az első beszélő gondolt? E hat ember közül senki nem tudott ennek az egyszerű köznapi szónak változatlan jelentést és értelmet adni. Ez a látszólag könnyű szó nagyon sok különböző jelentést takar. Amikor a hallgatók ilyen közismert szó jelentésére különböző elképzelést alakítanak ki

magukban, amikor ilyen egyszerű esetben is képtelenek közös megegyezésre egységes nézetre jutni, világossá válik, hogy a hallgatók vagy olvasók sok zavaró jelentést kapcsolnak a szavakhoz, amelyet – akik mondták – nem volt semmi szándékukban sem közölni. Az ilyen kétértelműség elkerülésére nincs is teljes lehetőség. Pl. ha az ember szó mindenütt ugyanolyan ideára vonatkozna, akkor csak egy embert lehetne vele kifejezni, a többi sok-sok millió pedig megnevezetlen maradna! A mindennapi életben rendszerint elég is e szó valamilyen használható definícióját létrehozni, a pontosabb gondolkodás magasabb síkján azonban ez nem elégséges. Az egyetlen kielégítő módszer itt az, hogy arról az emberről, akiről éppen szó van, bővebb leírást adunk.

Ez a példa egy kiragadott a sok közül, hogy lássuk, ha ugyanaz a szó az egyes személyekben különböző képet idéz fel, mennyivel több probléma merülhet föl, ha több ilyen kétértelmű szó fordul elő a beszédben, vagy az írásban.

Kétértelműségtől mentes közlés csak akkor jön létre, ha mind az író, mind az olvasó ugyanazt érti az írott szövegben.

Egy szónak e szolgálata attól a jelentéstől függ, amelyet azok adnak neki, akik használják. Egy szónak, melynek nincs mindenki számára közös jelentése, nincs közös értéke sem mindenki számára. Amikor olyan határozatlanul használják, hogy különböző szellemi képzet társulhat hozzá, olyan területre tévedünk, amelyen veszélyes közlekedni. Hány ember beszél következetlenül, hányan merülnek keserű viták-

ba vagy vitatkoznak hiába, pusztán azért, mivel ugyanaz a szó nem ugyanazt jelenti a különböző emberek számára! Ha ezért a nyelvnek az interpretálási buktatóitól való megszabadítása, és annak a lehetőségnek a megteremtése, hogy tökéletesen tolmácsolja az értelmet egyik embertől a másikig, jóval nehezebb, mint azt a többség gondolja, mennyivel nehezebbnek kell annak lenni, ha filozófiai vizsgálatot végzünk! Ázsián kívül talán Szókratész volt az első szemantikus vizsgáló. Most megérthetjük, miért járta kérdezősködve a tanítókat a definíciókat illetően.

Nem mindig elég tehát meghatározni egy szó jelentését: gyakran meg kell határoznunk pontosan a szó alkalmazását is. Különben a beszédben vagy olvasásban egy szó más értelmet kaphat az egyes hallgatók vagy olvasók elméjében. Ami egy nincstelen ember szemében gazdagságnak látszik az esetleg lehet szegénység is egy nagy bank mérlege szempontjából. Ezért ilyen és ehhez hasonló esetben a „gazdagság” szót mindig egy külön szférába és területre kell vonatkoztatnunk, hogy ezáltal teljes értelmét kihozzuk. Bár inkább gyermekekre és nem felnőttekre jellemző, hogy világos és határozott ideák nélkül beszéljenek valamiről, de már egy kis vizsgálat is elég ahhoz, hogy lássuk: az emberek szokás szerint halványan megfogalmazott gondolatok és nem világos fogalmak ködében járnak, pusztán azért, mivel sohasem jutott eszükbe, hogy alaposan megvizsgálják, hogy szavaik és kifejezéseik mit is jelentenek.

A jelentés aszerint változik, hogy ki használja a szót. Az ember ebben csak azt foghatja föl, amit a múlt tapasztalatai és jelen képességei lehetővé tesznek, hogy fölfogjon. Következésképp ugyanez a szó az egyik számára sokat, míg a másik számára csak keveset jelenthet. Ne legyünk vakok a nyelv ilyen korlátozottságainak láttán. Olaszországban egy szegény paraszt számára az Amerika szó egyet jelent a gazdagsággal, míg egy Chicagóban élő munka nélküli olasz munkásember egészen más értelmet társít hozzá.

Egy szószármazék jelentése semmi. Egyedül a használat számít. Egy szó jelentése pl. még egyik századról a másik századra is megváltozhat. Egy modern angol lexikon aligha hagyhatja jóvá egy régi, idejétmúlt lexikonban adott szavak jelentését. A gondolkodás elkerülhetetlenül tévedésbe esik, ha a kifejezések alkalmazásában nem állhatatos, és ugyanahhoz a szóhoz egyszer ilyen, másszor pedig olyan értelmet párosít. Nem mintha azt tanácsolnánk, hogy a szavakat le kell rögzíteni értelmüket illetően egy egész örökkévalóságra, és soha másképp ne használják, csak ezzel az egy értelmükkel. Ilyen kívánságot nem lehetne teljesíteni úgysem, még a mai korban sem, amikor számtalan szótár áll rendelkezésre. A nyelv örök áramlásban és mozgásban van. Nem volt és nem is lehet soha statikus. Alakult mindig, mivel a változás, a növekedés és csökkenés a jellemző rá. Éppen úgy alá van vetve a születés és elmúlás folyamatának, mint az emberi működés többi formái is. Ami kívánatos azonban az az, hogy a jelentést először is közös definícióval le kell rögzíteni, majd következete-

sen ugyanezt tenni, ha olyan szót alkalmazunk megint, ami a tárgyalásunkban fontos szerepet játszik. Eleve feltenni, hogy tudjuk mit jelent, olyan lenne, mintha szellemi szemellenzőt viselnénk.

Nincsenek valójában rossz, vagy jó szavak. Egy szó csak rossz, vagy jó használatával válik ilyenné. Csak akkor válik hiányossá, ha mi hiányosan értjük meg. A mindennapi használatban nincs jelentés nélküli szó, mivel minden szónak a jelentését az alkalmazójának, vagy a hallgatójának az elméje adja meg. Ezért el kell választani egy szó tervezett jelentését az elfogadott jelentéstől, ha pontos átadást és átvitelt akarunk elérni. De a súlyos problémák akkor merülnek föl, amikor a filozófiai alkalmazásra váltunk át, és zavarba ejtő homályt és fekete sötétséget találunk ott, ahol a külvilág teljes világosságot és napfényhez hasonló ragyogást gondol.

A szavak pszichopatológiája. Egy olyan művelet kétségkívül nincs megengedve semmilyen matematikus számára, ami nem más, mint a személyes részrehajlás, érzelmi elfogultság vagy szubjektív önérdekeltség bevezetése egy algebrai jel vagy geometriai szimbólum megértésében. Így pl. sok személy tesz ilyen megjegyzést „Ez kitűnő tea!”, pedig helyesebb és pontosabb lenne, ha azt mondaná „**Szerintem** ez a tea kitűnő!” A két nyelvi forma közötti különbség lényegtelen, ha csak a tea szerepel a színpadon, de egyáltalán nem az, ha a filozófiai igazságról van szó, mivel lényeges a különbség egy objektív tény, és a ténynek egy tudat alatti személyes kivetülése kö-

zött. Valójában sok téves közkedvelt feltevés a következménye az ilyen szerkezetileg hibás nyelvnek.

A fegyelmezésnek még alá nem vetett beszéd minden mondatából pszichopatológiai tényezők bukkannak elő. Amikor egy tárgy vagy egy esemény nem tetszik valakinek, egészen más kifejezést használ ezek leírására, mintha tetszene. De mivel mindkét esetben személyes érzései – nem pedig a tárgy, vagy az eredmény maga – diktálják ezt a kifejezést, amelyet ezek leírására használ, így e kifejezés nem lehet a vonatkozási tárgy vagy esemény pontos jelölője. Ténylegesen veszélyes annak a feltételezése, hogy tudjuk hogy egy szó mit jelent, pusztán azért, mert ez a szó erős érzéseket kavar föl bennünk. Ezért az igazság keresőjének nagyon óvatosnak kell lennie, amikor a nyelv birodalmába lép!

Az emberek saját személyes vágyaikhoz illesztik az értelmezéseket. Amikor pl. valakinek fegyveres puccsal sikerül megdöntenie a kormányt, úgy nyilatkozik magáról, mint az új kormány fejéről, ellenfeleiről pedig mint árulókról. A hatalomért folytatott küzdelemben azonban az akkor fennálló kormány őt nyilvánította árulónak. Ha akkor áruló volt később is annak kellett volna lennie, ha pedig nem, akkor a korábbi kormány használta a szót teljesen inkorrekt értelemben, vagyis magyarán szólva: hazudott. Egy áruló nem lehet sikeres, mivel, ha sikere van, már nem lesz többé az, sem törvényesen, sem ténylegesen. Csak a sikertelen az, akit árulónak lehet ne-

vezni! Mind a két esetben a szó a gondolatnak és a vágynak az összezavarását jelenti, és ezért tisztán személyes értéke van.

A szavak interpretálásait a tetszés és nemtetszés személyes érzéseivel színezzük, és így cserbenhagyjuk a pontosságot. A munkáspárti vezetőket a vállalkozók gyakran „agitátorok”-nak, a szélsőséges nézetű munkások pedig „burzsoá konzervatívok”-nak nevezik. Így a munkáspárti vezető egyszerre lehet forradalmár és reakciós is! Ezekből a példákból világosan kitűnik, hogy milyen fontos a verbális analízis, mivel ez segít bennünket abban, hogy a szilárd tényt elválasszuk az előítélettel terhelt véleménytől.

Amikor a vallási propagandista vagy a politikai vitatkozó az „ateista” vagy a „radikális” elnevezést olyan mély megvetéssel alkalmazza, hogy ez az elnevezés önmagában már az ítéletet is meghozza, mielőtt egyáltalán valamilyen racionális vita is lehetséges lenne, bizonyos, hogy nem az igazság elérésére törekszik a szavakat illetően, csupán az érzést akarja uralni és a hallgatóságot hipnotizálni. Amikor valaki egy ártatlan szót megvető és lenéző hangnemben használ, mintha egy gyalázkodó jelző lenne, akkor a mentálisan védtelen tömegek ritkán időznek el, hogy jól megvizsgálják a szó mögött rejlő ideát, s így könnyen áldozatul esnek a finom pszichológiai szuggesztiónak.

Divatos jelszavak és jelmondat-frázisok hangoztatása kedvenc módszerei közé tartozik az elvtelen politikusoknak, olcsó demagógoknak, etika nélküli hirdetőknek és mindenkinek, akik inkább az általuk elérhető nyereséggel, mint az igazsággal tö-

rődnek. Ezek azért alkalmaznak ilyen frázisokat, hogy sok emberben felfokozzák az érzelmeket, a rejtett téves állításokat, a szándékos féligazságokat vagy az eltorzított képzeteket, amelyek megakadályozzák a helyes ítélet kialakulását. Az emberek az ilyen jelszavakat ismétlik abban a tévedésben, hogy gondolkodnak. Bármilyen alkalmasak is ezek a jelszavak az ilyen propagandistáknak, ajánlatos közelebbről megvizsgálni a jelentésüket, mielőtt elfogadnánk őket, mint ahogy az ékesszólás díszítménye mögé is kell néznünk, hogy felfedezzük valódi tartalmát és anyagát.

A felszínes fogalmak olyan erősen beleivódtak a nyelvünkbe, hogy az igaziak csak a legnagyobb ellenállás legyőzése után tudják kiszorítani őket. Az átlagos, nem gondolkodó, nagy szájú ember nem hajlandó fárasztani és nyugtalanítani magát a jelentések ilyen összecsapásával és viszályával, így ezt a küzdelmet egyedül a filozófusnak kell vállalnia. A nyelv – a szavak kiválasztása és a mondatok szerkesztése – jelentősen segítheti, vagy akadályozhatja a filozófiai keresést, és ez az oka, hogy a filozófusnak jóval nagyobb gondot kell fordítani rá, mint másoknak. Az átlagember felelőtlen nemtörődömsége neki tökéletesen megbocsáthatatlan lenne.

A modern tudomány sikere főleg annak köszönhető, hogy lényegében tényekkel foglalkozik, a középkori logika vagy skolaszticizmus sikertelensége pedig annak, hogy főként szavakkal foglalkozott. Az igazság filozófiájának a sikere pedig – az igazság problémájának a megoldásában – abban rejlik, hogy mind a tényekkel, mint pedig a szavakkal foglalkozik. A középkori teológia vagy a skolaszticizmus számos

álkérdéssel van kitöltve, mint pl. „hány angyal férhet el egy tű hegyén?”, pusztán azért, mert sohasem vette magának a fáradságot, hogy felfedezze azt, amit valójában ismert. „Jobb tudatlannak lenni, mint egy teológusnak, aki olyan sokat tud, ami nem igaz” – mondta egy amerikai üzletember, aki saját misztikus útját követte, és tudta hogyan kell nemesen és igazi hittel meghalni, amikor a Lusitania elsüllyedt.

A metaforikus kifejezések veszélye sokkal ismertebb, mint a szószerintieké. Amikor az elme tanulmányozásába fogunk, látni fogjuk, hogy mennyire a három betűből álló rövid kis ragnak egy anatómiai testrésszel való összekapcsolása a felelős annak a nagy részéért, ami szemléletünkben hibás. Amikor ui. arról beszélünk, hogy egy gondolat a fejemben van, öntudatlanul az elmét a koponya csontdobozába erőltetjük. Így a térnek bizonyos korlátozott dimenzióiba helyezzük, anélkül, hogy valaha is megvizsgáltuk volna, hogy az így helyezkedik-e el, vagy sem. Vizsgálatunk végén fel fogjuk fedezni, hogy ez egyáltalán nem tény, és hogy ez a veszélyes térbeli metafora félrevezet és megtéveszt bennünket.

A szokásos nyelv gondolkodás nélküli nyelv. Megtűri a logikátlanságokat, a kétértelműségeket, a valótlanságokat, illúziókat és tévedéseket. A szavaknak, állításoknak és definícióknak fontos szerepe van a filozófiai problémák megoldásában. Így pl. az átlagember nyugodtan azt mondja „Látok egy fát”. Ez a kijelentés tökéletesen rendben van a mindennapos használatra, de a filozófiaira nem elég. A tanulónak meg kell tanulnia, hogy így kérdezzen: „Mi a pontos értelme annak az állításnak, hogy

látok egy fát?” A szó és mondat ilyen felboncolásával ahhoz a felbecsülhetetlen előnyhöz jut így, hogy el tudja majd választani a tényt az állítástól, és az igazságot a feltevéstől. Ez nem más, mint annak az örökös küzdelemnek a teljes fénybe való állítása, ami a biztos és a bizonytalan között zajlik. Valóban nem könnyű teljesítmény megállapítani biztosan, hogy mi az, amit tud és ismer, és mi az, amit nem, de rosszul mégis azt gondolja, hogy ismeri! Így biztosan haladhat előre, míg különben egy helyben áll, vagy éveket veszít azzal, hogy fantomokat kerget. Így az ember kivágja a feltételezett tudás önelégült fogalmait, mintegy darabokra vágva ezzel őket.

Az emberek az élettel szembeni egész magatartásukat öntudatlanul két-három szóban zárhatják be, amelyet könnyelműen mondanak ki. Az elmeműködés individuális folyamata a legrövidebb frázisban és a leghosszabb mondatban is feltárul. Mi a reakciónk a „természetfölötti” szóra? Egy pap jámboran fogja definiálni, egy szkeptikus viszont egészen másként. Így ugyanaz a szó bizonyosan zavaró definíciókat fog hozni. De bármilyen értelmet is társítsanak önkényesen a fent említett szóhoz, mindketten abban a hitben lesznek, hogy definícióhoz jutottak így, pedig csak egy gondolatot kaptak, amely nem más, mint a definíció személyes ideájára adott felelet. Ezért tévesen azt tételezik fel, hogy tényeket interpretálnak ezzel, holott csak saját, vagy mások képzeletét interpretálják e tényeket illetően.

Végül is, egy ember által adott definíció az univerzumról alkotott individuális elméletétől függ. A jelentés az elme teremtésévé válik! Így a személyes, eleve kialakult

vélemény eleme – amelytől a filozófia tanulóját már előzőleg annyira óvtuk – arra törekszik, hogy ismét becsússzon a legkevésbé gyanított területekre is, e gondolat-elemek alkalmazásába és megértésébe, melyek a nyelvet alkotják.

Minden szónak ezért két jelentése van: egy külső jelentése, amely az objektív tény, vagy esemény a külső tapasztalatban, és egy belső jelentése, amely nem más, mint a tényről, vagy eseményről az elmében kialakított idea. A tény maga, és a róla való állítás mindig különbözik egymástól, és sohasem esnek egybe, akármit is csináljunk. Bármilyen jelentést is fűzzünk egy kifejezéshez, az sohasem fog teljesen megfelelni annak a dolognak, amelyre vonatkozik. Ez a jelentés ui. csak egy előnyben részesített absztrakció, amely a kifejezést technikai értelemben alkalmazza. Mindnyájan tudjuk, mit mondott Napóleon csapatainak a piramis-csata előtt, de senki nem ismeri azt a hangsúlyt és hangszínt, amellyel azt mondta, és azt az érzést, amit ez a beszéd a katonáiban keltett. Ezért pontosabbak lennénk, ha elismernénk, hogy tudunk valamit arról a híres buzdításáról, de nem ismerjük és soha nem is ismerhetjük meg a teljes eseményt magát.

A szavak azt mondják, ami képzeletünkben van, nem pedig azt, ami a tárgyban magában. A szavak inkább saját elképzelt definíciónkról beszélnek, nem pedig arról, ami valójában van. Következésképp az elővigyázatlanra újabb csapda vár, amivel szemben nagyon óvatosnak kell lennünk. Lehetetlen közvetlenül igazolni másnak, személyes tapasztalatára vonatkozó állítását is. Állítása igazát csak analóg és interfe-

renciás alapon, vagyis közvetve lehet csak elfogadni. Bármit is mond nekünk, csak azt tehetjük, hogy elképzeljük e másiknak az elméjében levő ideát. Ezért amikor tévesen azt hisszük, hogy közvetlen megértésre jutottunk, és kettős igazolást nyertünk, tulajdonképp csak egy individuális elképzelésre tettünk szert. Amikor egy tárgyra ugyanazt az elnevezést használjuk, gyakran abban a tévedésben vagyunk, hogy azt hisszük: mindnyájan ugyanarra a tárgyra hivatkozunk. De nincs olyan tárgy, ami minden vonatkozásban, minden megfigyelő számára egyforma lenne. Az a hegy, amelyet látok, nem azonos azzal, amit egy másik ember lát, aki egy másik nézőpontról szemléli. Mégis mindkettőt ugyanazzal a megjelöléssel hívjuk! Legyünk őszinték magunkhoz ilyen esetekben, és valljuk be, hogy gyakran más személyektől eltérő mentális képek alakulnak ki bennünk, és mégis ugyanazt a címkét ragasztjuk ezekre az eltérő entitásokra.

Az az ember, aki szeretett barátja halálhírét hallja, válaszként egy kérdésre azt magyarázza, hogy milyen szomorú a történtek miatt. De az, aki hallgatja, csak egy felületes benyomást fog arról szerezni, hogy mit *hall*, de arról semmit, hogy a másik ember mit *érez*. Minthogy verbális kifejezőereje lehetséges hogy gyenge a másik ember esetében, ez a hozzávetőleges megértés még annál is tökéletlenebb lehet, mint ahogy egy másik esetben lett volna.

Végülis, a lényeges pont az, hogy van és kell lennie egy szakadéknak aközött, amit a gyászoló mond, és aközött, amit valójában érez.

Ez a szakadék rámutat arra a tényre, hogy a verbális kifejezés szükségszerűen töredékes és tökéletlen, vagyis nem szigorúan pontos.

A szó nem tudja kifejezni az egész ideát és gondolatot, csak valamit közöl róla, vagyis az egész értelemnek és jelentésnek csak kivonataként lehet fölfogni. Az a magabiztos önelégültség, amit gyakran érzünk, amikor azért beszélünk, hogy kifejezzük magunkat, megtévesztő valami. A sikeres kommunikáció ezt az érzést csak részben támogatja. Az *asztal* szó jelentése például az a mentális kép, amely valaki agyában a szó kiejtésekor keletkezik, vagy az egyedi tárgynak a gondolata, amelyhez a szó hallgatója leül étkezni?

Ha az utóbbi, akkor azzal a problémával találjuk szemben magunkat, hogy az az egyedi kép, amely a hallgatóban felbukkan, nagyban eltérhet attól az asztaltól, amelyre a szó kiejtője éppen akkor gondolt. Az övé lehet háromlábú, míg a másiké négylábú.

A nyelvi megállapodások nem megbízhatóak ezért. Ha pontosságra törekszünk, nyilvánvalóan a puszta szó, vagy a hangzása mögé kell mennünk. Világosan látnunk kell azt a tényleges kapcsolatot, ami a tárgy és a tárgy elnevezése közt fennáll. A tanult ember ingerlékenyen azt állítja, hogy tudja, hogy mit jelentenek a szavak, de valójában számtalanszor összetéveszti a nyelvtani pontosság alapos ismeretét és széles szókészletét a tényleges tudással, amit ez a nyelvszerkezet reprezentál. A szavak ui. nem tárgyak. Könnyű összekeverni az írott szót a tényleges dologgal, vagy elfe-

lejteni, hogy a kimondott szó csak arról a tárgyról készített absztrakció, amelyet jelent. A legjobb esetben is egy szó csak a beszélő elméjében kialakult gondolatnak vagy érzésnek, eseménynek vagy tények a szelektív megközelítését közvetíti. Az ilyen hiba a szót olyan akadállyá változtatja, amely lehetetlenné teszi, hogy a tárgyról magáról helyes tudás alakulhasson ki.

A filozófia tanulójának ezért nagy gondot kell fordítania arra, hogy a szót elkülönítse a gondolattól, amely helyett áll, és hogy a gondolatot is elkülönítse a tárgytól, mely helyett áll. Csak akkor tudja észlelni pontosan, milyen értéke van számára a szónak. Meg kell vizsgálnia az egyedi szavakat és mondatszerkezeteket azáltal, hogy visszafordítja őket inkább tényleges, mint képzelt tárggyá. Világosan meg kell érteni a következőt: egy szó jelentése lehet tisztán verbális, vagyis semmi több, mint egy csomó más szó, vagy lehet teljesen nem verbális, azaz egy tényleges tárgy; és ha ez az utóbbi áll fenn, még egy további kérdés is felmerül, mégpedig az, hogy mennyire szimbolizálja a szó ezt a tárgyat. A leírt mondatok közölnek valamit egy tárgy egy részéről, de képtelenek az egészet közölni, mivel a mondatok szükségképp mindig kivonatok. Ezért nem szabad elítélni őket, hogy – mint minden más dolognak is – megvan a maguk korláta, és nem szabad tőlük csodát várni. De ugyanakkor azért nem kell a dolgokat még rosszabbá tenni azzal, hogy felületesek, lazák, bizonytalanok és nemtörődömök vagyunk amikor a gondolat-anyagot a nyelvi formába öntjük.

Szokásos, hogy a képzetlen laikusok többsége – amikor először találkoznak a jelentésnek ezekkel a problémáival – félredobja őket azzal, hogy különösebb figyelmet azért nem érdemelnek meg, mivel túl egyszerűek, hosszabb vizsgálatot pedig azért nem, mert túl triviálisak. De még a filozófia előrehaladottabb tanulói is gyakran eléggé türelmetlenek, amikor erre az újszerű keresztvizsgálatra kényszerülnek, ami egyszerű és ismerős mindennapi nyelvnek tűnik. A legjobb esetben is időpocsékolásnak képzelik, vagy határozott kellemetlenségnek. Nem tudnak sem kézzelfogható nyereséget, sem különleges érdeket látni az ilyen feladatban. Azt sem látják, hogy milyen kapcsolata van ennek a vizsgálatnak az igazság keresésével. Nem értik, mi köze van ennek a puszta szavakba való egész belemélyedésnek és foglalkozásnak a filozófiához. Vajon ez a feladat nem kizárólag csak egy filológusra tartozna?

Mindezekre az a válasz, hogy az ilyen szemantikus vizsgálatnak a teljes értelme csak e filozófiai tanulmánynak teljesebb feltárulásakor mutatkozik majd meg. Csak amikor ez a kutatás már meglehetősen előrehaladt, fogja a tanuló megfelelően észlelni saját maga, hogy e szemantikus vizsgálat fontosságát miért hangsúlyoztuk, tekintettel arra, hogy a legtöbb tanult és művelt ember azt tételezi fel magáról, hogy meglehetősen jól ismeri a szokásosan használt szavakat. Mindazonáltal azonban már e fejezetben is látni fogunk valamit e vizsgálat hasznosságát illetően.

A filozófus-jelölt, aki pszichológiailag már kellőképp felvértezte magát erre az expedícióra, a lét teljes kiterjedését saját tartományaként fogja majd tekinteni. Neki

kell látnia, hogy annak az igazságnak a kedvéért, amit hall vagy olvas, valamint amit mond vagy lát vagy gondol, ill. amit mások gondolnak, és végül a körülötte és a benne levő világ igazsága miatt, kikutassa a felszín alattit, azaz az elmét. De valahonnan ki kell indulnia, és erre a legalkalmasabb a legközelebbi pont, amely azt jelöli, hogy a szavakkal kell kezdenie, mivel minden más tudását szavakba kell öntenie.

Vizsgálatát akkor azzal kezdi, hogy mentálisan olyan nyugtalanná, nyelvileg olyan bizonytalanná teszi magát, amennyire lehetséges! Bizonyos szellemidézést és leleplezést kell végrehajtania. A legtöbb ember, talán még az is mondható, hogy minden ember fantomokkal társalog és kísértetekkel foglalkozik, abban a csalóka hitben, hogy mindezek húsból-vérből álló valódi alakok. Röviden, az embernek fel kell ismernie, hogy szavakkal megfogalmazott gondolkodásában és beszédében mennyi a tiszta nonszensz, és mennyi az igazolható és valóságos tény, mennyi a puszta félreértés és mennyi az autentikus, megbízható interpretáció. Mennél jobban tisztázza mindezek jelentését saját maga számára, annál közelebb kerül az igazsághoz. Az egyértelműség ezért a hatásos filozófiai szókincs fontos alkotóeleme. A szavak önkényes alkalmazása a hétköznapi világban gyakran jelentéktelen dolog lehet, de ott, ahol az igazság közlése és vétele a kérdés, az embernek nagyon nagy gondot kell fordítania a szavak pontos jelentésének rögzítésére, nehogy félreértésre adhassanak alkalmat.

Az olvasó és az író közötti közös nyelvet alkotó, jól definiált kifejezésgyűjteménytől mindkét fél számára remélhető, hogy haladás érhető majd el. Enélkül mindketten abba a régi kelepcébe eshetnek, hogy a filozófia teljes szerkezetét nem szilárd anyagból, hanem kétértelműségből építik fel.

Ezért, ha az ilyen verbális elemzést valaki pusztán fontoskodásnak véli, meglehetősen téved, mivel az az igazság bizonyításának fontos és lényeges eszközét képezi. Aki ezekre az előkészítő munkálatokra nem szán időt, arra ítéli magát, hogy a filozófia előcsarnokát se léphesse át. Sokan remélik, hogy ezt a fárasztó munkát elkerülhetik, és mégis megkapják majd a filozófia lassan érő gyümölcsét. Mennyire kevéssé tudják, hogy a verbális analízisben való tökéletes jártasság később segíteni fogja őket, hogy képesek legyenek a tetszetős érvek és fals feltevések ellenséges szárnyát megkerülni, és így kitisztítani az igazság felé haladó utat. A szavak ui. mondatokat alkotnak, a mondatok pedig az állítások egész rendszerét képezik, ez utóbbi pedig a gondolkodás teljes menetét alkotja. Ha a szavak maguk előre azt védelmezik, ami valójában fals, ki juthat az igazságra, ha ezeket más szavakkal összekeveri?

Ezért tudatlanul nem szabad azt gondolnunk, hogy az ilyen szemantikus vizsgálatokkal kapcsolatos problémák tisztán képzeletbeliek, és csak az értéktelen középkori viták területéhez tartoznak. E problémák megoldásának ui. megvan mind a gyakorlati, mind pedig a filozófiai alkalmazása, és olyan értéke, amelyet nem is gyanítanak azok, akik még soha nem hatoltak az ilyen kérdések mélyére.

A szavak és kifejezések kezelésében e filozófiai precizitás követelménye nem önkényes. Valójában ez a követelmény a terület kitisztítására vonatkozik, amelyen haladnunk és dolgoznunk kell, mivel a fals és félrevezető szemlélet megakadályozza az előrejutást. Azt a követelményt jelenti, hogy vizsgáljuk meg a szavakat, és vonjunk éles vonalat a tény és a valótlanság között, fedezzük fel az alattuk rejlő téves következtetéseket, és szüntessük meg az alaptalan és tudat alatti feltevéseket. Ezáltal figyelni és ellenőrizni fogjuk az eddig ellenőrizetlen kifejezéseket, amelyek az értelmetlen nonszensz felé vezettek.

Különös felfedezések az Igazsággal, Istennel és a Szellemmel kapcsolatban. A filozófia a megcáfolhatatlan igazság egész lét mögött rejlő értelmének és jelentésének a széles körű, átfogó keresése. A legtöbb ember, aki azonosítja magát egy egyedi vallás, kultusz vagy iskola doktrínájával, lusta módon olyan magatartást vesz magára, amely azt vallja, hogy e doktrínák jelentik az utolsó szót a bölcsességben. Olyan magatartás ez, amely gyakran a legtürelmetlenebbnek bizonyul az ellentmondással szemben. E magatartás tudat alatti belefoglalása ui. a következő: „Én tudom, hogy ez igaz”. De honnan tudják olyan biztosan, hogy amit tudunk, az igaz is, ha előzetesen nem vizsgálták meg analitikus és kritikus módon annak valódi alapjait; ha nem végezték el valamennyi hasonló, vagy ellentétes doktrína vizsgálatát, és mindenekelőtt, ha eddig még nem törekedtek arra, hogy kiderítsék az igazság megfelelő jelentését? Nem tudunk jobbat tenni – hogy a most lefektetett elvek filozófiai alkalmazásába

bepillantást nyerjünk –, minthogy elkezdjük megvizsgálni azokat a jelentéseket, amelyeket néhány kortársunk adott az igazság szóval kapcsolatban.

Ne sajnáljuk a fáradságot megnézni, hogyan is informálnak bennünket a különböző források az igazságról. Az értelmező szótár szerint pl. az igazság: „olyan, ami valódi vagy hiteles; valódi, igazi állítás; a megjelenés pontossága, a valódi magyarázat.” Amikor a filozófusok írásaihoz fordulunk meghatározásaik kiderítésére, érdekes változatait látjuk magunk előtt mind az igazság elméleteinek, mind az igazságról vallott nézeteknek. A pragmatikus iskola és William James szerint pl. „a valódi annak az elnevezése, ami hit útján jónak bizonyul”. Azok, akik az összefüggés-elmélet hívei, azt vallják, hogy „az igazság az, ami összhangban van a ténnyel, és a tényleges helyzetnek felel meg.” A koherencia-elmélet harcosai azt mondják, hogy az igazság: ellent-mondásmentesség. Mások szerint az igazság szó további négyféleképp interpretálható. Elsőként olyannak vehető, ami ellenállás nélküli; másodszor olyannak, ami egy tényleges valóságot mutat; harmadszor olyannak, amely pusztán csak egy állítás erről a tényleges valóságról, és végül negyedszer: egy korrekt összefüggést jelölhet, amely két dolog, két személy vagy két egység, mint pl. 3 + 2 = 5 között fennáll.

Ebből az egymással is ellentétben levő definíciók egyvelegéből láthatjuk, hogy a kifejezés olyan változékony, hogy szigorúan véve nem jobb, mint egy furcsa zsargon, és hogy az a közhit, hogy mindenki ismeri a jelentését, nem más, mint téves feltételezés. A mellékértelmekben levő különbségek olyan nagyok, hogy nem jöhet létre egy-

értelmű érzékelés. A világ mégis szószátyár módon alkalmazza az „igazság” szót és azt hiszi, hogy jelentését megfelelően ismeri és érti. Ez az a pont, ahol a világ nyilvánvalóan önmagát csalja. Az átlagember hamar áldozatul esik e rövid szó megtévesztő egyszerűségének, és nem is álmodja, hogy ez nem más, mint kiindulópont a filozófiai megértés versenyében. Ennek az embernek a számára azonban ez nem a kiinduló, hanem a befejező pontot jelenti!

A világban a legnehezebb dolog az igazságot elérni, a legkönnyebb pedig az igazság árnyékképét. Ez az, amiért mindenki azt képzeli, hogy ismeri az igazságot. A filozófia szótárában ennek a szónak a legfontosabb helyet kellene kijelölni, ahogy India legjobb szövegeiben találjuk; a Nyugat azonban még fix definíciót sem képes találni rá, amelyben gondolkodói egyetérthetnének. Általában nem nagyon törték magukat azon, hogy az igazság definíciójával behatóbban foglalkozzanak, bár tisztában vannak annak az általános elvnek a fontosságával, hogy fogalmaikat és kifejezésüket definiálni kell. Az a közös nézetük azonban, hogy a végső igazság természetét nem lehet meghatározni, és ezért szükségtelen kísérlet a megismerhetetlent definiálni. Ha azonban a filozófia teljesíteni akarja hivatásos célját és szándékát, az Egész értelmének, azaz az Egész igazságának a kiderítését, mi más lehetne akkor a filozófia írójának és olvasójának a sorsa, mint az, hogy sötét verembe essen, amikor ez a legfontosabb szó kitér a megcáfolhatatlan definíció elől? Az a néhány azonban, aki megkísérelte megoldani a feladatot, olyan szemérmetlenül különböző megjelölést

ajánl fel, hogy világos: a gondosan kidolgozott nyelvi megjelenítésben pusztán saját véleményüket nyújtják. A jelenlegi összes definíciónak megvan a maga gyengesége és nyugodtan eldobható.

Arra a megdöbbentő következtetésre jutunk így, hogy az igazság keresésében használt legfontosabb szavak jelentése nem rögzített és nem egyértelmű, hanem interpretálásukhoz viszonyítva relatívak. Az ilyen felismerés teszi lehetővé annak a magyarázatát, hogy Buddha miért hallgatott, amikor valaki a Nirvánáról faggatta, és úgyszintén Jézus, amikor Pilátus az Igazság természetéről kérdezte. Bármilyen választ is adtak volna ui., az elkerülhetetlenül más jelentést és értelmet indukált volna a kérdező elméjében, mint ami az ő elméjükben volt. E rejtélyes hallgatásuk teljes magyarázata azonban a tanfolyam legelőrehaladottabb részéhez tartozik.

Feltehető talán az a kérdés, hogy miért olyan fontos az igazság univerzálisan elfogadható és megcáfolhatatlan definíciójára jutni, mielőtt ténylegesen elérkeznénk magához az igazsághoz? A felelet erre az, hogy a kutatóhoz hasonlóan, aki ismeretlen kontinensen utazik, nekünk is szükségünk van vezetőre, ami haladásunkat irányítja, legyen ez akár egy élő személy, vagy egy iránytű. Az igazság megbízható definíciója biztosíthatja a helyes irányt a keresők erőfeszítésére, azáltal, hogy megmutatja nekik azt az utat, amelyet követniük kell. Figyelmezteti őket, mint az iránytű, ha téves irányt vennének, és bátorítja, ha a helyes irányban haladnak. A szellemi égen sarkcsillaghoz hasonlóan világít, így az embernek nem kell haszontalan spekulációkban

elvesznie, vagy képzelettel teli elméletek között hiába bukdácsolnia. De ez még nem minden. Segíti őket abban is, hogy megakadályozza, nehogy abba az öncsalásba essenek, hogy elfogadjanak egy „igazságot” pusztán azért, mivel ízlésüknek megfelel. Olyan szemléletbeli biztonságot ad, amellyel nem rendelkeznek azok, akik nem tudják, hogy amiben hisznek igazság-e, vagy sem és akik ezért hajlamosak arra, hogy megváltoztassák a véleményüket.

A következőkben egy további példán is látni fogjuk a verbális analízis filozófiai értékét. Hány ember van elkábítva vagy fél az Isten szó puszta hallatára, és így lehetetlenné téve azt, hogy személytelen vizsgálatot és nyugodt bizonyítást tegyen mindazzal kapcsolatban, amit ez a szó magában foglal. Ez a szó embermilliónak ad mágikus vigasztalást, de az igazság keresőjének óh! nem adhat vigaszt, míg meg nem vizsgálta elsősorban a gondolatot magát és nem a szót. Mivel a társadalom ezt a szót századokon át folyamatosan használta, felszínes elmék azt tételezték fel, hogy ennek a szónak ezért „valami”-nek kell lennie, ami az emberi tapasztalaton belül létezik, ami van. A tanulónak azonban először pszichológiailag kell elemezni, amit tettek. A vizsgálat alapjáról kell ui. kiindulnia, amely dogmamentes lesz, mégis gyümölcsöző és hasznos a megértés növelésére, különben puszta szószaporítást végez, ha nem így tesz. Ennek a kiindulópontnak ebben a tanulmányban pontos definíciónak kell lennie. A tanuló nincs abban a szerencsés helyzetben, mint azok a szószátyár papok és okos teológusok, akik olyan bizalmassággal és olyan biztonsággal beszélnek az Istenről,

hogy azt a benyomást keltsék, miszerint kétségtelenül ott voltak, amikor Isten a világot teremtette, vagy legalábbis úgy, mintha – Matthew Arnold szavaival élve – „az Isten a következő utcában élő személy lenne”.

Az első dolog, amit így a tanuló felfedez az lesz, hogy ezt az ötbetűs szót nagyon különböző módon lehet érteni. Amint a szóhoz járuló jámbor asszociációk csoportját átkutatja, hamarosan felfedezi, hogy a szó mögött jelentős nézetbeli különbséget talál a szót alkalmazó egyes embereknél, bár a szó hangzása mindegyiknél ugyanaz. A szó jelenthet egy személyes és egy személytelen lényt, a Természet törvényének absztrakt összességét vagy egy individuális egyedi létet, egy darab faragott fa vagy mintázott fém totemet. Egy primitív ember elméjében a szó pusztán animisztikus fogalom, míg Lord Haldan elméjében egy absztrakt és abszolút fogalmat jelölt. A tanulónak nem szabad a vizsgálatát csak a közvetlen környezetére, országára vagy saját embercsoportjára korlátoznia, mivel az egész és teljes élet igazsága után kutat, ezért az egész világ erről alkotott fogalmát össze kell gyűjtenie és hasonlítania. Akkor látni fogja, hogy vannak faji istenek, mint pl. Jehova, törzsi istenek sokan, az univerzum személyes uralkodói, mint pl. Visnu, és minden forma nélküli személytelen, univerzális lelkek; és azt is felfedezi, hogy a primitív elme teljesen másfajta Istenséget imád, mint az érett elme.

Ez a kísérlete, hogy a szó felszíne alá hatoljon és rögzítse a teljes jelentését, olyan fáradságos feladat elé állítja, ami véget nem érő, és alapjában véve nem is fontos.

Tegyen ui. azt, amit akar, mégis képtelen lesz teljesen feltárni, hogy e megnyerően rövid szó pontosan mit is jelent. E szó igen fogékony különböző különleges kiértékelésre. Valószínűleg minden más szónál jóval ködösebb jelentésbe burkolózik. A tanuló felfedezheti, hogy az emberek – a Fidzsi szigetek egyszerű bennszülöttjétől kezdve az egyetemet végzett, képzett elméig – milyen jelentést képzelnek, hisznek, remélnek, feltételeznek stb. ehhez a szóhoz, de egyetlenegy személyt sem talál, aki valójában tudja, hogy mit jelent. A zavaró következménye ennek az, hogy az így létrejövő definíciók ellentmondanak egymásnak. Az „Isten” szóhoz adott definíciók különbözősége – még a tanult emberek körében mutatkozó különbség is – valóban botrányos. Kevés szellemi isten hasonló. Mivel kényszerítve vagyunk, hogy gondolkodásunk legfontosabb elemeként szavakat alkalmazzunk, mivel a jelentésnek először szó formába kell folynia, mielőtt azt az elme megfelelő módon birtokolná, ezért az Istenről beszélő vegyes sokaság valójában nem is tudja miről beszél, mivel nem tudja a szó precíz jelentését. És nemcsak ők nem tudják, hogy miről beszélnek, hanem azok, akik hallgatják, valójában szintén nem értik őket. A hallgatók elméjében megfogalmazott fogalmak ui. valószínűleg különböznek azoktól, amik a beszélők elméjében alakultak ki. Valójában mindnyájan személyes feltevésüket tárgyiasítják a szóban, és ezen keresztül az őket körülvevő világban.

A filozófia tanulójának nem szabad ellenállás nélkül alárendelnie magát az ilyen rendkívüli helyzetnek. Éberen őrködnie kell, és fertőtlenítő védőszereket kell szednie

e szellemi egészségét veszélyeztető komoly veszélyek elhárítására. Érdek nélküli, személytelen gondolkodás vizsgálatát kell alkalmaznia minden esetben, amikor az Istenről biztos kijelentéseket hall vagy olvas. Ezt nem úgy kell végrehajtania, hogy a „mi az Isten jelentése?” kérdésre felnyitja a szótárt a feleletért. Tudnia kell, hogy valamennyi szótár puszta kísérlet arra, hogy a jelentéseket stabilizálják, és rendeltetésüket és céljukat soha nem sikerül teljesen elérni, mivel a különböző szótárak különböző jelentéseket közölnek, és e szótárak végül is nem mások, mint összeállításuk idején meglevő kiértékelési szemlélet és vélemény mutatói: tekintélyük és mindenhatóságuk tehát nem abszolút. A vizsgálatot csak úgy tudja elvégezni, ha a kérdést így teszi fel „mit gondolok, mit érzek magamban, amikor ezt a szót használom? Mit mond a világ és az élet tapasztalta, ami az Isten fogalmára vonatkozik?”

Így, ha mélyen megvizsgáljuk „a jelentés jelentését”, azt találjuk, hogy ez nem más, mint az elmében levő idea, egy gondolat, vagy egy képzet. És mivel csak szellemi léttel rendelkezik, sohasem lehet összehasonlítani az egyik ember elméjében levő ideát egy másik emberével. Két külső tárgy, mint pl. két ceruza könnyen egymás mellé tehető és összehasonlítható, de nem két ilyen belső idea. Következésképp a szó minden egyes hallgatója és olvasója csak azt tudja és fogja is képzelni, amit jelentésként előnyben részesít. A pontos közlés és a vétel ezért meghiúsul. Az ilyen meghiúsulás csak úgy hárítható el, ha elővigyázatosabban gondos vizsgálatot végzünk, és előzetes definíciót alkotunk. Amikor a tanuló nemcsak megértette, hogyan mérje föl a

szavak értékét, hanem azt is, hogy hogyan becsülje fel a jelentés jelentését, akkor elérkezett az idő, amikor remélheti, hogy felfedezi, hogy az Isten valójában mi is – annak ellenében, melyet a többi ember pusztán csak képzel Róla –, de ennek előtte soha! Erre a felfedezésre nem azonnal jut, hanem csak akkor, amikor már filozófiai keresése végére érkezett, de ezután a nem valódi istenek faragott képei nem tévesztik meg többé.

Egy másik hasonló szó, amely szintén nagy szerepet játszott az emberek tőrbecsalásában, hogy fals vagy csak ködös fogalmakat alakítsanak ki: a szellemi (spirituális). Diktátorok is használták életszemléletük jellemzésére, de használták az ellenfeleik is! Van valami ironikus abban, ahogy a diktátorok és a demokraták egymást vádolták azzal, hogy materialisták, és nem szellemiek. E szóval kapcsolatban sok zavar van a politikusok fogalmi körében is, de a vallás és a miszticizmus területén még jóval több. Hallunk „szellemi” tapasztalatokról, amelyek az analitikai vizsgálat során kiderülnek, hogy nem mások, mint csodálatos érzelmi ingerlések, vagy extrém képzeletbeli repülések, vagy a nagyfokú béke csodálatos érzései, vagy testetlen lények víziói stb. Sok lehetséges magyarázat létezhet tehát. Végül, ha azt mondjuk, hogy bizonyos ember nagyon szellemi, valaki azt gondolhatja, ez azt jelenti, hogy jellemben nemes, egy másik viszont azt, hogy csendes temperamentumú, a harmadik azt, hogy ez az ember biztosan magányban, aszketikus életet él, a negyedik erősen vallásosnak véli,

míg az ötödik azt, hogy a tudatnak olyan rejtélyes állapotában él, ami közönséges halandók számára ismeretlen stb. Így minden definíció különbözik egyik a másikától.

Vizsgáljuk most meg mélyebben e szó jelentését. Bármilyen legyen is valakinek a szellemi tapasztalata vagy tudata, e vizsgálatból kiderül, hogy az elme az, ami erről tudósít, és lehetővé teszi, hogy észlelje életében. Csak az elme tudatosíthat bármit is bennünk – legyen az akár csak egy apró virág vagy egy hatalmas Isten – azáltal, hogy a róla való gondolatot megalkotja. Ezért bármit is ismerjünk, bármilyen módon, azt végül is mint gondolatot ismerjük. Ezen univerzális törvény alól a szellemi tapasztalatok és szellemi tudatosságok sem kivételek. Valójában ezek sem mások, mint gondolatok, bármennyire is szokatlanok legyenek is jellegüket tekintve. Ezért nincs különbség a szellemi és a mentális szó között. Minden tudatos élet gondolat-élet. A legszellemibb ember éppen annyira gondolatokban él, mint a legmaterialistább.

Most már megérthetjük nemcsak azt, hogy az emberek miért nem alakítanak ki tiszta és következetes fogalmat a „szellemi” szó jelentéséről, hanem azt is, hogy miért nem alakíthatnak ki soha egyet. Az összes, amire képesek az, hogy tudat alatt olyan jelentést alkotnak maguknak, ami személyes ízlésüknek és vérmérsékletüknek megfelel. A filozófus azonban nem engedheti meg, hogy személyes érzései uralják, és mélyebb gondolkodással igyekszik fényt deríteni a szó használatára, és így elérni, hogy fényt derítsen arra, amiről beszél.

A tény fogalma. A negyedik nyelvi ellenség, amelynek gondolkodás nélküli elfogadása ellen a filozófia tanulójának harcolni kell, nehogy téves illúzióba csalja, a tény. Az igazság filozófiája ui. azzal büszkélkedhetik, hogy inkább a tényeken, mint a hiten alapszik. De mi is egy tény? Itt van megint egy szó, aminek a jelentését a mindennapi használatban általában magától értetődőnek veszik, de már a legkisebb analitikai vizsgálattal kiderül, hogy hitszegő módon számtalan más árnyalatba változtathatja a színét. Ha az ember ezek közül önkényesen már az első változatokat elfogadja, mivel a további vizsgálat túl fáradságosnak látszik, hogyan remélheti akkor, hogy tudása valóban tényeken alapszik majd?

Tegyük fel pl., hogy egy fiú alkonyatban hazafelé tartva, az út mentén összecsavarodott kígyót lát feküdni. Elkezd szaladni, de találkozik egy szemben jövővel, és kötelességének érzi, hogy a kígyóveszély tényéről felvilágosítsa. Történetesen másnap megint találkoznak, és a második ember közli a fiúval, hogy nem rettent meg, hanem továbbhaladt, és az említett helyen legnagyobb meglepetésére nem egy kígyót talált, hanem egy kígyóhoz hasonló kötéldarabot. Az alkonyati fényben látszott csak kígyónak. Most felvetődik a kérdés: ténynek könyvelhető-e el, hogy a fiú egy kígyót látott? A feleletnek igennek kell lenni. És ugyanúgy tény volt-e az is, hogy a látott tárgy valóban egy kötél volt? Erre megint igen a felelet. De tegyük fel, hogy a fiú nem találkozott másnap a másik emberrel. Határozottan és erősen nem azt állította volna-e a

fiú, hogy tény volt, hogy kígyót látott, éppen úgy ahogy most a másik ember állítaná erősen, hogy a „tény” az, hogy a fiú sohasem látott egyáltalán kígyót?

A gondolkodó ember számára világossá válik, hogy óvatosabbnak kell lennie e fogalmat illetően. Ha a tény olyan valami, amit az öt érzékszerv közöl, előfordulhat, hogy ezek megcsalnak bennünket, és helytelenül gondoljuk csak ténynek. Ebben az esetben az embernek a tény szót is arra a listára kell sorolnia, amelynek a kritika nélküli alkalmazását gyanakvással kell szemlélnie. Ha ahelyett, hogy „láttam egy kígyót” azt mondaná „Láttam valamit, ami nagyon hasonló volt egy kígyóhoz”, kevesebb lehetőség adódna arra, hogy mind önmagát, mind pedig másokat olyan könnyen megtévesszen.

Ez azonban csak a legegyszerűbb nehézség, ami e szó elfogadásával kapcsolatban fölmerül. A tudományos korszak előtti szavak, és a mind térben, mind időben távoli fogalmak még ma is áthatják, átjárják nyelvünket, és ténylegesen félrevezethetik az embert, mivel amiről tájékoztatnak bennünket, csak egy része lehet annak, amelyet a jelenlegi tudás már nagyobb mértékben és teljesebben lát. Korunk eredményei korábbi korszakokban nem lettek volna elérhetők, mivel nem álltak még rendelkezésre azok a nagyszerű műszerek és eszközök, amelyek feltalálása nagymértékben elősegíti érzékszerveink működését ott, ahol korábban nem tudtak olyan finom felbontóképességgel működni. Így pl., a mikroszkóp, a teleszkóp és a spektroszkóp, az érzékeny

fotográfiai lemez és a fotoelektromos cella olyan vizuális vizsgálatot tesznek lehetővé, amelyet az emberi szem nélkülük nem tudna különben elvégezni.

A mikroszkóp pl. új világot tár szemünk elé: a tiszta vízben parányi élőlények sokaságát látjuk nyüzsögni; a borotvapenge éléről, amelyet korábban annyira élesnek hittünk, kiderül, hogy behorpadásokkal van tele. Világossá válik, hogy amit eddig az érzékszerveinkkel láttunk és észleltünk, az csak szánalmas, töredékes látása annak, ami még láthatatlan volt. Néhány évszázaddal ezelőtt mindenki azt gondolta, hogy az érzékszervek közvetítette első benyomások tényekre vonatkoznak, a mai modern tudomány szerint azonban csak a későbbi behatóbb tapasztalatok és benyomások utalnak a tényekre. E kétféle megfigyelés úgy látszik, hogy ellentmond egymásnak, vagy meghamisítják egymást. Mégis, még ma is milliók gondolják úgy, hogy már az egyszerűbb megfigyelések tényeket szolgáltatnak.

Még mindig a régi primitív terminusokat alkalmazzuk az ilyen jelenségekre, bár már kiderült, hogy technikailag pontatlanok és félrevezetők. Agyunk még mindig olyan fogalmakat használ, ahogyan azokat a puszta érzékszervek jelölték. Beszédünkben olyan verbális kifejezések vannak még, amelyek ezeken a téves fogalmakon alapszanak. A nyelv a tudás uszályában kullog, messze lemaradva tőle. Hogyan remélhetik valaha is azok, akik elővigyázatlanul használják a gondolkodásnak, megértésnek és a közlésnek az ilyen közegét, hogy az az élet végső igazságát hozza majd elérhető közelségbe hozzájuk?

Mi az értelme és jelentése ez utóbbi vizsgálatunk állításainak és kijelentéseinek? Az, hogy az emberek könnyen saját elképzelésüket olvassák bele a tény szóba. Ha az anyagot tudományosan vizsgáljuk, azt látjuk, hogy minden anyagi tárgy forgó elektronokból épül fel. Az írógép, melyen gépelünk, folyamatosan létezőnek és állandónak tűnik érzékszerveink előtt, a modern laboratóriumi vizsgálatok fényében azonban kiderülne, hogy lényegében – mint minden anyag – energiahullámra vezethető vissza. Sőt a tudomány – mivel nem sikerült megtalálni a végső szubsztanciát –, a tárgy helyébe az eseményt vezette be, így a szóban forgó írógép tulajdonképp időben és térben folyó események komplexuma, amelyek állandóan változnak és rohamosan ismétlődnek. Az írógép, mint egy tér-idő tény, az idő egymás után következő pillanataiban sohasem lesz azonos. Ameddig az ember az írógép gyakorlati vonatkozásait tekinti, vagyis írni akar rajta, természetesen az előbbi megfontolásoknak nincs sok jelentősége. De ha tudományosan vizsgáljuk a kérdést, mert az írógép lényegét illető igazságra vagyunk pl. kíváncsiak, akkor az elmondottak már nagyon is lényegesek és fontosak. Ekkor ui. hibás és félrevezető lenne, ha az írógép szót ugyanúgy értelmeznénk és definiálnánk, mint ahogy a gyakorlati álláspontból tettük. Ha makacsul és szolgai módon a régi, tudomány előtti definícióhoz ragaszkodnánk, világos, hogy soha sem jutnánk a tudományos igazságra, hanem hagynánk, hogy öt érzékszervünk becsapjon, a szó maga pedig, hogy megvesztegessen bennünket. Ha az ember ragaszkodik ahhoz, hogy a tény szót úgy tekintse, hogy csak azt a felszínes tartalmat tulaj-

donítsa neki, ahogy azt az átlagember általában teszi – vagyis az anyagot durva értelemben tekinti, azt amiről érzékszerveivel tudomást vesz –, akkor a gondolkodásnak azon a szintjén marad, amely megakadályozza az igazság megszerzését.

De ez még nem minden. Ha az ember képes lenne több ezer éven keresztül megfigyelni a fokozatos rozsdásodás és a tényleges bomlás folyamatát, melyen ez az írógép átmegy, látná hogyan válna porrá, és tűnne el teljesen. Valami más „anyaggá” alakulna át. Egy teljesen más formában folytatná valahogy a létét tovább. E végső létezés természetének vizsgálata már túlnő a tudományon, és a filozófia tárgykörébe tartozik, amely aztán feltárja a „tény” jelentésének korábban nem is sejtett változatát, amelyet a tanuló kellő időben meg fog ismerni, és amely jelenleg túl van a szaktudós látókörén.

A filozófia tehát nem elégszik meg a pillanatnyi tény ismeretével: az állandó tényt is ismerni akarja, ha ilyen egyáltalán létezik. Ezért a filozófus számára nem sok haszna van annak a ténynek, amelyet olyan valaki állít, aki maga sohasem törekedett, hogy megismerje, mi is jelenti egy tény jellegzetességeit és próbáit. Ha hatásosan a végső igazságra akarna jutni, valóban vissza kell fordítania a mindennapi terminológia néhány részét. Nem alkalmazhatja megkülönböztetés nélkül – anélkül, hogy a modern tudományt megcsonkítaná – még az ilyen tudomány előtti kifejezést sem, mint a „tény”, mivel ez a szó egyike azoknak a mindennapi használat területéről kölcsönzött és meggondolás nélkül alkalmazott szavaknak, amelyek megakadályozhat-

ják, hogy helyesen tudjon gondolkozni, mivel ezek jelentését a helytelen és téves közhasználat erősen elhomályosította. Ez még inkább fontossá válik, ha az ember még följebb emelkedik a tudomány szintjétől, és a filozófiai interpretáció még ritkább levegőjű területére érkezik. A szókincs ilyen korrekciója a gondolkodás korrekciójához vezet, mivel a kettő egymástól elválaszthatatlan. A szavaknak ez a kétértelműsége az oka a régi idők fél-megértésének, a gondolkodás korai szintjén tapasztalható primitív félreértéseknek, téves gondolkodásnak, amelyektől meg kell őket tisztítani, ha a mindennapi gyakorlati céloknál magasabb szinten akarjuk alkalmazni. A nyelv össze van kapcsolva a tudással, és logikailag vele együtt kell fejlődnie, nem pedig messze utána kullognia.

E négy szó: igazság, Isten, szellemi és tény vizsgálatával tehát kiderítettük azokat az ellentmondásos definíciókat, amelyet különböző használatban adhatnak hozzájuk. Minden meggondolás nélkül használják őket; az utca embere, aki sohasem gondolkodott el jelentésükön, vagy rajta kívül még sokan mások, akik képtelenek is lettek volna arra, hogy ezen elgondolkodjanak, sőt még a misztikusok is, akik azt hiszik, hogy eksztatikus tapasztaltaik feljogosítják őket arra, hogy ezekkel kapcsolatban a végső szót kimondják. Honnan van meg mindezeknek az embereknek ez a magabiztossága, ha sohasem vették maguknak a fáradságot, hogy kiderítsék: mi az, ami megfelel a szavaiknak? Szavaik homályossága azonban kényelmes menedéket nyújt ne-

kik, amely megvédi őket a kellemetlen kérdésektől és a hirtelen kételyektől. A tanulónak azonban nem szabad ilyen gyengeséget megengednie.

A vizsgálat azt is megmutatta, hogy mennyire fontos a szó-gondolatok határozott definíciójára jutni, amelyek iránytűként működve kivezetnek mindebből az összezavarodottságból, és kijelölik a helyes irányt a keresésben. Ez a törekvés az – hogy szemantikus megértésre jusson –, amelyet a tanulónak mostantól kezdve következetesen meg kell valósítania, és más hasonló szavak felmerülésénél is végre kell hajtania. Őrizkednie kell, hogy olyan szavakat használjon, amelyek érzelmi kielégülést eredményeznek, de intellektuális megvilágosodást nem; óvakodnia kell az ősi előítéletekkel és megrögzött szokásokkal terhelt kifejezésektől, amelyek semmi ténylegest nem határoznak meg. Fel kell ismernie, hogy a felszínesen használt nyelv zsarnoksága alól való felszabadítása egyben azt jelenti, hogy elméje is megszabadul a tudatlanság és a félreértés terhétől. Védekeznie kell a téves elméletektől, amelyek nem igazolt tényeken, hanem pusztán csak a verbális szerkezetek fikcióin alapszanak.

Ennek a fejezetnek nem az a célja, hogy felvesse és analizálja az összes, a vallási misztikus, a filozófiai és a mindennapi szavakban kifejezett fő ideákat. A menet közben felmerülő szavakat, mint pl. értelem, ész, valóság, létezik, elme stb. akkor és ott fogjuk definiálni, amikor és ahol a gondolkodás iskolázását nagymértékben lehet elősegíteni. E fejezetnek az a fő célja, hogy előkészítse az olvasó elméjét, hogyan foglalkozzon pontosan és megfelelően a felmerülő verbális problémákkal, és meg-

magyarázza a mostantól kezdve követendő általános elvet. A filozófiai problémák első nehézsége abban van, hogy ezek valódi természete rendszerint rejtve van azok előtt, akik a megoldásukat keresik, mivel a nyelvi formák, amelyben ezek a problémák ki vannak fejezve, az ismert és ismeretlen folyamatok hosszú sorának a végén állnak. Az analízis segít napvilágra hozni, hogy mi foglaltatik bennük.

A keresőnek tehát nemcsak most, hanem tanulmánya minden további fokozatán alkalmaznia kell a verbális analízis módszerét. Ezért meg kell tanulnia, hogyan alakítson ki magában egy speciális intellektuális jellemvonást. Az első fejezetben szintén ehhez hasonlót kértünk tőle, amely a filozófiai vizsgálathoz nélkülözhetetlen, így e két fejezet meglehetősen kiegészíti egymást. Ennek az erőfeszítésnek az lesz a következménye, hogy fokozatosan megszabadul azoktól a tévedésektől, amelyek gyakran kísértenek nagyon sok vallásos, misztikus és metafizikus embert, azt gondolván, hogy valami igazán újat tanultak, míg amit ténylegesen tanultak, az nem más, mint hangzatos szavak. Rájön, hogy különösen óvakodnia kell azoktól a határozatlan jelentésektől és azoktól az érzelmes szavaktól, amelyek legteljesebb értelműeknek tűnnek, a valóságban pedig teljesen értelmetlenek. Politikusok, szónokok és demagógok különösen szeretnek dagályos szavakat, jelszavakat és frázisokat alkalmazni, amelyekből áradnak a túlzott állítások, ugyanakkor abszolút semmi lényegeset nem jelentenek, és amelyeknek az a céljuk, hogy erős érzelmeket keltsenek vagy az, hogy eltakarják a kellemetlen tényeket, és mindezt meg is teszik!

E szavaknak varázslatos bűbájuk van, hipnotikus hatásuk, amely a jelentés látszatát adja nekik, de ugyanekkor eltakarja ürességüket. Amikor az ember határozottan megvizsgálja az ilyen mondatokat, látja, hogy a tudást csak színlelik, valójában azonban semmi közük sincs hozzá.

Az értelmetlen szavak használata még az elismerten intelligens embert is megtévesztheti és azt hiteti el vele, hogy adott tényeket és tárgyilagos adatokat vizsgál, a valóságban pedig csak saját hallucinációit vizsgálja, amelytől nem tud szabadulni, mint a légy a pók hálójából. A legtöbb ember abban a tévedésben van, hogy minden szó szükségképp egy nem verbális dolgot jelöl. De ténylegesen egyáltalán semmi sem lehet a felszíne mögött. Annak a nézetnek a téves volta, hogy minden szónak szükségképp jelentéssel kell bírnia, jól látszik a következő frázisokban: „egy meddő asszony fia” és „virágok az égen”, amelyek nevetséges volta még egy kisdiák előtt is nyilvánvaló, de egy filozófus számára sok ezekhez hasonló kifejezés éppen olyan nevetséges, amelyek viszont még széles körű használatban vannak.

E kritika alapja az, hogy senkinek sem szabadna azoknak a dolgoknak az igazságáról beszélnie, amelynek a létét soha nem igazolta és soha nem is fogja igazolni. Ha ilyen esetben beszél róla, annyit jelent, hogy képzelődő, és ezért elszakad a szigorú tény kijelölte egyenes úttól. Nem szabadna megengednünk, hogy egy szóval kapcsolatban abba a téves hitbe süllyesszük magunkat, hogy tényekkel, tapasztalatokkal foglalkozunk, amikor a valóságban semmi ilyenről nincs szó.

Ezért – amikor a legtöbb propagandista és szószóló állításaival állunk szemben – minden esetben ezt kell kérdeznünk: „Ez a szó jelent-e valami valóst vagy csak képzeletbelit?” Amikor egy szó az elképzelhetetlent helyettesíti, hamarosan annyira elvakítja az ember ítéletét, hogy a nem létezőt is elfogadja. Így jön létre az álkiértékelés, egyik értelmetlen kifejezést a másik után dobva ki magából, és körben mozogva visszatér az eredeti szóhoz, anélkül, hogy útja során valódi jelentésmagyarázatot szolgáltatott volna. Csodálatos verbális világ épül így fel, amelyben az ezt megalkotók boldogan élnek ezekután örökké! Az emberek mindenütt téves nézeteket fogadnak be azon a javíthatatlan szokásukon keresztül, hogy aminek neve van, annak jelentése is kell, hogy legyen, és azon a tradicionális tendencián keresztül, hogy az üres szavakat lényegbevágó valóságoknak hiszik. Ezért szükség van az állítások és kijelentések megvizsgálására, hogy vajon valóban hordoznak-e elgondolhatót, vagy csak áljelentéssel rendelkeznek, szimbólumok sorával és semmi lényegessel, ami a tapasztalatban ténylegesen megfelelne nekik. Röviden, szükséges arra jutni, ami valóban ismert; szükséges felfedni azt, ami csak feltételezés; és szükséges megvilágítani, megmagyarázni, mit is teszünk akkor, amikor egy dologról azt halljuk, hogy igazi.

A filozófia tanulójának nincs más választása, mint az, hogy semmilyen szóban ne bízzon, amely nem egy határozott és univerzális személyes tapasztalaton belül jelöl egy egyedi dolgot. Kételkednie kell a verbális bálványokban, melyeket a régi vagy a jelenlegi tradíció állítottak föl. Félre kell vetnie azt a hitet, hogy egy szó léte szükség-

szerűen egy dolog, vagy egy idea létét jelenti, amelyet ez a szó jelöl. Akkor legnagyobb meglepetésére felfedezi, hogy feltételezett léte egyáltalán nem lét! Természetesen, ha az ilyen szó nem is jelent semmilyen létező tárgyat, ahogy azt feltételezte róla, jelölhet mégis valamit, mégpedig annak a személynek az érzését, aki kimondta, és azt a másik érzést, amely ennek hatására a hallgatóban alakult ki.

Annak az anyagnak a megkeresésére kell törekednie, mely a nyelv színfala mögött van, arra, hogy a „jelentés jelentésére” jusson. Mielőtt a „Milyen a körülöttem levő világ természete?” kérdést föltenné, először a „Mi a jellemző erre a kifejezésre, a világ természete?” kérdést kell feltennie. Meg kell tanulnia, hogyan kell a helyes kérdést föltennie, ha a korrekt feleletet akarja biztosítani. A XVIII. sz-i kémikusok a flogiszton-elmélet valótlanságának kelepcéjébe estek, mivel így tették föl a kérdést: „Milyen speciális anyag van az égés folyamatában?”, ahelyett hogy így kérdeztek volna „Milyen folyamat az égés?”. A nyelvnek kell a filozófiához illeszkednie, nem pedig fordítva. A jelentés nélküli szavakat sajnálkozás nélkül el kell vetni, azokat pedig, amelyek téves értelműek, szigorúan ki kell javítani. A kétértelmű szavakat teljesen tisztázni kell. Azokat a szavakat, amelyek színleg tényt hordoznak, a valóságban azonban csak képzeletet, fel kell tárni a maguk valóságában. Az összes ilyen szó béklyóban tartja a tapasztalatlan, kezdő filozófust, és korlátozza a vizsgálódás terét mindaddig, amíg szét nem választja jelentésük fogalmi valóságát a tényleges valóságtól; a képzeletbeli jelentést a valódi jelenségtől. Végső jelentésük megvilágí-

tása fontos állomáspontja a végső igazság megvilágításának, mivel magában foglalja a gondolkodás nagyméretű, általános rekonstrukcióját.

A verbális érték-megállapításoknak ezzel a revíziójával együttjáró áthangolódás – hogy a megállapítások összhangban legyenek a filozófiai szemlélettel – kétségkívül először fájdalmas valami. Fáradságos művelet lehet, hogy minden aprólékosan, precízen nyelvileg tudatossá váljon, de a fáradságos vesződés idővel könnyű szokássá válik. Mindazonáltal a félművelt ember unalmasnak, a nők többsége pedig rendszerint bosszantó és kellemetlen dolognak találja. Ezért van az, hogy csak kevés nő vállalkozik a filozófiai tanulmányokra, de úgyszintén kevés a filozófiával foglalkozó férfiak száma is – hacsak nincs meg az a valódi mentális háttér és az igazság utáni erős vágy, ami a filozófiával való foglalkozáshoz szükséges.

Meg kell jegyezni, hogy e verbális öntréning általános hatása bizonyára jelentkezni fog a mindennapi élet területén is. Ahogy az elme mind jobban tud parancsolni a gondolatoknak és szavaknak a filozófiai vizsgálat folyamán, ugyanúgy lassan és automatikusan kiterjed ez a szokás a napi gyakorlati tevékenységre is. A legtöbb gondolkodást jellemző, az írások zömét átható és a napi társalgást kiforgató általános nemtörődöm állapot fokozatosan át fogja adni a helyét a jelentős, tervszerű és realista bizonyosságnak. Ezek a következmények azonban most még talán távolinak látszanak. Nemcsak a címkét, hanem a gondolkodás tárgyát is meg kell változtatni és tökéletesíteni. Ha figyelmet fordítunk a jelentésre, olyan valamire fordítunk figyelmet,

aminek a hatóköre jóval túlterjed a közlés vagy a tanulás határán, a cselekvés más területén is hasznot húzhatunk majd belőle. Nyugodtan mondható, hogy a szellemi újraneveléshez és iskolázáshoz vezet. Megteremtjük vele a független gondolkodáshoz szükséges képességet. „A szavak kierőszakolják és legyőzik a megértést” – vallotta meg a szavak mestere, Francis Bacon. Elég éles eszű volt ahhoz, hogy felismerje, a helyes gondolkodás útjában álló akadályok közül a szavak képezik „a mindennél fáradságosabbakat” és figyelmeztetését az összes filozófus-jelölthöz sohasem szabad elfelejteni: „A szavak – a tatár íjához hasonlóan – visszalőnek a megértésre, erősen befolyásolják és megrontják az ítéletet.” Ha a nyelv szerkezete végül is csak a közlés eszköze, akkor a tévedésnek és bizonytalanságnak a lehetősége nagyon is reális. Azok az állítások, amelyek tökéletlenül tükröznek egy dolgot, mindig helytelen vélemény kialakulásához vezetnek e dologgal kapcsolatban.

Mint már korábban tettük ebben a könyvben, egy másik figyelmeztetést is szükséges adni arra vonatkozóan, hogy a nyelvi analízis funkcióját nem szabad félreérteni. Nem azt jelenti, hogy a beszédet csak a tények közlésére tegye alkalmassá. Nem azt jelenti, hogy sem a költészet szépségének, a regényirodalom örömének, a humor kikapcsolódást hozó hatásának és a képzeletből származó egyéb műveknek nincs létjogosultsága többé. Nem szabad lemondani ezekután sem a humor társalgást megfényesítő, túlzásaival ható nyelvi formáiról, sem a regények, elbeszélések szórakoztató

színfoltjáról. Ezekről egyáltalán nincs szó! „Légy filozófus, de mindemellett maradj ember is” – tanácsolta Scotch Hume.

Valójában arról van szó, hogyha valaki humoros dolgokról beszél, vagy azokat méltatja, nem szabad elfelejtenie, hogy mindezeket a maga helyén értékelje. Hogyha valaki képzeletbeli valótlanságokról ír, vagy olvas, az embernek tudnia kell, hogy a képzeletalkotásokban nincs semmi reális anyag, és hogy a társadalmi élettől el nem választható kicsinyes beszéd közepette sem szabad összezavarni a gyakorlatit a filozófiaival. A mindennapit nem kell szükségképp a filozófiai mércéjével mérni. Az ember – személyes ízlésének megfelelően – a mindennapi életben annyi badarságot engedhet meg magának, amennyi tetszik, de semmit a filozófiai tanulmányaiban. Életünk folyamán több millió jelentés és értelem nélküli szót is kimondhatunk anélkül, hogy különösebb kárt okoznánk ezzel akár magunknak, akár másoknak, de egyetlenegyet sem a filozófiai keresésben, ha nem akarunk a helyes iránytól eltérni. Mondatainkat annyi mesterséges képzelettel vagy érzelmi színnel tölthetjük meg, amennyit kedvünk tartja, ameddig nem tévesztjük meg ezzel magunkat, és tudjuk, hogy mit csinálunk. Képzeletszülte könyvek sokaságát olvashatjuk át minden veszély nélkül mindaddig, amíg nem tulajdonítunk nekik többet, mint amik. Még a politikai hallgatóságot is fellelkesíthetjük félrevezető hasonlatokkal és jelképes célozgatásokkal, ha ez a végzetünk és sorsunk, bárha nem is szabadna ebbe a tévedésbe esnünk, amit mások számára készítünk.

A nyelvet nem szabad megfosztani a színektől és a fantáziától, csak tudatában kell lennünk, hogy ezek csak színek és fantázia mindössze. A művészetnek éppen olyan létjogosultsága van a filozófus életében, mint az empiristáéban. Teljesen élvezhetjük mindezeket, csak azt nem szabad megengednünk, hogy olyan standardokká váljanak, amely szerint az igazságot is megítéljük, és tudatunkban a végső valóság utáni keresésünk határain kívül kell tartanunk. Le kell mondanunk róluk, amikor a magasságba akarunk emelkedni – mint ahogy az aszkéta lemond a világról –, de ismét visszatérhetünk hozzájuk, amint az elme abbahagyja ezt a tanulmányt. Így fokozatosan kettős szemléletmód alakul ki az emberben: a gyakorlati és a filozófiai. Ez a kettősség mindaddig fennáll, amíg az ember kereső marad, a bölcs esetében azonban – aki elérte az egész élet titkos célját –, finom egységbe olvad: számára már nincs semmi sem, ami ellen védekeznie kellene.

Tulajdonképpen mit is tesz az elme, amikor a jelentés után kutat? Ez a kérdés filozófiai feladatnak számít, a rá adott válasz pedig maga mentális győzelemnek könyvelhető el.

E fejezet azzal összegezhető, hogy amikor egy ember beszél, vagy ír, nemcsak azt közli amit tud, hanem öntudatlanul azt is, amit nem tud. Tudatlansága, de tudása is ott rejlik a mondataiban; önmagáról dokumentumot alkotnak, amely mind a tudatos, mind pedig a tudat alatti elme megjelenését magában hordozza. Csak a bölcs jut el addig, hogy tudását egzakt módon formulázza, mivel egyedül ő jutott el ideáinak

gyökeréig, míg a többiek gondolkodásuk szegénységét tárják fel kétértelmű, nem egzakt, nem tárgyilagos, hanem üres nyelvi szerkezetek alkalmazásával. Így csak a bölcs tudja felismerni az emberi beszédstílusból nyelvi szerkezeteinek jellegét, és az igazsághoz vezető útnak azt a precíz pontját, amelyhez intelligenciája és tudása elért.

A filozófiai nyelvi analízis segíteni fogja a tanulót abban, hogy lássa, hogy vajon az az állítás, amelyet ő, vagy mások tettek, igazi információt közvetít-e vagy hamisat. Az igazság filozófiáját ui. különös és sajátos módon kell tanulni. Először az ember megtanulja hibáit és tévedéseit felismerni, megtanul helyesen gondolkodni és beszélni, megtanulja, hogyan kerülheti el az illuzórikus tudást, majd odáig jut, hogy lássa: a vizsgálatnak van egy mélyebb szintje is, ahová nemcsak, hogy eljuthat, hanem kívánatos is, hogy eljusson. Ez a filozófia a tanulók elméjében nem annak az állításával, ami van, alapozódik meg, hanem annak kiküszöbölésével, ami nincs. A létezés összes ismert szemléletének vezérelveit megvizsgálja, majd megállapítja tévedésüket és hibás voltukat. Amikor e téves szemléletek kikerülnek az elméből, velük együtt számtalan probléma, pszeudoprobléma és gyötrő kérdés is megszűnik, amelyek minden kor gondolkodását nyugtalanították, de amelyeket soha nem oldottak meg, mivel nem is lehet őket megoldani, mert nincs szükség rá, hogy egyáltalán felmerüljenek. Végül megmutatja, hogy „az Isten létezik, de hogy ez az Isten milyen valójában, mindaddig nem tárulhat föl, amíg az ember meg nem szabadítja elméjét azoktól a téves ideáktól, amelyek erre az Istenre vonatkoznak. Csak ezután lesz alkalmas arra,

hogy megtalálja az Istent, az Igazságot és a Valóságot, a szenthármasságot, amely valójában Egy.” Ezzel magyarázható tehát a kritikai analízis nagy jelentősége és fontossága.

Így a nyelv finom megkülönböztetéseit olyan tolvajkulccsá lehet alakítani, amelylyel a gondolkodás és a lét misztériumának sok kapuja kinyitható.

VII. fejezet

AZ IGAZSÁG KUTATÁSA

„Rendelkezésre áll-e a tudás elsajátítására egy további és teljesen kielégítő forrás?” Ez volt az a kérdés, amelyet a könyv első fejezetében feltettünk, miután röviden megvizsgáltuk a vallásos hitet, a logikus gondolkodást és a misztikus tapasztalatot, és úgy találtuk, hogy valamennyi részleges, nem elégséges és távol áll az abszolút biztonságtól. Most e fejezet kezdő kérdését kell tüzetesebben megvizsgálni, és ha lehet, feleletet is találni rá. Nem szabad azt gondolni azonban, hogy a hit, az intuíció, a logikus gondolkodás és a misztikus transz ugyanakkor értéktelenek. Ellenkezőleg, mindegyiknek megvan a maga helye és a különleges használata, de csak úgy tekinthetők, mint lépcsőfokok. Nem tökéletes eszközök, nem is lehetnek azok egy ember szolgálatában, aki nem kisebbet keres, mint a teljes bizonyosságot. Ha ezek ilyen teljes bizonyosságot adtak volna, a világ már régen választ is adott volna évszázados kérdéseire, és erre a hosszadalmas keresésre ma már nem lenne szükség. A sok egymásnak ellentmondó nézet puszta léte, amelyek még ma is zavarba hozzák az emberiséget, bizonyítja az ilyen források elégtelenségét és határozatlanságát, amelyekre az emberiség főképp a múltban támaszkodott.

Az elfáradt kereső joggal annak a kérdésnek a feltételére kényszerül, hogy vajon az emberi elme képes-e egyáltalán megoldani a végső problémákat. Ez nagyon fontos kérdés. Valójában az első kérdésünkhöz hasonló, csak egy kicsit más formában. Felelete magában foglalja a következő kérdésekre adható feleletet is: „Hogyan juthatok el a tudáshoz? Mit értünk tudáson? Milyen fajta tudás az igazi?” A filozófusnak mindegyikkel foglalkoznia kell, ha óvatosan a fényben és nem a kétségek között a sötétségben akar járni.

A tapasztalat végső értelmével és a világ misztériumával kapcsolatos minden vizsgálat elvesztegetett idő lenne, ha az ilyen vizsgálat határait átjárhatatlan korlátok képeznék, melyek körülzárnák a tudás lehetséges módjait. Ezért jobb tudni a legrosszabbat, ha a legrosszabb létezik, mint egy elérhetetlen keresés hiábavaló vállalkozásába belekezdeni. Immanuel Kant volt az első nyugati gondolkodó, aki feltette a kérdést: vajon az ember rendelkezik-e olyan szellemi eszközzel, amely az igazság megismerésére alkalmas? Ő maga személy szerint negatív következtetésre jutott. Szerencsére nekünk nem kell olyan pesszimistának lenni, mivel az ősi indiai bölcsekhez hasonlóan mi is látni fogjuk, hogy a végén csak a legjobb vár ránk és hogy az élet rejtvénye megoldható az ember jelenlegi saját erőforrásaival.

Egy kisgyermek túl gyámoltalan ahhoz, hogy egyedül találja meg az útját az életben. Másokra, elsősorban szüleire van utalva, hogy azokra támaszkodjon. Ugyanúgy a felnőtteknek is, akik többé-kevésbé tudatlannak és bizonytalannak érzik magukat a

lét értékelésével kapcsolatban, általában mások segítségét kell keresniük. Ennek kielégítésére az ember a legelső ilyen segítséget a különböző tekintélyektől kapja: ez lehet vallási, politikai, kulturális vagy más ehhez hasonló, lehet tradicionális vagy nem tradicionális. Ennek jelmondata: „Higgy és meg leszel mentve!”

Ezért vizsgálódásunkat e tekintélyek tanulmányozásával kell kezdenünk, szem előtt tartva azt az ijesztő tényt, hogy az emberek között általános tudatlanság tapasztalható. Ez azt jelenti, hogy a tömegek bizonyos módon még ma is kisgyermekszinten állnak. Milliók élnek a világban ma is intellektuális értelemben gyermek módon, akik teljesen elfogadják és elhiszik azt, ami badarság, vagy ami még ennél is rosszabb: elhiszik, ami téves. Nem kell félnünk és megijednünk az ilyen kijelentéstől. Matematikai műveletben tudjuk, hogyha egy milliót szorzunk is zéróval, az eredmény akkor is zéró marad. Az emberi életben ugyanez a művelet a legtöbb ember tudására vonatkozik.

De a tömegekből álló társadalomnak – amely a mindennapi élet gondjaival küzd – a tekintélyi elvhez való ragaszkodásban kell bíznia és rendesen nem is találnak jobb vezetőt az életproblémák útvesztőiben, mint a tradicionálisakat, feltéve ha ezzel a bizalommal ezek nem élnek vissza.

Vegyük pl. a vallást. Tekintélyét azzal alapítja meg, hogy nézeteit formális állításokba és rögzített dogmákba fagyasztja. E doktrínákat természetfölötti módon kinyilatkoztatott „szent” igazságoknak jelenti ki, amelyen nem lehet emberi módon vitat-

kozni. Ha – mint ahogy ezt látjuk – ez a vita mégis felmerül, különböző hitszakadásokra kerül sor, ami lassan, de biztosan gyengíti a vallás eredetileg erős helyzetét. Ha ez a gyengülés az idők folyamán tovább folytatódik, elérkezhet az idő, amikor végleg össze is omlik. A vallás tehát olyan tudást ajánl fel az embernek, amelyről azt állítja, hogy felsőbb forrásból, egy magasabb lénytől és egy magasabb világból származik, amelyet nem lehet kétségbe vonni, hanem csak jámbor hittel elfogadni, és ezért mint kétségbe nem vonható tradíciót tisztelettel és hódolattal kell hozzá viszonyulni.

Vizsgáljuk meg közelebbről az elmondottakat. Ez a helyzet történelmileg kielégítő is volt a tömegeknek, akik természetszerűen az életben a lehető legegyszerűbb fogalmakkal indulnak el, és akik hajlandók az univerzumot, amelyben élnek minden különösebb fejtörés nélkül olyannak elfogadni, amilyen. Azon kevesek számára azonban ez már nem kielégítő, akik a végső bizonyosság keresésébe fogtak, és akiknek ezért tanácsos az agnosztikus vizsgálattal kezdeni.

Miért tanácsoltak a régi bölcsek ilyen óvatos magatartást? Azért, mivel végeredményben valamennyi szentírást emberek hozták létre, és mivel óriási változatú, megtévesztő, ellentmondásokban bővelkedő vallásos hit létezik. Ha valaki arra vállalkozik, hogy részrehajlás nélkül valamennyit megvizsgálja, a végén elkerülhetetlenül zavarba kerül. Teljesen képtelen lesz az egymásnak ellentmondó állítások tömegét valamiféle egységbe foglalni. Biztosan sohasem tudja, hogy az imádott Istenek közül valójában melyik létezik, és a kozmológiai történetek közül melyik igaz, és

hogyan egyeztesse össze az egymással kibékíthetetlen dogmákat, vagy a mennyországnak és a pokolnak különböző magyarázatait. Még annak az embernek az elméjébe sem képes belelátni, aki történetesen épp előtte áll, mivel az elme az egyetlen olyan, amely normálisan soha sincs közszemlére bocsátva. Hogyan tudna akkor belelátni egy egyáltalán nem látható lénynek – az Istennek – az elméjébe, és megállapítani, hogy az Isten könyörtelen és irgalmatlan is lehet. Az Isten elméjében meglevő dolgok ismerete szükségképp magával az Istennel kell, hogy összekapcsolva legyen. Ha az ember megkísérli, hogy ezt kiolvassa, amit így kap, az csak saját elméjének az Istenről alkotott ideája lesz, vagyis saját képzelete! Az Istenre vonatkozó hite végső soron nem más, mint az Istenről alkotott elképzelése, vagyis semmiképp sem igazolt tudás. És amikor az isteni beavatkozás kezét észleli a saját, vagy a mások életében, észlelése valójában csak a saját részéről megnyilvánuló képzeletbeli erőfeszítés lesz, ami talán teljesen kielégítheti a személyes érzéseit, és enyhülést hozhat számára, de az igazság kritériumának ez sem felel meg jobban, mint bármely más elképzelés.

Röviden, az ember elméje csak azért kerül teljes nyugalomba egy vallásban, mivel képtelen a mélyebb kutatásra, vagy mert az állandó gondolkodás elfárasztotta, nem pedig azért, mert megtalálta az igazságot! Mind a történelem, mind pedig az egyéni tapasztalat gyakran kimutatta, hogy a hit nem megbízható, ezért egyetemes, biztos tudáshoz nem vezethet.

Most valaki rémülten azt kérdezheti, hogy akkor a régi bölcsek az ateizmust tanították? Ez a vád nem utasítható vissza, de elismerni sem lehet. A bölcsek ui. csak a kétes Isteneket, vagyis a képzelet alkotta Isteneket utasították vissza, az igazi Istent, amilyen az valójában, nem. De ez utóbbiról dogmaszerű kijelentéseket nem tettek. Hogy ez az Isten mi is, ez kutatásunk egyik célját kell, hogy alkossa, és csak az ilyen kutatás után lehet megmondani. Rejtvény, amit meg kell oldani, nem pedig dogma, amelyet el kell fogadni. Ha az elején kételkednünk kell a készen kapott Istenekben, és visszautasítani őket, és kinyilatkozatásukat nem is szabad a biztos tudás forrásának elfogadni, ez csak a talajt készíti elő és tisztítja meg egy alapos és teljes vizsgálatra az egész anyagra vonatkozó megcáfolhatatlan igazság kiderítésére. És ha később a következtetések itt reményteljesen előreláthatók, a filozófián keresztül szerencsésen sikerül majd újra felfedeznünk és nem elvesztenünk az igazi Istent.

Egy korabeli híres tudós először bámulatra méltóan igazolta mind a filozófia értékét a tudomány számára, mind pedig a metafizikai idealizmus igazságát, majd mind a filozófiától, mind a tudománytól elszakadva a puszta spekuláció felé sodródva, áhítatosan egy „isteni építész”-ről írt, aki e világért felelős. Arra a könnyű, téves következtetésre jutott, hogy – ahogy az ember a házépítés előtt építészetileg megtervezi –, ugyanúgy az Istennek is meg kell terveznie az univerzumát. Így ez a tudós a mindenható Istent emberi lény szintjére süllyesztette le. Hol van erre a lesüllyesztésre az igazolás? Sajnálatos módon ez a tudós nem látta, hogy ez az egész antropomorf spe-

kuláció nem volt más, mint finom, burkolt formájú istenkáromlás! Egy ilyen Isten személyes képzeletében létezett csupán, és senki más számára nem lehet kielégítően bizonyítani, hogy valóban létezik.

A filozófia tanulója, aki mindenekelőtt az igazságot keresi, keresését tényekhez, nem pedig spekulatív képzelethez kell, hogy kösse.

Ezek a szavak talán kellemetlenül hatnak majd az őszintén jámbor emberekre, de az ilyen állítások mögött – bármilyen legyen is rá a kritika –, egy kellemetlen tény mégis mindig ott van, amit a vallások rendszerint nem akarnak látni, mégpedig az, hogy az Isten mindnyájunkat felruházott – hacsak kis mértékben is – a gondolkodás képességével, a diszkriminálni tudás képességével és azzal, hogy érvelni, következtetni legyünk képesek. Istennek ezt az adományát vajon nem kellene-e felhasználnunk ahelyett, hogy megvetnénk?

Meg kell azonban itt jegyeznünk, hogy aggodalmunk ezzel kapcsolatban nem annyira az Isten létére és természetére vonatkozik itt, mint inkább a vallásnak a népszerű formájú kinyilatkoztatásaira, amelyeket az igazság keresőjének nem lehet vakon elfogadnia. A kérdés itt végső soron az, hogy az igazság keresője hihet-e akármilyen tekintélyben is – legyen ez akár vallási vagy bármilyen más tekintély – anélkül, hogy saját maga meggyőződne róla. Itt az olvasót megint figyelmeztetni kell, nehogy abba a tévedésbe essen, hogy összezavarja a különböző dimenziójú rendszereket a gondolkodás világában. Nem szabad ui. ugyanazt a szabályt alkalmazni a gyakorlatra és az

igazságra magára. Most ugyanis az említett tekintélyeknek nem a gyakorlati értékét vitatjuk, ennek ui. megvan a maga tagadhatatlan helye, és a társadalom dolgainak szabályozásában valóban abszolút nélkülözhetetlen. A kérdést itt egy magasabb dimenzióból – a filozófiáéból – a végső igazság kutatásának szemszögéből vizsgáljuk, és idővel az olvasónak el kell vetnie teljesen a gondolkodásnak az alacsonyabb dimenzióját, mert különben összekeveri az eredményeket és összezavarodik maga is. Most veszi majd annak a jellemzőinek hasznát, amelyeket egy előző fejezetben írtunk le. Ezek útlevele nélkül ui. valójában át sem lépheti ennek a dimenziónak a küszöbét sem.

Az igazság keresőjének sziklaszilárdan kell állnia, semmiféle tekintélytől nem megfélemlítve. Olyan magatartást kell felvennie, amely élesen átszel minden dogmát, meg kell szabadulnia a hagyománnyal és örökséggel, környezettel és tapasztalattal beleplántált régi előítéletektől és irracionális részrehajlásoktól. Kell lennie benne egy jó adag bátorságnak, hogy ellen tudjon állni a konvencionális társadalmi erők létrehozta emocionális nyomásnak, amely a legtöbb embert a hazugság, színlelés és önérdek mentén sodorja tovább. Mit fedezünk fel akkor, ha egy könyvről, a Bibliáról, egy emberről vagy egy intézményről kijelentik, hogy bármely állítás filozófiai igazságának egyedüli szentesítését képviseli? Azt, hogy mindig felfedezhetünk valahol egy másik könyvet, bibliát, embert vagy intézményt, amelyekről szintén kijelenthető, hogy egy homlokegyenest különböző állítás szentesítését képviseli. Bármi indítvá-

nyozható is az egyik oldalon, a másikon – akár indokoltan, akár nem – mindig ellenezhető. Alig van az ókori, középkori és modern kultúra történetében olyan vallási, társadalmi, gazdasági, politikai, irodalmi, művészeti, metafizikai vagy misztikus tantétel és irányzat, amelynek nem lett volna, ne lenne meg a vele ekvivalens ellentmondása. Alig találunk olyan állítást, amelyet az ellenfelek, akik ellenállítást tettek, ne támadtak volna meg. Pl. az, aki azt mondja, hogy „a hindu vallás sok életet ígér az embernek”, ott van a másik állítás „a keresztény vallás csak egy életet ígér az embernek ezen a földön”. Annak, aki Buckle-tól idézve azt akarja kimutatni, hogy a történelmet csak az individuális és a társadalmi erőfeszítés alakítja ki, ellentmond majd egy másik ember, aki Bunsenre hivatkozva azt bizonyítja, hogy a történelem Isten akaratának megnyilvánulása a világban. A tekintélyeknek ez a szembeállítása vég nélkül folytatható lenne, és ez az elmúlt korokban is így volt. A vallások merészen ellentmondanak egymásnak, az egyik író megcáfolja a másik téziseit, két történész ugyanabban az eseményben egy szándék bizonyítékát, illetve tagadását látja.

Honnan származik ez az összes, egymással küzdő tantétel és viszálykodó állítás? Különböző élő és nem élő tekintélyes forrásokból. Világos, hogy nem lehet mind igaz, sok közülük lerontja teljesen egymást. A félénk vizsgáló rendszerint szándékosan figyelmen kívül hagyja ezt a visszás, kellemetlen helyzetet, de a bátrabb teljesen szembenéz vele, mivel ez azt mutatja, hogy az állítások között valahol logikai tévedés van. Kényszerítve lesz, hogy bevallja – amit a bölcsek régóta tanítanak –, hogy

azért, mert „így mondta” valaki – legyen az a valaki olyan köztiszteletben álló személy, mint Mohamed vagy olyan közutált, mint Néró – nem lehet értéke a filozófia tanulója számára, hanem alapos vizsgálatnak kell alávetni, hogy vajon igaz-e. Semmiféle tekintély nem akadályozhatja meg állandóan az embereket abban, hogy a rájuk kényszerített dogmákat meg ne vizsgálják. Még a hangya is ide-oda rohangál a talált tárgy körül, hogy maga állapítsa meg, vajon ehető-e vagy sem. A hiszékenység a mentális gyöngeségből származik, szellemiségünk erősítésével kell legyőzni ezt a gyengeséget. Az embernek nem szabad elfogadni nézeteket pusztán csak azért, mert mások elfogadták őket. Ezért a filozófia a gyarló emberek előtt nem hajt térdet, csak a kemény tények előtt. Ez vonatkozik minden emberre kivétel nélkül, legyen az megkoronázott és trónon ülő király, mezítlábas és sárgaruhás jógi, mitrát és palástot viselő bíboros, író, akit a hírnév olymódon övez, hogy milliók követelik szavát. Idézhetjük mondatok ezreit, filozófiai bizonyításként teljesen értéktelenek, habár sok esetben egészen értékesek lehetnek az empirikus lét számára, ha az idézett tekintélyek egy bizonyos speciális tudás kiválóságai.

Az ellentmondás módszere alkalmazható mindazon esetekben, amikor valaki úgy idéz tekintélyt, mintha az végső érv lenne. Ha bizonyítékként kezelik azt, hogy **A** állít egy dolgot, akkor az még nem dönti el a kérdést.

Mindig lehetőség van rá, hogy felvegyünk egy ellenkező pozíciót és idézzük **B**-t, aki valami mást állít, olyant, ami ellentmond **A** állításának.

Ez kellőképpen megmutatta, hogy senki emberfia nem tekinthető végső tekintélynek.

A filozófia tanulójának ezért a vak hitet, a vizsgálat nélküli elfogadást, a tradíció gondolkodás nélküli követését, a nagy számok zsarnokságának való behódolást – vagyis azt, hogy amit sokan tesznek, az feltételen helyes és jó – teljesen el kell vetnie, mivel mindezeket téves gondolkodásnak kell felismernünk. Bármilyen hasznosnak is bizonyuljanak az emberek többsége számára és a mindennapi élet gyakorlati céljai számára, annak a számára azonban – aki az igazságot akarja kideríteni – haszontalanok és érték nélküliek.

Nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy minden ilyen tekintély mindig téves, ellenkezőleg: néha helyesek és jók is lehetnek; csak azt akarjuk mondani, hogy tévesek is lehetnek, és hogy nincs garanciánk arra nézve, hogy folytonos csalhatatlanságot biztosítsunk nekik.

Az emberben annak a vágynak a puszta megjelenése, hogy megismerésre és megértésre jusson – jelentkezzen ez akár a hit alakjában, akár nem abban – azt mutatja, hogy a tudatlanság is hasonlóképp benne van. Ezért jobb, ha felismeri, hogyha tudásra akar jutni, az eddigitől eltérő útra kell lépnie, és ezt csak azzal teheti, ha kételkedni kezd. Mindaddig, amíg nem vezeti be mindennapos szemléletébe a merész rákérdezés elemét, nem remélheti, hogy ennek érvényességét illetően többet tudhat meg.

Valamennyi dolog igazságának a tetejére csak úgy érkezhetünk el, ha az első lépést lentről kezdjük el: valamennyi dolog igazságában való kételkedéssel. Ez az egyedüli mód arra, hogy garanciát kapjunk arra nézve, hogy a további lépések biztosak legyenek, és nem kényszerülünk majd arra, hogy csalódottan ugyanezen az úton visszaforduljunk. Fontos felismernünk, hogy a „kétség” szót itt nem szkeptikus, hanem agnosztikus értelemben használjuk. Nem helyes magatartás az, ha türelmetlenül tagadjuk azt, amit meg sem értünk; a helyes magatartást a következő jellemzi: „Nem tudom. Nem láttam. Ezért nem kezdhetem semmilyen dogmatikus, sem igenlő, sem tagadó feltevésekkel.” Ilyen magatartást azok az emberek nem képesek felvenni, akik született türelmetlenek, akik bármit, ami tetszik nekik, készek azonnal elhinni, akik nem hajlandók meg nem alapozott előítéletüket feladni és a tárgyhoz tartozó kérdéseket föltenni, mielőtt bármiféle követelményt elfogadnának. Azok, akik lecsapnak a legegyszerűbb következtetésre, kétségkívül megszabadítják magukat a belső konfliktus gondjától, de öntudatlanul a primitivitás tévedésébe esnek. Ezért a végén ez a téves és hibás magatartásuk kiábrándultsághoz vezet. Ezért az elhamarkodottság nem vezet eredményre, ennek ellenkezője sokkal előnyösebb itt.

Nem azt akarjuk mondani ezzel, hogy legyünk elégedettek a kételkedésünkkel és az agnoszticizmus homályos korlátozásával. Azt kell elérnünk, hogy a kételkedés állandóan halasztást nem tűrő ösztönzőerőként működjön, hogy mind mélyebben vizsgálódjunk; nem pedig hideg, nyirkos kézként, hogy elcsüggesszen bennünket. A

bölcsek szerint a kételkedés nagyon értékes, feltéve, ha arra vesz rá bennünket, hogy kitartó kutatással legyőzzük és feloldjuk, ami így ténylegesen a megértés egy magasabb szintjére visz bennünket. A kételkedést nem kell erőszakosan kitűzni, vagy gyöngén elsimítani. És ha balga módon engedjük, hogy a kétkedés minden további kutatást megbénítson, akkor nincs jogunk arra, hogy általában az igazság elérhetetlenségét hirdessük pesszimista módon, ahogy sokan teszik Nyugaton.

Az igazság filozófiája a tekintélyelvűségtől eltérően azt mondja: „Félelem nélkül fogadjuk el a kételkedést, mint a bizonyosság felé vezető út első lépését. Kételkedj és meg leszel mentve!” Természetesen ez a felhívás a legmagasabb igazság keresőjéhez szól. Az összes többi felé – akiknek nincs idejük az ilyen hosszú keresésre, vagy nincs elég akaraterejük, sem kapacitásuk – határozottan helybenhagyja a tekintélyen alapuló vezetést és irányítást. Tisztában van az ilyen intézmények gyakorlati értékével, amelyek a szent könyvek, kinevezett papok, trónjukon ülő uralkodók, hivatali hatalommal rendelkező vezetők segítségével diktálják a gondolkodás, az életvitel, az alapszemlélet szokásos formáit, és szabályos szokásait.

Most már talán világosabban látjuk, hogy a filozófia tanulójától megkívánt jellemvonások felsorolásánál miért fektettünk olyan nagy hangsúlyt annak a megrögzött emberi hajlamnak a kiküszöbölésére, hogy a dolgokat egoista nézőpontból szemléljük. Most ui. láthatjuk, hogy a bármiféle tekintélyi elvhez ragaszkodók annyira át vannak itatva személyes részrehajlásuk és érzelmi előfeltevésük színeivel, hogy ön-

tudatlanul korlátozzák annak lehetőségét, hogy a dolgok igazságához eljussanak. Állításaik és kijelentéseik rejtett gyökere nem más, mint az ego! Igazam van, mondja az egyik; nem, nekem van igazam, mondja a másik.

Az „én” ott bujkál az emberek csoportos tudatlansága, ostoba tévedéseik és primitív félreértéseik mögött.

Valamennyi téves szemlélet, csalóka illúzió közül – amelyek az elmét elhomályosítják – a legerősebb az, hogy valaki amit tud, hisz, lát, vagy szellemileg vél, annak szükségképp igaznak is kell lennie. „Én tudom” – ez az a frázis és állítás, amelyet minden buta kijelenthet, de hogy amit tud az helyes-e valójában, ezen ritkán kezd el behatóan gondolkodni. Ezért szükséges a kételkedés. Az emberek többségét az jellemzi, hogy azt hiszik, valamit tökéletesen megértenek, holott ez nincs így. Ezért a bölcsek először is erre az általános tévedésre hívják fel a tanuló figyelmét, aki a végső útra lépett. Az „én tudom” az embernek csak a tudatos, vagy tudat alatti feltételezését jelenti és a tanulónak a legigazabb értelemben vett alázatot kell megtalálnia, mielőtt egy lépéssel is továbbmehet ezen az úton. És ez nemcsak a morális, hanem a pszichológiai értelemben vett alázatot is jelenti. Az „én tudom” rendszerint azt jelenti „én így érzem” „én így tapasztalom” „ezt jobban szeretem”-, de egyik sem lehet az igazság megfelelő kritériuma. Ezért szükséges erősen kételkedni abban, amit úgy vélünk, hogy tudunk; komolyan elvetni magunktól a képzelődést; megvizsgálni és igazolni a legerősebben tartott ideáinkat és fogalmainkat is, és kérdéseket föltenni

azokban a pontokban, ahol elismerten tudatlanok vagyunk. Nem szabad hinni a hitben. A hit ui. ott lép be, ahol az ész nem mer továbbmenni.

A gondolkodás módja. A tanulónak szomorúan búcsút kell vennie. Lépteit másfelé kell irányítani, és egy másik ajtón – a logika ajtaján – kell kopogtatnia. A logikát többé-kevésbé mindenki alkalmazza is. A madarat, a hódot és a halat természetes ösztönei vezetik, az embernek azonban útja megtalálásában gondolkodóképességét kell bizonyos mértékig használnia. A logikának óriási értéke van a mindennapi életben; ez rendezi gondolkodásunkat összefüggő és szabályos módon; ez tárja fel hibáinkat és téves következtetéseinket, amíg a premisszától el nem jutunk a konklúzióig: irányt mutat, hogyan nem szabad gondolkodnunk; de alázatosan meg kell vallanunk, hogy a logikai szabályok elméleti ismerete sohasem akadályozta meg az embereket abban, hogy ne kövessenek el számtalan abszurd hibát.

Az ügyvédek a logikát alkalmazzák, amikor az egyes eseteket a bíróságon előadják. De minthogy tudatos vagy öntudatlan céljuk az, hogy a pert meg nyerjék, nem ritka, hogy az eljárásban az igazságot a kisebb ügyek túlhangsúlyozásával, a kellemetlen és kínos tények elhallgatásával és az esküdtszék érzelmi részrehajlásának megnyerésével eltorzítják. Sőt, amikor filozófiai szemszögből megvizsgáljuk a szokványos logikai szillogizmust, azt találjuk, hogy az meglehetősen megtévesztő és félrevezető. „Minden ember halandó. Szókratész is ember, következésképp halandó” E klasszikus szillogizmus plauzibilis szavai mögött az az óriási **feltételezés** rejlik, hogy

minden embert ismerünk, azt is, aki a múltan élt, aki most él, vagy aki még meg sem született. Ez azonban teljesen lehetetlen. Ezért a szillogizmus tudása csak állított, kijelentett tudás, ami valójában egyáltalán nem is tudás. Logikailag tökéletes, de filozófiailag hibás és téves. A korlátozott mindennapi élet céljai számára megfelelő, de a végső igazság magasabb céljai számára teljesen elfogadhatatlan. A logikusok maguk is elismerik, hogy a logika új igazságot nem tud szolgáltatni, csak azt tudja fölmutatni és előráncigálni, ami az adott tényekben benne van. A logika. nem tökéletes eszköz, és mint ilyen, abszolút bizonyságot sem adhat. Egy bizonyos érvényességi és hasznossági körön és határon belül működik, és ezért a lét végső értelmét nem tudja feltárni; a körülötte emelkedő falak túl meredekek.

Néha megtörténik, hogy azok, akik felismerik a logikának ezeket a gyógyíthatatlan hiányosságait, rövid átvágást tesznek az úton az intellektuális megnyugvás irányába azáltal, hogy kétségbeesésükben vagy bizonytalanságukban visszafordulnak, és a személyes érzés elhagyott szintjére ereszkednek le – ez az útirány látszik az egyedüli nyitottnak számukra. Itt az értelem önként lemondhat, és egy ideig nyugalmat is találhat, de előbb, vagy utóbb valószínűen komoly kiábrándultság és óriási ellentmondások jelentkeznek így, jelezve, hogy ezen a könnyű módon nem lehet igazi megnyugvást találni. Mások, akik nem hajlandók lépteiket visszafelé irányítani, kezdik elhagyni a régi formális módszereket, és nem arisztotelészi logikai szisztémákat kezdenek kiépíteni. Ezek a rendszerek azonban még kísérleti stádiumban vannak.

Az a kereső, aki a logika után magasabb módszert keres, végül a következő szintre kerül, ami nem más, mint az érett ész szintje. Az „érett”-en itt azt a gondolkodóképességet értjük, amely nemcsak szigorúan a tény, az induktív és a deduktív okoskodás követelményeihez alkalmazkodik, nemcsak megszabadítja magát részrehajlás nélkül mindenfajta előítélettől, elfogultságtól vagy egoizmustól, hanem megtanul az absztrakt szinteken is éppen olyan szabadon működni, mint a konkrétakon. A metafizikai szárnyalásokra éppen olyan fogékonnyá kell válnia, mint a tudományos megfigyelésekre. A régi bölcsek szerint ez a belső meglátás megszerzéséhez jelent előkészületet és óvszabályt.

Mielőtt továbbmegyünk, meg kell először szabadítani az **ész** kifejezést a széles körben elterjedt kétértelműségtől és zavartól, amelyekkel gyakran társul. Az ész az a képesség, amely megérti és mérlegeli az **igazságot**, megkülönböztetve azt a csalástól, a véleménytől, képzelettől vagy illúziótól. És most van itt a helye annak is, hogy ismertessük a bölcsek igazság-definícióját. Korábban már láttuk, hogy ilyen definíció nélkül az emberek az üres fantáziák, megalapozatlan vélemények, értéktelen elméletek és hipnosztatizált szavak száraz sivatagjában vándorolnak. Ez a definíció meglehetősen egyszerűnek hangozhat, de az, amit takar, a legmélyebb. Mélyen bele kell vésődnie az ember szívébe. A definíció a következő:

IGAZSÁG az, ami túl van minden ellentmondáson, és minden kétségtől mentes; ami valójában egyszerűen túl van mind az ellentmondás, mind a kétség lehetőségén

is; túl az idő és a forgandóság változásán és váltakozásán; örökké egy és ugyanaz, nem változtatható és nem változó; egyetemes és ezért független minden emberi fogalomalkotástól.

A filozófia az emberi nézet és vélemény vég nélküli változékonyságától független tudást keresi. E definíció kritériumát alkalmazva felfedezzük egyrészt, hogy a változó emberi tekintélyi elvhez való minden ragaszkodás, az írott és kimondott szavakban való összes hit, bárminek legfelsőbb bírósági ítéletként és irányadóként való elfogadása megfelelő gondolkodás nélkül, közvetlenül az ellentmondások, az ellenállítások és a lehetséges kételyek területére visz bennünket, másrészt viszont elősegíti, hogy cselekvéseinkből kitöröljük a tudásnak ezeket a kétes forrásait, amelyekben nincs semmiféle bizonyosság. Az ész szót azért itt nem a száraz logikai boncolgatás puszta szinonimájaként alkalmazzuk. Régi idők skolasztikusai használták a szót ilyen értelemben, és bebizonyították, hogy még éles eszű emberek is találtak érveket arra, hogy üres feltételezéseiket támogassák vele. A **logika** olyan művészet, amely a korrekt, következetes gondolkodás biztosítására törekszik, de sajnálatos módon arra nem, hogy korrekt adatokból induljon is ki; gyakran feltevésekből indulhat és indul ki, amelyek pusztán csak fantázián vagy téves adatokon alapulnak. Az ész a helyes gondolkodás képessége, amely az igazságot keresi, és gondoskodik róla, hogy tevékenysége az összes, tényleges tapasztalat megfigyelt tényeiből induljon ki. A logikát kö-

vető ember kétségkívül helyesen gondolkodik, csak azért nem jut helyes eredményre, mivel a kiindulási adatai tévesek voltak. Az ész kiküszöböli ezt a hibát.

Ezt a szót nem is a puszta spekuláció szinonimájaként alkalmazzuk itt. A metafizika évkönyvei tele vannak a puszta fantázián alapuló szárnyalásokkal, aminek látszólagosan racionális irányt adtak. Az ilyen gondolkodás, amely a tapasztalati tényeket figyelmen kívül hagyja, nem a mi értelmezésünk szerinti ész és gondolkodás. És a csak a személyes tapasztalatokra szorítkozó gondolkodás sem az a gondolkodás a maga teljes értelmében, amire itt utalunk. Bár mind a logika, mind az ész ugyanabból a kritériumból indul ki, vagyis abból, hogy a gondolkodásnak nem szabad önellentmondásba keverednie, nem lehet laza és az egyenes iránytól eltérő; de míg az előbbi megelégszik a részleges tényekkel, az utóbbi azonban csak a tények teljességét fogadja el. Az *intellektus* szó a logikus gondolkodás működéseként definiálható; tulajdonképp *intellektuális gondolkodásnak* is lehetne nevezni, mivel adatainak kiválasztásában a személyes vágyak és intellektuális érzések motiválják, míg a *személytelen gondolkodáson* az igazsággal teli gondolkodás működését értjük, amely ellentétben az előzővel, szigorúan személytelen, és aszketikusan elválasztja az érzéseket a tények kezelésétől.

A gondolkodás csak akkor nevezhető igazán annak, ha nem csak szigorúan logikus, hanem szigorúan személytelen is; ha a legtávolabbi lehetséges határáig elmegy, és útja során az univerzális érvényű tényekre támaszkodik, amelyek Észak-Afrika

sivatagjától New Yorkig mindenütt és minden időben megvizsgálhatók és ellenőrizhetők.

Az ilyen kompetens gondolkodás és az ilyen intellektuális teljesség azonban ritka. Látni fogjuk, hogy kétféle megjelenési formája van. Az egyik a tudományos, amely azonban csak korlátolt és nem tökéletes formája. A másik a filozófiai, ahol a legjobb és legteljesebb formáját éri el. Ezért megjegyezhetjük, hogy a tudomány a filozófia előcsarnoka. A modern tudomány élcsapata maga is kezdi már felismerni ezt, mivel mind saját eredményeik nyomása, mind pedig saját gondolkodásuk fokról-fokra odavezeti őket, hogy az össztapasztalat végső értelmét keressék, vagyis eljutnak a filozófiáig.

Ez cáfolható azzal, hogy az ősi indiai bölcsek sohasem ismerték úgy a tudományt, ahogy mi azt ma értjük. Ez igaz, ha ez a megállapítás a Bacon által kezdeményezett kísérleti módszerre vonatkozik, de a bölcsek ismerték az igazolás és bizonyítás tudományos elveit és a megfigyelés filozófiai értékét, amelyek tanaik lényeges elemeit képezték.

Mind a tudós, mind pedig a misztikus megegyezik abban, hogy a vak hitet nem fogadják el, és a tapasztalat kielégítő bizonyítására törekszenek. Ez az, amiért a miszticizmus a mentális fejlődés skáláján olyan magasan van – túl a hiten, az intuíción és a logikán. Bizonyos nagyon fontos különbséget azonban meg kell említeni. A misztikus saját tapasztalatára keres és talál kielégülést, míg a tudóst nem elégíti ki a

személyes tapasztalatának érvénye, hanem egy nagyobb számú ember, azaz egy csoport tapasztalatát is keresi. Ezért bizonyítása szélesebb. A tudomány gyűjtőfogalom: eredményei közé tartoznak különböző tudósok – pl. biológusok, vegyészek vagy fizikusok – erőfeszítésének eredményei. Orvosolhatatlan gyengesége a miszticizmusnak az, hogy érvényességét arra alapozza, hogy az ember mit érez, és amit magán belül talál; ez olyan terület, amely mások számára hozzáférhetetlen, és ezért a legtöbb, amit így talál, bizonyíthatatlan. A tudománynak az a csodálatos ereje, hogy érvényessége azon alapszik, amely a Természetben vagy a laboratóriumban megközelíthető, és ezért bárki más is igazolhatja és bizonyíthatja a tudomány köréből, akik ezért így maguk között egyetértenek. Az igazi filozófia megtámadhatatlansága az, hogy egyedül ő fordul az univerzális tapasztalathoz, ahhoz, amit bárki, bármikor és bárhol igazolhat, ha a szükséges szellemi kapacitással rendelkezik.

A misztikusok és bizonyos vallásos emberek szeretnek maróan beszélni a tudomány változó hipotéziseiről, és megvetéssel illetni legmodernebb eredményeit és technológiai alkalmazásait. Sőt a háború szörnyűségének egy részéért is a tudományt hibáztatják. Mindez zavaros gondolkodást és érzelmi elfogultságot mutat. Ha az elmélet változásai a tudomány tökéletlenségét mutatják is – mint ahogy mutatják –, fel kellene ismernünk, hogy ezzel egy kettős belső célra és törekvésre is rámutatnak, amelyet a filozófia örömmel támogat és nagy jelentőségűnek ismer el. Először is: az igazság utáni kutatásra, amely azt a készséget alakítja ki, hogy a régi téves nézeteket

újakkal és jobbakkal cserélje föl, amikor tévességük az új tények fényében kiderül. Másodszor: arra a törekvésre, hogy általánosítsa az adatokat és univerzálisan érthető törvényeket fogalmazzon meg. Valójában ez olyan kísérlet, hogy a sokat zárja bele az egybe, és a dolgok elkülönült sokaságát egy hatalmas egységbe foglalja össze. Ezek olyan sajátosságok, amelyek végső kiteljesedésükkor a tudósok menetelő seregét csalhatatlanul az igazi filozófusok örökké váró táborába vezetik.

Ami a tudománynak a háborút rosszabbá tevő szerepét illeti, az mondható, hogy mint mindennek, ennek is megvan a maga világos és sötét oldala, a vonzó előnye és visszataszító hátránya. Ha a tudománynak köszönhetjük a nagy hatékonyságú robbanószereket és a zuhanóbombázókat, ugyanúgy a tudomány tette lehetővé a villanyvilágítás, a villamos energia és fűtés kényelmét is. A tudomány maga teljesen semleges. Ugyanaz a robbanó vegyszer, amely embereket pusztíthat el, a kimerült talaj termőképességét fokozhatja, új aratást és termést lehetővé téve. Ugyanaz a belsőégésű motor, amely a halálthozó tankban működik, hajtja a közlekedésben alkalmazott járműveket is. Ugyanaz a rádióadó, amely az embereket uszítja, hazugságot terjeszt és gyűlöletet szít az emberekben, nemes célokra is ugyanúgy felhasználható lenne. A tudományos felfedezések a XX. sz. életébe árvízként áradtak be. A tudományos ismeretet mind a jóra, mind pedig a rosszra fel lehet használni – ahogy az ember akarja –, de fejlődését nem lehet megakadályozni. Ez a fejlődés állandó, és azt lehet mondani, hogy korunk kiemelkedő jelensége. El kell, hogy fogadjuk. A misztikus megpróbál-

hatja figyelmen kívül hagyni, de ez neki sem fog sikerülni. Nincs ui. olyan ember, aki csak egy hétig is meg tudna lenni, hogy ne vegye hasznát a tudományos kutatás áldásainak. És nem jobb-e az acélgépet rabszolgává tenni, mint e terhekkel megrakott embereket?

A keleti jógik másik jellemzője – akiknek Gandhi egyik illusztris típusát képviseli –, hogy elítélnek mindent, ami modern és támogatnak mindent ami középkori; Ebből következően a tudomány sátáni, a kultúra és civilizáció primitív formáinak pedig égi eredetéről beszélnek. Nem szükséges erre semmi más feleletet adni, mint amit saját életük is szolgáltat: pl. Gandhi maga nem utasította vissza a sebészet alkalmazását vakbélműtétjénél; a jógik pedig szintén felhasználják a vasutat, hogy a Himalaya lábához utazzanak; a zarándokok ugyancsak modern járműveken utaznak manapság, és még azok a kritikusok is, akik ilyen elítéléseket és szitkokat tesznek, kifogásaikat nem lúdtollal, hanem modern golyóstollal írják, és sokszorosításukhoz modern nyomdai gépek segítségét veszik igénybe! A tudomány tehát fontos helyet foglal el az ő életükben is, bármilyen hálátlanok is legyenek azok, akiket szolgál. A tudománynak sajnálatos módon a háborún és erőszakon keresztül az emberiségre gyakorolt káros hatását csak egy módon lehet teljesen megszüntetni, mégpedig úgy, hogy a filozófiai igazságot az ember hatáskörén belülre hozzuk.

Szükséges itt megjegyezni – ami gyakorló pszichiáterek és hivatásos pszichológusok által ismert tényeken alapszik –, hogy bár egy emberben egy speciális érdeklődési

körre vonatkozóan a gondolkodóképesség igen fejlett lehet, ugyanakkor azt látjuk, hogy ugyanennél az embernél – egy másik érdeklődési körben – alig, vagy sehogy sem működik. Ez a skizofrénia vagy tudathasadás esete.

Egyáltalán nem lehetetlen, hogy ugyanaz az ember vallási dolgokban gyermek lehet, míg üzleti ügyeiben felnőtt; következésképp szellemileg szétszabdalt állapotban, testileg azonban mégis együtt lehet!

Az elme ideát át nem engedő szakaszokra osztható; egyik szakasz ésszerű és hatásos, de a másik – lévén tompa, sőt összezavart, teljesen el van szigetelve. Néhány valóban éles eszű bíró és államférfi a történelemben rendelkezett ezzel a különös szellemi gyengeséggel, – amikor visszahőköltek a tradicionális vallás alapjának vizsgálatától. Az intellektuális „szakaszosság”-nak ez a veresége abból a tudatos, vagy tudat alatti vonakodásból származik, hogy az észt felhasználja bizonyos fenntartott tárgyakról való gondolkodásra. Ennek eredménye az a szánalmas látvány, hogy egyébként okos emberek speciális érvelésre adják magukat, hogy nevetséges nézeteket támogassanak. Az emberek – helytelenül – azt gondolják, hogy mivel egy ember valamilyen területen éles eszű, és munkáját hatásos módon végzi, a hivatásán kívüli szférában levő dolgokról kialakított véleménye is hasonló értékű. Nem tudják, hogy az elmebetegség az elmének bizonyos részeire lokalizálható.

A tudathasadás gyakori elmebetegség. De az elmebetegségnek is különböző fokozatai vannak. Általában csak azt az embert tartják elmebetegnek, aki vagy másokra

vagy önmagára nézve veszélyessé válik és elmegyógyintézetbe kerül. Az emberek többsége nem sorolható ide, mégis – meglehetős kiegyensúlyozatlanságuk miatt – részben elmebetegségben szenvedőknek foghatók fel, bár sem ők maguk, sem a társadalom nem ismeri fel ezt a betegséget. Nem mondtunk túl nagyot azzal, ha azt mondjuk, hogy a háborúk, krimik, gyűlölködések, konfliktusok és társadalmi viszályok, amelyek a világot kínozzák, azért léteznek, mivel az emberek többsége többékevésbé elmebeteg. A titkos tanítás szerint csak a bölcsek mentesek ettől, akik tökéletes egyensúlyra tettek szert.

Az elmebetegség megfigyelhetően fokozatosan növekszik. Ami jóindulatú és ártalmas babonás hit formájával kezdődik, később oda fejlődik, hogy az élet szokásos vonatkozásának irányítására sem lesz képes.

A racionalizálás az a kísérlet, hogy a puszta alaptalan képzelgést vagy a bennünk rejlő babonákat a logika tetszetős alkalmazásával igazoljuk. A személytelen gondolkodás pedig az a törekvés, hogy a tényekről egyenesen, nyíltan és személytelenül gondolkodjunk. A kettő közötti óriási különbséget minden kíváncsi, sok közember esetében megfigyelheti.

Az ész szónak olyan ismerős a hangzása, oly gyakran használják a szónokok vagy az írók, hogy az olvasó, aki reménykedve valami újfajta kijelentésre vár, most valószínűleg csalódva megtorpan. Talán azt remélte, hogy megtudja, hogy a Távol-Kelet bölcsei – akik az ember szellemi és etikai fejlődésének hullámtaréját képviselik, saját

személyükben a megismerés és tudás új szervét fejlesztették ki, amelyet a többi ember is hasonlóképp kifejleszthet magában a jövő korszakok folyamán. Ezt a reményét bőségesen igazolni látja majd, amikor a második kötetben ismertetendő ultramisztikus meditáció magasabb misztériumaiba bevezetést nyer. Az ilyen új szerv ui. létezik, ami nem más, mint az ultramisztikus belső meglátás. Ez azonban nem fejleszthető ki a már sokat emlegetett ész előzetes kifejlesztése nélkül.

Nézzük meg ezt egy kicsit közelebbről. Vajon ezek a régi bölcsek olyan botorok és olyan tudatlanok voltak-e az emberi művelődés történetét illetően, hogy a tudásnak olyan eszközét ajánlják, amely – bár mind a régi görögök mind a mai modern tudósok és filozófusok széles körben kipróbálták – egyetlenegyszer sem vezetett a világprobléma egyértelmű megoldásához, amely így úgy tűnik, hogy **örökre** vitathatatlan marad; vajon ezek a régi bölcsek egy ilyen eszközről ne tudnák, hogy nem tökéletes?

A felelet erre az, hogy mind a régi görögök, mind pedig a mai modern gondolkodók három fontos pontban tévedtek, amivel a sikertelenségük magyarázható. Ezek: a) nem törődtek azzal, hogy a **teljes** adatok birtokába jussanak; b) figyelmen kívül hagyták, hogy a relativitás elmélete nem csupán a megfigyelt fizikai jelenségekre, hanem a megfigyelt pszichológiai jelenségekre is, és végül magának a megfigyelőnek az elméjére is alkalmazható; c) személytelen gondolkodásukat nem vitték el a lehetséges legtávolabbi pontig, és így nem használták ki még ismeretlen lehetőségeit. Ezek az ellenük felhozott vádak súlyosak, de jóvátehetők. Mindazonáltal, mégha ezt

a három hiányosságot sikerülne is felszámolni, az igazság akkor is túl lenne az átlagos tudományos kutató által elérhető határokon, hacsak nem lenne hajlandó arra, hogy bizonyos módon alávesse magát fegyelmi gyakorlatoknak. Mindezekkel azonban – amikor az elme megszabadul a veleszületett egoizmustól; tökéletesen koncentrálttá válik, és a megfelelő adatokon való legfinomabb metafizikai gondolkodásra elég éles, az önkéntes önmegfigyelés intenzív szemléletére pedig elég absztrakt lesz –, remélhető végre, hogy az ember a dolgok valódi természetébe, az univerzális lét végső értelmébe és saját rejtélyes létének rejtett igazságába egyedülálló belső meglátásra tehet szert.

Az első vád most igazolható. A nyugati filozófia nem teljesítette még saját hiszekegyét. Ami legjobban vonzotta századokon keresztül a gondolkodó embereket és nagylelkű elméket, hogy a filozófia tanulmányozásához kezdjenek, az a követelménye volt – ebben egyedül állt az összes többi emberi művelődési ágazatban –, hogy az életnek mint egésznek az átfogó szemléletére törekedtek. Mégis elég rendkívüli módon azt látjuk, hogy mind a görög, mind pedig az euro-amerikai filozófia teljes történelmi hagyománya teljesen figyelmén és vizsgálatán kívül hagyta az élet egyik aspektusát, amely pedig olyan fontos, hogy az emberi létnek mintegy 1/3-át teszi ki, ez pedig nem más, mint az alvás. Az a kevés ember is, aki ezt tanulmányozta, nem filozófus, hanem pszichiáter vagy orvos volt, és következésképp csak az alvás korlátozott fizikai értelme érdekelte őket.

Nem szabad csodálkozni ezért, hogy a nyugati gondolkodóknak nem sikerült a lét problémájának egységes megoldására jutniuk, amikor egyiknek sem sikerült az alvás problémáját megvizsgálni, és ezért az életnek csak töredékes és nem teljes szemléletét vették, bár mint filozófusok azt tűzték ki célul, hogy entitásának teljes panorámáját vizsgálják! Nem szabad meglepődni ezért, hogy olyan hatástalanul rótták útjukat, mivel az ilyen vizsgálattal világossá nem tett tények nélkül nem voltak kellőképp felszerelve becsvágyó feladatuk végrehajtására, és arra voltak eleve ítélve, hogy zavartan és határozatlanul kiindulópontjukhoz térjenek vissza. Hogyan tudták volna gondolatokban felölelni bonyolult emberi életünk egészét, amikor annak egyik széles skáláját, amelyet békés alvásban vagy nyugtalan álomban töltünk el, túl jelentéktelennek ítélték meg ahhoz, hogy tanulmányozzák, és egész figyelmüket – méltatlanul – csak az éber állapotra koncentrálták. Ez a szemlélet egyáltalán nem volt megfelelő arra, hogy a maguk elé kitűzött célt elérjék, és vereségük már az igazságért vívott harc kezdetén biztos volt. Semmilyen gondolatrendszerrel kapcsolatban nem lehet végkifejlet, amely kizárja az alvás tanulmányozását, enélkül csak téves, hibás és tökéletlen következtetésekre juthatunk.

Ha a fejlődéssel a tudomány a filozófiába, a logika pedig a személytelen gondolkodásba akar beletorkolni, látókörükbe a létnek mind a három állapotát bele kell venniük. A régi indiai bölcsek – kevéssé ismert – elismeréséhez tartozik, hogy már akkor, amikor az európai civilizáció még gyermekkorát élte, az életnek ezt a szemlé-

letét képviselték, és tanítványaiknak kinyilvánították, hogy ez jelenti a kulcsot a lét mélyebb misztériumához, s már korán belefoglalták mint tárgyat filozófiai tanulmányaikba. Kijelentették, hogy az álom és az alvás mibenlétének és természetének a tanulmányozása igen lényeges, mivel az életnek ezek a jelenségei az élet megértéséhez éppen olyan fontosak, mint az éber állapot.

Nyugati világunkban az az általános, de megbocsátható nézet, hogy csak a primitív népeknek kell figyelmet szentelniük az álmokra, és hogy a tanult emberek semmit sem tanulhatnak a mély alvásból. E nézet felszínessége ki fog derülni, amikor az alvással és az álommal részletesebben fogunk foglalkozni a következő kötetben.

A nyugati filozófusok és tudósok következő hendikepje nem csak elégtelen adataikban rejlik, hanem abban is, hogy nincsen tökéletes eszközük. Az az eszköz, amivel a filozófusoknak dolgozni kell, az elme. A régi bölcsek nem voltak hajlandók addig senkit sem filozófiai tanításban részesíteni, amíg a tanulni vágyó, elméjét olyan állapotba nem hozta, hogy hatásosan legyen képes működni. Ez az előzetes fázis a mentális koncentráció jógájában való gyakorlati tanfolyamból állt, ami gyakran aszketikus önmegtagadás párhuzamos gyakorlatához kapcsolódott. Mindkét gyakorlat azonban rendszerint időszakos volt és csak addig tartott, amíg a mentális képességek megfelelő mértékben ki nem fejlődtek, amíg a tanuló jelleme kellőképp meg nem változott úgy, hogy alkalmas legyen a filozófiai gondolkodás nehéz feladatának végrehajtására.

A nyugati gondolkodók csodálatraméltó erőfeszítéseket tettek, de nem tudtak sikert elérni, mivel nem voltak ilyen jóga-tréninggel felvértezve; mivel nem rendelkeztek ego-mentes és test-kontrollált mentalitással, amelyekkel kierőszakolhatták volna az igazság zárt kapujának kitárulását.

E jóga-tréning hiánya magyarázza, hogy bizonyos kiemelkedő nyugati tudósok miért képtelenek saját felfedezéseik legteljesebb összefoglalásáig eljutni. Ezért azok a tudósok és filozófusok, akik nem tettek szert a misztikus gyakorlat tartós mentális előnyeire (nem a múlékony víziókat és érzéseket értjük ezeken), először ezeket kell megszerezniük, mielőtt továbbmehetnének.

Ez a hiány az oka részben a második vádnak is, mivel vizsgálataik és kutatásaik közepette nem voltak képesek felfedezni – ahogy majd a második kötetben látni fogjuk –, hogy saját énjüket is bevitték vizsgálataikba, amely pedig éppen olyan relatív, tranziens és objektív, mint azok a jelenségek, amelyeket vizsgáltak, és ami legtöbbjüket megakadályozta abban, hogy valamennyi jelenség – legyen az akár a külső világ, vagy belső énjük – mentális természetének finom igazságát meglássák.

A harmadik vádat a következő kötetben fogjuk részletesen tárgyalni: itt csak arra utalunk, hogy bár Heisenberb felállította a bizonytalansági elv törvényét, Max Planck pedig kidolgozta kvantummechanikai elméletét, mégsem akadt egyetlen olyan európai vagy amerikai gondolkodó, aki merészen és határozottan megkísérelte volna, hogy a non-kauzalitás talajára álljon; ehelyett mindnyájan azon a kerítésen ülnek,

amely a régi, ismerős oksági törvényt választja el attól a különös, új és forradalmi elvtől, amelynek a teljes elfogadása önkéntelenül átváltoztatná a tudósokat érett filozófusokká! A fizika azonban, mint a jelenlegi tudományok legvirulensebb ágazata megtette a kezdeti lépéseket, és néhány bizonytalan pillantást is vetett már a filozófia felé, amely közvetlen jelenlegi pozíciója mögött terül el, és amely felé kényszerítve lesz, hogy tartson.

Az intuíción és a miszticizmuson keresztül. A tanulónak most fel kell vennie vándorbotját, és el kell hagynia a vakhit, a puszta logika és a racionális korlátozottságok csarnokát. De merre menjen? A másoktól való függőségből való szabadulás első visszahatása az, hogy most önmagától függ: a külső forrásból származó tapasztalat helyett saját személyes érzésének, intuitív és belső tapasztalatának hatásköre alakul ki. Így az emberi értelem fejlődésének második szakaszába lép, ahol a tudásszerzés új formája magasabbnak látszik, mint a vakhit. Azok, akik naivan a másoktól való függőség ellentmondásaitól elfáradtak, gyakran ezekhez a személyes forrásokhoz fordulnak, bennük friss bizonyosságot találnak és kielégülést is, amely úgy tűnik, hogy megszabadította őket az ilyen kétes függőségtől. Ennek a példáját látjuk Immanuel Kantnál a morális kérdésekben való belső „kategorikus imperatívusz”-ában, Hitlernél, aki semmi más irányt nem ismert el helyesnek, csak azt, amit saját maga érzett a legjobbnak; Dr. Frank Buchamannál, akinek Oxfordi Csoportja a „csendes órák” idején személyes világi aktivitásukra vonatkozó vezetés intuitív tanítását hallgatta.

Az intuíció olyan gondolat vagy idea, amely spontánul és keresetlenül merül föl a tudatban az ego jóváhagyása nélkül. Villámfényként gyullad ki, akaratunktól függetlenül megmarad egy ideig, majd megszűnik, szintén anélkül, hogy akarnánk. E rövid idő alatt is tudomást szerezhetünk valamiről: pl. egy dolog valódi természetéről, vagy valami jövőbeli vagy éppen egy régmúlt eseményről, vagy pedig – ami a legáltalánosabb – egy bizonyos cselekvés irányára kapunk közvetlen vezetést és irányítást, amikor valamilyen körülménnyel nézünk szembe.

Lehetséges talán, hogy ezen keresztül biztosíthatjuk magunknak a lét kérdésével kapcsolatos biztos tudásnak és az univerzum jelentésének forrását? Sajnos, már egy kis történelmi vizsgálat is elég ahhoz, hogy lássuk, hogy azok. az emberek, akik intuícióban részesültek, végső konklúziójukat illetően különböztek egymástól, sőt nevetségesen ellentmondó spontán vezetésben részesültek, és sokszor olyan merész állításokat tettek, amelyeket az idő gúnyos módon meghamisított. Nem minden előrejelzésük volt sikertelen, nem minden intuíciójuk volt hiábavaló, voltak ui. meglepő esetek, amikor a szavak bőven igazolták önmagukat és korrektnek bizonyultak. Kiemelkedő technikai felfedezések, tudományos törvények gyakran jöttek létre intuitív alapon – a pihenés vagy a szemlélődés pillanatai alatt. De ezek az esetek számban relatíve annyira kevesek, hogy senki sem garantálhatja előre bármilyen ilyen állításnak a csalhatatlan voltát. Másrészt viszont a nem teljesülés, a nem egyezés, az érzelmi eltérés, valamint az ismert tényektől való világos eltérés estei olyan gyakoriak,

hogy sajnálkozva kell megvallanunk, hogy az a talaj, amelyen az intuícióra támaszkodó ember áll, bizonytalan és ingatag. Ha belső vezetője csalhatatlanul is szolgálta őt valamikor, nincs rá semmi biztosíték, hogy a jövőben is ugyanúgy fogja szolgálni. Ez azért van így, mivel az erős érzést, tudat alatti komplexusokat, hirtelen ösztönzéseket és „a vágyat, amely a gondolat atyja” rendszerint összetévesztik a valódi intuícióval. Csak az a pár ember, aki filozófiai fegyelmezésnek vetette alá magát, képes megkülönböztetni ezeket az álintuíciókat az igaziaktól. De mivel egy átlagember ritkán veti alá magát ilyen fegyelemnek, gyakran engedi félrevezetni magát, amikor alaptalanul azt hiszi, hogy az intuíció vezetésében részesül, amely ténylegesen éppen olyan csodálatos, mint amilyen ritka. Mindazonáltal akiben valóban igazi intuitív képesség alakul ki, értékesebb lehet minden másnál, mivel mélyebb, mint a gondolkodóképesség, és biztosabb vezető is annál.

Történelmileg ezt Ralph Waldo Emerson esete bizonyítja, aki szimbolikusan ezt így fejezte ki: „az isteni elme, elménkbe ömlik”; valamint Jacob Boehme esete, aki életét meghatározó három transz-állapotból nyert hirtelen „megvilágosodást” és Emmanuel Swedenborg esete, aki halott emberek szellemeinek különös víziójában részesült, égi vagy purgatóriumbeli lakóhelyük közepette. Egy misztikus tapasztalat lehet néha spontán, de rendszerint önindukált. csupán. Az utóbbi esetben ez a tapasztalat a szellemi koncentráció gyakorlatából, vagy erős érzelmi vágyakozásból, vagy a befelé fordult, önabszorbeált és kitartó figyelemnek szemlélődésbe, sőt

transzba merüléséből keletkezik. Ezen állapotok alatt az elme szemei előtt rendkívüli élességű víziók, események vagy helyek jelenhetnek meg, a misztikus, mások által nem hallható hangokat hallhat, ez lehet számára üzenet, vagy figyelmeztetés, instrukció vagy vallási kinyilatkoztatás; sőt az Isten maga is érezhető a környezetben magasztos jelenlétében, a misztikus úgy képzelheti, hogy a térbe emelkedik – ami gyakran megtörténik pl. az álomban a nem misztikusokkal is –, úgyhogy képes lesz távoli jeleneteket, személyeket és tereket meglátogatni. Vagy végül örömteli ekszt ázisba esik, amely lehet heves, erotikus vagy derült, higgadt és lecsendesült, de amelyről azt gondolja, hogy a lét egy magasabb birodalmába való bejáratot képez, amelyet rendszerint: „szellemi”-nek, „lelki”-nek és „isteni valóság”-nak nevez.

Nem volna szabad azonban elfogadnia azt, hogy az ilyen csodálatos tapasztalatok az igazság valóságait adják, amelyekről később kiderül, hogy hamisítványok csupán. Vizsgáljuk meg közelebbről, hogy milyen távol állnak a misztikusok attól, hogy ne mondjanak ellent egymásnak. Ha nem tekintjük egy korábbi fejezetben felsorolt öt közös vonásukat, maguk a misztikusok elárulják szavaikkal és tetteikkel, hogy nagyon is távol vannak attól, hogy egyetértsenek. Bár tantételükben és gyakorlatukban sok hasonlóság van, de ugyanakkor sok áthidalhatatlan különbség is. Sokan közülük pl. sok időt szentelnek az írásokban elrejtett problematikus ezoterikus értelmezés felderítésére, mások viszont semmibe veszik az írásokat, és azt tartják, hogy az időt jobban kihasználják, ha meditálásra fordítják. Sokan közülük még többé-kevésbé

ragaszkodnak bizonyos szent személyiséghez mint pl. Jézushoz vagy Krishnához, néhányan viszont kijelentik, hogy az nem sokat számít, hogy kit követnek, ha az istenség jelenlétét érzik magukban. Azok a tantételek, amelyekben nem értenek egyet, tele vannak termékeny képzelettel, és számban jóval túlhaladják azt a már említett öt jellemzőt, amelyekben mindnyájan többé-kevésbé egyetértenek.

Azok, akik ezt a tényt vitatják – főként jóhiszemű, de kritikátlan emberekről van szó – próbálják elképzelni a következő misztikusokat bezárva egy helyiségbe, amelyből – mint a pápaválasztó konklávé – csak akkor jöhetnének elő, ha teljes nézetazonosságra jutnak (vajon kijönnének-e valamikor is egyáltalán?): Cornelius Agrippét, aki a misztikus jámborságot különleges mágiával keverte össze; Emmanuel Swedenborgot, aki angyalokkal és szellemekkel társalgott; Simon Stylitest, aki több éven át ült magányos önsanyargatásban egy kőoszlop tetején; Anna Kingsfordot, aki nyíltan megvallotta, hogy gondolaterejével – az állatok életének megmentésére – megölte az élve boncolókat; Miguel Molinost, aki Istennel való egyesülésébe spanyolos érzelmi intenzitást vitt bele; Eliphas Levit, aki különös kabalisztikus kiértékeléseket alkalmazott a katolikus teológiával kapcsolatban; Jacob Boehmet, aki cipészüzletében volt ekszt ázisba merülve a régi cipők között; Hui Kot, aki miszticizmusát a kínai parasztoknak tanította, és ezért mártírhalált halt; Wang Yang Minget, aki saját szívében fedezte fel az isteni világot!

A miszticizmusnak ui. az az eltakart korláta és fel nem fedett gyengesége, hogy nem annyira a végső igazságot keresi, mint inkább az érzelmi kielégülést. Ezért a misztikust jobban érdekli az, hogy érzéseit időszakosan egy áldott béke tartsa fogva, vagy élénk vízió foglalkoztassa, vagy személyes szóbeli üzenetet kapjon. A filozófia kérdése a misztikus felé a következő „Honnan tudja, hogy közlésének forrása valóban az Isten, vagy a Valóság, vagy Jézus, vagy Krishna?”

A misztikus azonban nem hallgat az ilyen kritikára, bizonyítsuk akármilyen hathatósan is, hogy következtetései lényegtelen, a tárgyhoz nem illő dolgok. Ragaszkodik hozzá, hogy tapasztalata tagadhatatlan tényét, érvényességének tagadható kritériumává tegye. Meglehetősen elkerülhetetlen és tökéletesen emberi, hogy ilyen körülmények között az eseményben levő rendkívüli közvetlenségű érzés és a szokatlan érzelmi túlfűtöttség ereje olyan ellenállhatatlanul ragadja el, hogy a kevésbé lényegesre fektesse a hangsúlyt, ami kielégíti anélkül, hogy bármi további vizsgálatot végezne a dolog rejtett természetét és igazságát illetően.

A meditáció belső békét, finom ekszt̀ázist és a világot kizáró önabszorpciót lehetővé tevő értéke óriási. Az igazság és a valóság keresésében – ha a filozófia nem támogatja – ez az értéke már nem ilyen egyértelmű, és eldöntéséhez rokonszenvező, mégis pártatlanul kritikus elmék kutató vizsgálatára van szükség, amelyek arányossági érzékkel és gyors filozófiai felfogóképességgel rendelkeznek, vagyis olyan tulajdonságokkal, amelyek egy misztikus kelléktárából rendszerint hiányoznak. Az eksz-

tázis valójában a személyes kielégülés formája, de nem lehet sem a valóság teljes kritériuma, sem az igazság megfelelő bizonyítéka. A kielégülés ui. akármilyen nemes és magasrendű is legyen, nem az igazság bizonyítéka önmagában. Valójában minél mélyebbek egy ember érzései, minél nagyobb hajtóerejű a lelkesedése, annál inkább le kell hűteni és csendesíteni őket, hogy a tapasztalatot pártatlanul és személytelenül vizsgálja meg. Ha igaz, az ilyen vizsgálattal semmit sem fog veszteni, de ha nem igaz, nyugalma nagyban segíteni fogja, hogy felfedezze ezt.

Ezenkívül szembenézünk azzal a legyőzhetetlen nehézséggel, hogy nem tudjuk igazolni egy másik ember belső tapasztalatát, mivel rendszerint közvetlenül nem tudunk behatolni az elméjébe. Még a gondolatátvitel és a gondolatolvasás is – bár igazi lehetőségek erre –, ritkák, és nem is tökéletesek. Következtethetünk rá, elképzelhetjük vagy feltételezhetjük, de ez egyáltalán nem az, hogy ténylegesen tökéletesen részesei legyünk egy másik ember tudásának és belső tapasztalatának. Ez ui. szükségszerűen túl van a normális emberi lehetőségeken. Így, még ha a misztikus azt mondja is, hogy látta Istent, nincs olyan eszközünk, amellyel akár megerősíthetnénk, akár cáfolhatnánk ezt a víziót. Ez ui. nem átvihető. Még ha sikerülne is ezt mentálisan reprodukálnunk, az csak **saját** termékünk lenne és nem a másik emberé, szükségképp a kettő nem lenne egymással teljesen azonos. De tételezzük fel, hogy a meditáció adta sajátos tudás véletlenül pontos, sajnos a világ más részén levő legtöbb ember számára akkor sem lehetne biztosítani ugyanezt a felfedezést ugyanezen a módon:

vagy a puszta hithez kell fordulniuk, vagy teljesen lemondani erről a módszerről. Ezért a misztikus tapasztalat teljesen egyéni és csak személyes bizonyossága van. Így az univerzális bizonyosság hiánya – amelyet a vallásos embereknél láttunk – most a misztikusoknál is látható. Hol van arra a garancia, hogy amit most a legmagasabb állapotnak éreznek, amit a legmagasabb tudatnak tartanak, később nem váltják majd fel egy másik állapottal és tudattal? Goethe helyesen mutatott rá, hogy a miszticizmus „a szív skolasztikusa és az érzés dialektikusa”. Az egész szint, amivel foglalkozik, az ellenőrizetlen érzés szintje. De honnan tudja a misztikus, vagy a jógi, hogy amivel a meditáció vagy az ekszt ázis alatt kapcsolatba került, az a végső valóság? „Érzem, ezért igaznak kell lennie” – ez a legtöbb misztikus általános magatartása, és sohasem időznek el azon, hogy ezt egy kicsit jobban megvizsgálják. Elfogadják érzéseik valóságát, mivel annyira kötődnek hozzájuk, hogy vakokká válnak ahhoz, hogy lássák azt a fontos különbséget, ami egy tárgy vagy dolog látszólagos léte és bizonyított valósága között fennáll, vagy ami aközött van, ami úgy látszik, hogy van, vagy ami van is. Hogyan tudják, hogy a tudás legmagasabb szintjére érkeztek? Miért kellene a rendkívüli békének az igazság elegendő jogcímét alkotnia? Miért kellene a mindentudás szinonimájává válnia? Jogunk van ezeket a döntő kérdéseket feltennünk, mivel ezzel kettős szolgálatot teszünk: magunknak és az igazságnak. A meditáció hívőinek, akik a végső igazságot a meditáció csöndjében vélik feltalálni, el kellene gondolkodniuk,

vajon ez a feltevésük igaz-e, még ha ez az elidőzés több hónapot, vagy akár egy egész életet venne is igénybe.

Amennyiben a misztikusok nem hatoltak be érzéseik mögé, legyenek azok bármilyen egzaltáltak is, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy bármilyen tudást is szerezzenek a meditáció révén, az nem lehet a végső tudás. Ennek az a magyarázata, hogy az érzés hajlamos a változásra, amit ma igaznak érzünk, holnapra megváltozhat, és már nem érezzük annak. Még Plotinus is – akit mind a régi misztikusok, mind a modern teozófusok között elismerten a miszticizmus egyik legillusztrisabb képviselőjének tartanak – megvallotta, hogy a legmagasabb misztikus felismerésben nincs érzés, nincs látomás és nincs a szépséggel sem semmi vonatkozás. Ha nem Ammonius tanítványa lett volna, valószínűleg sohasem érte volna el ezt a megértési fokozatot. Az alexandriai Ammonius-iskola ui. mind a miszticizmust, mind pedig a filozófiát tanította, az utóbbit azonban csak a magasabb fokon állóknak, amely az Indiából hozott beavatási hagyományokon alapult.

„Mit akarsz?” kérdezte Ramakrishna, egy XIX. sz-ban Indiában élt illusztris bölcs, Swami Vivekananda-tól, híres tanítványától. „Több napra misztikus transzba elmerülve szeretnék maradni” – felelte, „amelyből csak arra az időre kerülnék ki, amíg élelmet veszek magamhoz”. Amire Ramakrishna így válaszolt: „Ostoba vagy. Van olyan állapot is, ami magasabb ennél.”

A tudás igazi és érvényes forrásának keresése csak akkor érhet véget, ha olyat találunk, amely univerzálisan és örökké változatlan, amely mindig ugyanaz marad, és minden időben és minden feltételek között – nem csak a meditáció folyamán – a bizonyítás ugyanazon törvényei érvényesek rá.

Van azonban egy további eszköz is a miszticizmus megvizsgálására. Nézzük meg, hány misztikus állítás van vita vagy ellenvélemény nélkül hagyva, és hány áll közülük abszolút minden kétségen felül. Erre a szkeptikus tudomány és az ortodox vallás évkönyvei adjanak feleletet.

Világos ezért, hogy a **biztos** tudás egyedüli forrásaként sem a misztikusok, sem a jógik tapasztalata nem fogadható el. Ennek a tapasztalatnak a fő értéke csak annak az egyénnek a számára létezik, aki tapasztalja, a társadalom számára azonban általában nem. Ezért a tanuló csak akkor válik éretté a szokásos jógán túli tudás magasabb misztériumaiba való beavatásra, amikor a személyes önfegyelmezés összes bevezetésén már áthaladt, és a meditáció gyakorlatának hosszú kurzusát már befejezte. Ekkor a végső úton továbbhaladó tanuló – aki elég szerencsés ahhoz, hogy személyes vezetésben részesüljön – azt találja, hogy ez a vezető bizonyos kételyeket támaszt az elméjében. Ez nem hirtelen és hevesen történik, mert különben jelenlegi támaszában elvesztené a hitét anélkül, hogy egy újabban és erősebben segítséget tudna találni. Ezt a változtatást a tanító bizonyos nem közvetlen megfigyelésekkel, majd bizonyos rejtélyes értelmű kérdések feltevésével éri el olyan módon, hogy a tanuló elméje na-

gyobb erőre tegyen szert és kivilágosodjon, amíg a kétségek saját maguktól felmerülnek. Mennél inkább engedelmeskedik a kételkedés e fegyelmének, annál inkább valószínű, hogy feladja az elme régi, hosszan tartott állapotát. Bátorságot kap, hogy saját tapasztalatait megkérdőjelezze és újraértékelje őket, miután egy új álláspontból kritikailag megvizsgálta. Kezdi így majd látni, hogy amit elért az nem elég, hogy nézete és hite gyenge, gyakorlata pedig korlátolt. Bármilyen illúziókban is ringatta magát eddig, most kezdi levetni magáról. Mestere azonban figyelmezteti, hogy mindaddig ne pihenjen meg, amíg összes kételyeit nem tisztázta tökéletesen.

Ez az analízis nem azt jelenti, hogy a meditációs gyakorlatokat haszontalannak tartjuk, vagy hogy a misztikus tapasztalatát értéktelennek véljük. A béke, a nyugalom és az eksztázis nem értéktelen dolgok. A gúnyos kedvű szkeptikusnak nincs igaza, amikor tagadja, hogy a sikeres misztikus, ha nem is folyamatosan, de rendelkezik velük. Sem a bölcsnek, sem a tanulónak nem szükséges elvetnie magától ezeket vagy más hasonló kielégüléseket, csak azt nem szabad megengedni, hogy ezek eltérítsék elméjét az igazságtól. A meditáció csak akkor válik akadállyá, amikor abból áll, hogy a képzeletet felöleli, mintha az a végső valóság lenne, vagy a vízióhoz úgy ragaszkodik, mintha igazság lenne, holott a meditáció valójában a filozófiai technika segítőtársa, amely a teljes nyugalom elérését biztosítja az elme számára.

Az igazság keresőjének tehát vissza kell utasítania a misztikus öncélú és kritikátlan vízióit, egyszerű világszemléletét, de bután és meggondolatlanul cselekedne, ha

visszautasítaná a koncentráció és béke értékes ajándékait is, amelyet a miszticizmus szintén felajánl. A tanuló, aki a meditációt hűségesen gyakorolta egy ideig, egy bizonyos fokú koncentrálóképességre és finom megkülönböztető képességre tesz szert, amelyek nagyon értékesek, amikor egy magasabb fokozatra tér át. Mivel itt az a követelmény tőle, hogy képes legyen elméjét az egyhegyűség [Az elme különböző állapotai: 1) hánytvetettség (ksipta); 2) tompultság (múdha); 3) a hánytvetettség megszakítása (viksipta); 4) egyhegyűség (ékagra); 5) leküzdöttség (nirudha) (Baktay E.: A diadalmas jóga)] állapotában tartani a filozófiai megkülönböztetés jógájába való fejlődés alatt.

A filozófiai belső meglátás. A régi bölcsek sikere nem abból származott, hogy vakon hittek bizonyos személyiségek szavaiban, sem abból, hogy bizonyos vallásos könyvekből merítettek vigaszt, sem a misztikus intuícióból, amely hirtelen és az akarattól függetlenül jelenik meg, sem az elemi jóga-gyakorlatokból, hanem hosszantartó és fáradságos metafizikai gondolkodásból, amelyet egy felsőbbrendű jóga-módszer követett. Ezek segítségével sikerült az ego uralmát megtörni, és az Univerzális Egészbe olvasztani, és mind a gondolkodást, mind pedig az érzést elcsendesíteni.

Mindazonáltal azt is meg kell jegyezni, hogy e tudásnak azokat a forrásait, amelyek nem bizonyultak kielégítőknek, ezzel nem kell teljesen kizárni a racionális életből. Néhány nézet ésszerű, míg sok meglehetősen nevetséges. Ahol a tekintélytiszteleten alapuló hit és az írások, az intuíció és a megvilágosodás, az érvelések és követ-

keztetések megegyeznek az univerzális tapasztalattal, akkor nagyon is el kell őket fogadni. Segítségük nagyon hasznos lehet, ha egyedül nem is szabad megbízni bennük. A filozófus nem veti el őket, mivel tudja, hogy ilyen forrásokon keresztül is gyakran szerezhet tudást, de másoktól eltérően elhatározza, hogy végül majd a magasabb törvények szerint ítéli meg őket, hogy megtudja: mennyire bízhat bennük valójában. Ő ui. egy sziklához hasonló megingathatatlan helyzet elérését tűzi ki célul. Előre semmit sem utasít el, hanem mindent alaposan megvizsgál, hogy igaz-e, míg a többiek szándékosan elválasztják az intuíciót az ésszel való kapcsolatától és visszautasítják, hogy „igazságukat” bárminemű vizsgálatnak vessék alá. A filozófus nem lehet olyan botor, hogy elűzze pl. az intuíciót, de csak akkor fogadja el, ha már ellenőrizte, megvizsgálta és megerősítette. Mentálisan így felvértezve ő is felhasználja intuícióit vagy a hiteles autoritásokat, így ellenőrizve ui. nagyon is hasznos segédeszköznek bizonyulnak.

Ezért az észhez való hűség nem rekeszti ki, hanem beengedi a hitet, csak azt követeli hogy vizsgáljuk meg előbb a nézeteinket, hogy megtudjuk, vajon igazak-e? Úgyszintén elfogadja a spontán intuíció létét is, csak arra buzdít bennünket, hogy vizsgáljuk felül intuícióinkat és bizonyosodjunk meg, vajon korrektek-e vagy sem, és ne habozzunk elvetni őket, ha nem kielégítőnek bizonyulnának az ilyen vizsgálatnál. Elismeri a misztikus meditációban található szokatlan csend értékét, de azt tanácsolja, hogy szigorúan vizsgáljuk meg, hogy a valóság érzése, amelyet a meditáció ad,

valóban valóság-e? Mindig helyesli a logika alkalmazását a gondolkodásban, de rámutat ugyanekkor arra, hogy a logika működési területét a rendelkezésre álló adatok mennyisége erősen korlátozza, és hogy legjobb esetben is a logika csak azt tudja szabályos módon újrarendezni, amit már határozottan és magától értetődően ismerünk és tudunk. Röviden: az észhez való hűség szilárd igazolásra és bizonyításra törekszik.

Ha pl. azok, akik misztikus tapasztalatban részesültek – anélkül, hogy feladnák őket – az itt leírtak szerint ezeket vizsgálatnak vetnék alá, többet profitálnának belőlük és többet haladnának előre az úton. A filozófiai fegyelmezés egyik funkciója az, hogy a misztikus tapasztalat korrigálójaként működjön.

Hogyan tudjuk nézeteinket, szemléletünket megvizsgálni, hogyan tudjuk intuíciónkat ellenőrizni, a meditáció tapasztalatának valódiságát bebizonyítani, hogyan tudjuk meg, vajon logikus gondolkodásunk valóban minden lehetséges tényt felölel-e vagy sem, és hogyan vagyunk képesek kiküszöbölni mindezeknél a hiba lehetőségét? Erre csak egyetlen felelet lehet, és ez a következő: az ész szabályával kell kezdeni, és ezzel is kell végezni – mint a megvizsgálás és ítélethozatal egyetlen kritériumával. Ugyanis csak a kérdésekre irányuló kritikailag személytelen gondolkodás az, amely az ilyen vizsgálat gyümölcsöző végrehajtását biztosíthatja.

Mi az, amit még a teológusok is alkalmazni igyekeznek, amikor meg akarják különböztetni az autentikus írásokat a hamisaktól? Az ész kihasználására törekszenek. Mi az, ami figyelmeztet bennünket, hogy a logika nem elég és hogy az intuíció csaló-

ka? Megint az ész. És amikor azt állítják, hogy az intuíció és a misztikus érzés fölötte áll az észnek, ennek az állításnak igazolására nem az észt magát hívjuk-e segítségül? Nem tudat alatti utalás-e ez arra, hogy az ész és a gondolkodóképesség a legfelsőbb bíróság, ill. a legfelsőbb határozat? Nem egy hallgatólagos beismerése-e ez annak, hogy egyedül az észnek van joga törvényt ülni minden más képesség végső értéke fölött? A gondolatok nem szűnnek meg – kivéve a mély alvás és a transz állapotát –, és a gondolkodás minden formája – akár egy keményfejű realista, akár egy misztikus is alkalmazza – gondolkodást foglal magában, legyen az akármilyen tökéletlen és a finomtól messze eső is. Miért nem fogadjuk el akkor fenntartás nélkül az ész felsőbbrendűségét?

A valódi elvekről való alapos meggyőződés és megtámadhatatlan megértésük csak a megfeszítetten koncentrált és legmagasabb szintjére emelt gondolkodó képesség megfelelő gyakorlatával érhető el. A megközelítésnek nincs olyan másik módszere, amely minden esetben ilyen tartós kifogástalanságot eredményezne. És ténylegesen az ész lesz az az egyedüli eszköz, amellyel az emberek között a világ minden részén az egyetértés megszerezhető, mivel az ész nem változik az igazságról alkotott konklúzióban; univerzálisan bizonyítható és százezer év elmúltával is ilyen marad. A változások ahhoz tartoznak, ami. magát csak észnek álcázza, és ezek mindaddig létezni is fognak, amíg az észt jogtalanul csak az éber állapot tapasztalatára korlátozzuk.

Így tehát lehetséges a minden időben érvényes világtapasztalat értelmének tudását megszerezni, amelyet egy bizonyos indiai bölcs negyven évszázaddal ezelőtt boldogan felismert, de amely nem lesz elavult és téves negyven évszázad múlva sem, dacára annak a ténynek, hogy az akkor felfedező, örököse lesz mindannak a tudásnak, amelyet az előtte élt és őt megelőző generációk birtokoltak. A változatlan végső konklúzióknak ilyen sora soha nem lesz birtokától megfosztva az új gondolkodók működésével, és soha nem lesz helyéről elmozdítva a modern tudomány újszerű varázslatával sem.

Az ősi indiai bölcsek valamikor olyan tiszteletben állottak, mint ma a tudósok; annak ellenére nem haboztak vizsgálódni olyan járatlan területen, ahol minden ismerős vidék eltűnt. Leértékelték a személyes tényezőt, és így mint a felesküdt hősök elhatározták, hogy nem állnak meg mindaddig, amíg az igazságról való emberi gondolkodás utolsó szavának utolsó betűjét ki nem mondják. Személytelen gondolkodásukat bátran vitték előre az utolsó lehetséges határig, addig, ahol valóban már nem mehetett tovább, mivel a gondolkodóképesség megszűnik működni abban a titokzatos pillanatban, amikor felfedezi a rejtett igazságot, ugyanakkor önmaga teljesen elcsendesedik és megnyugszik. E bölcsek felfedezték továbbá azt is, hogy valójában kétféle gondolkodás létezik: egy alacsonyabb és egy magasabbrendű. Az elsőnél az analitikus ítélőképesség ereje a külső világra irányul, és arra törekszik, hogy megkülönböztesse azt, ami lényegét tekintve valódi, attól, ami pusztán csak látszólagos.

Amikor ez a megkülönböztetés a lehető legtávolabbi pontjáig érkezik – nem korábban! –, akkor a gondolkodásnak kritikailag vissza kell térnie önmagához, és **habozás nélkül meg kell vizsgálnia saját természetét,** s ez a végső lépés csak úgy hajtható végre sikeresen, ha ezt megelőzően a jóga-gyakorlatot már sikeresen befejezte.

Ez igen nehéz feladat, mivel a legfinomabb és legnagyobb mértékű koncentrálást kívánja meg. A szükséges erőfeszítést sem egy gyenge, sem egy törékeny ember nem képes megtenni. Amikor ez a koncentráció végül teljesíti célját, a valóság tudása azonnal feldereng, és ebben a pillanatban az ész megszűnik működni, mivel a magán belüli megkülönböztetésben kifejtett szolgálatára nincs többé szükség. A gondolkodásnak ezt a spontán megszűnését nem szabad összekeverni – ahogy azt gyakran teszik – a misztikusnak „a valóság közvetlen intuíciójá”-val. Az előbbit a gondolkodás sikeres befejezése, míg az utóbbit a gondolkodás sikeres megszüntetése jellemzi. A szemlélődésnek nem szabad addig feladnia magát, amíg a teljes feladatát be nem töltötte. A misztikus különben sem tudja soha megszüntetni a gondolkodást úgy, hogy egyidejűleg az éber tudatot visszatartsa, ezt csak úgy érheti el, ha továbbhalad, és a filozófiai végső útra tér rá. Így tehát az, amit a misztikus feladat végső teljesítésének gondol, a bölcs ezt csak saját feladata fél teljesítésének tekinti. És ahol a misztikus pusztán csak érez, ott a bölcs teljesen megért.

A bölcsek, akik a tartós valóság – nem pedig a változó tapasztalat –, a végső igazság – nem pedig csak egy érzelmi kielégülés – keresésében, és mindenekfölött a

világ vizsgálatának teljes befejezésekor – nempedig csak kezdetén – mélyen magukba néztek, és így érhették el egyedül az igazi és nemes célt. És mivel ők – a misztikusoktól eltérően – nem menekültek el a világ nyugtalanító problémájától, ezt is megoldották ugyanabban a meglepő pillanatban, amikor saját valójuk megértésére jutottak. A misztikus transz gondolattal teli mélységében a mindent felölelő megértés ritka pillanata volt filozófiai törekvésük piramisán a kulmináló pont. A bölcsek „villámfelvillanás”-nak nevezték, mivel a villámcsapás óriási sebességével rohant át a tudat mezején. Ezután már csak az volt a munkájuk, hogy újra megismételjék és stabilizálják az így nyert kielégülést nyújtó pillanatot. Ezzel keresésük tökéletes végéhez érkezett. Az új nap azonban nemcsak egyedül számunkra kelt föl a vöröslő Keleten. Ettől a pillanattól kezdve az emberiség ősi ügyét sajátjukká tették.

Amit tudtak az az, hogy vannak! Miután az észt a lehetséges legnagyobb mértékben tökéletesítették, habozás nélkül maguk mögött hagyták, majd a belső meglátás magasabb képességét fejlesztették és tökéletesítették ki magukban, amelyben a tudás és a lét egységbe olvadt.

VIII. fejezet

A RELATIVITÁS FELTÁRÁSA

A tanuló, aki mindeddig eltökélten és megértően követte a gondolkodásnak ezt a fonalát, fel kellett, hogy emelkedjen a vallás egyszerű vigasza és a képzelet súlytalan sejtései fölé; fel kellett, hogy ébredjen a miszticizmus kellemes álmodozásából, a logika szisztematikus öncsalásából, a verbalizmus mély alvásából, el kellett, hogy mélyítse megértését és ki kellett alakítania érzéseit, hogy részt vehessen a legmagasabbrendű kalandban, amelyre bárki felhívható – a végső igazság keresésére. Az első erőpróbára, amelynek most alá kell vetni magát, jól elő van készítve. Először is a világ-probléma magasodik előtte mivel ez a probléma a legismerősebb és leglátható b. Jóllehet önmaga problémája közelebbinek tűnik, ténylegesen azonban távolibb és bár egyszerűbbnek látszik, valójában mégis nehezebb megoldani, mint a bennünket körülvevő univerzum rejtvényét. Ezért helyes e különös világ természetének vizsgálatával kezdeni, amelybe hirtelen beleszülettünk és amelyből lassan eltávozunk, anélkül, hogy bárki is megtanácskozta volna ezt velünk!

Már megmagyaráztuk, hogy a filozófusnak miért a kételkedés a kiinduló magatartása. Ezt a magatartást vinnie kell magával nemcsak az igazság-megismerés kielégítő

forrásának keresésére, hanem olyan szellemi távolságokra is, ami az átlagember önelégültségét alaposan megingathatja. Elég merésznek kell lennie, hogy vizsgálatát azzal kezdje, hogy próbáljon behatolni magának az univerzumnak a szokásos ismerete mögé!

A megriadt olvasót azonban azonnal megnyugtatjuk. Nem azt kérjük tőle, hogy a **világ létét** vonja kétségbe, amely az első tény, ami minden reggel szemei előtt megjelenik és az utolsó is, mielőtt esténként becsukja a szemét. Csak azt kérjük tőle, hogy vizsgálja meg a tudatos látásnak, hallásnak és érzésnek a valódiságát, és az így látott, hallott vagy érzett dolgok, tárgyak realitását: mindezekről az elmebeteget kivéve senki nem gondolja, hogy mint nem létezőt visszautasíthatja. Ez két külön kérdés, amely külön tárgyalást is kíván; ezért ebben a fejezetben elég lesz csak azt vizsgálni, hogy tudásunk alapvetően mennyire igaz, a következő fejezetben pedig azt, hogy az, amit ismerünk, alapvetően mennyire valódi.

A tanuló másokhoz hasonlóan az „adott” világot tapasztalja, ez rendben is van de elidőzött-e valaha is azon, hogy e tapasztalat érvényességén elmélkedjen? Ha nem, akkor most kell ezt pótolnia. Ha ui. ezt a vizsgálatot a lehető legvégső és legmélyebb pontig viszi, a legijesztőbb és legkülönösebb intellektuális felfedezést fogja tenni.

Generációnk alatt mi volt az egyik legfontosabb felfedezés a tudomány világában? Milyen forradalmi elv volt az, amely szenzációsan új fényt vetett a régi problémákra? Kétségkívül Albert Einstein relativitáselmélete, amely nemcsak összegezte kétezer év

matematikai kutatását és áttekintette háromszáz év fizikai kutatását, hanem új utakat is nyitott meg, és az úttörő gondolkodók számára óriási távlatokat tárt fel. E bonyolult következtetésnek elméleti bizonyítása tele van olyan formulákkal, amely túl van egy átlagos ember megértési szintjén, a tan teljes magyarázatához is magasabb matematikai ismeretek szükségesek. Einstein maga is megvallotta egyszer, amikor azt kérték tőle, hogy foglalja össze néhány érthető szóban a lényegét, hogy három napot venne ez a rövid definíció is igénybe! Anélkül azonban, hogy bonyolult technikai szimbólumok és olyan megemészthetetlen intellektuális táplálék mint a variáció számítás vagy az invariáns elmélet – gubancába bonyolódnánk, Einsteni hipotézisét egyszerűsítenünk kell, és a filozófusok speciális érdeklődésének megfelelő sajátos nézőpontból megvilágítani. Hogy ő maga fenntartással tekintett a filozófiára az természetes, ha sajnálatos következménye volt is tudományos specializmusából származó előítéletének, de abból is eredt, hogy a puszta spekulációt összekeverte az igazolt filozófiával. A metafizikaitól való irtózása miatt arra törekedett, hogy a gondolkodást egy jól definiálható határokon belüli tevékenységre korlátozza, de sohasem tudta hipotézisét csak puszta kísérlettel kifejleszteni, és addig a fokig, amikor szigorú gondolkodásba és szemlélődésbe merült bele; akarva, nem akarva öntudatlan filozófus volt mégis. A fizikus nem képes a relativitás kérdésén elmélkedni olyan alapossággal, amelyet az ilyen fontos elv megérdemel anélkül, hogy a végső kérdésekhez ne emelkedne föl, vagyis anélkül, hogy egy időre a filozófia felé ne fordulna. Einstein azon-

ban matematikus és fizikus volt, és szigorúan ehhez is tartotta magát. Ezért visszautasította a művéhez kapcsolódó további belemagyarázásokat, azaz visszautasította a filozofálást. Tanítványai azonban már nem szabtak ilyen merev korlátokat. Eddington és Whitehead megkísérelték, hogy továbbvigyék azokat a következtetéseket, amelyek e tannak olyan területre való alkalmazásából adódnak, ahol a gondolkodás mélyebbre hatol: először a filozófiai pszichológia, majd a filozófiai logika területére; mindkét terület olyan, amelyre Einstein nem merészkedett. De csak az ősi keleti gondolkodásban járták be a vizsgálat teljes útját – amelyen a két fentebb említett ember is elindult.

Nem kell, hogy Einstein számításainak magasszintű matematikai jellege elriasszon bennünket magától a hipotézistől. A matematika ui. nem más, mint egyfajta logikai gyorsírás, amelynek a szimbólumai adott adatokból származtatják következtetéseiket a logika számára ismeretlen gyorsasággal. Lerövidíti a szillogisztikus eljárást formulák és egyenletek helyettesítésével. Einstein felfedezésének fogalmi lényegét már Hindusztán ősi bölcsei is ismerték, akik ugyan nem voltak Eisteinhez hasonló matematikusok, s a görög filozófusok, mint pl. Platón és Arisztotelész is felismerték mély jelentőségét. India dzsaina gondolkodói hasonló filozófiai doktrínát, a Syadvada-t alkották meg Einstein előtt már kétezer évvel, ami hasonlít a relativitás elméletéhez. így az indiai és a görög gondolkodók előre láttak egy elvet, amelyet csak több évszázad elteltével igazoltak kísérletileg, s bizonyítottak véglegesen. Amit Einstein tett, az

valójában az volt, hogy tudományosan hitelesített, eredeti matematikai megfigyelés és kísérleti igazolás alapjára helyezte azáltal, hogy egy speciális területre való gyakorlati alkalmazását bemutatta. Einstein azon célból alkotta meg relativitáselméletét, hogy a fizikai hipotézist megfigyelt adatokhoz illessze. Ezzel a tudományt felemelte, és alkalmassá, megbízhatóvá tette egy elv kipróbálására és igazolására; eleddig a tudomány vagy tudatlan metafizikusok vitatható spekulációi, vagy ismeretlen, régi doktrínák között létezett, meglehetősen kétes körülmények között. Az olyan technológiai tudományoknak – mint pl. az optika, az elektrodinamika – a fejlődése tette egyáltalán lehetővé kísérleti munkáját a nap gravitációs erejének a fénysugarakra gyakorolt hatásának vizsgálatában. Ezért ez a bizonyíték nem születhetett meg a történelemben korábban, mint ahogy megszületett. (A fény egyedülálló szerepet játszik az elemek között. A fénysugár a tudomány által ismert leggyorsabban terjedő dolog, és az embernek a külső világgal való kommunikációjában a legfontosabb eszköz. A relativitás elméletének a tudományos gondolkodásba való bevezetése a fénysebességgel végzett híres kísérlettel kezdődött, amelyet az amerikai Michelson és Morley végeztek a múlt század végén. Kísérletükben megállapították, hogy az a sebesség, amellyel a fény terjed, ugyanaz marad, akármilyen irányban is terjedjen, és akármiféle test felé haladjon. A kísérlet azt mutatta, hogy a fény a Földhöz viszonyítva ugyanolyan sebességgel terjed, tekintet nélkül arra, hogy a Föld felé közeledik vagy attól távolodik. Nehéz volt összeegyeztetni ezt a felfedezést azzal a ténnyel, hogy a

Föld a térben mozog. Azt várhatnánk, hogy a fény sebessége nagyobb legyen, amikor a Föld felé közeledik - mint ahogy két, ellentétes irányból egymáshoz közeledő vonat sebessége is nagyobb, mint az egyik vonaté. Ezért a Földön elhelyezkedő megfigyelőnek azt kellene tapasztalnia, hogy mozgása nagyobb, amikor a Föld felé haladó fény felé közelít, mint ellenkező esetben. A kísérlet azonban azt erősítette meg, hogy a fény sebessége változatlan maradt, pontosan ugyanannyi, mégpedig $2{,}99776 \times 10^5$ km/s, mint volt ezt megelőzően, a kölcsönös mozgás figyelembevételekor. E fantasztikus eredmény ezért aritmetikailag egyenlő azzal, hogy 2 + 1 = 2!

Miért nem növekedett a fénysugarak sebessége az ismert törvény szerint, aminek engedelmeskedniük kellett volna? E furcsa viselkedésre nem volt valóban megfelelő magyarázat Einsteinig. Matematikailag kimutatta, hogy minden eddigi megfigyelés nyilvánvalóan olyan elveken alapult, amelyekkel a kísérletet illetően helytelen kiértékelésre lehetett jutni, és azt ajánlotta, hogy módosítani kell őket úgy, hogy összhangban legyenek a tényekkel. Ez azonban megkérdőjelezte mindazt a módot, ahogy a fény sebességét mérték, mind pedig az addigi fixnek vélt tér- és idődimenziót. Szükségesnek látszott a tér és idő addig érvényes szemléletét megváltoztatni. Korábban minden időben, minden helyen és minden körülmények között állandónak tekintették őket, ez azonban helytelennek bizonyult egy gyorsan mozgó rendszerben, a fény tulajdonságával kapcsolatos kísérletben. Ha a régi tér- és időmértékeket megváltoztatjuk, vagyis megfosztjuk őket állandóságuktól, és a megfigyelő helyzetétől való alap-

vető függőségnek vetjük alá – vagyis felismerjük, hogy minden térbeli mérés két, térben levő dolog relatív helyzetének összehasonlítása, és elfogadjuk, hogy nincs végső konstans, sem az időt, sem a mozgást, sem a mérés hosszát illetően –, akkor új világszemléletre jutunk, amellyel nemcsak a fény változatlan sebességét tudjuk kielégítően megmagyarázni, hanem más fizikai problémákat is, amelyek a tudomány mostani előrehaladásakor felmerültek. Ez volt Einstein relativitáselmélete, amelyet később a nap gravitációs hatásának a fénysugarak útjára gyakorolt hatására is alkalmazott, és kiszámította azt az eltérést, ami így jött létre. Amikor 1919-ben egy napfogyatkozáskor a csillagászati megfigyelések is megerősítették a relativitás elvét, érvényessége tökéletesen bebizonyosodott. Ettől kezdve már tagadni nem lehetett. Valamennyi konvencionális tudományos gondolkodás saját helyzetére vonatkozó alapszemléletének kellett így megváltoznia.)

A relativitás elmélete szerint az idő nem fix többé, hanem változó dimenzió. Világos szavakkal ez azt jelenti, hogy az idő nem minden emberi lény számára mindig fix és ugyanaz. Azok, akik saját óráiknak, vagy az égitestek forgásának mérésére korlátoznák az időt, pusztán elfogultságukról tesznek tanúbizonyságot. Az időérzék ui. nem abszolút tény, hanem egy tudatos lény által az órának, ill. az égitestnek az értelmezése. Az a mód, ahogy az észlelések elrendeződnek az elmében. Az idő abszolút mérése nem létező valami. A behatóbb vizsgálat feltárja, hogy az égitestek forgásán alapuló összes mérésünk végül is nem más, mint relatív benyomásaink. Einstein kez-

dett erre először tudományosan rámutatni, de anélkül, hogy a teljes következményét felismerte volna.

A tan azt tanítja, hogy a mozgás pusztán két dolog közötti reláció helyzeti megváltozását jelenti, és ezért a fizikai változás – mint mozgás – soha nem abszolút, hanem mindig relatív. Amikor elismerjük és elfogadjuk, hogy az idő és tér mérés standardjai változhatnak, akkor fel kell adnunk a fizika, a geometria és az asztronómia konvencionális ideáit. Az asztronómia pongyola megfogalmazással fix csillagok konstellációiról beszél. Ez azonban csak relatív fogalom, mivel kétségkívül mindezek a térben száguldanak tova, amikor olyan valaki szemléli őket, aki egy számára nyugalmi pontnak tűnő helyen van. A Sarkcsillagot úgy tekintjük, mint álló csillagot, a precesszió jelensége azonban azt mutatja, hogy a Sarkcsillag is mozog. Ezért az „álló” elnevezésünk meglehetősen önkényes. Az állócsillagokat nem azért nevezzük annak, mert biztosan tudjuk, hogy stacionáriusok a térben, hanem azért, mivel az asztronómia még nem rendelkezik olyan eszközzel, amelyekkel mozgásuk kimutatható lenne. Amikor Einstein kimondta, hogy az univerzumban nincs olyan pont, amely abszolút nyugalomban lenne, és ezért nincs olyan pont sem, ahonnan egy tárgy alakja és mérete meghatározható, és érvényes lenne minden más megfigyelési körülmények között, akkor tulajdonképpen azt mondta, hogy a tudomány képtelen a világ végső konklúziójára jutni.

Helyzeti és mozgási tér-idő méréseinket egy bizonyos standardhoz viszonyítva végezzük, amelyről feltételezzük, hogy állandó, változatlan és változhatatlan, röviden, hogy örökké nyugalomban van. Einstein azonban meggyőzően kimutatta, hogy az univerzumban nincs semmi, amihez végül is a „nyugalom” szót alkalmazhatnánk. Valami ui., amit ismerünk, egy második dolog körül foroghat, amiről feltételezzük, hogy nyugalomban van. Hogyan tudhatjuk, hogy bármi is állandóan nyugalomban van és sohasem mozog, amikor észlelési tartományunk olyan korlátolt? Valószínűleg külső látszatok alapján ítélünk arról, amiről öt érzékszervünk tudósít bennünket, és általában, de tévesen azt tartjuk, hogy a szilárd kövek olyan anyagok, amelyek nyugalomban vannak. Az atomfizika azonban feltárta, hogy az egész stacionárius anyag mozgó elektronok, protonok és neutronok sokaságából áll. Felül kell vizsgálnunk a világról alkotott egyszerű szemléletünket.

Ha egy ideig mozgó vonatban ülünk, és figyeljük az ablakon át a tájat, szemünk hozzászokik a mozgáshoz, és természetes állapotnak veszi. Ha a vonat megáll, időszakosan az az illúziónk támad, hogy a táj előremozog, vagy a vonat hátra. Az univerzumhoz viszonyítva az egész emberiség a vonatban utazó utasokhoz hasonlít.

Egy vasúti sínek között ballagó ember, aki útja során állandóan a lába elé néz, nem fogja észlelni a vasúti sínek kanyarodását. Számára továbbra is egyenesnek tűnik. Csak akkor veszi észre ezt, ha felemeli a fejét és egy kissé előrenéz, s így megváltoztatva a perspektíváját látni fogja, hogy a sínpálya görbül. Tehát ugyanaz a meg-

figyelési tárgy különbözőnek látszik a különböző nézőpontokból. Mennyire változna világszemléletünk, ha meg tudnánk változtatni perspektívánkat?

Egy ötszáz tevéből álló tevekaraván, amely egy völgyben pihenőjét tartja, a völgy feletti sziklaoromról figyelve teljes nyugalmi állapotban levő csoportnak látszik. Ez azonban csak a régi, a relativitáselmélet előtti fizikai szemlélet szempontjából helytálló, amely nem veszi figyelembe, hogy a Föld is forog a Nap körül, és vele együtt mozog a tevekaraván is. A sziklaormon ülő megfigyelő ezt képtelen észrevenni, ezért öntudatlanul becsapja magát, és azt hiszi, hogy ami az ő szemszögéből igaznak látszik, az az univerzum minden más megfigyelőpontjából is igaz. Ez természetesen nem így van, mivel különböző pontokból ugyanazt az eseményt, tárgyat teljesen másképp látnánk. A sziklaormon levő megfigyelő csak azt mondhatja biztosan, hogy a tevék a földhöz viszonyítva vannak nyugalmi állapotban, ennél többet **biztosan** csak akkor tudna mondani, ha előnyösebb megfigyelési pontra mehetne át. Mégis azt mondhatjuk, hogy egyik megfigyelőnek sincs teljesen igaza, de nem is teljesen téves, amit mondanak. A tény az, ahogy Einstein is megállapította, hogy minden mozgó testnek megvan a maga saját időstandardja és saját térrendszere, amellyel a megfigyelő mindig relációban van. Rendszerint nem tudja, hogy a másik időstandard és térrendszer eltérő az övétől, és hogyha görcsösen ragaszkodik a sajátjához, képtelen lesz megmagyarázni az univerzumban a teljesen érthetetlen és tökéletesen irracionális tényezők jelenlétét.

Ezek az állítások annak a tudásunknak a logikus következményei, hogy a Föld a Nap körül forog. De bármilyen planéta mozgása csak valami mással – ami nyugalomban van –, pl. az álló csillagokkal való kölcsönös összehasonlításban mérhető és írható le. Ezért a relativitás azt tanítja, hogy csak a térben levő testek közötti relációkat ismerjük, és hogy a leírásuk csak összehasonlító lehet. Egy dolgot csak egy másikkal hasonlíthatunk össze. Kettősségekkel vagyunk kénytelenek foglalkozni. Térkoncepciónk ui. értelmetlen egy adott viszonyítási standard nélkül. (Egy ember, aki a toronyóra ütését hallgatja minden délben, azt gondolja, hogy a hangot mindig ugyanarról a helyről hallja. Ha egy másik ember képes lenne a Napból figyelni ugyanezt az eseményt, azt találná, hogy két dél között eltelt idő alatt ugyanaz a hely mintegy 500 ezer km-re van az előző déli helytől, mivel a Föld és a rajta levő toronyóra megváltoztatta relatív helyzetét a Naphoz képest. Így a megfigyelői ponttól nagy mértékben függ a kapott eredmény.)

Ha valahogy úgy be volnánk zárva, hogy nem tudnánk látni a többi csillagot és planétát az égen, nem tudnánk, hogy Földünk a téren át mozog, mivel nem lenne vonatkozási standardunk. Így a mozgás meglehetősen viszonylagos valami.

A Föld dinamikusan forog a Nap körül – 116 ezer km/óra sebességgel –, mégis a rajta élők nem veszik észre ezt a mozgást; valamennyien úgy érezzük, hogy tökéletesen nyugalomban van!

Pontatlanul alkalmazzuk az „itt” szót is. Pedig az egyik pillanatban meghatározott „itt” a következő pillanatban már egészen más helyen lesz a Föld mozgása következtében. Ezért az „itt” is relatív fogalom, a Földön egy pontra vagy személyre vonatkoztatva; a térre alkalmazva azonban értelmetlen. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a Föld nemcsak saját tengelye, hanem a Nap körül is forog, sőt a Naprendszer is a Tejútrendszerben mozgást végez, végképp megérthetjük, mennyire valószínűtlen egy hely kijelölése ezzel a szóval, hogy itt. Kísérletileg soha nem is tudjuk kimutatni azt a sebességet, amellyel az „itt” helye valójában mozog a téren át, mivel nincs egy abszolút értelemben nyugalomban levő test, amihez ezt a mozgást viszonyíthatnánk. A mozgásnak csak relatív helyét és relatív sebességét tudjuk meghatározni. És ez lesz mindig az eredmény, akárhová is állítsuk magunkat a térben.

Így megint Einstein elméletére jutunk, mely szerint a helynek önmagában nincs végső mérési standardja, és hogy nem minden körülmények között lesz ugyanaz. A tér a végső analízisben nem rendelkezik az Euklidesz posztulátumaiba és axiómáiba foglalt sajátosságokkal. Ez a relativitás következtetése. De már jóval korábban Einstein előtt a görög Zeno, Pythagoras és India régi bölcsei is felfedezték azokat az ellentmondásokat, amelyek abban az ideában vannak, mely szerint a térnek karakterisztikus léte, változtathatatlan állandósága van. Látták, hogy egyik nézőpontból mérhető, racionális és véges, egy másik nézőpontból viszont mérhetetlen és minden irányban végtelen. Az első nézőpontból részeire korlátozhatjuk, amelyek a többi

résztől könnyen elkülöníthetők mint fizikai tárgyak; de amelynek a második nézőpontból tekintve az egészből külön nincs független léte, és végtelen folyamatosságára sem tudunk határokat kijelölni. Amikor ui. az összes részt megpróbáljuk összerakni, soha nem jutunk olyan összegre, ami a tér egészét jelentené; ha már azt gondolnánk, hogy végre megkaptuk az egészet, kiderül, hogy e mögött még mindig van térrész. Így ha a térről úgy gondolkodunk, mint valami egésznek a kisebb részéről, akkor az egésznek a létét is tagadjuk. Ha a két nézőpont ezen a módon ki is oltja egymást, azt kell kikövetkeztetnünk, hogy a tér inkább egy szubjektív idea, mint egy objektív elem.

Ezenkívül, ha a hatodik fejezetben tanultakat felidézzük és alkalmazzuk most bizonyos szavakra, amikor a tér abszolút létét természetesnek vesszük, az itt és az ott szó különleges helyzetével kell szembenéznünk. A térről azt feltételezzük ui., hogy az, amiben valami létezik, vagy az, amelyben a világrend differenciálja magát.

Képzeletben helyezzünk el egy pontot ezen a lapon. A geometria definíciója szerint a pontnak nincs kiterjedése. Egyáltalán nincs dimenziója. Ez azt jelenti, hogy egy ponton belül nincs semmi, semmi más számára nincs hely benne. Ezt az analízist továbbvíve láthatjuk, hogy e pont egyáltalán nem térszerű és ezért a tér, ahogy az „itt”-je reprezentálja, van is és nincs is egyben, vagyis az így előálló ellentmondások megint kioltják egymást.

Gondoljunk most a térbeli „ott”-ra, pl. a távoli Ausztráliára. Ez azt jelenti, hogy „nem itt”. Az „itt” szó értelmébe azonban azt foglaljuk bele, hogy pl. itt ebben a városban, itt ebben az országban, vagy itt ezen a kontinensen; vagy tágíthatjuk, hogy értelmébe belefoglaljuk az egész világot. Tovább nem mehetünk, mivel már nincs olyan speciális térbeli pontunk, ahonnan az egyik hely a másik helyről megkülönböztethető lenne. Ekkor a figyelem korlátozottságát, amely az „itt” definícióját megszorítja, fel kell adni. Hiszen az „itt”-be Ausztráliát is beleértettük. Így az „itt” és „ott” ellentmond egymásnak, és ezzel a tér fogalma – mint különálló valóság –, amely e szavakon nyugodott, teljesen összeomlik.

Mivé válik szokásos térfogalmunk, amikor a radioaktív vizsgálatok azt mondják nekünk, hogy a leghegyesebb tű foka is egy parányi világ, ahol mozgó testecskék milliói keringenek szüntelen anélkül, hogy egymást érintenék?

Azok, akik az ilyen paradoxonok analízise ellen azt hozzák fel, hogy ez csak csűrés-csavarása a szónak, nem értik, hogy a szavak milyen fontos szerepet játszanak titokban gondolataik felépítésében, és azt sem értik, hogy a szemantikus problémák valójában logikus problémák, sőt nagyon gyakran még ismeretelméleti problémák is. És nem értik, hogy egy dolog jelentése elválaszthatatlan attól, amit mi magunk róla gondolunk, és nem csak az, amit bizonyos szótárban leírva találunk rá vonatkozóan. És nem értik azt sem, hogy a világ szemléletében az elme rejtett működése meglehetősen más, mint amit rendszerint gondolnak róla.

A relativitás legalább megmutatja azt, hogy meg kell változtatnunk a világról való gondolkodásunk örökölt szokásait. A tér és az idő vizsgálatot követel meg, mivel a külső világ minden koncepciójába belépnek. Azokat a formákat jelentik, amelyekben adva van a tapasztalatunk. Ennek a világnak a teljes megértése teljesen magában foglalja ezeket is. Objektív földi életünk világosan a tér és idő által megszabott feltételek között zajlik le, valamennyi tapasztaltunk valójában elválaszthatatlan tőlük. Valamennyi mérhető test és valamennyi élő teremtmény érzékeink előtt térben és időben létezőnek jelenik meg, és az egész univerzumot egy sajátságos tér és időkeretben vagyunk kénytelenek ábrázolni magunkban. A természet miriád tényeit és megjelent eseményeit csak térben és időben gondolhatjuk el. Ez azonban mindig relatív, és a körülményekkel együtt változik. Ezért a Természetnek ezek a jelenségei csak relatív módon képzelhetők el. Ha megváltoztatjuk tér- és időkereteinket, meg fogjuk változtatni univerzumunk ismerős jellemzőit is. El fogja veszíteni alapvető állandóságát, megváltoztathatatlan abszolútságát. Nincs olyan dolog, mint egyedülálló térbeli reláció vagy változatlan időmegfigyelés. Ha a teret jobban megvizsgáljuk, azt találjuk, hogy jellege egyre inkább megváltozik abból, ami egy külső ténynek jelenik meg, ama, ami valójában egy belső mentális tényező. Az eddigiekről – mely szerint a tér a külső világ tulajdonsága volt –, most kezdi felvenni egy rejtélyes szubjektív elem alakját, amely az egész külső világot való észlelésünket meghatározza.

Ez a nézet azonban túlhaladja a fizika régi fogalmait. Einstein matematikai következtetéseivel egyezik, amely szerint egy test tömege változó paraméter. Az anyagról vallott régi nézet az volt, hogy legprominensebb és legkézzelfoghatóbb jellemvonása – a tömeg – volt egyben a legtartósabb jellemvonása is. Ez a mindennapi tárgyak mozgásának kis sebességére nézve igaz is, de nem igaz rendkívüli mozgási sebességek esetére. Így a fizikai tárgyak a sebesség diktálta elektromos erőtérré, formákat felvevő tiszta energiatérré alakulnak. Ez az új nézet a régi anyagi szubsztanciában való hitet így erősen megingatta. Eleddig nem tudtunk egy anyagról az általa elfoglalt tér nélkül beszélni, míg most energiáról beszélhetünk, amelynek sokkal kevésbé van szüksége ahhoz, hogy térbe helyezzük.

Ezen új szemlélet alapján, mely szerint az energiának van tömege, és hogy egy anyagi test tömege bizonyos sebesség fölötti mozgáskor azzal arányosan megváltozhat, egy dolog anyagi jellegét nem tekinthetjük többé kardinális jellegnek. Itt a képzelet nem tudja könnyen utolérni az észt, de ez nem fogadható el mentségnek arra nézve, hogy a képzelet az ész útjába állhat. Az új tudományos szemlélet szükségképp ellentétbe kerül a közhittel azáltal, hogy lerombolja egy anyagi tárgy statikus természetét. Ésszel fel sem tudjuk érni, a gondolatnak semmiféle adekvát képével, hogy a relativitás hogyan és milyen különös módon befolyásolja anyagi világunk tömegét. Elégedjünk meg azzal, hogy tudjuk, hogy ez így van, anélkül, hogy tudnánk, hogy hogyan.

Az idő relativitása. Az a különös megvilágítás, amelybe a relativitás térfelfogásunkat helyezte, hasonló ahhoz, amelybe időfelfogásunkat is tette. E szerint ui. különböző sebességgel mozgó testeken elhelyezkedő két megfigyelő számára ugyanaz az esemény időben másképp zajlik le.

Földünk ifjúkorában gyorsabban keringett tengelye körül mint most, így a mostani napok hossza több mint kétszerese annak, ami akkor volt.

Az idő relativitása olyan, hogy a mintegy 100 évig élő teknősbéka nem érzi, hogy tovább él, mint egy rovar, amely mindössze csak egy hétig él, mivel tapasztalatát különböző álláspontból határozza meg. A lényeg az, hogy mennyi benyomás vonul át az elmén; ha a szám mindkét esetben azonos, akkor az évek nem számítanak. Egy gyógyszer hatására is megváltozhat pl. az időérzékelés. Az ami az ilyen embernek félórának tűnik – pl. egyik kezének felemelése –, az a szemlélőnek mindössze egy pillanat csupán. A vízbefúlástól megmenekült emberek is érdekes tapasztalatról számolnak be: közvetlen eszméletük elvesztése előtt egész életük eseménye villanásszerűen átfutott elméjük szeme előtt.

Látszólag csak azért alszunk el, hogy röviddel ezután álomban ébredjünk fel, de később tudjuk, hogy ténylegesen csak a következő reggel ébredtünk fel. Az álom alatt éppen olyan ébernek érezzük magunkat, mint a nap folyamán. Mégis pl. 5 perces álomban tehetünk egy teljes utazást, ami éber állapotunkban három hetet is igénybe venne. Az álomban dramatikus események hosszú egymás utáni sorát éljük át, ezek

gyakran nagyon részletezettek, és úgy érezzük több órás, vagy napos tapasztalaton megyünk át, holott felébredéskor kiderül, hogy mindez csak néhány percet vett igénybe. Így a tapasztalat azt mutatja, hogy időérzékelésünk ugyanahhoz a tényhez viszonyítva különösképp változik a különböző nézőpontok szerint.

Pl. a Vénusz bolygón ülő embernek a mienktől eltérő időérzéke lenne. Az a nézet, mely szerint a 24 órás nap minden körülmények között és minden helyen 24 óra lenne, nem helyes. Ha történetesen a Vénuszon ülő ember ezt tagadná, nagy megrázkódtatásban lenne része – látván, hogy régi szemlélete mennyire nem helyes a megváltozott körülmények között. Minden embernek individuális időészlelése van – egy szerelmespár pl. az együtt töltött boldog napot alig egy-két órának érzi, míg egy nyomorék ember, aki pl. ráesik a meleg tűzhelyre, és nem tud onnan fölkelni, míg ki nem szabadítják, a másodperceket is órának gondolja –, és illuzórikus azt hinni, hogy ez nem a mi saját egyedülálló tapasztalatunk. Az ember saját speciális álláspontjának perspektívájában látja az eseményeket, mivel az idő maga csak egy reláció. Sohasem magát az időt mérjük valójában. Maga az óra-idő is csak valami térben levő mozgás mérése, vagyis nem más, mint két dolog közötti reláció.

A Természet arra kényszerít bennünket, hogy mindent térben s időben létezőnek lássunk. Az időt állandóan a gondolkodó folyamatban tételezzük fel. A tér nem más, mint az észlelés folyamatának szükséges állapota. Sohasem tudunk semmit ezektől elválasztani. Mégis, magát az időt, vagy a teret sohasem látjuk! A tiszta térről vagy a

tiszta időről nem kapunk közvetlen érzékbenyomást. A tér meztelen ideáját nem tudjuk semmilyen mentális képbe öltöztetni, csak egy távolságot, kiterjedést elfoglaló dologról tudunk gondolkodni; ezért a teret csak úgy ismerjük, mint a dolgok egyik sajátosságát, mint ahogy az időt úgy, mint a mozgás egyik sajátosságát.

Az időt rendszerint csordogáló patakhoz hasonlítják, vagy megjelölt pillanatok állandó egymás után következéséből állónak vélik. Ez teljesen természetes, mivel az emberi elme még csak el sem tud képzelni olyan időt, amely mentes lenne történések átalakulásától, vagy amelyben nem „előtt, most vagy után” események léteznének. Egy gondolatnak a másik után következése időben zajlik le, mint ahogy az események is időben jelennek meg. Egyáltalán tudunk bármi elképzelést is alkotni az időről másképp, mint kezdetekkel és befejezésekkel, vagy változásokkal és megszakításokkal? Sajnos azonban ez illúzióhoz vezet bennünket. Feltételezzük ui., hogy az idő pillanatokra osztható, de próbáljuk meg pontosan elkapni őket, és eltűnnek. A vizsgálat nem fedez fel elkülönült részeket, független pillanatokat, nincs a jelen és a múlt között intervallum. Hogyan tudja bárki is megkülönböztetni, amikor a jelen pillanat akkor kezdődik, amikor végződik is egyben? Próbáljuk meg a múlt és a jövő, az „előtt” és az „után” közötti elválasztás érzékelhető pontját megtalálni. Bárminek találjuk is ezt a pontot, már abban a pillanatban megváltozik, amelyben ezt a megkülönböztetést tesszük. A jelen pillanat mi lehet, ha nem egy hipotetikus pont? Ez az egyike az idő illúzióinak, hogy állandóan azt hisszük, hogy a jelen idő pillanatában

élünk, amikor ilyen tulajdonképp nem is létezik. Legyen az a másodpercek akármilyen töredéke is, az ún. jelen pillanat, máris az ún. múltba tűnt el. Pongyola megfogalmazásunk az időjelen, múlt és jövő fázisáról olyan valamiről való kijelentés, amelyet senki nem tud meghatározni, és amelyről senki nem tud érzékelhető ideát alkotni, amely elég korrekt lenne ahhoz, hogy minden vizsgálatot kiálljon. Mivé válik egész időfogalmunk akkor, ha elkülönült alkotóelmeiről sem tudunk fogalmat alkotni? Így ami valóságnak tűnt, jóval valószínűbben – legalábbis bizonyos mértékben – elménk által táplált ideának látszik, vagyis az idő mozgása nagymértékben bennünk van.

Figyeljünk meg bármit, ami nő, pl. egy fűmagot. Meg tudjuk állapítani azt a pontos pillanatot, amikor a magból növény lesz? Ez teljesen lehetetlen. Hol van az a pillanat, amikor a mag már nem mag többé, hanem növény? Ha valahol létezik ez egyáltalán, akkor az elménkben, vagy képzeletünkben létezik. A pillanatok valójában nem léteznek. Az idő nem azonos a nem létezők összegével. Adjunk a nullához nullát, az eredmény akkor is nulla lesz, ezért az idő nem független valóság, hanem a valóságból készült kivonat, absztrakció. Az idő a térhez hasonlóan absztrakció. De mikor egy absztrakciót valami reálisnak veszünk, ellentmond önmagával.

Amikor gondolkozásunkat még tovább visszük, el kell ismernünk, hogy időérzékünk összezsugorítható, mint ahogy térérzékünk kinagyítható, és hogy amikor az idő múlását mérjük, valahogy és valamilyen mértékben az elme alkotja ezt. A relativitás

azt tanítja, hogy az idő alkotta formák, a tapasztalat szerint sohasem végsők. Aspektusoknak tekinthetők, amelyek a legszertelenebb módon megváltozhatnak. Van azonban mégis egy elválaszthatatlan elem, amely az összes változásukon keresztül folytatódik, és amely összekapcsolja és tartja valamennyiüket. Ez a tényező az elme.

Mindez azt mutatja, hogy az idő nem olyan egyszerű dolog, mint amilyennek tekintjük, hanem valójában misztériummal terhes. Az emberi nem elenyészik, ha az időt valóságnak gondolja. „Az a kicsi idő, amit azzal töltök, hogy megkérdezem: Van egyáltalán idő? – magát a tökéletes Békét és az igaz Istenséget fedte fel előttem.” – mondta Tirumoolai, egy középkori tamil szöveg szerzője.

Nagy hiba lenne azt képzelni, hogy azt akarjuk mondani, hogy az embernek nincs semmiféle időérzéke. Ilyenről szó sincs. Az ember erősen érzi az idő múlását és valóságát. Itt csak azt kíséreltük meg, hogy természetére fényt derítsünk. Valóságérzetének rejtett forrása látható lesz, amint e tanítás lényege kitárul előttünk.

Az álláspontok doktrínája. Einstein munkásságának értéke – abban, hogy a relativitás igazságát fizikai tényekkel bizonyította be a metafizikai képzelet helyett – óriási nagyságú. Amit öntudatlanul elért, az a tudás kritikája volt, bár vizsgálatát tudományos mérési módszerekre korlátozta csupán. A relativitás egész elve nagyban megkérdőjelezi az univerzummal kapcsolatos összes tapasztalatunkat, és ezért a tudással kapcsolatos valamennyi definíciónkat is. Mit tudunk valójában? A világ már nem szilárd tény többé, hanem egy még keményebb probléma.

A relativitás alaptörvény, amely a Természetben valamennyi fizikai esemény és tárgy alapját alkotja. Semmi sem ismert, ami nem mint más dolgokhoz való viszonylatában lenne ismert. Innen van Lotze mondása, mely szerint létezni annyit jelent, mint relációban állni. Az az idea, hogy az univerzumban valamiféle zárt rendszerek lehetnének, a relativitás fényében eltűnik. Mindegyik csak egy kísérleti modell az igazság megközelítésében, és soha nem a végső lépés. Az univerzum állandó újraértelmezést kíván meg.

A fizikai világban annyi relatív igazság lehet, ahány lehetséges nézőpont vagy mód van egy dolog szemléletére. Ez az az antropocentrikus tévedés, amely érvényteleníti a közönséges tudást. A gondolat világában annyi igazságszemlélet lehet, ahány emberi lény él a Földön. Az ilyen pluralisztikus és változatos nézetek emberi korlátozásoktól függenek, és ezért mindig feltételesek és gyakran hajlamosak arra, hogy változzanak. Mindegyik csak egy aspektust jelent és nem a teljes igazságot. A Viktória korabeli materializmust pl. ma már néhány vezető tudós éppen olyan erővel visszautasítja, mint amilyen erősen elődeik támogatták annak idején.

Itt azonban megint figyelmeztetnünk kell. Egy megfigyelés ui. helyes lehet, amikor a figyelmünk valamilyen sajátos nézőpontra való rögzítésének eredményeként jön létre a relativitás világának birodalmában is, de az igazságot **önmagában** nem fejezheti ki. A kettő egymástól különböző.

Mindezeket a tényeket úgy kell tekinteni, mint az emberek individuális és tökéletlen szemléletét, mivel az emberi ízlés hajlékonyságától, az emberi temperamentumok sokféleségétől, az emberi tudásfokozattól és kapacitásuk mértékétől függ. Ezért látunk oly sokféle véleményt, olyan különös összeütközését a tapasztalatnak, olyan széles nézet-, szemlélet-, szokás- és következtetésbeli változatot. Ezért ezeket „relatív igazságok”-nak nevezzük. A relatív igazságból származó individuális nézetek lehetséges sora olyan széles, hogy számuk korlátlannak tekinthető. Minden egyes ilyen részigazságnak, mint pl. a biológiának vagy gyógyszertannak megvan a maga különleges szemlélete az élettel kapcsolatban, annak bizonyos területével foglalkozik, de ez a szemlélet sohasem általános, mindenre érvényes, és sohasem a lét teljességével foglalkozik.

Amikor a relativitás kísértete megjelent a tudomány küszöbén, a félénkeket megrettentette. Valóban félhettek attól, hogy a logikus következtetéseket egész a legtávolabbi végpontig kell majd vinni. Mivel ezt haboztak megtenni, ezért a filozófiának kell helyettük végrehajtani. A filozófia legmagasabb álláspontjából nézve – amely a végső igazság álláspontja és nem a gyakorlati értékeléseké –, minden nem filozófiai tudás, legyen az akár tudományos vagy akár másvalamilyen tudás, csalóka területen áll. Következtetéseik egyike sem jelentheti soha a végső következtetéseket. Valamennyi ilyen megfigyelés ui. a csillagok miriádjai közötti jelentéktelen kis planétánkon levő megfigyelők helyi álláspontjától függ. Eredményeik változnak, amikor ki-

egészítő tudással további álláspontok állnak rendelkezésre, vagyis ilyen módon a végső igazságnak csak torzképe nyerhető, maga a valóság azonban soha. Egy örökké úton levő fáradhatatlan vándorhoz hasonlóan, állandóan csak az egyik provizórikus elmélettől a másik provizórikus elmélet felé halad.

Ezért bonyolult világunk természetéről – amelyben élünk – nem kaphatunk tiszta képet. Éppen olyan paradox, mint bármi más, ami felfogható. Olyan világ ez, ahol az ész meggyilkolja a tapasztalatot és ahol a tény cáfolja a gondolkodást. Valamennyi emberi intellektuális tudás teljesen relatív, és végső soron – mint egy farkát kergető állat – állandóan körbe-körbe forog, amelyből úgy tűnik - nem tud kiszabadulni. Úgy látszik, sohasem tudunk az univerzum végső igazságára jutni, és úgy tűnik, hogy rabok vagyunk, ama ítélve, hogy csak az új igazság illúzióját kapjuk, de magát az igazságot ne érhessük el soha.

Az igazság mítosszá vált. A Végső nem más, mint fikció. Csupán a megszámlálhatatlan lehetséges szemlélet egyikét jelenti. Minden nézetnek megvan így az igazolása. Nincs olyan tudományos megfigyelés, amelyet minden időre és minden megfigyelésre korrektnek lehetne kinyilvánítani. Nincs olyan tudományos elmélet, amelyet gyógyíthatatlanul ne fertőzött volna meg ez a mindent átható relativitás. Egy és ugyanazon dolgoknak ezek a különböző és divergens megjelenései – amikor a megfigyelők vagy a megfigyelési pontok maguk is különbözők – kétségbe ejthetnek bennünket, hogy valaha megismerjük-e az igazságot a világot illetően. Az emberek ui. állan-

dóan változtatják intellektuális helyzetüket, állandóan új eszmék, új fogalmak felé mozognak csak azért, hogy a következőkben ezeket is elhagyják. Végül úgy tűnik, hogy minden csak múló látszat, vagy csak jelentéktelen illúzió. Semmi sem tarthat joggal igényt arra, hogy a végső valóságot képviselje.

Ez azt jelenti, hogy a világról csak töredékes szemléletünk lehet, és sohasem láthatjuk mint egészet. Azt jelenti, hogy csak egyik doktrínáról a másikra juthatunk, és az elme örökké egyik ideát a másikkal váltja föl. Azt jelenti, hogy maga a tény is attól a megfigyelési ponttól függ, ahonnan megközelítjük. Ami hozzáillik az egyik megfigyelési ponthoz, az nem illik hozzá a másikhoz, mivel csak aspektusokra jutunk, nem pedig független entitásokra. Egyik aspektus látása kizárja az összes többit. A metafizikában hasonlóképp nincs végső következtetés, mivel a tudományhoz hasonlóan a metafizikát is a relativitás makacs és kitartó betegsége kínozza. Az a kísérlet, hogy a magyarázat megmásíthatatlan rendszeréhez jussunk, hasztalannak bizonyult. Röviden: a világ képe, ahogy mi, vagy a tudomány ismeri, nem a végső kép.

A relativitásnak ebben a világában, ahol minden nézet téves és igaz is egyben, ahol ami az egyik nézőpontból megerősíthető, az a másikból tagadható, úgy látszik, hogy nincs végső értelem és jelentés. Azok az indiai keresők azonban, akik felismerték ennek a következtetésnek az elkerülhetetlenségét, nem elégedtek meg vele. Meg akarták tudni, vajon lehetséges-e olyan nézőpontra jutni, ahonnan **minden** tény magyarázható, nem pedig csak néhány. Így ez a kardinális kérdés újra rájuk nehezedett.

Feleletet akartak kapni rá, mint Pontius Pilatus: „Mi az igazság? Megszerezhető-e ez a maga teljes integritásában?”. Ezen olyan valamit értettek, ami tökéletes és univerzálisan érvényes minden emberre, mint ahogy a kettő plusz egy, hármat eredményez. Ezt az aritmetikai eredményt ui. a világ egyik részén sem, egyik évszázadban sem kérdőjelezte meg senki. Ilyen változatlan elvet kerestek tehát az igazságnak, amit **végső** igazságnak neveztek. Végül megtalálták a kielégítő feleletet, és így született meg a titkos (nyilvánosságra nem hozott) tanítás, az igazság filozófiája. Bebizonyították, hogy mindez álláspont kérdése, hogy olyan magasra legyünk képesek emelkedni, ahonnan az igazság hegyvonulatának minden kisebb csúcsa világosan látszik. Arra ösztönöztek, hogy ne ejtsen minket kétségbe, ha nem találunk semmi abszolút mércét az univerzumról alkotott tudásunk anyagára. Éppen ez ösztönözzön arra, hogy hallgassunk a filozófia hangjára, amely világosan azt mondja, hogy a probléma megoldásához más úton kell közeledni, és ezt az utat meg is lehet találni.

Euklidesz azt mondta ki, hogy a párhuzamos egyenesek soha nem találkoznak, Einstein viszont azt, hogy találkozhatnak a végtelenben. Mégis azt tartjuk, hogy mindkettőnek igaza van, a kettő csak álláspont szerint különbözik egymástól. Egy másik bolygó lakójának, akinek éppen olyan karórája lenne, mint amilyet mi használunk, látszólag tehát ugyanolyan módon mérné az időt, mégis már eredményre jutna, mivel a hasonlóság ténylegesen csak fiktív. Napja ui. vagy hosszabb, vagy rövidebb lenne mint a mienk, ezért pl. egy fix időpontja sem lenne azonos a mienkkel. A tér

vonatkozási standardjai ui. különböznének, így szükségképp az időrendszerek is. A megfigyelési pontok eltérő volta a megfigyelés egyöntetűségét veszélyezteti; azt, amit a földi ember lát, nem lehet elválasztani térbeli helyzetétől. Egy tárgy alakja, elfoglalt helyzete, tér- és időbeli helye végül is látszatok csupán, amelyek a különböző megfigyelők szerint változnak és különböznek. Ez Einstein relativitáselméletéből következik.

Így a relativitás lényeges és fontos tanulsága az, hogy egy szélesebb és kitágítottabb szemlélet biztosítására új megfigyelési pontokat kell keresnünk. A relativitás elve nem veti el Newton régi tételeit. Mindenfajta eredmény köré határvonalat húz, és minden egyes ilyen vonatkozási rendszeren belül a régi mérések és Newton axiómái érvényesek. Kimondja, hogy nem várható, hogy mindig alkalmazhatók legyenek, mivel csak egy sajátos megfigyelési pontra vonatkoznak.

Egy másik megfigyelési pontnál magasabb megfigyelési pont szélesebb látóhatárt tár föl. Még az élet legalacsonyabb nézőpontból származó tapasztalata is azt mutatja, hogy sok dolog nem az, aminek az első pillantásra látszik; hogy a róluk való naiv közvetlen benyomás elégtelennek bizonyul, amikor behatóbban megvizsgáljuk őket. Ez a vizsgálat a filozófiának az első, a tapasztalatnak pedig az utolsó leckéje. Ez a vizsgálat a megkülönböztetést jelenti aközött, ami ténylegesen van, és ami csak úgy látszik, hogy van; aközött, ami lényeges, és ami csak lényegesnek látszik. A tapasztalatnak ezzel az ellentmondásával mindenütt találkozunk, megtalálható az emberi

társadalomban éppúgy, mint a planetáris folyamatokban. Egy égitest haladása, nagysága és távolsága nem függ attól, hogy milyen hosszan szemléljük, vagyis a puszta látottak alapján nem juthatunk ezek megismerésére. Ezért intellektuális erőfeszítést kell tennünk, követnünk kell a csillagászat útmutatásait, a látottak titkát csak ezek után tudjuk megragadni. Ha minden az első benyomásra feltárná egész természetét, a tudományra nem lenne szükség, és a filozófiának nem kellene azon fáradnia, hogy a tudomány után kullog. A tapasztalat és a tapasztalat igazságtartalma közötti szakadék kényszerít bennünket előre a tetszetős tényeken túlra, hogy a tényeken alapuló elmélkedésekkel vitába szálljunk.

Filozófiailag nem bölcs dolog és végső soron bizonytalan is, ha mindig egyetlen helyzethez ragaszkodunk, és a dolgokat csak innen szemléljük, mivel fáradságos, hogy egy újat találjunk, vagy azért ragaszkodunk hozzá, mivel mindenki más is ehhez ragaszkodik. Milyen nézőpontból keressük az igazságot? Milyen előnyös helyzeti ponton állunk, amikor arra tekintünk, amit igazságnak gondolunk? Mindez ui. meghatározza mindazt, amit mi igazságnak hiszünk, és az ítélet értékét teljesen az az álláspont határozza meg, amit felveszünk. Így a tudomány terén a több igazság megismerésének lehetősége nő csupán azzal, hogy a megfigyelési pontot feljebb helyezzük. A filozófia ezt még tovább viszi, amikor azt mondja ki: emelkedjünk fel a lehetséges legmagasabb, végső álláspontra, ahol nincs relativitás, és csak akkor tegyük meg a világról a végső következtetéseket. Rámutat, hogy nem tudunk szabadulni a kettős

nézőpont szükségétől; az első a hétköznapi szokásos élet és a kísérleti tudomány felölelte összes lehető és relatív helyzetet foglalja magában, míg a második a tisztán univerzális ész távoli, egyszerű és egyedülálló nézőpontja, amely mentes minden relativitástól. Ezért a másodikból származó szemlélet abszolút módon független és mentes lesz azoktól a személyes emberi jellemzőktől, amelyek minden más eredményt részlegessé és relatívvá tesznek. Ezek közvetlen és gyakorlati célokra nagyon megfelelhetnek és nagyon hasznosak, de a végső igazság pontosabb keresését nem szolgálhatják.

A szokatlan utak láttán az egyik ember elméje könnyen elfárad és megelégszik az első és legközvetlenebb álláspontal, a gyakorlatival és hétköznapival, amely a dolgokat úgy fogja fel, ahogy azokat az érzékszervek közvetítik, míg egy másik ember elméje, akit az igazság szeretete teljesen átitatott, törni fogja magát, hogy az első látszat, vagy a dolgok ismerős felszíne fölé emelkedjen, és egy kritikai, ill. vizsgálódó helyzet felvételével magyarázatukra jusson. Ez az, amit a tudós tesz. De itt ő meg is áll. Ez az, amiért az igazság filozófiája kifogást emel és üdvözli, ha a tudomány továbbhalad előre az úton, mivel a vallástól eltérően nem fél tőle. Csak arra ösztökéli a tudóst, hogy ne elégedjen meg semmilyen szűk látókörű álláspontal, ahonnan nem tudja határozottan állítani a végső igazságot, vagy a megcáfolhatatlan ítéletet. Egy ilyen állapot csak a legszélesebb látókörére bővített tiszta ész szigorú működéséhez tartozik, nem pedig a fizikai megfigyeléssel és laborkísérlettel feltárthoz.

A primitív álláspont a mindennapi élet szükséglete. Gyakorlati célokra elég sikeresnek bizonyul, az átlagembertől más szankciót nem is kíván. Általában az öt érzékszerv észlelésén alapul, ennek a tényét mindenki elfogadja. Az egyszerű ember ezzel meg is elégszik, és esze ágában sincs a tényleges tapasztalatát megkérdőjelezni; a tudós és a filozófus azonban csak kísérletinek, próbaképpeninek tekinti, és vizsgálatát tovább folytatja jelentését illetően. Mindketten fontosnak tartják, hogy a gondolkodásban a közvetlen tapasztalat mögé hatoljanak, és behatóbban megvizsgálják azt a módot, ahogyan ez a tapasztalati tény született. Ha a hétköznapi, általános gondolkodás mindig helyes lenne, nem volna szükség semmiféle instrukcióra; ha a közvetlen benyomások elegek lennének bármiről a teljes igazság megismeréséhez, nem kellene az oktatást segítségül hívni, hogy korrigálja őket; és ha az emberek természetesen az univerzumnak, ill. saját életüknek az értelmét és jelentését észlelnék, akkor a filozófia munkája nélkülözhető lenne. Az emberek azonban valójában eredendő és velükszületett tévedéssel jönnek a világra, a valódi tudáshoz csak úgy juthatnak, ha fáradságosan kijavítják általános és spontán ítéletüket. A szellemi erőfeszítéstől való általános idegenkedés rendszerint megelégszik a könnyebb nézettel – terhelje azt ugyan számtalan tévedés –, és a filozófus nézetét gyakran gyanakvóan szemléli, mégha ez az ész hosszadalmas küzdelmét és végső győzelmét reprezentálja is.

Így arra a következtetésre jutunk, hogy a világot illetően mindig kétféle szemléletmód lehetséges. Az első nézőpont sokoldalú lehet, és számtalan fokozatát foglal-

hatja magában annak, amit valódinak és igaznak hiszünk, de mindig abban van, amit gyakorlatilag a logikában együgyűségnek nevezünk. Lehet primitívnek, alacsonyabbnak, relatívnak, szokásosnak, egyszerűnek, gyakorlatinak, ésszerűnek, empirikusnak, azonnalinak, részlegesnek, végesnek, rendkívülinek, helyinek, tudatlannak és magától értetődőnek nevezni és ezekkel jellemezni. A második nézőpontot viszont a következő jelzőkkel lehet jellemezni: abszolút, végső, filozófiai, egybefoglalt, legmagasabb, numenális, reflektív, univerzális, igaz, teljes, egyedülálló, felsőbbrendű és rejtett.

Már láttuk, hogy a tudomány hogyan sérti a józan ész álláspontját. De mennyivel inkább sérti egy olyan valami, ami a tudománynál is magasabban áll. Erre a magasabb nézőpontra nemcsak vitathatatlanul szükség van, hanem az elfoglalása nagyon is lehetséges. Egyedül a filozófia tudja ezt nyújtani, mivel egyedül a filozófia emelkedik fel a legmagasabb csúcsra, és nem korlátozza magát a csoportokra osztásra, hanem a lét egészét vizsgálja, beleértve magát a vizsgálatot végző elmét is. A filozófia arra törekszik, hogy a gyakorlati élet és a tudományos kutatás csoportokra osztása által teremtett hézagait kitöltse azzal, hogy a legnagyobb gondot fordít arra, nehogy a szellemi és materiális lét valamilyen aspektusa – legyen az mások által akármilyen jelentéktelennek is tekintve – kimaradjon széles látóköréből és egyedülálló koordinálásából.

A tudomány sohasem végezheti el a feladatát egyedül. Vállalkozása óriási, de a végcélhoz nem érhet el. Amikor a mókuskeréktől elfárad, megpihenni kíván; a tartós

békét azonban nem azzal találja meg, hogy a dogmatizmus megnyugtató karjaiba hanyatlik, hanem azzal, hogy a filozófia magas régióiba emelkedik. A relativitásnak Ebből az ördögi köréből nincs más kiút, csak ha a tudomány a filozófiai szemlélethez fordul segítségért. Így két elkülöníthető álláspont keletkezik, és természetes nézőpontunkat kettéosztja. Csak egy végső igazság, és egy végső álláspont lehet, amelynek a jellemzője az, hogy változtathatatlan és sérthetetlen. A filozófus arra törekszik, hogy ezeket felfedezze, és ennél kevesebbel nem elégszik meg. A világ fogalma, amely a legtisztább elmélkedésből keletkezik, különbözik attól, ami az első érzékbenyomásból adódik. Éles különbséget kell tennünk közöttük. Az első ui. tökéletes, a másik viszont éretlen még. Az első álláspont magának az **univerzumnak** az álláspontja, a második az emberé: az első az egész univerzum nézőpontjából szemlélődik, és nem csupán valamelyik ember tudásának nézőpontjáról, ezért abszolút, igaz; míg az utóbbi csak embercentrikusan, ezért mindig relatívan lát.

Az alacsonyabb álláspontról az igazság filozófiája által elfoglalt magasabb álláspontra való átváltás csak akkor következhet be, ha valaki a lassú élettapasztalat állványzatán mászik felfelé vagy akkor, miután átküzdötte magát a róla való mély elmélkedés folyóján. Ilyen váltás van az első fellobbant szerelem és a végső, érett érzéssel megkötött házasság között. Gyakran az jelzi előre, hogy a körülmények nehéz problémákat vetnek fel, amelyek konfliktusba kerülnek az előre kialakított nézetekkel, zavarba hozva a még szabadon gondolkodni képes elmét. Ez a kétség sötét szel-

lemét idézi elő, amely viszont további és még mélyebb vizsgálatot vált ki. A vizsgálat azonban hamarosan éles kérdéseket vet felszínre. A magasabb álláspontra való helyezkedésből származó tudás elégítheti ki megfelelően ezeket a kérdéseket, mivel egyedül ez a nézőpont az, ahonnan a végső cél látható; az összes többi nézőpontból csak olyan feleletek adhatók rájuk, amelyek pillanatnyilag megfelelhetnek ugyan, vagyis egy időre hasznos működő nézeteknek foghatók fel, de amelyek bukása előbb vagy utóbb elkerülhetetlen, a kemény tények nyomása alatt. A történelem bizonyítja, hogy kormányok, vallások, elméletek és intézmények végül is hogyan omlanak össze, kezdeti látszólagos legyőzhetetlenségük ellenére. Nincs ui. állandó megnyugvás semmiben, a végső igazságot kivéve. Sokkal kevésbé fontos pl. Kanadából Fokvárosig elmenni, mint a primitív nézőpontról a filozófiaira eljutni.

Így csak a filozófia válik azzá az egyedüli csúcsponttá, ahol a tudás és a cselekvés piramisának valamennyi éle összefut. Határozatai gyémántkeménységűek, az idő ezeket csak megerősítheti, de nem kezdheti ki.

Egy ilyen magatartás egyedülálló erénye és összehasonlíthatatlan értéke abban a merész célkitűzésben mutatkozik meg, amelyet egyedül ez a filozófia kockáztat meg, vagyis abban, hogy az eredmények teljességére, az igazság és a tapasztalat, valamint a tudás valamennyi igazolt alapelvének megcáfolhatatlanságára jusson, amely – amikor megvalósul – minden mást is megértet. Ezt a célkitűzést meg kell vizsgálni azonban, mint minden más egyebet is, és ez a filozófia hajlandó alávetni magát minden

elképzelhető vizsgálatnak, mivel – mint önmagának is legkegyetlenebb kritikusa – tisztában van vele, hogy olyan szilárd alapra tett szert, mint Gibraltár sziklája. A többi filozófiától eltérően – ahol a filozófusok maguk is különböznek –, az igazság filozófiája a lényeges elveket illetően egy jottányival sem térhet el attól, ami mindig volt és mindig lesz.

Így keresésünkben meg kell tanulnunk a megfelelő álláspontot alkalmazni. Akarjuk az igazságot illetően az utolsó szót is megtalálni és kimondani? Ha igen, akkor a világot a filozófiai álláspontról kell megközelíteni. Vagy csak egy gyakorlati célokra megfelelő álláspontot és nézetet akarunk? Ebben az esetben ui. elegendő, ha a korlátozott és alacsonyabb nézőpontra helyezkedünk. De bármit is válasszunk, nem szabad összetévesztenünk a kategóriákat, mert a büntetés az lesz, hogy az igazság eltorzul, és képtelenek leszünk arra, hogy működő szabályt találjunk magunknak. A filozófiai nézőpontot meg kell különböztetnünk a gyakorlatitól, különben homályos szemléletre jutunk.

Nem szabad azonban azt gondolni, hogy a magasabb nézőpontra való emelkedés egyben az alacsonyabb megszűnését jelenti. A közöttük levő ellentét az elemi gondolkodás világához tartozik és nem mozdítja el helyükről a mindennapi élet mozgatórugóit. E két szemlélet koordinálható az egyéni körülmények szerint. Meg lehet különböztetni egymástól őket, de nem lehet szétválasztani. Tanulmányozhatjuk az egyiket a másiktól függetlenül, de ezt téve mindkettőről csupán kivonatot készítünk, míg

a valódi a kettő együtteséből származó egész. Nem szabad szigorú kettéosztásnak tekinteni őket, csak szükséges megkülönböztetésnek. Senki nem hagyhatja el az elsőt mindaddig, amíg emberi lény marad, de nem hagyhatja figyelmen kívül a másodikat sem, ha az igazság birodalmán belül akar maradni. Senki nem lehet meg a primitívebb szemlélet nélkül, mivel a gyakorlati életnek nagyobb mértékben kell a hiten alapulnia, mint az igazságon. Pl. vakon hinnünk kell a szakácsunknak, mivel arra nincs idő, hogy a főzés legkisebb részletét is megvizsgáljuk mindennap. Ez azt jelenti, hogy meg kell elégednünk azzal, hogy az erről való igazságot soha nem tudjuk meg, soha nem bizonyítjuk be; hogy minden olyan, amilyennek lennie kell. Az aktív élet lehetetlen lenne, ha minden egyes tett, mozgás előtt várni kellene és összegyűjteni az összes tényt, ezért kénytelenek vagyunk, közülük a legtöbbet látszat-értékükön elfogadni. A magasabb álláspontnak a mindennapi élet apróbb dolgaira való alkalmazása nem kívánatos, de nem is szükséges. A szokásos életet ez meglehetősen nyűggé változtatná. De éppen olyan balgaság és lehetetlen is lenne a hétköznapi élet szabályzatát a tiszta filozófiai kérdésekhez alkalmazni. Ezért elég ha **tudjuk**, hogy a Föld gömbölyű, és nem kívánjuk, hogy érzékelni is képesek legyünk. Ez elég ahhoz, hogy a filozófus érzékeny emberi lény maradjon mindaddig, amíg szilárdan kitart azon elvek mellett, amelyek az igazságot általánosítják naponta változó diorámájának valamennyi látványa mögött.

Az ilyen gyakorlati módszer azonban egyedül túl kevés ahhoz, hogy a filozófia számára megfeleljen, amely előrehaladásnak minden centiméterét alaposan megvizsgálja. Amikor az ember elkezd azon gondolkozni, hogy az élet és a világ mit is jelent – vagyis amikor elkezd filozofálni –, el kell hagynia a hétköznapi életét jellemző kis megalkuvásokat és Himalaya szintű szellemi magasságokba kell felemelkednie.

Mindkét szinten belül elkerülhetetlen a gondolatok áramlása. A szintek kiegészítik egymást, és arra kell törekednünk, hogy koordináljuk őket. Összezavarni és összetéveszteni azonban nem szabad, mert ez azt jelentené, hogy összetévesztjük az élet és a gondolkodás dolgait. Egyedülálló álláspontjáról a filozófia ui. arra törekszik, hogy mindennek, ami létezik, a végső és következetes magyarázatát nyújtsa, ugyanakkor nem tagadja annak a munkának a látható értékét sem, amelyet azok végeznek, akik a hétköznapi nézőpont keretei között mozognak csak, sem azok tapasztalatát nem tagadja, akik az igazságot csak abban találják, amit látnak. Rámutat azonban az ilyen munka, tapasztalat, ítélet és tudás tisztán viszonylagos jellegére, amely alkalmazása az élet átfogó, vizsgálatából semmit ki nem hagyó szemléletére nem elégséges.

Így tehát összeegyeztethetjük a gyakorlati élet célkitűzéseit a filozófiai igazság célkitűzéseivel, és valamennyi tudást harmonizálhatjuk. A tudomány a filozófia kiindulópontja. Amikor kellő bátorságot gyűjt össze ahhoz, hogy megtegye az ugrást, amikor a relativitás felismerése arra kényszeríti, hogy megvallja: egyedül sohasem képes bizonyosságra jutni; akkor fel fog emelkedni a filozófia méltóságába. Nem

kell, hogy elvesse a gyakorlati eredmények vizsgálatát – a kettőt össze lehet és össze is kell hangolni, koordinálni. Így a földi küzdelmek közepette kell dolgoznia, ugyanakkor megtartva a földön túli lét belső csöndjét: össze kell békítenie azokat a korlátokat, amelyek az embert minden oldalról körülveszik azzal a szabadsággal, amely mélyen benne lakozik. Fel kell oldania a gyakorlati és a filozófiai téves szembeállítását, és egy magasabb egységbe kell fognia őket. Mivel az előbbi nézőpont az igazság különféle nézeteivel lát el, az utóbbi nézőpont az igazságot magát adja oly módon, hogy az ész és tapasztalás alapján nyugszanak.

Azok, akik fokozatosan átmennek az első szemlélet relatív gondolkodásából a második szigorú bizonyosságára, az emberi elme legmagasabb rendű forradalmára vállalkoznak. Az új helyzet döntő fontosságú lesz az univerzummal kapcsolatos gondolkodásukra és embertársaik irányában kialakított magatartásukra. Amikor az ilyen elmélkedést a legvégső határáig visszük – amely természetesen sok türelmet és kitartást követel meg – látni fogjuk valamennyi pszichológiai tudásunk relatív voltát. Ez az elv, a maga megfelelő helyén alkalmazva – ahogy majd az ezt követő kötetben látni fogjuk – úgy fog hatni mint egy sebészi művelet, amellyel egy vak ember hályogát távolítjuk el. Lehetséges lesz akkor, hogy olyan megdöbbentő eredményre jussunk, amely a tudás történelmében egyedülálló, és amely a létnek olyan nem is sejtett világát tárja majd fel, amelyen belül az emberi faj legmagasabbrendű reményei válhatnak valóra, ahogy legjobb megérzései tökéletesen megvalósulnak.

Az ember egyre táguló tér- és időérzete. E könyv elején említettük, hogy jelen korunk találmányai azt segítik elő, hogy az emberek tér- és időérzéke egyre tágul. E fejlődés további fontos következményeit vizsgáljuk most meg.

Felismerjük-e, hogy e táguló térszemléletnek volt az is köszönhető, hogy az ember felfedezte, hogy a Föld gömb alakú? Amikor a középkor felfedező hajósai mind messzebbre merészkedtek, és végül megkerülték a Földet, amikor a csillagászok finomabb eszközöket eszeltek ki, és így mind többet tudtak meg a távoli csillagokról, az a hit, hogy a Föld lapos, tarthatatlanná és nevetségessé vált. Kopernikusz vezette be a direkció relativitásának elméletét az európai gondolkodásba. Amikor még a régi középkori lapos Föld-elmélet létezett, akkor csak egy abszolút és fix világszemlélet volt lehetséges. Amikor a forgó Föld-elmélet diadalmaskodott, Kopernikusz felfedezése megváltoztatta az európai gondolkodás irányát, és felszabadította azokat az erőket, amelyek fokozatosan forradalmasították kultúráját. A relativitás hipotézise az univerzum olyan óriási térkiterjedésének vizsgálatából született, amelyre korábban a hasonló vizsgálatoknál nem volt példa. Ez tette lehetővé Einsteinnek, hogy felfedezze, hogy a fénysugarak, amelyek látszólag egyenes mentén terjednek, ténylegesen görbe vonalak, és hogy az egyenes, ha elég messzire tudjuk követni, görbe vonallá változik! Az egyenes csak azért látszik egyenesnek, mivel nem tudjuk több millió km távolságra és elég hosszú időn keresztül követni. Ha ezt meg tudnánk tenni, látnánk, hogy az egyenes valóban görbe vonal. Az ilyen felfedezés azonban Euklidesz vala-

mennyi axiómáját és az euklideszi törvények szerint a térben elrendezett fix anyagi testek régi fogalmát lerombolja. Az euklideszi geometria akkor érvényes, ha csak az univerzum egy korlátozott részére alkalmazzuk, de amikor megfelelően nagy teret vizsgálunk, nem megfelelő többé, és a világ méréséhez az euklideszinél megfelelőbbet, pl. Riemann rendszerét kell alkalmazni. A táguló tér érzékelése forradalmasította még a matematika jellegét is: ez ugyan megkövetelte a korlátolt fogalmak feladását, de ugyanekkor e helyett a fizikai jelenségek átfogóbb és általánosabb magyarázatát nyújtotta.

Az emberek időérzékelésének kitágulása egyaránt fontos mind a gondolkodás, mind a kultúra szempontjából, és ez különböző módon mutatkozott meg. Az embereket manapság ez a meglepő változás kevésbé szédíti meg, mint pl. ötszáz évvel ezelőtt. A gramofon 10 évvel ezelőtti hangokat felidézhet, a rádióban közvetlenül olyan beszédeket vagy dalokat hallhatunk, amelyeknek a meghallására régen esetleg több napi utazásra is szükség lett volna, amíg hozzánk érnek. Az idő világa összeszűkült, míg az idő érzékelése megnövekedett.

A térérzékelésnek ez a kiszélesedése, amely Kopernikusz és Einstein felfedezéséhez vezetett, más új igazságot is magával hozott. Hatással van az államférfiak gyakorlati politikájára és a közgazdászok elméleti elveire. Hatást gyakorol az emberi élet és emberi kultúra nagyobb részegységeire is. És amilyen mértékben ez a változás arra készteti az embereket, hogy ismerjék fel a lét egységét, olyan mértékben alkalmazko-

dik a filozófia a társadalmi életre és etikai magatartásra vonatkozó gyakorlati tanításhoz. Mind a tudomány, mind a filozófia itt arra törekszik, hogy találkozzanak, és útjaik most sokkal kevésbé válnak szét egymástól. Ezen túlmenően, a térről és időről kiderült összes új igazság nagymértékben kiszélesíti az emberek gondolkodását és világszemléletét, és így az átlagelme számára elősegítik az ősi indiai filozófia könnyebb megértését. Ahogy az emberek hozzászoknak, hogy ezen az újabb módon gondolkozzanak, úgy lesz könnyebb számukra, hogy értékeljék a magasabb filozófiai szemléletet.

A relativitás új világszemléletet teremtett, amely háttere lehet annak, ahogy majd a jövőben a dolgokról gondolkodunk. A relativitás értelmének alapos megértése a gondolkodó emberekben új szemlélet kialakítását segíti elő, elméjüket felszabadítja a régi, élettelen ideáktól; ahogyan pl. eddig a külső világ fő jellemvonásának annak kikerülhetetlenségét és mechanikai státuszát tartották. Érzéseink arra kényszerítettek bennünket, hogy olyannak fogadjuk el, amilyennek látszott. Ezért mindenki, még a tudósok is azt a nézetet vallották, hogy akármilyen látott dolog, ami bizonyos alakot vesz föl, külön megjelenéssel és mérettel kell, hogy rendelkezzen, ami objektíven a sajátja, pontosan úgy, ahogy az észlelés mutatja. Azt is hitték, hogy ha egy esemény bármikor is történt, időtartama hasonlóképp olyan valami, ami magában az eseményen belül létezik, ahogy Newton és az összes utána következő tudós megállapította, függetlenül minden emberi tapasztalattól. Az univerzum, amelyről az ember azt tar-

totta, hogy térben rajta „kívül” álló, időben pedig hosszan tartó, amire az ember helyzete, jelenléte vagy hiánya nem gyakorol semmi hatást, és amelynek az alapjellemzői minden korban, minden megfigyelő számára azonosak voltak. A tér és az idő egyszer és mindenkorra „adottak” voltak.

Einsteinnel ezek a nézetek tévesnek, tökéletlennek és félrevezetőnek. bizonyultak. Kimutatta, hogy a térben és időben végzett mérés konvencionális standardjai egyáltalán nem abszolútak és megmásíthatatlanok. Olyan tényezőtől is függ, mint pl. a megfigyelő helyzete, amely önmagában is változó és viszonylagos. Amit a világról valójában tudunk, azt nem lehet sztereotipizálni mindenki számára és minden helyre, mivel ez csupán ama a külön nézőpontra érvényes, amelyet éppen elfoglalunk. Az álláspont, ill. megfigyelési pont megváltozásával ugyanazt a világot másképp fogjuk látni. Ha a teret ezentúl változónak fogjuk fel, ez azt jelenti, hogy megfosztjuk euklideszi jellemvonásától és helyére a mentális tényezőt helyezzük.

A múlt század egész tudományára az volt a jellemző, hogy ha valaki akkor erősen megvizsgálta volna a világot, a vizsgálati eredményekből nem tudta volna, hogy valóban milyen adatok birtokába is jutott, hasonlóan egy zárt csillagászati rendszerben levő emberhez, aki nem képes megállapítani, hogy a Föld forog, mivel nincs semmi, amihez hasonlíthatná. Az emberi faj szellemi alvásának korszaka azonban véget ért. A XX. sz. a hirtelen felébredés százada lett. A tudomány kezdte alaposan megvizs-

gálni saját helyzetét is, és így felismerte a más mozgások megfigyelésében tapasztalt hiányzó elemet: a saját mozgását!

A tudomány régen elmerült a külső világ tanulmányozásába, és nem vette figyelembe a megfigyelőt magát, azokat a körülményeket, amelyekben az észlelést végzik; ezek azonban olyan tényezők, amelyek minden megfigyelésben ott vannak, következésképp befolyásolják a kapott eredményeket is. A tárgyakat az őket megfigyelő nélkül elgondolni azt jelenti, hogy absztrakciókban gondolkozunk. Hasonló ez a pálca a két végéhez: a kettő egymástól nem szakítható el. Valakinek ott kell lenni, aki a tárgyat megismeri, és amennyire a róluk való emberi tudás terjed, ezek mint ismert dolgok léteznek. Másképp felfogni őket azt jelentené, hogy a sétapálca egyik végéről veszünk tudomást, és azt színlelnénk, hogy a másik nincs is ott. A relativitás világosan kimondja, hogy a megfigyelőt nem lehet elválasztani a megfigyelt dolgoktól; hogy a tér nem széles űr, amelyben a tárgyak elhelyezkednek, és az idő sem széles áramlat, amelyben ezek a tárgyak fennállnak. Az az alak és forma, amit észlelünk, és azok a mérések, amelyeket végzünk, annak a helyzetétől függenek, aki ezeket észleli és méri. Változzék meg ez a helyzet, és vele együtt megváltozik az észlelés és a mérési eredmény is. Ezért az empirikus tudás állandóan revíziónak van kitéve. A filozófia nélkül sohasem juthatunk az univerzum jellegének olyan meghatározására, amely abszolút és abszolút is marad.

A relativitás belső értelme és jelentése az, hogy a világ különbözőképp ismerhető meg a különböző emberi lények tapasztalata szerint. Az elvet lehet alkalmazni ahhoz a külön módhoz, ahogy egy tárgy egy bizonyos nézőpontból megjelenik előttünk, vagy alkalmazható ahhoz a tényhez, hogy a tárgy maga is ismert, mint egy idea a megismerő elméhez való kapcsolatban. Egy tárgy sohasem független a megfigyelőt befolyásoló állapotoktól.

A relativitás elmélete óta az univerzum nem megváltoztathatatlan entitás többé, hanem individuális vagy kollektív kiértékelés eredménye. De még ha egymillió ember megfigyelése is többé-kevésbé azonos lenne, akkor is kiértékelések maradnának. A relativitás elve nem veszíti el igazságát, mivel egy városban lakó egymillió ember egy bizonyos dolgot illetően azonos tapasztalattal rendelkezik: ez ui. annak a következménye, hogy valamennyiüknek. ugyanez az általános megfigyelési helyzete, vagy annak, hogy ugyanazt az általános vonatkozási standardot állították fel.

Gyakorlati értékétől eltekintve – amelyet e helyen figyelmen kívül hagyunk – Einstein munkájának értéke a kulturális világhoz az, hogy az önelégült tudományos tradíciónak, amely megpróbálta az univerzum fix ábrázolását elkészíteni – lökést adott. A gondolkodó elmék számára a relativitás a megértés új korszakát nyitja meg, mivel azt mondja ki, hogy a megfigyelt univerzum, azaz az ismert univerzum, legalábbis részben – ami megjelenését illeti – magától a megfigyelőtől függ. És ennek a megértésére bárki képes – nem kell hozzá matematikusnak, vagy a relativitás elmé-

lete szakemberének lenni –, ha saját világát inkább úgy tanulmányozza, hogy az mi is valójában, nem pedig úgy, hogy minek érzi. Kényszerítve lesz akkor, hogy lássa, hogy emberi tapasztalatának tér és idő oldalai nem olyan objektívek, mint ahogy a mindennapi gondolkodás tartja őket.

Ha elszigetelten semmi sem létezik, függetlenítve megfigyelőjével való kapcsolatától, hacsak ténylegesen egy másik emberré, annak testévé, elméjévé nem válunk – ami természetesen lehetetlen –, nem tudunk semmilyen tárgyat pontosan úgy megfigyelni, ahogy ez az ember megfigyeli. Így akár akarjuk, akár nem, világszemléletünket makacsul magunkkal cipeljük, akárhová is menjünk. Azokat a megfigyeléseket, amelyeket teszünk, valójában ezen belül tesszük, elválaszthatatlanok tőle. Megfigyelt tényeink világa ítéletek és vélemények világa is egyben! Néhány speciális aspektust kivonatosan kiválasztunk, és ezt a tárgyat nevezzük el. Kiválasztjuk a tárgy speciális megjelenéseit, az összes lehetséges megjelenéséből kivonatot készítünk, majd azt állítjuk, hogy a tárgyat látjuk! A logika, amely bebizonyítja, hogy az ismert tárgy mint független entitás sohasem választható el a megfigyelőtől, hogy a megfigyelő maga is része a megfigyelésének és hogy a világ csak viszonylatok egységeiben írható le, vitathatatlan.

Amikor Einstein azt mondja, hogy nincs közös tér és idő az emberi lények minden csoportjára, ez azt jelenti, hogy különböző szemüvegek vannak használatban: mindegyik csoport szemüvege másképp van beállítva, és ezért nem azonos képeket produ-

kál. Valójában hol jelentkeznek ezek az aspektus-változások? Ha a létrejövő képeket végső eredetükig követjük, azt találjuk, hogy azok nem a „külső” tárgyban vannak, hanem magukban a megfigyelőben. Ha öt ember ugyanazt a dolgot tanulmányozza öt különböző helyzetből, azt találják, hogy az mind alakban, kiterjedésben, mozgási sebességben stb. különbözik. Ebben az esetben vajon ki a felelős a megfigyelt tárggyal kapcsolatban észlelt változásokért? Ez csak egy lehetséges módja ilyen relativitás szerkesztésének. Dobjuk ki a megfigyelőt a számításból, és akkor a relativitás egész rendszere összeomlik. A masszív kontinensek és a fenséges óceánok világa a térben elhelyezkedőnek jelenik meg, és mégis, amikor elkezdünk gondolkodni a dolgon, maguk a tér-relációk valahogy kiszabadíthatatlanul össze vannak keverve a megfigyelőével. Ha a Föld laposnak látszik, pedig ténylegesen gömb alakú, ha állónak gondoljuk, de a valóságban állandóan forgó mozgást végez, hol kell tévedésünk okát keresni? Világos, hogy magában a megfigyelőben, mivel a megfigyelő érzékszervei küldik ezeket a téves benyomásokat.

Az a tetszetős feltevés, amelyet az öröklés és a szokás vésett bele elménkbe, mely szerint tőlünk független világgal lépünk közvetlen kapcsolatba, nem igazolható többé. A relativitás annak a szomorú beismerésére késztet bennünket, hogy a világszemléletnek mindig különböző módjai lehetségesek, hogy nincsenek olyan alapvető jellemvonások, amelyeket minden megfigyelő egyaránt észlel, és hogy a megfigyelési hely vagy a vonatkozási standard megváltozásával meg fog változni magukban a

megfigyelőkben a világról kialakított érzékkép is. (Pl. egy lassított filmfelvételen megfigyelhetjük, hogy egy versenyló hogyan ugrik át egy akadályon. Pl. ez a mutatvány 6 másodpercet vesz igénybe, holott a valóságban csak kettőt. Mi történik? A filmfelvevő fotográfus másodpercenként száz képet vett föl, de a vetítésnél a mozgást teljesen lelassították. Az történt, hogy időmérésünk megnövekedett azáltal, hogy megváltozott az észlelésünk száma egy időegység alatt. Ez a gyakorlati példa jól illusztrálja, hogy mit fejez ki a relativitás elmélete a matematikai formulákban. És ez az érzékkép az egyetlen, amelyet fenntartás nélkül a valóságnak fogadnak el, mivel mást nem ismernek.

A világról a tényeinket rendszerint öt érzékszervünkön keresztül kapjuk. A tudósnak mérési adatokra kell támaszkodnia, amelyeket műszerről olvas le – vagyis szemeinek használatától függ. A kémikus szintén érzékszerveire van utalva kísérletei közben. A tudományról azt állítják, hogy egyedül a kísérleti adatokra és mérésekre támaszkodik, de mint láttuk, az emberi tényező nagyon is belejátszik ezekbe az eredményekbe, vagyis a tudományt nem lehet elválasztani a tudósoktól. Einstein a következtetéseibe belefoglalta egy megfigyelő matematikailag kifejezett ideáját. De a megfigyelő információszerzése viszont saját érzékszerveitől függ.

„De mindennek a vizsgálatnak mi köze van hozzám?” – kérdezhetik néhányan. „Vajon ez nem a tudósok és matematikusok speciálisan fenntartott területe-e?” A felelet erre az, hogy nagyon is sok köze van hozzánk, mivel nem csak a tudósok, ha-

nem mi **mindnyájan** megfigyelői vagyunk a bennünket körülvevő világnak. Einstein munkáját itt csak példaképp hoztuk fel, hogy az ősi indiai tanítás néhány legfontosabb tételét illusztráljuk vele. Einstein kimutatta, hogy a valóságról semmi határozottat nem tudunk, és ebben benne rejlik az, hogy ehhez egy magasabb filozófiai álláspontra van szükség. Felfedezése ugyan térben és időben végzett mennyiségi mérésekre vonatkozott, de a vizsgálódás sok más területére is kiterjeszthető. A relativitás olyan elv, ami majdnem mindenütt érvényes és filozófiai tanulmányozása a tanuló számára nagyon fontos. Egy egyedülálló vonatkozási szint elérésére hasznos lépcsőfoknak bizonyul majd, ahol a világ valódi karaktere, majd később saját létünk igazi értelme tárulhat fel előttünk.

A relativitás mind a szellemi, mind pedig a fizikai világot egyaránt uralja. A hit színezi és kondicionálja az észlelést. A részrehajlás szelektív, és a megfigyelésből egész sor tényt kizár. Az egoizmus csalóka és gyakran csak azt látja, amit akar is látni. A feltételezés még azt is meghamisítja, amit valóban lát. Az érzelem túlhangsúlyozza a triviálist, eltereli az elmét és figyelmen kívül hagyja a lényegest. A képzelet fáradhatatlanul gyártja a legvalószínűtlenebb adatokat.

Einstein relativitáselmélete nemcsak, hogy megfosztja a teret és időt független valóságától, hanem logikailag egy olyan ponthoz vezet, amelyet nem szabad figyelmen kívül hagyni. Amikor tisztázza, hogy egy Holdon levő embernek más lesz az időérzékelése, mint egy Földön levőnek, az idővonatkozás valahogy összekeveredik a

térvonatkozással. A relativitás kimondja, hogy a teret sem lehet elválasztani a megfigyelőtől, mint ahogy az időt sem lehet, és hogy mind a tér, mind az idő része egy dolognak, része a megfigyelésnek. A tér-idő folytonosság egy dolog és nem kettő: nincs külön tér idő nélkül, mint tőle független valami. A „mikor” és a „hol” örökös egységet alkot.

Minden időészlelés vonatkozásban kell, hogy legyen a külső világgal, vagyis a térrel. A kettő elválaszthatatlan egymástól. A természetben minden tudásunk térben elhelyezkedő és időben megjelenő dolgok ismerete; minden tapasztalatunk speciális térbeli helyzetet elfoglaló és külön időrendszerű tárgyak tapasztalata. Minden, amit látunk tér-idő relációban van.

Az idő és a tér kölcsönösen benne vannak egymásban, egymástól függenek. A tárgyakat ui. a térben elkülönítetten és ezért folyamatosan látjuk, vagyis teljes tér-idő dimenzióban. Fordítva viszont, ha nem tudnánk a Földet elkülöníteni térben a Naptól, nem lenne eszközünk az idő mérésére sem, eltűnne a forgómozgás, amivel jellemeznénk. Így tehát minden észlelésünk kölcsönös relációban van térben és időben, önkényesen térbeliesítünk, kivonva a teret a négydimenziós folytonosságból, ahol mind a tér, mind az idő örökös egységben vannak. A tér-idő folyamatosság jelenti valamenynyi tapasztalatunk alapját.

Nem szabad megijednünk a „folyamatosság” szó ijesztő hangzásától. Magyarázhatóvá válik azonnal, amikor megismerjük, hogy a tér és az idő a megfigyelő elméjé-

vel vannak vonatkozásban és amikor rájövünk, hogy ez a folytonosság elválaszthatatlanul magával az elmével van összekötve. A tér-idő végül is egy matematikai idea, egy fogalmi kép és ezért mentális dolog.

Miért van az, hogy látszólag a teret és az időt egymástól elkülönített valóságoknak látjuk? Azért, mivel az elme öntudatlanul bizonyos fokig szétszedte és részeire bontotta, majd önkényesen mint objektív megfigyeléseket vette szemügyre őket, becsapva ezzel saját magát. Így a világ szerkezete részben az elme szerkezetétől függ. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy az elme állandóan kiértékelve közvetíti számunkra a világot, állandó működését minden időben mért mozgás, és minden térben mért dolog mögött ott találjuk. A tudomány addig a legtávolabbi pontig ment el, hogy megállapította: a tér-idő az a végső mátrix, ami a tárgyakat és eseményeket megformálja és létrehozza, e kettő jelenti rejtélyes forrásukat és az anyag negyedik dimenzióját. Amikor azonban felismerjük, hogy a tér-idő maga elválaszthatatlan az elmétől, látni fogjuk, hogy a további kutatás és felfedezés a tudományt milyen irányban kényszeríti, hogy továbbhaladjon. Minél tovább habozik, hogy ezt a lépést megtegye, annál több ellenállás halmozódik fel, amellyel meg kell ütköznie.

Einstein relativitáselméletének elfogadása óta a fizika már nem állhat olyan távol – mint a múltban – az elme és a világ kapcsolatának problémájától. A relativitás ui. aláásta e tudomány teljesen tárgyilagos természetét, és önkéntelenül bevezette a szubjektív tényezőt. A relativitás szerint ui. semmi sem teljesen önmagában és ön-

magától létező. Megfigyelt világunk – legalábbis részben – a megfigyelő elméjétől függ. Azt a régi nézetet, mely szerint a tér és az idő olyan tartályok, amelyben a tárgyak elhelyezkednek, el kell vetnünk, és helyette azt kell elfogadnunk, hogy a *tér és az idő a megfigyelőn belül vannak.* Ennek az a következménye, hogy az elme és az észlelés egymáshoz kapcsolt tényezők, a világ mind a tértől, mind az időtől elválaszthatatlan.

Az önmagában létező, körülményektől nem függő igazság Einstein nézete szerint megszerezhetetlen; csak az individuális lények képességeire vonatkozóan létező igazság érhető el. Szerencsére az igazság filozófiája nem ért egyet ezzel a pesszimizmussal és rámutat arra, hogy a minden vonatkozástól mentes entitás csak közös mentális természetű lehet, és ez csak nem individuális megközelítésen keresztül érthető meg. Azok az elvek, amelyek az emberi tudást meghatározzák, az emberi érzékeken és az emberi elmén belül léteznek, és egyáltalán nem valahol ezek mögött, az univerzumban. Az elme segítsége nélkül képtelenek lennénk bármit is megismerni.

Ez megcáfolhatatlan. Így azon a fokon, ahová eljutottunk, a világ nagymértékben tőlünk, magunktól függ, akik megfigyelői vagyunk. De mik vagyunk mi megfigyelési eszközök nélkül, az öt érzékszerv nélkül? Semmik! Mindent ezeken keresztül kapunk. A föld, amelyen járunk és a szék, amelyen ülünk, csak azért lép be tudatunkba, mivel az öt érzékszervünkön keresztül regisztráljuk őket. A világ, amelyet ismerünk érzékvilág, bármi is legyen rajta túl, vagy rajta kívül. Úgy fog változni, ahogy öt ér-

zékszervünk adta ötszörös észlelésünk maga megváltozik. Amiről ezek tudósítanak bennünket, az képezi világunkat. És azoknak az embereknek, akik különböző helyen vannak, különböző dolgokat tudósíthatnak. Ez a legfontosabb, amit a relativitásból megtanulhatunk. A relativitás minden megfigyelésbe egy individuális, vagy egy csoportjelleget vezet be. A kevésbé gondolkodó emberek nem értik, hogy amit legalábbis részben magukon kívül létezőnek gondolnak, inkább mint magukon belüli érzékbenyomás létezik. Amiről azt hiszik, hogy ezen érzékbenyomásokon túl létezik, az nem **határozottan** ismert.

Az emlékezés és felfedezés ösvényén haladunk, amely az időn és téren keresztül magához az emberhez vezet vissza bennünket; részben az ember elméjéhez és különösen az észlelésekhez; amelyeket az ember a külső világról alkotott magának. Itt felmerül az a fiziológiai és pszichológiai kérdés, hogy hogyan is jutunk egy észlelésre, és hogy ez tulajdonképpen mi is. Általában érzékszerveink észlelését igaznak fogadjuk el, és ezért eszünkbe sem jut, hogy megvizsgáljuk, hogy az milyen mértékben igaz. A következő feladatunk az lesz, hogy megvizsgáljuk ezeknek az észleléseknek a pontos természetét, valamint az, hogy megállapítsuk, hogy az amit látunk, milyen mértékben függ ettől a mentális tényezőtől.

IX. fejezet

EGY KONKRÉT TÁRGYTÓL A GONDOLATIG

Egy ősi misztérium küszöbén állunk most. A relativitás tudományos felfedezésének olyan felkavaró és ösztönző vonatkozása van, amelynek a Nyugat nem tulajdonított kellő jelentőséget, de amelyről tudtak és értették az ősi indiai gondolkodók. Ez a misztérium a tapasztalásunk eszközei, az érzékszervek és az elme közötti kapcsolat. Ezen a fokon már láttuk, hogy minden elkülönült dolog, amelyről az ember tudomást vesz, vagy vehet, nyilvánvalóan két alkotóelemből: a mentálisból és a materiálisból tevődik össze, nem pedig csak a materiálisból. De hogy a kettő milyen mértékben vegyül, ez olyan kérdés, amelyre még feleletet kell adni. Hogy egy dolog mennyire származik az elméből és mennyire a külső világból – ez olyan rejtvény, amely Kapilatól Kantig sok embert foglalkoztatott; nehézsége túlságosan is nagy, hogy könnyen megoldható legyen; a helyes felelet ezért túl messze van attól, hogy elvárható, feltételezhető és ezért elfogadható legyen.

Tudjuk, hogy körülöttünk az ismert tárgyakból pl. téglaházakból, lombos fákból stb. álló világ van. De *amit* valójában erről a világról tudunk, az attól függ, hogy *hogyan* ismerjük meg. A felületes tudatlanság azt állítja, hogy a látás az, hogy bizonyos

összekapcsolódó képek regisztrálódnak a szemünkön és az elme valahogy felfogja őket. A látás azonban nem olyan egyszerű dolog, mint amilyennek tűnik, mivel – ha analitikai vizsgálatnak vetjük alá – meglepő felfedezéseket tehetünk. A tanulatlan átlagelme, amely nincs hozzászokva a mindent megvizsgáló magatartáshoz, elégedett azzal, hogy elfogadja: a külső világ tudata, személyes tapasztalata róla, és a környezeti változások egyszerű dolgok; a tudományosan képzett elme azonban tudja, hogy valójában ezek mennyire bonyolultak.

A körülöttünk látható formák és alakzatok nem magyarázzák meg önmagukat. Ha meg akarjuk tudni az igazságot, akkor szigorúan meg kell vizsgálni őket. Az elme számára adott világ nélkülözi a magyarázatot; ezt fáradságos munkával magunknak kell megszereznünk, mert különben tudatlanságban maradunk.

Mielőtt érzékeink bizonyosságának hitelt adnánk, vagy azt megvonnánk tőlük, megfelelően meg kell értenünk, hogy ezt a bizonyosságot miképpen nyújtják nekünk. Nem kell tagadnunk, hogy a külső világról tudósítanak, de meg kell tudnunk, hogy pontosan mi az, amit megpróbálnak számunkra adni. Azok, akik erre a vizsgálatra vállalkoznak, ezáltal fontos lépést tesznek, hogy felébredjenek abból a tudatlanságból, amely az emberiség döntő többségét súlyos karmában tartja bezárva. Ezzel a lépéssel elkezdik széttörni azt az általános illúziót, azon az egyetlen módon, amellyel az széttörhető: elhatározták, hogy meg kell közelebbről vizsgálniuk a kérdést. Ezáltal az emberiség úttörőivé válnak.

A modern tudományhoz hasonlóan – világosan és logikusan – abból az álláspontból kell kiindulni, amely már ismert, és csak ezután léphetünk be az ismeretlenbe. Ezért pillanatnyilag fizikussá, fiziológussá és pszichológussá kell válnunk. Meg kell vizsgálnunk érzékszerveink fizikai működését és tudatosságunk hatókörét is.

Először a fizikai és pszichológiai vizsgálatot kell lefolytatnunk, mivel a testet jobban ismeijük, mint az elmét. Az ilyen vizsgálat fel fogja tárni, az érzékszerveink működésével kapcsolatos különös tényeket. A tudatba valamennyi tapasztalat érzékszerveinken: a szemen, a fülön, az orron, a nyelven és a bőrön keresztül jut el. Aligha szorul bővebb magyarázatra, hogy a külső világgal való érintkezés, az észlelés nem volna lehetséges, ha nem rendelkeznénk ezzel az öt érzékszervvel, amely bennünket öt csatornán: a halláson, a látáson, az ízlelésen, a szagláson és a tapintáson keresztül informál állandóan. Az érzékelések nélküli élet valóban tragikusan korlátozott. Ez az, amiért ösztönösen is olyan sajnálatot érzünk a vakok, a süketek és némák iránt, akik egy színtelen, hangtalan világban kénytelenek élni.

A bőr tele van számtalan érzékelő idegvégződéssel. Ezeken keresztül válik lehetségessé a tapintás, a hőmérsékletnek és a nyomásnak az érzékelése. A nyelv és a száj egy része is hajszálvékony idegvégződésekkel van tele, amelyekkel ízlelünk, meg tudjuk állapítani a dolgok édességét, savanyúságát stb. Az orr felső részében is idegmembránok vannak, ezáltal tudjuk észlelni a levegőben levő illat finom részecskéit.

A külső fülcimpa a hallásnak nem a közvetlen szerve, csak elősegítője. A hanghullámokat valójában a dobhártyán keresztül halljuk.

A hatodik érzék saját izommozgásunk tudatosításáé, a hetedik a testi egyensúlyunk megtartásának érzékeléséé, de célravezetőbb, ha arra az alapelvre szorítkozunk, amely az összes érzékre érvényes.

Érzékszerveink a tárgyakról tudósítanak bennünket, de soha nem többet, mint a rájuk vonatkozó tényekből néhány töredéket. Működésük ui. jól definiálható és korlátozott rezgéskörön belül zajlik. Ha mindenről képesek lennénk értesülni: így pl. a fül a nagy frekvenciájú hangok tolmácsolására, az orr pedig az összes illat érzékelésére is képes lenne, életünk tűrhetetlenné és elviselhetetlenné válna. Ez a hiányosság azonban máris figyelmeztet bennünket, hogy ne legyünk olyan feltételen bizalommal az érzékszervek tolmácsolta ismeretünk teljessége iránt. Világos figyelmeztetésnek és célzásnak kell ezt fölfognunk, hogy azt a tudást és ismeretet, amit ezen a forráson keresztül szerzünk, nemcsak hogy ki kell egészítenünk a gondolkodás segítségével végzett vizsgálattal, hanem ellenőrizni is kell ugyanezen a módon. Erről az előbbi fejezetben már tanultunk valamit, ahol a relativitás elvének tanulmányozása felvetette a kettős állás-, ill. nézőpont felállításának szükségességét, de még többet fogunk itt megtanulni ezzel kapcsolatban ebben a fejezetben. A filozófiát ezért nem lehet makacssággal vádolni amiatt, hogy nem elégszik meg az érzékszerveinken keresztül közvetlenül megjelenő világ első látszatával. Látja azt a misztériumot ui., amit az

átlagos elme nem képes látni. Valójában arra törekszik, hogy megfejtse az érzékelt látszat mögött rejlő misztériumot.

Öt érzékszervünk egyik legfontosabbika, amely a külső világról tudósít bennünket a szemen keresztül, a látás. Rendszerint az egyes individuális dolgok létéről ezen keresztül veszünk tudomást. Az összes többi érzékelés ennek van alárendelve. A látás ezért a legfontosabb érzékelésünk, és csak utána következik a hallás. Azért is a legfontosabb, mivel a világról többnyire vizuális képekben gondolkodunk, és a memóriába és képzeletbe belépő képek többsége is vizuális. Ezenkívül a szemek funkciója is felsőbbrendű a többi érzékszervéhez képest. Így pl. jóval több, különböző távoli, vagy közeli dologról képes tudósítani bennünket, míg a tapintás csak azokról, amelyek a kéz közelében vannak. Végül a látás a legfinomabb és legszellemibb is az érzékeléseink között.

Mi történik, amikor a körülöttünk levő tárgyak sokaságát látjuk? Mi a jelentése annak, ha azt mondjuk, hogy „láttunk” valamit? A látás egyáltalán nem olyan egyszerű folyamat, mint amilyennek látszik, hanem nagyon is bonyolult. Először is – a többi érzékszervhez hasonlóan – meg kell lenni a fizikai érzékelőknek, amelyek működésbe lépnek. A fénysugarak a szemet érik és működésbe hozzák. A fény a szem tényleges stimulusa. A szem idegvégződései mindennél jobban érzékenyek a fényre.

Hogyan látunk pl. egy töltőtollat? A fénysugarak visszaverődve a toll felszínéről eljutnak a szembe és működésbe hozzák: a szem a Természet csodálatos és hatásos optikai műszere.

A szem három érzékeny hártyából áll: ezek közül a legbelső, a retina érzékeny a fényre és a színre. Úgy működik, mint egy érzékeny film vagy egy fényképezőgép tejüveg keresője, mivel feljegyzi a külső tárgyak képeit. De míg a filmet csak egyszer lehet használni, aztán csak eldobni, a retina számtalanszor használható és mégis jól működik. A fénysugarak a retinában egyesülnek és számtalan pálca és rúd alakú idegvégződést stimulálnak, amelyek működése indítja meg a második láncszemet a tolltól kezdődő, és a toll létezéséről való tudás kialakulásáig terjedő összefüggő láncolatot alkotó folyamatban. Hasonlóképp a többi érzékszervünk is megfelelő idegvégződésekkel rendelkezik, ezek nélkül teljesen működésképtelenek lennének.

A retina idegvégződései mikroszkopikus finomságúak, és olyan élességű és pontosságú részletes képek kialakulását teszik lehetővé a felületén, amely összehasonlíthatatlan bármely más érzékszerv által közölt adatokkal. Nem szabad elfelejtenünk, hogy egy ilyen kép jelenléte nem más, mint a fénynek a retinára gyakorolt hatása.

Hogy egy külső tárgyat egyáltalán láthassunk, színháttérrel kell rendelkeznie, mivel csak színkontraszttal tudjuk megkülönböztetni a tárgy alakját és nagyságát, de ahhoz, hogy színes legyen, meg kell világítani, mivel a szín a fénysugarak terméke. Csak ekkor tudunk összehasonlítást tenni a színek között, és azt állítani, hogy látunk

egy tárgyat. Azért észleljük a masszív piramist, mivel barnás kövei kiemelkednek a sivatag sárga homokjának hátteréből, és mivel csúcsa a tiszta kék egyiptomi ég hátterében emelkedik magasba. Ha csak egy szín venne körül bennünket, egyáltalán semmilyen tárgy nem vehetne föl semmilyen alakot, mivel egy tárgy észlelt alakja annak a következménye, hogy van egy másik szín, vagy több szín is, amely ellenében a kontraszt kialakul.

Ezek a tárgyon különböző színekben megtört fénysugarak azok, amelyeket a közhiedelem tárgyaknak lát. Egy narancshéj pl. a fehér fényt úgy töri meg és úgy tükrözi vissza, hogy narancssárgának lássuk. Már a kisiskolás is tudja, hogy a fehér fény különböző színekre, színspektrumra bontható, pl. egy üvegprizma segítségével.

A dolgokat tehát nem közvetlenül látjuk, hanem csak azt a fényt, amit visszavernek, ill. kibocsátanak. Ténylegesen nem a tollat látjuk, nem a toll kerül ütközésbe a szemünkkel, hanem az a fény, ami a tolltól kiindulva a szemünkhöz érkezik. A tudomány azt a babonát oszlatta szét, amely szerint a színek maguknak a dolgoknak a részei, pedig nem azok, hanem a fehér fényhullám törésének eredményei. A fény nem magukban a dolgokban van, a dolgok a fényt csak visszaverik. A tudományos kísérlet hatásos módon bizonyította ezt, de egy egyszerű példa jól illusztrálja az igazságot. A napnyugtával csökken a fény egy épületen belül, és ezzel a dolgok is megváltoztatják színárnyalatukat, sötétebbé válnak. A barna asztalok feketék lesznek, a zöld függönyök pedig szürkék. Színük tehát valójában nem saját tulajdonságuk.

Lehetne tényleges igazsággal azt mondani, hogy az egyetlen világ, amit látunk, a fény titokzatos világa – ahogy valamikor az ősi kultúrák misztikus módon ezt állították, és ahogy jelenleg a modern tudomány kísérletileg demonstrálja. A filozófia azonban nem áll meg ennél. A dolgoknak egész a lényegéig kell hatolnia. Ki kell derítenie, hogy a fény maga is honnan nyeri saját létét.

A szemtől az elméig. Térjünk vissza töltőtoll példánkhoz. Az a benyomás, hogy látunk egy tollat, azzal kezdődik, hogy a fény belép a szembe, amely ennek az ingernek a hatására a retinán képet alakít ki. A Természet mintegy művésszé változik, és színes fényből képet fest a szemideg vásznán. A retinán megjelenő kép azonban fordított; ha csak ezt a képet látnánk, akkor a toll fejjel lefelé jelentkezne! Mivel nem így látjuk, a képnek további változási folyamaton, sőt átalakuláson kell keresztülmennie, mielőtt a toll teljesen és pontosan tudatos lesz számunkra.

Az ami eddig történt, kémiai és strukturális változás volt a retina felső rétegében. A tollról, annak ragyogó színéről, hosszú, karcsú alakjáról és arany hegyéről semmiféle tudomásunk nem alakult ki. A létezéséről szóló hír még nem érte el a tudatunkat. Egy szinttel messzebbre kell jutnia, mint a szem. Valójában a testnek egy bizonyos központi kis területére kell jutnia, amely a test széltében-hosszában elhelyezkedő különböző pontjairól beérkező érzékjelentéseknek a gyűjtőhelye. Egy ilyen terület létezik az agyban.

Irdatlan számú fehér idegszál hálózza be a test felszínét és összefüggő kommunikációs rendszert alkot, valójában egy idegi és agyi telegráfrendszert. A külső tárgyak és a belső agy közötti interakciós folyamat általánosan úgy működik, hogy közöttük az öt testi érzékszerv közege közvetít. Az érzékelő-eszközön úgy jelenik meg egy esemény, hogy rezgések haladnak végig az összekapcsolódó idegszálakon, olyan idegi impulzust hoznak létre, melyek az agy egy bizonyos területe felé törekszenek.

A toll, amely impressziót tesz a szemre, a retina számtalan pálcikáját és csapocskáját tevékenységre serkenti, és rajtuk keresztül az idegeket is, amelyek a pálcikák és csapocskák végéről indulnak. Ezt a folyamatos hullámszerű mozgást az idegek közvetítik a főideghez, amely a szemgolyóból kifelé vezet. Ezt a főideget látóidegnek hívják, és amikor arra kerül a sor, ez továbbítja a válaszát kiindulópontjára, az agy hátsó részébe. Itt az agykéreg egy bizonyos része, amelyet verbális cortexnek hívnak, megismerkedik azzal a vibrációs tevékenységgel, amelyet a szem által küldött üzenet hoz létre.

Nézzük ennek az utóbbi pontnak egy aspektusát. Ami a képet lehetővé teszi és alakját a retinára veti, az olyan lencserendszer, amelyet a szem corneája és üvegteste alkot. Ennek a lencsének a felszíne konvex, és ha a Természet megnövelte volna a konvexitását, akkor a tollat folyton túldimenzionálva, eltorzított alakban láttuk volna. A világegyetem minden más dolga is ugyanezt a groteszk látványt vette volna fel, legyen az egy gleccseres hegyvonulat, mint a Himalaya, vagy egy parányi rovar, mint

a hangya. Születésünktől a halálunkig szilárdan hittük volna, hogy a minket körülvevő dolgok és emberek ténylegesen ilyen látvánnyal rendelkeznek.

Embertársaink fura arca és alakja – amelyet a vidámpark tükrében láthatunk – komikus illusztrációja annak, amilyen képet kaptunk volna.

Miért lehetséges ez? Mivel az agy teljesen ki van szolgáltatva annak a képnek, amit a szem közvetít, nyilvánvalóan soha nem kerülhet közvetlen kapcsolatba egyetlen külső dologgal sem.

Pl. sok ember színvaknak születik. Míg nem lesz erről tudomásuk, nem is tudják, hogy látásuk különös és sajátos. Két különböző színű dologról azt állíthatják, hogy egyszínű. Nem tudják megkülönböztetni a zöldet a pirostól. Ez a hiba nem a tárgyakban van, hanem abban a képben, amely a retinára kerül, majd pedig az agy ugyanúgy átveszi. A lényeges tanulság mindebből az, hogy amit látunk, az nem az, amit a szokásos tapasztalat szerint látnunk kellene.

Példatollunk esetében minden, amit a szem készít róla a retina érzékeny részében van, és egy mintegy 2,5 cm átmérőjű, fordított és kétdimenziós képből áll. A toll azonban a valóságban mintegy 15 cm hosszú, fejjel nem lefelé álló és háromdimenziós: van szélessége, hossza és vastagsága. Meg kell itt világosan jegyezni, hogy a látásunknak bemutatott külső toll nem az az észlelt toll, amelyről az elme tudomást vesz, és hogy az a népszerű hit – mely szerint a dolgokat magukat látjuk –, tiszta illúzió csupán. Az a kép ui., amellyel az agy foglalkozik, szemünkön, azaz testünkön belül

van, vagyis magunkon belül. Ez azt jelenti, hogy képeket, jelenségeket látunk, és hogy ezek mindig viszonylagosak, a megfigyelőtől függnek – ahogy azt az előző fejezetben más adatokból is láttuk. A mindennapi gyakorlati célokra ui. azt kell feltennünk, hogy egy dolgot úgy észlelünk, ahogy az van, a filozófiai vizsgálatra azonban mélyen be kell hatolnunk az ilyen feltevés felszíne mögé.

Az agy egyedül a szem üzenetére támaszkodhat a toll létét illetően, mivel túl messze van tőle. Mégis – a fizika nyelvén – ez csak egy megfordított kicsinyített képet szolgáltat, ami az eredetinek meglehetősen tökéletlen mása és nem lehet egy az egyben elfogadni. Ezt a képet még tovább kell dolgozni és finomítani addig, amíg a toll pontosan annak jelenik meg, aminek látjuk vagyis értelmezni kell. A szem üzenete ezért az agyat fiziológiai Morse-jel formájában éri el. Az, hogy a látóideg vizuális képet továbbít, legalább olyan elképzelhetetlen, mint az, hogy a telegráf-vezeték tényleges szavakat és nem pedig egymást követő rövid és hosszú impulzusokat továbbít. Ezek az impulzusok értelmetlen hangok mindaddig, amíg egy operátor, egy emberi lény a Morse-kód alapján nem értelmezi őket, akinek az **elméje** értelmes alfabetikus betűkké és szavakká teszi őket vissza. A telegram maga azonban semmi más, mint fekete jelek sora a fehér papíron. Ezeket a jeleket az embernek, aki olvassa őket, ki kell betűznie és gondolatokká alakítania. Hasonlóan az elmének is munkához kell látnia, hogy dekódolja a hullámszerű idegimpulzusokat és vissza kell fordítania őket eredeti fizikai ingerük megfelelő impresszióinak tudatába, ami ebben az esetben a toll

maga. Különösen nehéz az **elme** szó jelentését definiálni, amint a legtöbb mai tudós és filozófus is megvallotta. Az ősi indiai tanítás teljesen megérti annak a jelentését, ami e kis szó mögött rejlik, de ezt a jelentést teljesen csak a következő kötetben tárjuk fel, nem pedig most, amikor még csak félúton vagyunk. Most röviden és egyszerűen csak úgy definiáljuk az elmét, hogy ez olyan valami, ami képessé tesz bennünket a gondolkodásra, képessé tesz arra, hogy bármiről is tudomást vegyünk.

Az ilyen értelmezésnek szükségképp szellemi tevékenységnek kell lennie. Az elmében kell lezajlódnia, mivel inkább az értelem határozott aktivitását, mint a szem az ideg és agy passzív felvevőképességét kívánja meg. Az értelem bizonyos fajta tudatosságot foglal magába, és mivel normális esetben az ilyen folyamatról nincs tudomásunk, azt kell következtetnünk, hogy az a szokásos tudatosság küszöbe alatt jelenik meg, és így teljesen tudat alatti. Ennek a láthatatlan működésének csak az eredményét ismerjük, ami jelen esetünkben egy szép íróeszköznek a pontos látványa.

Ez az a pillanat, amikor a tudat belépett a folyamatba és meghatározta számunkra egy megfigyelés létrejöttét. Ez az a döntő pont, amikor először tudatos lesz számunkra a toll léte. Eddig a pillanatig nincs tudomásunk róla, bár a retinán a kép kialakult, bár ezt a képet az idegek továbbították az agyba, és az agy is megfelelőképp működött.

Ennek a bizonyítékát orvosi könyvekben megtalálhatjuk. Az ujjakon levő bőrt a gerincoszloppal számtalan idegszál köti össze. Ha ezek a gerinc közelében megsérül-

nek, az ujjakat megvághatjuk, mégsem érzünk bennük. Az ingerek nem érik el többé az agyat, és így a tudatba nem tudnak behatolni. Ezért amikor arról panaszkodunk, hogy pl. fáj az ujjunk mert elvágtuk, félrevezető szavakat mondunk, mivel a fájdalom érzését ahhoz a ponthoz kellene vonatkoztatnunk, ahol azt ténylegesen tapasztaljuk, azaz az agyban való vibráció pillanata után. Az édes és keserű ízt a nyelven érezzük, pedig valójában az az agyban jelentkezik. De mindkét esetben: az ujj is és a nyelv is csak a fájdalmas nyomás, ill. az édes vagy keserű íz impresszióját veszi, míg az impressziók csak azután alakulnak át tudatos tapasztalatokká, miután az idegek továbbították a megfelelő agyközpontba. Ezeket az érzéseket helyileg az idegvégződésekhez kötni annyit jelent, mint egy illúzióba esni, bár ez az illúzió tökéletesen megbocsátható.

Az idegpályák és agyközpontok Természet-kijelölte fontos rendeltetése így világosabbá vált kissé. Amíg az ideg-összeköttetés az aggyal sértetlen marad, az érzékelés is zavartalanul működik. A leprás beteg azonban, akinél a betegség pl. az idegkommunikációt a kéz és az agy között tönkretette, nem tud többé tapintani. Számára a tapintás mint érzékszerv megszűnik. Leprás kezét akár meg is égetheti, fájdalmat mégsem érez. Egy tárggyal kapcsolatos tudásunk ezért az idegszálak és az agy nélkül nem lenne beszerezhető. Látás sincs anélkül, hogy az agy és az idegek ne működnének hathatósan együtt a szemmel – hármas működő közösséget alkotva ezzel. Ez egyszerűen azt jelenti, hogy egy tárgy létéről való tudásunk nem a testi szemben, fül-

ben, nyelvben vagy orrban keletkezik, ahol az idegszálvégződések veszik az ingert hanem ezután, amikor az inger elérte az agyközpontot, amely az idegszálak kiinduló forrása. Csak ekkor tárul fel a tudatnak nevezett rejtélyes és titokzatos elem. Egy dologról először érzék-tapasztalat során veszünk tudomást különleges tulajdonságainak megjegyzésével, amelyek megkülönböztetik más tárgyaktól; ilyen tulajdonságok pl. az alak, a méret, a keménység stb., a tárgyról csak a tulajdonságok megismerésén keresztül lesz tudomásunk.

Pl. az óráról úgy veszünk tudomást, hogy az előttünk levő asztalon van, mivel szemünk kialakítja a kicsinyített képét, fülünk észleli ritmikus ütését, kezünk tapintja alakját: mindezek az érzékelések összeadódnak és együttműködnek. Egy narancsról pl. tudjuk, hogy előttünk van, mivel látjuk kerek alakját, sárga színét, ízleljük édes ízét, érezzük illatát stb. Ezek a narancs jól ismert jellegzetességei. De hogyan lesz tudomásunk mindezekről a dolgokról? Csak azáltal, hogy tapasztaljuk azokat a közvetlen hatásokat, amelyeket pl. a narancs kelt az elménkben az érzékszerveinken keresztül. Mindegyik individuális hatás, mint pl. a narancs illata a narancsra vonatkozóan csak egy jellemző, de nem az egész narancs maga. Ezt nevezzük **érzékelés**-nek.

Bármit is tapasztaljunk érzékszerveinkkel, vagy gondolatainkkal – a tárgyról való elmélkedés segítségével – az a tudat terében egy tárggyá, dologgá áll össze. Minden tárgynak bizonyos felismerhető sajátsága van: képük az érzékelésen keresztül jut az agyba. Ezek az érzékelések igen változatosak lehetnek: pl. megmondják, hogy a tárgy

hol helyezkedik el, milyen a mérete, alakja, milyen az íze, illata, mekkora a súlya, meleg-e vagy hideg, álló helyzetben van-e, vagy mozog.

Amikor a fülben keletkező ideg-impulzusok átadódnak az agyba, ott a hang érzékelése jön létre. Ez magasságban, erősségben és jellegben egyaránt különbözik, de az egyes hanghatások szeparált érzékelések lesznek.

A bőrön át kapott ingerekből származó érzékelés háromféle lehet: tapintás, hőmérséklet-, és nyomásérzékelés. Ezek különböző tulajdonságok (pl.: meleg, hideg, durvaság, simaság, súlyosság, könnyűség, fájdalom, mozgás, vagy nyomás) felismeréseiként jelentkeznek. A tapintás szerve elsősorban a kéz: ha pl. ezt a könyvet felemeljük, érezzük a kezünkre nehezedő nyomást és a feszítő erőt. A kettőből tevődik össze a súly érzékelése. Amikor felemelünk egy darab vasat, a kezünkkel érezzük annak keménységét. A töltőtoll szárának megfogásával és tapintásával pedig azt tudjuk meg, hogy kerek és sima tárgyat érintettünk. Ha szorosan ujjunk között fogjuk, akkor érezzük az anyag ellenállását és keménységét.

A dolgok körül és rajtuk vibráló fény és árnyék a színes alak érzékelését teszi lehetővé. Amikor töltőtollunkat közelről megvizsgáljuk, akkor látjuk annak bíbor, szürke, arany és fekete színeit. A fizika tudja, hogy ugyanannak a fénysugárnak a különböző hullámhosszúságú rezgéseit érzékeli a szem különböző színként. Egy dolog színe ezért optikai interpretáció. Amit színnek érzékelünk, az tőlünk elválasztva nem érzékelhető.

Amikor beszélünk egy emberhez és ő válaszol nekünk, valójában mi is történik? A beszéddel járó hanginger és a retinában kialakuló képek a fő ideaszálakon keresztül az agyba jutnak, ahol a megfelelő érzékelések kialakulnak. Ha kezünkkel pl. megsimogatunk egy kis gyermeket, a tapintással járó érzékelésekhez jutunk: érezzük pl. a kisgyermek arcának simaságát, vagy egy idősebb ember bőrének durvaságát. Honnan származnak ezek az érzékelések? Vajon az észlelés tárgyában, vagy az észlelőben magában vannak? Kis vizsgálattal megtudhatjuk, hogy az az észlelőben, ténylegesen annak az elméjében. Hasonlóképp egy tárgy súlyának vagy kerekdedségének észleléseі is nem ebben a tárgyban vannak, hanem az azokat észlelőben.

Hol van az a pont, amikor egy ember tudomást vesz pl. egy rózsa illatáról? Az a pont-e az, amikor a rózsa megközelíti az orrlyukainkat? Vagy az, amikor az illat részecskéi elérik az orr érzékeny hártyáját? Vagy az, amikor a szaglószervi ideg észleli az ingert, vagy talán az, amikor az inger eléri az agyat? Egyik sem, mivel az ember mindaddig nem vesz tudomást a rózsa illatáról, amíg elméje fel nem jegyzi, amíg gondolatban meg nem jelenik a rózsa és illatának léte. Csak akkor, ebben a pontban lesz annak a pszichológiai érintkezésnek – ami közte és a rózsa között történik – értelme a számára. Az érzékek által közölt fizikai tapasztalat benyomásainak kiértékelését szellemi tapasztalatban létrejövő érzékelések rekonstrukciója követi. Minden egyes érzékelés ezért – fiziológiai nyelven – egy tisztán mentális válasz, amellyé egy

materiális ideg-inger valahogy átalakította magát. Minden érzékelés ezért mentális; a tudaton belül van, míg az érzékbenyomások a testen belül vannak.

Könnyebb mindezt megértenünk, ha megnézzük, hogy mi is történik, amikor egy késsel elvágjuk az ujjunkat. Fájdalom érzése jelentkezik. Ez az érzés kétségtelenül bennünk van, nem valaki másban, ez a fájdalom tudatunk állapota, nem pedig a kés állapota. Röviden: a fájdalom érzékelése. Hasonlóképp, amikor kezünket egy könyvre tesszük, érezzük annak ellenállását. Ekkor azt mondjuk, hogy egy könyvet tapintottunk meg, kezünkkel azt érezzük; de tulajdonképp nem ez történik: amit valójában érzünk, bőrünknek az a része, amely a könyvvel érintkezik és a bőrről az inger a gerincoszlophoz, majd pedig az agyhoz kerül, és az ellenállás érzete kialakul tudatunk egyik sávjában. Ezért nem annyira a könyvet érezzük, mint ami velünk történik. Minden másfajta érzékelés – legyen az szag, íz vagy hang – hasonlóképp tudatunk állapota.

Hol van a keserű íz, amelyet érzünk egy gyógyszer lenyelése közben? Ténylegesen – mint minden más ízlelés is – a nyelvtől eredő érzékelés, mivel elsődlegesen tudatforma, amit az elmével kell azonosítanunk. Mint tapasztalat bennünk van ugyan, mégis tudat alatt kivetítjük a gyógyszerre. A gyógyszer kelti bennünk a keserű ízt, de helytelenül azt mondjuk, hogy maga a gyógyszer keserű. A tudatnak az egyik állapotát így hibásan egy külső dologra ruházzuk át! Az ilyen példa jól mutatja, hogy a hibás nyelv hogyan vezeti félre a gondolkodásunkat. A korábbi fejezetekben már meg-

tanultuk, hogy óvakodnunk kell a szavaktól, és vigyáznunk kell nehogy csapdába és kelepcébe essünk, amit a világról való megértésünk számára készítenek.

Vajon többet tudunk-e az óráról azoknál az érzékeléseknél, amelyek külső megjelenéséről, hangjáról stb. tájékoztatnak bennünket? Ha elidőzünk ennél a gondolatnál, mélyen és alaposan átvizsgáljuk, és ezt a vizsgálatot pontosan is végezzük, kénytelenek leszünk megvallani, hogy egyedül ezek az érzékbenyomások azok, amelyek számunkra a tényleges órát elkészítik, ahogy azt ismerjük. Vegyük el belőle a színeket, a ritmikus hangot, gömbölyűségét stb. – mi marad akkor belőle? Ezek nélkül senki tapasztalatában nem alakulhat ki óra egyáltalán. Ezek azonban kivétel nélkül valamennyien **érzékelések,** események az elmében, ideák, ha jobban tetszik így nevezni őket. Amit látunk, amit hallunk és amit érzünk: ezek jelentik az első dolgokat, amelyeknek minden tárggyal kapcsolatban tudatára jutunk. Az érzékszerven, az idegen, az agyon és az elmén belüli mozgás olyan villámsebességgel történik, hogy a folyamatot egyáltalán nem vagyunk képesek észrevenni. Az érzékelések ezért nemcsak az első dolgok, amelyeket egy tárggyal kapcsolatban megismerünk, hanem valójában az utolsók is. Ez a hihetetlen gyorsaság – amivel ez a mentális akció lezajlik – az oka annak az illúziónak, amely szerint abban a hitben vagyunk, hogy közvetlen érintkezésbe lépünk valami külső tárggyal, holott a valóságban csak saját érzékeléseinkbe léptünk be. Minden különálló dolog, amit látunk, hallunk, vagyis tapasztalunk, ezért egész sor minőségi jellemzővel rendelkezik, ezek mindegyike egyénileg hat az érzék-

szervekre, létrehozva így a szín, a hang, az íz stb. különálló érzékelését. Amikor alaposan megvizsgáljuk a világról való ismeretünk alapját, azt találjuk, hogy ennek ez az elsődleges érzékelés a támasza és eredete. Ilyen tudás egyáltalán nincs, nem jön létre addig, amíg a látás, hallás, tapintás és más érzékelés, vagy az ezekre való emlékezés nincs előbb jelen. Ezek ui. az emberi tapasztalat egyes részeit jelentik.

Sok tárgyat ismerhetünk, de egyedül csak azt tudhatjuk biztosan, hogy ezek tudatunk állapotai; vagyis észleléseink és semmi több. Egyedül öt érzékszervünkre támaszkodhatunk a világ létét illetően, ezek tudósítanak róla. Közvetlenül lehetetlen a tárgy független létét észlelni, erről csak érzékeink által van tudomásunk, vagyis csak egy fiziológiai állapotra juthatunk, ami magunkban van.

Minden észlelés önálló, saját és individuális, mivel ez valakinek a saját valójában keletkező tevékenysége. Nincs megosztva másokkal; közvetlenül nem tudunk belelátni mások elméjébe. Normálisan minden ember csak azt tudja megfigyelni, ami saját tudatán belül történik. Olyan érzékeléseket tapasztal, amik sajátjai, és ezért valamennyire el is tér másokétól, akik ugyanazt a tárgyat szemlélik. A fénynek, hangnak, érintésnek ezek a személyi benyomásai azok – amelyek egy külső tárgyról tudósítanak minket – amelyeket első kézből ismerünk, amelyekről közvetlen tudomásunk van és amelyek egyedül biztosak a tapasztalatban.

Itt azt kell megérteni – és finom gondolati koncentrációval el is kell érni ezt –, hogy **a külső világ panorámaképét sohasem ismerjük önmagában. A világot csak**

a rávonatkozó érzékbenyomások eltávolíthatatlan szemüvegén keresztül látjuk. Nem hozhatjuk a világot közvetlen megfigyelésünk alá. Amit közvetlen megfigyelünk, az csak a mi mentális reakciónk, vagyis saját magunk! **Anélkül, hogy tudatában lennénk ennek a biztos és egyszerű igazságnak, éjjel-nappal abban a világban élünk, amelynek a formáját számunkra az érzékelések alakították ki**. Azok az emberek, akik sem tudománnyal, sem filozófiával nem foglalkoztak, soha nem is gyanítják ennek az igazságnak a létét. Ne felejtsük el, hogy ezeket az állításokat a modern tudomány tárházában végzett nagyon sok megfigyelés eredményeként lehetett megtenni, és ezek nemcsak élő személyeken végzett kísérleteken alapulnak, hanem boncolási eredményeken is.

Senki ne legyen türelmetlen, ha már ismert tudományos tényeket ismételünk meg itt, mert valószínűleg csak főképp orvosi körökben ismertek és nem általánosan. Céljaink szempontjából kétféle okból is fontosak. Először alapos igazolásául szolgálnak az igazság filozófiája egyik döntő tantételének, amelyet tanulmányainknak ezen a fokán jól meg kell értenünk és magunkévá kell tennünk. Másodszor azért fontosak, mert tényekhez folyamodunk, mivel a Természetet Francis Bacon szellemében kérdezzük ki, aki a modern tudomány megalapítója volt. Az ősi indiai tanítás modern bemutatásának a tudományon kell alapulnia, mivel jelenlegi kultúránknak ez az uralkodó irányvonala, és mivel az új tudományos felfedezések kezdik támogatni és igazolni a régi indiai felfedezéseket. *De amíg a tudományt az általa összegyűjtött tények*

összezavarják, és sokszor nem is tudja, hogy mit kezdjen velük, addig az ősi indiai filozófia tökéletesen megérti ezeket a tényeket, mivel teljesen ismeri és tudja a helyüket és jelentésüket. Amíg a tudománynak előbb vagy utóbb filozófiává kell válni vagy továbbra is zavarodottságban marad, addig az igazság filozófiája minden tantételét olyan formában dolgozta ki, amely a legutolsó betűig teljesen befejezett. Nem ismer bizonytalanságot, sem kételyt, sem zavarodottságot. Megállapította az igazságot és aki hajlandó rá, azt egyenesen hozzá tudja vezetni. Ha tehát itt a tudományt természetesnek vettük, nem fogunk azért megállni a tudománynál, hanem bátran továbbhaladunk, míg olyan igazolt tudáshoz nem jutunk, amelyhez hasonlítva a tudomány kijelentései csak dadogásnak számítanak az univerzális misztérium előtt. Ezért az olvasók legyenek türelemmel, mivel valami **újat** tartogatunk a számukra. Várjanak a következő, befejező kötetig, amelyben először olvashatják majd mai modern formában Ázsiának, a világ legrégibb kultúrája e bölcsőjének ősi filozófiáját a maga teljességében és legmagasabb fokán.

A tudatos tapasztalat kialakulása. Bármilyen ténylegesen megfigyelt tényt vagy eseményt tapasztalatnak nevezünk. A tárgyakról és eseményekről rendszerint úgy gondolkodunk, hogy soha sem ismerjük fel, hogy valójában az észlelések jelentik gondolatainkat. Ilyen felismerésre csak akkor juthatunk, amikor alapos vizsgálattal megértjük a tényleges tapasztalatokat. Egy tárgy rendszerint jobban érdekel bennünket, mint a közvetlenül rá vonatkozó mentális tartalom, vagy az a mód, ahogyan a

tárgy tapasztalata tudatos lesz számunkra. Ez ui. a pszichológus feladatkörébe tartozik.

Abban a pillanatban, amikor a tollra nézünk, nem vagyunk tudatában e látszólag egyszerű elv rendkívüli bonyolultságának. Azt hihetnénk, hogy amikor a toll alkotta valamennyi érzékelésnek tudatában vagyunk, észleljük a tollat. Helytelen az a nézet, mely szerint a toll létének felismerése egyszerűen csak a toll valamennyi érzékelésének passzív befogadása és semmi más. A tudományos vizsgálat feltárta azonban, hogy ez a művelet, vagyis egy tárgy észlelése jóval összetettebb ennél.

A vizsgálattal egy érzékelés már nem osztható tovább, mivel ez a tárgy egyik alaptulajdonságát jelenti. Rendszerint azonban nem ismerjük külön az egyes, egymástól elszigetelt érzékeléseinket. Tollunk hegyének arany színét sohasem látjuk tollhegy-alakjától elválasztva, attól külön. A szín pl. nem választható el az alaktól és a formától. Senki nem tudja ezt ui. külön megvizsgálni a tudat fényében. Az ilyen fogalom számunkra csak elméletileg létezik, az elméleti vizsgálat eredményeként jön létre. Aminek tudatában vagyunk, az nem más, mint ugyanabban a pillanatban különböző tapasztalatok sokasága, egyidejűleg különböző érzékelések tolongása. Így az az érzés, hogy itt valami kemény van, amit megérintettünk, *egyidejűleg* keletkezik bennünk azzal az érzéssel, hogy látunk valami sima felületű, gömbölyded alakú és bíborszínű tárgyat. Mindezekből az egymástól különálló jellemzőkből, ha külön elszigetelve érzékelnénk őket, nem tudnánk meg, hogy a tárgy tulajdonképp egy toll. Mint

ahogy egy halom tégla mindaddig, míg az építők házzá nem rendezik őket, csak kaotikus zavar érzését kelti bennünk, ugyanakkor az egyes érzékeléseknek sincs racionális értéke mindaddig, amíg egymással kapcsolatban álló és érthető rendbe nem hozzuk őket. Nemcsak érzékeléseket kell tehát kialakítanunk: képeseknek kell lennünk arra, hogy egyik dolgot a másiktól megkülönböztessük; tudnunk kell megkülönböztetni pl. egy toll alakját egy üveg alakjától.

Látunk egy virágot. Meg is érintjük, és érezzük illatát is. A látás, a tapintás és a szaglás csak egy-egy érzékelését jelenti a virágnak. Az érzékelések teljes összegét kell összeállítanunk, mielőtt ezekből a virág összetevődhet számunkra. De ez nemcsak egy virág érzékelésére igaz, hanem minden más tárgyra is. Látni valamit azt jelenti, hogy gondolatban megjelenik annak a képe, de az összes többi érzékelés is valamilyen gondolatforma. Semmilyen érzéktapasztalat nem lehetséges egy ekvivalens gondolatművelet társítása nélkül. A legkisebb mikrobától a végtelen térig minden először egy gondolati tárgy, egy kép vagy egy idea.

Így tehát az egyes érzékelések mindaddig értelmetlenek maradnak, amíg össze nem állnak: nem egymás után, hanem egyidejűleg, és amíg az elme konstruktív módon össze nem rakja őket egy érzékelt tárgy alakjába. Bármilyen tárgy azonosítása az egyes elemi érzékelésekhez a megfelelő jelentés és az értelmes társítás folyamatát jelenti. Ez csak azután keletkezhet, miután valamennyi érzékelés egy egyesített tapasztalatba áll össze. Pontosan ez az, ami történik, és így az érzékelések a dolgok

vagy események gondolatává alakulnak át, ahogy ezeket a dolgokat, vagy eseményeket ismerjük. Az elme ezeket az egyidejű egyes érzékeléseket elrendezi, szintetizálja és teljes gondolattá vagy képpé építi föl. (Az ilyen gondolatot észlelésnek nevezzük.) Minden egyes gondolat egyidejűleg két vagy több egymással összetársított érzékelésből tevődik össze. Minden egyes külön érzékelés az észlelés szabályos felépítésének egy elemét képezi; a toll észlelt képe valójában ilyen elemekből tevődik össze a tudat teljes fényében. Az érzékelés a külső tárgy keltette fizikai ingerre jelenti az első öntudatlan reakciót, a tudatos gondolat pedig az érzékelések összegére az első tudatos reakciót. Az észleléssorozat tehát a következő részelemekből áll: 1. a külső tárgynak az érzékekre gyakorolt ingerkeltése; 2. érzékbenyomás; 3. az érzékbenyomás idegpályán keresztül történő továbbítása; 4. az agy szerepe; 5. az elme szerepe (ez az érzékelés maga); 6. egy teljes tudatos tapasztalat (mentális kép, idea, gondolat). E sorban rendszerint csak az utolsó fokozatnak vagyunk tudatában, mivel ez a kész és ismerős tudatos tapasztalat, míg az ötödik csak e tapasztalat nyersanyagát jelenti.

De nem szabad abba a tévedésbe esnünk, hogy azt gondoljuk, hogy egy ilyen fogalmi gondolat nem más, mint az új érzékelések puszta összege; kétségtelen, hogy ezek adják az alapját, de szükségszerűen valami többel egészül ki, ha már minden tapasztalat megfelelően kitölti. Az elmének először ki kell értékelnie, majd pedig a toll képét ki kell alakítania nemcsak az érzékek által szállított érzékbenyomások alapján, hanem a tollakkal kapcsolatos korábbi tapasztalatok emlékeinek felhasználá-

sával is. Így az észlelés kialakításában – az érzékek tolmácsolta benyomáson kívül – az alábbi három mentális elem közreműködésével is számolni kell: 1. múltbeli hasonló tapasztalat társítása; 2. új tapasztalat előre látása; 3. az észlelő individuális lény személyes kiértékelése. Ezek közül az első a legfontosabb.

Amikor egy fadarab érintésekor érezzük annak keménységét, memóriánk automatikusan ezt összekapcsolja és osztályozza a keménység ezt megelőzően tapasztalt érzékeléseivel. Az emlékek összekapcsolódnak az új érzékeléssel. A régi ismerős benyomásokat belevisszük az új tapasztalatokba, vagy öntudatlanul reprodukáljuk a régi tapasztalatot az újon. Így a régi tapasztalat megelevenedik, és az újjal együtt valóságos, tényleges észlelés alakjában jelenik meg előttünk.

Hogy a múltbeli tapasztalatok mennyire segítik az újak kialakítását, azt az a tény is bizonyítja, hogy egy felnőtt jóval gyorsabban felismeri egy tárgy alakját, távolságát és méretét, mint egy gyermek. A gyermek pl. kitárja a kezét, hogy megfogja a Holdat azt gondolván, hogy elérhető közelségben van, míg a felnőtt már látja a távolságot, amely a Holdat elválasztja saját magától. A két észlelés közötti különbség a múltbeli tapasztalat közötti különbségben van: a gyermek szeme ui. éppenolyan jól működik a Hold látásában, mint a felnőtté, az érzékszervek tehát nem hibáztathatók.

Az elme tehát az új tapasztalat kialakításában erősen felhasználja a múlt tapasztalatokat is. Pl. ha egy énekestől két dalt hallunk énekelni, amelyek közül az egyik ismerős számunkra, a másik pedig nem, az elsőt könnyen tudjuk követni, megértjük az

egyes szavakat, míg a másiknál nehézségeink lehetnek a megértésben, pedig fülünk mindkettőt egyformán hallotta és érzékelte. Az észlelésben – jelen esetben a hallásban – tehát a mentális tényező jelen van, és a tényleges észlelésben nagyobb szerepet játszik, mint a fizikai érzékelés.

Az észlelésben a múlt tapasztalat lényeges közreműködésének másik érdekes bizonyítékát látjuk pl. annál az embernél, aki valamilyen baleset közben elvesztette az egyik lábát, vagy az egyik karját. Orvosi könyvekben olvashatjuk, hogy az ilyen emberek gyakran elvesztett végtagjaikban érzett fájdalomról panaszkodnak! Az elme így még képzeletet is bevihet a tapasztalatba a memória erős befolyása alatt. Ez is azt mutatja, hogy az emlékezet előkészíti az utat az olyan tapasztalat kialakulásához, amilyent várunk. Így ez az előre elvárás is fontos elemét képezi a tapasztalatnak az új és a memorizált érzékelések mellett. Tehát nemcsak a múlt tapasztalat képei lépnek be a mentális tevékenység gyakorlatába, hanem a személyes érzelmek is, bár közvetetten ezeket is korábbi érzékbenyomásokból származóknak lehet tekinteni.

Így a mélyen gyökerező mentális szokások, erős vágyak és elvárások, gondolattársítások szintén közreműködnek egy esemény, vagy gondolat képének kialakításában.

Egy idea kialakításakor azonban nem szabad azt gondolnunk, hogy ez az említettek puszta összeadódásából jön létre; inkább pillanatnyi fúziós folyamatnak lehet tekinteni. Az egyes érzékelések ui. nem csupán összefűződnek, hanem fuzionálnak. Ezek a műveletek azonban számunkra nem tudatosak, mélyen a tudat küszöbe alatt

zajlanak le automatikusan, csak a hatásuk árulja el őket. Ha nem tudjuk ezeket a különálló elemeket elkülöníteni és egyenként feltárni, az pontosan azért van így, mivel egy gondolat nem más, mint ezek végső és állandó fúziója. A gondolat automatikusan és a tudatos akarattól függetlenül alakul ki. Nincs tudomásunk az elmének ezen gondolat-, kép- és ideaalkotó szüntelen tevékenységéről, amelyek egésze alkotja világtapasztalatunkat. Ezért nem ismerjük fel azt a tényt, hogy az a toll, ami előttünk megjelenik: elme alkotta toll.

Az észlelés vizsgálata így feltárja, hogy bármely előttünk levő tárgy alakja és mérete, valamint a tárgy érzése, színe stb. olyan tulajdonságok, amelyek végül egyedül az elmében léteznek. Ez a megállapítás nem kevésbé érvényes a kemény és súlyos dolgokra, pl. a különböző kőzetekre is, mivel ezek is csak a különböző érzékelések fúziójaként léteznek számunkra. Mindent csak az érzékelések egészén keresztül ismerünk meg, vagyis a színeken, illatokon, ízeken, érzéseken és hangokon keresztül, amelyek fizikai tapasztalatunkat alkotják és amelyek végső soron az elme tapasztalatai. Amit látunk, az nem az önmagában véve létező dolog, hanem az elménkben létező dolog. A gondolat ezért közvetlenebb, belsőbb, mint a tárgya.

Hogyan van az, hogy egy gondolat kialakulása olyan hihetetlen gyorsan történik? Eredetileg, a fejlődés elején valószínűen lassú és tudatos tevékenység volt, csak a megszámlálhatatlan századokon át tartó fejlődés folyamán alakult át észrevétlenül azonnali és tudat alatti tevékenységgé. Az ismerős és gyakran visszatérő tapasztala-

tok az elme számára könnyűvé tették, hogy képeit gyakorlatilag azonnal kialakítsa. A látás bonyolult és teljes aktusa valójában több, egymás után következő fokozatból áll, de ezek olyan villámsebesen követik egymást, hogy gyakorlatilag egy azonnali tevékenységbe olvadnak össze. Ez a gyorsaság részben a múltbeli érzéktapasztalatoknak a következménye, amelyekbe az újak közvetlen belemerülnek, részben pedig az elme saját képalkotó erejének köszönhető.

Az észlelés folyamatának fokozatokra való tagolása csak a tudományos analízis-kor tárul fel előttünk. Ezért e fokozatok az avatatlanok számára érthetetlen összevisszaságnak tűnhetnek. Olyan folyamathoz tartoznak, amely teljesen a felszín alatt zajlik le; részben, vagy teljes mértékben tudat alattiak. Így úgy írjuk le őket, ahogy feltárulnának, természetesen, ha látnánk őket egymástól elkülönítve. Az észlelés rendszerint olyan nagyon gyors, tökéletesen folyamatos és automatikus folyamat, hogy részeinél nem tudunk elidőzni, hogy közelebbről megvizsgáljuk. A látás műveletét három szempontból nézhetjük. Az első a fizikai inger, és azt a fénysugárnak a tárgytól a szemhez való mozgása okozza. A második a fiziológiai folyamat, amely a retinán egy kép megjelenéséből áll. A harmadik a pszichológiai felépítés, amely a tárgy létezésének első tudomásulvétele. A fizika a fényt, a fiziológia a szemet és az agyat, a pszichológiai egy tudatos észlelés születését vizsgálja; a filozófiának azonban nemcsak koordinálnia kell ezt a három eredményt, hanem ki is kell értékelnie őket és megállapítania igazi értéküket a világtapasztalat egy nagyobb rendszerében.

Így észre kell vennünk, hogy ameddig vizsgálódásunkat csak a kép tetejére, csak első részére terjesztjük ki, addig a bennünket körülvevő ismerős tárgyak és személyek észlelési módjának megértése könnyűnek látszik, amikor azonban a kép alsó részét is látni akarjuk, vagy a képet a maga egészében szeretnénk látni, akkor értjük meg, hogy milyen bonyolult feladattal állunk szemben. Így azt megérthetjük, hogy a tudós bizonyos fokig, a filozófus pedig teljes mértékben miért nem elégszik meg azzal a magyarázattal, amit látnak és tapasztalnak mindennap – mint ahogy az átlagember elégedett azzal – hanem mélyebb vizsgálatra törekszenek. E fejezet vizsgálódásaiban láttuk, hogy fokozatosan arra a meglepő megállapításra jutottunk el, hogy bármennyire is érinthetők, láthatók, tapinthatók stb. legyenek a körülöttünk lévő materiális tárgyak, létükről csak szellemi tapasztalatban veszünk tudomást, vagyis e dolgokról kialakítható és megszerezhető tudomásunk egyedül a gondolatok négy fala közé, azon belülre zárható csupán.

Egyszerű nyelven kifejezve azt mondhatjuk tehát, hogy amit kétségtelenül ismerünk, az a külső tárgyakról kialakított ideáink, és nem – ahogy tévesen hisszük – a külső tárgyak maguk. A különbség a kettő között kb. olyan, mint az élő Charlie Chaplin és a mozivásznon megjelenő kép közötti különbség. A hasonlatot azonban ennél tovább nem lehet vinni, mert míg a filmen levő kép végül is **valaminek** a másolata, egy gondolat azonban egyáltalán nem másolat, hanem egy mentális **alkotás**. Új, mivel egy idea új keletkezését mutatja. Bizonyítéka annak, hogy az elme csodá-

latos teremtőerővel – és nemcsak vizsgálóerővel – rendelkezik azzal kapcsolatban, amit észlel. És bizonyítéka annak is – amire már a fejezet elején céloztunk –, hogy a külső világ teljesen relatív, vagyis viszonylagos az őt megfigyelő elméhez; vagyis a relativitás súlyos és terhes elve uralja valamennyi megfigyelésünket és tapasztalatunkat. Itt ezt az elvet egészen addig visszük el, ami túl van már az Einstein által körvonalazott határokon. Azok, akik képesek ezt megérteni, olyan szilárd támaszra tesznek szert, ami megvédi őket mind a múlt században uralkodó tudományos materializmus durva formájától, mind pedig az unintelligens vallási támogatók szenteskedő materializmusától.

A példa töltőtollát, amelyet a vizsgálat elején érzékelt tulajdonságok gyűjteményének találtunk, a végén elménk egyik részének ismertük föl. E fejezet végső tanulsága az, hogy amit látunk, azt elsődlegesen mint gondolatot látjuk, és amit érintünk azt elsődlegesen mint egy gondolatképet érintjük, és hogy a fizikai világ minden emberi tapasztalata lényegében mentálisan készült tapasztalat. Észleléseink, amelyek olyan fizikaiaknak tűnnek – mentális események. Minden színt, szagot stb. végül is az elmében tapasztalunk, és sehol máshol. Ahhoz, hogy a külső világgal érintkezésbe kerüljünk, először gondolnunk kell rá, gondolatban kell létrehoznunk, enélkül teljesen tudomásunkon kívül marad. Az az idea, amelyet az elme így tudat alatt létrehoz, mutatja a tárgyat jól vagy rosszul, amennyire ismerjük és amennyire egyáltalán ismerhetjük. Nem mehetünk túl ui. gondolatainkon. Nem láthatjuk azt, amit nem vetí-

tenek elénk. Egy toll maga lehet 15 cm hosszú, de ha elménk meg akarna tréfálni bennünket és csak 3 cm hosszúnak mutatná, akkor áldott tudatlanságban maradnánk, és azt hinnénk örökké, hogy a toll 3 cm hosszú csupán. Szerencsére az ilyen tréfák ritkák, bár néha előfordulnak, ahogy azt a következő fejezetben látni fogjuk. És ha elménk nem tudná, hogy szemünk egy hegyet lát, sőt kezünk meg is érinti, soha sem tudnánk, hogy a hegy egyáltalán létezik.

Több igazságra van szükségünk. Nincs más fájdalomcsillapító szer zaklatott korunk számára. Kétségkívül nem könnyű belátnunk, hogy a külső tárgyaknak csak a gondolatáról van tudomásunk, amikor azt a gyengéd hitet tápláltuk magunkban, hogy amit ismerünk, az a külső tárgy, a külső világ maga. A legtöbb ember nem képes megérteni ezt a tantételt, mivel teljesen különös, hideg és ismeretlen tájra vezeti őket. Nehezen tudják ezért levetni ismerős és szokásos nézetüket, vagyis materialista szemléletüket. De meg lehet tenni, ha hajlandók vagyunk egy kis időt és sok vizsgálódó, független gondolkodást szentelni ennek a feladatnak. Mentalitásunkból könyörtelenül ki kell verni minden tévedést, minden hibát és minden illúziót. Az általános tudatlanságban való osztozásunknak nem kell örökké tartania. gyengülhet és jelentéktelenné válhat, ahogy téves gondolataink csökkennek. A pallérozott és koncentrált gondolkodás csodákat tehet, mivel a tévedés vizét az igazság értékes borává képes változtatni.

X. fejezet

A TÉR ÉS AZ IDŐ TITKA

Az észlelés, ill. a külső világ tapasztalatának a vizsgálatában a legnehezebb szakaszhoz érkeztünk most el, de vizsgálatunkat minden nehézség ellenére könyörtelenül folytatnunk kell, mivel a világ örökké szembenáll velünk, és csendben azt követeli tőlünk, hogy értsük meg a természetét.

Lehetetlen bármire, így a világra is úgy gondolnunk, hogy ne térben és időben létezőnek gondoljuk el. Ez – ahogy már láttuk – azért van, mivel az elme maga játssza a legfontosabb szerepet abban, hogy a világot egymástól különálló és egymás után következő képekben lássuk. Ezért a régi indiai bölcsek azt mondták, hogy a gondolkodás maga nem érheti el, nem figyelheti meg a világ valóságát vagy lényegét. A tudósok, akik felállították a relativitás elméletét és megalkották a kvantummechanikát, most ugyanebben a helyzetben találták magukat. Megvallották, hogy a Természet finomabb jelenségeit nem lehet elérni és megfigyelni anélkül, hogy a megfigyelés folyamata alatt ne kerüljünk érintkezésbe ugyanezekkel a jelenségekkel. A pillanatnyi tudományos kutatás az elektronok, neutronok és protonok atomon belüli titokzatos

világába lépett, fel kellett, hogy ismerje, hogy a vizsgáló és megfigyelő maga is szerepet játszik az általa megfigyelt folyamatok meghatározásában.

Ami közvetlenül mint külső tárgy látható, az valójában mentális kép. A tudomány lassan szintén kezdi felismerni ezt. Az anyag többé már nem teljesen anyag! Az optikai illúzióról szóló régebbi tudományos teóriák pl. tisztán fizikaivá tették azáltal, hogy a retinának némi fiziológiai zavart tulajdonítottak, a szemmozgató izmoknak pedig bizonyos hiányosságot. Holott ez utóbbiak határozott mentális összetevővel is rendelkeznek.

A gondolkodni nem akaró, vagy arra képtelen és a képzetlen emberek között – akik e mentalista doktrínának első említésétől is utálkozva fordulnak el – természetes és megbocsátható hiba az, hogy a testi materiális szerkezetet a nem materiális tudattal, a koponyában helyet foglaló agyat pedig az elme misztériumával tévesszék össze. Csak a legmélyebb gondolkodással lehet kimutatni azt, hogy magából az ember testéből származó érzékelések valójában éppen olyan objektívek, mint a külső tárgyról származók, mivel ezeknek a megfigyelője is az elme.

Mindazonáltal téves lenne azt hinni, hogy ez a tanítás azt akarja elhitetni velünk, hogy a látható tárgyak nem testünkön kívül láthatók – mivel azt tanítja, hogy ezek a tárgyak mint mentális észlelések léteznek – és ezért szükségképp valahol testünkben is kell, hogy helyet foglaljanak, és az az üvegablak, amely előtt ülünk, nincs közelebb hozzánk, mint az égen ragyogó csillag. Hogy egy házat egy ember koponyájának bel-

sejébe helyezzünk, csak azoknak a hiábavaló kísérlete, akiknek nem sikerült megérteniük ezt a tant, amely – aligha szükséges mondani – egyáltalán nem fejez és nem mond ki semmi ilyen abszurdumot. Egy materiális tárgy nem létezhet egy ember materiális fejében. Ilyen nézet csak elmebetegek között létezhet, és semmiképp nem az ősi indiai filozófia tanításában, mivel ez a tanítás nyomatékosan azt mondja, hogy a külső tárgyakat, mint pl. a házakat, fákat stb. testünkön kívülinek, attól bizonyos távolságra, és egymás között is bizonyos távolságra látjuk, de ugyanekkor azt állítja, hogy mivel e tárgyak észlelése teljesen mentális, és az elméhez viszonyítva lehetetlen valamilyen speciális térbeli elhelyezkedést kiutalni neki, következésképp nem lehet azt mondani, hogy ezek a tárgyak az elmétől bizonyos távolságra láthatók.

A test elmétől és tudattól való független létének e nézete az a divatos téves következtetés, amit a materialista szívesen ápol magában. A testet azokkal a tulajdonságokkal felruházni, amelyeket az elmének kellene tulajdonítanunk azt jelenti, hogy az egész tapasztalatot teljesen rosszul értelmezzük. Nincs jogunk, hogy a külső tárgyakról való ismeretünket mentálisnak, a testünkről való ismeretünket pedig materiálisnak vegyük. Az ilyen megkülönböztetés nem logikus és nem is indokolható. Ha igaz az, hogy mindent az elmén keresztül ismerünk, akkor ennek nemcsak a külső tárgyak vonatkozásában kell igaznak lennie, hanem testünk vonatkozásában is. Testünk részeit is szükségképp mentálisan ismerhetjük. Ezért a testet is éppúgy kell tekinte-

nünk, mint akármilyen más külső tárgyat, és a róla való tudatunkat is gondolati tudatnak kell elfogadnunk.

Nem szabad a tanulmány során azt a hibát elkövetnünk, amelybe sok kezdő és a legtöbb kritikus beleesik, akik azt képzelik, hogy a testet egyedül a testen keresztül, a külső tárgyakat viszont mentálisan ismerjük meg. Testünk az öt érzékszervével együtt pontosan ugyanolyan módon létezik, mint egy külső tárgy, amennyiben mint a tudat egy gondolata létezik. Magukról az érzékszervekről is a belőlük származó érzékeléseink miatt van tudomásunk, nem pedig másféleképpen. Abból kifolyólag ui., hogy a testnek is alakja, színe és egyéb más tulajdonsága van, amelyről az elmén keresztül szerzünk tudomást, az egész test – beleértve még az agyat is – éppenúgy az elmén belül van, és léte tudatát tekintve éppenúgy az elmétől függ, mint egy külső tárgy.

A tény az, hogy a legtöbb ember összetéveszti a bőrét az elméjével. Nem értik meg, hogy testünktől a legközelebb eső tárgyig terjedő távolság nem azonos a tárgytól az elméig terjedő távolsággal. Az alapvető hiba az, hogy a testen kívüli létet a mentális léten kívülivel tévesztik össze. *Az elme öntudatlanul térbe vetíti ki az észleléseit, majd saját gyártmányait szemléli*.

Összegezzük ezeket az állításokat azzal, hogy egy kissé jobban megvizsgáljuk a „külső”, vagy „kívül” szó fogalmát. Senki sem látott soha az elméjén kívül egy tárgyat, csak a testén kívül. Félretéve most a gyakorlati szempontot és csak a filozófiait

tekintve: helytelen egyáltalán „külső” dolgokról beszélnünk, mivel még a testet is végső soron mint egy gondolatot ismerjük, tehát a test is mentális; vagyis egyáltalán semmi sem lehet valójában külső. Egy testen kívül levő tárgyról beszélni annyit jelent, mint egy gondolaton kívüliről beszélni, vagyis egy mentális dolgon kívüliről, azaz az elmén kívüliről beszélni – ami lehetetlen. Azoknak, akik a „külső” szót használják, definiálniuk kellene vajon ezen a testen kívülit, vagy az elmén kívülit értik. Mert ha a testen kívülit, akkor már láttuk, hogy a test maga az elmén belüli, így a tárgyaknak maguknak is az elmén belülinek kell lenniük. És ha az elmén kívülit értik, akkor a belül és a kívül fogalma teljesen alkalmazhatatlan. Ezért pontosan semmiről sem mondatjuk, hogy külső, vagy kívül álló; csak azt mondhatjuk, hogy létezik. A szó maga tartalmazza a saját ellentmondását. Irracionális és felszínes zsargonnak kell tekintenünk.

A tudat első kezdetétől kezdve minden tárgy szüntelenül úgy jelenik meg az elme előtt, mint attól független és különálló valami. Nem csak felismerünk egy dolgot, hanem úgy ismerjük, mint aminek van valamilyen sajátos alakja, nagysága, és testünktől, valamint más dolgoktól is bizonyos távolságra áll, vagyis térben levőnek ismerjük. Térben látunk. Megrögzött meggyőződésünk pl., hogy az előttünk levő fal térben helyezkedik el, és ezt a meggyőződésünket nem merjük elhagyni, mert úgy gondoljuk, hogy ennek elvesztése egyenlő lenne az őrültséggel.

Különös problémával kezdünk szembenézni. Ha a test perifériáján túlra az érzékelés nem terjedhet ki, mivel – feltételezzük –, hogy minden érzékelés egy testi érzékszerv működésének belső eredménye, akkor miért észleljük az észlelés végső gondolatát olyan formában, hogy az a térben van? Azt mondjuk, hogy minden tárgy külső és egymáshoz képest térrelációban áll, de hogyan lehet a róluk való gondolatainkat és ideáinkat – amelyek látszólag az összeset jelentik, amit tudunk és ismerünk – úgy tekinteni, mint amelyeknek térbeli helyzete van? Ha elfogadjuk, ahogy láttuk, hogy e tárgyak gondolatai vagy megfigyelései valóban a róluk való tapasztalatunkat jelentik, miért van akkor az, hogy ez a teljesen ugyanaz a tapasztalat megcáfolja. eszünket és gondolkodásunkat, mivel azt mondja, hogy a tárgyak a testtől teljesen külön és azon kívül állnak? Hogyan lehet, hogy egy mentális kép, vagy képzet – amiről azt mondjuk, hogy belső – mint tárgy jelenhet meg előttünk, amely tárgy pedig külső, és amely térsajátságokkal rendelkezik? Hogyan képesek a színek – amelyekről tudományosan bebizonyítható, hogy optikai interpretációk a szemen belül – független külső dolgok alakjait felvenni? Röviden, a rejtély az, hogy hogyan lehet megmagyarázni egy tisztán mentális tapasztalatnak egy látszólag különálló és független tapasztalattá alakulását, és hogyan lehet megmagyarázni egy tisztán belső tapasztalatnak egy külső tapasztalatba való kivetülését.

E kérdések megválaszolásának világosabbá tételére hosszabb tudományos magyarázatát kell adnunk az érzékszerveken keresztül történő észlelési folyamatnak. Az

érzékeknek van egy bizonyos rendellenes működése, amelynek gyakorlati szempontból nincs sok jelentősége, de amely segítségünkre lehet abban, hogy jobban megértsük, hogy az érzékek és az elme milyen szerepet játszik a világ megfigyelésében. Az érzékszerveknek azokat a különös tévedéseit, amelyeket illúziónak, az elmének pedig azokat a rejtélyes zavarait; amelyeket hallucinációnak nevezünk, egy elv érdekes illusztrációját szolgáltatják, amelynek a jelentőségét egy nem tudományos és nem filozofikus gondolkodású ember rendszerint figyelembe sem veszi, megfosztva ezzel magát attól, hogy a benne rejlő instruktív értéket felhasználja.

Az illúziónak van a rendes és szokásos tapasztalattal is több azonos vonása, habár úgy tűnik, csúfos gúnyt űz belőle. Pl. az észlelés pszichológiai eleme mindkettőben benne van, bár az okok különböznek. A folyamat azonban, ahogy egy illúzióról **tudomást** veszünk, nem lehet különböző attól, ahogy bármilyen szokásos tárgyról tudomást veszünk. A tudat működése szempontjából mindkettő azonos, bár az egyikről azt tartjuk, hogy hibás és téves, míg a másikról azt, hogy helyes és pontos.

A tudomány azt találta, hogy az abnormális tanulmányozásával fényt lehet deríteni arra, ami normális. A fizikai folyamatban jelentkező zavarok, a fiziológiai mechanizmusban mutatkozó defektek néha értékes nyomravezető kulcsot tárnak föl mindkettő működésének megfejtéséhez, és megerősítik a tudományos kutatással és a gondolkodással kapott korábbi eredményeket. Ezért amikor az érzékelés mechanizmusa zavart – mint az illúziók esetében – és a fizikai inger tévesen értelmeződik, belátást

kaphatunk abba, hogy a mechanizmus maga hogyan is működik. Ezeknek az abnormális tapasztalatoknak a gondos és szisztematikus vizsgálata és elemzése értékes figyelmeztetéseket nyújt, amelyek segítenek bennünket, hogy az észlelés bonyolult folyamatát érthetőbben lássuk, és jobban rávilágítanak arra a viszonylagos szerepre, amelyet a megfigyelő elme, a megfigyelő érzékszervek és a megfigyelt tárgy játszanak ebben a folyamatban. Itt tehát ezért bővebben kell foglalkoznunk az illúziókkal.

A régi görög gondolkodók – köztük Arisztotelész – bosszankodtak amiatt, hogy az embert milyen könnyen rászedik az érzékszervek, a régi indiai bölcsek azonban, mint pl. Gaudapada, nemcsak észrevették ezt a tényt, hanem a lehetséges legvégső határig ki is kutatták ezt. Ők ugyanis amiatt bosszankodtak, hogy az embert a saját elméje milyen könnyen becsapja és rászedi. Hogy az illúzió jelensége teljesen mit is foglal magában, amelyet valamennyi filozófiának – ha méltó akar lenni a nevéhez – meg kell vizsgálnia, a megértésnek olyan finomabb formáját követeli meg, amellyel csak kevés nyugati ember rendelkezik. A régi nagy indiai bölcsek az illúzió és a hallucináció minden aspektusát alaposan megvizsgálták, mivel elméjük tudományos beállítottságú volt, és semmit sem fogadtak el addig, míg meg nem vizsgálták és be nem bizonyították. Sajnos azonban ezek a bölcsek eltűntek, és velük együtt elveszett a tudásuk is, az indiai filozófia a századok folyamán üres fecsegő spekulációvá vált, mint ahogy más országokban is.

Az *illúziók* az észlelésnek különös tényezőjével kapcsolatosak, amely már régen a pszichológiai igazság helyes nyomára kellett volna, hogy vezesse a vizsgálódó nyugati elméket, ahogy azt több ezer évvel ezelőtt élt indiai bölcsek észrevették és mélyen elgondolkodtak rajta, de ennek a jelentőségét a Nyugat nem ismerte föl, így figyelmen kívül hagyta. És ez a tényező az, hogy *csak azt figyelhetjük meg, amire figyelmünket ráirányítjuk: a retina által közölt összes tapasztalat közül öntudatlanul csak azokat választjuk ki, amelyek iránt érdeklődünk.* Pl. olvashatunk egy könyvet, mialatt egy szobában ülünk, vagy dolgozhatunk egy irodában olyan munkán, ami figyelmünket teljesen leköti. A szobában levő óra egy óra alatt kétszer is kongathat, hangjára azonban mégsem emlékezünk, mivel figyelmünket teljesen a könyv olvasása kötötte le. Az óra hangja ténylegesen elérkezett fülünkhöz, mégsem hallottuk, bár mások hallották és emlékeznek is rá. Sétálhatunk az utcán, és egy arra haladó barátunk üdvözölhet bennünket. És mégis – ha nagyon mélyen elgondolkodunk, nem látjuk barátunkat, így nem is viszonozzuk a köszöntését. Tehát elsősorban azt látjuk, amit látni is akarunk, nem pedig azt, amire nézünk. A figyelem nélküli tudat teljesen lecsökkenthető; viszont azt a tárgyat, amely felé a figyelem irányul élesen megvilágíthatja. A figyelmünkön kívüli tárgyak és események a tudatosság síkján kívül maradnak, bár az érzékbenyomások terén belül is vannak. Az észlelést az fogja befolyásolni, ami az elmét leköti és uralja: ez az első, amit meg kell jegyeznünk. Amikor az érzékelőképességek figyelmét a belső álmodozás, szórakozottság ideái kötik le telje-

sen, a külső tevékenységük felé vezető út teljesen el van zárva. Ezt a gyakorlatban a jógik esete illusztrálja, akik teljesen a transz állapotában vannak elmerülve, és nem érzékelik sem a testükön ejtett sebek fájdalmát, sem azt, ha mélyen földbe temetik őket. A figyelem mentális tényezője erős szerepet játszik annak a meghatározásában, amit észlelhetünk és megfigyelhetünk. *Minél jobban figyelünk testi sérülésünkre, annál jobban fogjuk érezni a fájdalmat.* Másrészt, minél inkább másra igyekszünk terelni figyelmünket, annál kevésbé fogjuk. érezni azt. Amikor a gondolkodás elernyed, vagy teljesen visszahúzódik, megszűnik, a szemünk előtt lezajló eseményekkel szemben is vakokká válhatunk.

E rendkívüli ténynek önmagában is világos figyelmeztetésnek kellett volna lennie, hogy az elme működése mind hozzáad, mind pedig elvesz valamit annak a világnak a megalkotásából, aminek tanúi vagyunk. Figyelmeztetnie kellett volna arra, hogy az érzéktapasztalat semmilyen vizsgálatából nem lehet kihagyni a mentális tényezőt. Mert ha az elme nem kooperál az érzékekkel, akkor semmilyen külső tárgyról nem lesz tudatos tapasztalatunk, a fizikai feltételek bármennyire teljesüljenek is; vagy ha csak kevésbé tökéletesen kooperál, a tapasztalat is kevésbé tiszta és kevésbé erős lesz annak megfelelően. Normális esetben nehéz megállapítani azt, hogy ez a mentális beavatkozás milyen mértékű. Ezért kell abnormális tapasztalatokat, szokatlan eseményeket – amelyek az észlelés fátylán „hasadásokat” okoznak – megfigyelnünk, hogy erre fényt deríthessünk. Már említettük, hogy pszichológiailag nem helyes dolog az

illúziókat elkülöníteni a normális élet elfogadott tényeitől, mivel ha egy illúzió egy téves benyomást jelent is, mégis benyomás, akárhogyan is keletkezett.

Nézzük meg először a Természethez tartozó illúzióféleségeket. Már a legelső vizsgálat is meglepő eredményre vezet. Itt van előttünk egy kemény és megérinthető, természetes anyagi szubsztanciából – amit fának nevezünk – készült tárgy. Első pillanatra ennyit tudunk a székről. De vizsgáljuk meg egy laboratóriumban a tudós szemével. A szék itt elemi darabjaira: molekuláira, atomjaira, elektronjaira, protonjaira és neutronjaira boncolható. A tudomány szerint az anyag nem szilárd többé, hanem elektromos sugárzások összessége. Ennek ellenére öt érzékszervünk továbbra is makacsul a széket a leganyagibb tárgynak közvetíti, bár ellenkezőt állítson is a tudomány róla. Pont az ellenkezőjét annak, aminek mi az elektromos energiát el tudjuk képzelni.

Nem azt jelenti-e mindez, hogy meghökkentő illúziót tapasztalunk, ami különösebb, mint bármilyen varázsló mutatványa? Valójában az egész világ nagy tömegű szilárd, cseppfolyós és gáz halmazállapotú anyag halmazának látszik, holott nem az, hanem forgó elektronok elektromágneses energiája: vagyis a magas hegyek, az áramló folyók, a hömpölygő tengerek és a zöld mezők valójában nem abból tevődnek össze, ahogy látjuk őket. Létük bizonyosan tagadhatatlan, de megjelenésük mint az anyag „darabjai” teljesen illuzórikus. A modern tudományos földrajz tanulmányozása során fény derül arra a rendkívüli tényre, hogy emberek milliói valójában úgy járkál-

nak ezen a földgolyón, hogy a fejük lefelé lóg úgy, hogy lábuk inkább csüng, mintsem pihen a földön. Egy ilyen megállapítás, ha szó szerint vesszük, akkor olyan megdöbbentő, hogy az ún. józan ész minden egyéni véleményformálás nélkül nem hajlandó elhinni. Habár annak a bizonyított ténynek az elfogadása, hogy bolygónk gömb alakú, semmilyen más alternatívát nem ad számunkra, csak azt, hogy elfogadjuk ezt a további következtetést, amely annyira ellentmond annak, amit a szemünk tár elénk.

Mit tudhatott volna meg az ember erről a tényről, ha a tudósok, sorozatos vizsgálatok során nem bizonyították volna be számunkra, és így nem fedezték volna fel, hogy az az elterjedt hiedelem, amely az emberi test és a Föld felszíne közötti kapcsolatra vonatkozik, az pusztán illúzió, érzéki csalódás?

Ez az egyszerű illusztráció talán segít minket abban, hogy megértsük miért van az, hogy azok, akik ragaszkodnak ahhoz, hogy a közvetlen érzék-benyomásokat egyedüli igaz bizonyítékként fogadják el, azok alkalmatlanok a filozófiára.

Amikor a telihold este felkel, az ember olyannak látja, mint egy nagy vörös fényben izzó kocsikereket. Ugyanez a hold az éj közepén már csak akkorának tűnik mint egy fémtányér. Melyik helyes a kettő közül? Szemünk egyik esetben sem hibáztatható, mivel a retina tökéletesen pontos képet rajzol. A különbség abban keresendő, hogy az ember öntudatlanul a horizonton kelő Holdat vagy Napot ugyanolyan mértékkel méri, mint a távoli – szintén a horizonton levő – hegyeket, fákat, épületeket, míg messze a fejünk fölött levő tárgyakra egészen más skálát alkalmazunk. A kiala-

kult szokás szerint az ember a kelő nap és a hold méretét is ezekkel méri. Vajon ebben az esetben hol a hiba? Nem lehet azt mondani, hogy a szemünkben van, vagy a Napban, vagy a Holdban. Ez a hiba csak az elménkben jelentkezhet, mivel ezt a kiértékelés – tehát mentális tevékenység tévedése – hozza létre. A Napnak, vagy a Holdnak a látszólagos megnagyobbodása ténylegesen ideáinkban van jelen.

Reggeli tájban a távolban nem látunk mást, mint sűrű ködöt. Megfelelő szűrő alkalmazásával a fényképezőgép ugyanekkor felvett képén hegyek távoli vonulata rajzolódik ki. A fényképezőgép lencséje látni képes így azt, amit szemünk nem. Hasonlóan egy érzékeny spektroszkóppal és érzékeny filmlemezen rögzíteni lehet olyan csillagokat, amelyeket szabad szemmel egyáltalán nem lehet látni. Az a tény, hogy ezek a természetes illúziók léteznek és lehetségesek, maga megkérdőjelezi a világról való ismeretünk valódiságát. Ha érzékeink ezekben az esetekben becsaphatnak bennünket, feltételezhető, hogy más esetekben is ugyanezt teszik, amit észre sem veszünk. Ezek az esetek arra figyelmeztetnek bennünket, hogy ne vegyük készpénznek amit érzékszerveink felénk továbbítanak: vigyázzunk az így kapott információk kiértékelésével.

Igen, az érzékszervek becsaphatnak bennünket. Egy sebesen leszálló repülőgépen ülő megfigyelő úgy látja, hogy a föld felfelé száguld, egy gyorsvonatban ülő pedig úgy látja a sürgönykarókat, mintha azok haladnának el mellette. Mindezek vizuális tévedések, de segítenek megérteni, hogy a látás folyamata valójában hogyan zajlik le.

Elárulják, hogy észlelésünkben a mentális közreműködés mennyire fontos elemet képez.

A színek észlelésével kapcsolatban is érdekes optikai illúziókat tapasztalhatunk. Pl. nézzünk meg egy elsötétített szobában csak kis ablakon át beszűrődő fényben egy zöld színű kabátot piros üvegen keresztül. Azt fogjuk tapasztalni, hogy a kabát fekete. Majd nézzünk meg egy piros ruhát egy kék üvegen át. Az is feketének fog látszani. Majd használjunk zöld villanyégőt és ennél nézzünk meg egy kék kabátot. Ezt is feketének fogjuk látni! Piros villanyégő mellett egy csokor sárga kankalin piros színűnek fog tűnni. Mindenkinek volt már olyan tapasztalata is, hogy a színek másképp látszanak villanyfénynél, másképp nappali megvilágításban. Van egy bizonyos gyógyszer, aminek a bevétele után az ember mindent sárgának lát. Ezek az optikai illúziók azt mutatják, hogy nagyon vigyázni kell érzékszerveink működésével kapcsolatban. Ezek ui. nem képesek működni az elme nélkül.

Amikor egy ideig egy zöld színű terítőt nézünk, majd utána szürke színűre irányítjuk tekintetünket, az egy kissé rózsaszínűnek fog hatni, pedig a szürke szín érzékbenyomása nem változott. Ami a tévedést előidézi, az az elmében van, ami helytelenül értékelte ki, mivel összekapcsolta őket az előzőekkel, a tapasztalat megformálásában az elme azt dolgozza föl, amit kap.

A napfelkeltével és napnyugtával kapcsolatos gyönyörű színeket részben a levegőben szétszóródott sodródó porszemek és lebegő páraszemcsék okozzák. Az ember

azonban sem a porszemeket, sem a párákat nem látja, és a színezéseket arra a térre helyezi, amelyet kitöltenek. Amikor a vízcseppek elég nagyok, hogy megtörhessék a fényt, gyönyörű szivárványt látunk. Amikor sűrű felhőkbe tömörülnek, úgy tükrözik vissza a nap sugarait, hogy fehéreknek tűnnek, de amikor nem tudják a sugarakat visszaverni, komor szürkének, vagy feketének látszanak. Mindezen színes jelenségek mögött a fény minden bizonnyal nem változtatta meg a természetét, ugyanaz maradt, csak különböző helyzetekben, különböző időben és különböző megfigyelők számára tűnik **látszólag** különbözőnek. Így az ég óriási mennyezete gigantikus szín-illúzió, amely arra tanítja az embereket, hogy ne bízzanak abban, amit látnak, gondolkodjanak el a dolgok relatív voltán, és értsék meg azt a nagy különbséget, ami a valóban meglevő és a csak annak látszó között fennáll.

Nézzünk bele egy pohár tiszta vízbe! Szemünk nem lát semmit, ill. a vizet teljesen tisztának látja csupán. Mikroszkóp alatt vizsgálva azonban kiderül, hogy megszámlálhatatlan sok kis mikroba nyüzsög benne. Lehet, hogy a fejessaláta alaposan meg van mosva és csábítóan tisztának tűnik, de a mikroszkóp itt is azt fogja találni, hogy tele van baktériumokkal. Ha csak a szemünknek hinnénk, soha nem tudnánk meg az igazságot, mivel ez ténylegesen illúzióhoz vezetne bennünket.

Ha egy pálcát részlegesen belemerítünk egy vízzel telt üvegedénybe, úgy fog látszani, mintha azon a helyen, ahol a víz felszínével találkozik, ott elhajlana úgy, hogy az alsó része eltávolodna az egyenes vonaltól.

Itt a vizuális tapasztalat határozottan pontatlan információt nyújt nekünk a pálca alakjáról. Bármilyen tökéletes is az ember szeme, és bármilyen gyakran látta is a pálcát, a vizuális tapasztalat következetesen téves marad.

Vegyünk egy más példát. Pl. egy sürgönykarót lemérve, azt 12 m hosszúnak találjuk. Távolról tekintve mind kisebbnek látszik. Egész távolról már nem tűnik nagyobbnak, mint egy sétapálca. Melyik magasság most a helyes? Ha azt mondjuk, hogy a mért érték a helyes, akkor azt kell megmagyaráznunk, hogy miért az a mérőléc jó, amivel távolról a sürgönykarót pl. csak 1 m-esnek látta, de azt is meg kell magyarázni még, hogy mi jogon jelentjük ki, hogy a mérőléc – ami nem más, mint egy darab fa – hossza biztos, amikor a sürgönykaró – ami szintén csak egy darab fa – hosszával kapcsolatban bizonytalanság merül föl. Bizonyos ui. az, hogy akár a sürgönykaró, vagy a mérőléc közvetlen közelében állunk, akár bizonyos távolságra tőle, az amit mindkét esetben látunk csak az a tárgy, amely számunkra megjelenik.

Ezt a dolgot már a relativitással kapcsolatos tudományos vizsgálatunkkor tárgyaltuk egy korábbi fejezetben. Meglepő és megfontolandó kérdések merülnek itt fel. Vajon a sürgönykaró és aminek látjuk, az két különböző dolog? A dolgokat úgy látjuk-e, ahogy valójában vannak, vagy csak úgy, ahogy megjelennek? Ha az utóbbi az igaz, akkor arra vagyunk-e ítélve, hogy csak a látszatokat észleljük örökké és a valóságot soha? E kérdésekre a feleletek most már kezdnek körvonalazódni az észlelés folyamatának vizsgálata után. Kezdjük ui. megérteni, hogy *amit valójában látunk,*

azok csak az elménk által kialakított képek. Akár tudatosan, akár tudat alatt kialakítottak, egyaránt csak mentális képek, gondolatok maradnak. Mind a sürgönykarónak, mind pedig a mérőlécnek az összes megjelenése csak elménk felfedezése és kinyilatkoztatása. A dolgokat csak a róluk alkotott gondolatokban látjuk, nem pedig a dolgokat és tárgyakat magukat. Az a kérdés, hogy mi akkor a látszatok és megjelenések mögött rejlő valóság, mi az a valódi tárgy, amely a róla való gondolatokat kelti – jelen fokozatunkban még túl magas ahhoz, hogy itt foglalkozzunk vele. Így erre majd csak később fogunk feleletet kapni.

Ami a látással kapcsolatban igaz, igaz lehet a többi érzékszervre is. Így pl. megvannak a tapintás illúziói is. Pl. legyen három edényben különböző hőmérsékletű víz. Egyik kezünket dugjuk a forró vízbe, másikat pedig a hidegbe és tartsuk ott néhány percig. Utána dugjuk mindkét kezünket a harmadik, langyos vizet tartalmazó edénybe. Mit tapasztalunk? Amelyik kezünk először a forró vízben volt, a langyos vizet hidegnek, a másik kezünk viszont, amelyik előzőleg a hideg vízben volt, melegnek fogja érezni. Ez a kísérlet is azt igazolja, hogy a jelen észlelésünk mennyire az azt megelőzőktől függ, és hogy amit ténylegesen érzünk, az részben a múlt tapasztalatból a memória általi kivetítés.

Érintsünk meg egy hideg, fagyos napon a kertben hagyott ásót. A fa nyelét kevésbé hidegnek fogjuk találni, mint az ásót magát. Pedig egy hőmérő mindkettőnél

ugyanazt a hőfokot mutatja. Nem szabad tehát vakon bíznunk abban a pontosságában, amit ténylegesen tapasztalunk!

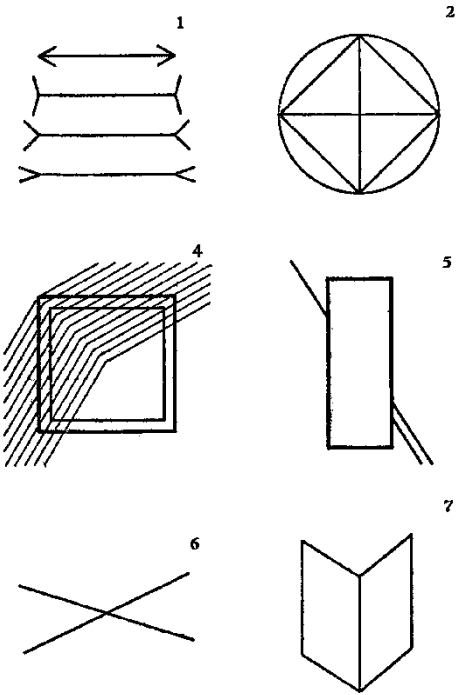

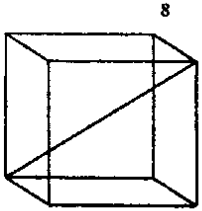
8

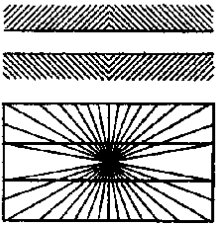
9

3

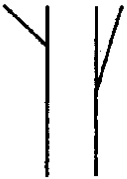
10

11

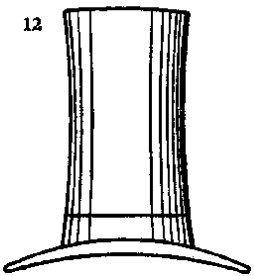
12

Geometriai illúziók. Vizsgáljuk most meg az illúzióknak egy egészen más fajtáját, amelyeket az ember mesterségesen hozott létre. A geometriai illúzióknak érdekes példáit láthatjuk, amelyeket mind a fizika, mind a pszichológia, mind pedig a fiziológia tanulmányozói jól ismernek. Az 1. ábrán négy, látszólag nem azonos hosszúságú – a valóságban azonban azonos hosszúságú – vízszintes egyenest láthatunk, mivel a szem az egyenes hosszát a nyíl kezdetére teszi és nem követi tovább a nyíl hegyéig. A többi egyenes sem tűnik azonos hosszúságúnak, mivel nem lehet egymástól elszigetelni őket. Pedig a retinán megalkotott képnek mind a négy esetben kétségtelenül ugyanolyan méretűnek kell lennie. Ha mégis különböző hosszúságúnak látjuk őket, akkor ezért nem a szemet kell hibáztatnunk, hanem a kiértékelést. Ez azt jelenti, hogy amit látunk, abban a mentális tényezőnek nagy szerepe van, és itt elég erős ahhoz, hogy azt láttassa velünk, amit kiválaszt, még akkor is, ha – mint itt is – téved és a helytelen kép kialakítását segíti elő.

A 2. ábra egy kört mutat, amely úgy tűnik, mintha a belerajzolt négyzet négy sarkánál belapulna, pedig a kör tökéletes, ha körzővel megvizsgálnánk. A 3. ábrán két párhuzamos egyenest a kettő közötti középpontból kiindulva két legyező alakban szétágazó egyenesek metszenek. Úgy tűnik, mintha a két párhuzamos egyenes a középrészen – ott ahol a legyezőegyenesek sűrűn metszik – meggörbülne. Ez az irány illúziója. A 4. ábra látszólag egy szabálytalan, meghosszabbított négyszöget ábrázol, pedig tökéletes négyzetről van szó. Szabálytalannak csak az azt átszelő párhuzamos

vonalak miatt látszik. Az 5. Ábra téglalapot és azt átszelő egyenest mutat. A jobb oldalon ezzel párhuzamosan még egy egyenes látható. Melyik lesz a kettő közül a bal oldali folytatása? A legtöbb ember azt mondaná, hogy a felső, pedig valójában az alsó. Nézzünk egy darabig a 6. ábrán látható egymást metsző egyenesre. Egyszer úgy tűnik, mint két hegyes szögben egymást metsző egyenes sík mintája, máskor pedig mint egy térbeli tárgy derékszögű metszete, amelyet ferdén felülről nézünk. Csukjuk be az egyik szemünket, és így nézzünk egy szemmel egy ideig a 7. ábrára. Egyszer úgy tűnik, hogy egy összehajtott papírívet látunk kívülről, majd pedig mintha ugyanezt látnánk belülről! A 8. ábrán átlátszó kockát mutatunk be. Ha sokáig nézzük, egyik esetben azt látjuk, hogy a kocka egyik (négyzetes) lapja van elől, máskor pedig azt, hogy a másik.

A 9. ábrát a könyvvel ferdén kell tartani. A párhuzamos egyenesek aligha látszanak annak, pedig párhuzamosak! A 10. ábrán látható ferde vonalakról úgy tűnik, hogy a jobb oldali függőleges egyenest nem ugyanabban a pontban metszik, pedig így van. Az érzékbenyomások jók, de kiértékelésükbe – amelyet az elme készít – mégis hiba csúszik. Tehát nem a szem hibázik, hanem az elme. A 11. ábrán mindenki azt hinné, hogy a két vízszintes és párhuzamos egyenest átszelő kör fenti folytatása a felső körív, pedig valójában az alsó az. A 12. ábra kitűnő illusztrációját adja annak az illúziónak, amely még akkor is makacsul megmarad, ha az igazságot már felfedeztük. Az ábra egy cilindert mutat. Azt hinnénk, hogy vertikális irányban jóval nagyobb

méretű, mint vízszintesen, pedig a valóságban a hossza teljesen azonos a szélességével. Ebben az esetben megint nem a szem a bűnös, hanem az általa továbbított érzékbenyomások kiértékelésével van baj.

Nagy hiba lenne ezeket az illúziókat lényegtelen kuriózumoknak tekinteni, mert valójában pszichológiai szempontból sokat megtudhatunk belőlük. Nagy jelentőségűek abból a szempontból, hogy az észlelés folyamatának legbelsőbb fázisát tudják helyesen és speciálisan megvilágítani. Azt bizonyítják, hogy a mentális kiértékelés összekeveredik a fiziológiai benyomással, és a létrejövő zavarban látni lehet, hogy a kivetített mentális kép hogyan rakódik rá az eredeti benyomásokra. *Ténynek azt láthatjuk, amit az elme észlel, nem pedig azt, amit az érzékszerveink közölnek velünk.* Így a látásnak ezek a tévedései fényt derítenek magára a normális látás mikéntjére. Amikor egy geometriai alakzatot másképp látunk, mint ahogy az valójában rajzolva van, akkor ténylegesen azt látjuk, amit az elme vetített ki magából erre az alakzatra. Ez az illúzióra alapuló pszichológiai törvény.

Egy másik érdekes észrevételt is meg kell említeni ezeknek az illúzióknak a mechanizmusával kapcsolatban. A részletesebb, vagy behatóbb megfigyelés ui. nem vezet a hiba kiküszöbölésére, vagyis helyesebb megfigyelésre. Még amikor akarattal rá is irányítjuk figyelmünket, akkor sem lehet kiküszöbölni őket. Megmaradnak továbbra is, nem távolíthatók el. Mit jelent ez a makacs kitartás? Mivel lehet magyarázni ezt a különös tényt? Ha ez egyáltalán jelent valamit, akkor azt jelenti, hogy az érzékelés

tévedései, vagyis **a megfigyelő saját testén és elméjén belül lezajló folyamatok** eredményei kivetíthetők belőle úgy, hogy azok fizikailag **külső** dolgoknak jelennek meg. A rajzok által felvett illuzórikus alakzatoknak ui. az őket megfigyelő elmén kívül nincs objektív realitásuk. **Ezért el kell fogadnunk azt a meglepő észrevételt, hogy az embernek egy dolog „külső" voltáról szerzett vizuális benyomásai e benyomások teljesen téves kiértékelései lehetnek.**

Mentális vetítések. Az illúziók egy harmadik csoportjához érkeztünk most el, amelyek egyszerűeknek látszanak ugyan, mégis nagyon komoly mondanivalójuk lehet a számunkra. A filmfelvevő géppel pl. egy csomó statikus képet készítünk, majd vászonra kivetítve a képek gyors egymás után következése azt az illúziót kelti, mintha ténylegesen mozgó képekről volna szó.

Hol van annak a cselekvésnek a folytonossága, amit az ember így lát a vásznon? Talán magukban a képekben? Nem lehet, mivel csak „álló" képek soráról van szó. Ezért nem lehet máshol keresni, mint a néző elméjében, amely mozgássá rakja össze az álló képeket.

Ha egy zseblámpát a sötétben egy 8-as számjegy vonalában gyorsan forgatjuk, egy bizonyos távolságra álló megfigyelő ténylegesen látja a folyamatosan megvilágított számot. Ennek a tudományos magyarázata az, hogy mint a filmfelvevő gép esetében is az alakzat tényleges megjelenése attól függ, hogy azon az időtöredéken túl, amikor a retinán a kép valóban kialakul, mennyi ideig marad még meg. A tudomány kísérle-

tileg igazolta, hogy az érzékbenyomás még egy ideig fennmaradhat, miután az eredeti inger megszűnt.

Egy kicsit alaposabban kell megvizsgálnunk ezt az esetet. A szem egy fényképezőgéphez hasonlóan állandóan felveszi azt, amit lát. Sőt túltesz a fényképezőgépen, mivel a fókusztávolság beállítása a szem esetében teljesen automatikusan történik. Ténylegesen a 8-as szám esetében tehát csak fény – **pontok** képeit regisztrálja. Ezek a felvételek olyan gyorsan követik egymást, hogy az agy nem tudja olyan gyorsan szétválasztani őket, ezért a vizuális benyomások sokaságát egy érzékelésbe egységesíti, amely ebben az esetben a 8-as szám képe lesz. **Így az elme folytatva az eredeti vizuális benyomást, tulajdonképp saját kreációját látja.**

Itt két fokozatot kell megkülönböztetnünk tehát. Az első a zseblámpa különböző helyzeteit jeleníti a 8-as pályán forogva, amelyeket a szem közvetlenül regisztrál. A másik az, amikor ezeket az érzékbenyomásokat az optikai idegszálak az agyhoz közvetítik, de ez az átadás olyan gyors, hogy az agy képtelen külön-külön megbirkózni velük, ezért összeolvasztja őket, és így jön létre látszólagosan a folyamatos 8-as szám képe, amelyet mentálisan látunk és valódinak tételezünk fel. Csak a beható vizsgálat képes felfedezni a tévedést és kijavítani a téves észlelést.

Nagyon fontos, hogy megértsük, hogy a szám fizikailag nem léteik, még akkor sem, ha láthatóan úgy jelenik meg. Valójában hol látható? Csak az elme észlelheti mint saját képét, mivel ez vele és nem a lámpával kapcsolatos. De még ennél is fon-

tosabb annak a megértése, hogy a 8-as képet a testen **kívülinek** látjuk, holott ténylegesen az elmén **belül** van. Úgy jelenik meg, mintha testi érzékszerveink közölnék, pedig a megvilágított 8-as szám végül is csak egy intellektuális konstrukció.

A megfigyelő nem tud róla, hogy az alakzat csak az elméjében létezik, csak elméjének alkotása, sőt még később sem tudja, hogy mi is történt tulajdonképp. Mégha meg is tudja, hogy a szám maga csak optikai illúzió, továbbra is azt az illuzórikus alakzatot és nem a valódit fogja látni. Így a csalódás továbbra is megmarad, azon tény ellenére, hogy most már tudja, miről van szó. Ez majdnem önellentmondásosan hangzik. Ez azonban az elképzelhetőnek az ellentmondása, nem pedig az elképzelhetetlennek – mint pl. egy kerek négyzetnek – vagy a fantasztikusnak – mint pl. egy oroszlánfejű kecskének az ellentmondása. Kigúnyolja az ember hitét és erőszakosan összezúzza azt a konvencionális nézetét, hogy amit lát, az ténylegesen és szükségszerűen olyan is, amilyennek látja. És erősen figyelmezteti az embert arra, hogy amit eddig biztos és érvényes megfigyelésének tartott, talán nem más, mint puszta hiszékenység.

Vizsgáljuk meg most az előbbihez hasonló, még jelentősebb illúzió esetét. Alkony idején, amikor a csillagok még nem világítanak, különösen Keleten, a magányos vándor a dzsungelen átvezető útján sokszor egy fa barna tönkjén, az út mellett vadállatnak véli, ami rá leselkedik éppen.

... Az éjben, a félelemmel teli képzeletben
milyen könnyű egy bokrot medvének vélni...

– mondja a költő. Vagy talán az alkonyi fényben egy száradt cserjét útonállónak gondolja, aki szintén azért leselkedik, hogy megtámadja. Mindezt lehet azzal magyarázni, hogy az alkonyi homály okozza a téves látást, vagy az, hogy figyelme nem tökéletes, vagy kiértékelése helytelen. Ez azonban nem magyarázza meg az illúzió mélyebb értelmét és jelentését, ami az, hogy miért kell olyan külső képet látnia, ami vagy az érzékszerveiben, vagy az elmében létezik. Az ui. semmiképp nem mondható, hogy ez magában a tárgyban lenne meg. De nem lehet egyedül a szemben sem, mivel a szem végül is csak egy természetes fényképezőgép. Ez csak azt rögzítheti, ami fizikailag jelen van. Ezért csak a tárgyra ruházott képzelet lehet. A téves interpretáció lehetősége csak akkor merülhet föl, amikor az elme kiértékelőképessége működésbe lép, hogy az érzékektől kapott helyes adatokat feldolgozza – ezek az illúziók így jönnek létre. Pszichológiailag a téves képet a helyestől nem lehet megkülönböztetni, mivel mindkettő személyes belső tapasztalatot jelent. Ezért hihetjük ebben az esetben azt, hogy megfigyeltünk valamit-egy vadállatot, vagy egy útonállót –, pedig egyáltalán szó sincs ilyenről. A múltból, vagy a személyes kívánságokból eredő emlékezet ez, amely segít bennünket, hogy újra lássuk azt, ami pedig a valóságban nincs ott, de

ilyen szellemi elvárásban és hozzáállásban hajlunk arra, hogy feltételezzük, és el is higgyük a jelentését. Így a szem rá lesz szedve, mivel az idea téves.

Mivel ezt az illúziót az ember elméje teremtette, anyagát – amiből készült – nem kereshetjük a rablónak, vagy vadállatnak vélt bokorban, csak az elmében magában. Különös helyzet áll elő: a feltételezett útonálló saját magának egy része. Amikor az illuzórikus dolgot közelről megvizsgáljuk, megszűnik külső dolog lenni és belsővé válik. A bokorról kapott benyomások, amelyek egy nagyon kicsit hasonlítanak egy vadállat, vagy egy útonálló körvonalaihoz, elegendőek ahhoz, hogy az elme illuzórikus észlelést alakítson ki, amely eltorzítja a látás műveletét nem azért, mert a félelem és gyanú az ember fizikai szemeit tölti meg, hanem azért mert ez a félelem és a gyanú az elméjét tölti ki. A látásnak, hallásnak a kiértékelése ebben az esetben világosan felismerhető, hogy mentális. Az útonálló, vagy a vadállat feltételezésének sugallata olyan erős, hogy az elnyomja az érzékszerv által közölt fizikai képet. Így a képzelet a fizikai tény részévé válik: a bokor alakzata útonálló képévé válik.

Ezek a megállapítások egy kérdés feltevését idézik elő. Mi a gyakorlati különbség egy valódi útonálló és egy illuzórikus között? Mindkét esetben a megrémült utazó valóban azt hiszi, hogy útonállót látott. Az egyik esetben azonban csak egy útonállónak vélt bokrot látott. Szemei – mint a fényképezőgép – egy bokor képét regisztrálták, az útonálló képe, tehát nem a szemben keletkezik, hanem az elmében. Az elmének tehát rendelkeznie kell azzal a csodálatos erővel, hogy képeket alkosson – ame-

lyek meglepően hasonlítanak a szokásos észlelés képeihez – valamint azzal a meglepő kapacitással és képességgel, hogy ezeket a képeket látszólag kifelé, a térbe vetítse.

Meglepődve fogadjuk ezeket a megállapításokat, vagy csak lenézően mosolygunk rajtuk? Elismerjük-e, hogy az elme képes arra, hogy a testtől kívülállóan látott képeket képes kivetíteni, vagy azokat visszavonni? Ez ui. azt mutatja, hogy az ember öntudatlanul egyfajta mágikus erővel rendelkezik. De vajon nem eretnekség-e, hogy ezt kijelentjük? Legyünk azonban merészek, ismerjük el, hogy nem tudjuk milyen határt szabjunk az elme képességeire: az elme kikerülhetetlen misztérium és a kórlélektan még szokatlanabb dolgokat jegyez föl, amelyek meghökkentik a járatlant és állandó zavarba hozzák a kutatót. Vagy ha ez nincs ínyünkre, az elme képalkotó képességét ne mentális erőnek, hanem mentális defektnek nevezzük! Ez azonban nem szünteti meg azt a tényt, hogy az elme univerzálisan van felosztva, és fel kell tételeznünk mind az elmének, mind pedig a tudatnak (érzékelésnek) a megjelenését. E tények kérlelhetetlen logikájának ez a meglepő eredménye. Ez ui. a legkülönösebb lehetőségeket tárja föl. Ha egy illuzórikus tárgy ily módon észlelhető, akkor miért ne lehetne az illuzórikus tárgyak világszéles sorát is magunkon belül észlelni?

Most próbáljuk meg kissé ezeket az érthető és világos felfedezéseket világszemléletünkhöz, vagy magáról az emberről alkotott nézetünkhöz illeszteni. Merész tekintélyrombolókká kell válnunk, és nem szabad tovább intellektuális bálványimádóknak maradnunk. Nem szabad félnünk attól, hogy ezeket a gondolatokat egészen a

logikus következtetésükig kövessük, ha ezekből a vizsgálatokból bizonyos bölcsességre tehetünk szert. Földünk változatlan stabilitása nem téves látszat-e, az érzékelés botrányos tévedése, vizuális és kézzel fogható tapasztalat- amelyet az ész merészen visszautasít, mivel könnyen bebizonyítható, hogy a Föld állandó forgásban van?

Kétféle illúzió létezik: egyik fajta az, amely megcsal bennünket azt illetően, amit fizikailag látunk, a másik pedig abban téveszt meg bennünket, hogy olyan valamit látunk, amelyet fizikai inger egyáltalán nem támaszt alá. Ezt a második fajta illúziót hallucinációnak nevezzük, és ez egyedül a gondolkodás hibája, míg az elsőt az okozza, hogy egy mentális kép ruházódik rá a fizikai tárgyra.

Az érzékelések egy külső tárgy létét sugallják, de amikor ilyen külső tárgy nélkül is jelentkeznek, akkor beszélünk hallucinációról. A legközönségesebbek ezek közül a látási és hallási hallucinációk. Illúziónak lehetne nevezni, mivel nincs fizikailag objektív alapja. Ha egy ember élénken lát valamit, amikor ott igazolhatóan semmi sincs, akkor mondhatjuk, hogy hallucinál, míg ha valami alapja van téves észlelésének – mint pl. a vándor útonálló-képzelgésének – akkor csak illúzióról beszélhetünk.

A hallucinációkat általában beteges tünetnek tartjuk, mivel általában elmebeteg emberek körében fordul elő leggyakrabban. De ez nem jelenti azt, hogy különben minden tekintetben normálisnak tartott embereknél is ne találkozzunk hallucinációval, mivel **a téves észlelés és az illuzórikus érzékelés gyökere ugyanott van, ahol a helyes észlelésé, vagyis az elmében.** Pszichológiai szempontból nincs ellentét az

őrültek hallucinációi és az egészségesek illúziói között. Alapjaikban ui. annyira közel vannak egymáshoz, hogy bizonyos mértékben át is mennek egymásba. A hallucináció erős meggyőződés valaminek a meglétéről, ami a valóságban nincs ott. Az ilyen embert képzeletében vadállatok támadják meg, vagy olyan különleges hangokat hall, ami csak a saját képzeletében létezik. Az a tény, hogy a hallucinációk ilyen abnormális forrásból – mint pl. a betegség, kimerültség, gyógyszerszedés – származnak, egyáltalán nem csökkenti értéküket abból a szempontból, hogy segítenek megérteni az észlelés normális folyamatát.

Egy erős hallucináció jelentősége abban rejlik, hogy képes rávilágítani arra, hogy *az elme – minden külső segítség nélkül – olyan erővel rendelkezik, hogy a meggyőződéses képet – aminek semmi fizikai alapja nincs – képes kivetíteni, és amelyet így, mint észlelést fogad el*. Az ilyen képeknek szintén megvan az a képességük, hogy visszatérjenek, vagy az, hogy sokáig megmaradjanak. Ha az elmét – mint pl. az őrületek esetében, akik magukat Napóleonnak, vagy valaki másnak képzelik – valamilyen fix, képzelt idea uralja, nagy a valószínűsége annak, hogy az ember az illúziónak, vagy a hallucinációnak esik áldozatul. Kezdjük azt látni, amit várunk és akarunk látni. A hallucinációnak éppen olyan meggyőző valósága van, mit a fizikailag megalapozott tapasztalatnak. Előítélet nélkül és türelmesen végrehajtott, a szokásosnál alaposabb és mélyebb vizsgálattal felfedezhető, hogy minden más mentális képben ugyanazok a jellemzők és jellegzetességek találhatók meg, legyenek ezek a képek

akár a képzelet, akár az álom termékei. A képzelt tárgyak ui. éppen olyan kemények lehetnek a képzelt kéz tapintására, és az álomban látott képek éppen olyan színesek lehetnek az álomszemek számára, mint a fizikai tapasztalatnál. Ha azonban hibás standardot állítunk fel és azt kívánjuk, hogy a képzelt dolgokat fizikai vizsgálatoknak vessük alá, összekeverjük referencia-síkjainkat és összezavarjuk dimenzió standardjait. Világszemléletünkben úgy látszik, hogy a külsőség érzése kitörölhetetlen. De csukjuk be szemünket, zárjuk ki minden érzékműködésünket az alvásban és íme! Az álomban látott világ éppenolyan külső lesz, mint amit éber állapotban láttunk. Ez azt mutatja, hogy a külsőség érzése is mentális jellegű. Az absztrakt szemlélődés és az álomtapasztalat szolgáltat bizonyságot arra, hogy ez az erő képes kivetíteni a térbe a mentális képeket és a realitás erejével átitatni őket. Tökéletesen világosan kell látnunk, hogy *a tudatosság folyamatai olyan meghökkentőek, hogy a mentális képek a testhez képest tárgyszerűen jelenhetnek meg. Ezt teljesen a hipnózis igazolja, az álom szemlélteti, az illúziók jelensége pedig bemutatja.*

Egy hallucináció és egy álom között – pszichológiailag – nincs különbség. Az álom folyamán ui. a képek – amelyeknek nincs egyáltalán semmiféle fizikai alakjuk – a hipnózishoz és az őrültséghez hasonló abnormális állapotokat és helyzeteket olyan tényleges észleléssé rendeznek össze, amelyek semmiben sem különböznek, és nem is különböztethetők meg az éber állapotban szerzett észlelésektől. Egy hipnotizált személy könnyen megfigyel olyan eseményeket, tárgyakat, amiről az őt hipnotizáló

azt szuggerálja neki, hogy a közelében vannak, míg az olyan tárgyakat, amelyek valóban a keze ügyébe esnek sem képes megfigyelni, ha ilyen sugalmazást kap. Pl. ha azt szuggerálják neki, hogy borsot szagol, erősen tüsszögni kezd, bár a bors a valóságban nincs jelen. Hasonlóképp a misztikusok is, akik a meditáció folyamán erősen egy kiválasztott tárgyra, képre koncentrálnak azt tapasztalják, hogy ez fizikailag ingerelt észleléssé is válik egy idő múlva.

A hallucinációk és az illúziók vizsgálatából megtanultuk, hogy a testen kívüllállónak látott – de mégis csak mentálisan létező – dolgokat és személyeket objektíven olyan dolgoknak és személyeknek látjuk, amelyeknek fizikai létük van. Erre a felismerésre nagy szükségünk is van, mivel a Természettől és az évszázados örökségtől olyan előítélettel vagyunk felruházva, amely rosszul és helytelenül azt hiteti el velünk, hogy a testen kívül látott minden dolog és tárgy szükségképp az elmén kívül is kell, hogy legyen, és hogy a tiszta tudatosság termékei csak a testhez viszonyítva belsőleg, vagyis a fejen belül tapasztalhatók. Ezzel a nézettel most egyszer s mindenkorra szakítanunk kell, miután meggyőződhettünk róla, hogy helytelen és nem a valóságnak megfelelő.

A vizsgálatokból megtudtuk, hogy a képek egyik csoportja a tudat mezőjében jelenhet meg, mégis úgy jelenik meg, mintha kívülálló lenne a megfigyelőhöz viszonyítva. Láttuk, hogy az elme a képeit képes a testen kívülre vetíteni – az illúziók analízisével ez a meglepő tény nyilvánvalóvá vált. Az illúzió arra tanít, hogy észlelhe-

tünk olyan dolgokat is, amelyek nem ezektől a dolgoktól származó fizikai érzékeléseken alapszanak, a szórakozottság vizsgálatából pedig az derül ki, hogy gyakran nem mindent észlelünk abból, amit a tárgyról származó fizikai érzékelések közölnek velünk. A puszta érzékbenyomásoknak a teljes észlelésbe való átalakulása rendszerint azonnali és gyors, ezért elkülöníthetetlen. Az egész fiziológiai és pszichikai folyamat olyan gyors, hogy a kettőt egymástól elválasztani senki sem képes. Ez az egyik fontos oka annak, hogy miért nagy jelentőségű az érzékelés tévedéseinek és az elme hallucinációinak a vizsgálata, hogy belelássunk ebbe a gyors folyamatba, hogy az érzékelés és az elme hogyan kapcsolódnak össze tapasztalatunk kialakításában. Ezek a tévedések ui. ablakot nyitnak ebben a folyamatban, és ezen keresztül vagyunk képesek látni, hogy tulajdonképp mi is történik. Hiba lenne ezeket rendkívüli észlelésnek tekinteni, mivel legalábbis pszichológiailag nem azok, és semmiben sem különböznek a normálisnak tartott észleléstől.

Próbáljuk meg összefoglalni azokat az értékes tanulságokat, amelyeket az illúziókból nyerhetünk. Az egyik ilyen nagyon lényeges dolog az, hogy a teljes észlelés mentális alkotás lehet. A látszólag abnormális illuzórikus tapasztalat ui. rávilágít arra, hogy a mindennapi normálisnak elfogadott tapasztalat nem olyan valami, ami kizárólag az érzékszerveknek a külső világról szállított passzívan elfogadott információiból származik, hanem olyan valami, amit az elme – a saját tárából – tovább alakít, elrendez és bevés. Minden egyes dolgot csak mint mentális dolgot ismerünk. És ez

egyformán igaz még az olyan nehéz és a sivatag szélén fekvő ezer tonna súlyú II. Ramszesz szoborra, mint a hópehelyre, amelynek sokasága vastagon betakarja a Himalaya átjáróit. Az elme birodalma ui. mindenre, ami látott, hallott, érintett, ízlelt és szagolt, kiterjed.

Az illuzórikus látszatok változó esetei lehetnek lényegtelenek és lehetnek fontosak, lehetnek hasadékok az észlelés mechanizmusában vagy a múltból visszahozott képek – de ez egyáltalán nem csökkenti vizsgálatuk jelentőségét. Az ilyen külsőleg észlelt tárgyak látványának keletkezése rejtélyes és jelentőséggel teli esemény. Meg kell értenünk. De csak úgy érthetjük meg, ha megértettük, hogy ez nem más, mint egy mentális tapasztalat, az elme képalkotó és teremtő képessége. Az abnormálisnak vélt illúzió belső működésének tanulmányozása vezetőnkké válik a normálisnak tartott érzékelés belső működésének megismerésében.

Megérthetjük most, hogy mind az illúziók, mind pedig a hallucinációk végső soron pusztán mentális jellegűek, mivel **minden** érzékelés és észlelés is mentális jellegű. Végső soron – eredetüket tekintve – nincs különbség közöttük, habár az egyik szubjektívnek, a másik pedig objektívnek is látszik, mivel ugyanazon forrásból, az elméből származnak.

A másik nagyon fontos tanulság az, hogy bár a hallucinációk és illúziók nem mások mint ideák és mentális képek, mégis térbeli dolgoknak látjuk őket ugyanolyan tulajdonságokkal, mint a valódinak tartott fizikai tárgyakat. Hol láttuk az illúziót?

Azt észleltük, hogy a testen kívül. Alapos vizsgálat után azonban hol találtuk meg igazán? Az elmén belül. A következtetés e szerint csak az lehet, hogy az ideák kivetíthetők úgy, hogy testen kívülinek látszanak és hogy az **az általános felfogás, hogy az ideákat csak a fejen belül lehet látni: téves.** Amennyiben bármilyen illúziót egy észlelési műveletnek tartunk, akkor ennek is éppen azon az alapon kell állnia, mint amilyenen a mindennapi élet szokásos és autentikusnak tartott észlelése. Ha azonban az előzőt vizsgálataink mentális tevékenységnek mutatták ki, akkor az utóbbinak is annak kell lennie. A végső következtetés az, hogy az illúziók vizsgálata igazolja azt, hogy a külső dolgok megismerésében az elme közreműködése elsőrendű fontosságú, és igazolja azt az elméletet is, hogy az ideák a testtel térkapcsolatba hozhatók.

A tér és az idő kialakítása. Korábbi, relativitással kapcsolatos vizsgálatunk bebizonyította, hogy a tér és az idő fix voltáról alkotott elképzelésünk nem állja meg a helyét, mivel azt találtuk, hogy mind a tér, mind az idő változik a különböző megfigyelők szerint. Az ember azt gondolja, hogy valódi teret szemlél, amikor külső környezetére tekint. Ha ez így lenne, miért van az, hogy a napot aranytál méretűnek látja? És miért észleli úgy, hogy a nap reggel kel és este nyugszik, amikor az ész tagadja ezt és be is bizonyítja igazát. Világos, hogy az ember nincs tudatában a nap valódi térbeli dimenziójának, és ezért vagy nem tudja a teret úgy tapasztalni, ahogy az van, vagy pedig úgy tapasztalja, ahogy öntudatlanul elgondolja. A paradoxon az, hogy bár az ember a tapasztalatban sohasem találkozik ilyen változatlan térrel, mégis állandó-

an abban a hitben él, hogy találkozik. Tiszta illúzió az egész, az elmét azonban ez szorosabban magához köti, mint amit valaha is ismer.

A háromdimenziós világ, amely kivetített tükörképe mögött áll, tisztán illuzórikus. Az ember tudja, hogy illúzió, tudása mégsem tud szabadulni tőle, akármit is tegyen. Ezért valami azonnal „adva” van a tapasztalatában, még ha ennek léte csak látszólagos is és nem valódi. Hasonlóképp, a filozófiai gondolkodásmód is, amely a külső tárgyak észleléseit mentálisnak tartja, nem változtatja meg őket a filozófiai tapasztalatban. Mégis úgy maradnak, ahogy vannak, vagyis külső és térben elhelyezkedők, és így is maradnak egy életen át.

Tisztázzuk ezért anélkül, hogy félreérthetnénk, hogy ez a filozófiai tanítás semmi módon nem tagadja, hogy a tárgyak világa a térben, a testünkön kívül helyezkedik el. A tény maga vitathatatlan, szemlélete univerzális, és csak egy elmebeteg kérdőjelezheti meg, csak a **forma** nem az, amelyben ezt a világot kezeljük. Mindezek a *dolgok* – a tárgyak, a terek és a testek – *úgy létezhetnek, ahogy megjelennek, mégis csak úgy ismerhetők meg, mint a tudat fázisai*. Ha a látás azt közli velünk, hogy egy tárgynak távolsága van a látótérben, az ész megmagyarázza, hogy ez a távolság egy mentális konstrukció csupán.

Ha meggondoljuk, hogy egy sztereoszkóp sík felületű fényképeket mutat, mégis azon a természetes jeleneteket mélységükben, szilárdságukban, távlatukban látjuk, akkor azon sem csodálkozhatunk jobban, ha magukat a tényleges jeleneteket tes-

tünktől bizonyos távolságra kivetítetten, testünkön kívül észleljük a térben. Nem csak a két, egymástól kissé eltérő rajz vagy kép egy teljes képbe való megjelenítéséről van szó, hanem arról is, hogy a kétdimenziós kép is eltűnik és helyette háromdimenziós jelenik meg. Így a sztereoszkóp egyetlen kép illúzióját produkálja, amikor a gépbe ténylegesen két egymástól eltérő képet helyeztünk és mindkettőre nézünk. Ezt az érdekes egyesítést nem lehet megmagyarázni, csak azzal, hogy a sztereoszkóp két lencséje – mint az ember két szeme is – két különböző helyzetben van, és ezért ugyanarról a tárgyról különböző aspektust tár fel, és a létrejövő két képet egyetlen képpé olvasztja össze. Ez kétségtelenül csak a folyamat kezdetét és nem a végét jelenti. Az ilyen kétdimenziós illúzió esete – amely háromdimenziósnak jelenik meg –, bizonyítja, hogy az elme fontos szerepet vállal a látás kialakításában, és végül is, amit látunk, az az elme számlájára írható. A két kép egyesítése ui. konstruktív és teremtő művelet. Ezt az elme végzi el. A végső integrált észlelés teljesen mentális. Az észlelés kialakítása öntudatlanul mehet végbe, de kétségtelenül mentális folyamat.

Az elme saját konstrukcióit adja közre. Mindezek az analitikus folyamatok, amelyek az érzékelést lehetővé teszik, és mindazok a szintetikus műveletek, amelyek a külső tárggyal ajándékoznak meg bennünket, végső soron az elme természetét viselik magukon. Az észlelések már teljesen térbeliek, a tér minden sajátosságával. Úgy jelennek meg az elme előtt, hogy mi kívülálló tárgyaknak gondoljuk őket, vagyis nem mentálisaknak, hanem materiálisaknak.

Az észlelés utolsó fázisainak megértésére először is jegyezzük meg, hogy egy tárgy méretét soha nem közvetlenül látjuk, mivel csak a róla alkotott kép, ami a retinán keletkezik, kerül az agyhoz. Tekintsünk pl. egy bizonyos távolságra álló sürgönykarót egy szemüvegen keresztül. Figyeljünk először a szemüveg lencséire, majd a sürgönykaróra. Látni fogjuk a karó mintegy egy cm nagyságú képét a szemüvegen, ami a valóságban mintegy 12 m magas. A retinán azonban ennél is kisebb kép alakul ki, amit a látóidegek az agyhoz, ill. az elméhez továbbítanak. Az elme tehát közvetlenül sohasem észleli a sürgönykaró valódi méretét, csak annak kicsinyített képét. A szemek fel, le, jobbra és balra mozgatásával kapunk a karó távolságáról, helyzetéről és irányáról érzékeléseket. A retinán képzett jelenet képe térbeli, vagyis van hossza, szélessége. Az agyhoz azonban az idegeken át nem ilyen térbeli kép kerül, hanem csak a rá vonatkozó „telegráf kód” vibráció. Ezért az elmének az ilyen képet és a hátteréül szolgáló teret valahogy meg kell konstruálnia és ki kell vetítenie. Amikor ez elkészül, megszületik a képmás. A tér, a sürgönykaró térbeli tulajdonságai és térkapcsolatai ezért tisztán mentális kreációk.

Az érzékelés áramlása megszakítatlan. Állandóan számos gondolat születik bennünk, mivel ez az emberi tapasztalat lényeges értelme, és az elmének egyiket a másiktól meg kell különböztetnie. Egy tárgy egyik érzékelésének különböznie kell a másiktól, hogy egyáltalán érzékelni lehessen. **Az elmének valamennyi képe számára egy külön formát kell meghatároznia. Ezt azáltal éri el, hogy térbeliesíti őket,**

valamennyit térbeli dimenzióval látja el. A tudat nem tudna másképp működni az észlelést illetően, mivel ha nem azt tenné, ez azt jelentené, hogy az egyes képek nem tudnának egymástól elkülönítve létezni, vagyis nem létezhetnének egyáltalán.

Semmilyen tárgy nem lenne látható soha, ha nem rajtunk kívül, a térben állónak látszana. Ha a tárgy a szemen belül volna, nem lehetne egyáltalán látni. Ezért a szemen túl létezőnek kell megjelennie, hogy a szem – mint egy fényképezőgép – működhessen. Bármilyen tárgynak – ahhoz, hogy látható legyen, a szemtől – amely szemléli – függetlennek és különállónak kell lennie. Már láttuk azonban, hogy minden érzékműködést közvetve az érzékszervek, közvetlenül pedig az elme tesz lehetővé. Ha ezért az elmének megvan az a képessége, hogy bármilyen egyedi tárgyat észleljen, az ilyen észlelést úgy kell kialakítania, hogy a tárgyat külsőlegesítse, vagyis térben helyezze el. Az elme valamennyi észlelését így térbeliesíti, a testen kívülre vetíti ki, és végül a teljes eredményt mint külső és térben levő tárgyként észleli. A tér azonban valójában nem az észlelt tárgy sajátossága, hanem az elméé, csak az elme ezt rárakja az észlelt tárgyra.

Ennek megfelelő illusztrálását látjuk azoknál a vakon született embereknél, akik később – talán orvosi beavatkozás, egy operáció segítségével – visszakapták szemük világát. Vakságuk megszűnése után az első időben képtelenek megbecsülni a méretet, alakot vagy távolságot: ezzel kapcsolatban nevetséges hibákat követnek el. A tárgyak

olyan közel jelennek meg a szeme előtt, hogy szinte megérinthetők. Sem a távolságnak, sem a külsődlegességnek nincs megfelelő értelme, mivel – bár a szem most már működik is – a térbeli ideák megfogalmazásához szükséges memória vagy asszociáció által létrejövő ideák hiányoznak. Egy ilyen sikeresen meggyógyult vak ember közvetlenül azután, hogy visszanyerte látását, azt gondolta, hogy minden tárgy „megérinti” a szemeit, vagyis képtelen volt a legkisebb távolság megbecsülésére is, nem tudta megmondani, milyen messze van tőle a látott tárgy, vajon csak néhány centiméterre, vagy éppen néhány méterre, és azt sem tudta megérteni, hogy a dolgok egymáshoz képest is bizonyos távolságra vannak.

Pontosan ugyanezeket lehetne mondani az elme időérzékeléséről is. Képeit időben egymás után kell elrendeznie ahhoz, hogy létrehozhassa őket egyáltalán. Ha minden kép egy ponton és ugyanabban a pillanatban jelenne meg, az történne, hogy egyáltalán semmi sem jelenne meg. Ezért van szükség az időre, amelyet az elme ennek megfelelően elkészít a maga számára. A gondolkodás az elmén át csak úgy lehetséges, hogy időn halad át. Az idő a gondolkodás és a gondolat igazi formája.

Hogyan lehet az, hogy óránként több mint 1500 km-es sebességgel rohanunk a téren át, és ezt az óriási sebességet mégsem észleljük egyáltalán? Miért van az, hogy egy repülőgépen lecsukott szemmel utazó ember alig észleli azt, hogy utazik.

A felelet az, hogy az idő világa teljesen a relativitáson alapszik, amely végső soron mentális. Az idő olyan elasztikus, hogy teljesen változtatható reláció, ránk gyakorolt

hatása annak, ahogyan a gondolkodás önkényesen megkülönbözteti a lassút, a gyorsat, a jelent és a jövőt.

Egy töltőtoll távolsága, alakja, mérete tőlünk különállóként jelenik meg. A távolság esetében azt láttuk, hogy a látás önmagában – az elme segítsége nélkül – nem tudja meghatározni a szemtől és egymástól bizonyos távolságra elhelyezett objektumok relatív távolságát. A tollról az impressziónk mentális, vagyis bennünk van, mégis úgy látjuk, mintha rajtunk kívül állna. Észlelésünket a rajtunk kívüli térre vonatkoztatjuk; számunkra a toll tőlünk egy bizonyos távolságra létezik, pedig az érzékelés, amely a tollról való első tudásunkat alkotja, bennünk jelenik meg. Így a térbeliség megjelenése mentális, elme alkotta valami.

Amikor azt mondjuk, hogy a toll tőlünk bizonyos távolságra van, akkor ennek a szemhez viszonyított helyzetéről mondunk valamit, nem pedig az elméhez viszonyított helyzetéről. Távolságát és irányát úgy számítjuk ki és becsüljük meg, hogy testünket térbeli középpontba állítjuk, és ezt összekeverjük az elmével. Az elmét rendszerint határozatlanul a fejben levőnek képzeljük el, de azt sohasem gondoljuk, hogy a toll képe – amely szemünk előtt megjelenik – ténylegesen nem anyagi, hanem mentális. Ez azért van, mivel saját testünknek vagyunk tudatában, azt érezzük, térbelileg ezen belül vagyunk. Ez az érzés központi részét alkotja térészlelésünknek-amely testünk érintésből, látásból stb. származó érzékeléseiből származik, és köz-

vetlenül nem veszünk róla tudomást, hogy az érintésnek, látásnak stb. a terét az elme hívta létre, és kifelé a testre vetítve adott neki objektív létet.

Azt mondjuk, hogy egy tárgy létezik, mivel szemünkkel látjuk, kezünkkel tapintjuk, fülünkkel halljuk. De itt egy nagyon fontos kérdést kell felvetnünk. Hol van ez a három érzékszerv? Hol van a szem, hol a fül és hol a bőr? Nem ott vannak-e, ahol a tárgy maga, mivel kapcsolatba kerültek egymással? Nem ugyanazt a világot foglalják-e el, mint az asztal (az észlelt tárgy)? Ezt nem lehet tagadni. De ha ez így van, akkor ezek maguk is részei a külső világnak. Ezért ha azzal érvelünk, hogy egy tárgy külső, mivel érzékszerveink annak mondják, ez annyit jelent, mint azzal érvelni, hogy külsőnek kell lennie, mivel érzékeink maguk is külsők. Ez azonban a kiindulópontra visz bennünket vissza. Mivel, ha **minden külső,** akkor ez a fogalom elveszti minden értelmét. Ekkor ui. nincs „külső” egyáltalán. Csak azt mondhatjuk, hogy mind a világ, mind az érzékek ott vannak, de nem mondhatjuk, hogy az elméhez képest kívülállóak.

Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy *az a régi szemlélet, mely szerint a test valamiféle mulandó dolog, amelyen belül egy állandó lelket tartalmaz, csak dajkamese lehet gyerekeknek. Az újabb szemlélet – mely szerint a test maga egy idea a tudaton belül – már jobban összhangban van a modern tudománnyal.*

A tér – egy tárgy helyzete – és az idő – amely alatt a térben elhelyezkedik: ez az a két iker öntőforma, amelybe valamennyi dologról, tárgyról való teljes ismeretünket

bele kell dobnunk. Így *a tér és az idő az elmének a tudatos tapasztalat elrendezésére felvett alakzatai*. Más alakzat nem lehetséges – ha bárminek is tudatába akarunk jutni, legyen az akár egy távoli csillag, vagy saját ujjhegyünk. Az elme – a tér és az idő törvényéhez alkalmazkodó képei készítésével előre látja a külső világ valamennyi lehetséges tapasztalatainak alakját. *A képeket nem a tapasztalat hozza létre, hanem maguk hozzák létre tapasztalatunkat*. Ez a képromboló, de tiszta igazság.

Amikor az észlelés valódi természetét megvilágítjuk, látható, hogy az érzékek kétszeresen is becsaphatnak bennünket, mivel azt akarják elhitetni velünk, hogy a külső világot fedik fel a számunkra. Mivel nemcsak hogy eltorzítják a tárgyat, amelyről tudósítanak – mint pl. az illúziók esetében –, hanem azzal is becsapnak, amikor azt sugallják nekünk, hogy a térben és időben érzékelt tárgyról való közvetlen tapasztalatunk fizikai és nem mentális. Most megérthetjük, miért kellett az előző fejezetben a relativitás elméletével foglalkoznunk. Einstein fedezte fel, hogy a tér változ(tathat)ó reláció, és kimutatta, hogy miért kell ilyennek lennie. Azt azonban soha nem kísérelte meg, hogy meg is magyarázza, hogyan jön létre.

Így a dolgokat vagy tárgyakat alkotó különböző érzékeléseket az elme automatikusan idő-tér formába önti. Röviden, amíg a világot tapasztaljuk, kényszerítve vagyunk, hogy térben megjelenőnek és időbeli eseménynek tapasztaljuk. Ez az emberi lét előre meghatározott állapota, és mindenkire egyaránt érvényes, ami alól senki, még a filozófus sem kivétel. Az az elv maga, amely a világ létezéséről való tudásunkat magya-

rázza, tárja fel tér-idő jellegét is. A tér és az idő csak érzékeléseink kialakításában szükséges tényezők. Forrása mi magunk vagyunk. Az elméhez viszonyított objektív karakterükről való meggyőződésünk azonban olyan erősen belénk van gyökeresedve, hogy érvényességét meg sem kérdőjelezzük. Csak beható és merész vizsgálattal juthatunk a valóság feltárására ezzel kapcsolatban. A gyávaság nem óvatosság. Az igazságnak félénk követőkre nincs szüksége.

Gyakorlati célokra ui. azt hisszük, és nem is tehetünk mást, hogy az előttünk fekvő nyomtatott könyvet rajtunk kívül észleljük, de a téren belül. Előzőleg azonban mégis bebizonyítottuk, hogy a tér az elmén belül van. Ez elkerülhetetlenül az alábbi következtetéshez vezet bennünket. *Ha a könyv térben létezik és ha a tér az elmén belül létezik, akkor a könyv sem létezhet sehol máshol, mint az elmében.*

Az emberek azt gondolják, hogy az elme csak a koponyán belül kell, hogy elhelyezkedjen. Ha azonban az elme a tér titkos gyártója, akkor hogyan köthetné magát ilyen térbeli hatásokhoz?

Előttünk a szemmel látható és kézzel tapintható világ: e materiális tárgyak és dolgok látványos felsorakozása. Annak aki – mint Szókratész – arra akar rábeszélni bennünket, hogy e tárgyak „külsőségét” – amely olyan biztosnak és tagadhatatlannak látszik – kérdőjelezzük meg, természetszerűen nincs könnyű dolga. Nem nagyon fogadjuk szívesen, mivel – ha még idegenszerű ideái igaznak is bizonyulnának – nagyon ízlésünk ellen valónak találjuk őket, mert úgy tűnik, hogy a szilárd talajt akarják

a lábunk alól elmozdítani. Ezekben az ideákban vannak olyan bennünk rejlő tulajdonságok, amelyek az átlag mentalitás számára visszataszítóan hatnak, amely ui. menekül az igazságtól, és az öncsalásban keres menedéket. A filozófia a múltban ezért tartotta rejtve őket, és csak az igazságot mindenekfelett szerető kisebbség számára voltak hozzáférhetőek. Az a tény, hogy minden bennünket körülvevő dolgot csak. mint integrált mentális konstrukciót ismerünk – nem pedig külső materiális tárgyat – amelyet az elme gyártotta képmásként látunk, a filozófiailag képzetlenek számára csodának tűnhet, amely jóval meghaladja értelmünket, mint ahogy a tanulatlan emberek természetszerűen elfogadják azt is, hogy a Föld lapos és hogy a Nap kering a Föld körül. Hogyan lehetett mégis az új elméletet meghonosítani az emberek között, amely olyan meglepőnek tűnt számukra? Csak a biztos tények feltárásával, majd azzal, hogy rábeszélték őket: használják bátran saját gondolkodóképességüket ezekkel a tényekkel kapcsolatban, amíg a mélyebb értelem meg nem világosodik számukra. Pontosan ugyanazzal a problémával állunk most is szemben, amikor a filozófia arra akar rávilágítani, hogy az a régi nézet, mely szerint minden materiális dolog az elmén kívül és tőle függetlenül létezik, nem állja meg többé a helyét. Hogyan tudja magának megszerezni az embereket? Úgy, hogy feltárja előttük a tényeket és arra kéri őket: tanulmányozzák alaposan, részrehajlás nélkül ezeket a tényeket, a kérlelhetetlen logika alkalmazásával, egész a lehetséges legvégső határig. Ilyen abszolút racionalitás nél-

kül ui. nem remélheti, hogy valaha is legyőzheti az emberekbe gyökeresedett materializmust, amely nem az igazság, inkább csak annak egy paródiája.

A külső világról alkotott tudásunk és a térben és időben létező dolgokról való észlelésünk azok a formák, amelyeket mentális folyamataink vesznek fel. Meg kell értenünk *azt a kemény igazságot, hogy ami az elmén belül van, az a testen kívül látható*. Hogy ez miért van így, az megválaszolatlan, megválaszolhatatlan, de ennek az igazságnak az állása megtámadhatatlan. Minden ellenérv, minden ellenkező szemlélet megcáfolható és legyőzhető. Ez az igazság nem rögeszmés emberek furcsa és szokatlan szemlélete, hanem éppen olyan biztos és éppen olyan bebizonyított, mint bármely más igazolt tény a tudomány fegyvertárában. *Ezért ez lesz az igazság, amely az elkövetkező időre új inkarnációban születik újjá.*

Azok, akik félnek követni az észt, amikor az a legkülönösebb paradoxonokhoz vezeti őket, nem alkalmasak az igazság elérésére. Ezek a tanok meglephetnek és meg is rettenthetnek bennünket, de ha igazak, el kell fogadni őket.

Rabokhoz hasonlóan tér-bekötötte szemmel és idő-béklyózta kezekkel nézünk a fölöttünk levő égre és nem tudjuk, hogy szabadulásunk közel van hozzánk. *A gondolkodás vetett börtönbe bennünket, de a gondolkodásnak kell kiszabadítania is onnan.*

Amikor kezdjük megérteni a tér és idő zsarnokságának ezt a félelmet keltő misztériumát, akkor kezdjük megérteni, miért kell olyan emberek szavára hallgatni, mint Jézus, aki azt mondta a gondoktól gyötrődő és siránkozó embereknek: „A mennyek

országa bennetek vagyon”. *A rejtélyes mennyek országát, ahol az ember legjobb reményei teljesülhetnek, nem a jövőben, halálunk után, vagy egy távoli helyen kell megtalálni, vagy a csillagokon túl – ahogy néhány vallás tanítja –, hanem itt, saját elménken belül, és most, a gondolatainkban.*

Annak a felfedezése, hogy az elmének vele született ereje van, hogy saját világának megteremtésében közreműködjön, fel fogja emelni az embereket, legyenek azok akár szentek, akár cinikusok – a nyugodt bölcs szintjére, el fogja csendesíteni háborgó elméjüket, és meg fogja nyugtatni felzaklatott szívüket.

XI. fejezet

AZ ELME VARÁZSLATA

E filozófiai tanítás alapjainak megismerésében most a legdöntőbb ponthoz érkeztünk el. A modern tudomány már megszabadult a térben felfüggesztett statikus dolgok fogalmától, és ezt erőterekkel helyettesítette. Ha nehéz elhinnünk, hogy csak a dolgok gondolatát ismerjük – amikor azt hisszük, hogy független külső dolgokat tapasztalunk –, nem ugyanolyan nehéz-e azt elhinni, amit a tudomány állít jelenleg, hogy a toll elektronokból áll, amelyeket szintén nem tudunk még képzeletben sem összehasonlítani azzal a kemény anyaggal, amiből – tapasztalataink szerint – a toll áll? Semmi, amit látunk, vagy láthatunk, még durván sem hasonlít az elektron-anyaghoz, amelyre a modern tudomány redukálta töltőtollunkat, de az összes többi észlelt tárgyat is. És ha a tudomány realisztikus tapasztalatunkat így aláaknázta, miért ne aknázhatná alá a filozófia is? És ha az elektron-toll jelenti az igazi és valódi tollat, akkor csak egy képmást, egy képmását látjuk annak, amit mi a materiálisnak vélt és látott tollban látunk. De még az ilyen reprezentatív képmásnak is az elmében kell lennie, mivel sehol máshol nem lehet. Ha az idea csak egy materiális, az elmén kívüli tárgy – tehát attól független és különálló entitás – mentális kópiája, miért van az,

hogy a kettőt szimultán nem lehet a tudat elé hozni és összehasonlítani egymással? Ha a külső tárgy – amely számunkra az érzéktapasztalatban van adva – lenne a róla való gondolatnak az oka, sohasem lennénk képesek létét bebizonyítani és igazolni, mivel minden, a külső toll, vagy más tárgyak megfigyelésére irányuló kísérlet csak gondolatok megfigyelésében végződne.

Első kézből nem juthatunk a dolgokhoz, közvetlenül nem figyelhetjük meg őket, akármit is tegyünk. Soha nem juthatunk a róluk való gondolatok mögé, azokon túl. Ezért még független, különálló létüket sem bizonyíthatjuk be. Nem állíthatjuk a dolgokat szemünk elé, mivel mind a szem, mind az agy maga is mentálisan ismert, vagyis ők is csak gondolatok, ideák, és ezeken keresztül csak mentális dolgokról, ideákról szerezhetünk tudomást.

Amikor megpróbáljuk, hogy mentális konstrukciónkat megvizsgáljuk azzal, hogy magukhoz a dolgokhoz fordulunk, hogy egyiket a másikkal összehasonlítsuk, az összes, amit sikerül tennünk, az az lesz, hogy az egyik konstrukciót egy másikkal vizsgáljuk meg, vagyis egyik gondolatot a másikkal hasonlítjuk össze.

Egy dolognak az észlelése és a dolog maga, egy görbének a két oldalát, a belsőt és a külsőt jelenti. Akármit is csináljunk, sohasem tudjuk egyiket a másiktól elválasztani. A dolog kívül van, az észlelés pedig belül. A görbe azonban nem két dolog, hanem csak egy. A dolgot nem lehet elválasztani az észleléstől, ezt csak elméletben

tehetjük meg – szóban és gondolatban –, bár, ha alaposabban megvizsgáljuk, látni fogjuk, hogy még így sem.

Semmilyen tárgyat nem láthatunk anélkül, hogy ne gondolnánk, hogy látjuk. Ha a tárgy egyáltalán létezik a számunkra, ez csak mint észlelt valami lehet. Másképp számunkra nem létezhet. Próbáljunk meg egy tollra gondolni anélkül, hogy arra gondolnánk, hogy személyesen látjuk, anélkül hogy megengednénk hogy a toll tényleges látásának művelete összekeveredne magával a tollal. Azt fogjuk találni, hogy lehetetlen a kettőt egymástól elválasztani. Akármit is tegyünk, nem leszünk képesek másképp a tollra gondolni. Senki sem képes elválasztani gondolatban egy külső tollat a tényleges észlelésétől. Milyen következtetést lehet ebből levonni? Azt, hogy a toll nem tisztán objektív, hanem objektív és szubjektív is anyagi és szellemi is egyszerre.

Ha azt vetjük ellene, hogy amikor a toll egy sötét szobában van, ahol senki sem látja, léte mégsem szűnik meg, erre azt felelhetjük, hogy egy ilyen tárgyról nem beszélhetünk anélkül, hogy rá ne gondolnánk, és csak azáltal gondolhatunk rá, ha elkészítjük a mentális képét; és ha ezt akarjuk tenni, akkor arra vagyunk kényszerítve, hogy e látványt a tollal együtt gondoljuk el. Csak a kettő elgondolásával együtt juthatunk arra az ideára, hogy a toll létezik egyáltalán.

Egy további ellenvetés lehet az, hogy a tárgy létezhet földünk egy távoli részén, ahol soha senki sem látta, és ahol valószínűen senki sem fogja soha észlelni. A felelet erre pontosan ugyanaz, mint az előző esetre. Bárhol is legyen a tárgy, létezéséről nem

tudunk vitatkozni, csak akkor ha gondolatainkban megjelenik, ha mentális képet alakítunk ki róla, és mindaddig nem tudjuk ezt tenni, amíg fel nem tesszük, hogy ezt a tárgyat vagy magunk, vagy valaki más, képzelt megfigyelő észlelte. Hasonlóképp, ha az az ellenvetés, hogy könnyű elképzelni olyan pontot – mint amilyen az Északi Sark –, ahol valószínűleg nincs semmilyen megfigyelő jelen, de amelyet nagytömegű jég borít és tudjuk, hogy ez a jégtömb létezik annak ellenére, hogy nincs ott semmilyen megfigyelő, aki személyesen láthatná, rajta sétálhatna, érezhetné a hidegét, aki megcsodálhatná fehér tisztaságát – minderre az a felelet, hogy az elmondottakkal egyáltalán nem zártuk ki a megfigyelőt, sőt öntudatlanul odaképzeltük azt, aki a részleteket így leírja. Ezt a megfigyelőt tudat alatt létrehoztuk, bár egyáltalán nem tudtunk róla, hogy ott van. A jég keménységéről azért van tudomásunk, mivel ennek a képzeletbeli megfigyelőnek a lába érzi a jég ellenállását.

Egy tárgyra csak úgy tudunk gondolni, hogy gondolatban látjuk a tárgyat: létéről semmilyen más úton nem vehetünk tudomást. Ezért a látás a lét oszthatatlan velejárója. Tudatunktól függetlenül semmi sem létezhet számunkra. Mind a tárgyat, mind a gondolatot egy valaki, vagy saját magunk által látott tárgy egyesített ideájában kell megérteni.

Hasonló vizsgálat érvényes a többi érzékelésre is. A tárgyak nem választhatók el attól a gondolattól, amellyel vagy mi vagy mások gondolják, hogy vannak; csak azért léteznek, mivel érezhető a keménységük, súlyuk stb. Ugyanez érvényes pontosan a

hallott dolgokra is. A hallás érzékelése van az első helyen, a hang maga ez után következik. A hangok azért léteznek számunkra, mivel ugyanakkor gondolatban halljuk őket.

Távolítsuk el világképünkből az elmét, és kivonjuk belőle a teret és az időt, vagyis kiütjük alóla az alapot. A világ mint idea bizonyos elme számára létezik: másképp egyáltalán nem létezhet. Minden látott tárgy megköveteli egy látó létezését. Más szavakkal ez azt jelenti, hogy minden ismert dolog valamilyen elme által lehet csak ismert. Enélkül semmi sem lehet ismert. Ez megcáfolhatatlan igazság. Nincs semmi, ami egyedül és ismeretlenül létezne. Azok tehát – és ez jelenti a többséget – akik azt hiszik és azt állítják, hogy egy tárgynak lehet önmagában való elkülönített léte, valójában nonszensz dolgot állítanak. Ha méltatlankodva tagadják ezt, mutassanak be egyetlen dolgot, vagy a dolgok egész világát anélkül, hogy össze ne lenne kapcsolva a megismerővel! Ezt a mutatványt nem tudja elvégezni senki, mivel senki sem képes semmit elválasztani az elmétől. A világ kiszabadíthatatlanul és kikerülhetetlenül összsze van kapcsolva az elmével. Így *az a végső konklúzió, hogy nézzünk bárhová is, az univerzumban minden azért létezik, mivel össze van kapcsolva egy gondolkodó elmével.*

A fordítottja ennek éppúgy igaz. Nem tudunk egy észlelésre úgy gondolni, hogy ne gondolnánk arra is, hogy egy tárgyat észlelünk. Nincs érzékészlelés a tárgya nélkül. Ezért megint azt találjuk, hogy a kettő csak együtt képzelhető el, vagyis a látás, a

látvány ill. a látott tárgy egy érem két oldalát jelenti; a tapintás és érintés, ill. az érintett tárgy egy egységnek képezi a szubjektív, ill. az objektív felét.

Amikor a relativitás elmélete azt mondja ki, hogy a megfigyelő része a megfigyelésnek, ez azt jelenti, hogy az a személy, aki bármit megfigyel, része a tapasztalatának. Ezt továbbvihetjük és kimondhatjuk, hogy ez azt jelenti, hogy a gondolat része a gondolt dolognak. Ha mélyen elgondolkodunk ezen az állításon, rájövünk, hogy a mentális tényező elválaszthatatlan minden ismert tárgytól. És arra is rájöhetünk, hogy a kettő valójában egy.

Nem vagyunk képesek egymástól elkülöníteni a létet és a lét észlelését, és így arra vagyunk kényszerítve, hogy arra következtessünk mindebből, hogy a kettő a valóságban nem kettő, hanem elszakíthatatlanul egy. A tárgy és a tárgy észlelése alapvető és széttörhetetlen egységben vannak. A tudaton kívül nincs más. Vizsgáljuk meg, hogy ez a kijelentés egyezik-e valamennyi tapasztalatunkkal, meg tudja-e magyarázni az összeset. Ha ezt az ellenőrző vizsgálatot elvégezzük, azt fogjuk találni, hogy tökéletesen. Próbáljuk meg ugyanakkor, hogy a materialisták elméletével meg lehet-e magyarázni a világ tapasztalatát, azzal az elmélettel, mely szerint csak függetlenül létező fizikai dolgok vannak. Azt fogjuk találni, hogy ezzel az elmélettel nem lehet megmagyarázni a gondolatok és érzések létét. Ha ui. azt még elhisszük, hogy a testben anyag van, akkor a gondolatok miből állnak?

Hangsúlyozottan ismételni kell ezért azt, hogy az *észlelés* nem egy külső tárgy puszta másolata. *Elsődleges és nem másodlagos*. Ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni, mivel *ez a mentalizmus korrekt megértésének a kulcsa*, azé a tané, amely szerint minden dolog mentális.

Látjuk, hogy az elmétől függetlenül létező toll fogalma csak fikció. A toll fogalma és észlelése a toll maga. Hogy bármilyen más, ettől függetlenül és materiálisan létező toll lenne, ez teljesen túl van lehetséges megértésünk határán, és ezért el kell vetnünk, ha tudományosan bizonyított tényekkel akarunk foglalkozni, nem pedig bizonytalan feltevésekkel. A toll egy konstrukció a tudatban. Létét az jelenti, hogy ismert. Nincs két toll, egy materiális és ennek egy mentális másolata, csak egy van. A tudat előtt közvetlenül megjelenő kép maga a toll. Olyan élénk, olyan tökéletes és olyan meggyőzően van az objektivitás jellemzőjével felruházva, hogy nem állunk meg a puszta látásánál, hanem azt következtetjük, hogy ez semmi más, mint maga a független toll, és visszautasítjuk, hogy másképp lássuk. Az érzékek által ismert toll azonban nem más, mint az elme által ismert fogalom és észlelet.

Itt azonban a következő ellenvetéssel kell szembenéznünk: „A tollról – amely rajtam kívül van a térben, tőlem elkülönítve, amelyet felveszek és a kezemben tartom, és észlelem a keménységét, súlyát, ellenállását – közvetlen tapasztalattal rendelkezem. Hogyan várható el ezek után tőlem, hogy elhiggyem, hogy az csak egy idea lenne az elmémben?”

Erre azt felelhetjük, hogy nem szabad félreérteni e tannak azt az állítását, hogy a toll nem közvetlenül van jelen látásunk előtt. A leghangsúlyozottabban jelen van. Meg kell értenünk azt az igazságot, hogy az észlelt toll nem kevésbé színes vagy hasznos, mint a feltételezetten létező materiális toll, annak ellenére. hogy az előbbi mentális konstrukció. Az előző két fejezetben láttuk, hogy az elme benne van minden világtapasztalatunkban és hogy az eddig tisztán passzív és receptív folyamatnak képzelt észlelés teremtő, sőt projektív valami. De annyira át vagyunk itatva a körülöttünk lévő dolgok szilárd voltának észlelésével, annyira megcsal bennünket a közöttük, ill. a szemünk közötti kapcsolatból származó távolságészlelés, hogy szokás szerint alulértékeljük az elme óriási szuggesztív és kreatív erejét. Szinte egyáltalán nem vagyunk tudatában annak a bizonyított és bizonyítható ténynek, hogy a mentális képek felvehetik a méretet, alakot, hosszúságot, szélességet, magasságot, szilárdságot, domborzatot, perspektívát, súlyt, színt és a többi tulajdonságot, amelyeket szokás szerint a külső tárgyakkal azonosítunk. Ezek a képek tökéletes élességgel és a szokásos tapasztalat teljes aktualitásával képesek mindezeket szolgáltatni és ugyanakkor mégsem lesznek mások, mint ideák!

Így a mentális tapasztalatok a látható tárgyak, amelyeket tőlünk kívülállóknak látunk. A tárgy maga kétségkívül létezik, de a tárgy jellege egészen más, mint ami az általános vélemény ezzel kapcsolatban. Azok, akik azt állítják, hogy két különálló tény létezik, egyik az észlelés ténye, a másik egy külső materiális tárgy ténye, hamis

következtetésre jutottak az észlelés vizsgálatánál. Az idea és a tárgy egysége olyan felfedezés, amelyre a régiek finomabb gondolkodása és a modern tudósok éles megfigyelése elkerülhetetlenül el kell, hogy vezessen, de ehhez a legkeményebb és legszigorúbb gondolkodásra van szükség mindkét esetben.

Amikor megértjük ezt a pontot, valaki azt mondhatja magának: „Tudatában vagyok e dologról alkotott tudatomnak” és ezután felfedezi, hogy a második tudatot nem tudja lehámozni a dologról magáról, mivel e kettő láthatatlan egységet alkot. Azok, akik a tényt, az ismert tárgyat ketté akarják osztani, egyrészt az észlelésre, másrészt pedig egy anyagi szubsztanciára; akik az elsőt mentális műveletnek vélik, a másikat pedig nem mentálisnak; akik az elmét szembeállítják az anyaggal, fájdalmas tévedésbe esnek. Amit ismerünk, az csak egy idea, amit észlelünk nem felfedezés, hanem csak egy mentális konstrukció. Azok, akik tagadják ezt, olyan helyzetbe kerülnek, hogy magyarázni akarják a magyarázhatatlant.

Egy további ellenvetés a következő lehet: „Nem akarja talán a mentalizmus elhitetni velünk” – akadékoskodnak a szkeptikusok – „hogy képzeletünk absztrakt tárgyai, álmaink fantazmagóriája, álmodozásunk képei és fantáziánk fantomkreációi éppen olyan valódiak, éppen úgy léteznek és éppen olyan lényegesek, mint az a 20 tonnás mozdony, ami kocsikat húz maga után? Csak nem azt akarja mondani a mentalizmus, hogy ez a mozdony semmi több, mint egy gondolat az agyban, mint az összes többi említett gondolat? Ha így van, akkor miért nem tudunk gondolattal élet-

re hívni ilyen mozdonyt vagy kocsit, amibe beszállhatnánk és elroboghatnánk? A képzeletbeli és a valóságos vonat közötti különbség olyan erős, hogy még az a feltételezés is, hogy a kettő valamilyen módon hasonló, abszurd. A valódi vonat világosan és megkülönböztethetően áll előttünk, beszállhatunk, hallhatjuk a mozdony pöfögését, míg a képzeletbeli vonatot nem tudjuk olyan élesen előttünk látni, nem tudunk beszállni, hacsak nem önmagunkat csapjuk be. Ezért nem tudjuk elfogadni a mentalizmust. Valahol trükknek kell lenni benne, csapdának, vagy egy veremnek. A valóságos vonat nagyon is hasznos a számunkra, míg a képzeletbelinek nincs semmi haszna. Nevetséges azt állítani, hogy mindkettő egyenlő helyzetben van."

Jegyezzük meg először is, hogy amit ezek a kritikusok nem tudnak megtenni, mások már megtették, vagyis azt, hogy a felébresztett képzeletben valóságot találjanak és olyan élességet, amely teljesen megjelentette őket az elme „szeme" előtt. A nagy költők, művészek, ünnepelt misztikusok, egymástól elszakított szerelmesek már mindnyájan megtették ezt, és elképzelt környezetük jeleneteiben, képzelt arcok között tökéletes valóság-érzést találtak. Ezalatt tökéletesen hittek a gondolt tárgyak és személyek valódi jelenlétében. Két állapot van, amelyekben a valódinak hitt és a képzelt világ közötti kontraszt teljesen eltűnik: egyik az éles álom, a másik pedig a mély szórakozottság esete. Ilyen álomban pl. beszállhatunk és elutazhatunk egy képzelt vonattal, és egyáltalán nem érezzük, hogy a vonat, vagy az utazás nem lenne valóságos. Ellenkezőleg, teljesen hiszünk a valódiságukban. Ha többször lennénk ilyen

helyzetben, bizonyosan valódibbnak tűnnének, mint bármilyen időszakos visszatérése az éber állapotnak. Ezért nem jogos az az állítás, hogy azért, mert a materiális dolgok olyan élesen és világosan látszanak, a mentális képek pedig viszonylag elmosódottak és halványak, ezért az előbbiek nem tartozhatnak ugyanabba az osztályba, mint az utóbbiak, vagyis nem lehetnek maguk is mentálisak. Itt ui. nem az a kérdés, hogy egy észlelés honnan származik, hanem az, hogy mentális-e vagy sem.

Kritikusaink azonban ellenkeznek, hogy ez fonák és nem kielégítő felelet a kritikájukra. Kétségtelen, hogy ez nem teljes felelet, de nem is akart az lenni, mivel csak mint illusztrációt említettük, nem pedig mint bizonyítékot. Ha egyáltalán mutat valamit, az az, hogy ráirányítja a figyelmet az elmének sok rejtélyes lehetőségére, ahogyan a valóságot előállíthatja. Az volt a cél ezekkel, hogy rámutassunk: nem szabad bármit is dogmaszerűen állítani az elme képességeiről.

A **teljes** válasz megadására a kritikusoknak még várni kell egy kicsit, amíg a másik kötet meg nem jelenik, ahol az emberi személyiség végső titkának magyarázatát megadjuk, ami magába foglalja majd e kérdésekre adandó teljes választ is. Amit e titokból a misztikus álomszerű bizonytalansággal észlel, azt a filozófus bámulatra méltó pontossággal meghatározza. Legyen elég itt annyit mondani, hogy a kritikusoknak igazuk van ellenvetésük utolsó részét illetően, mivel az igazság filozófiája sem állítja, hogy az **individuális** elme, az ego alkotja ismerős világunkat személyes

akarata és kedve szerint. Ezen a határon belül a kritikusok kapnak valami választ, ebben és a következő fejezetben.

Az észlelések rejtélye. A kritikusok feltehetik a következő kérdést is: „Akkor mik is valójában azok a független tárgyak, amelyek ezeket a gondolatokat váltják ki, ill. okozzák, mivel a mentalizmus szerint az, amit **látunk,** nem más, mint gondolat. Ha el is ismerjük ezt, még mindig marad nyitva egy olyan kérdés, amelyet az eddigi fejtegetések teljesen elkerültek. Ha el is hisszük, hogy csak a dolgok és tárgyak gondolatát ismerjük, a tárgyak és dolgok azért ott vannak, amelyek érzékszerveinkre hatnak, és végső soron e gondolatok keletkezésére vezetnek. Ha amit észlelünk, csak egy külsőnek érzett gondolat is, mi lesz a tárgyból, ami ezeknek a gondolatoknak a kialakulásához vezet? Valójában a mentalizmus nem akarja elhitetni velünk, hogy a tárgyat azonosítsuk a róla való puszta gondolattal? Talán az, ami a mentális kép kialakulását okozza nem azonos magával a képpel? Kétségbe vonhatjuk érzékszerveink közlését, de megtagadni nem vagyunk képesek. De még ennél is továbbmehetünk. A mentalizmus mindeddig nem magyarázta meg azt a folyamatot, ahogyan az észlelés az agyban a fizikai benyomásokból kialakul. Hogyan születik ilyen gondolatészlelés? Csak arra kaptunk magyarázatot, hogy a gondolati dolog hogyan alakul ki, de nem arra, hogy maga a gondolat hogyan jön létre.”

Mi egy független tárgy? Hogyan van az agy kapcsolatban az elmével? E két kérdés most joggal tehető fel, mivel eleddig még nem adtunk feleletet rájuk. De tárgyalhat-

juk-e joggal valaminek a létét addig, amíg annak a kérdése, hogy mi az, ami tudottan létezik még nem tisztázott? Ez azonban végső soron attól függ, hogy hogyan közeledünk a megismeréséhez. Talán könnyebb lesz megválaszolni az első kérdést, mielőtt a másodikra választ adnánk. Kezdjük ezért az első kérdés vizsgálatával.

Kezdjük azzal a megállapítással, hogy minden egyes érzék-tapasztalatunk kettős jellegű: egyrészt a testi érzékszervek fiziológiai benyomásából, másrészt ezeknek a benyomásoknak a tudatosításából áll. Ezt a tudatosítást nevezhetjük a tárgy észlelésének. E két tényező kombinációja: a szemet, fület stb. ért fiziológiai benyomás és a tudatos gondolat alkotja a tárgy észlelését. Ezért amikor pl. egy rózsát szagolunk, az elmének egy állapotát koordináljuk egy fizikai rendellenesség állapotával. De hogyan oldódik fel ez utóbbi az előzőben? Hogyan veheti fel az elme azt, ami nem mentális? Egy fizikai zavar egy mentálisnak éppen az antitézise. Hol a médium, az összekötő híd, amely a két szélsőség közötti szakadékot áthidalja?

Ez olyan kétség, ami joggal felmerülhet; olyan kérdés, amely közvetlen feleletre vár. Hogyan teszi meg az elme ezt a csodálatos lépést egy fizikai entitástól egy nem fizikaihoz? Hogyan képes az elme bármit is magán kívül észlelni? Soha senki sem volt képes az elmének ezt a lépését megfigyelni. Ha azt mondjuk, hogy az idegvibráció tudatos gondolattá alakul, azt jelentené, hogy sötétségbe lépünk, és egy teljesen különböző területen kötünk ki. A folyamatot a tudatalattiba vinni még nem azonos a felmerülő nehézség megoldásával, mivel egy mentális folyamat ezen túl is

megmagyarázatlan marad. Az agy molekuláris változásának felismeréséig eljutunk, de itt hirtelen megszakad a folytonosság és nem tudjuk, hogyan egyesítsük a létnek ezt a két, teljesen eltérő rendjét egymással. Hogyan kapcsolhatja össze a fiziológia ezt a két véget?

A felelet az, hogy nem kapcsolja össze, hanem pontosan úgy hagyja őket, ahogy vannak. A szakadékot a „valahogy” szóval hidalja át, feltételezve ezzel, hogy a két vég valahogy összekapcsolódik. Elfogadja a szakadékot, majd feltételezi, hogy ez tulajdonképp nem szakadék. Amikor tehát a fiziológia azt mondja, hogy a szakadék valahogy áthidalódik, bár nem tudja megmondani hogyan, akkor tulajdonképp a spekulatív képzelet játékát űzi, nem pedig igazolt és bizonyított tényt fedez fel. Az az ugrás, amit így tesz, nem természetes, hanem önkényes. Ezért vissza kell térnünk a felmerült kérdéshez: Hogyan lehetséges az anyagtalan elmét kapcsolatba hozni a materiális ésszel és aggyal?

A fiziológia elismeri, hogy az idegben megfigyelt hullámszerű mozgás és a gondolat tudatos mozgása közötti szakadék tisztázása érthetetlen, bár megpróbált különböző hipotézist felállítani. Ezek közül azonban egyik sem volt képes széles körű egyetértésre találni. Megfelelően senki nem tudta soha megmagyarázni a pszichológia tényeit a fiziológia jelenségeivel. Az összes ilyen kísérlet megbukott, mivel nem sikerült megérteniük az elme és az anyag közötti kapcsolatot. Azok, akik önelégülten azt állítják, hogy az idegrendszer betetőző működése „produkálja” a gondolatot a kopo-

nya mögött, mindennél csodálatosabb csodát állítanak. Vegyenek elő egy mérőszalagot és mérjék meg vele két idea és két tudatos gondolat közötti távolságot. Erre természetesen képtelenek. Senki nem tudja ui., hogy az elme hol kezdődik és hol végződik. Nem nevetséges dolog-e azt hinni, hogy a látható fej bólintásával az emberek ugyanakkor megbiccentik láthatatlan elméjüket is? Semmilyen körülmények között nem képzelhető el, hogy az elme a fejben lakozik? A materialisták meggondolatlanul azt a homályos nézetet fogadják el, amely az elmét ugyanolyannak tekinti, mint a materiális tárgyakat. Senki sem hozhat kapcsolatba egy nem materiális dolgot – mint az elme is – egy materiálissal, mint pl. a fejjel, mivel az elmében nincs sem olyan pont, sem olyan felszín, amely a fej felszínével, vagy valamely pontjával kapcsolódna. Mégis úgy beszélnek, mintha az elme határozottan az agyi idegvégződésekben lenne található. Kényelmességből ui. a köznyelvben továbbra is úgy beszélhetünk – talán így is kell tennünk – az elméről, mintha az a fejben helyezkedne el, filozófiai szempontból azonban ez nem fogadható el.

Az észlelés mentális folyamat, vagyis a gondolkozás és az ész azt követeli, hogy a gondolkodást valamilyen alanyra kell vonatkoztatni, aki előtt megjelenik; és bizonyos tudatra, ahol a folyamat lezajlik. Nem szabad tehát az agyban levő anyagi molekulák mozgását összetéveszteni a tudatos gondolatokkal. Azok, akik nem képesek megérteni a kettő közötti különbséget, sohasem fogják megérteni az észlelés lényegét és értelmét – amely pedig a pszichológia legelemibb ténye. És a pszichológiában a legelső

lépések szükségképp a filozófia területén is lépéseket jelentenek. A tudatot mikroszkóppal sohasem lehet felfedezni, mivel megfigyelhetetlen. Úgy kell kezelni, amilyen – vagyis különálló és határozott tényként. Ha a fizikai agyat azonosnak vennénk a teljes tudattal, ez azt jelentené, hogy a tiszta képzelet területén keresgélnénk. Az a kísérlet, hogy az észlelést úgy magyarázzuk, mint ami pusztán az idegműködés dolga lenne, semmi más, minthogy a kérdéses dolgot bizonyítottnak vesszük.

Ha a pszichológus az észlelést az érzékeléstől kiindulva egész az agyig nyomon követi, tulajdonképp mit is tesz? Azt teszi, hogy saját elméjében követi nyomon: vagyis tudatos cselekvést végez, ami nem veszti el mentális jellegét, mivel az „idegváltozás” elnevezést alkalmazza a megfelelő fizikai vibrációra. A pszichológus nehézsége az, hogy ténylegesen nem képes az észlelést különvenni és mégis a teljes tudatban tartani, hiszen csak elméletben osztható. Entitás, amely túl van a gyakorlati analízis minden lehetőségén. A boncolókés napfényre hozhatja az agy anyagát, de nem. tudja ugyanezt tenni egy gondolattal, egy ideával, egy képzelettel vagy egy memóriaképpel. A kettő közötti szakadék meglehetősen áthidalhatatlannak tűnik.

Itt a pszichológia tudománya zavarodottan és megdöbbenten áll meg, mivel teljesen képtelen kielégítő módon megmagyarázni ezt a hirtelen és riasztó ugrást a tudattalanból a tudatosba. A legjobb modern gondolkodók legnagyobb erőfeszítése ellenére a pszichológia nem volt képes megoldani kielégítően a következő problémát: „Mi az összeköttetés és kapocs a belső emberi elme és a külső anyagi univerzum között?

Mi kapcsolja össze a gondolatot és a tárgyat?” Herbert Spencer pl., aki megpróbálta a tudományt interpretálni a XIX. sz-i világnak, aki maga megvetően írt arról a filozófiai kísérletről, amely a dolgok ismeretét a gondolatok ismeretére redukálta, meg kellett vallania a következőket: „Kifürkészhetetlen misztérium az, ahogyan az anyagi hat a mentálisra és ahogy a mentális hat az anyagira.”

A tudat ténye ui. elsődleges és az összes emberi tapasztalat között a legrejtélyesebb tény. Nem lehet közvetlenül megmagyarázni az anyagi részecskék mozgásával, mint ahogy semmi tudattalan nem tudja kellőképp megmagyarázni. Nem tudjuk, hogy a molekulák rendelkeznek-e azzal az erővel, hogy saját természetükön gondolkodni legyenek képesek. A mentális tapasztalat mindig is az volt és az is maradt: a legnagyobb rejtély a látszólagosan nem mentális világban. A tudatnak az eseményeire vagy tartalmára való korlátozása – ahogy az gyakran történik – nem segít megmagyarázni a tudat létét, csupán csak a probléma kikerülését jelenti. A tudománynak bámulatra méltóan sikerült megmagyarázni, hogy mit tesz az elme, hogyan viselkedik, de mind ez ideig nem sikerült megmondania, hogy valójában az elme mi is. Az elme olyan rebellis entitás, amely ellenáll minden feldarabolási kísérletnek. Ezért továbbra is azt a kérdést kell feltennünk: „Hogyan lehet egy pszichológiai folyamatot mentálissá átalakítani?” *Az elme ui. rejtélyes és unikum is egyben – úgy tűnik, hogy senki nem ismeri valójában, hogy mi is, csak találgatja. Azt tudjuk csak, hogy semmi sincs hozzá hasonló az univerzumban.*

A pszichológia már régóta vizsgálja ezt a kérdést, de megoldhatatlannak és kifürkészhetetlennek találta. Ez a folytonossági hiány leküzdhetetlen. És mindaddig az is marad, amíg fel nem ismerjük azt a két egyszerű, mégis nagyon finom valamit, amelyek segítségünkre lesznek e probléma és a hozzá kapcsolódó összes kérdés megoldásában.

A fiziológus nem vette őket észre azon egyszerű oknál fogva, mivel az ilyen felismerés túl lett volna saját speciális tudománya határain. Ha továbbra is kitart amellett, hogy fiziológus maradjon és semmi több ezért a szűklátókörű specializmusáért meg is kell fizetni az árat: e határokon belüli tudást, vagy e határokon kívüli tudatlanságot. Ha azonban hajlandó arra, hogy a vizsgálatot tovább folytassa, akkor pszichológussá kell válnia, mivel nincs más irány, amelyen haladhatna a fény felé. A pszichológus álláspontja ui. a kiindulás a még magasabban levő filozófiai álláspont felé.

E két, figyelembe nem vett dolog a következő: először is, az a végső rend és szabály, amelyben a tárgyakról való tudatunk részletei egymást követik és saját helyükre tevődnek; másodszor is mi az, amit az elme valójában ismer. Amikor e két kérdésre megtaláltuk a feleletet, akkor a fiziológus útja végén emelkedő nagy problémára is magától létrejön a válasz.

Az elsővel kapcsolatban azt a pontos és döntő pillanatot kell megkeresünk, amikor a körülöttünk levő tárgyak tudatossá válnak bennünk. Emlékeztetnünk kell arra, hogy

a **fiziológia szerint** az impressziónak az idegvégződéstől az agyközpontig való útja alatt nem érkezik el ez a pillanat, csak **azután,** amikor elérte útja végét.

Egy tárgyra gondolunk, majd a gondolat kialakulását megtudni akaró elme megpróbál a gondolat mögé hatolni, vagyis fokozatosan a fiziológia veszi át a szerepet. A fiziológus ekkor fokról fokra bebizonyítja, megállapítja és igazolja az egész érzékműködési folyamatot, amíg vissza nem jut a gondolathoz megint. Semmit sem fedez fel az észlelésről, arról a pillanatról, amikor a gondolat felvillan az elmében, azon a vizsgálati folyamaton, amelyben nyomon követi az érzék-benyomás útját az agyig. Mindezek ui. magukban foglalják a tudat **elsődlegességét,** aminek a jelenlétét nem magyarázza meg az, hogy a tárgyakat, amelyekről tudomásunk van, észrevesszük, csupán csak leírja. A fiziológus ahhoz az emberhez hasonló, aki tud hegedűt szerkeszteni, majd megmagyarázza a hangok törvényszerűségét, arra azonban képtelen, hogy magát a zenét produkálja vagy megmagyarázza.

Nem ismeri fel, hogy minden kísérlete, amelyet egy tárgyról alkotott tudata létének megmagyarázására tesz, csak annak a leírása, ami akkor jelentkezik, minekutána a **tudat már** megjelent. Nem tudja felfogni, hogy az ideg- és agyi folyamatok működésének leírása csak azoknak a jelenségeknek a lajstroma, amelyek a tárgy tudatát **követően** jelennek meg. Ezért minden kísérlete, hogy a tudatot megmagyarázza, csak abban merül ki, hogy megmagyarázzon mindent az észlelésen kívül; olyan tény ez,

amit tudat alatt elfogad, amikor elismeri, hogy az események egész sorában van egy **megmagyarázhatatlan** hézag.

Most gyürkőzzünk neki a kérdésnek: „Hogyan jut tudomásomra **először,** hogy bármi is létezik egyáltalán?” Erre egyetlen feleletet adhatunk csupán, azt, hogy elsődlegesen az elmén, másodlagosan pedig az idegeken keresztül. Ezt az előző fejezetben leírt **szórakozottság** és szétszórt figyelem jelenségei bizonyították. Az előttünk emelkedő téglafalról mindaddig nincs tudomásunk, amíg pl. mással vagyunk teljesen elfoglalva, amíg figyelmünk másra összpontosul. Ez nem azt jelenti, hogy szemünk nem látja, nem végzi helyesen a látás folyamatát, de azt sem, hogy az idegrendszer megtagadná a szem ingereinek szállítását és az agy nem fogadná az így hozzákerülő ingereket. Mindez ui. tökéletesen megtörténik. Akkor mégis, miért nincs tudomásunk az előttünk levő falról? Azért, mivel mindezek a figyelmen kívül maradnak, mert nem kerülnek be a tudatba, mert röviden: csak azt tapasztaljuk, amit az elme tapasztal! Ha tehát azt mondjuk, hogy tudomásunk van az előttünk levő falról, akkor valójában azt mondjuk, hogy tudomásunk van a fal észleléséről, vagyis a falról – mint a tudat egyik tárgyáról – alkotott idea észleléséről.

Különben ugyanezt az elvet láthattuk érvényesülni az illúziók és hallucinációk vizsgálatakor az előző fejezetben is.

Amikor először viselünk szemüveget, ennek a ténynek meglehetősen tudatában vagyunk. Később azonban megszokott dologgá válik és teljesen elfeledkezünk róla.

Pedig a bőr nyomást érző idegvégződései továbbra is felveszik és továbbítják az ingert, úgyszintén szemünk fizikai érzékelése is „látja”. Rendszerint azonban nem válik tudatossá ezeknek az ingereknek az észlelése. A szemüveg észlelése eltűnik az elméből és vele együtt eltűnik a szemüveg létezése is. Miért van ez így? Azért, mivel a szemüveg gondolata az **elsődleges,** és amikor megszűnik ez a gondolat, vele együtt megszűnik a szemüveg észlelése is. Azért, mivel a szemüveg külső aspektusa csak a belső idea kivetítése. Számunkra egy dolog nem létezik, ha nincs a róla való gondolat **először** – ez a kísérleti bizonyítékunk, ahogy a szemüveg esetén is láttuk.

Minden esemény és minden tárgy olyan esemény és olyan tárgy, amelyeket először tapasztalni és észlelni kell. *A tapasztalat és az észlelés azonban a tudat állapotai, vagyis ideák, amelyek az elmétől függenek.* Tudja-e bárki, hogy a szilárdság mi is mindentől elvonatkoztatva, mielőtt először tudomást nem venne róla? Létezhet-e számára valami is, mielőtt tudomást venne róla? Lehet-e bármit is ismerni a megismerő elme nélkül? Lehet-e bármiféle ismeret anélkül, hogy ez a mentális elv elsődlegesen ne lépne bele? Nem ismerünk és nem is ismerhetünk semmilyen tárgyat anélkül, hogy a róla való ideát ne ismernénk. *A tudat születése előz meg minden észlelést.*

Nagyon jól meg kell értenünk ezt a tényt: *elsődlegesen* nem a tollat, *nem a látványt ismerjük, nem ezekről van tudomásunk, hanem csak a róluk való érzékeléseket ismerjük.* Ez a felfedezés olyan biztos tapasztalatunkká kell, hogy váljon, mint amilyen önmagától értetődő lesz gondolkodásunk számára, ha egyszer felismertük. A

külső tárgyról alkotott gondolatoknak, képeknek vagyunk tudatában, tehát ezeket ismerjük, nem pedig a tárgyakat magukat. *Az érzékeléseket észleljük: ezeket tapasztaljuk, szagoljuk, ízleljük stb*. Azok, akik ezt lehetetlennek tartják, sem a pszichológiát mint tudományt, sem pedig a filozófiát mint a tudomány kiértékelését nem ismerik. *A dolgok azért léteznek számunkra csupán, mivel elsődlegesen és eredetien mentálisan ismerjük. Az elme a végső alap és kiindulópont a számukra.* A dolgok gondolata jön előbb és ennek is kell először jönnie, ha egyáltalán ismerni akarjuk őket. Ezért a tudatnak kell felemelkedni mindenekelőtt, mielőtt az egész érzékelési folyamat működni kezdene.

Összegezve: az észlelés vizsgálata – ahogy a fiziológia tanítja – közvetlen megfigyelés eredménye. De senki nem látott soha egy külső tárgyat, mielőtt az nem vált észleléssé. Ez tagadhatatlan és megcáfolhatatlan tény, mivel egy tárgy látása eleve feltételezi a tárgy észlelését. Ezért a tárgy a róla való észlelésünkkel lesz először tudatos bennünk, nem pedig ezt megelőzően. Ezért az az analitikai vizsgálati sor, amelyet a fiziológia eredetileg felkínált nekünk, inkorrektnek bizonyul – a pszichológia magasabb nézőpontjából tekintve, amely azt mondja ki, hogy a vizsgálati sorban a gondolat születése előz meg mindent –, bár saját szempontjából teljesen korrekt is. Ha a fiziológia fel akarna emelkedni a filozófiáig, felül kellene bírálnia saját vizsgálatát, és ennél jobbat kellene felajánlania. A fiziológia ui. abba a hibába esett, hogy kitart amellett, hogy a testet tartsa egyedül valódinak és tartósnak a gondolattal való

összehasonlításban, amelyet illuzórikusnak és tűnőnek vél. A fiziológus „hézaga” csak azért jelenik meg, mivel a sort rossz irányból kezdte. Fordítsa meg és tegye a gondolatát, ill. ideáját a kezdetre – ahogy annak ott kell lennie – és akkor látni fogja, hogy a „hézag” eltűnik.

A tudat valamennyi külső tárgyról való összes tudásunk kezdő ténye. Amíg ez fel nem merül, amíg működni nem kezd, még azt sem vagyunk képesek felfogni, hogy egy ilyen tárgy létezik. Mégis, miután működni kezd, még ezt az egyszerű elsődleges állapotot sem akarjuk megítélni neki! Azért észlelünk egy tárgyat, mivel rá gondolunk, nem pedig fordítva. Ez az igazság nem fedezhető fel egykönnyen, az ember csak azután tudja megérteni, miután erősen és megfeszítetten gondolkodott róla.

Korábban említettük, hogy két dolog segít bennünket abban, hogy az agy és az elme közötti hézagot áthidaljuk. Az elsőt már megmagyaráztuk most, a másikat pedig a következőkben fogjuk: mi az valójában, amit az elme ténylegesen ismer?

Több ún. ismeretelmélet létezik, mint pl. a kétszeres aspektus elmélet; a kölcsönhatás elmélet (interakcionizmus); a pszicho-fizikai párhuzamosság; az emergens (hirtelen felmerülő) elmélet stb., de megfelelően egyik sem tudja kivédeni a különböző ellenvetéseket. El kell ismerni azt, hogy az elme által elfoglalt hely mindent megelőz, mivel semmit sem lehet addig megismerni, amíg az elme nincs jelen, mint saját jogán való entitás. Ha bárki azt állítja, hogy az elme megragadhat egy vagy több materiális tárgyat és ha az **anyag az elmétől különböző valami lenne,** akkor olyat állí-

tana, amely elkerülhetetlenül önellentmondásba kerülne. Ha az elme és az anyag ui. egymással kapcsolatot létesít, akkor közöttük hídnak kell lennie, és ez az összekapcsolás csak úgy lehet, hogy végső soron ugyanolyan természetűeknek kell lenniük. Ha az anyag nem ugyanolyan lenne, mint az elme, akkor a külső tárgyak megismerésének folyamata nem lenne lehetséges, mivel a megismerés mentális folyamat, az ideák ennek a folyamatnak a termékei és minden, amit észlelésként ismerünk idea csupán.

A megismerés egy belső pszichikai folyamat, és amikor egy tárgyat megismerünk, a reláció törvénye szerint arra vagyunk kényszerítve, hogy mint gondolatot ismerjük meg. A látás végül mentális cselekedet. A képek sokasága hiába esik rá egy halott ember retinájára, az mégsem lát semmit. Elméje nem működik, kapcsolat nem állítható fel. Hol vannak valójában az érzékelések? Az elmében, vagy azon kívül? Mivel az elmébe jutnak, és mivel az elme nem tudja átlépni saját magát, el kell ismernünk, hogy ezek az érzékelések az elmén belül vannak. *Egy tárgy ugyanolyan anyagú kell, hogy legyen, mint az elme, hogy egyáltalán felismerhető legyen, ami viszont azt jelenti, hogy először is mentális anyaggá kell átalakítani*. Ezért egy tárgyat vagy egy tapasztalatot először ideává kell alakítani, mielőtt az elme képes tudomást venni róla.

Úgy tűnik, hogy öt érzékszervünk anyagi dolgokról tudósít bennünket, de az elme nélkül süketek lennének és örökké némák maradnának. A megismerés folyamatának vizsgálata már feltárta, hogy a látás, a hallás stb. valójában végső soron az elmében

történnek, és hogy ami a tudatba kerül ténylegesen, az mentális dolog. Vagyis az elme közvetlen tudása és megismerése saját természetével azonos dolog lehet, ugyanolyan karakterű, nem pedig tőle különböző, nem úgy, mint ahogy az anyagi dolgokról feltételezik, hogy különbözőek.

A gondolat és az érzés az elme előjogai. Ezért, amit gondolunk vagy érzünk mentális, vagyis idea, legyen az akár egy fa asztal, egy távoli csillag vagy féktelen harag. Gondolat, rágondolás nélkül nincs észlelés, semmit sem észlelünk, ezért semmi, ami érzékeléssel – látással, hallással stb. – lesz ismert számunkra, nem lehet más, mint idea.

Milyen az az összefüggés, ami az észlelések és az elme között áll fenn? Vajon ezek az észlelések az elmén kívüliek? A gondolkodás azt mutatja, hogy semmiképp sem lehetnek azok, mivel az elme természetében osztoznak, vagyis mentálisak. Ezért ugyanazon anyagból valóknak kell lenniük, mint amiből az elme is áll. Bármit is ismer az elme, azt a tapasztaló elme működése gyártja. Ezért a *tudat* – ahogy rendszerint ismerjük – *ideák és képek folytonossága*. Az elme teszi lehetővé számunkra, hogy lássunk, halljunk stb., és a látás, hallás stb. teszi lehetővé számunkra, hogy a tárgyat tapasztaljuk. Ezért nincs belső idea – nincs külső tárgy!

Az általános nézet az, hogy amit az észlelésben tapasztalunk, az a fizikai tárggyal azonos. Ténylegesen nem tudunk többet a tárgy természetéről, mint ami az észlelésben benne van, vagyis azt, hogy idea. A világ felszínes általános – nézete azt veszi

elcsépelt igazságnak, amit lát; keveset tud arról az észlelési folyamatról, amellyel ez a fizikai dolgoknak kikiáltott világ ismertté válik. Nem tudja, hogy a világ sohasem közvetlenül ismerszik meg, következésképp sohasem jut tapasztalatunkon belülre. Az elme ténylegesen olyan valamit ragad meg, ami viszonyított: képet, érzékelést – amelyek valamennyien lényegében mentális természetűek. Olyant ismer meg, ami rokon vele, ami hasonló hozzá, ami azt jelenti, hogy csak ideákat ismerhet meg. Végül is azt látja, ami a tudatban jelentkezik, nem pedig azt, ami az érzékszervekben. Az ismert nem kevésbé mentális, mint a megismerő maga.

Az elme így kettős szolgálatot teljesít. Ő a tudat és az az idea is egyben. Az a tulajdonsága, hogy semmiről nincs tudomása azon túl, amely rajta kívül van; csak a magán belüli változásokat ismeri, vagyis a gondolatokat. Ha az elmét egy tőle idegen világból származó impressziók passzív felfogójának hisszük, ez azt jelentené, hogy figyelmen kívül hagyjuk azt a tényt, hogy az elme csak mentális dolgokat ismer, vagyis ideákat. Akár egy külső tárgy az oka az érzékelésnek, akár nem, csak egy önmagában levő idea lehet az, amelyet észlelünk.

Amikor ezt az igazságot felismerjük, valamennyi téves értelmezés és hiábavaló kérdés megszűnik. *Az elme semmi külső tárgytól nem függ egy dolog tudatának kialakításában, mivel semmi sincs, ami külső vagy belső lenne az elméhez viszonyítva.* A tárgy az elmében csak mint idea lehet jelen, nincs más lehetőség. Egyedül a gon-

dolatokat birtokolja, egyedül ezeket tapasztalja, legyenek ezek akár a valamit hallás, akár a valamit látás gondolatai.

Nem az öt fizikai érzékszerv az, amely végső soron érzi egy nyári kertben való séta örömét, vagy a téli jeges hideg fájdalmát, hanem az immateriális elme. Valójában nem a szemünk olvassa az ezeken a lapokon nyomtatott szavakat, hanem a nem látható elme. A lét ezen alapvető tényének az igazsága éppen olyan tudományos, mint amennyire filozófiai, és mielőtt e század homokóráján a homok lefut, tankönyvek elfogadott axiómájává fog válni.

A gondolat elsőbbsége. Össze kell most gyűjtenünk mindazt, amit a dolgok külső tapasztalatával kapcsolatban ismerünk. Amikor felemeltük a töltőtollunkat, kezdtük azzal, hogy az a fény nélkül nem lenne látható. Majd folytattuk azzal, hogy szemünk nélkül nem tudnánk látni a fénysugarakat. Majd arra a fiziológiai megállapításra jutottunk, hogy az idegek nélkül a szem hiába látna, és agy nélkül az idegek hiába érzékelnék az ingereket. Ezzel ahhoz a pszichológiai megállapításhoz jutottunk el, hogy ezen a ponton az elme megkezdi működését, és nélküle nem lehetne látnunk a tollat, mivel végül is mint gondolat válik tudatossá bennünk: a tudatos érzékelés pillanata a toll léte tényleges tapasztalatának pillanata. De megállapítottuk azt is, hogy az átmeneti ponton – a fizikai agytól a nem fizikai észlelésig – nem volt kideríthető kapocs és összeköttetés, ezért a folyamatban folytonossági hiány mutatkozott. E hézag magyarázatának keresésében azt a meglepő felfedezést tettük, hogy mivel a toll mentális

képe volt az első közlés, amivel a toll létével kapcsolatban rendelkeztünk, és mivel az elme számára csak az ilyen képek, gondolatok voltak felfoghatók, ezért a toll ideáját kellett először megalkotni, mielőtt ismertté válna előttünk az, hogy a toll egyáltalán létezik.

Az elején azzal kezdtük, hogy a toll észlelésének folyamatában az elmét, a fényt, a szemet, az ideget és az agyat társítottuk, majd azzal fejeztük be, hogy rájöttünk nemcsak arra, hogy egyedül az elme megy át a tapasztalaton, hanem arra is, hogy az elme készítette azt az ideát is, amit tapasztalt! Mit jelent ez? Azt jelenti, hogy először azt hittük, hogy megismertük a tollat, majd ennek a megismerési folyamatnak a vizsgálatával ugyanoda jutottunk vissza: a toll gondolatára. Vagyis tökéletes körben mozogtunk: e kör egyik pontján sem érintettük magát a tárgyat, csak a róla való gondolatot. Ez azt a különös megállapítást is magában foglalja, hogy *állandóan a gondolatok birodalmában járunk*. Csak azt sikerül elérni ebben, hogy az egyik mentális szerkezetről a másikra jussunk!

Ez az utóbbi megállapítás különös és szokatlan, mivel ez arra kényszerit bennünket, hogy ezen a mentális körön belülre vegyük ne csak az agyat, hanem az idegeket, a szemet, sőt a fényt is. Akkor hát mi is a toll maga ténylegesen? Ezt a kérdést tegyük egy kissé félre és koncentráljunk egy kicsit a bennünket is valahogy magába foglaló dolgoknak ezen a meglepő állapotán. Ezeknek a megállapításoknak a konklúziója ui.

az, hogy a fénysugártól a fizikai agyig való vizsgálatunkban tulajdonképp egyik gondolattól a másikig mentünk, ill. haladtunk a vizsgálat minden egyes stádiumán!

Hogy szemünk mit lát, hogy idegeinkben, agyunkban mi zajlik le, azt csak abból tudhatjuk meg, amit bennük megfigyelünk, vagyis az észlelésekből és abból, amit ezekből a megfigyelésekből következtetünk. De mindezek tulajdonképp gondolatok. Ha nincs meg az az intellektuális bátorságunk, amellyel erre a következtetésre jutunk, azt az általános tévedést követjük el, hogy az egyik fajta észlelést – vagyis a toll képét – tartjuk mentálisnak, míg az észlelés másik csoportját – vagyis testi érzékrendszerünket – nem mentálisnak véljük. E kétfélének látszó megfigyelésbirodalom azonban azonos, amennyiben mindkettőt objektíve tapasztaljuk és mindkettőt fizikailag látjuk. Mind a fénysugár, mind pedig a test pontosan ugyanazon a talajon áll!

Ezért következetesnek kell lennünk. Ami érvényes a fénysugarak formálta megvilágított és színes képére a tollnak, az ugyanúgy érvényes a szemnek, az idegeknek és az agynak a képmására is! Valamennyit azért ismerjük, mivel elgondolható dolgok, mivel – a végső vizsgálat fényénél – valamennyit mint ideát ismerjük. Ezért nincs más választásunk, csak az, hogy a szem, az idegek és az agy egész rendszerét ideák rendszerévé tegyük.

A tudomány mindeddig soha nem volt képes arra, hogy összebékítse az objektív érzékbenyomásokat és a szubjektív ideákat. Ennek oka az, hogy mesterségesen elválasztotta, szétosztotta azt, ami elválaszthatatlan egységet alkot. Elméletben kettévá-

lasztotta azt, ami a valóságban soha nem volt kettéválasztva. A fiziológus „hézag”-jának problémájában rejlő kérdés megválaszolhatatlan, mivel fel sem tehető ez a kérdés. A magyarázat folytonossága csak akkor tartható fenn, ha van bátorsága, hogy az egész idegrendszert, az egész testet és a külső tárgyat egyesítse magával az észleléssel, azaz: hogy megfossza őket materiális természetüktől és ideákká alakítsa. Fel kell ismernie, hogy ezek helye az érzékelési-észlelési folyamat körében éppen olyan mentális, mint az idea, amelyben ez a kör végződik. Különben a világ megismerésének folyamata megmagyarázhatatlan és örökké megoldhatatlan rejtély és misztérium marad.

Az észlelés folyamatában így mind a kezdő, mind pedig a végső műveletek az elme műveletei! Ami közöttük jelenik meg, az valójában az elmében jelenik meg. Hasonlóképp, az észlelés anyaga is – mind kiinduló, mind pedig a befejező – az elme: hol van akkor a hely a szem, az idegek és az agy **materiális** szerkezetére? Szintén mentális szerkezeteknek kell ezeknek is lenniük, mivel sem az ideg, sem az agy, sem a szem nem tudja kielégítően megmagyarázni egy észlelés kialakulását, ha ezeket nem mentális dolgoknak tartjuk. Valódi természetük akadályozza meg azt, hogy az észlelés tudatos cselekedete és a feltételezetten öntudatlan anyagok – amelyek a cselekedetbe vannak beépítve – között híd alakuljon ki. A tudománynak nem sikerült legyőzni ezeket az akadályokat, és nem képes felfogni, hogy soha nem is lesz erre képes. A fiziológia aprólékosan leírja ezeket az anyagokat, és azt a módot, ahogy

ezek elrendeződnek, de ennél többet nem tud tenni. A végső észlelés ui. mentális dolog, és ezért túl van a fiziológia határán. A megoldás abban van, hogy felismerjük: az egész folyamatban az elme van jelen és az elme van működésben.

A filozófiai tanítás egyáltalán nem dönti meg a már elmondott észlelésről felfedezett tudományos tényeket, ellenkezőleg, tekintetbe veszi őket. Csak éppen kiegészíti őket azzal, hogy hidat ver a közöttük levő óriási szakadék fölött. Megmagyarázza, hogy a szem, idegek és agy egész rendszere az elmén belül van és soha nem is volt az elmén kívül, ami azt jelenti, hogy egész idő alatt ideákkal foglalkoztunk, amikor azt hittük, hogy materiális anyagokkal: szemmel, idegekkel és aggyal volt dolgunk. Ennek az az oka, hogy az elmét a fejen belülre helyeztük, és az összes többit így az elmén kívülinek képzeltük. Elfelejtjük azt, hogy az egész test maga sem más, mint mentális észlelések komplexuma, és mint ilyen a tudatba van zárva, és csak mentálisan lehet ismerni: röviden a test sem más, mint mentális konstrukció.

Micsoda! – vethető ellene – az előttünk álló személyről alkotott tudatunk csak egy csomó ideának tekinthető volna? A felelet erre az, hogy valamennyi érzékelésünk: a tapintás, a látás stb. mentális, és azokon az észleléseinken kívül, amelyek az előttünk álló személy fejéről, törzséről, lábáról stb. tudósítanak bennünket, és amelyek végül is a tudat állapotainak tekinthetők, semmiről nincs biztosan tudásunk. Tudatunk és a tudat állapotai visszautasíthatatlan biztonsággal léteznek, az előttünk álló személy testének materiális anyaga azonban csak mint idea létezik. Létének egész tartalma

számunkra tudatunk állapotával azonos. Nem extra-mentális, nem is lehet az. Nem lehet független a tudatunktól.

Amikor felhagyunk azzal a hasztalan kísérlettel, hogy az emberi test érzékbenyomásait – legyenek azok akár a mieink, akár másoké – materiális aktivitásnak tekintsük, és annak fogadjuk el őket, amik valójában: vagyis tisztán mentálisnak, akkor univerzumunk képe világosabbá válik, és az a rejtély, amely a materialista szemléletet körülveszi, eltűnik. Kérdésünket semmi más nem fogja tökéletesen megválaszolni, és semmi más nem fogja teljesen kielégíteni logikai gondolkodásunkat.

Így arra jutottunk, hogy végső tudomásunk ezekről az érzékelő idegekről és érzékszervekről maga is észlelés-művelet. Ha az elménél kellett végül kikötnünk, talán kigyullad a fény előttünk, hogy a tudat alatt is szintén az elmével kezdtük. Kör mentén haladtunk és egyetlen pillanatra sem távolodtunk el soha az elmétől. Az „agy”, az „idegek”, az „érzékszervek” tulajdonképp arra szolgáltak, hogy az elme leírja velük saját tapasztalatát. Ezek maguk sem mások, mint észlelt tárgyak! Az ember egész fizikai teste semmi más, mint észlelés, mivel csak azért van tudomásunk róla, mert észleljük: látjuk, tapintjuk stb., amelyek – ahogy láttuk – mentális észlelések.

Végül azoknak, akik nehéznek találják ezeknek az elismerten nehéz dolgoknak a megértését, azt ajánljuk, hogy tanulmányozzák az álomtest álomtapasztalatát. Ez segíteni fogja megértésüket.

Mindaddig, amíg az ember az éber életén át állandóan megjelenő külső tárgyak észlelésének ismerős műveletével kapcsolatban éretlen, és alaposan át nem gondolt következtetésekre jut, képtelen megérteni azok alapvető, óriási jelentőségét, amely kulcsot adhat kezünkbe az élet misztériumának helyes megértéséhez.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az itt leírtak nem a mindennapi élet gyakorlati szemszögéből íródtak, hanem a végső igazság finomabb és emelkedettebb szemszögéből. Igazságkritériumunkat nem az átlagember érzése határozza meg, hanem az, amit az elme logikai gondolkodóképessége és ítélőképessége bizonyosnak talál. Egyedül ez elégítheti ki a filozófust. Soha senki nem lesz képes arra, bármit is tegyen, hogy a logikai gondolkodást a mentalizmusnak ebből a központi tényéből kimozdítsa.

Mi egy külső tárgy? Itt az idő, hogy szembenézzünk az egyik végső problémánkkal. Mivé válik az a független, külsőleg tapasztalt tárgy, amelyet valahogy kihagytunk ebből a felismerési folyamatból, amíg annak a vizsgálatával és bebizonyításával voltunk elfoglalva, hogy hogyan alakítjuk ki a tárgyról való ideánkat? Számunkra úgy tűnik, mintha a külső dolgokkal kapcsolatba léptünk volna, de már tudjuk, hogy sohasem ezekkel a külső dolgokkal vagyunk kapcsolatban, hanem csak a róluk való ideáinkkal. Azt hisszük, hogy közvetlenül a materiális tárgyakat látjuk, de **közvetlen** jelenlétüket a tapasztaltunkban egyáltalán nem lehet bebizonyítani. Csak az elmében levő képek tapasztalatát tudjuk bebizonyítani, és azt a tényt, hogy *a függetlenül létező tárgy valójában soha sem tárul fel érzékeink előtt: csak a róla való gondolattal ren-*

delkezünk, mint ahogy maguknak az érzékszerveknek is csak a gondolatát birtokoljuk. A külső tárgyról tehát semmi valódi állítást nem tehetünk, azon egyszerű oknál fogva, mivel tapasztalatunk teljesen el van zárva tőle. Nem helyezhetjük magunkat a tárgyon kívülre.

Megadóan kell-e ezt elfogadnunk, hogy ez az önmagában levő rejtélyes dolog, a szem-ideg-agy rendszer másik végén maradjon, látszólag mint ismeretlen és megismerhetetlen tárgy örökké?

Elfogadjuk a dolgok létét, mivel észleljük őket. Nézzük meg ezt kissé jobban. Vizsgáljuk meg közelebbről az észlelés tényét. Szokásszerűen természetesnek veszszük, hogy észleléseinket a materiális tárgyakkal azonosítsuk, és hogy ezek az információk tőlünk kívül álló tárgyakról származnak. A filozófusnak azonban semmit sem szabad magától értetődőnek elfogadnia, hanem a lehető legvégső pontig kell vizsgálatát lefolytatnia, hogy megértse, mi is történik tulajdonképpen, és el kell vetnie ebben a vizsgálódási folyamatban minden feltételezést.

Először is tisztáznunk kell, hogy pl. egy toll létezésének felismerési pillanata az elmének, a tudatnak a működése, nem pedig az ideg-vibráció, vagy az agyi változás működése, vagyis egyáltalán nem fizikai folyamat. Az észlelés fiziológiai magyarázata mindent megmagyaráz, kivéve azt a pillanatot, amikor a tudat belép, amikor a toll ismertté válik számunkra. Nem magyarázza meg a toll tudatának keletkezését, a megismerés mentális tényét. De a tárgyról való benyomások megítélésének puszta

művelete maga is mentális tevékenység, amelyet semmiféle fizikai folyamattal nem lehet magyarázni. Így ahelyett, hogy az észlelést választanánk el a tárgytól, az észlelés tudatát kellene elválasztanunk magától az észleléstől – lévén mindkettő mentális – és ahelyett, hogy az alanyt választanánk el a tárgytól, jobban tennénk, ha a tudatot választanánk el a tudat tárgyától, vagyis az ideától.

Amikor megvizsgáljuk, mit is jelent az **idea** verbális szimbóluma, azt találjuk, hogy tulajdonképp a tudat egyik kifejezését jelenti, amely közvetlen, azonnali, ösztönös és nyilvánvaló, míg a tárgyaké nem az, hanem közvetett, kiértékelt, hozzáadott, vagyis röviden: feltételezett.

Ennek az az oka, hogy egy elkülönült, független materiális tárgy – esetünkben egy ember – mentális képét látjuk, és hogy ugyanakkor automatikusan és öntudatlanul azt gondoljuk, hogy a kép helyén egy személy is van, akihez ez a kép tartozik. Mindazonáltal a gondolatok relativitása olyan, hogy egy idea szimpla jelenléte arra kényszerít bennünket, hogy előre döntsük el a végeredményt, és azt gondoljuk, hogy rajtunk kívül áll egy tárgy, amely a róla való ideát létrehozta. Egyedül egy ember észlelése ismert közvetlenül. Bármi más szükségszerűen mentálisan szerkesztett. Az észlelések tudata biztos és kétségtelen. Az észlelések forrásának gondolt külső tárgy ismerete teljesen következtetett és feltételezett.

Csak azért látjuk, ízleljük, észleljük a külső tárgyakat tőlünk abszolút függetlennek, mivel azzal a velünk született hittel kezdjük, hogy ezek teljesen függetlenek és

különállóak. Ha **A** és **B** egymással oksági összefüggésben állnak, akkor mindig **A** az első. Az ok megelőzi az okozatot. Mi az, amit először észlelünk a külső tárgyakból? Miért a róluk való mentális benyomást ismerjük meg, és semmi többet később sem? Ha ezért a mentális benyomás van az első helyen, ennek kell lennie az oknak is! Ha a belső észlelés okául a külső tárgyat véljük, ez azt jelentené, hogy az észlelést nevez-nénk ki az észlelés okául, vagyis a kérdéses dolgot bizonyítottnak vennénk, és olyan valamire törekednénk, ami lehetetlen és felfoghatatlan.

Hangsúlyoznunk kell azt – ami csak erős analitikus gondolkodás eredményeként érthető meg – hogy a mentális tapasztalat megelőzi a fizikait, és hogy ez utóbbi az előbbit követi, pusztán azért, mivel annak következményét jelenti. A mentális kép megelőzi azt a következtetést, hogy a tárgy létezik. Öntudatlanul és majdnem azonnal eldöntjük, hogy a tárgy kívül van, **miután** észleltük a képet, vagyis ez egy későbbi művelet. De ezt elfogadva – tehát hogy a függetlenül létező objektív tárgy ismeretét megelőzi az érzékelés tudata és ismerete – hogyan lehet bizonyítani azt, hogy csak következmény? Erre az a válasz, hogy minden, amit nem lehet közvetlenül megis-merni, mert önmagában van, szükségszerűen csak képzeletünk segítségével ismer-hető meg. Elménk képzelőereje segítségével reprezentálhatjuk. És hogy megtudjuk, milyen képet szerkesszünk, át kell haladnunk a tudat alatti gondolkodás folyosóján, míg elérkezünk a végső konklúzióig, ami csak egy következtetés, egy következmény lehet, mégha valódi következtetés is, ami esetünkben nem is áll fenn.

A gondolat az elsődleges, míg a tárgy másodlagos. Az idea a tényleges, a tárgy pedig következtetése. **Mielőtt** az elme az érzékelést, észlelést nem végzi el, semmiféle külső tárgyról nincs tudomás és ismeret. Egy ilyen tárgy ezt követően jelenik meg, csak ezután tudunk valamit is mondani róla. Ez az a fontos felismerés és megkülönböztetni tudás, ami a mentalizmus alapját képezi. És ez a megkülönböztetés egyáltalán nem az imaginatív metafizika képzelettel teli elmefuttatása és spekulációja; lassan kezd a modern tudomány olyan vezető egyéniségeinek, mint pl. Eddingtonnak és Jeansnek tényleges felfedezésévé válni. E *megkülönböztetés értelme és jelentése az, hogy a tárgy csakugyan a róla való idea lététől függ, nem pedig fordítva*. Senki nem tudja bebizonyítani, hogy a tárgynak bármilyen független léte is lenne. Az elme jelenti az alapját és a támasztószerkezetét egyaránt, mivel mentális származék.

Talán van elég bátorságunk, hogy szembenézzünk a külső tárgyakkal kapcsolatos igazsággal. Az illúziók vizsgálatakor láttuk, hogy egy illúzió lehetősége – hogy bennünket becsapjon – eltűnik, amikor vesszük a fáradságot, hogy jobban utánanézzünk, valójában mi is, még akkor is, ha az illúzió léte továbbra is fennmarad. Hasonlóképp, ahogy most behatóbban megvizsgáltuk, a külső tárgyakról is kiderült, hogy végső soron belsőek, bár tapasztalatunkban továbbra is megmaradnak. A következmény egy képzelet lehet, vagyis egy idea. Így a kérdéses külső tárgyunk is ideává válik, mint ahogy a róla való tényleges tapasztalatunk is az. Mit jelent ez? *Mint az illúzió vizsgálatánál is láttuk, az elme saját magából teremti meg az illúzió tárgyát, majd reali-*

tást ad neki, hasonlóképp a szokásos mindennapi tapasztalat esetében is az elme teremti meg a külső tárgyat, majd feltételezi annak létét; és ahogy az illúzióban a feltételezett dolgot kétségtelenül és ismételten láttuk, ugyanígy itt is a feltételezett dolgot tisztán és állandóan látjuk. Hogy az érzékelés a tudat egyik része, az kétségtelen, mint ahogy az is, hogy csak idea az, hogy a tárgy kívül van. Az első tény, míg a másik nem bizonyított, bizonyíthatatlan. Egy független tárgy soha nem látható elkülönítetten, ezt csak pszichológiailag lehet feltételezni. Akármennyi figyelmet fordítsunk is rá, és akármilyen éles megfigyelést is tegyünk, a tárgyat soha nem tudjuk másképp felismerni, csak mint ideát. Léte ui. következtetésen és feltételezésen alapszik. Az igazság azonban nem foglalkozik következtetéssel. Lábát szilárd talajon – igazi, és bebizonyított tényeken – kell, hogy megvesse.

Nincs igaza annak, aki e látszólag absztrakt fejtegetések miatt türelmetlen. Mindaddig ui., amíg korrekt ismerete nem alakul ki az embernek arról, hogy hogyan ismeri meg a dolgok külső világát, nem tud behatolni valóságukba sem. Mindaddig, amíg az ember nem vizsgálta meg világmegismerésének (világ-tudatosságának) tartalmát és természetét, nem tudja helyesen megérteni, hogy hogyan is jön valójában létre. Általában azt hisszük, hogy az előttünk magasodó fal távol áll, függetlenül létezik a róla való észlelésünktől. Meggondolatlanul elfogadjuk azt a szemléletet, hogy először a falat látjuk, majd az elmében kialakítjuk az annak megfelelő képet, vagyis a fal áll az első, a mentális kép pedig a második helyen az észlelés folyamatában. Lát-

tuk azonban, hogy mennyire nem helyes ez az elképzelés. Most azonban a helyes szemléletre fogunk jutni, és ez a helyes szemlélet alá fogja aknázni a világ természetéről, a testtel és az elmével kapcsolatban alkotott régi meggyőződésünk alapját.

Ezekután hogyan vehetjük természetesnek, hogy bár a tárgyat közvetlenül nem vagyunk képesek megismerni, a róla való ideánkat – amely tulajdonképp egy, az ideát többé-kevésbé kielégítően másoló kép, valamiféle fénykép – a tárgy maga készíti az elmén? Hogyan állhat meg ez a nézet mindazzal szemben, amelyet kíváncsiskodó vizsgálatunkban felfedeztünk? Hogyan lehet elfogadni azt, hogy a tárgy valóban rajtunk kívül van, és az észlelés csak egy kópia róla, mégha egy mentális kópia is? Hogyan lehet azt tartani, hogy egy materiális univerzumról vallott felszínes megértésünk korrekt és igaz, hogy ez olyan, amilyennek látszik, és nincs szükség vizsgálatra? Az összes tényünk ui. azt mutatja, hogy öntudatlanul a tárgy ideájával kezdtük és tudatosan azzal is végeztük, és hogy észlelésünk pszichológiai művelet, és hogy egy toll észlelése nem csupán a toll mentális másolatának látása, hanem szó szerint a tollnak magának a látása, mivel ez azonos a mentális észleléssel és nemcsak összefüggés vele. Az elmélet csak abban az értelemben igaz, hogy csak mentális konstrukcióinkat ismerjük, abban az értelemben azonban, mely szerint ezek a szerkezetek csak másolatai, reprezentációi bizonyos ismeretlen külső tárgynak, nem igaz, és egyáltalán nem tartható fenn tovább. A tárgy maga ui. része ennek a konstrukciónak, és semmiféle bizonyítás nincs – a régi és szokásos előítéletünkön kívül –, és nem is lehet arra vo-

natkozóan, hogy el lehetne választani az észlelés egészétől. Azok, akik a „mentális képmás” elméletet vallják, akik az ideát és a tárgyat ugyanannak a pólusnak a két végére helyezik, teljesen összeegyeztethetetleneket akarnak egyesíteni.

A materiális tárgyak nem csupán éppen annyira mentálisak, mint az ún. szubjektív észleléseik, hanem lényegében azonosak. Súlyos tévedés lenne azt gondolni, hogy egy észlelés csak egy materiális tárgy mentális másolata. A tárgy maga éppen olyan mentális, mint a másolata. Mind a feltételezetten materiális tény, mind pedig a tudatos regisztrációja mentális konstrukció. Az a szemlélet, hogy a konstrukció maga alárendelődik a materiális tárgynak, pusztán feltételezés.

Példánkban csak a fal ideája az összes, amit biztosan ismerünk, mivel ez az összes, amit valójában tapasztalunk, a többi csak öntudatlan következtetés és automatikus, téves ítélet. Teljes figyelmünk ui. a külsődlegesített fal felé irányul, nem pedig a felé a tudatosság felé, amely ténylegesen jelen van a fal észlelése alatt. Ezért a mélyen gondolkodni nem tudó, vagy nem akaró felszínes emberek abba a könnyen elkövethető hibába esnek, hogy ezt az ideát külső dolognak vélik. Az idea, a mentális képmásolat – amelyről azt tartják, hogy egy materiális dolog, jelen esetben egy fal meglétének következtében jön létre – van az első helyen, amelyet ismerünk, míg a tárgy a második helyen, és nem rendelkezik azzal sem, hogy ismerjük, csak feltételezzük, és mint ilyen, csak az első idea másolata, vagyis magát a konstrukciót kétszereztük meg vele. A tanulság az, hogy magának az észlelésnek, és nem az észlelés

tárgyának kell elsőbbséget adnunk, mivel éles választóvonalat kell húznunk a közé, ami ténylegesen észlelt, és ami csak feltételezett.

De ezzel még talán nem győztük meg kritikusunkat. Felteheti a következő kérdést is „Ha elfogadjuk, hogy nincs semmi külsődleges, független tárgy, akkor önként adódik a következő kérdés: miért merül föl egy idea egy tárggyal kapcsolatban, amikor látszólag semmi nincs, ami ezt okozza?” Az efféle ellenvetéseket sajnálatos módon most még válasz nélkül kell hagynunk, mivel további előrehaladás szükséges a mentalizmus területén, hogy megértésünk fejlődjön, és e tan még tisztább magyarázattal álljon előttünk. Ezek a kérdések ui. még magasabb megértést igénylő problémákhoz kapcsolódnak. Addig, amíg az Elme természetét, az alvás misztériumát, az álom jelentését, az én titkát és a teremtés értelmét teljesen meg nem értettük – amelyek vizsgálatát majd egy következő kötetben találjuk – a mentalizmus igazságának bizonyosságát nem lehet végleg megerősíteni, és a mindennapi élettel kapcsolatos óriási hozzájárulását sem lehet kimutatni. Eleddig a filozófia általában sok kérdést tett föl, de kevésre adott végső választ; az igazság filozófiája azonban az EGÉSZ megértésének zárához ajánlja fel az azt kinyitni képes kulcsot. Azért érinti ezeket a kínzó rejtélyeket, hogy meg is oldja őket; ez a megoldás azonban a leghaladottabb tantételekhez kapcsolódik, amelyet csak azután lehet megérteni, miután túljutottunk a nehéz előkészítő tanulmányokon, és nem lehet különválasztani annak a veszélye nélkül, hogy az ember összezavarodik olyan különös tények hallatán, amelyek feltárása

a tanulmány egy előrehaladottabb szakaszához tartozik. Egyelőre tehát csak azt a feleletet adhatjuk a kérdésekre, hogy mivel az észlelés maga a tárgy, ezért a kérdések olyan kérdésekké válnak, amelyeket fel sem lehet tenni. A külső tárgy és a gondolat azonos. Azok, akik megkülönböztetést akarnának tenni az elménktől különálló dolog és a velük kapcsolatban levő dolog között, olyan valamit kísérelnének meg, ami lehetetlen, mivel ezek éppen olyan elválaszthatatlanok, mint ahogy a napsugarakat sem lehet elválasztani a naptól. A **gondolat** *a dolog; az észlelés a tárgy;* nem pedig fordítva. Minden tárgy a vele kapcsolódó tér-idő relációval együtt a tudatban észlelt tárgy, és ezért a tudattól függ. *Amit materiális tárgynak nevezünk, valójában az elménkben szerkesztett materiális tárgy észlelése, és egy észlelés külső kivetítése valójában a külső tárgy maga. Az, ami közvetlenül és vitathatatlanul létezik számunkra: a végső, befejezett észlelés. Nem szabad haboznunk, hogy ezt az elvet a legnagyobb merészséggel alkalmazzuk. A Diesel-mozdonyok, vasbeton felhőkarcolók, széles tavak és magasba nyúló hegyek éppen annyira mentális szerkezetek, mint bármi más, amit a zsúfolt városokban vagy a szelíd tájakon látunk.*

Először nehéz, később azonban könnyű megérteni azt az elsődleges tényt, hogy érzékszerveink által közölt érzékeléseink, ill. észleléseink jelentik azokat a tárgyakat, amelyekkel a világgal való érintkezésünkben dolgunk van. Amikor mélyen eltöprengünk ezen, látni fogjuk, hogy a gondolat és a tárgy találkozik, hogy az objektív és a szubjektív egybeolvad, hogy minden köztük kimondott különbség önkényes, amit az

ember akasztott rájuk, nem pedig a Természet. Így a szubjektív és objektív elemek egységbe, radikális azonosságba olvadnak. Nem lehet a dolgot és a szerkezetet egymástól függetlennek elgondolni, amikor a mély gondolkodás eredményeként felfedezzük, hogy valójában mik is. A mély gondolkodás könyörtelenül azt parancsolja, hogy egységbe olvasszuk őket. Ez az egyesítés a dolgok vastörvényének szükségszerűségéből adódik, amely előtt a kibúvót kereső konvenció nem állhat meg.

Mi a különbség egy dolog – ahogy látjuk – és egy önmagában levő dolog között? Számunkra nincs különbség. A szokásos mindennapi élet céljai nem ösztökélnek bennünket arra, hogy az átlagszemléletet megkérdőjelezve a mögé nézzünk, ami a gondolatot nem azonosítja a dolgokkal. Ez azonban nem állja ki a kritikus filozófiai vizsgálatot, amely a teljes igazság kiderítésére törekszik, és ezért arra a végső következtetésre jut, hogy a dolog és tárgy valójában azonos a róla való gondolattal. Ezért filozófiai szempontból arra vagyunk kényszerítve, hogy eltöröljük a gondolat és a dolog közötti ember alkotta különbséget. A Természetben ez a különbség talán létezhet, de a tudásban nem. Nem lehet bebizonyítani, hogy ez a különbség tény lenne, és úgyszintén lehetetlen azt is bebizonyítani, hogy feltevés volna. A magában levő dolog ui. túl van azon a határon, amit el tudunk érni: amit elérhetünk az semmi más, mint egy gondolat.

A materialista szemlélet azon a téves fogalmon alapszik, amely a világot külső tárgyakra és belső gondolatokra osztja. A tanulatlan és felszínes gondolkodású töme-

gek is csak eddig a megkülönböztetésig látnak: ha mélyebben lennének képesek gondolkodni, soha nem vallanák ezt az abszurd tézist. A tanulatlan és filozófiailag nem képzett személyek azt gondolják, hogy a külső tárgyakat közvetlenül ismerik, mivel a mentális konstrukciókat materiális tárgyaknak nevezik. A legjobb, filozófiailag képzett pszichológusok már jobban tudják, mivel rájönnek arra, hogy a megfigyelésben résztvevő mentális műveleté az elsőség, amely a tudat mezejére lép, de ezé az utolsó hely is.

Mindaddig, amíg makacsul ragaszkodunk ahhoz, hogy a tárgyak és ezen tárgyak észlelése és felfogása közé választóvonalat húzzunk, nem leszünk képesek megérteni valódi természetüket. Mindaddig, amíg egyiket a másiktól elvágjuk, olyan zsákutcában maradunk, amelyből nem találjuk a kiutat, mert nincs is kiút. Amikor azonban kiküszöböljük ezt az alapszemléletbeli hibát, ezt az alapvető és végzetes tévedést, remélhetjük, hogy a világ megismeréséről az igazi tény birtokába jutunk. Addig azonban nem remélhetjük. A tömegek természetszerűleg azt gondolják és azt hiszik, hogy a külső tárgyak önmagukban léteznek. Nem ítélhetők el érte, mivel a Természet az értékest földbe ássa, az igazságot pedig a mély gondolkodás mélyére süllyeszti. A szokás azt diktálná nekünk, hogy a gondolat és a külső tárgy között kialakított elválasztást tartsuk fenn, a mély gondolkodás azonban azt parancsolja, hogy küszöböljük ki ezt a tévedést. Azok, akik nem veszik maguknak a fáradságot, hogy ezen a bonyodalmas és nehéz gondolkodáson keresztül átvágják magukat, nem remélhetik, hogy a

körülöttünk levő ismerős világ titkára rájöjjenek. Mert legyen az akár egy toll, akár más látvány, az csak mentális lehet: ez olyan igazság, amely szembenéz az elsődleges benyomással. Az ember csak a legélesebb és legfinomabb gondolkodással jöhet rá – ez az egyedüli mód – ennek a meglepő igazságnak a felismerésére.

Amikor ezt a gondolkodást állhatatosan a lehető legtávolabbi pontig folytatjuk, akkor sikerül ama a végkövetkeztetésre jutnunk, hogy *bár a tárgyak ideákká alakulnak, a gondolkodás azonban nem áll meg itt, hanem az ideákat ismét tárgyakká alakítja!*

XII. fejezet

A MATERIALIZMUS BUKÁSA

Térjünk most vissza a Diesel-mozdony példánkhoz. Ha az ember kinyújtva kezét megtapintja, látja, hogy előtte a térben helyezkedik el, tőle elválasztva létezik, még akkor is, ha ez az egész folyamat a tudatában zajlik le. Mivel a tér éppen olyan mentális, mint az idő.

A Diesel-mozdony is csak mentális konstrukció: próbáljuk meg, hogy a róla való észlelések nélkül gondoljunk rá: rájövünk, hogy ez lehetetlen. A mozdony ezekből a mentális észlelésekből adódik, mely tudósít bennünket színéről, alakjáról, stb., enélkül nem létezik maga a mozdony sem.

„De – mondhatjuk – a mozdony eltűnhet számunkra, ha nincs róla észlelésünk, de nem felejtettük-e el azt az anyagot, amiből áll, azt a matériát, amelyhez ezek a jellemzők és tulajdonságok tartoznak, vagyis ezeknek a sajátosságoknak a gyökerét?”

Nézzük meg, hogy valóban így van-e? Képesek vagyunk látni ezt az anyagot? „Igen – válaszolhatjuk – zöld a színe.” De az amit látunk nem más, mint egy szín, és már egyszer kimutattuk, hogy a színek nem a tárgyaknak a sajátosságai. Ha az állítólagos anyagunk valóban ott van, akkor egyáltalán nem kell, hogy színe legyen. Tud-

juk mi ezt a szín nélküli anyagot látni a mozdonyban? El kell ismernünk, hogy nem tudjuk, mivel amikor a szín nélküli mozdonyra gondolunk, arra vagyunk kényszerítve, hogy azt képzeljük, hogy valamilyen szín benne marad, és hogy ezért a szín az anyag része. Ez azonban illúzió a részünkről, mivel a tudomány kimutatta, hogy minden tárgy színe, amelyet láttunk, látunk és valószínűen látni fogunk nem a tárgy részét alkotja, hanem a ráeső fénysugaraknak köszönheti létét. Más szóval: a szín valójában magának a fénynek az optikai kiértékelését jelenti, és nem a fényben megjelenő tárgyat. A látás fiziológiai vizsgálata bebizonyította, hogy a szín a szem működésének eredményeként jön létre, míg a szín észlelése az elme működéseként. A szín nélküli anyag elképzelése lehetetlen; akárhogy is erőlködjünk, hogy mégis ezt tegyük, el kell ismernünk hogy minden látott dolog valamilyen színű, mivel a kettő egybeesik. Ezért lehetetlen a színt bármilyen tárgytól is elválasztani.

Ez azonban különös helyzethez vezet. A szín ui. nem létezhet bennünk ugyanakkor, amikor a tárgy maga kívülünk létezik. Ezek egymáshoz tartoznak, és ahogy azt találtuk, hogy a színnek végül is csak mentális léte van, így a tárgy „anyagának” is mentális léttel kell rendelkeznie. Mindkettőt az elme építi föl.

„De hogyan lehetséges, hogy a színek változzanak ha nem mások, mint interpretációk? Mi az oka ezeknek a változásoknak?” Ez a kérdés felveti az ok és okozat bonyolult problémáját. Immanuel Kant rámutatott, hogy ez az összefüggés az emberi gondolkodás természetes formája, hogy az elme az, amely azt gondolja, hogy ilyen

tárgy van kívüle mint ok, és elkezdi keresni azt az okot, és hogy van egy rejtélyes, megközelíthetetlen önmagában levő anyag, aminek a jelenléte adja a materiális anyag ideáját. Hogy az ilyen anyaggal kapcsolatban mi az igazság filozófiájának az álláspontja, a következőkben fogjuk kifejteni, de az ok és okozat bonyolultabb problémájával csak a következő kötetben foglalkozunk.

„De – tehetjük hozzá – még akkor is, ha nem láthatjuk ezt az anyagot, mindazonáltal érezhetjük, tapinthatjuk a kezünkkel”. Erre azt felelhetjük, hogy amit érzünk és tapintunk, az nem az anyag, hanem csak tulajdonságok mint pl. a szilárdság, simaság, kerekség, ellenállás stb. Ezek a tulajdonságok azonban, amelyek mint fizikai ingerek érnek el bennünket, az elménkhez tartoznak. E tulajdonságok nem állnak elkülönülten az elmétől. Ezek nem a nem mentális anyagot képezik, amelynek állítjuk őket. Nem lehet egy tárgy méretét és alakját elkülöníteni a színtől és az érzéstől, amelyet az érintéssel nyerünk. Vagyis nem vagyunk képesek az előbbieket az elmén kívülre, az utóbbiakat pedig belülre helyezni. Mindkettő létezik és természetüknél fogva csak együtt létezhetnek. Egy alakzatot színén, érzésén keresztül tudunk azonosítani és ha az utóbbit az egyik, az előbbit pedig a másik helyre helyezzük, akkor az észlelés műveletén erőszakot követünk el, és lehetetlenné tesszük. Ezért a végső következtetés az, hogy az egész tárgy és nem csupán egy része, az egész őt alkotó anyag, csak mentálisan létezhet.

A korábbi ellenvetés, mely szerint ha ez a tan igaz, a mozdony nem lehet sem nehéz, sem kemény – ha csak mentális anyag alkotja – olyan ellenvetés, amelyet nem is lehet tenni, mert az ilyen ember félreérti e tan tanításának lényegét. Senki sem tagadja ui. ennek a mozdonynak sem a keménységét, sem a súlyát. Mindkettőt elfogadjuk, mivel érzékelés formájában tudomásul vesszük. Ténylegesen érezzük, amikor megérintjük. A keménységet, a súlyt és az ellenállást azonban – amelyről így tudomást szerzünk – csak az elme ismeri meg, az elmén belül. Ez azt bizonyítja, hogy az elme teljesen képes mindenfajta érzékelés észlelésére, legyen az keménység vagy lágyság, súlyosság vagy könnyűség. Ezért téves azt kijelenteni, hogy ami mentális, azt nem lehet úgy tapasztalni, mint anyagi és érinthető tapasztalatot. Ha ez igaz lenne, akkor soha nem lennének álmaink!

Most az ember bosszankodva visszavonulhat, vagy ha nem vonul is vissza, makacsul hajtogathatja, hogy a mozdony helyén mégis valamivel többnek kell lennie, mint puszta érzékeléseknek, hogy nem lehet még oly finom idegfelvétel – mint az érzékelés – sem, ami egy anyagi tárgyhoz hasonlíthatna.

Itt a következő közvetlen kérdés feltételére vagyunk kényszerítve, melyre közvetlen választ is kell adnunk. „Mi akkor ez az anyag?” Tegyünk amit. akarunk, mégsem leszünk képesek erről az anyagról másképp beszélni, mint az érzékelés egységeiben. Képtelenek vagyunk a legkisebbet is állítani, amellyel az anyag különbözne az érzékeléstől. Bárhonnan szemléljük is, szükségképp csak látni, hallani, szagolni, ízlelni és

érinteni tudjuk, vagyis számunkra érzékeléseinkben, vagyis az elménkben van jelen. Fosszuk meg a mozdonyt tudomásul vevő tudatunkat az összes érzékeléstől, akkor számunkra nem lesz többé mozdony, nem marad vissza a mozdony anyagából semmi. Miért kell akkor valakinek is hinni ebben a misztériummal teli. anyagban? Hihetünk érzékeléseinkben, mivel tudjuk, hogy léteznek, de ez a feltételezett anyag igazán nem fogható meg sem a kezünkkel, sem az elménkkel. Az anyag csak mint az elme érzékelése létezik, az önmagában levő anyag csak a képzeletben van. A kritikus anyaga nem más, mint érzékeléseihez kapcsolt szükségtelen adalék, vagyis fiktív és nem létező valami. Amikor behatóbb vizsgálatnak vetjük alá, kiderül, hogy csak emberi elme terméke. Igaz, hogy az önmagában levő tiszta elme éppen annyira nem látható, éppen annyira érinthetetlen és éppen olyan észlelhetetlen, mint az anyag. **De míg a tiszta elme hatásait ismerjük a gondolatokban, ideákban és szellemi képekben, vagyis a tudatban, addig az anyagnak egyáltalán semmi hatását nem ismerjük.**

Az értelmező szótár szerint az anyag az a szubsztancia, amelyből egy fizikai tárgy áll, és a szót ilyen értelemben használjuk itt is. Ugyanez a szótár a szubsztancia szót úgy értelmezi, ami nem más, mint valaminek a lényege, a legfontosabb része, és fizikai jelentése az, ami anyagi. Ezeknek a definícióknak az a következménye, hogy a körülöttünk levő dolgok lényegében materiálisak, és hogy az anyag az anyag! A szótárból valójában semmi mást nem tudtunk meg, mint amit Hamlet mondott: „Szavak,

szavak, szavak!” Itt nagyon fontos a szemantikus analízis alkalmazása. Ártalmatlannak látszó szavak szokásos használata gyakran félrevezet bennünket, és azt hiteti el velünk, hogy e szavak tényeket közölnek, holott csak hangokat közölnek. Az analízis ui. feltárja, hogy az „anyag” szó értelem nélküli szó. Feljogosultak vagyunk arra, hogy megkérdőjelezzük és hogy feltegyük a következő kérdéseket: „megfigyelte-e valaki az önmagában levő anyagot, vagyis a tárgytól független anyagot, amelyben feltételezzük, hogy önmagába öltözötten létezik? Megközelíthető volt valaha is az ember öt érzékszerve számára? Tapasztalta-e valaha valaki is, mielőtt a róla való idea kialakult volna?” Így a megfelelő definícióval az anyag tagadásához jutunk.

A tulajdonságától megfosztott anyag vagy szubsztancia léte elgondolhatatlan. E tulajdonságok összege jelenti azt, ami a tárgyat alkotja – egyedül ezt ismerjük –, az önmagában levő anyag pszichológiailag lehetetlen. Az érzékeléseken kívül nincs nyoma olyan dolognak, mint amilyen a materiális szubsztancia. Nem tudunk felszedni semmilyen tárgyat, legyen az egy pálca, vagy egy kő, amelyet nem **tudatos** tapasztalatban, vagyis nem mentálisan szedünk fel.

Az anyag, mint független entitás közvetlen antitézisben áll az elmével, hacsak fel nem ismerjük, hogy az anyag semmi más, mint az elme. A nem materiális elme fogalma mindig konfliktusba kerül az anyag különálló szubsztanciájának fogalmával. Ami ui. a tudat előtt van jelen, aligha tekinthető valódibbnak, mint maga a tudat. Az anyag nem különbözik az elmétől, bár annak hiszik azok, akik mélyen nem hatoltak

be a lényegébe a gondolkodás segítségével. Ez éppen olyan igaz a mozdonyra, mint a vas sínekre, amelyen a vonat fut.

Talán zavarba hozhat valakit az a kijelentés, hogy az anyag csak egy idea, de az elme sohasem volt képes arra, hogy ennek a fantomnak az önmagában levő fogalmát kialakítsa, csak gondolati léte van. A gyermek úgy fogadja érzékszerveinek közlését, mint amely egy materiális világ közlése; egy gondolkodó azonban nem fogadhatja el vakon ezt, hanem beható vizsgálatnak kell alávetnie. Ha az anyagot elméletileg elkülönítjük az elmétől, hamis szubsztanciává válik, amelyet hiába keresünk, soha meg nem találjuk. Az ilyen gondolkodó ezért megalkuvást nem ismerően nem fogadja el az anyag létét.

Néhány ezer évvel ezelőtt – pusztán a legélesebb koncentráció segítségével – az indiai bölcsek rájöttek arra, amire a modern nyugati tudósok csak épp, hogy kezdenek rájönni: vagyis hogy az anyag nem független szubsztancia, ahogy annak látszik. Azok, akik alig több, mint egy generációval korábban tanulták a fizikát, még az anyagról tanultak, amely azonban azóta eltűnt a tudományos értékelésből; de mit tudnak világosan a tudósok, hová tűnt el ez az anyag? Elméjük ui. a megérthetetlennel viaskodik mindaddig, amíg nem hajlandók filozófusokká válni. Az a kellemetlen dilemma, melyben a tudomány rövidesen találja magát, és amelyből nem tud kiszabadulni a következő: Honnan tudja, hogy van az ideának megfelelő anyagi dolog, ha soha nem látott ilyen materiális tárgyat, ha sohasem tapasztalta azt?

E század tudományának egyik legnagyobb tudományos eredménye az anyag dematerializálása. Az anyag fogalma olyan radikális és gyors változáson ment át, hogy jelenleg nincs olyan tudós, aki dogmaszerű véleményt merészelne nyilvánítani létével kapcsolatban. Azt a tant, mely szerint az anyag szubsztancia, felváltotta az a nézet, hogy az anyag hullám-energia. Mindazonáltal ez az utóbbi is – bár sokkal plauzibilisebb – még mindig éppen olyan következtetés, mint az előbbi. Az utca embere által gondolt anyagot felváltotta a tudomány emberének energiahulláma, a filozófus pedig az elmére vezeti vissza. Amit az anyagról tudunk, nem több, mint a róla való érzékelésünk és mind a fény, mind a kő, mind a vas érzékelései eredetüket tekintve teljesen mentálisak.

Valamit mereven szorítunk a kezünkben, és ezzel úgy tűnik; újra meggyőzzük magunkat az anyag létéről, de az összes, amit így tettünk, az csak az, hogy eláruljuk tudatlanságunkat és kimutatjuk elfogultságunkat. Azok, akik az anyagot tartják valódinak, mint a türelmetlen Dr. Johnson is, és lábukat – hogy kipróbálják – gondolkodás nélkül megvetik a talajon; ezzel azonban csak azt bizonyítják, hogy az igazság kritériumának saját lábukat kiáltják ki. Győzelmük ezért groteszk és illuzórikus. A talaj ellenállását és keménységét érzékelő tapintásuk ui. nem más, mint érzékbenyomás, és az érzékbenyomásokról már tudjuk, hogy mentálisak, az elmében levő események. Vagyis a szilárd föld tapintásának észlelése végső soron éppen olyan mentális, mint a vizuális érzékelés.

Azok, akik az érzékelt (perceptuális) világot fantomszerű világnak tekintik, nem értették meg ezeket a magyarázatokat. Ez ui. az az érinthető és tartós világ, amelyben mindennap benne élünk. Az embereket megtéveszti az az általános felfedezés, hogy az anyagnak nevezett bizonyos fajta rejtélyes szubsztancia ezen a perceptuális világon kívül létezik. Nem értik meg, hogy a létét feltételezték, amikor meg kellett volna kérdőjelezni ezt a létet. *A legkisebb bizonyíték sincs arra vonatkozóan, hogy bármi is létezik ebben az elme formálta univerzumban, ami nem mentális lenne*. Világosan látnunk kell most, hogy amikor az „anyag”-ról beszélünk, egy csalóka, megtévesztő világról szólunk, nem pedig az érzékek által megfogható dologról; egy halvány absztrakcióról, nem pedig egy konkrét tárgyról; egy illúzióról, nem pedig egy valóban meglevő valamiről. Az anyag ui. sem nem képzelhető el a képzelet segítségével, sem nem igazolható a logikus gondolkodás segítségével.

Mindazonáltal az anyagba vetett hitünk – ez a valamennyi halvány absztrakciónk leghalványabbika – majdnem kigyógyíthatatlanul belénk vésődött. Ennek az az oka, hogy szokás szerint az elmét a fej korlátai közé szorítjuk be, tévesen azt gondolva, hogy a foszforizált agytömegen belül gyullad ki, ahelyett, hogy szokás szerint valamennyi észlelt dolog tartalmára terjesztenénk ki határait. Azt hisszük, hogy látjuk és tapintjuk az anyagot, sőt mozgatjuk is, pusztán azért, mivel nem vagyunk képesek megérteni azt az alapvető lényeget, hogy *az elme dimenzió nélküli és mérhetetlen valami*. Így a mentalizmus bebizonyított tényeken alapszik, nem pedig puszta feltevé-

sen, mint a materializmus. A mentalista pozitív bizonyossággal rendelkezik, hogy nem feltevést, vagy következtetést támogat és állít, mint a materialista, hanem bizonyított és visszautasíthatatlan valóságot. A materialistának az a követelése, hogy valódinak fogadjunk el olyant, amelyről ő maga is megvallja, hogy önmagában nem ismerhetjük meg, és hogy függetlennek és külsődlegesnek vegyük, ami valójában csak mint a tudat tárgya adott belsőlegesen, és amely csak a tudat működésén keresztül válhat teljesen érthetővé számunkra – abszurd dolog.

A materializmus nem tudja megfelelően megmagyarázni a magasabb szellemi életet. Nem tudja megmagyarázni, miért alakíthatunk ki absztrakt ideákat; miért vagyunk képesek gondolkodni egy tiszta, logikus gondolkodás vonala mentén; honnan van az az ítélőképességünk, amellyel megkülönböztetjük az igazságot a tévedéstől; honnan van a művész teremtő képzelőereje; a tudós feltaláló-képessége; honnan származik az a képesség, hogy általánosított ideákat alkossunk, honnan ered a filozófus metafizikai gondolkodóképessége és mindenekfölött: miért tudunk arról elmélkedni, hogy tudatunk nem materiális dolog. A materializmus soha nem képes még csak megérinteni sem a tudat ruhájának szegélyét.

Mégis az emberiség intellektuális lealacsonyodása olyan, hogy a mentalizmus igazságát illuzórikusnak kiáltja ki, és gondolkodás nélkül a materializmus tévedését támogatja mint igazságot! A materializmusnak számos kisebb problémáját csak úgy sikerült megoldania, hogy szemet hunyt az egyetlen nagyobb problémája – saját maga

– előtt. Ui. soha senki nem látta az anyagot, soha senki nem fogta meg és soha senki sem tudta, hogy létezését hol kutassa és fedezze fel. Léte ámítás csupán. Az anyag így jogtalan és törvénytelen entitássá válik világ-magyarázatunkban, fikció, amely a gyakorlati élet céljaira megfelel, de a filozófiai igazság céljaira értelmetlenné válik. Amikor az ember látja, hogy az ilyen téves tan mire szolgál, többé nem tekinti többnek, mint ami. Az ilyen ember továbbra is aktívan működhet a dolgok világában, de ezek nem lesznek számára többé „anyag-darabok”, hanem ideák. Ezek a dolgok többé nem lesznek ellentétben az elmével, hanem egészet alkotnak vele.

Már messze eltávolodtunk az átlagembernek attól az érvétől, mely szerint az anyag túlságosan is magától értetődő ahhoz, hogy vitára is szükség lenne. Olyan látszattá alakítottuk át ui., mely az elmére, mint rejtett valóságra utal. Az emberi gondolkodásnak azonban nem a legkülönlegesebb anomáliája-e az, hogy a tudatot, az elmét általában sokkal kevésbé tartja reálisnak, mint az anyagot, bár a megfelelően mély és éles gondolkodás felfedezi, hogy a valóság státuszával látható el, amely egyedülálló és elsődleges.

Az általános nézet, amely intuitív hitének igazságát soha sem vizsgálta meg behatóbban, megretten, amikor először hall a mentalizmusnak erről a rémisztő tanáról, amely kételyt támaszt a materiális tárggyal szemben, amelyről eleddig azt tartotta, hogy minden vitán fölül áll. Nincs ui. mód arra, hogy a világ általános szemléletét kibékítsük. és összeegyeztessük a mentalizmus filozófiai tényével.

Az illúziókkal és hallucinációkkal kapcsolatban végzett korábbi vizsgálatunkban eredetüket az elme azon hajlamára vezettük vissza, hogy képeit külsődlegesítse és mint elkülönült entitásokat lássa. Nagyon fontos most arra emlékeznünk, hogy még akkor is, ha tudjuk, hogy bármilyen illúzió ilyen természetű, és ha fel is fedeztük ezt, és mentálisan ki is javítottuk az érzékelés tévedését, nem tudunk szabadulni attól, hogy nem pontosan ugyanúgy észleljük őket, mint annak előtte. Éppen úgy továbbra is megjelennek, felismerésünk ellenére. A gondolkodás segítségével tudhatjuk, hogy illúziós jelenségekkel állunk szemben, mégis tehetetlenek vagyunk, hogy ellenálljunk tovább folytatódó létük erejének és tartós valóságuk varázsának.

Ez a pozitív bizonysága észlelésünk és az elme rejtélyes ereje bonyolult tulajdonságának, hogy saját készítményeit rakja rá az érzékelésünkre – éppenúgy, mint az álom alatt – anélkül, hogy személyesen tudnánk róla, vagy kontrolállni tudnánk.

Ezen illúziók lehetősége és uralkodási hajlama az egész emberiség számára figyelmeztető jel kell, hogy legyen, és arra kell, hogy intse őket: meg kell vizsgálniuk a gondolkodás segítségével, nincsenek-e hasonló illúzióknak alávetve más esetekben is, amelyről eleddig szokásszerűen azt hitték, hogy vitán kívül állnak. A bűvészek nyilvános mutatványai is, amelyek azt láttatják velünk, ami ellentmond a tényeknek, azt bizonyítják, hogy nagyszámú ember egyidőben kollektíven eshet áldozatául az illúzióknak, sőt az egész emberiség hajlamos egy általános illúzióra. Nem azért válhatott általánossá az emberek elméjében a világ külsődleges és materiális voltának

illúziója, mivel valamennyien pszichológiai és fiziológiai hasonlósággal rendelkeznek. Amikor felfedezzük, hogy a mélyen gyökerező hallucinációk uralhatják az embert, a további felfedezésre is hamarosan rájövünk, hogy a kollektív emberi fajt is uralhatják és kényszeríthetik. És az is tény, hogy a világ anyagi és külső voltának erős illúziójában valóban az egész világon minden ember állandó jelleggel részesül. Ezért hasonlították a régi indiai bölcsek a tudatlan emberiséget alvó és álmodó fajnak, a felvilágosultakat pedig azoknak, akik éberen vannak, tudatuk teljes birtokában.

Röviden, az anyagban való hit nem más, mint egy súlyos és mezmerikus illúzióban való hit. Az igazság filozófiájának ez jelenti a materialista kornak küldött üzenetét, amely figyelmeztetést is jelent: nincs értelme puszta fantomokat üldözni. A lidércnyomásos álom rémülete megszűnik, amikor felébredünk és felfedezzük, hogy nem valódi dologról van szó. Hasonlóképp az illuzív anyag – egy agyagbálvány, amelyet a vak imádók népes tábora tévesen imádott – elmére gyakorolt erejét is megdönthetjük, ha felébredünk és felfedezzük az Igazságot. Ennek a filozófiai felfedező feladatnak fáradsággal teli nehézsége ahhoz hasonlítható, mintha egy álmodót akarnánk meggyőzni – még álma idején – arról, hogy mindaz, amit álmában lát, csak képzelt dolog. Mi – bár ébren vagyunk – mégis ilyen képzelt világban élünk, de ez a kijelentés éppen olyan hihetetlennek hangzik számunkra – ébrenlétünk alatt –, mint amilyen a feltételezett álmodónak lenne az.

A régi bölcs görögök azt tartották, hogy a filozófia halál. Ezt úgy értelmezhetjük, ahogy akarjuk. Sok haldokló és vízben fuldokló ember úgy észleli múltját, mint gyorsan elsuhanó éber álmot.

A filozófia azt a módot keresi, hogy az embereket ráébressze arra, hogy felismerjék: nemcsak haldoklásuk és vízbefulladásuk közben, hanem jelenlegi éber állapotukban is, az élet egész szövete nem más, mint tiszta gondolat. Ha ui. ráébrednek az igazságra életük: vagyis munkájuk, szórakozásuk vagy szenvedésük, egészségük vagy betegségük alatt, tudni fogják, hogyan fogadják el azokat a változó forgandóságokat, amelyek elől senki sem menekülhet.

Ne féljünk attól, hogy ekkor tiszta álmodozókká kell válnunk; ellenkezőleg: miután behatoltunk mind az éber állapot, mind pedig az álom mögé rejtett valóságba, ettől kezdve tudni fogjuk, hogy mit kezdjünk az álmokkal és megtanuljuk, hogyan kell igazán és szüntelenül aktívnak lenni, nem csupán a saját javunk, hanem mások érdekében is. Míg a tudatlanok vakságban élnek, mi kezdünk fényben élni, és míg a tudatlanok az illúziókat ápolják, addig mi az igazságot fogjuk. Nem fogunk a földi életnek ebből az álmából megszökni, mivel ebből nem is tudunk: nem a mi individuális véges elménk az, amely ezt az álmot létrehozta, de nem is a mi véges elménk az, amely véget vethet neki. El fogjuk fogadni minden felfoghatóságában és hiába nem keressük, hogy tagadjuk. A tevékenységet támogatni fogjuk, nem pedig attól elriasztani, de álmunkban valahogy egy olyan alvó emberhez leszünk hasonlóak, aki ugya-

nakkor tudja, hogy alszik és álmodik. Nem fogjuk megengedni magunknak, hogy a keserű lidércnyomásos, vagy a kellemes álom elragadjon bennünket, hanem a nyugtalanság és izgalom helyett mindig a békét keressük majd.

A valótlanból a valóságosig. Kemény munkával átléptünk egy nehéz határon, de utunk különböző pontjain bizonyos probléma ismételten felmagasodott előttünk, amivel most szembe kell néznünk. Szükségszerűen ui. ez a kérdés felmerül: ha a külsődlegesen észlelt dolgok tulajdonképp csak gondolatok, léteznek-e egyáltalán? Vajon valamennyi tárgy valótlan? Ha így van, hogyan lehet mégis, hogy napi tapasztalatunk botrányosan ellentmond ezeknek a meglepő lehetőségeknek?

Senkinek nem kell megriadni és félni. Egyáltalán nem tagadjuk semmilyen tárgy létét, amelyek világtapasztalatunk részét alkotják. Tisztán kell azonban most látnunk ebben a kérdésben.

Michelson és Morley kísérletei, amelyek megelőzték Einsteinét, kimutatták, hogy a fény sebessége állandó, holott minden szokásos tapasztalat, tudományos nézet alapján jóval nagyobbnak kellett volna lennie. Ezek a kísérletek így nagy meglepetést váltottak ki. Ez ui. nemcsak metafizikai spekuláció eredménye volt, hanem egy megfelelő eszközökkel végzett tudományos munka eredménye. A kísérleti eredmények ellentmondtak a várakozásnak és annak, aminek történni kellett volna. Nem lehetett illúziónak venni, valóságnak kellett elfogadni.

Vajon a bokorban vélt útonálló – amit az alkonyban a vándor tévesen annak vél – valódi-e vagy nem? Ha nem, akkor mi? Hogy a vándor ezt az útonállót látta, azt jelenti, hogy létezik, még akkor is, ha csak mint illúzió létezik. Ez egy fontos különbséget vet fel, mégpedig a *valódi* és a *létező* értelme és jelentése közötti különbséget. Miért profitálunk most a VI. fejezetben tárgyaltakból, amikor a szavak tényleges és látszólagos jelentését vizsgáltuk? Újra meg kell vizsgálni a kérdést, és meg kell látnunk mit is értünk ezeken a meghatározásokon, mivel a relativitás is felvetette az egész gondolatot. Ehhez először is az illúziók korábbi vizsgálatához kell visszamennünk.

Mind az útonálló, mind pedig a bokor a tapasztalt lét közös tulajdonságában osztozik, és csak ezen a módon lehet igazolni létüket. A közelebbi vizsgálat azonban az elsőt nem valódinak fedezi fel, míg az utóbbit annak. Ezt a vizsgálatot azonban csak akkor végezzük el, ha valami kétely támad fel bennünk az első tapasztalattal kapcsolatban. Mindaddig, amíg elégedettek vagyunk azzal a tudással és ismerettel, amellyel rendelkezünk, elfogadjuk az első benyomásokat valódinak; ha azonban ezek közvetlen összeütközésbe kerülnek más tényekkel, amelyek újabb tapasztalatok folyamán keletkeznek, csak ekkor kérdőjelezzük meg valódiságukat, és akkor kezdjük behatóbban megvizsgálni, hogy korrigálni tudjuk.

Ha egy illúziót ilyennek ismerünk fel, akkor kezdünk kételkedni érzékeink helyességében, ha egyelőre még el is fogadjuk az általuk közölt tapasztalatot; ekkor abban a

helyzetben vagyunk, hogy két egymás mellett létező „valóság”-gal rendelkezünk. Ez az abszurd helyzet azt jelenti, hogy nem teljesen bízunk érzékeinkben, amit a tárgy valóságával kapcsolatban közölnek velünk, de a tárgy létével kapcsolatban közölteket elfogadjuk. Ez azt is jelenti, hogy valamit valósnak nevezni, nagyon kétes és veszedelmes eljárás. Mi lesz pl. az „anyag” mindennapi tapasztalatából, amikor ez ellentmond a tiszta észnek? Ezért **annak látszani,** vagy **annak lenni,** az két különböző dolog. Meg kell tanulnunk, hogy a két fogalom közötti megkülönböztetésre gondot fordítsunk. Az illúzió összezavaró ellentmondásai eltűnnek, amikor megértjük, hogy különböző nézőpontok természetszerűleg különböző tapasztalatra vezetnek, hogy a gondolkodó ész nézőpontjáról valószínűen másképp látjuk a tárgyat, mint az érzéktapasztalat nézőpontjáról, és hogy primitív szemlélet az, ha az ilyen tapasztalatot szankciónak kiáltjuk ki. Egy illúzió léte – mint példánkban az útonálló léte – nem tagadható. Abszurd dolog lenne tagadni bárkinek az útonállóról szerzett tapasztalatát, mivel egy illúzió tagadása azt jelentené, hogy a tapasztalat tartalmát tagadnánk, azt, ami adva van a tudatban. Csak azt tehetjük jogosan, hogy a tapasztalat helytelen kiértékelését utasítjuk vissza, vagyis valódiságát kérdőjelezzük meg. **Létezik,** de léte **nem valóságos**.

Ténylegesen különbséget kell tennünk a lét különböző fajtái között, mivel most már látjuk, hogy valami létezhet és valódi is lehet egyszerre, de lehet olyan is, hogy csak létezik, de nem valódi. Itt megint annak a szükségét látjuk, hogy egy szó jelenté-

se mögé nézzünk. Egy korábbi fejezetben rámutattunk, hogy a **tény** szóval kapcsolatban téves interpretációk léteznek, és a mostani **létezik** és **valódi** szavak analízise hasznosnak bizonyult, bár azok, akik eleddig soha nem gondolkodtak el efölött, helytelenül azt tételezik fel, hogy már ismerik ezt a jelentést!

E szavak a legtöbb embert félrevezetik, mivel azt gondolják, hogy bármi, ami **megjelenik** előttük, az szükségszerűen valódi is kell, hogy legyen. Ez a tévedésük abból a hitből származik, hogy mivel a dolgokat észlelik és felfogják, azok ezért valódi dolgok. Az észlelés azonban nem elég bizonyítéka a valóságosnak. Lehet ui. helytelen észlelésünk, képzeletbeli észlelésünk még az ún. **valódi** észlelések között is! A delíriumban levő emberek kék kígyókat láthatnak, és senki nem merészeli azt állítani, hogy ezeket a kígyókat nem tapasztalják. E kígyókról tehát az mondható, hogy léteznek, mivel a delíriumban levőknek az elméjében létezniük kell, akik előtt kétségtelenül valódian léteznek. Hasonlóképp senki nem tagadhatja, hogy az objektív dolgok léteznek, mivel ezeket az emberek elméi tapasztalják, akik szintén kétségtelenül valódinak is tekintik őket, de mindkét esetben a filozófusnak meg kell kérdőjeleznie nem a létüket, hanem a valódiságukat.

Mindenki láthatja és senki nem kétli, hogy előttünk magasodik pl. egy téglafal. Amikor azt mondjuk, hogy e falnak csak mentális léte van, teljesen helytelen és ostoba dolog ezt a kijelentést annak venni és annak értelmezni, hogy a falnak ezért nincs is léte. És amikor azt mondjuk, hogy érintjük ezt a falat, nem azt értjük ezen, hogy

egy valós fal ideának nevezett árnyékát tapintjuk, hanem azt, hogy az érintés maga idea, és hogy a fal különböző mentális érzékelései jelentik az összeset, amelyet mi a falról valaha is megtudhatunk, nem pedig azt, hogy az egy valódi materiális falnak a másolata, amely testünktől függetlenül létezik. Ostoba és unintelligens lenne ennek a vizsgálatnak az eredményeit félreértelmezni és azt állítani, hogy egy látott és észlelt fal csak a valódi falnak az árnyéka, hogy az a szék, amelyen jelenleg ülünk, a valódi széknek csak egy másolata. Mind a szék, mind a fal valójában éppenúgy létezik a mentalista filozófus számára, mint a materialista számára, a kettő közötti nézetbeli különbség az, hogy az előbbi mély gondolkodás segítségével hatolt létük valódi természetébe. Ennek eredményeképp sohasem tagadta őket. És ha ez a filozófus azt gondolja, hogy a szék, amelyen ül és a toll, amellyel ír, nem léteznek valóságosan, sohasem fárasztja magát, hogy bármilyen könyvet is írjon. Azoknak pedig, akik tiltakoznak, hogy a mentális valóság azt jelenti, hogy egyáltalán nincs valóság, ez a filozófus azt válaszolhatná, hogy nincs más, mint amit mi, emberi lények ismerünk.

A „valódi” szónak csak akkor van értelme, amikor ugyanolyan módon megkülönböztetjük a „nem valódi” ellentétpárjától, mint ahogy egy szín csak. a kontrasztjával különböztethető meg. Ezért a valóságra nem található megfelelő definíció, amíg az ellentétének a helyes értelmét és jelentését nem találjuk meg szintén. Az emberek jelenleg gyakran elkövetik azt a hibát, hogy azt gondolják, hogy mivel egy tárgy nem valódi, ezért láthatatlannak is kell lennie. Az illúziók ennek az ellenkezőjét bizonyít-

ják. A világ mind a filozófus, mind pedig a tudatlan előtt látható, de míg az utóbbi olyannak véli, amilyennek látja, az előbbi viszont fizikailag nem valódinak, hanem mentálisan szerkesztettnek tartja.

A tárgyak fizikailag és külsődlegesen látszanak, de nem létezhetnek az elme róluk alkotott szerkezetétől függetlenül. A filozófia nem azt mondja, hogy kételkedjünk a dolgok tényleges megjelenésében, és nem kell feladni azt a hitünket sem, hogy léteznek, csak arra tanít, hogy vizsgáljuk meg és győződjünk meg, milyen léttel rendelkeznek: illuzórikussal vagy valódival, és tegyünk különbséget aközött, ami csak színlelt valóság, pedig csak egy puszta idea, és az igazi valóság között, ami örökké változatlan.

Alapvető különbség van a „nem valódi” és a „nem létező' kifejezések között. Sietősen ne ugorjunk keresztül ezeken a szavakon: a leggondosabban kell eljárnunk, amikor bármi ehhez hasonlót akarunk leleplezni. Jogosan mondhatjuk pl. hogy egy meddő asszony fia nem létező valami. A bokorban vélt útonállóról azonban már nem mondhatjuk hasonlóképp, hogy nem létező, csak azt, hogy nem valóságos. Léte ui. van – bár valósága nincs – pusztán azért, mert észleljük. A két kategória értelmét és jelentését illetően tökéletesen különbözik egymástól, és nem szabad összetéveszteni. Gondosan meg kell különböztetni egymástól a nem létező dolgokat a létezőktől, amikor mindkettőt illúziónak minősítjük. Egy négyszögletes kör az első kategóriába tartozik, mivel még elképzelni sem lehet. Ez üres, értelem nélküli frázis, míg egy siva-

tagban látott délibáb a második kategóriába sorolható, mivel kétségbe vont jelenségről van szó. Az első soha semmilyen körülmények között nem figyelhető meg, az utóbbi azonban bizonyos feltételek között látható.

Fontos, hogy vigyázzunk ezért, nehogy összetévesszük az abszolút mentális létet az abszolút nem létezővel. Minden, amit látunk és megérintünk, valójában létezik. Erre vonatkozóan nem lehet a legkisebb kétely sem, de nem azon a módon létezhet, ahogy mi hisszük. Létezhet mentálisan ugyanakkor, amikor fizikailag nem létezik.

Most még közelebbről meg kell vizsgálnunk azt, hogy mit értünk azon, amikor a „valódi” szót alkalmazzuk. Képesek vagyunk valamiféle képet is kialakítani elménkben erre vonatkozóan? Ha igen, akkor az a zavaró helyzet áll elő, hogy mások is képesek, és az nem feltétlenül azonos a miénkkel.

Az a tan, amely a valódit úgy tekinti, mint ami mérhető és súlyozható, és amely kimondja, hogy valamennyi mentális dolog a „valódi” fizikai világ fölött lebegő kivilágított ködféleség, amely nem képes egyáltalán befolyásolni azt, rossz tudomány és még rosszabb filozófia, nem elfogadható. Mi akkor a valóság próbatétele és mik a jellemző tulajdonságai? Ha azt válaszoljuk, amit a többség, vagyis hogy egyedül a dolgok külső világának tapasztalata valódi, vagy azt, amit a kisebbség, vagyis hogy egyedül a gondolatok belső világának tapasztalata valódi, egyaránt azt jelenti, hogy nem vesszük tekintetbe, hogy az ilyen nézet a valóság érzésén alapszik, és elfelejtjük, hogy hasonló érzésünk van álmunk idején is, amit mind a két említett nézet nem va-

lódinak tart. Ezért haszontalan dolog érzés alapján ítélkezni. Először olyan definíciót kell találnunk, amely mindig helytálló. Kevés ember van, aki ilyen lelkiismeretes módon ügyel a definícióra; az emberek általában csak érzésük vagy temperamentumuk szerint ítélkeznek. Ennek az a következménye, hogy a **valóságot** csak **képzelik,** csak a valóságról alkotott saját **ideájukat** tanulmányozzák, és ezért sajnálatos módon nem tudják elkerülni, hogy ne önmagukat csapják be, csak azt fogadva el, ami tetszik nekik, nem pedig az igazságot.

Egy időben a tudomány azt állította, hogy a világ mögött levő valóság atomokból épül fel, később pedig, hogy a valódi anyagot molekulák alkotják, még később pedig azt, hogy a tárgyak elektronokból állnak. Most kezd valami mást is mondani. A tudomány most megvallja, hogy semmi garancia nincs arra, hogy a feltételezett világanyag végső titkára jött rá. Nem kellene-e ezért kidobni a **valódi** szót a szótárából, és nem kellene-e teljesen elejtenünk nekünk is? Mert mind a tudomány, mind pedig mi csak azzal foglalkozunk, ami megjelenik előttünk, nem pedig azzal, ami végül rejtve van az atomok, molekulák és elektronok mögött. Mivel a tudomány már megégette egyszer a kezét, megtanulta, hogyan álljon rugalmasan a valóság fogalmával szemben. Megtanulta, hogy soha se mondjon ki végső állítást erről a nehezen megfogható szóról. Így az emberi megismerés útja a progresszív felébredés az illuzórikus dolgokból, amelyek **léteznek,** de amelyek végső soron **nem valódiak.**

A teljesen megismert tény a valóság, míg a tárgy végső ismerete az igazság. Ez csak gyakorlati szempontból helyes addig, amíg a Végsőt el nem érjük. Ott ui. nincs két dolog, csak egy, és ezért nincs különbség az igazság és valóság között. Az európai metafizikusok kifejlesztettek egy plauzibilis doktrínát, amely megtöbbszörözi a valóság fokozatát. Közelebb kerültek volna az igazsághoz, ha azt mondták volna, hogy a valóság **megértésének** van több fokozata. Ebben az egységben, amely a változatlan valóság, egyáltalán soha nem lehet semmiféle fokozat. Ahogy ui. az ősi indiai filozófusok – nem misztikusok – helyesen mondták: **az a valóság, ami a saját jogán és minden kétségen túl és az ember individuális elképzelésétől függetlenül nemcsak bizonyságot ad saját létéről, hanem ami az örökké változó világ áramlása közepette is örökké változatlan marad. Az ilyen valóság jelenti a filozófia legfontosabb keresését, nevezzük ezt akár „Isten”-nek, „Lélek”-nek”, Abszolút”-nak, vagy más hasonlónak.**

Mi lett abból a millió és millió emberi lényből, akik már meghaltak? Mivé váltak a történelemben fel sem jegyzett királyok prehisztorikus palotái? Mindnyájan porrá váltak és eltűntek. Mivé vált azonban AZ, amely ezeknek az embereknek és épületeknek a formáiban megjelent? Aki ezt anyagnak vélte, nem tudta, hogy tulajdonképp az elmével állt szemközt. Ezzel kapcsolatos vizsgálatunk nem csak az anyag megjelenési formáin kell, hogy átvigyen bennünket, hanem az elme működésén is. Ez a vizsgálódás a végső és állandó valóság utáni vizsgálatot, a filozófiát jelenti.

Amikor olyan szerencsések leszünk, hogy az ilyen valóság teljesebb megértésére jutunk, a régi bölcsekhez hasonlóan azt fogjuk találni, hogy ez a rejtélyes világ nem áll vele ellentmondásban, ahogy ettől félünk. Egy finomabb értelemben ui., amelyet jelen szintünkön még nem értünk, minden dolog egyformán valódi. A világ sem illúzió, lényegét tekintve. A dolgok nem önmaguk illuzórikusak, hanem csak a róluk való megértésünk az, ahogy azt az érzékeink tálalják elénk. Senkinek nem kell könnyet ejtenie az anyag elvesztése miatt. Az anyag olyan valami, amit sohasem birtokoltunk és következésképp a veszteség sem valóságos veszteség. A gondolatunkban feltárult világ az egyedüli világ, amelyet megismertünk, de nem a végső világ, amit meg fogunk ismerni. Ezért az igazság semmitől nem foszt meg bennünket. Az, aki a világtól aszketikus megvetéssel elfordul, a valóságtól fordul el; ennek az embernek először saját magát kell kijavítania és csak ezután lesz képes megtanulni, hogy helyesen megértse, mi az a valami, ami mint világ jelenik meg. Hogy ez mi, hogy ez a végső valóság mit jelent az ember élete számára, az a filozófiai keresés második célja, mivel hamarosan rájövünk, hogy mindkét kérdés egy kérdésbe olvad össze. És ez jelenti azt a második jutalmat, amit a filozófia adhat nekünk, mivel megtanít arra, hogy a valóságban hogyan éljünk tudatosan, nem pedig az illúziókban vakon.

A világ, mint gondolat. Eleddig egyes tárgyakkal és elkülönült dolgokkal foglalkoztunk, és azt találtuk, hogy ezek végső soron nem mások, mint ideák. De emlékeznünk kell, hogy ezek a tény-darabok, amelyeknek az ideák tekinthetők, napi életünk-

ben állandóan és folyamatosan jelentkeznek. Ezért ezeket most össze kell raknunk egy egészbe, össze kell fűzni őket egy világ-folyamattá és így kell viszonyítani a világhoz, amelyben élünk. Azt találtuk vizsgálataink során, hogy minden élettelen dolog és minden élő teremtmény nem más, mint mentális konstrukció. Az egész világ ezen tárgyak és teremtmények összeillesztéséből tevődik össze, a maguk teljes egészében. Van-e most elég bátorságunk, hogy intellektuális fejesugrást végezzünk, vagyunk-e elég merészek ahhoz, hogy egyenesen arra a logikai végkövetkeztetésre jussunk, hogy az egész világ maga is csak egy idea?

A világ a viszonylatok világa, összekapcsolt színek, hangok, terek és idők és ezektől függő dolgok hálója; valamennyi dolog egyik a másikához viszonyítva létezik, de maguk a relációk végső soron ideák. *A múló világ korlátlan panorámája mentális*. Ez az az óriási gondolat, amivel szembenézünk, hogy a téren át száguldó naprendszerek éppen olyan mentális szerkezetek, mint ez a toll, amellyel leírjuk, hogyan jutottunk erre a következtetésre. Az univerzum a maga mérhetetlenségében végső soron az elme kreációjából áll, nem más, mint külső világunk pszichológiai képe, egy óriási mentális konstrukció. Az érzéktapasztalatok ui. mindent átölelnek, és az ember ezeken kívül semmit nem ismer.

Egyedül a mentalizmus ad erre megfelelő magyarázatot. Megmagyarázza azt a módot, ahogyan az elme megteremti saját terét az összes, szintén maga teremtette tárgyak számára. A tér éppen olyan idea, mint a tárgyak, amelyek úgy látszanak, hogy

benne vannak. Ha – ahogy a relativitás már kezdi feltárni – a tér-idő a materiális tárgyak világának folyamatossága, akkor bármi legyen is ez a rejtélyes negyedik dimenzió, csak olyan lehet, ami az elmén belül van, vagyis végső soron maga is mentális. Így, bár azzal kezdjük, hogy az univerzumot olyannak tartjuk, ahogy az az elme előtt **megjelenik,** végezzük pedig azzal, hogy rájövünk, hogy tulajdonképp nem más, mint az elme által alkotott **konstrukció.**

Hogy a világ körülöttünk és testünkön kívül létezik, az bizonyosság, nem pedig csalódás. Hogy ez a világ elménken kívül létezik, az nem bizonyosság, hanem csalódás. Semmi olyan nincs ui., ami az elmén kívül, vagy belül létezik. Az ideák egymáshoz viszonyítva lehetnek kívül és belül, de valamennyien nem tér-viszonyban állnak az elmével. A dolgok extra-mentális világa nem létezik. Az emberek azonban mindenhol ebben hisznek! *Az ember teste része a világnak, a világ csak egy idea, így a test maga sem lehet más, mint egy idea*. Ha a világ az őt felfogó elmén kívül létezne, egyáltalán soha nem lehetne felfogni és észlelni, mivel az elme nem jut túl saját állapotán, vagyis az ideákon.

Az öt érzékszerv szerepköre ezért az, hogy olyan helyzeteket hozzanak létre, amellyel az ember részt vesz a testhez viszonyítva kívül álló tárgyak észlelésében. Az érzékek azok az eszközök, amellyel az ember a dimenzió nélküli elméből táplálkozó materiális világ ideáiban részesül. A test funkciója az lenne, hogy a feltételeket bizto-

sítsa a véges individuális, egoista öntudat felmerülésére; e feltételek nélkül a végsőt jelentő elme ui. az maradna ami, vagyis valamennyi lét rejtélyes és egyedülálló ténye.

Abban az első pillanatban, amikor a tudat felmerül – az elme csendje megtörik. **Nem mintha szóra vagy hallgatókra lenne szüksége – ez azonban olyan misztérium, amely egy ideig önmagában kell, hogy legyen.** Az univerzum impresszív tájai és az idő tik-takja mentálisan léteznek csupán. Ez a ránk olyan súlyosan nehezedő világ csak Látszat, az Időtlenből kivetett árnyék. Így arra a végső következtetésre jutunk, hogy sem azért, mert nagyon messze vannak a testünktől, sem azért, mert óriási méretűek, sem azért, mert nagyszámúak, sem azért, mert különböző elemekből állnak, nem tagadhatjuk ezeknek a dolgoknak a mentális természetét. A világ fogalmát – a végső vizsgálat szerint- az elme teremtette és alakította ki. *Nem más, mint mulandó, változó mentális konstrukció.*

Amikor egy előttünk magasodó hegyláncot figyelünk, és csodáljuk a nagyszerű tájat, egy pillanatig sem gondolunk arra, hogy rekonstruált látványban van részünk. A hegyek olyan magasnak és szilárdnak tűnnek, a rajta levő fák olyan zöldnek, hogy mindezeket sehogy sem tudjuk összehasonlítani azokkal a képekkel, amit az elme alkot a nap folyamán. A pszichológia azonban arra tanít, hogy az egész tájkép éppen úgy elme alkotta valami, mint a gondolkodás közben a tudaton átsuhanó képek. Az elmében megjelenő észlelés szükségszerűen mindig újra rekonstruálódik, ezért semminek nem lehet folyamatos léte, és kétszer sem jelenhet meg ugyanabban a tapasz-

talatban. Ami megjelenik, az nem más, mint az ugyanannak a dolognak vélt szüntelen rekonstrukció. Ez az indiai **maya**, a valaha elismert, később pedig félreértelmezett indiai doktrína misztériumának valódi titka. Ily módon értjük meg az illúzióknak egy magasabb tanítását, amely nem csupán az egyes tárgyak észlelésére, hanem az egész világ észlelésére is alkalmazható.

Mert fönt, lent, kint s bent csak azt látni,
hogy minden mint bűvös Árny-színház, forog,
s szekrénybe zárva Nap-lámpánk körül
úgy keringünk, mint árnyék-alakok.

Omar Khajjám
(Szabó L. fordítása)

A mentalizmus azonban nem rombolja szét a szilárd objektív világot. Ugyanott hagyja pontosan, ahol van. Nem tagadja egyáltalán az öt kontinensét a világnak, impresszív nagyszerűségét nem száműzi. Csak – és ezt első ízben – a félreértés helyett kezdi végre megismerni.

Egész múltunk most már csak egy gondolat, de hasonlóképp egész jövőnk is. A jelen mérhetetlen és meghatározhatatlan, ahogy egy korábbi fejezetben láttuk. Még ha el is tudnánk kapni a jelent, azon nyomban máris múlttá válna és ideává alakulna.

Ezért egész életünk – amely magában foglalja egy panorámaszerű világ egész hátterét – *nem más, mint egy gondolat!* Ha egyéb más bizonyítékunk nem lenne, ez egyedül is elég lenne!

Mindaddig, amíg az ember nem látja, hogy a világ nem más, csak egy idea, tulajdonképp materialista, legyen annak akármilyen jámbor, akármilyen vallásos vagy akármilyen „szellemi” változata, mivel olyannak véli az anyagot, amilyen a valóságban nem az. Amikor rájövünk, hogy a materiális univerzum nem más, mint egy mentális tapasztalat, csak akkor szabadulunk meg a materializmustól.

Az ideák jelenléte azonban megerősíti az elme alapvető jelenlétét, amely lehetővé teszi az ideák megismerését. Ezért a világ materialisztikus képe mindent megmagyaráz, csak magát a világot nem! Kihagyja ui. a világról alkotott tudatos ismeretünket, pedig ez az ismeret az egyetlen világ, amelyet ismerünk. Mint ahogy a kör középpontja nélkül nem lehet a kört fenntartani, ugyanúgy nem lehet kivenni az elmét sem az univerzumból, és azt tovább is fenntartani. Mindkettő megbonthatatlanul egymáshoz kapcsolódik. Minden materialista elmélet hajótörést szenved ezen a fatális tényen. Bármit is vizsgáljunk meg ebben a világban, az elme a legelején már jelen van, mivel a vizsgált dolog csak a tudatban létezik. Sőt, a végső entitást is az elme jelenti. Semmilyen ponton, semmilyen számításból nem lehet kizárni.

Keresésünk célegyeneséhez közeledünk. A világot eddig egy óriási és nagyszerű látszatnak ismertük meg vizsgálatunk folyamán. Minden látvány azonban magában

foglalja egy látó, egy megfigyelő létét is. Mi az a misztérium, amely a világjelenség alatt rejtőzködik? Úgy látszik, hogy a mentalizmus gyenge pontja talán az, hogy ahhoz a következtetéshez akar vezetni, hogy a világ valakinek a személyes mentális alkotása lenne. Ez a következtetés azonban abszurd dolog lenne, mivel ez magában foglalná azt, hogy szeszélyesen és akaratunkkal, pusztán képzeletünkkel új csillagokat tudnánk kialakítani, vagy fantáziánk önkényes alkalmazásával egész városokat létrehozni. A csillagok és városok azonban már léteztek jóval előttünk, ahogy ezen a világon megjelenhettünk volna, és valószínűen létezni is fognak még azután is, ha már mi nem leszünk, míg a képzelt csillagaink és városaink néhány pillanatnyi lét után eltűnnek. A Himalaya hegyvonulata ott van a helyén, akár gondolunk rá, akár nem, léte viszonylag jóval állandóbb, míg szeszélyes gondolataink mulandóak. Túl van elménk ellenőrzésén: nem tőlünk függ a léte. Akkor honnan veszi a mentalizmus azt a merész és fantasztikus állítást, hogy a fenséges Himalaya pusztán csak idea lenne, pusztán csak gyenge emberek mentális állapota, akik még egyetlen cédrusbokrot sem tudnak teremteni gondolattal, nemhogy a világ leghatalmasabb hegyvonulatát!

Ez a kritika jogos, de teljes félreértésről tanúskodik. Amellett, hogy továbbra is mereven fenntartjuk, hogy minden kialakult, létező fizikai dolog csak mint gondolat létezhet, nem szabad abba a súlyos tévedésbe esnünk, hogy ezek a gondolatok egy különálló individuális lény véges elméjében keletkeznek. Nem itt keletkeznek és nem is keletkezhetnek. Ez ui. további következtetésre vezetne, mégpedig arra, hogy egy

individuális valón kívül nem létezne semmi – ahogy ez ebből a téves következtetésből levonható lenne. Az igazság filozófiája azonban nem ilyen következtetésre jut. Nem azt mondja, hogy kicsiny, korlátozott valónk az egyedüli valóságos és minden más illuzórikus. Ezt a téves következtetést nevezzük szolipszizmusnak (szolipszizmus: a szubjektív idealizmus végletekig vitt formája, amely csak a szubjektív tudat, az „én” létezését ismeri el, és a világot csak az egyéni tudat alkotásának tekinti.), ami nem más, mint tiszta őrültség. Ha ez igaz lenne, szegény véges agyunk lenne az univerzum teremtője és fenntartója!

Minden fizikai tárgy nem más, mint idea, de nem az ember individuális és független elméje teremti, csupán csak részt vesz benne. Ha ui. még mélyebben megvizsgáljuk a kérdést, azt találjuk, hogy *az ember individuális elméje végső soron egy univerzális elmének a része*, és itt van az, ahol ennek az ideának a forrását kell keresnünk. Nem állíthatjuk azt, hogy az ember maga **teremti** a materiális tárgyak ideáit, de azt igen, hogy **rendelkezik** velük. Egy idea ui. a hozzátartozó elme nélkül felfoghatatlan. *Az elme miriád megjelenése meglepő ellentétben áll magának az elmének a tökéletes és elsődleges egységével. Az individuális dolgok sokasága, amelyek valójában ideák, végső soron egy mindent átfogó elme ideáinak kell, hogy legyenek. Be kell hatolnunk az individuális elme mögé és íme!, egy univerzális elmére bukkanunk, ami ennek az individuális elmének a rejtett valósága és a materiális tárgyak ideáinak eredete.* A mentalizmus nem azt mondja ki, hogy a világ valamilyen individuális kreáció lenne,

hanem azt, hogy a világ ennek és nem a „mi” elménknek a kreációja. Nem azt tanítja, hogy a világ valamely ember, vagy más lény individuális elméjének a terméke. Az általános tapasztalat egyedül elég arra, hogy az ellenkezőjét ne higgyük el. Az elme és a való természetébe vizsgálataival mélyen behatoló egyetlen filozófus sem állítja ezt. Ezt a vizsgálatot azonban majd csak a következő kötet tartalmazza, ahol az elme magasabb misztériumait fogjuk feltárni.

Ennél a pontnál megint felvehetjük a jóga és a filozófia két össze nem függő végét és összeköthetjük őket. Amikor ui. az elmét már jobban megértettük, akkor jobban meg fogjuk érteni a miszticizmus megfelelő helyét és a jóga ritka gyakorlatait. Aki ilyen gyakorlatokat már folytatott, annak számára lényegesen könnyebb megérteni a mentalizmus igazságát. Az ilyen ember ui. már **érezte** a világ nem valós voltát; azok azonban, akik még sohasem végeztek ilyen gyakorlatokat, először nehéznek találják, hogy higgyenek a mentalizmusnak. „Hogyan lehet ez a szilárd és tapintható világ csak egy idea? Ez nonszensz! – mondhatják gyakran. Az anyag keménysége megtéveszti őket, a jógi számára azonban könnyebb ezt a kemény anyagot képzeletté, az egész világot pedig gondolattá alakítani.

A jógát részben olyan eszköznek lehet tartani, amely az elmét a mentalizmus elfogadására készíti elő. Amikor ui. az elme már képes lesz ilyen finom megkülönböztetésre, amelyet a jóga-rendszerek gyakorlatával szerez meg, könnyebben megértheti ezt az elismerten nehéz tant. Az ilyen gyakorlatokkal olyan erő fejleszthető ki, amely

a figyelmet a külső fizikai környezetből visszavonja és az ideák belső állapotára rögzíti. Mindez olyan kellék a filozófiában, amely a mentalizmus igazságát segít megérteni és elfogadni. Az az elme, amely sohasem gyakorolta a meditációt és sohasem végzett teremtő munkát, elkerülhetetlenül elbukik e nagyszerű tannak már a küszöbénél, az előzőleg gyakorlatoztatott és hajlékonyságra és absztrakcióra kiművelt elme azonban, amely teljes koncentráltsággal, a külvilág teljes kizárásával képes saját gondolatait figyelni, át fog jutni ezen a küszöbön, és fel tudja majd fogni a dolgok eleddig rejtett képzeletbeli voltát.

Az elme univerzális volta és a mentalizmus belevonása számunkra, nyugatiak számára is lehetővé teszi, hogy **kezdjük** megérteni, hogyan lehetnek és működhetnek tökéletes összhangban a tudományos törvényekkel olyan különleges sajátosságok, amelyek létezése az ősi Ázsiában már régóta ismert volt; hogyan alapozhatók meg ténylegesen a telepátia, a jelenés, a gondolatolvasás és a gondolatátvitel jelenségei, a primitív és középkori vallástörténet, a miszticizmus és a jóga összes mágiája, csodája és bűvészmutatványa; hogyan lehet a „karma” kevéssé ismert energiája éppen úgy univerzálisan és szüntelenül jelen, mint a hasonlóképpen rejtélyes elektromos energia, és hogyan lehet működésében és hatásában éppen olyan pontos és precíz.

Ahhoz a megállapításhoz jutottunk tehát, hogy a világ idea, ehhez azonban csak a tapasztalat legélesebb vizsgálatával jutottunk el igazolható és bizonyítható tényeken csiszolódott koncentrált elme segítségével. A meditációs gyakorlatot végző jógi is

ugyanide jut, de más úton: a finom érzésen alapuló transzon keresztül. A tudomány részére azonban az érzés nem elfogadott mérce. Amikor meditációba merül, élénken érzi a világ álomszerű jellegét, hogy valójában mint egy óriási gondolat fogható fel. Amikor azonban tovább próbál menni és be akarna hatolni a valóságba, amely így fejezi ki magát, nem lesz képes megérteni a kettő közötti valódi kapcsolatot és zavarba esik. A világot aláértékeli: a benne levő teremtmények kifejlődési eszközének véli. Ettől kezdve temperamentum szerint elszakad a világtól, a világi gyakorlati tevékenységet haszontalan dolognak tartja. (Egy negyedszázaddal ezelőtt a teljes magányban és egész napos meditációs gyakorlatok eredményeként az első fejezetben leírt mély transz-állapotban misztikus exaltációkban volt részem. A társadalmi életbe való visszatérés után számomra is minden tevékenység üresnek és céltalannak, az emberek pedig látomásoknak tűntek. Ilyen kiegyensúlyozatlan állapotba kerülhet az ember a miszticizmus eredményeként, amelyet a filozófia nem ellenőriz és szabályoz. A filozófus a legcsekélyebb mértékben sem veszti el soha az egyensúlyát.)

A filozófia nélküli jóga egyik hatása – a váltakozó nyugalmi állapottól eltekintve – az, hogy az emberrel megláttatja azt, hogy a világ csak álom, és hevesen érezteti vele, hogy a szokásos lét mindennapi tapasztalata a valóságot nélkülözi. Ez magyarázza, hogy a misztikus miért menekül el a mindennapi élettől, miért nem kedveli a tevékeny életet és miért fél a gyakorlati világtól. A misztikus azonban ezzel megáll a félúton. Ez ui. nem lehet a célja a filozófiának. A filozófia legnagyobb eredménye az,

ha az emberrel éreztetni tudja az álomszerű világot, de meg tudja értetni azt is, hogy ez a világ magasabb értelemben mégis valódi, mivel lényege nem más, mint a valóság maga.

Ahogy az éretlen misztikus elfogadja valóságba történő belépése illúzióját, ugyanúgy fogadja el azt a további illúziót is, hogy adja fel személyes énjét. Tulajdonképp ez történik időszakosan a meditáció alatt, vagy kissé tartósabban, ha külvilági életében egy mártíromság-komplexuma fejlődik ki, vagy a gonosszal szembeni **külső** ellenállásmentességet gyakorolja. A filozófus azonban a belső meglátásban először is látja énje valódiságba vetett eddigi hitének téves voltát, látja hogy énje csak az egésznek a részét képezi, majd a külső világban az emberiség szolgálatának rendeli alá. Ezért az igazi bölcs állandó tevékenységben szorgoskodik, mivel szívügyének tekinti a valódi szolgálatot.

A jóga csak lépést jelent, nem pedig megállást. Amikor bölcsebbek leszünk, azt a jelentőséget tulajdonítjuk neki, hogy utunkon egyik legfontosabb mérföldkövet jelenti, de nem a végcélt. Eredményei nem szabad, hogy megtévesszenek bennünket. Még hosszú út van előttünk, amelyet be kell járnunk. Azokat, akik misztikus vagy vallásos beállítottságúak, minden bizonnyal untatják az elmondottak, és türelmetlenek féltudományos részleteik miatt, mivel nem értik meg, hogy nagy jelentőségű útra vállalkoztak, és ha most a tudományt alkalmazzuk is, nem maradunk meg csak a tudománynál. A lélek belső ekszt ázisa után vágyakoznak, vagy az Istenség új kinyilat-

koztatását szeretnék. Meg kell érteniük azonban, hogy az út, amelyen járunk, fokozatos, és csak így juthatunk előre. Ha fejest ugrottunk a mentalizmusba, ez azért történt így, mert nincs más út, amely elvezethet bennünket **intellektuálisan a valódi Istenhez és az igazi Lélekhez,** a léleknek ahhoz a kielégítő felismeréséhez, amely egyedül tartós. Ehhez az ígéret földjéhez vezető út a látszólag száraz tények vadonján vezet át, de ez nem szabad, hogy a békével. teli meditáció örömét kioltsa. E tények feletti helyes elmélkedés és gondolkodás ui. meghozza a megértést, és ez – a misztikus önabszorpcióval, a morális iskoláztatással, az Isten iránti hódolattal és tisztelettel társulva – lesz a filozófiai megkülönböztetés jógája. Nem távolodunk el Istentől, ahogy a tudatlan tévesen hiszi, hanem ténylegesen közelebb kerülünk hozzá. Nem kell, hogy feladjuk a misztikus eksztázis nagyszerűségét az unalmas és száraz intellektualizmusért, megtarthatjuk, s ugyanekkor felfedezzük az állandó megelégedettséget, amely ezen eksztatikus állapotoktól eltérően nem időszakos, hanem tartós.

Ezeket a kritikákat nem kell rossz néven venni. Ne vakítson el bennünket a jóga igazi értéke a maga jogos helyén és törvényes határain belül. Itt nagyon nagy segítséget nyújthat. A régi indiai tanítók mély gyakorlati bölcsességét láthatjuk abban, hogy ezeket a jóga-gyakorlatokat előírták mindazoknak, akiknek intellektuális ereje még nem volt elég nagy ahhoz, hogy pusztán a gondolkodás ereje segítségével felfogják a mentalizmus igazságát, mivel így ezek az emberek az érzésen, és nem a tudáson és megismerésen keresztül voltak képesek ugyanazt a célt elérni. Ugyanebből az okból

kifolyólag írták elő ezek a tanítók az illúziók tanulmányozását is, mivel abban az időben a fizika, a fiziológia és pszichológia még gyermekcipőben jártak és nem voltak még képesek biztosítani azt az átfogó és részletes vizsgálatot, amelyet az előző oldalak tartalmaznak a modern tanuló számára. A filozófiailag képzetlen jógi azonban mindig ki van téve annak a veszélynek, hogy elveszti azt a hitét, hogy a világ csak idea, mivel az érzésén alapulva alá van vetve az örökké változó törvény törvényének. A jóga-gyakorlattal felvértezett és képzett filozófus viszont sohasem veszti el ezen a szintetikus úton szerzett mély belső meglátását. Ez olyan valami, amely lassan kialakul és kikristályosodik benne. Nem tudja „vissza-fejleszteni”, mint ahogy egy egyéves kisgyermek sem tud visszafejlődni és csecsemő lenni ismét. Az állandó bizonyosság a mentalizmus igazságának olyan teljes meggyőződéséből adódik, ami teljesen megáll a saját lábán, nincs szükség semmiféle gyenge tekintély vagy homályos érzés támogatására. Az ilyen bizonyosság akkor jön létre, amikor ez az igazság nemcsak mint tudományos elmélet, hanem mint tudományos tény látszik.

Mindazonáltal nem szabad soha elfelejtenünk, hogy a mentalizmus maga is csak út, amely a végső igazság felé vezet, egyben gát is, amely az igazságkereső előtt áll. Ezt is meg kell mászni és túl kell jutni rajta. Ezen az akadályon való átjutás nagyon jelentős lépés. Az út a továbbiakban a mentalizmusnak való hátat fordítás után is folytatódik még; a végső valóság ui. nem állhat gondolatokból, mivel ezeknek is az a sorsuk, hogy eltűnjenek; ennek az igazságnak ui. tartósabb alapon kell nyugodni,

mint az ilyen mulandó gondolatok és érzések. Mindazonáltal ezekben a gondolatokban – amelyekre mindent visszavezettünk – láthatjuk e valóság jelenlétének közléseit, annak a valóságnak, amely nélkül ezek is éppen olyan illuzórikusak, mint az anyag. A következő és egyben végső küzdelem magának az ideának a legyőzése lesz. Mind a materializmus, mind pedig a mentalizmus egy-egy szakasznak fogható fel az úton, meg kell érteniük, mire tanítanak bennünket, és amikor levontuk a tanulságukat, mindkettőt otthagyva tovább kell haladnunk a végső cél felé. Csak akkor mondhatjuk; „ez a valóság". Ezért ha most ezt a tanulmányt a következő kérdésekkel zárjuk, hogy „Mi a gondolat?" és „Mi az elme?" és sajnálatos módon itt még nem adhatjuk meg rájuk a feleletet, ez azért van így, mivel ezek a válaszok utunknak egy további, végső szakaszához tartoznak, és most még nem érkezett el az idő arra, hogy ezt megtegyük. Most még a mentalizmus talaján kell, hogy álljunk, ezt kell alaposan tanulmányoznunk, mert ezen a talajon épül fel a végső feltárás épülete.

A balgák, akik a személyeshez ragaszkodnak, amikor egy szenvedő korszak összes gyötrelme arra tanít, hogy haszontalan dolog ez a ragaszkodás, e tanítások látszólagos ürességétől megijednek és rémülten visszakozhatnak. Az intelligensek azonban, akik sokat tanultak, mélyen gondolkodtak és hosszú ideig szenvedtek, készen állnak, hogy elfogadják e tant. Ők ui. megértik, hogy ezzel az igazságot fogadják el a hazugság után; a békét a fájdalom után; a látást a vakság után és a valóságot az illúzió után. Ha később egészen a legtávolabbi pontjáig követik és a legteljesebb felismerésre jutnak,

napjaikat olyan belső harmóniában töltik majd, amely szentebb és áldottabb lesz, mint amilyen bármilyen vallási rituálé segítségével valaha is lehetne, és nyugodt derűvel jobban telített, mint amilyen bármilyen jógatapasztalatból meríthető lenne.

Mindeddig – bizonyos célzásoktól és utalásoktól eltekintve – megmaradtunk a nyugati kulturális gondolkodásban. Ha azok, akik ezeket a tantételeket ismerősnek találják – mivel filozófiailag már képzettek – türelmetlenek, emlékeztetnünk kell őket arra, hogy ezeket a sorokat elsősorban az igazságkeresőnek szánjuk, és ezek között olyanok is vannak, akik a filozófiában nem jártasak. E tan elágazásai nem ismeretlenek a Nyugat számára, pl. az „idealizmus” is ide tartozik. Mindazonáltal nem árt rámutatni arra, hogy ez egy fejlődéstörténeti kifejezés, amely ellentmondó tantételeket is magában foglal. Aki a maga teljességében tanulmányozza pl. Hegel abszolút idealizmusát, Berkeley szubjektív idealizmusát, Kant objektív idealizmusát, Hume nihilista idealizmusát, zavarodottan fog eltávozni. Ez ui. ahhoz lenne hasonlítható, mintha a vallást tanulmányozná, hogy ez a szó mit is jelenthet a közép-afrikai groteszk fabálvány-imádatának nyelvén vagy mit is jelenthet a kvéker keresztények csendes meditációjának megfelelően. Úgy látszik, senki sem ismeri az igazságot az idealizmust illetően, de nem ismeri a hamisságát sem. Vannak olyan idealisták, akik elfogadják Istent, de vannak olyanok is, akik tagadják; úgyszintén vannak olyanok, akik hisznek az anyag létében, viszont más idealisták tagadják ezt. Az idealizmus vizsgálata minden esetben homályba, majd sötétségbe torkollik, mivel maguk az idealizmus

hirdetői is csak a mögötte rejlő misztériumot észlelik. E misztérium irányába tett minden lépésük a találgatásba és a spekulációba vezette őket. Csak az indiai tanításnak sikerült bátran és merészen kikutatni azt a területet, amely az idealizmus és a végső igazság között terül el. Berkeley püspöknek az a furcsa és szokatlan elképzelése volt, hogy azok – akiket tudatlanul bálványimádóknak nevezett – valószínűleg rávehetők lennének, hogy hagyjanak föl a nap imádatával, ha rájönnének, hogy ez nem más, mint saját ideájuk. E püspök jámbor elméjében sohasem derengett fel, hogy a napimádók között vannak, vagy lehetnek olyan bölcs emberek, akik maguk is éppen olyan jól ismerik az idealizmust, mint ő maga. De részben azért, mivel nem tudták felemelni a tömegeket az ilyen metafizikai fogalom szintjére, a Napot fogadták el ebben a földi világban annak, amely legjobban hasonlítható Istenhez. Itt azonban nincs sem helye, sem ideje annak, hogy akadémikus vitába bocsátkozzunk. Ez a könyv nem metafizikai tanulmány akar lenni, hanem az igaság formális és végső testamentumát akarja megmutatni.

Tanácsos lenne talán megmagyarázni azoknak, akik félnek attól, hogy ez a tanítás szükségképpen az ateizmushoz vezet, hogy az „Isten” fogalma nem az ízlésünknek megfelelő fogalom, mivel ez különböző embereknek mást és mást jelent. Nem filozófiai szintre ereszkedve azonban megerősíthetjük, hogy e keresés végén meg fogjuk találni az Istent, de ez az Isten olyan valami lesz, amilyen Ő valójában. Nem a vallás glóriával övezett embere lesz, de nem is a metafizika ritka levegője. Mégis Isten lesz,

akit az ember méltán, de távolról tisztel a keleti és nyugati templomokban, a napsütötte mecsetekben és a szürketéglás kápolnákban, de akit az emberek lábbal tipornak és megpróbálnak más emberek oktalan gyűlöletével és türelmetlen üldözésével kínpadra vinni. Meg fogjuk találni Istent, akinek a karikatúrás képmását a gúnyos racionalisták vagy a keserű ateisták joggal utasítják vissza, és akinek a kegyetlensége ellen jogosan lázadnak fel, de akit helytelenül tagadnak, mivel ez az Isten nem más, mint saját végső valójuk. Meg fogjuk találni Istent, akit az ösztövér aszkéták keresnek, de nem találnak meg a sötét barlangokban és kiaszott testükben, és akire a megcsömörlött élvhajhászok rácsukják az ajtót az éjszakai klubokban és mégis, Aki paradox módon ott van láthatatlanul, észrevétlenül és ismeretlenül mind a barlangokban mind a klubokban. Meg fogjuk találni azt az Istent, akit a meditáló misztikusok és a transz állapotban levő jógik saját szívükben bizonytalanul tapogatva keresnek, de csak Isten békével telt fényének aurája az összes, amelyet érintenek, mivel a láng egy szempillantás alatt kioltaná eksztázist kereső énjüket. De ha egyszer engedelmeskednének, az angyal, akinek a kardja előbb vagy utóbb visszaűzné őket megint a világba, amelyet elhagytak, és megtanulva mi is az, ami körülveszi őket, az önvaló keresése hamarosan feltárná végső titkát számukra, ahogy a régi indiai bölcsek rámutattak erre. Mindezeket az embereket, akik tévesen, de öntudatlanul megpróbálták helyéről kibillenteni a valóságot, és helyére saját képzeletük Istenét, egy maguk gyártotta puszta bálványt ültettek, a filozófia a valódi Isten felé fogja vezetni, akit ettől fogva imádnak

majd, teljes tudatában annak, hogy mit tesznek. Meg fogjuk találni azt a nehezen megfogható világ-esszenciát, amely jelenleg még ismeretlen a mai tudósok előtt és amelyről mint valami energiaféleségről alkotnak fogalmat.

Most már kezdhetjük megérteni, hogy a végső utat miért tanították titokban. A könyvek és a szövegek a tanító birtokában voltak, aki csak azok előtt tárta fel, akik a többi utat már végigjárták. Nem lett volna bölcs dolog a nagyközönségnek tanítani. Az emberek nem képesek elviselni, hogy megismerjék a világ valódi természetének igazságát, és így elmenekülnek az első hirtelen meglátásától az illuzórikus lét közvetlen kényelme felé. Az átlagember részére az a természetes, hogy a világ olyan, amilyennek látja: materiális és rajta kívül álló. Csak hosszú, fáradságos munkával lehetne meggyőzni az ilyen képzetlen embert, hogy materialisztikus realizmusa alaptalan, és hogy a filozófus gondolkodáson alapuló mentalizmusa sziklaszilárd tényeken alapszik.

Semmi alapja nincs annak a félelemnek, hogy az anyag, a tér és az idő nem léteznek az embertől függetlenül. Ez a nem létezés ui. nem fosztja meg őket sem az anyag, sem a tér, sem pedig az idő **érzékelésétől.** Nem elég-e a térben kiterjedő, látszólag objektív világot látni, vagy megfigyelni az időben lezajló eseményeit és érezni szilárdságát? A mentalizmus nem fosztja meg az embert ezektől az érzékelésektől, amelyeket tapasztal, csupán megmagyarázza őket. Valójában milyen különbség az, ami feladatná az emberrel a róluk való illúzióit? A filozófia ui. a tényekhez ragasz-

kodik; az érzékelés tény, de az anyag, az idő és a tér bizonyítottan feltevések csupán. Itt a filozófia sokkal szigorúbb, mint a tudomány. Az ember gyakorlati életében nem jelent kézzel fogható különbséget, csak a mentális életében kell a helytelen fogalmakat kijavítani. A csokoládé továbbra is éppen olyan édes és éppen olyan ízletes marad akkor is, ha az ember megtudja, hogy csak egy érzékelés-halmazzal áll szemben, nem pedig egy materiális anyaggal. Semmit sem fog elveszíteni azokból a dolgokból, amelyet szeret, még az élet örömeit sem, csak a megértése lesz helyesebb és korrektebb. A környező utcák, házak és emberek a bölcs számára éppen úgy látszanak, mint a tudatlan számára. Csak az első tudja, hogy mindez mentális, hogy mindezek alapja és anyaga az elme, míg az utóbbi szeme vak és semmit sem lát mindebből az igazságból. A mentalizmus meghökkenti az egyszerű elméjű embert látszólagos mélységével és bonyolultságával; ha azonban az ember egyszer vette magának a mély gondolkodás fáradságát és megértette, semmi sem látszik ennél egyszerűbbnek és nyilvánvalóbbnak.

Így a régi indiai bölcsek olyan tanítást írtak le, amely előre jelezte a legjobb mai tudósok néhány felfedezését. Ugyanez a tudomány, amely az elmúlt században a halandóság sivár reménytelenségét és a materializmust tanította nekünk, ebben a században a mentalizmus ragyogó reményét fogja adni. Az igazságot igazolt bizonyítás alapjára fogják helyezni, semmi misztikus támaszra nincs ui. szüksége. Az idő elérkezett, hogy a világ erre az ősrégi igazságra jusson, de ezt XX. sz-i fogalmak szakki-

fejezésében kell megértenie. Ez a tan nagyon sokáig elszigetelve volt a világtól. Nem elegendő, hogy tanítását csupán lefordítsák a nyugati nyelvekre, konstruktív módon ki is kell értékelni.

Átmeneti korszakban élünk. Királyok, Kormányok és Alkotmányok kerültek le régi piedesztáljukról, ismerős tudományos fogalmakat dobtak ki a laboratórium ablakain és cseréltek fel újakkal. A XX. sz-i tudás világába azonban a legnagyobb átmenetet az jelenti, amit az élvonalbeli tudományos kutatók a szemünk előtt visznek véghez. A művelt emberek alapvető szemléletbeli változása abban áll, hogy az egész világ gondolatkörbe kerül és így az anyag ideává alakul. Ahogy a radioaktív anyagok tanulmányozása új tudományos távlatot tárt fel, amikor a kutatás régi határai úgy tűntek, hogy véget érnek, úgy a világ és az ember; az anyag és az elme közötti kapcsolat tanulmányozása nemsokára azzal a felfedezéssel fog végződni, hogy a világ teljes panorámája: a teleszkóp látta csillagtól a mikroszkóp látta sejtig – amely szemünk előtt áll – valójában mentális alkotás. Teljesen szétrombolja majd a materializmust, és szélesre tárja azokat a kapukat, amelyeken keresztül a végtelen valósághoz juthatunk, amelynek ismerete az Igazság.

Epilógus

A FILOZÓFIAI ÉLET

Hogy ez a tanítás oly sok századon át elfeledetten, mellőzve és félreértve létezett monostorok és eldugott hegyi barlangok mélyén, az nem a tanítás hibája volt, hanem az embereké. Számban mindig is kevesen voltak azok, akik képesek voltak megérteni óriási gyakorlati vonatkozásait és életközelségét. Ilyen megértésre csak olyan kitartó intellektuális erőfeszítéssel lehet jutni, ami a legtöbb ember kapacitását meghaladja. De az is igaz, hogy általában azt kapjuk, amiért megfizetünk. Azt az egyetlen tanítást, amely az embereket a nehéz problémák helyes megoldásához vezethetné, megfelelően kell értékelni. Valójában igazi értékes gyémántnak, nem pedig olcsó üvegdarabnak kell tekinteni.

Gyakorlatias világban élünk. Az emberek elmélkedhetnek, teorizálhatnak, ahogy akarnak, de dolgozniuk, cselekedniük és más emberekkel együttműködniük kell. Ezért felvetődik az a kérdés, vajon ez a tanítás különbséget tesz-e azon utak és módok között, ahogy az emberek a mindennapi életüket élik?

Sajnos az az általános nézet, hogy a filozófia arisztokratikus módon elkülöníti magát a mindennapi lét nyomasztó gondjaitól, hogy a filozófus – ha nem bolond,

vagy éppen őrült! – reménytelenül gyakorlatiatlan ember, aki csak gyártott problémákkal foglalkozik, és hogy az igazság keresése azok részére jelent szórakozást és időtöltést, akik nem viselik a gyakorlati élet felelősségének terheit, vagy a könyvmolyok, vagy az íróasztalok melletti álmodozók részére, akik menekülni akarnak a mindennapi aktivitástól. Nagyon sokan azt hiszik, hogy a filozófus természetellenes magatartás-kettősséget hoz létre a belső gondolati és a külső aktív élet között.

Ez a nézet igaz lehet arra a pusztán metafizikai spekulációra vagy teológiai pókháló-szövögetésre, amely magát filozófiának nevezi, de nem igaz arra a valódi filozófiára, mint amilyent a régi görögök is folytattak, és még inkább nem igaz az ősi, nyilvánosságra nem hozott indiai filozófiára. Ha az ún. filozófia elvesztette kapcsolatát az élettel, ez vagy azért van így, mert elveszett a hosszú technikai kifejezések útvesztőjében, vagy azért, mert a bölcs logikai finomságokból olyan bálványt alkotott, amely a dialektikusokon kívül senkit sem boldogít. Ez a filozófia elfelejtette, elvesztette alapját – az emberi tapasztalat tényeit. Talán semmi más tudományágban nem ragadják el az embereket annyira a szavak, a terjengős elnevezések, amelyek melegágyai a hibának és kinevelik a tévedést és sehol máshol nincs annyi kevés haszonnal járó félelmes és ijesztő terminológia. Egy filozófus, aki nem képes kifejezni magát minimális mennyiségű hosszú, nehéz és szokatlan szó alkalmazásával, valószínűleg nemcsak ő vesztegeti magát és bonyolódik bele a rejtett valótlanságokba, hanem több őszinte érdeklődőt is távol fog ezzel tartani a filozófia kapujától.

Ha az ilyen filozófia egy verbális vákuumban tűnt el a mindennapi látóhatárról, vagy elismerés helyett megvetés lett osztályrésze, ezért az ún. filozófusok maguk a felelősek. Gondolataikat olyan homályos technikai zsargonban írják le, amely eltakarja az értelmet és a legnagyszerűbb igazságok körül az értelmetlenség visszataszító bástyáit építi ki. Mind a világról, mind az életről olyan gondolatrendszert építettek fel, amely nem veszi figyelembe a világ és az élet elsődleges tényeit. Nem vesznek tudomást a tudomány óriási eredményeiről és saját képzeletük termékeivel foglalkoznak. Más filozófusok önkényes képzeletével kezdik gondolkodásukat ahelyett, hogy az előttük levő világ igazolt tényeivel kezdenék. Ebben a vonatkozásban furcsa módon hasonlóak a misztikusokhoz. Egymást utánozzák és belekerülnek, majd fogva maradnak az irodalmi filozófia-történelemben, ahelyett, hogy aktív módon új filozófiát hoznának létre.

Mi a filozófia dolga? Milyen végcélt tart maga elé? Mi egy filozófus valódi hivatása? Mi a filozófia gyakorlati feladata? E kérdésekre a legtömörebb válasz a következő: az igazi filozófia megmutatja az embereknek azt az utat, hogy hogyan éljenek! Ha ezt nem tudná megtenni, ha nem tudná végül a gyakorlatot szolgálni, akkor nem volna érdemes vele foglalkozni. Nem azért küzdi át magát a gondolkodás legmélyebb rétegein, hogy elidegenítse és távol tartsa magát a szenvedő világtól. Nem végződhet absztrakcióban, hanem csak tevékenységben. A filozófia gyümölcseit csak ezen a kemény földön lehet gyűjteni, nem pedig valahol egy távoli metafizikai mennyor-

ságban. Felöleli mind az individuális, mind a társadalmi tevékenységet, amelyeknek láthatóan közre kell működni fajunk jólétének létrehozásában; az élő történelemben kell részt vállalnia, mert ha mindezeket nem teszi, nem lehet igazi filozófiának nevezni. Létét azzal kell igazolnia és elismertetnie, amit tesz, nem csupán azzal, amit elképzel. Meg kell mutatnia, magyaráznia az embereknek nemcsak azt, hogy valójában mik is, hanem azt is, hogy milyen életvitel az, amelyre mint eszményképre, törekednünk kell.

A tény az, hogy a filozófia az emberi létre alkalmazva, emberi cselekedetekben kifejezve és az emberi kapcsolatokba beépítve forradalmi változást hoz létre. Meggyötört korunkban mindazoknak, akik e tanítás élő őreiként állnak, az a mélyen gyökerező óhaja, hogy a filozófia és a gyakorlati élet között tapasztalható kettéválás szűnjön végre meg, hogy az emberek fedezzék fel, hogy a filozófia nagyon is közeli kapcsolatban van az élettel, és nagyon hasznos vezetőnek, inspirálónak és bírónak bizonyul az élet ügyes-bajos dolgaiban. A következő kötetünk egyik fő missziója az lesz, hogy megvizsgálja, vajon igaz-e az az általános kritika, hogy a filozófusok csak olyan dolgokkal foglalkoznak, amelyek túl távol vannak a mindennapi élettől ahhoz, hogy valaki is hasznot húzhatna belőlük. Látni fogjuk majd, hogy e kritikának éppen az ellenkezője az igaz az igazság filozófiájára vonatkozóan, **mivel ennek a végső konklúziói az ember földi életének minden pillanatát befolyásolják.**

A filozófia ui. nem valami vérszegény képzelődés, ami csak álmodozóknak való, hanem elsődlegesen olyan embereknek, akik a tevékeny világban élnek. A filozófia a lét teljes körével foglalkozik, nem csak egy szegmensével. Akkor, amikor elkezdünk gondolkodni az életről, a tapasztalat jelentéséről, amikor elkezdjük kutatni a világ értelmét és magyarázatát, időszakos filozófussá válunk. A filozófus fejlődési útja aztán az, hogy **valamennyi** tapasztalatot gondolkodása reflektorfényébe veszi, a lét teljességének tapasztalatára akar magyarázatot találni. A kritikus ellenvetése lehet, hogy hogyan lehetséges mindez, miután a történelem nem zárult le, a tapasztalat folytonosan nő és az élet sohasem szűnik meg. A felelet erre az, hogy a kör is végtelenül megnagyobbítható anélkül, hogy elvesztené kör jellegét, ugyanúgy a tapasztalat is állandóan tágulhat anélkül, hogy a tapasztalat **igazsága** megszűnne igazság lenni. És ennek az igazságnak a megkeresése a filozófus végső célja. Ezért dolgozik módszeresen, mivel először az univerzális tapasztalat jelentését kell megfejtenie, majd megtalálni azt a gyakorlati módot, hogy ezt a jelentést a konkrét gyakorlat nyelvére fordítsa le. Látható ténykedéseit először nem látható elmélkedésével és mély gondolkodásával kell igazolnia.

A világ nem húz hasznot abból a tanból, amely az emberek közös életét idegennek és távolinak tartja. A világnak igaza van. A filozófus nem ismeri egyetlen olyan pontját sem a világnak és az univerzumnak, ahol az igazság ne lenne jelen. Ezért azt találja, hogy az igazság elvei mindenhol érvényesek és alkalmazhatók, és bárki, aki

ezeket figyelembe sem veszi, saját veszélyére teszi ezt. A filozófia aktív, nem pedig passzív valami, amit a gyakorlatba lehet, sőt kell is vinni. Ha nem ilyennek találjuk, akkor csak fél filozófiával, a filozófia imitációjával van dolgunk. A filozófia az inspirált cselekvést és a felvilágosult szolgálatot vallja. A dilettánsok akadémiai elméletekkel játszadoznak, s amikor egy idő után megunják, abbahagyják és elfelejtik. A filozófia nem ilyen rövid időre szolgáló unaloműzés: a gyakorlatba vihető át; hasznot húzhat belőle a fizikai munkás, a társadalom elnyomottjai és vezetői: mindenkinek megmutatja, hogy hogyan kellene élnie azok között a sajátos körülmények között, ahol az életben találja magát. Az igazi filozófus minden tette ui. az igazság azon ideáiból fakad, amelyekért olyan keményen és lelkesen küzdött. Megtanulja az élet játékszabályait és engedelmeskedik nekik.

Ezért a filozófia egyaránt érvényes az akasztófára ítélt emberre, de arra a bíróra is, aki ezt az ítéletet hozta. Olyan igazságot tár föl, amelynek a napi élethez való alkalmazása megbénítja a félelmet, eltávolítja a kételyt, inspirációval szolgál és mentális erőt ad. Legyünk akár kétkezi munkások, orvosok vagy igazgatók, mindnyájunknak vannak olyan kritikus pillanatai, amikor biztos vezetésre van szükségünk, amelyet egyedül a filozófia képes biztosítani. Egyedül a filozófia az, amit a helyzet igazsága érdekel jobban, mint annak érzelmi eltorzítása vagy egoista elfátyolozása. Ezért a filozófia értékét a napi élethez való gyakorlati hozzájárulásának értéke adja meg. A hivatal, a gyár, a mezőgazdasági üzem, a színház, az otthon kapcsolata a filozófiával

közvetlen és egyértelmű. A filozófia az élet vezetője. Igazi értéke az, hogy megmondja nekünk, hogyan éljünk, hogyan győzzünk le nehézségeinket és kísértéseinket.

Az igazság filozófiájának tanulmányozása komoly intellektuális fegyelmezést és nevelést követel, amely sokszor évekig is tarthat. Amikor azonban a tanuló ezen átesett, az a bölcsesség és etika, ami ezzel kifejlődik, az az erő, amelyhez így hozzájut, az a nyugalom, amit ezzel megszerez és az az intellektuális kapacitás, amire ezáltal képes lesz, mind összegződik, hogy a tanulót a tudatlanságból a tudásba segítse, jobb emberré tegye. Ha a politika területére lép, magasabb és alacsonyabb szolgálatra lesz ezáltal képes. Ha kézműves, a keze alól őszintébb és elismerésre méltóbb darabok kerülnek majd ki. Az ilyen filozófiai képzésen átmenő ember minden felmerülő gyakorlati problémának éles belső meglátással fog hozzá, és – ha minden más dolog azonos – valószínűen egyedül csak ő jut a korrekt megoldáshoz.

Minden ideánk mindaddig értéktelen, amíg nem próbáljuk meg a gyakorlatba átültetni. A filozófiai élet nem a teljes élet egy töredéke, amelyet poros könyvtárban élünk le, hanem folyamatos tapasztalat, legyen ez otthoni, üzleti, közéleti vagy az élet egyéb területén szerzett tapasztalat. Ha az embert a tanulmányai **külsőleg** elkülönítenék közössége általános életétől, akkor ezek a tanulmányok biztosan nem filozófiaiak. A filozófus ui. meg kellett, hogy tanulja a másokért végzett személyes érdektől mentes tevékenységet, amire az indiai Bhagavad Gitá olyan magasztos szavakkal

mutat rá „Feladatod nem lehet más, csak mindig a tettekben élj, ám e tettek gyümölcséhez nincs már jogod semmiképpen!”

Az igazság a dinamikus tettrekészséget fokozó szer, nem pedig narkotikum.

A filozófus mindennapi cselekedetében racionális, gyakorlati, okos és kiegyensúlyozott. Ahogy a madár kiegyensúlyozott repüléséhez is két szárny mozgatására van szükség, ugyanúgy az embert is a gondolkodás és tevékenység kettőssége tartja kiegyensúlyozott létben. A modern társadalom szünet nélküli forgatagában belső nyugalmat és zavartalanságot képes megőrizni. Békéje olyan erős anyagból kovácsolt, ami tartósnak bizonyul akkor is, amikor a csendes filozófiai elmélkedés hangulatából a zajos utcai életbe lép.

A filozófiai fegyelmezés az elmét képezi ki, és ezen keresztül az ember valamenynyi tettét. Az állandóan és intenzíven visszatérő gondolatok előbb vagy utóbb tettekben nyilvánulnak meg. Az emberek még nem ismerték fel a koncentrált gondolkodás erejét, amivel másokon segíthetnek vagy amivel másoknak kárt okozhatnak; nem tudják, hogy azt a förtelmes korszakot, amelyben élnek, maguk hozták létre gondolataikkal. Anélkül, hogy azokhoz csatlakoznánk, akik a jó ügynek rossz logikával vagy még rosszabb filozófiával ártanak, amikor tagadják a külső környezet erejét, csak azt mondjuk, hogy a gondolkodás általános és szokásos menete végül arra irányul, hogy a környezet tulajdonságaiban reprodukálja magát. Az elme mind vonzó, mind pedig visszataszító sajátságokkal rendelkezik. A hasonló természetű materiális

feltételeket vagy más elméket vonzza, a vele ellentéteseket taszítja. Ez a tevékenység az ember tudat alatti énjében állandóan folyik, az embernek nem is szükséges, hogy tudomása legyen róla ahhoz, hogy hatásos legyen. Ez a csendes folyamat sohasem szűnik meg működni. Csak akkor fedezzük fel homályosan, hogy milyen potenciál van rejtve a koncentrált és kontrollált gondolkodás mélyén, amikor a kiemelkedően jó, vagy kiemelkedően gonosz emberek életében meglepően bizonyossá válik.

Az ember napi tevékenységét és reakcióit ez a láthatatlan gondolat és érzés diktálja. Ez néz vele szemközt, ha egyedül van, egész külső létét ez veszélyezteti, vagy éppen védi. Az elméjét leggyakrabban foglalkoztató gondolatok és ezek módja jelenti az ember láthatatlan urát és ez alkotja a testénél is fontosabb valóját. A fiatalabb Nyugaton egy ember megítélésénél elsősorban a külső megjelenését használják fel, Ázsia régi népei viszont már évezredekkel ezelőtt tudták, hogy az ember legnagyobb ereje a közjó érdekében, elméjében van elrejtve. A Himalaya erdeiben keresztbe vetett lábbal és jóindulatú arccal ülő régi bölcsek ezt az alapigazságot tanították tanítványaiknak. Tanításuk bőségesen igazolja magát a leghaszonelvűbb területen.

Életmód és művészet. Minden és mindenki egymással kapcsolatban van. Semmi és senki nem áll egyedül. Minden teremtmény élete össze van szőve másokéval: a dédelgetett függetlenség elképzelt önállósága csak öncsalás. Az emberiség különösképp összekapcsolódott egymással. Ezért a filozófia nem csupán egy filozófus, hanem a társadalom sajátja is. Nem vonhatja ki magát ebből, nem tudja teljesen elszi-

getelni magát. Ha még egy barlangba vonulna is vissza, szüksége volna egy kutyára, amely elkíséri, egy tehénre, amelynek a tejét issza, vagy valakire, aki időnként meglátogatja, és lám! ahol kettő van, az már társadalmat alkot. Hogy ebben a társadalomban milyen magatartást vesz fel, az az etikai elvektől függ, amelyek pontosan ugyanazok akkor is, ha ez a társadalom csak két személyből áll, vagy éppen két millióból. Hozzá tud-e járulni a filozófia valamivel is az etikához, meg tudja-e mutatni a kötelesség helyes útját?

A felelet erre az, hogy egyedül a filozófia képes ezt megtenni. Ha felfedeztük ezt a nagy igazságot, az emberiséget izgató legfontosabb többi kérdés már egészen másképp látszik. Akkor, és csakis akkor juthatunk a régi és zavaró problémák kielégítő megoldására. Az az atmoszféra ui., amelyben ezek a feltételek megadhatók, teljesen más lesz. Arra leszünk kényszerítve – akár tetszik, akár nem – hogy a régi kérdéseket új formába öntsük, mivel a vonatkozási standard teljesen más lesz, mint ami eddig volt. Itt a filozófia tanulója ténylegesen is látja tanulmányai értékét és a felvilágosult belső meglátásban – amely meg fogja neki mutatni hogy hogyan cselekedjék helyesen, bölcsen és jól – megkapja jutalmát. A filozófus sohasem bukhat meg az életben, ha a szerencsében néha meg is bukik.

A filozófia nemcsak a világ kiértékelésére hivatott, hanem jobbátételére is, mivel az ideákat gyakorlati következtetésekig követi. A társadalmi és egyéni idealizmust egyaránt az elérhető célra kell vonatkoztatni, különben veszélyes lehet. A filozófia

iránytűvel – vagyis biztos vezetővel – igazítja az embereket a helyes irányba. Ezért éppen annyira hasznos azok számára, akik az etikai vezetés valamilyen elvének hiányát érzik az életükben, mint azok számára, akik a tiszta tudást keresik. A filozófiában a legnagyobb segítséget találják meg a gyakorlati élet követelményeinél a helyes döntések és elhatározások elérésben. Az emberi kultúra teljes skáláján is mérve, lehet ennél valami is hasznosabb?

Nincs a napnak olyan pillanata, amikor ne lennénk valamivel elfoglalva, ne csinálnánk valamit, vagy ne gondolnánk valamire, és ez a folyamat így megy egész éber életünkön át, egy vég nélküli, szüntelen folyamatban. Az az etikai probléma, hogy vajon az, amit teszünk, vagy amire gondolunk helyes-e, vagy sem, egyike a legalapvetőbbeknek és legfontosabbaknak, amelyet valaha is felvethetünk.

Az ember mindennap szembetalálkozik a következő két kérdéssel: Mi a helyes iránya cselekedeteimnek? Mi az a helyes dolog amelyet keresnem kell? Ehhez több hasonló probléma is szorosan kapcsolódik, amelyek közül néhány pl. a következő: a) Mi az ember legmagasabb feladata közvetlen feladatával szemben: a lényegesnek és valódinak a hozzájárulóval szemben; b) Mi a bizonyítéka annak, hogy az ilyen feladat és kötelesség nem az emberi képzelet alkotása? c) Van-e egyáltalán, és ha van, melyik az a standard mérőeszköz, amivel a kötelességeket mérhetjük?

Az összes fentebb felsorolt probléma filozófiai probléma, ami egyben azt is mutatja, hogy a tiszta filozófiának mennyire gyakorlati kapcsolata van az élettel. És hogy

az ember mit mond ki jónak, és mit rossznak az tulajdonképpen nem más, mint tudatos vagy tudat alatti életfilozófiájának tudata, vagy tudat alatti gondolati kivetülése. Az embernek az univerzumról alkotott általános szemlélete, vagyis tudatos, vagy tudat alatti filozófiai szemlélete teremti meg azt a standardot, amivel megkülönbözteti vagy megvizsgálja egyrészt a kötelességet, másrészt a vágyat. Amikor a filozófia az életmódra vonatkozik, elsősorban az alapvető és nem különleges szabályok megalkotására törekszik, az élettel kapcsolatos fontosabb elvek megállapítását tartja szem előtt, nem pedig a részleteket.

Az ember életét rendszerint a vágy uralja. Minden vágy, érzelem, szenvedély, vágyakozás, erély, szimpátia és antipátia kezd helyére kerülni, amikor jobban megértjük őket, amikor jobban megértjük magunkat és a világot. E vizsgálatnak és tanulmánynak az eredménye az érzelmi egyensúly helyreállítása: rendeződik a vérnyomás, és a belső elválasztású mirigyek működése normálissá válik. Lecsendesíti a szenvedélyeket, legyőzi a rossz szokásokat és kiküszöböli a neurotikus félelmet. Megnyugvást önt a szívbe, célt és értelmet visz az ember életébe. Különös fontossággal bír ez azok számára, akik más emberek vezetésére hivatottak, vagy a társadalomban egyéb fontos beosztást látnak el: pl. orvosok, jogászok, nevelők vagy üzletemberek. Az így nyert előnyök hatással vannak az életnek mind az egyéni, mind pedig a hivatásbeli oldalára.

Félreértés lenne azt gondolnunk, hogy a filozófusnak aszkétának, élettagadónak, az emberi örömöktől és érdeklődéstől mentes embernek kell lennie. Az igazi filozófiában nincs helye az ilyesminek. Az alacsony gondolkodású aszkéta megveti az életet, és a világot áruló csapdának tartja, míg a filozófus viszont hasznos iskolának, amelyben sokat tanulhat és megértő módon élhet. A tapasztalat nemcsak iskolánk, amelyben sokat tanulhat és megértő módon élhet. A tapasztalat nemcsak elméleti táplálékot kínál föl neki a gondolkodásra, hanem gyakorlati edzést is a bölcsességre.

Mindazonáltal Cupidót és a vágyat nem árt, ha rövid pórázon tartjuk. Minden szenvedélyes embernek, aki vágyait meg akarja zabolázni, valójában bizonyos mértékig aszkétává kell válnia. Ez az önfegyelmezés olyan mentális, etikai és fizikai jellemvonások kialakulását teszi lehetővé, ami minden módon segítségére lesz az életben. És amikor az ilyen ember az igazságkeresés útjára lép, még inkább szüksége lesz a fegyelmezéssel létrejövő belső erőre. A minden impulzusra reagáló gyenge ember nem ismeri a függetlenség érzésének nagyszerűségét, a semmihez sem kötődöttség megelégedettségét. Az ilyen egészséges önfegyelmezést nem szabad összetéveszteni azzal a természetellenes és egészségtelen magatartással, ami mindent tagad és visszautasít, ami emberi. Azért születtünk és azért vagyunk itt a földön, hogy éljünk, nem pedig azért, hogy az élettől elfussunk és eltávolodjunk. Minden túlzás hibához és tévedéshez vezet és megakadályozza a tárgyilagos tisztánlátást.

A filozófus nem fél az élet semmilyen aspektusától sem. A látszólag egymásnak ellentmondókat egymást kiegészítővé alakítja! Ez az, amiért nincs szüksége arra, hogy elmeneküljön az életből, mint az aszkéta. Ha visszavonulásra van szüksége, ezt a helyet saját bensőjében találja meg, ahol bármikor menedéket találhat anélkül, hogy erről bárki is tudna: nincs szüksége arra, hogy a szerzetesek színes ruháját magára öltve hívja fel magára a figyelmet. Tudja, hogy semmilyen a világnak való hátatfordítás nem vezet bölcsességre, mivel azért született bele ebbe a világba, hogy megtanulja annak leckéit. Mindazonáltal abban egyetért a szerzetessel, hogy ő is meg akar szabadulni a vágy rabszolgaságától, és meg akarja szerezni az uralmat érzelmei felett. Ennél tovább azonban nem megy együtt a fanatikus aszkétával. Fő törekvése a gondolatok ellenőrzésére és az értelem fegyelmezésére irányul, az lesz ennek a jutalma, hogy képes lesz megszabadulni az érzelmi kötődöttség nyűgétől – legyen az akár jó, vagy akár rossz – és olyan belső közönyre szert tenni, hogy elméje háborítatlan maradjon, amivel bármilyen környezetben dolgozni tud majd anélkül, hogy belső nyugalmát elvesztené.

Az aszketikus élet jó és szükséges kezdés, de amikor merevséggé, fagyossággá és hivatássá – sőt rögeszmévé – válik, az ember rossz útra téved. A bölcs ember egyetért Terence soraival: „Ember vagyok; semmi, ami emberi nem idegen számomra.” Kísértés nélkül fog majd mozogni a nagyvárosok zsúfolt utcáin, míg az aszkéta barlangba vonul vissza; és derültségét megőrzi mind munkája, mind pedig szabadideje

és pihenése közben is, mivel az, amihez az aszkétának visszavonulásra van szüksége, nála mélyen az elméjében van elrejtve. Nincs szüksége arra, hogy az emberi vonzódást kitörölje azért, hogy kiűzze magából az egoizmust. Nem szükséges, hogy lemondjon a művészet és a Természet adta szépség élvezetéről, hogy ezáltal megőrizze érzelmi egyensúlyát.

A tevékenység és a magatartás problémája azonban nem meríti ki az embernek a társadalomhoz és a világhoz való kapcsolatát. Mindkettőt szebbé is szeretné tenni. Így születik meg a művészet. A filozófiának szintén meg kell találnia a helyet a művészet számára és megállapítania az egészhez való kapcsolatát. A művészet a filozófiai vállalkozó szellem hajtóanyaga. Honnan ered az embernek a zene, a festészet, az építészet, a költészet az irodalom és más művészetek iránti vonzódása? Mi az a szépség, ami az embert csalogatja? Az ember művészet iránti szeretete úgy fogható-e fel, mint kereséséhez egy útszakasz? Azok, akik úgy képzelik, hogy a filozófia az embert elszigeteli az életnek ettől a szép és érzelmekkel teli oldalától, tévednek. Egy fehér jázmin illata, a lenyugvó nap vörösen izzó korongja a filozófusban éppen olyan örömet kell, hogy kiváltson, mint másokban, azzal a különbséggel csupán, hogy az élet teljes megértésére jutván tudja, hogy mindezek hová tartoznak, és nem engedi meg, hogy öncélúan rabjukká váljon.

Az igazi művész alkotása elsődlegesen imaginatív. Alkotásait elsősorban ebből az alkotó képzeletéből meríti, és csak másodsorban abból az anyagból amellyel dolgo-

zik, ami tulajdonképp nem más, mint az első másolata. Minél nagyobb egy művész kreatív ereje, annál eredetibb művek alkotására képes: az anyaggal való bánni tudás technikai ismerete még nem tett senkit sem zsenivé; ha az első hiányzik, vagy kisebb mértékben van meg benne, csak tehetséges művészről vagy mesteremberről beszélhetünk, semmiképp sem zseniről.

A képzelőerő azonban végső soron nem más, mint a mentális képek, vagyis **gondolatok** szövedéke. Mozart, aki már gyerekkorában zenei zseni volt, röviden így írta le, hogyan született meg benne egy zenei kompozíció: „minden zenei mű úgy születik meg bennem, mint egy élénk álom”. Ebben a magakészítette világban a művésznek annyira otthon kell magát érezni, annyira elmerülni benne, hogy a külső világot szinte elfelejteni látszik: egy igazi alkotás közben a művész egyedül akar lenni gondolataival, elfelejt étkezni is, és minden külvilági zavar megtöri az alkotás ihletét. Balzac pl. szó szerint éjjel-nappal bezárkózott a szobájába regényeinek írása közben, és indiai jógikhoz hasonló féltransz állapotban volt. Ő maga is tudatában volt művészete misztikus jellegének; ez derül ki megjegyzéséből: „Ma az író helyettesíti a papot... írásaival ő vigasztal, ő ítélkezik és ő profetizál. Hangját nem a templomban hallgatja azonban egy szűk körű gyülekezet; írásain keresztül az egész világhoz szól.” Az igazi művészet terméke az igazi jóga gyakorlatával azonos. A művész a misztikussal van azonos szinten, azzal a különbséggel, hogy míg a művészet a szépséget keresi, addig a misztikus a békét.

Az inspiráció egyszerűen azt jelenti, hogy a művészet **ideái** annyira elragadják és fogva tartják, hogy egy időre teljesen ezek valóságának uralma alatt áll. Az inspiráció idejére a gondolatot érzi Valóságnak, vagyis ebből a szempontból az igazi művész igazi misztikus, mivel mindketten tökéletesen hisznek mentális szerkezeteik valódiságában. Tudat alatt mindketten eljutnak a mentalizmus igazságához, – mégpedig ugyanazon az úton – egy uralkodó ideában vagy egy gondolatsoron való teljes, koncentrált önabszorpción keresztül. Végül is mindketten tudatos, félig tudatos, vagy tudat alatti mentalistákká válnak. A valódi művészi zseni nem is lehet más, mint mentalista. Ha nem így lenne, nem lenne képes őszintén interpretálni saját tapasztalatát és nem értené meg gondolatainak értelmét.

A művész azonban nemcsak lenyűgöző ekszt ázisban részesül alkotása idején, hanem azután nagyon sokszor mélabús melankóliába is esik. Nemcsak a fellegekben lebeg, hanem időnként vissza is esik a földre, és nem tudja, hogyan tudná visszaszerezni és megtartani az ihletettség emelkedett perceit. A művésznek ezekért a percekért drágán kell megfizetnie, az ekszt ázis fennkölt óráiért sokszor napokig tartó sötét depresszióval kell adóznia.

Erre a tényre két magyarázat létezik: először is az alkotás folyamán a művész teljesen elfelejtkezik önmagáról, énjéről, mivel a munkáját művészi tökéletességgel csak tökéletesen koncentrált állapotban képes elvégezni. Ha nem tud tökéletesen koncentrálni, nem tudja teljesen elfelejteni egóját, nem is lehet igazi művész.

Másrészt viszont, az a nagyfokú öröm, amelyet a művész az alkotásnak ezekben a fennkölt pillanataiban érez, amikor teljesen képzeletében oldódik fel, ugyanaz lesz, amit majd ez a mű a nézőkből vagy a hallgatóságból vált ki. Ez egyben azt is jelenti, hogy mind a művész, mind pedig közönsége ugyanabban a képzeleti világban kell, hogy teljesen elmerüljön, ahol a gondolat éppen olyan valódivá válik, mint amilyennek annak előtte a materiális világot tartották.

Megérthetjük most, hogy miért szenved a művész, ha az ihletettség emelkedett pillanatai megszűnnek. Ekkor ui. pszichológiailag újra visszaesik a szokásos egoista és dekoncentrált állapotába. A kettő közötti ellentét olyan nagy, mint amilyen a fekete és fehér közötti színkülönbség, és ez erősen hat az érzelmeire. Röviden ebben lehet összefoglalni azt az elemi ismeretet, amit a művészettel kapcsolatban a filozófia tanít.

A karma elmélete. Annak az elsődleges ténynek a figyelmen kívül hagyásával, hogy az elme mindennek az alapja, a múlt századi tudomány egy etikailag veszélyes materializmus helyzetébe került, amely az embert mechanikusan irányított kétlábú állat szintjére süllyesztette. Bár jelenleg az élvonalbeli tudósok már kezdenek ebből a materialista felfogásból kikerülni, elődeik munkája és kirohanásai folytán azonban a vallási tekintély intézménye erősen megrongálódott, és meggyengült a befolyása. A tudomány népszerűsödésével Nyugaton a tömegek egyre kevésbé hajlottak a vallási

tilalmak betartására. Sőt, a háborúk utókövetkezménye gyakran az, hogy csökken a vallásos hit és nő a közöny az erkölcsi törvények iránt.

Lassan ahhoz közeledünk, amikor a vallás legfontosabb társadalmi létjogosultságát igazoló jellemzője – a tömegek életmódjára gyakorolt hatása, annak egy bizonyos korláton belül tartása – határozottan kisebbedik. Erre jó példa Oroszország esete, ahol a forradalom után az intézményes vallást drasztikusan visszaszorították. Olyan korszakkal nézünk szembe, amikor a morális törvények hanyatlása, a társadalmi kötöttségek fellazulása, az individuális standardok csökkenése és a társadalom nyugalmi helyzetének kimozdítására, megzavarására irányuló általános törekvés együttesen etikailag veszélyes helyzet kialakulását eredményezi. Azok, akik szívükön viselik az emberiség jólétét és jövőjét, meg kell, hogy értsék, hogy a már erejüket vesztett, idejétmúlt régi szankciók alkalmazásával ezt a helyzetet nem lehet kielégítő módon megváltoztatni. A vallás nem tudja megállapítani ezt a folyamatot, és mind a társadalom, mind pedig a maga szempontjából jobban tenné, ha a problémával bátran és józan ésszel nézne szemközt. A vallás közreműködésére mindig szükség van, de ennek helyesnek kell lennie.

Minden intézményes ortodox vallás megmentheti magát a krízistől, melynek előzetes jelei már megmutatkoznak, sőt hatásosan kiterjeszthetik befolyásukat, ha: először is, van elég bátorságuk, hogy – hogyha szükséges – levessék magukról rossz hagyományaikat, és az emberek számára jobb életet legyenek képesek találni, és má-

sodszor: ha fel tudnak nőni etikai legjobbjukhoz, és harmadszor, ha nem ragaszkodnak a gyermekes dogma mentális rabszolgaságához és intellektuálisan haladóvá válnak. Legyenek képesek új hitek befogadására, vagy rendszerük megváltoztatására és átdolgozására, ha erre szükség mutatkozik. Az ember értelmi fejlődésével párhuzamosan kell fejlődniük, nem pedig hajthatatlan öncélú vakhitben megmaradniuk. Néhány érzékenyebb egyházi vezető már feladta a régit az új tudásért cserébe, de a legtöbb még nem hajlandó, nem is képes erre. Inge dékán nem habozott támogatni a merész racionalista változtatásokat a keresztény tanban, és Ázsia, Afrika mohamedán, hindu és buddhista lelkészei is – ha kisebb mértékben is – ugyanezt tették. De mindaddig, amíg a legmagasabb fórumon merészen ki nem hirdetik a finomabb és racionálisabb fogalmakat, egy tarthatóbb és védhetőbb hitet, amíg az élő etikát fölé nem helyezik a halott történelemnek, a meglevő irányzatok támadni fogják az idejétmúlt és elavult dogmákat, és ami még ennél is rosszabb: aláássák saját követőik morális támaszait.

A nyáj illúziója megbocsátható, a vallási vezetők tudatlansága és hajthatatlansága azonban nem. A világ új gondolatokkal terhes, sőt vajúdása is megkezdődött már. Az egész univerzumban a változás törvénye érvényesül; az egész történelem nem más, mint a környezethez való állandó alkalmazkodás, és amikor a vallási vezetők önként behódolnak e törvénynek, jutalmuk mindenképpen nagy lesz. Azok, akik kellő időben alávetik magukat, bölcsességről tesznek tanúbizonyságot, azok pedig, akik elle-

nállnak, balgaságot követnek el. Korunkban, amikor a nevelés széleskörű és fejlett, a vallásnak önként kellene megtisztítania labirintusát a tradicionális butaságoktól és egy intellektuálisabb szinten újraszerveznie magát. A tradíció a szervezett vallásokat erős intézménnyé tette, a tudomány és a vizsgálódás szelleme azonban alaposan kikezdte őket. A vallásnak ezért fel kell nőnie a mai kor emberének szellemi szintjéhez. Egy megrögzött vallási intézmény helyzete – amely merev módon követeli meg elavult dogmáinak követését és betartását, és semmi hajlandóságot nem mutat korunk ismeretei iránt –, hasonló ahhoz az iskolamesterhez, aki ugyan állandóan új tanulókat fogad be az iskolájába, ugyanakkor nem engedi meg a régieknek, hogy magasabb osztályokba lépjenek, hanem örökké saját osztályában való maradásra kényszeríti őket. A vallásnak nem szabadna soha elfelejtenie magasabb célját, vagyis azt, hogy az előrehaladottabbakat magasabb fokú tudásban részesítse. Ha így tenne, több megértést tanúsítana a misztikusok individualizmusa iránt és örömmel látná az előrehaladásukat. Ezzel a magatartásával mind magának, mind másoknak csak használhatna. Remény van azonban arra – mivel szükség van rá – hogy új energia kifejlesztésével bátran rekonstruálja majd magát.

De még ha ez a nem valószínű esemény meg is történik, az etikailag veszélyes háború utáni helyzet ezáltal nem lesz teljesen megoldva. Még mindig nagyon sok ember marad megmásíthatatlanul elveszett a vallás számára. Amikor ui. a tudatlan emberek azt gondolják, hogy a vallás csalárd, gyakran arra a téves következtetésre jutnak,

hogy az erkölcs mítosz. A történelem azt mutatja, hogy a nagy társadalmi változások idején szerencsétlennek bizonyult az etikát bármelyik speciális vallásos hittel azonosítani.

Bárki, aki szívén viseli az emberiség jólétét, nem hagyhatja figyelmen kívül ezt a sötét kilátást. Mit lehet tenni? Az orvoslás abban a megfontolásban van, hogyha figyelembe vesszük, hogy azok, akik modern szemléletet vallanak, nem nagyon hajlanak az etikai buzdításokra, hacsak ezek nem tudományosan megalapozottak. De lehet ilyen alapot nyerni? Van racionális etika, amely ezeket az embereket felemeli, nem pedig lealacsonyítja, és amely a helyes cselekedet gyakorlására ésszerű indítékkal szolgál? A válasz erre az, hogy a legésszerűbb tan Ázsiában már nagyon régóta létezik. Sajnos nem maradt fönn eredeti tisztaságában, idők folyamán sok hozzá nem kapcsolódó babona csatlakozott hozzá, míg az élénk fantáziájú emberek sok vallásos dogmát összekevertek azzal, ami egy sértetlen etikai rendszer alapvetően ép és tudományos alapja. E tiszteletreméltó tan indiai neve: **karma.**

E tan lényege először is: a pszichológiai **reakció,** vagyis az, hogy a szokásszerű gondolatok tendenciákká formálódnak és így hatnak jellemünkre; ez végül előbb vagy utóbb cselekedetekben fejeződik ki; míg e cselekedetek nemcsak másokra hatnak, hanem a reakció rejtélyes elvén keresztül saját magunkra is. Ennek az elvnek a kifejtése magában foglalja – másodszor is – a fizikai **újjászületést,** vagyis a gondolat fennmaradását a Tudat Alatti Elme szférájában, valamint előbb vagy utóbb a többé-

kevésbé ugyanannak a „karakter”-nek vagy személyiségnek e földön való ismételt megjelenését. A karma szükséget teremt a rendbehozásra és kiigazításra és elkerülhetetlenül újjászületéshez, a mozgásba hozott dinamikus tényezők számára kivezetéshez vezet. Ennek az elvnek a következménye a személyes **bűnhődés,** vagyis azok a cselekedetek, amelyekkel másokat megsértünk, elkerülhetetlenül visszaverődnek hozzánk, és így bennünket sértenek meg, míg azok a cselekedetek, amelyekkel másoknak jót teszünk, a magunk javára íródnak.

Ezt a doktrínát – amely az emberek körülményeiben és jellemében mutatkozó különbségekre keres magyarázatot – a mentalizmushoz hasonlóan a régi indiai bölcsek fedezték fel az elme intenzív koncentrációs ereje segítségével. Megállapították, hogy az ember szerencséjének szüntelen forgandósága alatt bizonyos ritmus rejtőzik.

E szerint nem beszélhetünk – egy bizonyos felsőbbrendű lény által kibocsátott önkényes és tekintélyen alapuló parancs értelemben – természeti törvényről. Az ember gondolatában hoz létre egy ilyen természeti törvényt annak leírására, hogy a Természet egy bizonyos része hogyan viselkedik. A karma tökéletesen tudományos törvény. Simán beleilleszthető két nagy XIX. századi tudományos felfedezésbe, amelyek a gondolkodó embereket az így feltáruló óriási lehetőségek folytán alaposan felkavarták, valamint három másik, az előzőeknél kevésbé szenzációs felfedezésbe is. Az első kettő a következő: a) az élőlények kifejlődésének elmélete; b) az energiamegmaradás elmélete. Az első a Természetben előforduló valamennyi élő-

lényféleséget bizonyos fajta fejlődési sémába illesztette be, míg a másik a különböző energiaféleségeket sorolta egyesített rendszerbe. Bár a még korszerűbb szemléletek további módosításokat hoztak létre, alapelvükben azonban változatlanok maradtak. A Természet nagyobb változásainak evolúciós karaktere és az erőmegmaradás még mindig jobban illik az általános univerzális fejlődés ismert tényeihez, mint bármi más hipotézis.

A harmadik említésre méltó tudományos elmélet az átöröklés. A testi tulajdonságok öröklött tulajdonságok.

Ha időben még messzebb nyúlunk vissza, találunk egy negyedik fontos tudományos elméletet is, nevezetesen Newton 3. axiómáját, a hatás-ellenhatás törvényét.

De van egy ötödik, számunkra szintén fontos elmélet, amely szerint valamennyi élet végső soron egységes. Az univerzum egy egységet alkot. Valamennyi tudományág kapcsolatban van a másikkal, egyik sem áll teljesen elkülönülten a többitől. Az univerzum egysége: létének alapvető törvénye.

Amikor az összes fentebb felsorolt tudományos elméletet összevetjük a karma tannal, azt találjuk, hogy valamennyi analóg módon támogatja azt. Az evolúció elmélete azt mondja ki, hogy az élet valamennyi megelőzőnek a folytatása. Csak láncszemek vagyunk egy hosszú sorban. Mint molekula kezdünk és mint bonyolult ember fejezzük be. Egy láthatatlan cél felé nyomulunk előre, amihez a befejezettség szükségének érzése hajt bennünket. Már óriási utat tettünk meg a jelenlegi életünkig, de itt

még nincs vége, még további hosszú út vár ránk. Ennek az útnak a vége ui. az a fenséges felfedezés lesz, amikor rájövünk, hogy az ember nem csupán egy szám a statisztikai összeírásban, hanem egy áldott és üdvös Valóság tudatos résztvevője.

Az energiamegmaradás elve azt a tényt fejezi ki, hogy az átalakulás folyamán semmi energia nem vész el. Hasonlóképp, az emberi gondolatok és tettek is energiának foghatók fel, amelyek nem semmisülnek meg, hanem másokra és az emberre sajátmagára gyakorolt hatásuk formájában újra megjelennek. Olyan magok, amelyekből tényleges idő-tér megjelenés lesz.

Az örökléstan azt mondja ki, hogy minden testnek volt bizonyos léte a születés előtt. Hasonlóképp az elmének is kellett bizonyos léttel bírnia a születés előtt. A mentális tulajdonságok átadott tulajdonságok és csak egy korábbi földi létből lehet származtatni őket.

Newton hatás-ellenhatás törvénye az etikai világban jelentkezik, ahol ugyanez érvényes. Bármit tegyünk is másoknak, később ugyanaz visszatér hozzánk. Az élet azzal a pénzzel fizet vissza bennünket, amelyet mi fizettünk. Helytelen cselekedeteink valamikor visszaütnek ránk. Azt kapjuk, amit adunk.

Az univerzum egységes jellege magába kell, hogy foglalja az ember életét. E törvény bárminemű megsértése a reakció folytán előbb, vagy utóbb meghozza saját büntetését szenvedés vagy viszálykodás formájában. Teljesítése pedig harmóniát és boldogságot eredményez.

Így az mondható, hogy az emberi élet az elme, a jellem és a kapacitás iskolája.

Ez a nevelés hosszú időn, újjászületések sorozatán át folytatódik, minden egyes újjászületés a tapasztalatokon át szűri le a megfelelő tanulságokat. Valamennyi élőlény ilyen tanulóiskolában van. Minden inkarnáció e nevelés egy-egy szakaszának fogható fel, egy-egy új iskolapadnak az élet iskolájában. Az ember igazi önéletrajzát az elme fejlődése adja. Az egész történelem allegóriává válik. Mint ahogy a gyermek elemi nevelését a három R (reading, writing, ’rithmetic) (olvasás, írás, számtan) megértése és megtanulása képezi az iskolában, ugyanúgy a felnőtt emberét is három R (reaction, rebirth, retribution) (visszahatás, újjászületés, és büntetés) megértése és megtanulása alkotja az élet nagyobb iskolájában. Mentálisan, a létért való küzdelem először kifejleszti, majd tökéletesíti az észt és a gondolkodóképességet; etikailag, azt a fogalmat, hogy azt aratjuk, amit vetettünk, lassanként belátjuk; technikailag, a képesség a képzetlen középszerűségből keletkezik és fokozatosan koncentrálttá válik, míg a gyakorlott, mesterkéletlen géniuszban el nem éri fejlődése csúcsát.

A karma törvénye az egyetlen, amely ésszerű magyarázatot ad mindazokra a káros hatásokra, amelyeket különben a puszta véletlen szörnyű termékének, vagy egy önkényes Istenség igazságtalan parancsának kellene elfogadnunk. A karma nélkül e problémákat reménytelenül kellene feladnunk és megoldhatatlan rejtvényeknek tekintenünk. A vakon született gyermek, a mocskos nyomornegyedben született és ott élni kényszerülő emberek, egy szerencsétlen házasságban szenvedő asszony, a több-

gyermekes családját eltartó apa halálos balesete – mindezek olyan tragédiák, amelyek alapján az élet a puszta szerencse utálatos játékának, vagy egy kegyetlen Isten szerencsétlen játékszerének tűnik. A karma azonban ésszerűen képes megmagyarázni mindezt azzal, hogy egy korábban – akár jelenlegi, akár egy azt megelőző születésben – elkövetett helytelen cselekvés jelenlegi hatására vezeti vissza, amivel az élet megfelelőbb igazságára ad elfogadhatóbb választ.

E tannal kapcsolatban az a helytelen nézet alakult ki, mely szerint jelen gondolataink és tetteink hatásának realizálódását csak a következő újjászületésekben gondolja megvalósulni. Cselekedeteink következményei azonban jelenlegi életünk bármely pillanatában beérhetnek; egy élet helytelen vagy helyes cselekedetei ugyanannak az életnek a szerencsétlenségeit vagy szerencséjét eldönthetik, és egyáltalán nem szükséges a következő életekre várni ahhoz, hogy érezzük jelen cselekedeteink jó vagy rossz következményeit. A karma minden születést magában foglal: visszahatásai a tett elkövetésének napján is jelentkezhetnek, de természetesen később is. A hatás-ellenhatás törvénye érvényes és kikerülhetetlen, de hogy az ellenhatás időben mikor jelentkezik, az egyénenként különbözik.

Mindazonáltal ez a tan nem mondja ki, hogy minden szenvedésünk kivétel nélkül megérdemelt, tehát mi volnánk egyedül az okai. Az emberiség ui. annyira egymásba kapcsolt, hogy nem tudunk mindig szabadulni azoknak a gonosz cselekedeteknek a hatása alól, amelyeket mások követtek el, akikkel kapcsolatban vagyunk ugyanannyi-

ra, hogy az így létrejövő szerencsétlenséget is el kell viselnünk. De ebben az esetben megnyugodhatunk abban, hogy a karma kiegyenlítő működéseképpen ténylegesen olyan jószerencsében is részesedni fogunk, amely különben nem lenne a mienk.

A karma ezért nem ítél bennünket teljes fatalizmusra. A karma is csak egy **része** az életnek. A szabad akarat eleme is jelen van, bár ez is csak egy **része** az életnek. Vagyis sem a teljes szabad akarat, sem a teljes végzetszerűség nem tölti ki teljesen az életet. A karma személyesen tesz bennünket felelőssé gondolatainkért és cselekedeteinkért. Nem tudjuk a felelősséget áthárítani magunkról másokra rossz cselekedeteinkért.

Az egyes újjászületésekkel újra felvesszük a régi tendenciáinkat, újra szeretünk, újra barátságokat kötünk, vagy ellenségeskedünk, szenvedünk vagy örülünk és élettapasztalatra teszünk szert, mígnem elégedettek leszünk. A kielégültség azonban gondolkodásra késztet, ez pedig bölcsességre vezet. Hosszú tapasztalat után végre megtanuljuk, hogyan értékeljük ki helyesen az emberi lét ellentmondó helyzeteit. Amikor már kellő mértékben megégettük kezünket rossz cselekedeteink miatt, vagy hasznot húztunk a jó cselekedeteinkből, végül megtanuljuk, hogy hogyan viselkedjünk a másokkal való dolgainkban. Valamennyien láthatatlan, régmúlt tapasztalatainknak és elfelejtett gondolkodásunknak, vagyis az időnek vagyunk a termékei, és ezért nem vagyunk hibáztathatók azért, amik vagyunk, mivel ezen nem segíthetünk, azért azonban már hibáztathatók vagyunk, hogy nem teszünk meg mindent, hogy jobbakká

váljunk. Így az idő a legmagasabb tanító, mivel senki más halandó ember nem képes úgy tanítani bennünket, mint ahogy azt az idő teszi. Valamennyi tapasztalatot magában foglalja, a tévedést lassan bölcsességgé, a fájdalmat pedig békévé szelídíti, a csalódást fegyelemmé, a gyűlöletet pedig jóakarattá változtatja. Megtanít arra, hogy hogyan tanuljunk gyengeségeinkből, ne pedig siránkozzunk miattuk.

Téves az a nézet, amely a karmát csak morális síkra helyezi, mivel intellektuális síkon éppúgy működik. Így pl. egy gyengébb intelligenciájú jó ember egy magasabb intelligenciájú gonosz emberrel összehasonlítva egy ideig szenvedhet és veszteségben lehet része, annak ellenére, hogy morálisan jobb a másiknál. Meg kell tanulnia ui., hogy kiegyensúlyozottabb személyiséget alakítson ki magában. Túlzott érzékenységüktől szenvedő jámbor emberek nem értik meg, hogy az emberszeretet és könyörület csak akkor erény, ha kellő időben és megfelelő személyre alkalmazva gyakorolják, de ha ez nem áll fenn, hibává válik. A karma számunkra biztosítékot jelent, hogy semmi erőfeszítésünk nem vész kárba, mivel vagy ebben a születésben, vagy egy későbbiben vissza fogjuk kapni, amit kiérdemeltünk vele. Amikor az örökléstan pl. nem tudja kellő mértékben megmagyarázni, hogy közepes, vagy gyenge képességű szülőknek miért születhet kiváló képességű gyermekük, a karma-tannal ez jól megmagyarázható. Fizikai képességeiket szüleinktől örököljük, mentális képességeinket pedig előző születéseinkből hozzuk magunkkal.

Azok, akik visszautasítják a karmát, azt utasítják vissza, ami körülöttük nyilvánvaló. Saját életük bizonyos mértékig megváltoztathatatlanul előre elrendelt, bármit is tegyenek ellene. A család, amibe születtek, a körülmények, a faj, az ország, ahová kerülnek jelen születésükben – mindezek olyan dolgok, amelyeket nem tudják előre megválasztani. Ezeket a karma dönti el. Bizonyos mértékig ezért az mondható, hogy a karma acélgyűrűt fon minden ember köré.

Azok, akik azt hozzák föl, hogy mivel az ember nem emlékezik korábbi születéseire, ezért a belőlük eredő jóból vagy rosszból nem származhat semmi haszon, két dolgot félreértenek. Az első az elmének az az alkata, amely a tudat alatti és a tudatos kettős arcát tárja elénk. Jelen tapasztalataink közül is mennyi tűnt már el a tudat alatti tárházában? A másik az, hogyha az ember pl. rendelkezne a jelenlegit megelőző születése összes memóriaanyagával, akkor rendelkeznie kellene az összes többi megelőző születésével is. Ez azonban szerencsére – lehetetlen, mivel az ember élete pokollá válna, ha mindenre kellene emlékeznie. ezért a látszólagos elfelejtésért inkább hálásnak kellene lennünk a Természetnek, mint ahogy hálásaknak kellene lennünk az alvás adományáért is. Mivel ha nem lenne életünkben alvás, teljesen képtelenek lennénk jelen életünkre koncentrálni.

A helyesen értelmezett karma sohasem bénítja meg a kezdeményezést, hanem pozitívan előmozdítja. Amit ma teszünk, az cselekvően fog közreműködni jövőnk kialakításában, tekintet nélkül arra, hogy mit tettünk az elfelejtett vagy éppen az el nem

felejtett múltban. Ezért mindenki számára van remény, mivel egyidejűleg vagyunk múltunk szerencsétlen teremtményei és jövőnk reménnyel teli alkotói. Amit az emberek a sorssal kapcsolatban nem értenek meg az az, hogy bár az élet bizonyos eseményeit a karma többé-kevésbé előre meghatározza, mégis bizonyos mértékig megváltoztatható a jellem megváltoztatásával, mivel a jellem jelenti sorsunk magját és gyökerét. Ha el is kell viselnünk a sors által ránk kényszerített bizonyos mértékű korlátozásokat, de van bizonyos szabadságunk is e korlátokon belüli működésre. A helyes élet kialakításával – ami szintén művészet – össze lehet mindkét tényezőt hangolni, hogy javunkra és ne kárunkra működjenek össze.

A régi indiai tanítás szerint a haldokló ember utolsó gondolatai egyesülnek az ember általános és tudat alatti tendenciáival, amelyek együttesen fogják alapvető mértékben a következő születésben a jellemet meghatározni. Ezt a kevésbé ismert tanítást jó lenne szélesebb körben ismertté tenni és kihasználni a benne rejlő pozitív lehetőségeket.

Vannak olyan időszakok, amikor harcolnunk kell a sors ellen, de vannak olyanok is, amikor jobb, ha türelmesen elviseljük. Amikor ez utóbbi áll fenn, bölcs dolog a kínai technika alkalmazása. Ez abban áll, hogy türelmesen és önként alkalmazkodunk ennek az időszaknak a korlátozásaihoz, sőt önkorlátozásunkkal előzzük meg őket. Egy bűvész pl. képes egy mozgatott porcelán tányérba hulló tojást úgy felfogni, hogy a tojás nem törik el. Ennek az a titka, hogy amikor a tojás lefelé esve éppen elérné a

tányért, a bűvész a tányért kissé lefelé mozdítja el, így a két sebesség azonossá válik, ami csökkenti az összeütközés hevességét. Vagy figyeljük meg a ökölvívók technikáját. Amikor az egyik ütni készül, a másik hátrafelé irányuló mozgást végez, amivel csökkenti az ütés hatását. Ha előre mozogna, jóval nagyobb lenne az ütés ereje és az ebből eredő következmény. Hasonlóképp a karma csapásait is azáltal enyhíthetjük, hogy hajlékonyan alkalmazkodunk a megváltoztathatatlanhoz, nem pedig szembefordulunk vele az elkerülhetetlen sorscsapások idején.

A tudomány megerősítése is felhozható itt. A kvantumelmélet és a határozatlansági reláció elve meglepő új fényt derített a fizikára. A tudomány régi nézetei kedvezőbbek voltak a karma-tanban való hit szempontjából, az új szemlélet viszont a szabad akaratban való hit szempontjából előnyösebb. A régi szemlélet a fizikai törvények vasmarkába szorított világszerkezeten alapult. Az ilyen szemléletben a determinizmus szükségszerű volt. A modern tudomány azonban túljutott ezen a merevségen és behatolt az atomokon belüli különleges világba. Ezzel a felfedezéssel bezárult a kör: az igazság kettős arculata az univerzumban az, hogy belsejében szabadságot őriz és rejt magában, felszínén pedig sorsrendelte végzetszerűséget. Az ember ennek következtében **mindkét** hatásban részesül.

Mindezekből azt a gyakorlati tanulságot szűrhetjük le, hogy uralkodó gondolataink megváltoztatásával idővel elősegíthetjük életünk fő irányvonalának megváltozását is. Javítsuk ki mentális és etikai hibáinkat, és az eredmény nemcsak jellemünk

nemesedésében mutatkozik majd meg, hanem környezetünk pozitív megváltozásában is. Az ember jelentős mértékben képes megváltoztatni a környezetét, életét és körülményeit nagymértékben saját maga alakítja ki gondolataival, mivel a sors **végső soron** abból alakul ki, amit az ember korábban gondolt és tett. A karma azt mutatja meg, hogy hogyan lehetséges mindez, a mentalizmus elmélete pedig azt magyarázza meg, hogy miért kell ennek így lennie.

Végül a jóga-gyakorlat és filozófiai meggondolás segítségével meg kell tanulnunk a nyugodt élet művészetét. A zavarokat és bajokat ui. nem kerülhetjük el, de ahogy jönnek, ugyanúgy távozni is fognak. Ugyanaz az erő, ami felszínre hozta, el is fogja vinni őket. A szerencse forgandó. Mindezeken túl az elme szilárdan lehorgonyozva marad ott, ahová tartozik – az igazságban és nem az illúzióban.

Bár a karma valójában tudományos törvény, az ázsiai vallások és a primitív Európa pogány vallásai is kisajátították magunknak. De tételét képezhetné a modern keresztény tanításnak is – mivel Jézus után 500 évig benne volt a keresztény hitben –, ha a konstantinápolyi zsinatban ki nem törölték volna a keresztény tanításból: nem mintha ez Jézus etikáját sértette volna (mi lenne jobban harmóniában vele, mint a Mesternek ezek a kijelentései: „Amit vetettetek, azt fogjátok aratni”; vagy a kereszténység osztatlanságát sértette volna (hol találunk számára világosabb támogatást, mint Origenesnek a nagy keresztény pátriárkának az írásaiban?), hanem mert a törlést kieszközlők saját kicsinyes személyes előítéleteit sértette. Ezzel a cselekedetükkel

megfosztották a Nyugatot egy tantól, amelyet valóban megérdemel. Ez a rehabilitációs munka azoknak a kötelessége, akik nemzeteket kormányoznak és befolyással vannak a gondolkodás kialakítására, a nevelésre, vallásos hitre. (Sigurgeir Sigurdsson főtisztelendő, Izland püspöke és egy személyes barátom bátran vállalkozott erre a kezdeményezésre, és az eredmény sikeresnek is bizonyult különösen a fiatalabb generációk körében, akik hevesen reagáltak rá.) Az igazság ezt minden esetben megköveteli, de még jobban megköveteli ezt a nyugati civilizáció biztonsága és túlélése. Amikor az emberek megtanulják, hogy nem tudnak menekülni annak a következményeitől, amit tesznek, sokkal elővigyázatosabbak lesznek majd mind cselekedetüket, mind gondolkodásukat illetően. Amikor megértik, hogy a gyűlölet éles bumeráng, amely nemcsak a gyűlölt személyre sújt le, hanem a gyűlölőre is, kétszer is meggondolják majd, mielőtt ezt az egyik legsötétebb emberi bűnt elkövetnék. Amikor megértik, hogy életük az univerzumban a megértést illetően fokozatosan növekvő evolúciós folyamat kell, hogy legyen, kezdik majd helyesen felbecsülni fizikai, erkölcsi és mentális értékeiket. Az ilyen felismerés és megértés természetes velejárója egy egészséges erkölcsi élet kialakulása lesz. A Nyugatnak nagy és gyors szüksége van arra, hogy a karmát és az újjászületést elfogadja, mivel ezekkel az emberek felelősségteljesebbekké válnak, amire semmilyen irracionális és összefüggéstelen dogma nem tudja rávenni őket. A modern tudományos ismeret könnyen hozzáilleszthető ezekhez a tanításokhoz, feltéve azonban, ha nem torzítjuk el őket, mivel egyedül ezek magya-

rázzák meg tisztán, hogy az egyszerű elméjű hottentotta hogyan fejlődik hegeli gondolkodású szintre.

Bábeli zűrzavarban élünk. Majdnem mindenki kiabál valamit, lehetőleg jó hangosan, és mégis minden kiabálás ellenére csak kevésnek sikerül bármi értékeset is mondani, mivel kevesen mondják meg nekünk, hogy egyáltalán miért is vagyunk itt a földön. Ezért szükséges, hogy mielőbb széles körben ismert legyen a karma-tan.

A világ jóléte. Eleddig a karmával tudományos és gyakorlati szempontból foglalkoztunk. Az ősi filozófiai tanítás teljesen más szempontból világítja meg a tárgyat. Eddig a filozófiailag képzetlen tömegek nagyobb igénye miatt felejtettük el valójában egy időre a filozófust. Azt mondhatjuk azonban ahogy azt a mentalizmus vizsgálatakor láttuk –, hogy a világunkat elsődlegesen felépítő szubsztancia a gondolat, és hogy az anyag tulajdonképp nem más, mint elme, így ténylegesen és univerzálisan az elmének olyan állandóságot kell feltételeznünk, amit normális esetben nem adnánk meg neki. Továbbá fel kell tételeznünk azt is, hogy mivel az ember egész élete és tevékenysége tisztán mentális, gondolatai a tudatalatti mélységében tűnhetnek el, de el nem vesznek. Az elme ui. szüntelenül újratermeli szerkezeteit, időtől és tértől nem korlátozottan, mivel ezek mindketten szintén az elme termékei. Ezért az ideák individuális áramlatai megint megjelenhetnek, vagy egymásra hathatnak hosszú és nagy távolságú téren keresztül. Így a karma-tan mentalista igazolást is nyerhet.

A filozófus azonban a karmánál magasabb indokot talál a magasrendű és önzetlen, személyes ill. társadalmi etika gyakorlására, amikor felismeri az igazságot és a valóságot. Ennek megértésére meg kell előznünk most egy pillanatra a magasabb tanulmányokat, és eszünkbe kell juttatnunk, hogy a művész eksztatikus békéje az alkotó ihletettség idején, és a misztikus békéje a meditáció folyamán hasonló egymáshoz. Láttuk, hogy ez többnyire annak a következménye, hogy egy időre felszabadulnak énjük béklyója alól. Az „én” ui. nagy terhet cipel, legyen az akár bánat, akár öröm. Kevesen tudják, hogy a magunkról való elfeledkezés a kulcsa egy magasabbrendű boldogságnak. A filozófiában, miután minden tényt igazoltunk és bebizonyítottunk, a filozófia egyik következtetése ennek az ideálnak a leszögezése lesz. De az is kiderül e vizsgálatok során, hogy nyomon követhető emberről emberre, teremtményről teremtményre egy titkos fonál, és hogy a világ rejtett szervezete olyan összekötött, hogy aki azt hiszi, hogy másoktól teljesen függetlenül képes biztosítani magának a boldogságot és jólétet, örökké tartó keserű csalódásra van ítélve. Mindaddig, amíg az én és a te közötti szakadék éppen olyan széles és éppen olyan mély marad, mint amilyen most, az én és a te egyaránt arra van ítélve, hogy szenvedjen. Sőt, a relativitás elméletének egyik filozófiai vonatkozása az, hogy egyetlen izolált dolog sem létezik az egész univerzumban, egyetlen dolog sem létezik a saját akaratából és jogán. Az egész világot átszövi az egymáshoz kapcsolódás hálója. Ezt mutatja jelen világ-

gunk gazdasági, politikai és társadalmi egymásrautaltsága is, ami az évekkel csak egyre inkább nő.

A filozófia önkontrollt hirdet, és az emberiség szolgálatát támogatja nemcsak azért, mivel ez önmaga szempontjából, vagy a másik ember szempontjából helyes és jó, hanem azért, mivel **mindkettő** szempontjából helyes és jó. Az emberről alkotott nézete a társadalomról mint egészről alkotott nézetével azonos. Ezért azt tanítja, hogy az individuális ember mindaddig nem juthat igazi boldogságra, legfeljebb csak illuzórikusra, míg társai boldogtalanok. Helytelen ezért az a régi nézet, hogy a filozófus közömbös a körülötte zajló események iránt. Érdekelt bennük, mivel nem közömbös számára társai jóléte. Azt azonban nem engedi meg, hogy ezek az események ítéletét befolyásolják és a békéjét veszélyeztessék, mivel mindezek között megőrzi a nyugalmát és személytelen gondolkodását.

Aki élvezi ennek a bölcsességnek a privilégiumát, automatikusan arra is rájön, hogy kétélű fegyver van a kezében: egyik éle ez a privilégium, a másik pedig egy új felelősségérzés: az a tudás ui., aminek birtokába jutott kötelezi, hogy ezek után a legmagasabb etikát kell gyakorolnia. Annak a felfedezésével ui., hogy valamennyi teremtmény és dolog végső soron egy, és hogy az *Önvaló* (ezzel a mesterségesen képzett szóval – amely a szerző korábbi könyveinek olvasói előtt már nem ismeretlen – a későbbiek folyamán gyakran találkozunk majd: mind az ember, mind pedig az univerzum végső valóságát akarja kifejezni. *A ford.*), amelynek ismeretére jutott más

élőlénynek Önvalójával azonos, nincs más választása, mint annak a felismerése, hogy a világ jóléte azonos saját jólétével. Ettől kezdve *individuális* én-jének szolgálatát az *Összes* szolgálata váltja fel. Cselekedeteinek nemcsak saját érdekét kell szolgálniuk, hanem másokét is, vagyis e kettős kötelesség bélyegét kell mindig magukon viselniük. Egy igazi bölcs ezért nem lehet hegyi barlangjába zárkózott remete.

Az ilyen bölcs felfedezi, hogy azt az *aranyszabályt*, hogy azt tegyük másoknak, amit szeretnénk, ha mások tennének nekünk, a józan ész diktálja. Ennél magasabb etikát sohasem tanított egy vallás sem, és semmiféle tapasztalat soha nem sugallhatott ennél ésszerűbbet. Nem létezik más életelv, mint Jézusnak és Krishnának, Konfuciusznak és Buddhának ez az egyszerű életelve, ami az embert képes lenne jobban segíteni abban, hogy a lét rögös útjain simán és akadálytalanul haladhasson. Olyan szabály ez, amely csodákat képes tenni, és amely univerzálisan alkalmazható minden emberre, az élet minden helyzetében és minden időben. Egyaránt jó a barna bőrű keletieknél és a fehér bőrű nyugatiaknál, éppen olyan megfelelő a rongyos koldusnál, mint a jóllakott milliomosnál: értéke messze fölülmúlja egyszerűségét. Mi ui. mindnyájan egy Végtelen Élet gyermekei vagyunk, ugyanannak a nagy embercsaládnak a tagjai. Ha tehát azt akarjuk, hogy a karma kegyesen bánjon velünk, nekünk is nagylelkű és önzetlen cselekedetekre kell törekednünk, és ezek ellenkezőjét távol tartanunk.

Ha azt kérdezzük, hogy miért kell az embernek megtanulni, vagy meghatározni az igazságot, ha már mindenkivel szemben jóakaratot tanúsít, erre az lehet a válasz, hogy először is azért, mivel a jóakarat csak érzés, és mint minden érzés, változhat. Az igazság nem alapulhat érzésen. Másodszor pedig azért, mivel minden emberi cselekedet bonyolult, a jó és a rossz gyakran különös módon van összeszövődve. Harmadszor: csak a filozófia biztosíthatja a teljesen az észen alapuló, mégis az önzőségtől és gonoszságtól mentes, etikailag magasrendű életet.

Amikor Buddha könyörületet gyakorolt, ez nem puszta érzelmi alapon nyugodott, hanem a teljes tudás és felismerés alapján. Az az ember ui., aki szerető feleséget és márványpalotát hagyott el a békéhez és az igazsághoz hasonló megfoghatatlan dolog keresése kedvéért, nem lehetett szentimentalista.

Súlyos hiba lenne azonban azt feltételezni – mint amit gyakran feltételeznek –, hogy mivel Buddha a nem ártás doktrínáját tanította (aminek egyik modern és ismert képviselője Gandhi volt), ezt valamennyi ember számára egyformán követendőnek szánta. Ezt a tant csak a szerzeteseknek és azoknak az aszkétáknak szánta, akik visszavonultak a világi élettől és annak felelősségeitől. A Buddhához hasonló igazi bölcsek felismerték, hogy az erkölcstannak nem lehet univerzális előírása, és hogy a kötelességben fokozatosságok, az etikában pedig fokozatok vannak. Ezért amikor Simha generális megkérdezte Buddhát a tannal kapcsolatban, mivel kétségek támadtak benne, folytathatja-e katonai hivatását, vagy adja föl, a bölcs ezt válaszolta neki:

„Azt, aki megérdemli a büntetést, meg kell büntetni. Bárki, akit a bűntettéért megbüntetnek, ezt nem a bíró kénye-kedvéből szenvedi el, hanem gonosz cselekedete miatt. Azok, akik igazságos ok miatt harcolnak – miután kimerítették az összes lehetőséget, hogy a békét megvédjék – nem hibáztathatók. Csak az hibáztatható, aki a háború oka és előidézője. Az embernek saját magát kell tökéletesen feladnia, nem pedig bármit is azoknak az erőknek, amelyek gonoszak."

Ezeket a szavakat csak azért idéztük, mivel tökéletesen kifejezik azt a szemléletmódot, amit az igazság filozófiája is tanít ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Nem tagadja, hogy a szerzetesek és misztikusok számára az a tökéletes magatartás, ha semmilyen körülmények között nem ölnek és nem ártanak másoknak. Gandhi ezért a nem ártás elméletével a legjobb indiai miszticizmust képviselte, de nagy hiba lenne a sokkal magasabb indiai filozófia képviselőjét látni benne. Ez a filozófia nem az érzelmi valótlanság etikáját tanítja, hanem az ésszerű szolgálat etikáját. A filozófia erős, míg a másik szentimentális.

Jézusnak az a parancsa, hogy nem kell ellenállni a gonosznak, ugyanúgy értelmezhető. Betű szerint és külsőlegesen a misztikusoknak kell követnie, a bölcsnek azonban intelligens módon és belsőleg. Bár az utóbbi arra a felismerésre is jutott, hogy végső soron egy a bűnözővel is, ez nem akadályozza meg abban, hogy megvédje magát vagy másokat a bűnözőkkel szemben, vagy hogy megbüntesse őket bűntetteikért, feltéve azonban – ahogy Buddha is rámutatott –, hogy mindezt gyűlölet nélkül teszi.

Ahogy Buddha mondta: „a bűnözőnek meg kell tanulnia, hogy megértse: büntetése saját bűntettének a gyümölcse, és amikor ezt őszintén megérti, a büntetés előnyére lesz és nem fog tovább keseregni sorsa miatt, hanem éppen ellenkezőleg tesz.”

Az a miszticizmus, amely az embert az agresszív igazságtalanság vagy az erőszakos gyilkosság passzív szemlélőjévé teszi; amely arra tanítja, hogy bocsássa meg a jelenlétében elkövetett bűnt – azzal érvelve, hogy visszavonult a világtól –, nem képviseli India igazi bölcsességét. A filozófusnak az a kötelessége, hogy ne tagadja meg a segítséget a szenvedő áldozatoktól, hanem ha kell, erővel is megvédje őket. Az a tan, amely letargikus tehetetlenséget, vagy ernyedt nem ártást hirdet az igazság vagy a jóakarat botrányos megsértése láttán, teljesen elfogadhatatlan a filozófia szempontjából. A régi bölcseknek az ilyen félreértése, a szívnek és az elmének az ilyen gyengesége sohasem segítette Indiát, hanem pusztán lealázta. Azt a misztikust, aki fél büntetni, mivel fél attól, hogy szenvedést okozzon, az érzelmei vezetik. A filozófus azonban, aki ha szükséges, nem fél ezt megtenni, mert tudja, hogy a szenvedés az ember legnagyobb tanítója, mivel amit az ember nem akar megtanulni azzal, hogy az eszét használja, meg kell tanulnia a szenvedéssel. Annak, aki nem akar gondolkodni, szenvednie kell. Amit néhány perces gondolkodással megtanulhatnak, azt néhány év alatt fogja elsajátítani a szenvedés parancsára. Sok csapás azért éri az embert, hogy ezáltal gondolkodásra késztesse. A keserű szenvedés árán kell megértenie azt, amit a filozófia rábeszélésével nem ért meg. A misztikus nem akar senkit zavarni, és azt

akarja, hogy ő is zavartalan maradjon, a filozófus viszont önzetlenségre törekszik és arra, hogy mindenkit szolgáljon.

A filozófus azonban a maga módján segíti az embereket, nem pedig az emberek módján. Az emberek ui. csak azt tudják, amit akarnak és kívánnak, a filozófus viszont tudja, hogy mire van igazán szükségük. Ezért bölcs módon segít, ami azt jelenti, hogy nem szentimentalista. A szívnek és az észnek egymást kell igazolnia. Tudja, hogy a forrásig kell elmennie, hogy a folyót megismerje: a keveseket segíti, akiken keresztül segítséget nyújthat a soknak is. Így időt és energiát takarít meg, és végül összehasonlíthatatlanul több szolgálatot tesz, mintha egész idejét az egyes emberekre szentelné.

Legőszintébb pillanatainkban felfedezzük, hogy sohasem voltunk igazán önzetlenek életünkben, hanem ha finoman is, de önmagunk kielégítését kerestük minden tettünkben. Az igazi önzetlenség nem természetes dolog. Valamennyien az én szemüvegén keresztül szemléljük az életet. „Miért kellene ezért jót tennem másokkal?” – ez a kérdés természetesnek hangzik. A filozófia azonban erre azt feleli: „azért, mert végső soron és titokzatos módon az egész emberiség egy nagy családot alkot. Azért, mert ennek a ténynek a tudatos felismerése jelenti az ember fejlődésének nagyszerű célját. Azért, mert az az ismeretlen valóság, amelyet az emberek a maguk távolságában Istennek neveznek, amelyet azonban mi inkább Önvalónak hívunk, mind a magunk, mind pedig a világ titkos valóságát alkotja. Aki ezt az egyetemes tudatot felfe-

dezte, egyidejűleg azt is látja, hogy az erősnek az a kötelessége, hogy a gyengéket támogassa; az előrehaladottabbaknak az, hogy a hátramaradottabbakat segítsék; a szenteknek az, hogy a bűnösöket felemeljék, a gazdagoknak az, hogy segítsenek a szegények terhein, a bölcseknek pedig az, hogy a tudatlant a megvilágosulás felé vezessék.” És mivel a tudatlanság jelenti az összes többi baj gyökerét, ezért Buddha szavaival „az igazság megmagyarázása és terjesztése a legnagyobb jótékonyság.”

Mindnyájunknak dolgoznunk kell, akár tetszik, akár nem és akár filozófusok vagyunk, akár nem. A filozófia nem tudja ezt megváltoztatni, csupán azt a végcélt tudja elénk tárni, amiért dolgoznunk kell. Tevékenykedhetünk azért, hogy puszta megélhetésünket biztosítsuk, de dolgozhatunk azért is, hogy , életünket teljessé tegyük. A legtöbb ember élete ui. kevés örömből és sok nehézségből áll. Mégis, úgy cselekednek, mintha ennek a fordítottja lenne igaz. Az embereket meg kell tanítanunk, hogy gondolkodjanak el azokon az értékeken, amelyet az élettől meg akarnak szerezni. Pusztán fenn akarják tartani magukat? Szórakozni akarnak-e csupán? Akarják-e megtudni életük és világ értelmét és igazságát? Végül is, ha mindezt akarják, van mód az összes, ellentmondás nélküli összeegyeztetésére. A filozófiailag kiegyensúlyozott, a világ jobbátételéért önzetlenül tenni akaró, teljes megvilágosulásra jutott ember életének óriási lehetőségei vannak. Ennél jóval kevesebb adottságú emberek is már csodálatra késztették modern világunkat, akár pozitív, akár negatív értelemben; vajon a kevesek eléggé bátrak-e ahhoz, hogy életüket kockára tegyék a sorssal, hogy

korukat gazdagabbá tegyék és mások üdvére váljanak; vajon elég bölcsek-e ahhoz, hogy feladják eddigi kicsinyes egoista életüket, amelynek nem lehet más vége, mint a halál? Vajon talál-e az igazság néhány követőt, aki teljes életével támogatja és szolgálja az igazság ügyét? Ki képes arra, hogy önmagát maga mögé hagyva kezeit olyan messze előre tudja kiterjeszteni, amivel megérintheti ezt a nagy paradoxont?

A világkrízis filozófiai szemlélete. Korunkban minden eddigi kornál nagyobb az a szükségszerűség, hogy minél többen legyenek azok, akik másokon is önzetlenül akarnak segíteni, nem csak magukon. A világtörténelem egyetlen ezt megelőző szakaszában sem volt ui. a szenvedés és a tudatlanság ilyen széles körű. Ma a megvilágosulás igénye jóval nagyobb, mint Jézus, vagy Buddha idejében volt. Modern korunk a legragyogóbb, de egyben a legszerencsétlenebb kor is egyben. **Mammon** jegyében született, az élet félreértelmezése bábáskodott felette, bölcsőjét pedig a kényelmes gépkocsik biztosították. A tudomány óriási várakozásával indult, de csalódottsággal és kiábrándulással fejeződött be. Az ideálok gyászos rokkantságában süllyedt el.

Olyan lendülettel haladtunk előre, hogy megcsalt bennünket a gyors és általános haladás érzése. Ez a csalódottság most hirtelen napvilágra került. A világ elérkezett a könyörtelen felismerés idejéhez. Haladásunk ui. egyoldalú, főleg technológiai és nem teleologikai volt. Amikor az emberek materialista vonalon alakítják ki szokásos gondolkodásukat, életvitelüket és általános szemléletüket, nem is lesznek tudatában azok

etikai veszélyének és annak, hogy születésük értékes lehetőségeit veszítik el ezzel. Az ilyen élet értéktelenségéről és sikertelenségéről csak nagyarányú külső megrázkódtatás győzheti meg őket. Ilyen megrázkódtatást jelent a világkrízis: a két világháború szenvedésével és gyötrelmével együtt.

A karma valamennyi nemzet és valamennyi individuális ember életében állandó működésben van. Ezt a sorsot az emberek saját maguk hozzák létre, nem pedig egy külső hatalom kényszeríti önkényesen rájuk. Egy ország szerencséje vagy szerencsétlensége teljesen azoknak a kapacitásától és balgaságától függ, akik kormányozzák, ill. részben magától a népétől. Nem szabad soha elfelejtenünk, hogy mind a múltban – mind a jelenben egy ország vezetői és népe együttesen – gyakran nem is tudatosan – alakították ki azokat az okokat és feltételeket, amelyek szenvedésükhöz vezettek.

Mindaddig, amíg gondolkodásunk megváltoztatásával meg nem változtatják ezeket a feltételeket, számolni kell ezekkel a következményekkel.

A közéleti emberek kikerülhetetlen kötelessége, akik abba a helyzetbe kerültek, hogy a tömegeket vezessék, irányítsák és befolyásolják, hogy e kötelességhez felnőjenek. Mindaddig, amíg maguk sem látnak tisztán, képtelenek az utódok szemszögéből gondolkodni és korunkat az idő teleszkópján keresztül szemlélni, nem lesznek képesek másokat helyesen kormányozni. A filozófia tanulmányozása nagyban segítené őket, hogy helyes irányban vezessenek.

Ezek kemény szavak, de a robbanó bombák és a kínzó szenvedések már megkezdték széttörni az emberek illúzióit, és porrá zúzni azokat a hazugságokat, amelyek között éltek. A világkrízis a tetőpontjára viszi a kiábrándulást és az elégedetlenséget. Érdemes arra emlékezni, hogy a filozófia Görögországban akkor jelent meg, amikor – ahogy Szókratész mondta – úgy tűnt, hogy semmit nem lehetett tenni, kivéve azt, hogy fal mögé húzódjanak és megvárják, amíg a vihar elvonul.

A helytelen gondolkodás az, ami Európát romba döntötte és tönkretette. A helyes gondolkodás lesz az, ami megmenti. Európa jelen helyzete nem más, mint annak a kifejezése, amit a koncentrált és zabolátlan érzelmek – akár a jó, akár a gonosz – elérhettek.

A faji gyűlölet, a gazdasági antagonizmus, a nacionalista gyűlölködés és a militarista terror a szörnyű tanúi planétánkon annak a ténynek, hogy elfelejtettük azt a magasrendű célt, amiért erre a földre születtünk, nevezetesen azt, hogy életünk fejezzen ki valamit **abból,** ami az alap valósága, hogy szakítsuk szét azt az illúziót, hogy az ego lenne az igazi valónk és a test a létünk. Joggal szomorkodhatnánk a gondolkodás nélküli tömegek láttán – akik minden dolgot fontosabbnak tartanak, mint ezt az elsőt és alapvetőt – ha nem tudnánk, hogy a szenvedés maga is tanító. A világ a Via Dolorosa útját járja, és a keserű igazságokat annak a lerombolásával tanulja meg, amit becsapott elmével épített föl. Egy világháború tíz évet olvaszt egybe, erőszakos változtatásokat hozva az emberekben, elméjükben, a társadalomban és annak szerke-

zetében egyaránt. A szerencsétlenség bölcsességet teremt és arra kényszeríti az embereket, hogy a bölcsebb utat válasszák, amit e szörnyű kényszerítő erő nélkül önként is választhattak volna. Így a fájdalmas szenvedés és a kiábrándult küzdelem bölcsességet terem. A háború felrázza az embereket önelégültségükből, gyengeségeiket kiirtja belőlük; úgy működik, mint egy kegyetlen büntető. A világháborúk nemcsak személyes szomorúságot okoznak nekünk, hanem mentális felébredésünket is elősegítik. A káosz és a háború ellensúlyozását azok az eszmék jelentik, amelyek ezekből fakadnak. A forradalmak rendszerint a prelúdiumát jelentik az emberek szellemi kinyilatkozásainak. Nem szabad ezért a szerencsétlenséget úgy felfogni, mint valami ellenséget. Néha álruhába öltözött barát is lehet.

Igaz ugyan, hogy a krízis időszaka alatt a filozófia elméleti tanulmányozása nem erős, de a gyakorlata nagyon is az. A filozófia követői ekkor ui. megmutathatják mennyit értettek meg belőle, hová tudtak eljutni; mennyire tudnak nyugodtak maradni a megpróbáltatások alatt, mennyire tudnak helyesen és biztosan dönteni, ha olyan felelősségteljes helyzetbe kerülnek, ahol ezt meg kell tenniük; mennyire tudják megőrizni belső békéjüket, amíg a külső súlyos feszültségek közepette energikusan és félelem nélkül cselekednek.

A háború megláttatja az emberekkel, hogy az élet milyen mulandó valami, csalódással, és fájdalommal teli. Az emberek rendszerint nem látják a létnek ezt az instabilitását, nem látják, hogy minden állandó, vagy változik, vagy eltűnik. Jelen korsza-

kunk azonban – amelyet a hihetetlen gyorsaság és a hirtelen meglepetések jellemeznek – kezdi az embereket hozzásegíteni, hogy mindezt meglássák. Az ilyen szenvedés nevelő hatású, és olyan gondolatokat vet föl bennük, amelyek különben nem merültek volna fel. Életük múló és instabil voltának felismerésével kezd megváltozni eddigi alacsony egoista szemléletük, mivel egyre inkább növekszik bennük az a vágy, hogy valami stabilabbat, változatlant és tartósat találjanak. Ezt a vágyukat csak a valóság keresése elégítheti ki; amikor látják a pusztán materiális lét értelmetlenségét. Amikor rádöbbenünk gyengeségünkre, a belső erősség friss forrása után kezdünk kutatni. Amikor felfedezzük, hogy képtelenek vagyunk az életet helyesen irányítani, kezdjük az élet értelmét kutatni. Amikor látjuk, hogy a látszatok megcsaltak bennünket, hajlandók vagyunk a valósággal kapcsolatban valamit megtanulni.

Így a háború arra tanít bennünket, hogy valamennyi dolog mulandó; kérdezzük ezért meg magunktól, hogy mit jelent ez. Hol van a házunk, amely romokban hever előttünk, hol van megölt szeretett gyermekünk, az elveszett szerencsénk? Mivé váltak ezek mostanra? Csak emlékekké, amelyek élénk álmoknak tűnnek, ha szörnyűek is. De mik az emlékek? Mentális konstrukciók, vagyis gondolatok! És mik lesznek mindezek a jövőben? Szintén gondolatok! Ha ezért van elég bátorságunk, hogy a logikai kört összekössük, akkor arra a következtetésre kell, hogy jussunk, hogy az, ami mind a múltban, mind a jövőben mentális, nem lehet más a jelenben sem. Így a mentalizmust az élet viszontagsága és forgandósága taníttatja meg velünk.

Korunk minden szörnyűsége közepette megőrizhetjük nyugodtságunkat, ha ragaszkodunk a mentalizmus igazságához, ha mindezeket a terrorcselekményeket olyan tapasztalatoknak tartjuk, amelyek anyaga végső soron éppen olyan mentális, mint az álmoké. És ahogy az álmodó is lidércnyomásos álmában csak addig szenved, amíg álmát valódinak hiszi, és a felébredés után eloszlik félelme és rettegése, ugyanúgy megváltoztathatjuk mi is fizikai szenvedésünket, ha ébren tartjuk azt az igazságot, hogy mindezek tulajdonképpen csak ideák; ideák, amelyek ahogy jönnek, ugyanúgy el is mennek.

A filozófus mindenkinél jobban meg tudja mutatni másoknak a helyes utat, amikor az egész világ zavarodott és válaszút előtt áll.

Mindig van ui. olyan út, amely a szabaduláshoz vezet.

Ez az út a megbánás és a tékozló fiú útja.

Semmi nem tűnik egyszerűbbnek és mégis semmi nem olyan nehéz. Más út azonban nincs, és a szenvedés megindult lavinaútját még nehezebb járni.

De az is igaz, hogy az éjszaka a hajnal érkezése előtt a legsötétebb. Egy felejthetetlen korszakban élünk, amikor a történelem aktív periódusában van, összes szörnyű drámájával és tragikus érdekességével együtt. Korszakunk ui. átmeneti. Egyedülállósága készíti el az utat egy egyedülálló reneszánsz számára. A háború rombolásait ki kell javítani. Meg kell tanulnunk, hogy a rossz időket jobb gondolatokkal pótoljuk. Egy új, igazi egyetemességgel jellemzett korszak kialakításáért kell küzdenünk. Az a

feladatunk, hogy a jelen ABC-jéből vett betűkkel fejtsük meg a jövő rejtvényét. Az a kötelességünk, hogy a történelem által feltárt mozgalmakból levonjuk a tanulságokat és kövessük vaslogikáját. Tanulnunk kell az elmúlt századokból, saját etikai vezetésünk és materiális profitunk érdekében.

A legfőbb tanulság mindenekelőtt az, hogy egy ciklus végén élünk, amikor a karma az összes nemzeti adósságot lezárja és a hátralékok nagy részét behajtja. Egy korszak letűnését figyelve állunk. A kör lassan bezárul. A régi világ emlékművei leomlanak. Az átmenetet szükségszerűen zavaros világnézetek, háborgó forrongás és egymással versengő ideálok, vagy rebellis érzések és fanatikus indulatok jellemzik.

A másik tanulság, ami az előzőnél könnyebb az, hogy a gyors változás elképesztően nagy folyamata zajlik szemeink előtt, amilyenre a történelemben nem volt még példa. Ennek az a gyakorlati tanulsága, hogy a társadalomnak nemcsak stabilnak kell lennie, hanem rugalmasnak is. Kína példája azt mutatja, hogy ahol a változás törvényét figyelmen kívül hagyják, elkerülhetetlen szenvedés lesz a vége. E két erő, a stabilitás és a rugalmasság közötti kettősség örökké megvan, de tudnunk kell mindig azt, hogy hogyan békítsük és hozzuk össze őket. Jelen korszakunkban a hangsúlyt a változásra kell fektetnünk.

Ezzel azonban nem azt akarjuk mondani, hogy az erőszakos, forradalmi változtatásokat értjük ezeken a változásokon. A forradalom, brutalitása miatt a kiegyensúlyozatlan érzelmek és kizökkent elmék elvének tekinthető. A forradalmak mögött egy

millennium eljövetelében való misztikus hit rejtőzik, ezt azonban a történelem sohasem igazolta. Aki rossz módszereket alkalmaz, az az eredetileg jó célokat is lerombolja vele. Bárki részéről a szabadsággal való visszaélés megfékezést követel, mivel megszakítja az emberi serdülőkort azzal, hogy túlságosan sietni próbál, és így a társadalmat félelmetes pszichológiai betegséggel: a gyűlölettel fertőzi meg.

Másrészt, bárki, aki nem képes felismerni az idők szavát – amely egyike a gyors léptekkel előrehaladó ikonoklasztikus megújulásnak – és balga módon ellenáll neki, ezt saját veszélyére teszi.

A társadalmi fejlődésnek többféle módja van. Az egyik a forradalom, amikor az egyik ember hirtelen rátör a másikra, és ezzel készteti „jobb” belátásra. Van aztán más mód is, amikor ezt a „jobb” belátást az ész és rábeszélés eszközével érjük el. Mind a gondolkodás nélküli forradalmárt, mind pedig a gondolkodó racionalistát ugyanaz a cél vezérli: jobbá szeretné tenni a világot. A kettő azonban óriási mértékben különbözik egymástól. Az emberek számára mindenütt lehetőség van arra, hogy egy igazságosabb és jobb létet alakítsanak ki maguknak. A konstruktív szolgálatra és az önzetlen kooperációra való hajlandósággal mindent meg lehet oldani. De ha ez hiányzik, ha az emberek vágya összeütközésbe kerül a sors szándékával, annak következménye a különben szükségtelen küzdelem szerencsétlensége lesz. Ezért mindenki előtt ott van a kettős lehetőség, egyrészt, hogy alkalmazkodjon ezekhez az elkerülhetetlen változásokhoz, másrészt pedig, hogy balgaságáért megszenvedjen. A

letűnő múltra vonatkozó hűség makacs ismételgetése értelmetlen. A vezetők feladata, hogy felfedezzék, hogy az ikonoklasztikus erők arra törekszenek, hogy a régi normákat megdöntsék; hogy új eszmék erjednek és hogy egy új, nemes és nagylelkű szemléletre van szükségük. Ne hullajtsunk könnyet azon a múlton, ami kiszolgálta az idejét. A XX. század zúgó, parancsoló áradatát nem lehet megállítani. Engedni kell azért, hogy a maga medrében lefolyjon, de azt nem szabad megengedni, hogy szétrombolja azt, ami értékes az örökségünkben. A bátor cselekvéssel társult éles gondolkodás óriási lehetőségeket rejt magában. Képzeljük el a Kelet és a Nyugat legmagasabb eszményképeinek és a kétféle – a legtávolabbi múltból és a legújabb tudományból eredő – felfedezés folyójának egyesítését!

Addig is azonban meg kell őriznünk józan gondolkodásunkat. Ha felszámoljuk az összes vallási, misztikus, filozófiai, etikai, kulturális örökségünket, régi ideáljainkat, intuícióinkat, amelyeket déd- és ükapáink és azok elődei hagytak ránk, szörnyű és megbocsáthatatlan hibát követünk el, mivel az emberi lét legértékesebb elemeit vetjük el magunktól. Egyszerűsítsük és tisztítsuk meg ezt az örökséget, szűrjük ki belőle, ami felszínes bennük, de tartsuk meg, ami jó.

A világ szomorú áldozatainak rettenetes állapotában nem látunk-e egy erőszakolt aszketizmust, egy nem önkéntes és nem kívánt lemondást, egy rájuk erőszakolt feladását minden dolognak, személynek, amelyekhez ragaszkodtak? Az egykor oly gazdag hatalmaknak, mint pl. London és Párizs hirtelen elszegényedésében nem látunk-e

egy rájuk erőltetett önsanyargatást és kényszerű hamuhintést és vezeklőruha-öltést? Nem látjuk-e milliók elszegényedésében, hogyha ez nagyobb értelemben egyáltalán jelent valamit, akkor azt jelenti, hogy az emberiség saját akarata ellenére olyan nagymértékű tisztulási folyamaton megy át, mint a történelemben ennek előtte sohasem? Nem látjuk-e azt is, hogy az 1929-es gazdasági világválság ugyanebbe a folyamatba illett bele? Nem arra tanítanak-e ezek mindnyájunkat, hogy a Föld csak egy átmeneti és nem végleges otthonunk? Nem világos-e az, hogy amit a bölcs önmaga akaratából mély elmélkedéssel tanul meg, azt a többi embernek keserű csalódásokon és veszteségeken keresztül kell megtanulnia, hogy **egész** életünk és létünk fókusza nem lehet más, mint az igazság, az élet értelme, a valóság – Jézus szavaival: a mennyek országa – utáni vágyódás és törekvés, amelyek bennünk vannak? A bölcs a boldogság alapját az elmében találta meg, amely elidegeníthetetlen tulajdona, amitől senki és semmi nem foszthatja meg. A fentebb elmondottakból láthatjuk, hogy az emberiség mindenütt ennek a keresésére van kényszerítve – ha nem is tud róla –, mivel minden más irány kudarcra van ítélve. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a gazdagságot aszketikus módon meg kell dobni, hogy a tulajdont el kell dobni magunktól. Az ilyen magatartás csak a szerzetes számára helyes, de nem a bölcsesség embere számára. Amit jelent az az, hogy lehetünk gazdagok, ha úgy akarjuk, lehet vagyonunk és értékelhetjük a pénz hasznosságát is, szerethetünk, lehet családunk, barátunk, csak azt nem szabad elfelejtenünk, hogy abban a pillanatban, amikor megengedjük, hogy

mindezek egész elménket elfoglalják, ha egész időnket követelik úgy, hogy se erőnk se időnk nem marad annak a keresésére, hogy miért vagyunk itt a Földön, akkor válnak mindezek számunkra álruhába öltözött átkokká és lesznek látens szenvedésünk forrásai.

Nem mintha háborúra lenne szükségünk szellemünk vagy szívünk vezeklésére és kitisztulására; az élet a maga gondolati és cselekedeti változó panorámájával, végtelen személyi küzdelmeivel állandóan biztosítja mindezt. A háború azonban gyakran az ember szemléletében levő önző és önzetlen irányvonalak közötti és az egységre, ill. annak megbontására törekvő erők közötti kozmikus küzdelem fokonként mind nehezebbé váló periódusainak látható tetőpontját jelenti; az emberiség eközben mind jobban megtanulja, hogy mit is jelent a gonoszság, és növekvő szégyennel veti ki magából ősi brutalitásait és alacsonyabb szemléletmódját. Ha az emberben levő vadállat meg is szelídül, és a véres háború rettenete meg is szűnik, és a katonák le is teszik fegyvereiket, a szellemi küzdelem azonban folytatódik. A küzdelem mindaddig tart, míg a világ fennáll, bár fokozatosan finomabbá, mérsékeltebbé és fizikai brutalitástól mentessé válik. Egyet kell értenünk Szókratésszel: „A gonoszság, ó Glaukon, nem fog eltűnni a földről. Hogyan is tűnhetne el, ha ez a tökéletlenség neve, amelynek a legyőzésén keresztül a tökéletesek igazolják értéküket?” és Buddhával: „Kell, hogy legyen küzdelem, mivel az egész élet valamiféle küzdelem.” De Buddha arra is rámutatott, hogy az életben tapasztalható küzdelem valójában nem a jó és a rossz,

hanem a tudás és a tudatlanság közötti küzdelem. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a bölcsek nem hajlandók elismerni, hogy a gonoszságnak pozitív független léte lenne; csak a lét egy korlátolt és tranziens szemléletének tekintik. Az a feladatunk hogy a bölcsességet **valamennyi** tapasztalatból, a fájdalomból és az örömből, a kegyetlenségből és a jóságból tanuljuk meg, és hogy amit megtanultunk, azt a mindennapi élet küzdőterén fejezzük ki. Ilyen értelemben minden, ami történik, hozzásegít bennünket, hogy jobban megvessük a lábunkat jövő életünket illetően.

A negyedik és egyben utolsó levonható tanulság az, hogy a megfelelő mértékben kiköszörült, vezetőnek bátran elfogadott és önzetlenül alkalmazott intelligencia és ész a végén mindig domináns tényező. Azoknak, akik inkább az erőt, és nem az észt tisztelik mint a legerősebb társadalmi erőt, tanulmányozni kellene egy kicsit a történelmet. Ha az erő lenne a legnagyobb ismert dolog a világon, akkor a gigantikus dinoszaurusz lenne a Föld királya és a történelem előtti szörnyek örökölték volna régen a Földet. De hová tűntek ezek az óriási hüllők? Valamennyien kihaltak, mivel az erőnél van valami, ami nagyobb. Ez a valami pedig nem más, mint a Gondolkodás. Az ember végül legyőzte mindezeket az állatokat. Természetesen nem az ereje, hanem az esze segítségével. Az ember előtt határtalan lehetőségek nyílhatnának meg, ha teljesen igába fogná a gondolkodásnak azt a csodálatos, bár oly kevéssé megértett erejét. A tudomány csak egy szintjét jelenti ennek az erőnek. Vannak, akik félnek tőle, mivel félnek mindattól, amit a tudományos forradalom okozott az embernek. A tudo-

mány azonban csak egy kétélű kard. El lehet vágni vele az ember torkát, de el lehet vágni a problémát is. Hogy a kettő közül melyiket tesszük, annak a felelőssége rajtunk múlik, nem pedig a kardon. Az intelligencia a jól alkalmazott gondolkodás virágaként nyílik és fokozatosan a spontán belső meglátás gyümölcsévé érik. Az, ami a primitív vademberben mint az integrált lét teljes megértésének szenvedélye fejeződik be. A kettő között található számtalan élet a földön csak egy-egy feladatot jelent az intelligencia iskolájában. Amikor az intelligencia csak részleges, éretlen és nem teljes, az embert ügyeskedésre, önzőségre és a materializmusra tanítja, amikor viszont teljessé, éretté és tökéletessé válik, akkor pedig a bölcsességre, az önzetlenségre és az igazságra.

Így visszatérünk ahhoz a központi gondolathoz, hogy a világnak nem egy új tudományos csoda, vagy egy új futólagos öröm felfedezésére van a legnagyobb szüksége, hanem az élet új megértésének felfedezésére. Nem elég azokat a dolgokat keresnünk, amelyek az életet bonyolulttá teszik, hanem meg is kell értenünk. El kell döntetnünk, hogy ezt az igazságot a szenvedésen keresztül akarjuk-e megtanulni, amely az ostobaságot követi, vagy a békén keresztül, amely a filozófiát követi. Mi, akik ezen a különös planétán járunk és tanulságait megszívleltük, belsőleg tudjuk, hogy sem a Természet békés, egyszerű környezete a színes Keleten, sem az ember lármás nagyvárosi forgataga a színtelen Nyugaton nem lehet az igazi otthonunk. Tudjuk, hogy az

ezektől olyan távoli helyen fekszik, ahová semmiféle hangos járművel nem tudunk eljutni, mivel ez a hely az Önvaló ki nem taposott végtelenségében található.

A filozófia az őt megillető helyére kell, hogy kerüljön az élő emberek és nem a holtak világában. A világ kutatása és megismerése végül is nem a halandó emberekért van, hanem az élő igazságért. Az én azonban nagymértékben megakadályozza az igazság keresését: olyan tű, amelynek fokán az igazság tevéje nem tud áthaladni. Az igazi filozófia célja azonban az igazság keresése és megtalálása. Az egoizmusunk és az illúziónk az, amelyet a filozófia oltárán fel kell áldoznunk, de viszonzásul sokkal többet kapunk. A költő látja a lenyugvó nap szépségét, de nem tudja, hogy ennek a jelenségnek mi a tudományos magyarázata. A meteorológus viszont tudja, de nem észleli a jelenségnek a szépségét. A filozófus azonban mindkettőt látja, sőt ennél még valamivel többet is, amelyet sem a költő, sem a természettudós nem tud és nem ismer, nevezetesen azt, hogy hogyan éljen a tovatűnő csalóka áramában úgy, hogy a Valóság állandó nyugalmát soha ne veszítse el.

A filozófus az, aki **önmaga** megértésére jutott, filozófiája pedig az **önmaga** felismerésére jutott világ általános tapasztalata. Hogy ebben a kötetben érintettünk néhány problémát, de sokat nyitva is hagytunk, ne tévesszen meg senkit. Az igazság filozófiájában minden tökéletesen záródik, semmi sem marad nyitva. E kötetnek az volt a célja, hogy az alapokat elkészítse ahhoz az épülethez, amelynek a befejezése a következő kötet feladata lesz. Ebben ahogy tanulmányainkban előrehaladtunk – magyará-

zatot kapunk majd az emberiség legbonyolultabb rejtélyeire, mint pl.: Mi az Elme misztériuma? Mi a Halál jelentése? Mi az Isten? Mi az Ember? Miért ajándékozott meg bennünket a Természet az Álommal és az Alvással?

Ne essünk kétségbe a világ gonoszságának láttán. A világ csak lassan halad előre, látszólagos visszaesések és periodikus botlások, tévedések közepette. Csúf gyermekkora szemünk előtt fejeződik be: heves küzdelmei csak az ifjúkori változás fájdalmai. Azok, akik a felszín mögött már megpillantották mind az embert, mind az életet, nyugodtak és szilárdak maradhatnak, mint az amerikai Emerson, aki szerint „a négylábúság kora megszűnik, az ész és a szív kora váltja föl!” Ha tanúi voltunk egy kor haláltusája összes fájdalmának, tanúi leszünk egy új kor eljövetelének is, ahol az emberibb élet lehetségesebbé válik.

Őszintén remélhetjük, hogy az emberiség hosszú és fájdalmas útja során, amelyet a tudatlanságtól az igazságig tesz meg az etikai stagnálás és a felismerés állandó váltakozása között, a végén a jóakarat kell, hogy domináljon nemcsak azért, mert ezzel akarjuk megvigasztalni magunkat, hanem azért, mert az élet alapelve az **egység.**

A modern kutatások szerint legalább hétezer éve, de szerintünk legalább még egyszer annyi ideje annak, amióta a Szfinx hallgatagon áll az egyiptomi sivatag elején. Talánya éppen olyan mély csendből ered, mint amilyenbe Krisztus merült, amikor a szörnyű kereszt árnyékában állt Pilátus előtt.

„Mi az igazság?” – kérdezte a római helytartó, amivel az ember legállandóbb kérdését tette fel. Vajon Krisztus tudta? Mégis, választ nem adott. Ajka nem nyílt szólásra.

Amit nem tudott kinyilvánítani szavakkal – mivel az túl van a szavakon – senki más sem képes kinyilvánítani. Az út azonban – amely az ilyen nagyszerű felfedezéshez vezet – feltérképezhető azok számára, akik keresik. Ezek számára íródott elsősorban ez a könyv.

Ez a fajta idő nélküli igazság jelentkezett erőteljesen a szerző egyik esti meditációja idején a trópusi dzsungelek földjén, ahol sok száz évvel ezelőtt az elfelejtett régi indiai bölcsek tanították ezt a tant. A kambodzsai ősi Angkor elhagyatott romjai között ült és figyelte amint az éj győzedelmeskedett a nappal felett, majd a csillagokra várt, hogy megjelenjenek az óriási méretű templom felett. Az épület több helyen töredezett volt, a Ramayana isteneinek megcsonkított szobrai szétszórtan feküdtek a földön; zuzmó és kúszónövény szegélyezte a faragott istenek panelfalát; tüskés ágak vették vastagon körül, mint az előrenyomuló dzsungel őrszemei; gyíkok mászkáltak istenkáromló módon a leesett Buddhák nyugodt arcain; denevérek émelyítő ürüléke vonta be a szent ereklyéket; az ég ragyogó csillagmiriádja ünnepélyes elhagyatottság látványára tekintett le, a Khmerek büszke dicsőségének már letűnt múltjára, de a bölcsei által tanított szent igazságok még ma is élnek, bár ajkuk néma és testüket meg is semmisítette az idő. Nem lenne-e csodálatos, hogy ezeknek az embereknek az ősrégi

bölcsességét – amelyet már akkor tanították, amikor Európában a civilizáció fejlődése még el sem kezdődött – korunkban megint meg lehetne ismerni és tanulmányozni kétezer év elteltével ugyanúgy ismét?

A Múlt halotti urnájából ugyanaz a bölcsesség szabadult ki most. De mivel ultramodern ruhába kellett öltöztetni, hogy időnkhöz és igényünkhöz egyaránt jobban megfeleljen, jelenlegi indiai örökösei számára talán nem olyan tisztán ismerhető fel. Mégis, nem találtunk egyetlen fontos tantételt sem itt, amely ne lenne megtalálható a régi szanszkrit könyvekben. Ennek az örök ősi, mégis örök új tudománynak csak örökösei, nem pedig felfedezői vagyunk. Ezért az író mély tisztelettel hajol meg azoknak az ősi himalayai bölcseknek a tudása előtt, akik a kinyomozhatatlan idők óta az Igazságot élve megőrizték.

Függelék

NÉHÁNY FÉLREÉRTÉS TISZTÁZÁSA

Annak következtében, hogy látszólag hirtelen eltértem attól az irányvonaltól, amelyet eddig követtem, e könyv megjelenése oly sok megjegyzést, vitát és kritikát váltott ki azok között, akik korábbi könyveimet ismerték, hogy kötelességemnek tartom – mindezen személyek, de magam felé is –, hogy magyarázattal szolgáljak. És mivel ez a magyarázat minden igazságkereső számára nagyon is fontos elvekre vonatkozik, jelentősége – még azok számára is, akik nem ismerik, és érdeklődést sem mutatnak munkám iránt – nagyobb, mint az a vonakodás, amely sokáig visszatartott engem attól, hogy ezzel a magyarázkodással irányomban ellenséges légkörbe ereszkedjem.

Először is, őszintén meg kell mondanom, hogy e könyvnek van néhány hiányossága és homályossága, amelyek önmagukban is kétségtelenül hozzájárultak ennek a helyzetnek a kialakulásához. Ezek elsősorban azoknak a nehéz körülményeknek köszönhették létüket, amelyekben e könyv íródott. De a fő ok talán mégis másutt keresendő. Három éve ui. egy nagyobb számú tanulócsoport már türelmetlenül várta a megígért könyv megjelenését, és ez a türelmetlenség állandóan ösztökélt engem. A

háborúra való tekintettel az az igényük – hogy helyes magatartásuk kialakításában segítséget kapjanak – kényszerítő és halasztást nem tűrő volt. Ezért nem lehetett tovább halogatnom az írást, és közzé kellett adnom azt, ami nem volt még befejezett és teljes, és a többit egy következő kötetre halasztani. Ezért az első kötetben az egész tanításnak csak egy elemi részét foglaltam össze és adtam közre.

Kétségtelen, hogy ez a könyv jellegét tekintve jelentősen eltér az eddigi könyveimtől, és ezért az átlagolvasónak nehézséget okoz, ha éppen olyan könnyű szívvel vetette magát bele a könyv olvasásába, mint az előzőekébe. Írása nehézséget okozott számomra is, olvasása természetesen még több nehézséget okoz majd másoknak. Kitartó és koncentrált figyelmet, éles gondolkodást követel, és nehezen rágható problémákat tárgyal. Mivel elsősorban metafizikai anyagot foglal magában, nem pedig misztikus tapasztalatot, olvasása kétségtelenül nehezen emészthető. E könyv ezért elsősorban a kiválasztott kevesekhez szól, akik az igazság sarkcsillagát választották vezetőjüknek, az egymásnak ellentmondó doktrínák vizsgálata és a természetes előítéletek kísértése közepette. Mindig is kevés volt azoknak a száma, akik ezt a magasabb tant saját erejükből elsajátították. Általában majdnem minden tanuló mögött – aki e tan tanulásába kezdett – egy megfelelő vezető állott, mivel ilyen finom metafizikai igazságokon keresztül a megértés útjának megtalálása – kezdettől egészen a befejezésig – nem kevésbé nehéz, mint egy holdtalan sötét éjszakában egy sűrű erdőn átvezető út megtalálása. Ez a tan annyira nehezen érthető, annyira ismeretlen és szo-

katlan, hogy a legtöbb tanuló szükségszerűen tele van bonyolult és bizonytalan kérdéssel és kétséggel. Állandó megválaszolásuk és megértésük elősegítése ezért elengedhetetlenül szükséges.

Sajnos, hogy az ilyen bonyolult és nehéz anyagnak ilyen befejezetlen alakban való bemutatása rendszerint együtt jár azzal, hogy a tanítást illetően komoly és súlyos félreértések merülnek fel. Kevéssé vigasztal az, hogy az első látás általában gyors véleményt szül, a második viszont fenntartja az ítélkezés jogát. A könyv korrektúrájakor Indiában voltam, és amikor lehetőségem volt az átolvasására – vagyis amikor már túl késő volt ahhoz, hogy lényeges változtatást lehetett volna eszközölni benne – észleltem, hogy bizonyos részletek valóban könnyen hozzájárultak a téves benyomások kialakításához.

Először is, többen azt olvasták ki belőle, hogy mind a jóga, mind a miszticizmus (e kettő közé általában egyenlőségjelet tettünk) haszontalan és illuzórikus tevékenység, mivel rámutattam – arra **ahogy általában a kettőt jelenleg ismerik** –, mindkettő korlátokkal rendelkezik és nem adhatják az ember számára a lehetséges végső tapasztalatot. Következésképp – ahogy egyesek vélték – a korábbi könyveimben hangsúlyozott meditáció gyakorlásának fontossága sem érvényes többé. Az ilyen félreértés bizarr és fantasztikus, mivel épp az ellenkezője az igaz. A meditáció gyakorlását mindenki számára továbbra is éppen olyan fontosnak és lényegesnek tartom, mint eddig sőt az ember egyik legfontosabb és leghasznosabb tevékenységének is

egyben. A második kötet megjelenésével látni fogjuk, hogy bizonyos meditációs gyakorlatok a mű legértékesebb részét képezik majd. De mivel a gyakorlatok szellemüket tekintve személytelenek, nézetüket tekintve pedig univerzálisak, mivel inkább a végső felismerést, nem pedig a személyes kielégülést célozzák és mivel a szokásos miszticizmustól a metafizikai tanulás választja el őket (amelyet az első kötet tanulmányozása tesz nagymértékben lehetővé) ezért e gyakorlatokat „ultramisztikus”-nak és „filozófiai”-nak neveztem el, hogy megkülönböztessem őket a jobban ismert elemi gyakorlatoktól. Ha ezért bátorkodtam az utóbbiakat kritikával illetni, ezt csak azért tettem, hogy előkészítsem az utat e majdnem teljesen ismeretlen és magasabb gyakorlatok feltárására! Ezt semmiképpen nem szabad úgy értelmezni, hogy akkor a korábbi jógagyakorlatok végzése hiábavaló lenne. Ellenkezőleg, nagyon is nagy az értékük, mivel a magasabb szint nem érhető el anélkül, míg ezen az alacsonyabb és előkészítő gyakorlatokon át nem mentünk. Az alapgyakorlatok – amelyeket korábbi könyveim tartalmazzák – tehát maradnak, bárha most már látjuk is korlátaikat.

Pontosan ugyanabból az okból kifolyólag hangsúlyoztam önkényesen a szokásos miszticizmus elégtelen voltát is, valamint az átlagos jógik hiányosságát és a meditációt végzők által általában elkövetett tévedéseket. Ezzel a tanulókat akartam védeni a lehetséges túlkapásokkal szemben, azzal a figyelmeztetéssel, hogy munkájuk nem fejeződik be sem az egzaltált transz-állapottal, sem a különböző misztikus jelenségek észlelésével. Közülük ki nem esett abba az öncsodáló hibába azt képzelve, hogy az

első eksztatikus egzaltáció az Istennel való közvetlen kapcsolatot jelenti, vagy azt gondolva, hogy a belülről származó szóbeli kinyilatkoztatás és üzenet Isten utolsó szava lenne? Ki nem hallott olyanokról, akik önmagukat csaló látszatokká degenerálták, vagy szélsőséges egoistákká vagy balga szentimentalistákká váltak, vagy olyan kultuszt állítottak fel, amivel másokat rászedtek és kizsákmányoltak. Ezek olyan valódi veszélyek, amelyek a jógikra, okkultistákra és misztikusokra leselkednek és amelyek az egész világon szedik a maguk áldozatait. És ezek annak következtében alakulnak ki, mivel a tanuló nem érti meg megfelelően, hogy valójában mi is történik vele a misztikus transz, a látnoki víziók vagy az eksztatikus elragadtatás alatt.

A kereső hittel kezdi, igen, de tudással kell végeznie. Az Isten nemcsak halvány hitet követel távolról, hanem tényleges észlelését közelről. Csak amikor az ember gondolatai pontossá, világossá és tényszerűvé válnak, csak amikor érzései majdnem látnoki önmegértést tesznek lehetővé és csak amikor a tapasztalatai a teljes megértéssel helyükre kerülnek, remélheti, hogy a fent említett veszélyektől megszabadul.

Jobban megérthetjük az elmondottakat egy szemléltető példa segítségével. Képzeljük el, hogy egy idős férfi, pl. egy nagyapa utazik az unokájával. Mind a kettőt ugyanazok a behatások érik: a táj ugyanúgy változik, az utazási körülmények azonosak. De míg az idősebb ember teljesen értékeli minden benyomás jelentőségét, a gyermeknek csak halvány elképzelése alakul ki mindenről. Ha pl. a gyermek veszi föl a pénzt a bankban, számára talán értékesebbnek tűnnek a súlyosabb fém aprópénzek,

mint a többjegyű papír bankjegyek, mivel nem ismeri őket. Hasonlóképp, a filozófiailag képzetlen misztikus jelentős tapasztalatokra tehet szert, de nem érti, hogy valójában mi is történik vele. Talán – mint ahogy a miszticizmus történetében gyakran előfordult – a nem lényegest, a nem fontosat és a tovatűnőt gondolja lényegesnek, fontosnak és állandónak. Pl. a látnoki vízióknak, okkult tapasztalatoknak, vagy intuitív szóbeli közléseknek a misztikus nagyobb jelentőséget tulajdoníthat, mint a világ nem materiális volta érzésének, vagy a belső békének, amelyeket ezekkel együtt szintén tapasztal. Így hajlamos lesz arra, hogy minimális értéket tulajdonítson annak, aminek maximálisat kellene és felnagyítja azt, amit kicsinyíteni kellene. Ezen túlmenően, hacsak nincs teljesen tisztában ezeknek a misztikus jelenségeknek az eredetével, mindig hajlamos elképzelhetetlenül nagy hibákat elkövetni. Végül, valószínűleg arra is hajlamos, hogy énjének jelentőségét eltúlozza, mivel ezeknek a csodálatos tapasztalatoknak a birtokába jutott, és így erősíti azt az akadályt, amely a legmagasabb cél elérésének útját állja. Egy napon ui. arra ébred majd, hogy egzaltált érzései teljesen kimerültek, és a „lélek fekete éjszakájá”-nak és a tökéletes „szellemi szárazság”-nak a nyomasztó tapasztalata lesz úrrá rajta. Nem értette meg ui. korábban, hogy eksztatikus örömei, amelyek énje hiúsásának hízelegtek, tulajdonképpen gyengítették őt. Most felfedezheti, hogy nem elég olyan ártatlannak lenni, mint egy gyermek, hanem olyan okosnak is kell lennie, mint egy kígyó. Az univerzális létet kell ui. megértenie, amelynek ő csak egy részét képezi, és ehhez a gondolkodás képességét kell megfele-

lően kifejlesztenie. Ezért válaszolta a következőket Nagasena buddhista bölcs Malinda királynak, aki megkérdezte tőle, hogy a gyermekek miért nem érhetik el a Nirvánát: „olyan korlátozott elmével, mint amilyennel egy gyermek rendelkezik, nem lehet megérteni azt, ami hatalmas és vég nélküli.”

A misztikus, aki azt képzeli, hogy az Önvaló birtokába jutott, tulajdonképp csak az Önvaló lángjának szegélyét érintette, nem pedig a lényegét. Ha ui. nem veti magát alá a végső úthoz tartozó fegyelmező gyakorlatoknak, erőfeszítései csak éretlen ugrásokként foghatók fel a Valóság tengerébe. Semmilyen esetben nem lesz képes megmaradni abban az eksztatikus állapotban, amelyről naivan azt gondolja, hogy állandóan birtokába juthat. Valójában azok az erők, amelyeket maga hozott működésbe, előbb vagy utóbb visszataszítják, és ez a visszaesés okozza azt a szörnyű és melankolikus tapasztalatot, amelyet majdnem minden előrehaladott misztikus ismer. Keresztelő Szent János a „lélek fekete éjszakájá”-nak, Szent Teréz a „lélek elhagyásá”-nak, a Daduhoz hasonló középkori indiai misztikusok az „elszakadás időszaká”-nak nevezik, Susa, a középkori keresztény szent elmondja, hogy tíz éven keresztül menynyit szenvedett attól, hogy Isten elhagyta őt; „Az Ismeretlenség felhőjé”-nek szerzője arról a rettenetes időszakaszról beszél, amikor a misztikus „nem tudja világosan látni az Istent a megértés fényében, és nem tudja érezni sem a szeretet szépségében”. A perzsa szufi misztikusok ékesszólóan írják le „az elkülönítettség lelki gyötrelmét”, a modern nyugati misztikusok pedig mint pl. Underhill, Inge, de Sanctis és Barbanson

lelki kimerültségnek, sivárságnak, megrekedésnek és kiaszottságnak mondják, amely az intenzív misztikus tevékenység és az ekszatikus tapasztalatok időszaka után következik be. Nagyon fontos megjegyezni azonban, hogy a „lélek fekete éjszakája” tapasztalat csak az előrehaladott misztikusoknál következik be. A Természetnek ui. az az automatikus törekvése, hogy az egyensúlyt helyrehozza; a misztikus intő kéznek foghatja fel, hogy lépjen rá a végső útra, amelyen a világot megint meg kell találnia, amit a misztikus gyakorlatok kedvéért otthagyott. Feltétlen szüksége van valamire, amellyel a miszticizmus erőteljes túlzásait megvizsgálja és ellenőrizze, hogy az ember könnyen hívő hajlamait fegyelmezze, és hogy megtanítsa arra, hogy megkülönböztetni legyen képes azt, ami tapasztalatában fontos, attól, ami csak véletlenszerű és járulékos. És ez a valami a metafizikai tanulmányban található meg. Az embernek elég bátorságra kell szert tennie, hogy hidegen, minden belső tapasztalatot szét tudjon szedni, amelyhez a legélesebbre köszörült gondolkodóképességét használja fel. Nem szabad intuícióit magától értetődőnek tartania, hanem vennie kell a fáradságot, hogy igazolja őket. Elég türelmének kell lennie, hogy kivizsgálja mind az univerzumnak, mind az Önvalónak az igazi metafizikai értelmét és jelentését; hogy tanulmányozza az idő, a tér, az anyag és az elme misztériumát; hogy kifürkéssze az emberi ego valódi természetét és hogy feltárja gondolatai, szavai és cselekedetei legtitkosabb működését. Az így nyert tudással aztán megvizsgálhatja az igazságot, értékelheti és szabályozhatja belső fejlődésének menetét. És amint ez az utóbbi átesik a racionális meta-

fizikai vizsgálat tisztító tűzpróbáján, az ember felfedezi, hogy milyen könnyű a szilárd meggyőződésében rejlő puszta fikciókat valódi tényeknek látni, és hogy milyen nehéz azon az egyenes és keskeny úton maradni, amely a magasztos Önvalóhoz vezet. Még olyan úttörő kutató is, mint amilyennek Blavatskyné számított – akinek a nevét a miszticizmus, az okkultizmus és a jóga támogatására gyakran idézik –, maga elismerte „A titkos tan” (The Secret Doctrine (Vol. 1, Los Angeles facsimile edition) 169. oldalán tett óvatos utalásaiban, hogy egyedül a filozófia képes „az abszolút és végső fényt meggyújtani” és hogy „a metafizikán kívül nem lehet semmi okkult filozófia, vagy ezotericizmus”, bár a szerzőnek ez a hatalmas műve nem foglalkozik az univerzummal a végső álláspontról nézve. A metafizikai gondolkodásnak itt kettős haszna van. Nemcsak a misztikus tapasztalat ellenőrzésére szolgál, hanem arra is, hogy rámutasson arra a további útra, amely felé a meditációnak haladnia kell. És ez az irány az univerzális személytelen EGÉSZ egybehangolása felé mutat.

Mindez bevezetés ahhoz a magyarázathoz, hogy a valamennyi lénnyel való harmónia, a világgal való egység – amelyet a misztikus bizonnyal tapasztal – csak érzés, de még nem megértés; csak időszakos és nem tartós; csak közvetett és nem közvetlen, csak próba – és kísérletképpeni, nem pedig végleges. Mindaddig ui., amíg az ego erősen létezik benne, valamennyi ilyen tapasztalata misztikus transza idején, amikor az ego időszakosan megszűnik benne, szükségszerűen csak átmeneti jellegű lehet. Az ego kiművelhető és a misztikus tapasztalat – az egoista érzések elcsitításával – ennek

az igazságnak erős és pregnáns célzását adja, de mindaddig csak utalás marad, amíg az ész megcáfolhatatlanul nem igazolja; amíg rendíthetetlenül meg nem ismeri az éles belső meglátás fényénél azt, amit az érzés váltakozóan érez a meditáció folyamán. Az „én” végülis csak egy úton győzhető le, és ez a végső útra való rátérés. Ez kettős folyamatot foglal magában: először is, meg kell vizsgálni és meg kell érteni az én valódi természetét, amely végső jellegének ismételt és kitartó kutatásával és elemzésével érhető el; másodszor is, gyakorolni kell az ultramisztikus kontemplációs gyakorlatokat, amelyek a tudatot mind a gondolkodás, mind pedig az én fölé emelik. Az ezen a módon szerzett tudás olyan fegyverré válik, amellyel ez ego biztosan legyőzhető. A filozófiai megkülönböztetés jógájának csatlakoznia kell a koncentráció és a belső odaadás jógájához; valamennyi szükséges ui. ahhoz, ha az összes lét rejtett egységének valódi és tartós tapasztalatát akarjuk megszerezni.

Emlékeztetni kell olvasóimat arra, hogy azok az ellenvetések és kifogások, amelyeket tettem, nem a jóga ellenzőjétől származnak, hanem olyantól, aki naponta maga is odaadással gyakorolja a jógát; ezek a kifogások egy barát megfigyeléseit és megjegyzéseit jelentik, és a barátok azok, akiknek van bátorságuk megmondani nekünk inkább az igazságot, mint hízelegni, amivel jobban segítenek bennünket. Ezért súlyos félreértése lenne ennek az új könyvemnek, ha azt gondolnánk, hogy arra buzdít, fejezzük be a jógagyakorlatokat, holott csak azt célozza, hogy **tökéletesítsük.** A meditációt nem kell abbahagyni. Csak a buta értelmezheti így, mivel a meditáció a helyes

irányban való haladást jelenti. De szükség van arra, hogy kiszélesítsük és elmélyítsük. Az ilyen kiszélesítés és elmélyítés a végső út. Azért, mert a gondolkodás és tapasztalat egy magasabb dimenziójába emelkedünk, lelkesedésünkben nem szabad azt a hibát elkövetnünk, hogy értéktelennek nyilvánítsuk azt, amit már elértünk. Azért, mert a dolgok szélesebb megértésére jutottunk, nem szükséges, hogy megtagadjuk azt, ami igaz és hasznos a maga korlátozottabb helyén.

A dolgoknak erre a magasabb megértésére a végső út végigjárásával érhetünk el. Első kötetünkben a talajt készítettük elő a mag számára, amelyet a másik kötet vet majd el, amelyben a legfelsőbb metafizika építményének zárókövét helyére tesszük, és ismertetjük az ultramisztikus meditációs gyakorlatokat.

A másik magyarázatra szoruló félreértés mindegyiknél veszélyesebb a tanuló szempontjából. Elsősorban az európai és amerikai olvasók félreértéséről van szó, mivel az ázsiaiak jobban megértették, mit akartam mondani. Az első kötetben szétszórtan végig megtalálható világos célzások és nyílt állítások ellenére sokan félretettek engem, szerintük azt állítom, hogy a legfelsőbb igazság elérésére a gondolkodás képessége önmagában elég. Ez súlyos tévedés, és ilyet biztosan nem állíthattam és nem támogattam soha. A könyvben megmagyaráztam a különbséget az intellektus és az ész között, rámutatva az utóbbi magasabbrendűségére, de arra is, hogy az ész nem éri el legteljesebb fejlődését, hacsak nem lehet felemelni a tudomány konkrét szintjéről, hogy a metafizika absztrakt szintjén működjön. Erősen hangsúlyoztam annak

szükségét, hogy a más tekintélyek által megállapítottakat igazolni és bizonyítani kell, úgyszintén az intuíciót, az intellektuális és misztikus tapasztalatot az ész segítségével, de nem állítottam, hogy ez lenne a legfelsőbb fórum. Ezt ui. egy nagyszerűbb és magasabbrendűbb képesség számára kell fenntartani. Ezért ha azt a benyomást keltettem, hogy ez a végső út tisztán intellektuális folyamat, akkor nem sikerült közölni a gondolataimat. Kétségtelen, hogy ez az út kezdetben racionális, végül azonban ultramisztikus.

A metafizikát ui. éppen olyan sok hiba, tévedés és veszély fenyegeti, mint a miszticizmust, ha nem ellenőrizzük az ultramisztikus belső meglátás segítségével. A legnagyobb lehetséges tévedés az, ha az emberből kivonna és felállítana egy részt – az észt – egyedül kielégítőnek kikiáltva; ha az összes tapasztalatot pusztán logikai és racionális tapasztalattá soványítaná le; és ha a lét egész teljességét intellektuálisan egy kiszáradt formulába gyömöszölné. Az élet ennél jóval bonyolultabb. Ha ui. egy szokásos jógit egy vak emberhez hasonlítanánk, aki mozogni, járni képes, csak látni nem, hogy hova megy, akkor a szokásos metafizikust ahhoz a nyomorék emberhez kell hasonlítanunk, aki tisztán lát ugyan, de menni nem képes.

A metafizika intellektuális alapja, racionalista részrehajlásai következtében és amiatt is, hogy az érzést és a tapasztalatot jogtalannak minősíti, csak egyoldalú absztrakciókra juthat, mivel mind az érzés, mind a tapasztalat, mind az emberi lét szerves része, és a helyes és megfelelő szemléletnek olyan átfogónak és széles körűnek kell

lennie, amelybe ezek is belefférnek. A metafizikánál tehát átfogóbb integrációra van szükségünk, mivel a metafizika mindenkor az ész rostáján megy keresztül, és ezért nem tudja méltányolni azt, ami extra racionális. Legfinomabb fogalma sem megfelelő a Valóság, vagyis az Önvaló interpretálására. A metafizikai kétségtelenül rámutat a valóságra, de számára elérhetetlen lehetőségnek látszik, elkészíti az igazság fogalmi rajzolatát, de otthagyja mint kikutatlan lehetőséget. A metafizikának a végén ui. önmagán túlra kell mutatnia. Lépcsőfoknak kell tekinteni, amely az ultramiszticizmushoz vezet.

Az ész soha nem tud többet nyújtani, mint köztes tudást. Ezt a korlátozottságát nem tudja levetni magáról. Csak a dolgok viszonyított rendjébe tud belépni – ahogy azt a VIII. fejezetben láttuk – és ezért örökre arra van ítélve, hogy a relativitás területén maradjon. Ilyen szomorú eredményre kell, hogy jusson az ész, ha előítéletmentesen vizsgálódik, de mégis olyan eredményre, amely – mint ahogy arra Kant Nyugaton és Shankara Keleten világosan rámutatott – az igazságkeresés legmagasabb következménye, bármennyire megalázó legyen is ez azok számára, akik balga módon az észt emelnék a legmagasabb piedesztálra. Az igazi a valódiról informál bennünket, arról, hogy ez a valóság létezik és ténylegességét megismerteti velünk. Az igazi azonban nem hozza ezt a valóságot tudatunkon belülre, ténylegességét nem változtatja aktualitássá, nem tesz képessé bennünket arra, hogy érezzük azt, mint a tapasztalat tárgyát. *A valóság ui. nem ismerhető meg a véges gondolkodással és nem is kö-*

zölhető a véges gondolatok segítségével. Az Önvalót nem lehet definiálni pozitív fogalmi kifejezésekkel. Ennek a megértésének képtelensége és hiánya – valamint az, hogy mindenáron be akarjuk szorítani racionális formákba – vezet oda, hogy téves következtetésre jutunk, amely ott rejtőzködik minden metafizikai, a végső igazság megismerését maga elé kitűző igény mögött. A metafizika tevékenysége tetőpontján találkozik a végzetével, amikor ahhoz a világos felismeréshez kell mindig eljutnia, hogy önmaga nem megfelelő és nem elég a valóság feltárására. Korlátait ne emeljük piedesztálra, mintha ezek erények lennének, hogy imádjuk őket. A logikus gondolkodás első szolgálata az, hogy figyelmünket arra a tényre fordítja, hogy az Önvaló létezik, végső szolgálata viszont az, hogy észlelje, hogy önmaga képtelen ennek a feltárására. Köztes szolgálata az, hogy feltárja, hogy ez a nem materiális valóság mi lehet, ill. mi nem lehet; az Önvalót tehát gondolatban elérhetjük anélkül, hogy ténylegesen megismernénk. Ez a megismerés ui. a gondolkodást már meghaladja, ami azt jelenti, hogy ez csak bizonyos fajta misztikus megértésen belül történhet. Az ész akkor jut el legmagasabb metafizikai szintjére, amikor megértve saját korlátait és önmagát visszavonva bevallja: „én is csak egy eszköze vagyok a Létnek, de nem a Lét maga.”

Az Önvaló fogalma ezért a valóság intellektualizálása, és sohasem helyettesítheti az Önvaló aktualizált lényét. Rámutat ennek a belső meglátásnak a lehetőségére, és így előkészít bennünket erre a szavakkal ki nem fejezhető megvilágosulásra, de ennek adományában nem részesíthet bennünket. Azt, amit az ész mint igazságot felállít,

csak az ultramisztikus belső meglátás teheti számunkra igazi valósággá. A metafizika egyik elsődleges célja az, hogy feltárja, hogy mi nem lehet ez az igazság, és hogy korrigálja a róla való megértésünket. Így elővigyázatos ellenőrzést biztosít a keresés számára és megakadályozza azt, hogy téves vágányra fusson. Azon a ponton, ahol működése befejeződik, arra kell ösztökélnie az elmét, hogy az ultramiszticizmushoz folyamodjon. Teljesen tisztában van itt vele, hogy mire képes és mire nem. Ez tehát nem az ész megszüntetése és elnyomása, hanem korlátaink felismerése. A metafizika ui. ennek a hideg analitikai kiértékelésnek a kritikai szellemét fejleszti ki, amely fontos ahhoz, hogy el tudjuk választani a valótlant a valótól, az illuzórikust az igazitól. Az ilyen kriticizmus nem rombolja le azt, ami a miszticizmusban jó és helyes, csak megerősíti, de ugyanakkor megvédi a gyakorlót attól, hogy téves nézetek által becsapott emberré váljon.

Látjuk tehát, hogy milyen távol esnek az igazságtól azok, akik úgy vélik, hogy a misztikus meglátást a puszta ésszel és a logikus gondolkodással helyettesítettem. Ha könyvemben az ész erejét dicsértem az ideák igazságának megítélésében, a pszeudointuíciók, misztikus víziók stb. igazolásában, mindezt csak azért tettem, hogy előkészítsem az utat a második kötet munkája számára, ahol az olvasó szemben találja majd magát az Önvaló nagyszerű doktrínájával, és ahol az észnek meg kell vallania saját elégtelenségét, mielőtt a magasabb problémákat leszögeznénk. Így feltárul a magasabb képességek iránti igény, mint amilyen pl. az intuíció és a belső meglátás,

de ezeket csakis ekkor lehet a maguk teljességében tárgyalni és leírni. Az első kötetet nem akartam a mentalizmus doktrínáján és az ehhez szükséges észen túl továbbvinni. A kézirat alapos átolvasása után azonban, amelyre írás közben egyáltalán nem volt időm, őszintén meg .kell vallanom, hogy a hetedik fejezet intuícióval és ésszel foglalkozó részei valószínűleg zavarban hagyják majd olvasóimat e tárgyak irányában tanúsított magatartásomat illetően. Annak következtében, hogy kritikailag elemeztem azt, amit szokásosan intuíciónak neveznek – de ami a legtöbb esetben álintuíció –, nehéznek fogják majd találni, hogy összeegyeztessék az észt illető erős hangsúlyozásomat egy ugyanebben a részben tett későbbi megjegyzésemmel: „a legerősebb koncentrációval a közvetlen belső meglátás magas szellemi képességére emelt és valamennyi lehetséges tényt magában foglaló logikus gondolkodás módszere elővigyázatossága és előkészítője az olyan forrásnak, amely a belső meglátás, és ami fölülmúlja a logikus gondolkodást.” Önkényesen választottam ki ezt a mondatot mivel világos elírási hibát tartalmaz, amelyet az észleléskor azért nem tudtam már kijavítani, mivel ahogy említettem, a korrektúra idején Indiában tartózkodtam, és a háború akadályozta az érintkezést és az összeköttetést. A helyes mondat így hangzik „a legerősebb koncentrációval a legmagasabb szellemi képességre emelt, valamennyi lehetséges tényt magában foglaló logikus gondolkodás módszere elővigyázatossága és előkészítője az olyan forrásnak, amely a közvetlen belső meglátás, és ami felülmúlja a logikus gondolkodást.” Az a puszta tény, hogy a mondat azzal zárul, hogy „felül-

múlja a logikus gondolkodást”, elég kellett volna, hogy legyen ahhoz, hogy a szabatos olvasó lássa, hogy itt az észt nem az igazság-megtalálás végső képességének tekintjük. A kétségek azonban felmerültek, mivel nem magyaráztam meg ezt a végső képességet, a közvetlen belső meglátást, bár utaltam a meglétére, és ugyanakkor részletesen taglaltam a ész erényeit. Ennek az volt az oka és magyarázata, hogy az első kötetben nem akartam túlmenni az ész szerepkörén, mivel a belső meglátás és az ennek kialakítását célzó ultramisztikus módszerek, valamint a valódi intuíció titokzatos forrása és az azt szabályozó erők szigorúan véve ennek a tanításnak a végső kifejtéséhez tartoznak, és mindezt a következő kötetre szántam. Ezek ui. már mind az elmére, mind az Önvalóra vonatkozó általános kinyilatkoztatásnak képezik részét. Az olvasót talán jobban segítette volna, ha néhány oldalon megmagyaráztam volna; röviden az ész és a belső meglátás, valamint az intuíció és a belső meglátás közötti különbséget, amit nagyon sajnálok utólag, hogy nem tettem, és ezt a hiányt az alábbiakban pótlom némileg.

Miért vonakodtam attól, hogy ezt a legmagasabb folyamatot „intuíció”-nak nevezzem, holott elismertem, hogy természetét nézve ultramisztikus? Miért neveztem el – Buddhát követve ezzel – „belső meglátásnak?” Az elsőre az a felelet, hogy az intuíció nem mindig valódi, és arra van szükség, hogy ezt ésszel ellenőrizzük. A másodikra pedig az, hogy az intuíció nem mindig saját akaratunkból keletkezik, ma meglátogathat bennünket, holnap pedig már el is távozhat. De a legfontosabb felelet az, hogy

az intuíció tér-idő világunk dolgaival és eseményeivel foglalkozik, míg a belső meglátás csak a Valóság idő nélküli titokzatos világával. Az előbbi gondolatokra és dolgokra terjed ki, míg az utóbbi csak egy tárgynak – a legfelsőbb valóságnak, az Önvalónak a megismerésével van összekapcsolva. Soha senki sem tudja ui. a belső meglátást arra a szintre alacsonyítani, hogy pl. valamilyen anyagi körülményben adjon tanácsot és vezetést neki, míg pl. intuícióval olyan problémák megoldására is helyes választ kaphat, mint a lóversenyen a győztes ló előrelátása, stb.

A belső meglátás annyiban hasonló az intuícióhoz, amennyiben spontán módon jön létre, de ezen túl már nincs hasonlóság, mivel egészen más, egy jóval mélyebb szinten működik.

A belső meglátást csak azért nevezem ultramisztikus tulajdonságnak, hogy rámutassak arra, hogy természetét tekintve közelebb áll az intuícióhoz, mint az intellektushoz; gondolattal nem lehet meghatározni, és inkább a meditációból, mint az észbeli gondolkodásból ered. Azok a misztikusok, akik ezt nem értik, vegyék fontolóra, hogy saját tapasztalataik is különböznek a mélység fokozatában és a megértés szélességében. A belső meglátás a végső fokozat és a lehetséges legszélesebb terület.

Könnyen félre lehet azonban érteni az intuícióval kapcsolatos magatartásomat. Egy pillanatig sem tagadom létének tényét – nem is tudnám –, hogy ugyanakkor ne tagadnám saját, de mások napi tapasztalatait is. Amire valójában céloztam az az, hogy egy átlagember sohasem tudhatja **biztosan,** hogy egy bizonyos intuíció valódi-e

vagy nem az. Ez az, amiért e kifejezés megtisztítására vállalkoztam, kifejtve az álintuíciókat és megvilágítva azt a pontos szférát is, amelyben a valódi intuíció működik. Az ilyen bizonyosságnak csak a bölcs lehet birtokában, vagyis az az ember, aki megértette és felismerte az univerzum valódi igazságát. Az ilyen ember azonban a legritkább a teremtmények között. Ezért ezt a képességet inkább „belső meglátás”-nak neveztem el, hogy megkülönböztessem attól a bizonytalanságtól, amely az átlagember intuíciója körül található. A bölcs belső meglátása biztosítja számára, hogy mindig azzal a meggyőződéssel cselekedjen, hogy igaza van, és hogy azzal a meggyőződéssel gondolkodjon, hogy következtetései helyesek. Ezenkívül az nem szeszélyes tulajdonság, hanem tudatos, míg az átlagember nem merészeli őszintén azt kijelenteni, hogy az intuíciót akarattal létre tudja hozni, vagy hogy az mindig megbízható. A belső meglátás csalhatatlan és biztos, és ezért felhasználható a logikus gondolkodás felülvizsgálatára, míg az átlagembernek az intuícióit az eszével kell ellenőriznie és felülvizsgálnia. Az intuíció vak, lehet pontos, de nem tudja, hogy amit érez, miért helyes. Ellenben a belső meglátás a teljes megértés és az észlelés teljességének a terméke.

Így kétféle miszticizmus létezik: a szokásos és az ultramisztikus. Az első előkészítő és fegyelmező, míg a másik végső és tetőpontra érő. Az első az elmét teszi alkalmassá és a jellemet formálja, míg a másik a metafizikus-misztikus filozófussá való átalakulását teszi lehetővé, amely ennek az összes előkészületnek végső befeje-

zését és tetőpontját jelenti. Nem szabad összetéveszteni ezt a két fokozatot, amelyet egymástól a metafizikai fegyelmi tanulmány választ el. Mindkettőben jelen van a meditációs gyakorlat, de ezek nagyban különböznek egymástól. Ezeket a magasabb és korábban titokban tartott gyakorlatokat, amelyek a metafizikai tanokat viszik át a gyakorlatba, a második kötet tartalmazza majd, amely a lehető legteljesebb módon ad feleletet – először egy nyugati írásban – a következő kérdésre: Hogyan ismerjük meg az Önvalót, ahogy az valójában van? A gondolkodás ui. csak a lét indirekt szemléletét adja, az érzés pedig csak a személyes szemléletet. Nehézségünk megoldása **belső meglátás** feltárulásában rejlik. És ez csak akkor következik be, amikor az érzés lemond az ego-ról, amikor a gondolat a csendnek adja át magát, amikor a nyugodt meditációval pallérozott érzés tudósításait az ész késével kiélesített gondolkodás ellenőrzi, alaposan megvizsgálja és bebizonyítja, és amikor mind a metafizika, mind pedig a miszticizmus megtette, amire képes volt, és félreáll a további útról. Ez a belső meglátás nem intellektuális, nem is intuitív – ahogy rendszerint értelmezik –, hanem ultramisztikus képesség.

Mindezzel azt próbáltam kifejezni, hogy az Önvaló végső megismerése és tapasztalta nem a még értetlen és félig felnőtt misztikusok osztályrésze, hanem a teljesen érett és filozófiailag képzett misztikusoké, és hogy amit általában végső misztikus tapasztalatnak hisznek, valójában mögötte még egy további és magasabb fokozat következik. Hosszú az az érési idő, amíg a fiatal cserje is termést hozó fává válik. És

csak ezen a végső szinten válhat a metafizika – a tudomány egyik felső oktávja – saját magasabb oktávjává, ami nem más; mint a filozófia. Különbséget kell ezért tennünk a metafizika és a filozófia, valamint a racionális okoskodó spekuláció és a tényleges ultramisztikus igazolás között. Egy ember lehet képzett és elismert metafizikus a szakterületén, de ugyanakkor lehet teljesen balga, amikor az utcán jár. Egy filozófus azonban az élet minden területén otthon kell, hogy legyen, nevéhez méltóan.

Bár a keresés korábbi fokán éles különbséget kellett tennünk a miszticizmus és a metafizika között, de amikor ez a megkülönböztetés elérte a célját vagyis azt, hogy misztikus tapasztalatai megtisztultak, ellenőrzöttekké és igazoltakká váltak a metafizikai gondolkodás segítségével, ezt a megkülönböztetést ezen a fokon meg kell, hogy szüntessük. Ezen a végső fokon a kettő között nincs ellentmondás, nem zárják ki egymást, a belső meglátás csak a kettő eredőjéből, a misztikus törekvés és a metafizikai gondolkodás házasságából jöhet létre. Ezért az eredetileg misztikusnak metafizikailag is felvértezettnek és az eredetileg metafizikusnak misztikusan is képzettnek kell lennie, ha a végső célt el akarja érni. A köztük levő tradicionális különbség a végén mesterségessé válik. A metafizikus gondolkodással és a misztikus meditációval kapott igazság közötti különbséget elnyomja a kettő egyesülése után keletkező belső meglátás misztikus tapasztalata, amely egyesíti mindkettő legmélyebb elemeit, mégis valamilyen módon fölül is múlja őket.

A vallás egy pillanat alatt megtéríthet egy embert, a miszticizmus eredményeinek eléréséhez több évre van szükség, a filozófia viszont egy egész élet munkája.

A gondolkodás megtanított, a tapasztalat pedig meggyőzött, hogy az élet bármely terén, bármely tényezőt egyoldalúan kifejleszteni csak részleges eredményt adhat. Nem hiszem, hogy az élet helyes és egészséges szemléletére lehet jutni, ha ez a szemlélet csak részleges és nem általános, ha nem veszi tekintetbe az összes lehetséges és alapvető tényezőt a maga súlyozott helyén, és ha ezeket nem vonatkoztatja, nem hozza egy teljes egészbe.

Ne vessük magunkat fanatikus extrém doktrínákba; jusson eszünkbe mindig, hogy a bölcsesség az elmélet óriási tömegében lévő igazságmagok kiválogatásában rejlik. Tévedés lenne ezért pl. a Haha-jógát (a lélegzésszabályozás és a test ellenőrzésének jógája) megvetni és lenézni. Ez a jógaágazat ui. valónk egyik fontos részének, a testnek a tökéletesítésével, erősítésével és gyógyításával foglalkozik. Semmiféle bölcs gondolkodás vagy metafizikai varázslat nem képes ui. ezt a testet eltüntetni. Testünk van és nem lehet figyelmen kívül hagynunk. Ezért balga dolog lenne ezt a jógát lenézni, amely a gyakorlataival azért akarja olyan fegyelmezett állapotba hozni a testet, hogy a jógi mentális aspirációját ne zavarja többé. A három jóga út egyike sem zárja ki egymást valójában, de az egyetlen üdvözítő eljárás címét sem követelheti magának, hanem egymás kiegészítőjének és támogatójának kell tekintenünk őket az ember tényleges tanulásában és gyakorlatában.

A különböző jógamódszerek – a fizikai, az emocionális, az intellektuális és az ultramisztikus – hagyományosan azért alakultak ki, hogy egymást kövessék, és a tanuló rendszerint fokozatosan végighalad rajtuk. Modern korunk változó feltételei között azonban még jobb és bölcsebb dolog lenne, ha az első hármat – amennyire lehetséges – egyidejűleg gyakorolnánk. Csak a negyedik az – egyedülállósága és felsőbbrendűsége következtében amelyet valójában a többitől függetlenül kell gyakorolnunk.

Sajnálatos dolog, hogy a jógának ez a szélesebb perspektívájú szemlélete az idők folyamán eltűnt Indiából: a panditok az ész értékét dicsérik, az aszketikusok halálra gyötrik magukat a testi sanyargatással, a misztikusok az ellenőrizetlen érzelmek pocsolyájában fetrengenek, és ugyanakkor kölcsönösen lenézik egymást. A filozófus nem követheti el ezt a hibát. Felismeri, hogy az emberi élet a gondolkodás, az érzelem és a cselekvés hármasságán nyugszik, és hogy az igazi fejlődés és felnövekedés nem lehet egy-egy, hanem mind a három részen alapuló. Így válik kiegyensúlyozottá és integrálissá. Nevetséges dolog lenne csak az intellektuális vagy csak az érzelmi jógára esküdni. A hármas út követésével juthatunk el végül ahhoz az úthoz, amely a három egyesülésétől tovább visz: a filozófiához. Az ember egész lényének, nem pedig csak egy részének fejlesztését kell ui. biztosítani, csak akkor lesz ez a fejlődés kiegyensúlyozott. A filozófia ezért nemcsak az elmével foglalkozik, hanem az érzéssel és a testtel is. A bölcsesség akkor lesz igazi és teljes, ha e három megismerésével és ellenőrzésével rendelkezik.

A látszat ellenére ez a folyamat egész végig következetes és egyenletes. Az az Isten, amelyet a meditáció csendjében találunk, csak az első lépés afelé az Isten felé, akit az univerzum egészében találunk. Azt az erőt, amely aszketikus törekvésünkben a világtól való elszakadásra ösztökél bennünket, elkerülhetetlenül az az erő követi, ami visszakényszerít majd bennünket a világba, hogy önzetlen munkával *szolgáljunk* neki.

Nem adtam fel azokat az elveket, amelyeket korábbi könyveimben hirdettem és támogattam, csak mélyebb megértésükre jutottam. Belső fejlődésem szerves volt: az ágak és a levelek ma jobban szétterülnek, és a gyökér is maradt, csak még mélyebben fúródott a földbe. Ezért senkinek sem kell feladnia azokat az elveket, sem azért nem kell panaszkodnia, mert rámutattam a további lépésekre, mint ahogyan sokan panaszkodtak, hogy kihúztam alóluk azt a támaszt, amelyen már álltak. Mások viszont úgy érzik, hogy az, amit eleddig szentnek és sérthetetlennek tartottak, most haszontalannak és illuzórikusnak lett minősítve, és így legnagyobb támaszuktól fosztottam meg őket. Ezeknek csak azt válaszolhatom, hogy teljesen félreértelmezték a szavaimat, mivel nem azt kértem tőlük, hogy dobják sutba személyes intuícióikat vagy misztikus érzésüket, hanem csak azt, hogy ellenőrizzék és tisztítsák meg őket. Nem az volt a cél, hogy a jógát vessék el maguktól, hanem csak az, hogy a jóga-tapasztalataiknak tulajdonított értéket vizsgálják felül. A meditáció éppen olyan nélkülözhetetlen marad számukra továbbra is, mint amilyen volt. Az Isten nem illúzió, hanem a legna-

gyobb realitás az ember létében, de meg kell tisztítanunk a róla való elképzelésünket. Kétségtelen, hogy a misztikus által felfedezett Önvaló nem azonos a filozófuséval, mint ahogy az afrikai primitív ember Istene sem azonos Gladstone miniszterelnök Istenével, aki előírta neki a törvényeket, mégis mindkettőnek igaza volt a hódolatot és tiszteletet illető saját magatartásában. Amit az Önvalóról és a hozzá vezető útról írtam korábbi könyveimben, továbbra is igaz mindazok számára, akik még nem jutottak túl a második fokozaton. És ez jelenti a döntő többséget. És ha ők úgy érzik, hogy sem az igényük sem a lehetőségük nincs meg, hogy erre a végső útra rálépjenek, nem kell erre vállalkozniuk, hanem legyen elég számukra annyi, hogy tudjanak róla, hogy ez az út létezik, és esetlegesen olvassanak is róla egy kicsit. Ez majd meghozza a gyümölcsét a kellő időben. Mindazonáltal azoknak a keveseknek azonban, akik feljebb akarnak kapaszkodni a hegyen, most megvan erre a lehetőségük, mivel e könyvemben az igazság olyan feltárására készítettem elő az utat, amely lényegesen „szellemibb” lesz, mint amit eddigi írásaimban teljesítettem. Hadd fejezzem be most a híres franciának, Louis St. Martinnak mintegy másfél százada írt szavaival: „Az egyetlen beavatás, amelyet lelkem egész lelkesedésével hirdetek és keresek, csak az lehet, amely lehetővé teszi, hogy Isten szívébe hatoljunk és hogy Isten szíve belénk hatolhasson.”